

SOU 1975:89

Långtids utredningen 1975

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

Huvudrapport

SOU 1975:89

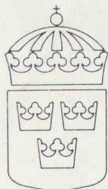
Långtids utredningen 1975

1975

Huvudrapport

42
76

Statens offentliga utredningar
1975:89
Finansdepartementet

Långtids- utredningen 1975

Huvudrapport

Finansdepartementets ekonomiska avdelning
Stockholm 1975

Omslag Håkan Lindström
ISBN 91-38-02573-6
Göteborgs Offsettryckeri AB
Stockholm 1975

Förord

1975 års långtidsutredning har utarbetats inom finansdepartementets ekonomiska avdelning. Närmast ansvariga för arbetet har varit planeringschefen Carl Johan Åberg och kanslirådet Bengt Olof Karlsson. Förutom avdelningens egen personal har i arbetet deltagit fil.lic. Jan Herin och fil.kand. Tomas Restad, Stockholms universitet. Vidare har utredningsrådet hörts. Dess ledamöter bär dock inget ansvar för de i utredningen redovisade bedömningarna.

En sammanfattning av utredningens bedömningar återfinns i kapitel 4. De numeriska beräkningsresultaten sammanfattas i tabellform i kapitel 5.

Det omfattande material som ligger till grund för arbetet och som insamlats och bearbetats av olika myndigheter, utredningsinstitut och organisationer kommer efterhand att redovisas i särskilda bilagor. Ansvar för dessa och för bedömningarna däri vilar på de personer eller institutioner som anges i resp. bilaga.

Sedan olika remissinstanser hörts torde regeringens syn på de långsiktiga avvägningsproblemen komma att redovisas under våren 1976.

Arbetet med utredningen avslutades i november 1975.

Index

The following is a list of the names of the persons who have been mentioned in the text of this book. The names are arranged in alphabetical order of the last name. The first name is given in full, and the middle name is given in abbreviated form. The date of birth and the date of death are given in parentheses. The place of birth and the place of death are given in parentheses. The names of the persons who have been mentioned in the text of this book are arranged in alphabetical order of the last name. The first name is given in full, and the middle name is given in abbreviated form. The date of birth and the date of death are given in parentheses. The place of birth and the place of death are given in parentheses.

Innehåll

1	<i>Syfte och metod</i>	13
1.1	Tidigare utredningar	13
1.2	Ekonomisk politik på kortare och längre sikt	13
1.3	De politiska utgångspunkterna för utredningens arbete	15
1.4	Långtidsutredningarnas ställning i den statliga planeringspro- cessen	18
1.5	De grundläggande frågeställningarna	20
1.6	Den grundläggande metoden	22
1.7	Långtidsutredningarnas begränsningar	23
2	<i>Den internationella bakgrunden</i>	25
2.1	Utvecklingen 1960–1975	25
2.1.1	Tillväxten i potentiell och faktisk bruttonationalpro- dukt inom OECD-länderna	25
2.1.2	Världshandelns utveckling 1960–1975	29
2.1.3	Prisutvecklingen inom OECD	30
2.1.4	Det internationella betalningssystemet	34
2.2	Utvecklingen 1975–1980	37
2.2.1	De ekonomisk-politiska utgångspunkterna	38
2.2.2	Produktionens och produktionskapacitetens utveck- ling 1975–1980	39
2.2.3	Den internationella handelns utveckling	45
2.2.4	Prisutvecklingen	47
3	<i>Produktionskapacitetens utveckling</i>	51
3.1	Inledning	51
3.2	Mått på produktionskapacitetens utveckling	51
3.3	Tillbakablick på produktionsutvecklingen	53
3.4	Arbetskraftsresursernas utveckling	54
3.4.1	Befolkningsutvecklingen	55
3.4.2	Tillbakablick på arbetskraftsutvecklingen	60
3.4.3	Utvecklingen 1975–1980	62
3.5	Investeringar och kapital	69
3.6	Produktivitetens utveckling	76
3.7	Totalproduktionens utveckling	78

4	<i>Alternativa utvecklingslinjer 1975–1980</i>	81
4.1	Inledning	81
4.2	Utgångspunkter och förutsättningar för beräkningarna	82
4.3	Sammandrag av resultaten för 1975–1980	89
4.4	De reala resursernas användning	92
4.5	Den finansiella utvecklingen	99
5	<i>Resultaten i sammandrag</i>	107
5.1	Bedömning av utgångsläget 1975	107
5.2	Sammanfattande redovisning av beräkningsresultaten	109
6	<i>Efterfrågeutvecklingen</i>	123
6.1	Bytesbalansen	123
6.1.1	Den historiska utvecklingen och den aktuella problemställningen	123
6.1.2	Transfereringsnettot	124
6.1.3	Tjänstenettot	126
6.1.4	Prisutvecklingen och bytesbalansens behandling i modellberäkningarna m. m.	128
6.2	Utrikeshandel	130
6.2.1	Import	130
6.2.2	Export	136
6.3	Privat konsumtion och priser	139
6.4	Privata investeringar	146
6.5	Lager	151
6.6	Offentlig konsumtion	153
6.6.1	Återblick	153
6.6.2	Uppläggnig av kalkylerna för 1975–1980	154
6.6.3	Baskalkylen	155
6.6.4	Offentlig konsumtion i de olika alternativen	161
6.7	Offentliga investeringar	165
6.7.1	Återblick	165
6.7.2	Beräkningsmetoden	167
6.7.3	Resultat	169
7	<i>Produktion och sysselsättning</i>	171
7.1	Produktionsutvecklingen	171
7.2	Sysselsättningsutvecklingen	173
7.3	Näringsgrenarnas utveckling	181
7.3.1	Jordbruk och fiske	181
7.3.2	Skogsbruk	190
7.3.3	Industri	195
7.3.4	Energiförsörjning	219
7.3.5	Byggnadsverksamhet	227
7.3.6	Varuhandel	233
7.3.7	Samfärdsel	241
7.3.8	Bostäder	255
7.3.9	Privata tjänster	264
7.3.10	Offentliga tjänster	270

8	<i>Finansiell utveckling</i>	295
8.1	Utvecklingsmönster 1955–1975	295
8.2	Sparande och sparfördelning 1980 – ett exempel	298
8.3	Inkomst- och sparbildning	301
8.4	Alternativ för sparkvot och inkomstfördelning	306
8.5	Alternativ för privat konsumtion, arbetstidsförkortning och terms of trade	309
8.6	Sammanfattning	311
9	<i>Övriga aspekter på utvecklingen</i>	315
9.1	Regional utveckling	315
9.2	Inkomstfördelning	322
9.3	Miljövård	329
9.4	Välfärd	334
10	<i>Utblick mot sekelskiftet</i>	343
10.1	Bakgrund och förutsättningar	343
10.1.1	Inledning	343
10.1.2	Jämviktstillväxt och perspektivplanering	345
10.1.3	Den långsiktiga kalkylmodellen	346
10.1.4	Val av sektorindelning och kalkylalternativ	349
10.2	Kalkyler för utvecklingen 1980–2000	352
10.2.1	Förutsättningar för kalkylerna	352
10.2.2	Grundkalkyl för utvecklingen 1980–2000	359
10.2.3	Kapitalbildning och ekonomisk tillväxt	362
10.2.4	Yttre begränsningar för den ekonomiska tillväxten	366
	Appendix <i>LU 70 och det faktiska utfallet</i>	375
	Ordlista	379
	Bilageförteckning	384
	Viktigare källor för 1975 års långtidsutredning	385

Tabellförteckning

2.1	Den genomsnittliga förändringen i potentiell BNP inom OECD-länderna, 1960–1975	25
2	Utvecklingen av världsexporten och världsproduktionen 1970–1974	30
3	Bytesbalanssaldon i vissa länder och länderområden 1973–1975	37
4	Bruttoinvesteringarnas andel av den totala produktionen inom OECD 1955–1975	41
5	Bruttonationalproduktens tillväxt 1960–1980	43
3.1	Folkmängdens utveckling 1960–1980. Nettoinvandring 1976–1980 = 0	59
2	Befolkningens åldersstruktur 1960–1980	59

3	Folkmängdens utveckling 1975–1980. Nettoinvandring 1975–1980 = 10 000 per år	60
4	Arbetskraftens utveckling 1965–1975	61
5	Antal personer i arbetskraften 1970–1980	66
6	Olika komponenters effekt på arbetskraftstillgången 1970–1980	68
7	Investeringarnas andel i procent av den totala produktionen 1960–1980	70
8	Realkapitalbeståndets utveckling 1960–1980.....	71
9	Andel av maskinkapitalbeståndet som är 10 år och yngre 1960–1980	74
10	Förändring i kapitalinsats per arbetstimme 1960–1980.....	75
4.1	Sammandrag av försörjningsbalansen 1970–1980	89
5.1	Försörjningsbalansens utveckling 1960–1980	111
2	Resursernas fördelning 1960–1980	112
3	Konsumtion och investering inom privat och offentlig sektor 1960–1980	113
4	Förädlingsvärde inom olika näringsgrenar 1960–1980.....	114
5	Näringsgrenarnas andelar av den totala produktionen 1960–1980	115
6	Antal arbetstimmar inom olika näringsgrenar 1960–1980...	116
7	Antal sysselsatta inom olika näringsgrenar 1960–1980.....	117
8	Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1960–1980	118
9	Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1960–1980 ...	119
10	Bruttoinvesteringarnas fördelning 1960–1980.....	120
11	Byggnadsinvesteringar inom olika näringsgrenar 1960–1980	121
12	Maskininvesteringar m. m. inom olika näringsgrenar 1960–1980	122
6.1	Transfereringsnettot 1970–1980.....	124
2	Tjänstenettot 1970–1980	127
3	Import och export inom tjänstesektorerna enligt modellberäkningarna 1975–1980.....	130
4	Import 1950–1975	131
5	Import per sektor 1960–1980	133
6	Export 1960–1975	136
7	Export per sektor 1960–1980.....	138
8	Privat konsumtion 1960–1975.....	139
9	Utgifts- och priselasticiteter för privat konsumtion.....	140
10	Relativpris för privat konsumtion 1960–1980	142
11	Privat konsumtion 1975–1980.....	143
12	Privat konsumtion per sektor 1960–1980.....	144
13	Privata bruttoinvesteringar 1960–1980.....	147
14	Privata byggnadsinvesteringar 1960–1980.....	148
15	Privata maskininvesteringar m. m. 1960–1980.....	149
16	Offentlig konsumtion: utvecklingen 1965–1975 samt baskalkyl 1975–1980	159
17	Offentlig konsumtion 1975–1980	163

18 Kommunal konsumtion: utvecklingen 1970–1975 samt KELP-kalkyl 1975–1980	165
19 Offentliga myndigheters investeringar 1960–1975.....	166
7.1 Antal sysselsatta i olika näringsgrenar 1960–1980	173
2 Olika näringsgrenars andel av totala antalet sysselsatta 1960–1980	174
3 Antalet personer i arbete fördelade efter faktiskt arbetad tid 1970–1974	175
4 Antalet sysselsatta fördelade efter vanligen arbetad tid 1970–1980	176
5 Andelen kvinnor i olika näringsgrenar 1975–1980.....	177
6 Sysselsättningsutvecklingen i olika näringsgrenar 1970–1980	178
7 Sysselsättningsutvecklingen i olika yrken 1975–1980.....	180
8 Det egentliga jordbrukets produktion 1970–1980.....	183
9 Skogsindustrins årliga rundvirkesförbrukning och de årliga nettoavverkningarna under perioden 1953–1973.....	191
10 Dagsverksåtgång i skogsbruket perioden 1970–1980	193
11 Investeringar i skogsbruket perioden 1970–1980.....	194
12 Försörjningsbalans för industrivaror 1960–1980	199
13 Utvecklingen av produktionsfaktorinsatser och restfaktor inom industrin 1960–1980	205
14 Produktivitetsutvecklingen inom industrin 1975–1980	206
15 Industrins investeringar 1970–1980	209
16 Utvecklingen av industrins kapitalstock, kapitalintensitet, kapitalkvot och investeringskvot 1960–1980	210
17 Industriproduktionen 1970–1980.....	211
18 Sysselsättningen inom industrin 1970–1980.....	213
19 Slutlig energiförbrukning inom industri-, samfärdsel- och övrigsektorerna 1955–1980	221
20 Totalt tillförd energi 1955–1980	224
21 SBEF:s produktionsantaganden för byggnadssektorn 1974–1979	228
22 Produktivitet och sysselsättning enligt SBEF 1974–1979 ...	230
23 Byggnadssektorns produktion, produktivitet och sysselsättning 1975–1980 enligt LU 75.....	231
24 Inrikes persontransporter i personkm 1960–1980	243
25 Inrikes godstransporter i tonkm 1960–1980.....	244
26 Samfärdselsektorns utveckling 1970–1980.....	253
27 Nyproduktion som ersätter avgång enligt boendeutredningen 1975–1985	258
28 Sysselsättningen inom privata tjänster 1960–1980	265
29 Förädlingsvärdet inom privata tjänster 1960–1980.....	266
30 Offentlig tjänsteproduktion 1975–1980	273
31 Vårdplatser inom sjukhusansluten vård 1973–1979.....	285
32 Produktionsvärde för övriga offentliga tjänster 1965–1975..	292

8.1	Sparande och investering 1955–1974.....	296
2	Finansiellt sparande. Offentlig och privat sektor 1950–1975	297
3	Försörjningsbalansutvecklingen 1975–1980 (alternativ II)...	299
4	Investering och sparande 1975 och 1980 (alternativ II)....	300
5	Inkomstbildning och finansiellt sparande 1970.....	301
6	Inkomstbildning och finansiellt sparande 1975.....	302
7	Inkomstbildning och finansiellt sparande 1980 (alternativ II)	303
8	Förändring i inkomstbildning och efterfrågan 1970–1975 och 1975–1980	305
9.1	Antal sysselsatta 1970 och 1975 samt 1980 enligt långtidsut- redningen och länsstyrelsernas bedömningar i länsplanering 1974	318
2	Årlig förändring i antalet sysselsatta enligt den regionalt ned- brutna långtidsutredningen samt enligt länsstyrelsernas be- dömningar i länsplanering 1974	319
3	Koncentrationskoefficienten 1960–1973.....	324
4	Inkomstsumman för samtliga fördelad på inkomsttagandelar 1960–1973	325
5	Inkomstsumman för män fördelad på inkomsttagandelar 1960–1973	326
6	Inkomstsumman för kvinnor fördelad på inkomsttagandelar 1960–1973	327
7	Andel investeringar i miljöskyddande åtgärder av totala in- vesteringar inom industrin under 1970-talet	332
8	Sammanfattning av miljöskyddsinvesteringar m. m. 1975–1980	333
10.1	Produktionssektorernas andelar av olika makroekonomiska storheter 1970 och 1980.....	350
2	Beskrivning av beräkningsalternativen 1980–2000	351
3	Arbetskraftskalkyl för perioden 1980–2000.....	352
4	Den offentliga sektorns andel 1970 och 1980 av bruttoproduk- tion, konsumtion, sysselsättning och kapitalstock	353
5	Alternativ för den offentliga sektorns sysselsättningsutveckling 1980–2000	353
6	Antal offentligt sysselsatta uppdelade på ändamål 1980 samt relativa andelar 1970 och 1980.....	354
7	Utvecklingen av bostadsbeståndet 1945–2000	355
8	Restfaktorns utveckling 1960–1980	356
9	Restfaktorns utveckling 1960–1973 samt 1970–1980	357
10	Restfaktorns utveckling 1980–2000 samt konsekvenserna för arbetsproduktiviteten inom näringslivet	358
11	Utvecklingen 1980–2000 av de olika sektorernas produktion, sysselsättning och kapitalstock (Alternativ A)	360
12	Konsumtionstillväxt, antaganden om utgifts- och priselastici- teter samt den relativa prisutvecklingen 1980–2000 (Alternativ A)	361
13	Olika sektors relativa andelar av produktion och sysselsätt- ning 1980–2000 (Alternativ A)	361

14	Produktionstillväxt, konsumtionstillväxt samt investeringsförändringstakt 1980–2000.	364
15	Långsiktig sparkvot samt långsiktigt avkastningskrav vid olika kapitalbildningstakter 1980–2000.	365
16	Produktions- och sysselsättningsandelar vid olika antaganden om kapitalbildningstakt 1980–2000.	365
17	Kravet på total volymökning i exporten 1980–2000.	366
18	Jämförelse mellan grundkalkylen (Alternativ A) och ett fall då terms-of-trade försämras med 2 % per år (Alternativ F) 1980–2000.	367
19	Specifika energiåtgångstal 1970–2000.	368
20	Jämförelse mellan grundkalkylen (Alternativ A) och ett fall med energibesparing och energiransonering (Alternativ D) 1980–2000.	370
21	Exportandelar 1970–2000 (Alternativ E).	371
22	Jämförelse mellan grundkalkylen (Alternativ A) och skogskalkylen (Alternativ E) 1980–2000.	371
23	Sammanfattning av alternativen D–F med avseende på produktions- och konsumtionstillväxt 1980–2000.	372
A 1	Försörjningsbalansen 1970–1975. Prognos och utfall.	376
A 2	Produktion och sysselsättning 1970–1975. Prognos och utfall.	377
A 3	Försörjningsbalansens poster 1972–1977. Prognos och utfall.	378

Diagramförteckning

2.1	Faktisk och potentiell BNP, export och exportpris för OECD-länderna 1960–1974.	27
2	Tillväxt i BNP inom enskilda OECD-länder 1960–1980.	28
3	Den procentuella fördelningen av världsexporten av varor på ländergrupper 1960, 1970 och 1974.	31
4	Världsexportprisindex för olika varugrupper 1960–1974.	33
5	Index för viktigare valutakurser mot kronan 1966–1975.	36
3.1	Principdiagram för potentiell och faktisk kapacitetsutveckling.	52
2	Bruttonationalproduktens utveckling 1961–1975.	54
3	Relativa arbetskraftstal 1965–1980.	64
6.1	Lagerförändringar 1959–1975.	151
2	Lagerstocken i procent av bruttoproduktionen, totalt och inom vissa sektorer 1959–1975.	152
7.1	Totalfångstens sammansättning 1956–1973.	187
2	Antalet fiskare i saltvattensfisket 1930–1973.	189

8.1	Hushållssektorns sparkvot och skattekvot 1963-1974.....	308
9.1	Koncentrationskoefficientens förändring 1960-1973	325
2	Beräknade utsläpp av olika föroreningar till naturmiljön 1969 och 1974	330
10.1	Principdiagram för perspektivplanering.....	346
2	Principschema för långsiktsmodellen.....	349
3	Konsumtionens utveckling vid en höjning av sparkvoten .	363

1 Syfte och metod

1.1 Tidigare utredningar

1975 års långtidsutredning är den sjunde i raden av sådana utredningar i Sverige. Den första utredningen utfördes redan 1948 i anslutning till arbetet med Marshall-planen. Den omvälvande utvecklingen under de sista åren av 1940-talet föranledde emellertid att regeringen tillkallade en ny långtidsutredning redan 1950. Dess arbete avsåg då perioden 1951–1955. Därefter har långtidsutredningar utförts för var och en av de följande femårsperioderna. Redan i den utredning som avsåg perioden 1961–1965 redovisades en utblick utöver den närmast framförliggande femårsperioden. Dessa utblickar har sedermera kommit att utgöra ett stående inslag i utredningarna och har ökat i omfattning och ambition.

Samtidigt har man även konstaterat ett växande behov av att stämma av utvecklingen under loppet av femårsperioden. Detta skedde för första gången 1968 då man gjorde en avstämning av utvecklingen under åren 1966–1970. Vid detta första tillfälle förlängdes dock inte perspektivet utöver den ursprungliga femårsperioden. Detta var emellertid fallet när man 1973 gjorde en avstämning av 1970 års utredning. Vid denna utsträcktes perspektivet fram till 1977. Detta innebär att man härigenom närmat sig ett system med en "rullande" långtidsutredningsverksamhet.

1.2 Ekonomisk politik på kortare och längre sikt

Den ekonomiska politikens uppgift är att söka förverkliga en rad centrala, politiska målsättningar: full sysselsättning, extern balans, ekonomisk tillväxt, rimlig prisstabilitet, en rättvis fördelning av produktionsresultatet mellan individer och regioner. För att dessa målsättningar skall kunna förverkligas krävs en fortgående anpassning av den ekonomiska politikens medel och deras inriktning till de ständigt förändrade förutsättningarna.

Två gånger årligen redovisar regeringen sin syn på den ekonomiska politikens uppläggning för riksdagen. Det sker dels i januari i anslutning till budgetpropositionen, dels i april vid överlämnandet av kompletteringspropositionen. Dessa redovisningar av den ekonomiska politikens uppläggning grundas på de samtidigt publicerade *nationalbudgeterna*. Dessa innehåller en sammanhållen prognosbild för landets ekonomi för det närmast fram-

förliggande året. I görligaste mån inkorporerar de effekterna av den ekonomiska politik som regeringen i finansplanerna och annorledes förklarar sig vilja föra. Samtidigt som nationalbudgeterna utgör ett beslutsunderlag för valet av ekonomisk politik ingår de således i princip som en del i redovisningen av regeringens plan för den närmaste tidens politik.

Att den ekonomiska politiken i sin helhet inte kan bindas för någon längre period är en ofrånkomlig konsekvens av den svenska ekonomins öppenhet och dess beroende av en svårförutsägbar internationell utveckling. Politikens utformning måste kunna omprövas allteftersom det internationella perspektivet skiftar. Trots detta föreligger ett behov av att kunna se det ständigt återkommande valet av kortsiktsåtgärder mot bakgrund av en mera långsiktig utveckling för vår ekonomi. Ett underlag för dessa bedömningar har *långtidsutredningarna* utgjort. Som framgick av föregående avsnitt täcker dessa i första hand den närmast framförliggande femårsperioden men de har under senare år kommit att kompletteras med utblickar över en längre tidsperiod.

De första långtidsutredningarna utfördes av särskilt tillkallade expertkommittéer. Fr. o. m. 1963 utförs emellertid arbetet inom finansdepartementet. I motsats till nationalbudgeterna innehåller emellertid inte dessa utredningar några för regeringen bindande uttalanden om den kommande ekonomiska politiken. De utgör snarare en kartläggning av behovet av en långsiktig inriktning av den ekonomiska politiken för att de grundläggande ekonomiskpolitiska målsättningarna skall kunna förverkligas. Utvecklingen under perioden efter andra världskriget har givit en rad exempel på situationer och händelseförlopp som inte kan tas om hand genom insatser under ett isolerat år utan som förutsätter en bestämd inriktning av politiken under en följd av år. Man kan exempelvis peka på att förändringar i ekonomins externa balans under vissa perioder har krävt åtgärder som sträckt sig över flera år. Ett annat exempel är åtgärder som syftar till att påverka tillväxtnålsättningen. Förändringar i ekonomins framstegstakt förutsätter åtgärder, via t. ex. variationer i kapitalbildning och sparande, som nödvändigtvis måste sträcka sig över en period som är väsentligen längre än budgetåret. I dessa fall måste således det successiva valet av stabiliseringspolitiska åtgärder styras inte endast av hänsynstagande till den aktuella situationen utan med beaktande av mera långsiktiga målsättningar.

Eftersom utformningen av den kortsiktiga stabiliseringspolitiken inte kan förutses för en period som är längre än 1 à 1 1/2 år måste med nödvändighet den mera långsiktiga inriktningen av politiken få karaktär av en flexibel *strategi* och inte utformas som en enda bindande utvecklingsplan för perioden. Den politiska utformningen av de konkreta åtgärderna och detaljplaneringen får sedan ske med hänsyn till det följande konjunktur- och händelseförloppet.

1.3 De politiska utgångspunkterna för utredningens arbete

Långtidsutredningarna har att utgå från de av statsmakterna uttalade målsättningarna för den övergripande ekonomiska politiken. Utredningarnas uppgift är att mot bakgrund av förefintliga utvecklingstendenser undersöka hur dessa målsättningar skall kunna förverkligas under den närmast framförliggande femårsperioden. Arbetet förutsätts omfatta både en redovisning av de problem som därvid kommer att göra sig gällande och en diskussion av alternativa vägar att lösa dessa. Men lösningarna måste hela tiden sökas inom den ram som sätts av de centrala ekonomisk-politiska målsättningarna.

Det har vid diskussionen av de tidigare långtidsutredningarnas arbeten stundtals hävdats att dessa borde innehålla väsentligt mer av programmatiska uttalanden och av ställningstaganden till den politik som kommer att föras. Mot detta kan anföras att man då skulle förlora möjligheterna till den omfattande diskussion av alternativa utvecklingsvägar som nu långtidsutredningarna erbjuder. Utredningarna är föremål för en bred remissbehandling och har föranlett en intensiv politisk debatt. Det är först efter remissbehandlingen och mot bakgrund av den förda debatten som regeringen har gjort sin politiska utvärdering av de utvecklingsproblem som långtidsutredningarna har aktualiserat. Detta har hittills skett genom särskilda avsnitt i de finansplaner som följt närmast efter utredningarnas publicering.

I sin nuvarande form utgör således långtidsutredningarna endast det första steget i en politisk process vars senare led omfattar en öppen och demokratisk debatt om dess resultat och slutligen regeringens ställningstagande till de ifrågasvarande avvägningsproblemen. Det är således först i detta sista steg i planeringsprocessen som de nya politiska ställningstagandena redovisas.

De centrala ekonomisk-politiska målsättningar som bildat utgångspunkten för långtidsutredningarnas analyser är full sysselsättning, snabb ekonomisk tillväxt, jämnare inkomstfördelning, rimlig prisstabilitet och balans i utrikesbetalningarna. Som en konsekvens av dessa målsättningar följer även kravet på regional balans. Regeringen har i en rad finansplaner redovisat dessa målsättningar för riksdagen, som också genom stora majoriteter avslutit sig till dem.

Ett komplicerat samspel råder mellan de här nämnda målbestämningarna. Så kan exempelvis nämnas att den interna pris- och kostnadsutvecklingen i viss utsträckning bestämmer export- och importutvecklingen och därigenom också graden av balans i utrikesbetalningarna. Man har vidare under senare år visat på ett klart samband mellan graden av sysselsättning och inkomstfördelningens utveckling: en ökad sysselsättning tenderar att medföra också en jämnare inkomstfördelning. Även mellan sysselsättningsmålet och den externa balansen föreligger – åtminstone på viss sikt – ett ömsesidigt beroende: för att man i det långa loppet skall kunna sysselsätta dem som vill ha arbete krävs en balans i utrikesbetalningarna. Detta har närmare diskuterats i 1975 års finansplan.

”Det primära målet för politiken är att upprätthålla den fulla sysselsättningen. I detta syfte inriktas politiken på en fortsatt expansion av produktion och efterfrågan även om det kortsiktigt leder till ökade påfrestningar på den utrikes balansen. Om

vi skall kunna varaktigt uppfylla målet full sysselsättning krävs emellertid att politiken samtidigt utformas så att förutsättningar skapas att återställa den externa balans som gick förlorad 1974. Ett bestående underskott i bytesbalansen leder nämligen till successiva begränsningar i möjligheterna att föra en självständig och expansiv ekonomisk politik. Erfarenheten visar också att de länder som under en längre tid haft sådana underskott nödgats tillgripa så restriktiva åtgärder att de fått direkta konsekvenser för sysselsättningen. Med den centrala roll som sysselsättningen spelar måste därför den ekonomiska politiken inriktas på att undvika en liknande utveckling i vårt land. Detta kräver att våra samlade arbetskrafts- och kapitalresurser fullt ut utnyttjas för insatser som syftar till att återställa den externa balansen."

Målet avseende den *fulla sysselsättningen* får således uppfattas som primärt och styrande även för vissa av de andra målen. Målsättningen har också varit föremål för en ständig ambitionshöjning och en successiv differentiering. Som exempel härpå kan nämnas delmålen avseende kvinnornas förvärvsarbete, den regionala fördelningen av sysselsättningen samt möjligheten för sysselsättning åt t. ex. handikappade.

Utöver denna aspekt på sysselsättningsmålet har de kvalitativa aspekterna på arbetslivet alltmer kommit att tilldra sig intresse. De anställdas möjligheter att själva påverka sina förhållanden och villkor samt kraven att man skall uppleva sitt arbete som meningsfullt och engagerande har blivit allt viktigare frågor.

Även om dessa kvalitativa faktorer på ett komplicerat sätt både påverkar och påverkas av de rent kvantitativa ekonomiska förhållandena ligger det inte inom ramen för långtidsutredningarnas arbete att analysera den fortsatta utvecklingen på detta område; sådana bedömningar sker inom andra organ. Men dessa kvalitativa aspekter kommer dock in i långtidsutredningens arbete som givna data och restriktioner som t. ex. påverkar produktivitetsutvecklingen, medför förändringar i investeringsbehov och i efterfrågan på offentlig service.

Med hänsyn till den brist på *extern balans* som nu kännetecknar den svenska ekonomin kommer diskussionerna om hur man under prognosperioden skall kunna etablera jämvikt i utrikesbetalningarna att spela en stor roll i utredningens överväganden.

En redogörelse för storleken av de underskott som på något sätt måste åtgärdas under planperioden diskuteras i avsnitten 4.2 och 6.1. I de kalkyler som redovisas i kapitel 5 och följande har vi i första hand räknat med ett alternativ som innebär att jämvikt i bytesbalansen skall uppnås 1980. Valet av denna tidpunkt sammanhänger med att OECD-området som helhet anses komma att uppnå balans gentemot OPEC-området mot slutet av 1970-talet. Det är då naturligt att räkna med ett alternativ där utvecklingen för vårt vidkommande blir i huvudsak parallell med denna.

Under underskottsåren kommer vi att ackumulera en betydande internationell skuldbörda. Även när denna slutat växa kommer den att medföra fortsatta påfrestningar på vår bytes- och betalningsbalans genom de ränteutgifter och de amorteringar som den för med sig. Återverkningarna från den nuvarande bristen på extern balans i den svenska ekonomin kommer således att sträcka sig långt in på 1980-talet.

Flera skäl kan anföras för att vi borde försöka avveckla vårt underskott i en snabbare takt än vad som här förutsatts. Ett underskott i utrikeshandeln

begränsar alltid handlingsutrymmet i den ekonomiska politiken; ju snabbare det avvecklas, desto snabbare kan detta utrymme återvinnas. Ett ytterligare skäl är att Sverige med sin redan höga produktionskapacitet inte bör göra anspråk på andra länders kapitalbildning utan snarare själv bidra till att underlätta denna för t. ex. de länder som håller på att industrialiseras.

Vi har därför överslagsvis undersökt konsekvenserna av ett alternativ som innebär att balans skulle uppnås redan efter 2–3 år. Den mycket betydande omläggning av den ekonomiska politiken som detta skulle medföra har dock föranlett att vi betraktat alternativet med balans först 1980 som utredningens huvudalternativ.

Under 1960-talet ökade *konsumentpriserna* i Sverige med i genomsnitt 4 % per år. För perioden 1970–1975 beräknas uppgången bli nästan dubbelt så stor, ca 8 %. Denna ökade inflationstakt sammanhänger praktiskt taget helt med ökningen i den internationella prisnivån. Redan i dagsläget kan man emellertid avläsa en betydande beslutsamhet hos de stora ländernas regeringar att nedbringa inflationstakten. Sannolikt kommer denna inriktning hos den ekonomiska politiken att känneteckna utvecklingen även under de närmaste åren, vilket bör leda till en klart lugnare prisutveckling utomlands. För den inhemska politiken bör det även fortsättningsvis vara ett centralt mål att stabilisera prisnivån.

Målsättningen om en *jämnare inkomstfördelning* kvarstår med oförändrad vikt vid utformningen av den ekonomiska politiken. I den föregående långtidsutredningen redovisades en undersökning om hur inkomstfördelningen faktiskt utvecklats under ett antal tidigare år. Resultaten pekade bl. a. på att den utjämning som skett i betydande utsträckning kunde sättas i samband med den ökade sysselsättningsgraden. Resultaten i 1975 års långtidsutredning konfirmerar denna slutsats.

Som redan tidigare framhölls bör målsättningarna för *regionalpolitiken* snarast uppfattas som en konsekvens av kraven på full sysselsättning och på inkomstfördelningen. De nu aktuella regionalpolitiska målsättningarna har fastlagts av riksdagen 1972. Sedan dess har en ny länsplaneringsomgång genomförts. En nedbrytning till regional nivå av långtidsutredningens kalkyler har därför genomförts. Dessa beräkningar redovisas i avsnitt 9.1.

Under 1976 torde riksdagen komma att ta förnyad ställning till de regionalpolitiska målsättningarna.

Målsättningen *snabb ekonomisk tillväxt* har i betydande grad diskuterats och i viss mån ifrågasatts i samband med tidigare utredningar. En anledning härtill kan vara att man i Sverige sedan åtskilliga decennier varit inriktad på just de problem som först under senare år fått aktualitet i vissa andra länder, nämligen frågorna kring tillväxtens innehåll och fördelning. Inte minst de arbetstidsförkortningar som genomförts under senare år är ett uttryck för att tillväxtmålet vägts mot andra målsättningar. De samhällsekonomiska kostnader i form av miljöförstöring och kapitalförluster som utvecklingsprocessen fört med sig har också tidigt uppmärksamats i vårt land. Motåtgärder har satts in och nya sådana planeras. Den tillväxtmålsättning som gäller för den ekonomiska politiken avser således en socialt och miljömässigt välbalanserad framstegstakt, som undviker att skapa de negativa värden som man i en del andra länder förknippat med tillväxtprocessen.

I anslutning till diskussionen om tillväxtmålet bör dock observeras att den möjliga tillväxttakten under en femårsperiod i betydande utsträckning är given av den redan vid periodens början existerande kapitalstocken och utnyttjandet av denna. De investeringsförändringar som hinner göras under femårsperiodens förlopp får på grund av den stora mängden realkapital som finns som ingående balans endast en marginell effekt. På längre sikt är däremot valmöjligheterna större. I kapitel 10 som innehåller en utblick mot sekelskiftet kommer därför detta problem rörande valet av tillväxttakt att tas upp till en mera ingående behandling.

Eftersom långtidsutredningens ämnesområde i första hand avser den centrala ekonomiska politiken kommer en rad andra målsättningar för olika *delsektorer* av samhället eller ekonomin inte att tas upp till samma detaljerade genomgång som är fallet med de hittills nämnda. Detta gäller t. ex. målen för jordbrukspolitiken, bostadspolitiken, undervisning och sjukvård. I varje aktuellt avsnitt redovisas dock vilka antaganden och förutsättningar som gjorts i dessa avseenden. Denna rent beräkningstekniska behandling innebär självfallet inte att de angivna områdena skulle vara i någon mening mindre viktiga än de övergripande målsättningarna. Tvärtom kan de i vissa fall innebära helt bindande restriktioner på utvecklingen och därmed bli direkt bestämmande för vad som i övrigt kan genomföras. Så t. ex. får antagandet om bostadsbyggandet mycket kraftig effekt på investerings- och konsumtionsmöjligheterna. Innebörden är endast att vi utredningstekniskt behandlar sådana målsättningar som speciella bindningar på de medel som kan användas för att uppnå de övergripande målen.

Ett område bör dock kommenteras redan i detta sammanhang, nämligen *energilpolitiken*. Energitillförseln är självfallet en förutsättning för att produktionen inom näringsliv och offentlig sektor skall kunna genomföras i den utsträckning som svarar mot medborgarnas behov och de politiska målsättningarna. I den energipolitiska propositionen framhölls också att energipolitiken inte fick förhindra utan snarare skulle säkerställa detta. Man skall dock allvarligt pröva möjligheten att fram till 1985 ha minskat den årliga tillväxten av energiförbrukningen till 2 % per år. Eftersom den angivna förbrukningsökningen avser en tidpunkt som ligger fem år efter långtidsutredningens slutår kan man inte med den nu föreliggande utredningens resultat ta ställning till eventuella målkonflikter på detta område. Vi har dock förutsatt att strävandena redan under den nu framförliggande femårsperioden kommer att inriktas på en betydande effektivisering i energi-användningen, främst inom industrin. Ytterligare överväganden rörande energiförbrukningen kommer dessutom att redovisas i anslutning till analysen i kapitel 10 av utvecklingen fram mot sekelskiftet.

1.4 Långtidsutredningarnas ställning i den statliga planeringsprocessen

Vid sidan av de ekonomiska långtidsutredningarna finns det i vårt land en lång rad andra utrednings- och planeringsformer som syftar till att kartlägga utvecklingen på fem års sikt eller längre. De ökade ambitionerna på

den regionala politikens område har gett upphov till en omfattande och numera institutionaliserad planeringsverksamhet i form av den återkommande *länsplaneringen*. De skärpta kraven på hushållningen med naturgivna resurser – i första hand mark, vatten och luft – har lett till en *fysisk riksplanering* som nu befinner sig i sitt genomförandeskede. Utvecklingen på trafikområdet har motiverat att man på försök utformat ett system för *regional trafikplanering*. Vidare pågår försöksverksamhet med ett nytt system för *informationsutbyte* mellan näringsliv och samhälle som bl. a. syftar till att redovisa näringslivets förväntade utveckling under en kommande femårsperiod. I sammanhanget bör även nämnas det nyligen inrättade *sekretariatet för framtidsstudier* – även om dess arbetsformer är annorlunda och dess tidsperspektiv väsentligen längre än för de flesta av de här nämnda utrednings- och planeringsaktiviteterna.

Inom *kommittéväsendet* sker också en betydande planeringsverksamhet avseende utvecklingen på längre sikt. Ofta gäller det då utvecklingen inom särskilda samhällssektorer. Nära till hands liggande exempel är den rad av utredningar som utförts inom utbildningsområdet. Energi- och prognosutredningen är ett ytterligare exempel vilket dessutom har fått en uppföljning i form av en mera permanent prognosverksamhet för detta särskilda område. Ett nu helt aktuellt exempel är sysselsättningsutredningen som enligt sina direktiv bl. a. har att utvärdera den utvecklingsbild som tecknas i långtidsutredningen ur sysselsättningspolitisk synvinkel.

Det finns anledning att framhålla såväl åtskillnaderna som beröringspunkterna mellan den ekonomiska långtidsutredningen och dessa övriga planerings- och utredningsformer. Först och främst bör man framhålla att långtidsutredningens ämnesområde är den makroekonomiska politikens uppläggning på i första hand fem års sikt. Utredningarnas uppgift är att i termer av de övergripande målsättningar som presenterades i föregående avsnitt – full sysselsättning, extern balans etc. – presentera alternativa vägar för ett förverkligande av dessa. I långtidsutredningarnas uppgifter ingår inte primärt att analysera politikuppläggningsen inom olika delsektorer av ekonomin eller av den offentliga sektorn. Men trots detta är självfallet de resultat man kommer fram till av betydelse för övrig planeringsverksamhet genom att de i breda kategorier analyserar *ramarna* för olika verksamheter och tecknar de allmänna ekonomiska villkoren för exempelvis de offentliga sektorernas expansion. De erbjuder ett centralt och sammanhållet informationsmaterial om de samhällsekonomiska utvecklingsperspektiven under den ifrågavarande perioden, vilket de olika sektorutredningarna kan använda som utgångspunkt för sina resp. överväganden. Långtidsutredningens kalkyler över arbetskraft och sysselsättning är exempelvis viktiga utgångspunkter för den regionala utvecklingsplaneringen. Bedömningarna av näringsgrensutvecklingen utgör vidare ett underlag för de långsiktiga tendenserna i den fysiska riksplaneringen.

Samtidigt bör man emellertid även framhålla att det finns betydande inslag av ömsesidighet i informationsutbytet. Även om långtidsutredningarnas analyser sker i breda samhällsekonomiska kategorier inkorporerar de i relevanta delar resultaten från annan planerings- och utredningsverksamhet. I vissa fall – detta gäller exempelvis den regionala planeringen – drivs detta så långt att beräkningarna direkt avstäms mot varandra. I andra fall – där

statsmakterna gjort politiskt bindande ställningstaganden – läggs dessa in som restriktioner vid långtidsutredningens överväganden.

Att de svenska långtidsutredningarnas ställning på ett avgörande sätt skiljer sig från de ekonomiska planerna i de östeuropeiska länderna är en självklar konsekvens av olikheterna i de politiska systemen. Men även vid en jämförelse med motsvarande verksamhet i en del västeuropeiska länder framträder vissa skillnader. Klara olikheter föreligger vid en jämförelse med det planeringssystem som tillämpades i Frankrike ända fram till början av 1970-talet. Med hjälp av en omfattande planeringsadministration utarbetades tidigare mycket detaljerade och för regeringen klart bindande planer. Dessa behandlade då inte endast de makroekonomiska perspektiven utan satte även upp detaljerade målsättningar för både offentliga och privata delsektorer.

Det franska planeringssystemet är emellertid f. n. föremål för en genomgripande omdaning i en riktning som förefaller att närma detta system till det som tillämpas i Sverige. De under 1960- och 1970-talen tilltagande svårigheterna i Frankrike att förena plangenomförandet med de snabbt föränderliga ekonomiska och politiska betingelserna har enligt vad som nu kan bedömas inneburit att man i högre grad kommer att lägga upp dessa som flexibla strategier för den ekonomiska politiken.

Både den politiska och den ekonomiska strukturen i de västeuropeiska marknadsekonomierna talar för att planeringsverksamheten bör läggas upp med sikte på att förena planmässighet med en betydande rörelsefrihet i fråga om valet av ekonomisk-politiska åtgärder. En sådan uppläggning utesluter självfallet inte att man i stor utsträckning låter de successiva besluten styras av långsiktiga målföreställningar. Men i en ekonomi av svensk typ måste förverkligandet av dessa ske stegvis och med ett ständigt hänsynstagande till de krav och villkor som ges av en snabbt föränderlig utveckling.

1.5 De grundläggande frågeställningarna

Den centrala utredningsuppgiften för långtidsutredningen är att med beaktande av de övergripande ekonomisk-politiska målsättningarna analysera hur de olika anspråken på ekonomiska resurser kan tillgodoses inom den ram som sätts av den förväntade utvecklingen av landets produktiva resurser. Summan av alla de resursanspråk man kan registrera från ekonomins olika delar – från hushållen, från kommunerna, från de statliga myndigheterna, från företagen – ligger långt över vad som kan tillgodoses genom vårt produktionssystem. Det ankommer därför på utredningen att diskutera hur långt man i olika avseenden kan möta dessa anspråk och i vilken utsträckning spänningar mellan resurser och behov kommer att göra sig gällande under den aktuella perioden.

Den ram som sätts av de övergripande politiska målsättningarna medger emellertid i vissa avseenden alternativa utvecklingsmönster. Samma grad av sysselsättning kan exempelvis uppnås genom en produktionsinriktning som tillgodoser en snabb ökning av den offentliga konsumtionen eller genom en motsvarande ökning av den privata konsumtionen. Återverkningarna på den externa balansen kan emellertid bli klart olika i dessa båda fall,

vilket kan motivera att man – vid bibehållet krav på full sysselsättning – väljer en bestämd kombination av utvecklingstakter på den privata resp. offentliga konsumtionens område. Full sysselsättning kan även åstadkommas genom en hög investeringsaktivitet och motsvarande lägre konsumtionsanvändning av resurserna. En sådan resursanvändning kan visserligen medföra en högre framtida tillväxttakt men kan komma att framstå som orealistisk mot bakgrunden av de mera omedelbara konsumtionskrav som registreras via exempelvis fackföreningsrörelsen och den politiska opinionen.

Detta senare exempel riktar uppmärksamheten på det samband som finns i ekonomin mellan resurstillgången och användningen av resurser. Genom att omfördela mer av resursernas användning till kapitalbildning ökar man den framtida produktionskapaciteten och vidgar därigenom möjligheterna för en ökad resursanvändning i framtiden. Man borde således med hänsyn härtill egentligen arbeta med olika alternativ i fråga om ekonomins tillväxttakt vilka då gjordes beroende av olika förutsättningar om investeringsverksamheten. Med hänsyn till att de begränsade möjligheter som faktiskt finns att variera investeringstakten under en femårsperiod inte hinner ge mer än marginella utslag i produktionskapaciteten har vi inte arbetat med alternativ i detta avseende. Denna begränsning gäller dock endast det femåriga perspektivet; i de bedömningar över ekonomins utveckling på längre sikt som avslutningsvis redovisas i denna utredning kommer frågorna kring valet av tillväxttakt att tas upp till en mera uttömmande behandling. Det kapitalbildningsbehov som kommer att införas vid analyserna av det femåriga perspektivet är härlett utifrån de krav som den förutsatta utvecklingen för arbetsproduktiviteten ställer.

Denna begränsning leder då till att diskussionen rörande alternativa resursanvändningar i första hand kommer att gälla avvägningen mellan offentlig och privat konsumtion och avvägningen mellan inhemsk förbrukning och de resurskrav som ett återställande av ekonomins externa balans ställer. I den följande framställningen kommer att redovisas två olika alternativ för konsumtionens fördelning. Såsom redan tidigare framhållits räknar vi emellertid endast med ett huvudalternativ för uppnående av extern balans – nämligen att detta skall ha skett fram till 1980. Överslagsvis undersöks visserligen konsekvenserna av ett snabbare återställande, men detta alternativ utförs inte i alla sina detaljer. Detta sker däremot ifråga om *arbetstiden* som behandlas i två alternativ, ett som innebär en i förhållande till nuläget oförändrad veckoarbetstid och ett annat som belyser konsekvenserna av en förkortning ner till 37 1/2 timme per vecka.

Det är självklart att man även på en rad andra punkter kan tänka sig att arbeta med alternativa förutsättningar. Som kommer att framgå av det följande har detta i själva verket också skett i en rad fall. De fullt genomräknade alternativen begränsar sig emellertid till de fyra nämnda. De fullständiga konsekvenserna av övriga har inte kartlagts i alla sina detaljer i beräkningarna utan alternativdiskussionen avslutas i dessa fall med att ett bestämt alternativ väljs för den framtida utvecklingen. En anledning härtill är att informationsvärdet bedömts avta relativt snabbt med ett ökat antal alternativ. Resultaten blir svåröverskådliga och de politiska konklusionerna måhända alltför obestämda.

1.6 Den grundläggande metoden

En väsentlig utgångspunkt för arbetet med långtidsutredningarna är det faktum att den svenska ekonomin kännetecknas av en relativt långt gående decentralisering av beslutsfattande och planering. Kommuner och landsting har tillerkänts en betydande självständighet i sitt handlande, parterna på arbetsmarknaden kan på egen hand träffa avtal om löner och arbetsförhållanden, hushållen avväger själva hur de skall använda sina disponibla inkomster, företagen beslutar, inom de ramar som ges av den ekonomiska politiken, om sin produktionsinriktning och investeringsutveckling.

Denna decentraliserade planerings- och beslutsstruktur har i betydande utsträckning påverkat uppläggnings- och planeringsarbetet med långtidsutredningarna. *I en första fas* genomförs nämligen en omfattande kartläggning av de olika ekonomiska beslutsenheternas planer och förväntningar. Särskilda undersökningar har utförts inom bl. a. industrisektorn, handeln samt den kommunala och statliga sektorn. Även för flertalet övriga sektorer (jordbruk, skogsbruk, energiproduktion, byggnadsverksamhet, samfärdsel) har ingående sektorstudier utförts. För statens vidkommande har detta skett via långtidsbudgetarbetet.

Efter en sammanställning av dessa planer och förväntningar undersöks *i en andra fas* av utredningsarbetet de ekonomiska och politiska betingelserna för deras förverkligande. Det är en allmän erfarenhet från tidigare utredningar att dessa planinformationer indikerar olika former av inkonsistenser både i fråga om förhållandena mellan olika delsektorer och i fråga om den totala samhällsekonomiska utvecklingen. Särskild betydelse får självfallet avstämningen av planerna mot de övergripande politiska målsättningarna.

Det instrument långtidsutredningarna använder vid analyserna av dessa konsistensproblem är en ekonometrisk modell som ursprungligen utarbetades i anslutning till 1970 års utredning men som sedermera har utvidgats och vidareutvecklats.¹

Med denna modells hjälp kan man studera sambanden mellan å ena sidan efterfrågeutvecklingen – i form av privat och offentlig konsumtion, investeringar, export – och å andra sidan de anspråk på produktionsresurser inom landet och på import som följer av denna efterfrågan. I modellen har man som restriktioner lagt in ekonomisk-politiska förutsättningar om t. ex. full sysselsättning och en viss extern balans. De prognoser över efterfråge- och produktionsutvecklingen som man erhåller med dess hjälp kommer alltså att uppfylla dessa krav.

Grundstenarna i modellen utgörs av dels en input-outputmodell med över tiden föränderliga, tekniska koefficienter, vilka beskriver leveranserna av varor och tjänster inom produktionssystemet, dels en uppsättning importfunktioner som förklarar hur importutvecklingen påverkas av olika efterfrågekategorier, dels även en grupp av konsumtionsfunktioner som beskriver hushållssektorns efterfrågan. Exportefterfrågan i modellen är härledd från de krav man ställer på bytesbalansen. Modellen prognostiserar sålunda den exportutveckling som behövs för att dessa krav skall bli tillgodosedda. Denna exportprognos får alltså en programmatisk karaktär. Möjligheterna att genomföra den av modellen beräknade exportutvecklingen får sedan bedömas mot bakgrund av dels den förväntade marknadsutvecklingen för

¹ En närmare redogörelse för modellens nuvarande struktur lämnas i bilaga 8 till detta betänkande.

de svenska exportprodukterna, dels de tidigare berörda enkätsvaren från i första hand industrisektorn.

I två väsentliga avseenden har modellen förändrats i jämförelse med den som tillämpades vid 1970 års utredning. För det första har beräkningen av utrymmet för privat resp. offentlig konsumtion gjorts om. I den nu föreliggande versionen behandlas den offentliga konsumtionen som en handlingsparameter i den meningen att modellen löser ut det värde på denna variabel som leder till att de förutsatta målsättningarna om t. ex. full sysselsättning och extern balans blir uppfyllda. I tidigare versioner lade man in vissa i förväg beräknade värden på den offentliga verksamheten. I gengäld fick då den privata konsumtionen anpassa sig så att målsättningarna uppfylldes. Nu läggs i stället in vissa i förväg beräknade alternativ för denna variabel – alternativ som härletts utifrån de krav på en privat standardökning som man har anledning räkna med för den kommande perioden.

Den andra större förändring som genomförts är att den ursprungligen reala modellen kompletterats med beräkningar i löpande priser. Man kan härigenom få ett visst grepp om effekterna av olika pris- och kostnadsutvecklingar och om den finansiella utveckling som följer av en viss bild för den reala ekonomin. Finansiella specialstudier har visserligen tidigare utförts i anslutning till långtidsutredningarnas arbete men dessa har nu direkt sammankopplats med de reala modellberäkningarna.

1.7 Långtidsutredningarnas begränsningar

I sin nuvarande form har långtidsutredningarna ett relativt väl avgränsat arbetsområde. Som tidigare framhölls är utredningarnas huvuduppgift att i ett femårigt perspektiv analysera vilka krav ett förverkligande av de övergripande ekonomiska målen ställer på den ekonomiska politiken. Som också tidigare framhölls innebär detta att en lång rad ekonomiskt och politiskt viktiga frågor faller utanför ramen för dessa utredningars arbete. Flera motiv har emellertid föranlett detta. En längre driven detaljnivå skulle exempelvis medföra en påtaglig risk för att man förlorade det totala och sammanhållna perspektivet på utvecklingen. En större bredd i problemställningarna skulle innebära växande oklarheter i arbets- och ansvarsfördelningen i förhållande till annan utrednings- och planeringsverksamhet.

Men denna avgränsning av arbetsområdet till den makroekonomiska politikens problem medför självfallet en motsvarande begränsning i räckvidden hos resultat och slutsatser. En första sådan begränsning gäller det faktum att utredningarna analyserar de *ekonomiska* förhållandena i samhället. Beräkningarna sker i termer av bruttonationalprodukt, sysselsättning, försörjningsbalans, utrikeshandel osv. De slutsatser man kommer fram till gäller då också i första hand denna ekonomiska del av samhällslivet och de kan inte utan vidare generaliseras till ett mera totalt välfärdsperspektiv.

Å andra sidan måste dock framhållas att de problem som långtidsutredningarna analyserar gäller en för flertalet människor central del av välfärdsupplevelsen. Bakom utredningarnas ekonomiska kalkyler ligger de centrala frågorna om våra möjligheter att i framtiden tillförsäkra alla rätt till ar-

bete, att trygga inkomsterna, att öka den offentliga verksamheten och att internationellt sett bevara vår ekonomiska integritet. De ofrånkomliga samband som finns mellan den ekonomiska utvecklingen och dessa grundläggande sociala och politiska mål gör att långtidsutredningarnas analyser måste spela en central roll även i ett mera allmänt välfärdsperspektiv. Att det sedan dessutom – vid sidan av de ekonomiska problemen – finns en rad andra viktiga samhällsmål, förtar inte tyngden hos dessa frågor.

I det följande avsnittet 9.4 redovisas ett försök att i välfärdstermer beskriva vissa av de beräkningsresultat som finns i övriga avsnitt.

Vid sidan av de problem som hittills berörts finns det anledning att ta upp en helt annan typ av begränsningar hos utredningens resultat, nämligen de som gäller den numeriska preciseringen av prognoserna. De olika långtidsutredningarna har under tidens lopp givit en alltmer detaljerad utvecklingsbild med numeriska preciseringar på en rad olika punkter. Genom ett bredare statistiskt underlag och förbättrade ekonometriska metoder har det varit möjligt att i 1975 års utredning fortsätta denna utveckling och presentera resultat som i detaljrikedom och precisering går längre än vad som tidigare varit fallet.

Men denna ökade mängd av numeriska preciserade prognoser får inte tolkas som ett uttryck för att graden av säkerhet i prognoserna skulle ha ökat i motsvarande mån. Tvärtom har snarare de senare årens omvälvande utveckling på i första hand prisområdet ställt den ekonomiska statistiken inför så stora problem att detta underlag nu framstår som svagare än vad det tidigare har varit. Man kan inte utesluta att prognosprecisionen som en följd härav har försämrats. Detaljrikedomen i prognosmaterialet är i stället främst ett uttryck för ambitionen att så långt som möjligt precisera innebörden och konsekvenserna av de olika utvecklingsalternativen. Begränsningarna i prognosernas träffsäkerhet är minst lika stora som i tidigare utredningar.

2 Den internationella bakgrunden

I detta kapitel¹ behandlas den internationella ekonomiska utvecklingen under åren fram till 1980. Med hänsyn till den stora osäkerhet som f. n. råder och till de betydande svårigheterna att tolka de senare årens utveckling innehåller kapitlet mera av redogörelser för olika problemområden än av numeriskt preciserade prognoser för utvecklingen. I vissa fall har det dock med hänsyn till utredningsarbetet i övrigt varit nödvändigt att trots den stora osäkerheten precisera sådana.

2.1 Utvecklingen 1960–1975

2.1.1 Tillväxten i potentiell och faktisk bruttonationalprodukt inom OECD-länderna

Följande avsnitt syftar till att analysera skillnaden mellan utvecklingen av ekonomiernas potentiella produktionskapacitet och den faktiska produktionsutvecklingen. I diagram 2.1a anges utvecklingen 1960–1975. Den potentiella kapaciteten bestäms av faktorer såsom kapitalackumulation, ökade insatser av arbetskraft, förbättrad teknologi och organisation, ökad kompetens hos arbetskraften, överflyttningsvinster m. m. Den potentiella bruttonationalprodukten inom OECD-området uppskattas ha växt med inemot 5 % per år under perioden 1960–1975, vilket framgår av nedanstående tabell 2.1.²

Under 1970-talets första hälft förefaller tillväxten att ha minskat något. Den något högre tillväxttakten under 1960-talet kan förklaras av att ar-

Tabell 2.1 Den genomsnittliga förändringen i potentiell BNP inom OECD-länderna, 1960–1975

År	Procentuell volymförändring
1960–1965	4,8
1965–1970	4,9
1970–1975	4,5
1960–1975	4,7

Källa: OECD, Economic Outlook, July 1973, Occasional Studies m. m.

¹ En mera omfattande analys av den internationella utvecklingen presenteras i den internationella bakgrundsstudie vilken publiceras som bilaga 1 till 1975 års långtidsutredning.

² Den potentiella bruttonationalproduktens utveckling har beräknats med hjälp av material från OECD och ECE. Källor: OECD Economic Outlook July 1973, Occasional Studies m. m.

betskraftsresurserna ökade mer under 1960-talet samt av att en snabb sektoriell och regional strukturomvandling, betingad av bl. a. den ökade internationella ekonomiska integrationen, möjliggjorde en högre tillväxttakt i produktiviteten i de större OECD-länderna.

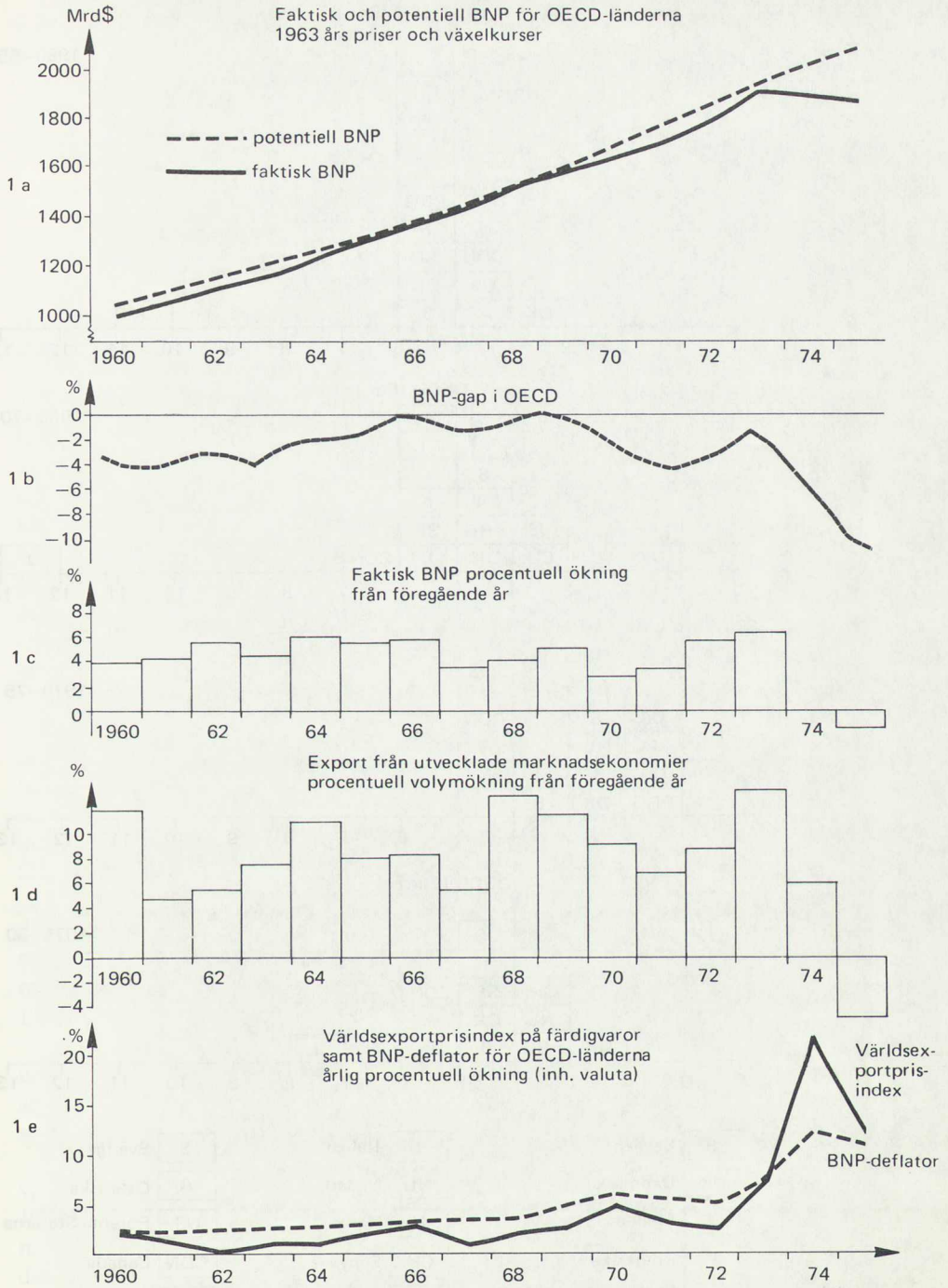
För hela perioden 1960–1975 beräknas ungefär hälften av tillväxttakten bero på en ökad kapitalstock och arbetsinsats. Resterande hälft förklaras av den tekniska utvecklingen. Beräkningar av denna typ är självfallet mycket osäkra och resultaten får endast ses som ett försök att i grova drag ange de aktuella storleksordningarna.

Den *faktiska* bruttonationalproduktens utveckling inom OECD, som visas i diagram 2.1a, bestäms förutom av kapaciteten också av ländernas totala efterfrågan. Att styra den faktiska produktionsutvecklingen så att den så nära som möjligt följer den potentiella BNP är en huvuduppgift för stabiliseringspolitiken. Att få den att fullständigt sammanfalla med den totala kapaciteten lyckas däremot inga länder med. Under kraftiga högkonjunkturer såsom år 1966 och 1968 tenderar efterfrågan att vara större än kapaciteten, vilket då utlöser inflationistiska effekter.¹ Under lågkonjunkturår, som 1974 och 1975, uppkommer ett underutnyttjande av den tillgängliga kapaciteten. BNP-gapet har som framgår av diagram 2.1b ökat kraftigt under 1970-talet jämfört med perioderna 1960–1965 och 1965–1970 då det genomsnittligt utgjorde 2,8 resp. 0,9 %. BNP-gapets storlek har växt särskilt kraftigt under senare år och uppgår till ca 10 % under 1975.

Sedan 1960-talet har det faktiska BNP-tillväxten inom OECD-området varierat kraftigt. Detta gäller både under loppet av tidsperioden och mellan de olika länderna. Den snabbaste tillväxttakten för det europeiska OECD-området uppnåddes under perioden 1960–1965 då den uppgick till 5,0 % per år (se diagram 2.2). Under denna period är också jämnheten mellan länderna påfallande. Endast Storbritannien och Japan avviker på ett markant sätt från övriga länder. Under 1960-talets senare del sjönk emellertid den genomsnittliga tillväxten till 4,5 %, samtidigt som spridningen blev större. Liksom tidigare låg dock Japan högst och Storbritannien lägst. 1960-talets första hälft präglades av en kraftig ökning av både produktionskapaciteten och kapacitetsutnyttjandet inom OECD-länderna. Under 1960-talets andra hälft uppehöll länderna ett genomsnittligt högt kapacitetsutnyttjande och den faktiska BNP-tillväxten sammanföll i stort sett med den potentiella.

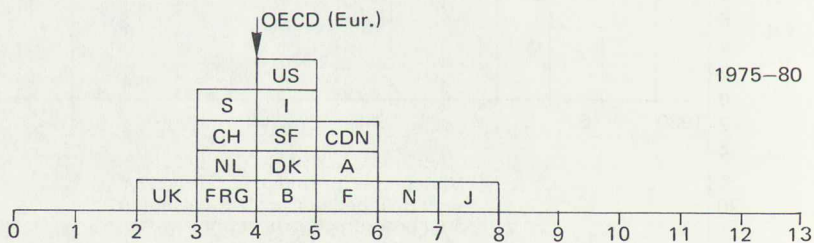
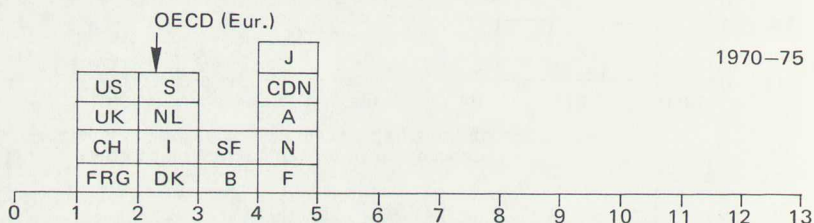
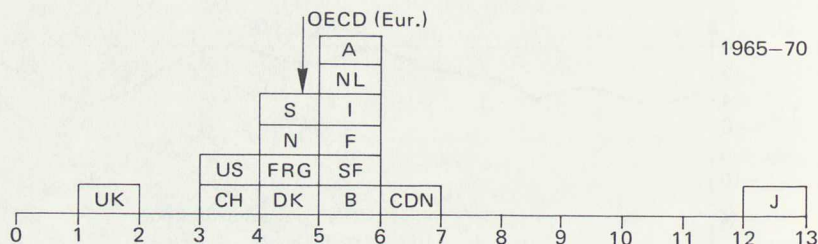
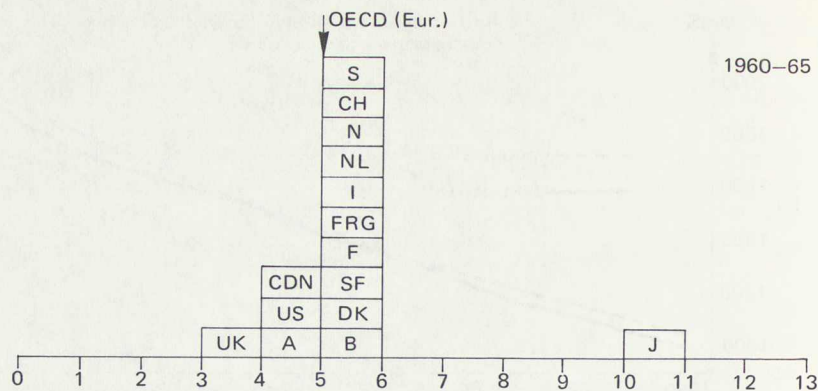
Den genomsnittsutveckling som nu kan beräknas för perioden 1970–1975 – 2,3 % per år – tyder på att de angivna tendenserna till en fallande faktisk BNP-tillväxt ytterligare förstärkts. Denna period präglas främst av en omkastning från faktiskt realiserade ökning i BNP på 6 till 7 % under 1972 och 1973 till stagnation eller t. o. m. minskningar under 1974 och 1975. Utnyttjandegraden föll kraftigt mellan 1970–1975 till följd av att denna period omfattar två lågkonjunkturer varav den senare dessutom varit exceptionellt djup. De kraftiga tillväxtalen under 1972 och 1973 härrör från ett osedvanligt kraftigt konjunkturuppsving som under de senaste åren vänts i efterkrigstidens djupaste konjunktursvacka. I diagram 2.1b framstår emellertid inte konjunkturtoppen år 1973 som särskilt markerad jämfört med högkonjunkturerna 1968–1969 och 1966, men detta sammanhänger med att konjunkturuppgången 1972 startade från ett mycket lågt kapacitetsutnyttjande och att den på grund av sin snabbhet och samtidighet inom OECD-länderna

¹ Genom förekomsten av sektoriella och regionala "flaskhalsar" inom länderna kan man i viss mån få ett intryck av att den outnyttjade kapaciteten är större än vad som i realiteten är fallet. Eftersom man kan anta att dessa fenomen har ökat i betydelse under senare år kommer lika stora BNP-gap ha olika innebörd i början och i slutet av perioden.

Källa: OECD- och ECE-material.

Diagram 2.1 Faktisk och potentiell BNP, export- och exportprisutveckling för OECD-länderna 1960-1974

B Belgien	I Italien	S Sverige
DK Danmark	NL Nederl.	A Österrike
SF Finland	N Norge	US Förenta Staterna
F Frankrike	CH Schweiz	CDN Canada
FRG Förbundsrepubliken Tyskland	UK Storbritannien	J Japan

→ Genomsnitt för europeiska OECD

Diagram 2.2 Tillväxt i BNP inom enskilda OECD-länderna 1960-1980. Årlig procentuell volymförändring. Se även tabell 2.5.

Källor: OECD och konjunkturinstitutets höstrapport 1975. Prognos utarbetad för perioden 1975-1980

slog över i en inflationskonjunktur redan innan man kommit i närheten av det totala kapacitetstaket.

De speciella egenskaperna hos konjunkturuppgången 1972–1974 och de effekter detta medförde för den allmänna inflationstakten behandlas mer utförligt i ett följande avsnitt om prisutvecklingen.

2.1.2 *Världshandelns utveckling 1960–1975*

Internationaliseringsprocessen under 1960- och 1970-talen har utmärkts av en snabbt växande handel i varor och tjänster och av omfattande faktorerörelser. Tillväxten i handeln har volymmässigt varit snabbare än BNP-tillväxten, varför flertalet länder blivit alltmer beroende av utländska marknader för såväl avsättning som försörjning med varor och tjänster. För OECD-länderna som helhet framgår det även från diagram 2.1d att den totala exporttillväxten samvarierar tämligen väl med avvikelsen mellan faktisk och potentiell BNP. Mellan perioderna 1960–1965 och 1965–1970 ökade kvoten mellan exporttillväxten och den faktiska BNP-tillväxten, från 1,4 till 2,2 främst till följd av det högre kapacitetsutnyttjandet under den senare perioden men också som ett resultat av den ökande internationella handelsintegrationen. För åren 1970–1975 beräknas exportelasticiteten för OECD-länderna ha fallit till ca 2,0, vilket bl. a. kan ses som ett resultat av ett lägre genomsnittligt kapacitetsutnyttjande under denna period.

Av tabell 2.2 framgår att värdet av färdigvaruexporten under 1960-talet växt ungefär dubbelt så snabbt som värdet av råvaruexporten. Under 1970-talets första hälft höll råvarorna jämna steg med färdigvarorna till följd av högre relativa råvarupriser. Eftersom priserna för råvaror och färdigvaror utvecklats olika ger tillväxttakter för exportvärden en dålig bild av volymutvecklingen för olika varuslag. Tabell 2.2 visar att råvaror med undantag för jordbruksprodukter under 1960-talet stigit i pris relativt till färdigvaror, varför en större del av värdetillväxten förklaras av volymtillväxt för färdigvaror och jordbruksprodukter under 1960-talet. Under åren 1970–1974 steg priset på jordbruksprodukter ungefär dubbelt så snabbt och priset på mineraler tre gånger så snabbt som priset på färdigvaror. Utvecklingen under 1975 tyder dock på en viss avmattning för råvarornas del.

De utvecklade marknadsekonomierna ökade sin andel av världsexporten under 1960-talet från 66 % till 72 %. Huvuddelen av deras export går till andra industriländer och denna andel har som framgår av diagram 2.3 i stort sett svarat för hela ökningen.

U-ländernas export består till tre fjärdedelar av den långsamt växande råvarugruppen. Dessa länders andel av världsexporten har fallit från 22 % år 1960 till 17,5 % år 1970. U-ländernas export till de industrialiserade marknadsekonomierna har vuxit något snabbare än deras export till andra u-länder, varför i-ländernas betydelse för dem som exportmarknader har ökat.

De centralplanerade ekonomiernas andel av världshandeln har under samma period varit i stort sett konstant.

De utvecklade marknadsekonomierna har sålunda svarat för en allt större del av världshandeln under 1960-talet. Denna utveckling som varit markant under hela efterkrigstiden har avstannat under 1970-talets första hälft (se

Tabell 2.2 Utvecklingen av världsexporten och världsproduktionen 1970-1974
Årlig procentuell förändring

	1960-1965	1965-1970	1970-1974
<i>Världsexporten</i>			
Värde (mdr dollar fob)	7,8	10,8	28,3
Totalt			
Jordbruksprodukter	4,4	5,3	23,3
Mineral ^a	7,7	10,6	44,1
Färdigvaror	9,8	13,2	24,3
<i>Pris</i>			
Totalt	0,6	2,0	18,8
Jordbruksprodukter	0,2	1,2	22,1
Mineral ^a	1,7	2,4	38,3
Färdigvaror	0,6	2,1	12,9
<i>Volym</i>			
Totalt	7,1	8,6	8,1
Jordbruksprodukter	4,2	4,0	0,8
Mineral ^a	5,9	8,0	4,4
Färdigvaror	9,2	10,9	10,2
<i>Världsproduktionen av varor</i>			
Volym	5,4	5,5	5,2
Jordbruksprodukter	2,5	2,7	2,1
Gruvindustri	4,9	5,6	3,6
Färdigvaror	5,9	7,2	6,3

^a Inkl. bränslen och non-ferro-metaller.

Källa: GATT, International Trade, olika årgångar.

diagram 2.3). Genom prisstegringar på råvaror och då i synnerhet på olja jämfört med färdigvaror steg de underutvecklade marknadsekonomiernas andel av världsexporten från 17,4 till 27,4 % under 1970 till 1974.

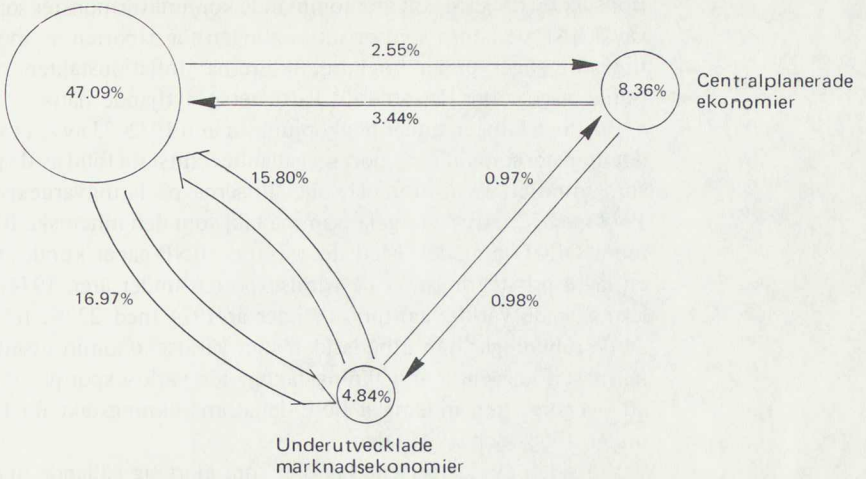
Denna handelns varumässiga och geografiska utveckling har vid sidan av produktionstillväxten även påverkats av liberaliseringen av den internationella handeln. Under 1960-talet och början av 1970-talet utmärktes denna av att handelshindren avvecklades främst i fråga om tullar på industrivaror medan övriga tullar och handelshinder uppmärksammades mindre. Avvecklingen av industritullarna har även koncentrerats till handeln mellan de utvecklade industriländerna. Härigenom har en internationell arbetsfördelning alltmer etablerats som innebär att de utvecklade länderna specialiserat sig på export av färdigvaror medan u-länderna hänvisats till att i huvudsak exportera råvaror. Det är bl. a. mot denna bakgrund som u-ländernas krav på en ny ekonomisk världsordning växt fram.

2.1.3 Prisutvecklingen inom OECD

Som framgår av diagram 2.1 e steg prisstegringstakten inom OECD, mätt med BNP-deflatoren, från 3,5 % per år i genomsnitt under 1960-talet till drygt 8 % under 1970-talets första hälft. Bakom den trendmässigt ökande infla-

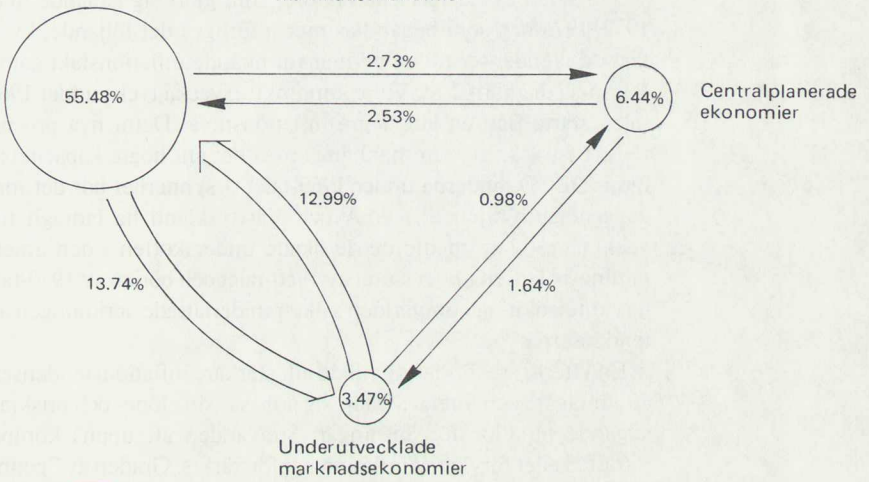
1960

Utvecklade
marknads-
ekonomier

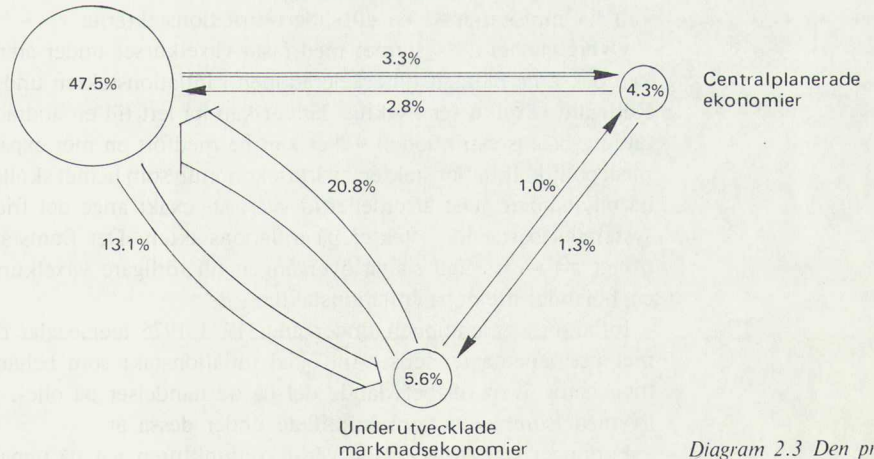
1970

Utvecklade
marknads-
ekonomier

1974

Utvecklade
marknads-
ekonomier

Källa: GATT; International Trade, olika årgångar.

Diagram 2.3 Den procentuella fördelningen av världsexporten av varor på ländergrupper 1960, 1970 och 1974.

tionstakten döljer sig ett återkommande konjunkturmönster som innebär att såväl BNP-deflatorn som prisutvecklingen för exporten av industriella färdigvaror stiger under högkonjunkturerna. Inflationstakten når sin höjdpunkt något efter det att fullt kapacitetsutnyttjande nåtts.

Prisutvecklingen under högkonjunkturåren 1972–73 avvek i viss mån från det mönster som tidigare gjort sig gällande främst till följd av de prishöjningar som inträffat på råvaror och olja. Priserna på färdigvaruexporten steg år 1973 med 7 %, dvs. i ungefär samma takt som den inhemska BNP-deflatorn inom OECD-området. Med det växande BNP-gapet kunde man förvänta en lägre prisstegringstakt på världsexporten under åren 1974–1975. Emellertid ökade världsexportpriset under år 1974 med 22 %, främst till följd av de rubbningar från utbudssidan som världsekonomin utsattes för under närmast föregående år. Ökningstakten för världsexportpriset kom därvid att överstiga den inhemska BNP-deflatorns ökningstakt för första gången under 1960- och 1970-talen.

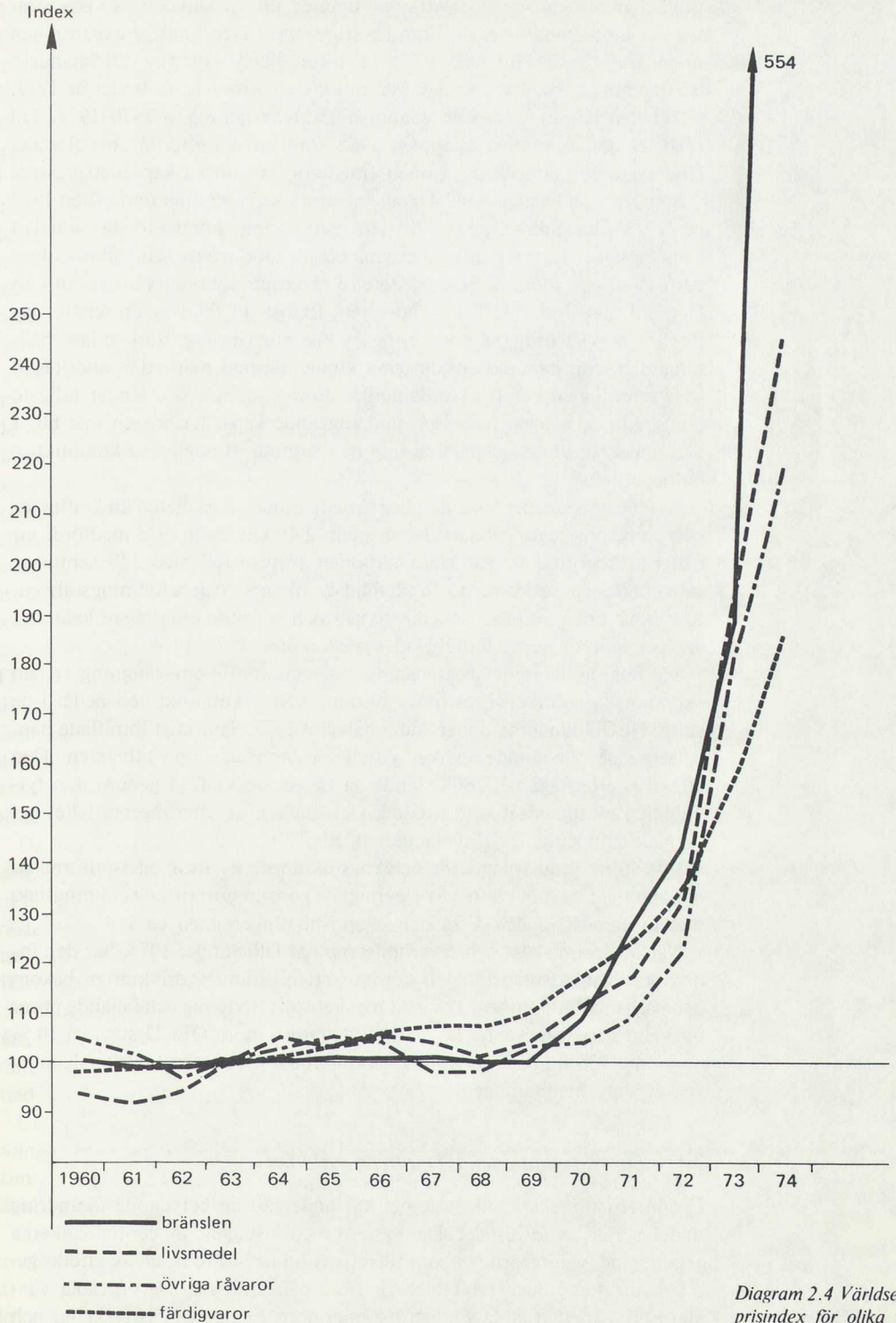
Vid sidan av de speciella faktorer som gjort sig gällande under perioden 1972–1975 och som behandlas mer utförligt i det följande, kvarstår att förklara de tendenser till en permanent ökande inflationstakt som tycks framkomma i diagram 2.1e. Varje konjunktursvacka tycks under 1960- och 1970-talen starta från en allt högre inflationsnivå. Detta nya prismönster torde i viss utsträckning sammanhånga med det allt högre kapacitetsutnyttjandet inom OECD-länderna under 1960-talet. I synnerhet bör det markant högre kapacitetsutnyttjandet i USA och Västtyskland ha bidragit till denna utveckling. Vidare medförde de ökade underskotten i den amerikanska betalningsbalansen under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet en kraftig likviditetsökning i omvärlden vilken underlättade spridningen av inflations-tendenserna.

En ytterligare förklaring till de allt starkare inflationstendenserna kan vara att löntagare och företagare lärt sig anpassa sina löne- och priskrav till alltmer stigande inflationsförväntningar. Strävanden att uppnå kompensation för inträffad eller förväntad inflation har förstärkts. Graden av "penningillusion" kan ha minskat med de allt högre inflationstakterna.

Övergivandet av systemet med fasta växelkurser under åren 1971–1973 kan också ha bidragit till accelerationen i inflationstakten under senare år. Rörligare växelkurser i viktiga länder kan ha lett till en ändrad syn på betalningsbalansrestriktionen vilket kan ha medfört en mer expansiv ekonomisk politik. Inflationstakten i världsekonomin som helhet skulle härigenom ha blivit högre. Det är emellertid svårt att exakt ange det fria växelkurs-systemets bestående effekter på inflationstakten. Det framstår dock som troligt att i varje fall själva övergången till rörligare växelkurser har haft en höjande effekt på inflationstakten.

Inflationsaccelerationen under åren 1973–1975 återspeglar de till synes mer permanenta tendenser till ökad inflationstakt som behandlats ovan, men beror även till betydande del på de händelser på olje-, råvaru- och livsmedelsområdena som inträffade under dessa år.

Förloppet startade 1972 då världskonjunkturen var på uppgång från en svacka under år 1971. Konjunkturuppgången var, som tidigare nämnts, starkt synkroniserad i de olika OECD-länderna och den faktiska tillväxten i BNP var i genomsnitt omkring 6 %. Gapet mellan potentiell och faktisk

Källa: Monthly Bulletin of Statistics, FN, olika årgångar.

Diagram 2.4 Världsexportprisindex för olika varugrupper 1960-1974. 1963 = 100.

tillväxt minskade snabbt. Detta gav upphov till "flaskhalsar" i vissa strategiska industrier, speciellt inom råvarusektorn. Den kraftiga expansionen under år 1972 och i början av 1973 ledde till en snabb ökning av världshandeln (se diagram 2.1d). Exportens volymtillväxt var cirka 12 % under år 1973, vilket kan jämföras med en genomsnittstillväxt på 8,5 % 1970–1974. Till följd av den samtidiga ökningen av den inhemska efterfrågan i flertalet länder kunde handelsexpansionen emellertid ej minska kapacitetspressen.

Som framgår av diagram 2.4 ökade råvarupriserna kraftigt under åren 1972 och 1973. Flera faktorer bidrog till denna utveckling. För det första var redan i utgångsläget lagren osedvanligt små både i producent- och förbrukarländerna. För det andra hade kapaciteten i råvaruproduktionen byggts ut i en långsam takt under de föregående åren, främst till följd av en relativt låg förväntad avkastning på investeringar i råvaruutvinning. Varken lagerhållning eller ledig produktionskapacitet kunde därmed mätta den efterfrågan som samtidigt uppstod i Nordamerika, Europa och Japan. Under tidigare konjunkturuppgångar hade den underliggande kapacitetsbristen inte blivit lika uppenbar eftersom man då inte haft samma parallellitet i konjunkturförloppet.

Även för livsmedel hade den begränsade utbudskapaciteten en kraftig inverkan på prisstegringstakten (se diagram 2.4). Under år 1972 medförde ett dåligt skördeutfall att världsproduktionen av vete föll med 2 % samtidigt som efterfrågan ökade med 2 % till följd av inkomst- och befolkningstillväxt. Kombinationen av utbudsbegränsningar och stigande efterfrågan ledde till att livsmedelspriserna fördubblades mellan åren 1972–1974.

Till följd av kapacitetsbegränsningar och en kraftig omsvängning av den ekonomiska politiken i restriktiv riktning vände konjunkturen nedåt i de större OECD-länderna under andra halvåret 1973. Samtidigt inträffade händelserna på oljeområdet, vilket ytterligare bromsade upp tillväxten. Den effektiva efterfrågan i OECD-länderna minskade kraftigt genom den fyrdubbling av oljepriset som skedde. Det uppkomna efterfrågebortfallet beräknades till cirka 2 % av ländernas BNP.

I de större industriländerna beräknas ökningen av livsmedelspriserna ha bidragit med inmot hälften av stegringen i konsumentprisindex ökningstakt mellan åren 1973 och 1974 och oljeprishöjningen med ca 1/4¹.

När nu livsmedels- och råvarupriserna har fallit under 1975, har den inhemska kostnadsutvecklingen kommit att bli främsta drivkraften bakom den pågående inflationen. Trots ett mycket stort BNP-gap och fallande priser för vissa varugrupper, beräknas BNP-deflatorn inom OECD stiga ca 10 % under år 1975 främst till följd av de krafter som med viss tidseftersläpning verkar via lönebildningen.

2.1.4 *Det internationella betalningssystemet*

Det internationella valutasystemet har undergått en betydande förändring under början av 1970-talet. Det system med fastlagda, av centralbankerna garanterade, valutapariteter som tillämpats under större delen av efterkrigstiden, utsattes under 1960-talet för stora påfrestningar. De officiella växelkurserna mellan stora industrinationer som England, Västtyskland och Japan kunde inte tillräckligt snabbt anpassas till de förändrade förhållandena.

¹ Källa: Federal Reserve Bulletin, Oktober 1974.

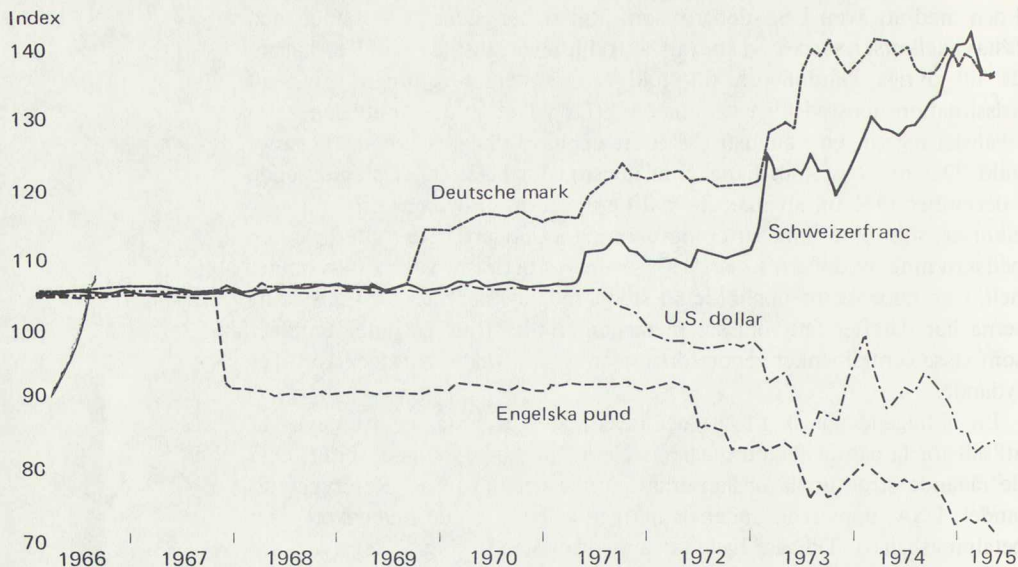
I och med att även USA-dollar, som utgjort hörnstenen i systemet med fasta växelkurser, successivt kom att få ett alltmer realistiskt värde i förhållande till övriga valutor och till guld bröt systemet samman. En akut krissituation uppstod först sommaren 1971, vilket ledde till att den amerikanska regeringen i augusti beslöt att upphäva dollarns utbytbarhet mot guld. Det nya läge som härigenom uppstod för betalningssystemet ledde i december 1971 till att man inom 10-gruppen kom överens om nya växelkurser, som bl. a. innebar en devalvering av dollar. Efter ytterligare en nedskrivning av dollar i mars 1973 övergavs det fasta växelkurssystemet helt. Centralbankerna upphörde att stödja rådande pariteter, och växelkurserna har därefter fått röra sig mer eller mindre fritt. De interventioner som vissa centralbanker genomfört under olika perioder har dock varit betydande.

En bidragande orsak till att det fasta växelkurssystemet övergavs var att allt för få paritetsförändringar vidtogs i slutet av 1960-talet för att bota de rådande strukturella obalanserna i utrikesbetalningarna. Reservvalutalaget, USA, uppvisade under denna period ett stigande underskott i sin betalningsbalans. Tidigare hade ett underskottsland tvingats devalvera sin valuta, senast då valutareserven och andra internationella lånemöjligheter tog slut. Men USA kunde finansiera underskotten med internationell skuldsättning genom dollarns ställning som reservvaluta och hade ej samma tvång att vidta åtgärder. För att lösa problemet skulle det då krävas att de länder, som hade motsvarande överskott, tillät en högre inflationstakt eller apprecierade sina valutor. Underskottslandet USA och överskottsländerna, främst Tyskland och Japan, kunde emellertid inte enas om hur anpassningsbördan skulle fördelas emellan dem. Valutasystemets anpassningsmekanism för jämvikt i de internationella transaktionerna upphörde då att fungera tillfredsställande. 1960-talets andra hälft präglades därför av allt svårare betalningsproblem, som fick dramatiska inslag av valutakris genom spekulativa kapitalrörelser.

De nuvarande förhållandena kännetecknas inte av fullständigt fritt flytande växelkurser. Vissa länder har intervenerat systematiskt för att hålla en fast relation åtminstone gentemot något land. Sverige och ett antal andra västeuropeiska länder har sedan 1973 hållit fasta inbördes kurser. Andra har valt att föra en aktiv valutapolitik i deprecierande eller apprecierande riktning (England resp. Schweiz); en del länder har i huvudsak låtit sin växelkurs flyta helt fritt (USA). Sedan år 1973 har alltså en blandad ordning rått, där inslaget av flytande kurser varit dominerande. Detta gäller både världshandeln totalt och Sveriges utrikeshandel, som till ca 60 % ägt rum med länder gentemot vilka några fasta växelkurser ej tillämpats.

Utmärkande för de första åren med fria växelkurser har varit betydande svängningar i växelkurserna (se diagram 2.5). De kortsiktiga kapitalrörelser som förväntades uppkomma vid flytande växelkurser tycks ha varit otillräckliga för att stabilisera kurserna.

Underskotten på de löpande betalningarna inom OECD-området kan emellertid till stor del förklaras av oljeprishöjningarna. Det har ej varit möjligt att eliminera detta samlade underskott genom en devalvering gentemot de oljeproducerande ländernas valutor eftersom en substitution av OECD-varor för OPEC-varor i vardera ländergruppen inte kan påskyndas genom

Källa: SHB, arbitrageavd.

Diagram 2.5 Index för viktigare valutakurser mot kronan 1966–1975. Januari 1966 = 100.

en sådan åtgärd.

OECD-områdets samlade bytesbalans, som återfinns i tabell 2.3, har dock blivit något bättre under åren 1974 och 1975 än vad som ursprungligen förutsågs. Särskilt bedömningen för 1975 har successivt förbättrats. Så sent som vid årsskiftet 1974–1975 beräknade man att OECD-ländernas underskott för detta år skulle bli av storleksordningen 30 miljarder dollar. Som framgår av tabell 2.3 kan man beräkna att det skall bli ca 3,5 miljarder. Därvid kalkylerar man emellertid att de sex största OECD-länderna kommer att notera ett överskott på hela 11,5 miljarder dollar, medan de mindre länderna, som överlag fört en mera kontracyklisk politik, drabbas av i stort sett samma underskott som 1974. Dessutom har de icke-oljeproducerande u-ländernas underskott ökat kraftigt.

En väsentlig förklaring till att OECD-områdets samlade bytesbalans utvecklats bättre än vad man ursprungligen förutsåg är att den djupa lågkonjunkturen och den restriktiva ekonomiska politik som de större länderna fört lett till kraftiga importminskningar. I takt med att den ekonomiska aktiviteten på nytt skjuter fart kan den samlade bytesbalansen på nytt komma att försämrats. Trots detta bedöms det som sannolikt att den grundläggande balansen långsiktigt kommer att förbättras för OECD-området. Takten i denna förbättring blir av avgörande betydelse för världsekonomin och därmed även för utvecklingen i Sverige.

Det är svårt att belägga om de senaste årens dramatiska omvälvningar på valutaområdet haft någon större inverkan på utrikeshandels volym. Både för enskilda länder och för världshandeln totalt har handelsvolymen nära följt den reala produktions- och inkomstutvecklingen. En preliminär bedömning skulle närmast gå ut på att trots att valutasystemet utsattes för stora påfrestningar under båda dessa år med åtföljande kraftiga sväng-

Tabell 2.3 Bytesbalanssaldon i vissa länder och länderområden 1973–1975

Miljarder dollar, årliga förändringar

	1973	1974	1975 ^c
OECD	2,0	– 34,0	– 3,5
Canada	0	– 1,7	– 5
Frankrike	– 0,7	– 5,9	– 0,5
Förbundsrepubliken Tyskland	4,3	9,3	5
Italien	– 2,7	– 7,9	0
Japan	– 0,1	– 4,7	0
Storbritannien	– 2,9	– 9,0	– 4
USA	0,3	– 0,9	12
Övriga OECD	3,8	– 13,2	– 11
OPEC ^a	3,0	69,0	42,5
Icke oljeexporterande u-länder	– 2,5	– 16,5	– 27,5
Övriga ^b	6,0	– 9,5	..

^a Medlemsländerna i de oljeexporterande staternas organisation.^b Inkl. felkällor.^c Prognos.

Källa: Bedömningar gjorda inom OECD och finansdepartementet.

ningar i växelkurserna, så har man inga klara tecken på att dessa – i varje fall omedelbart – skulle ha påverkat utrikeshandelns utveckling i negativ riktning.

2.2 Utvecklingen 1975–1980

Den svenska ekonomin är en öppen ekonomi och mycket beroende av det internationella varu- och tjänsteutbytet.

Bedömningen av den internationella ekonomiska utvecklingen spelar därför en väsentlig roll vid alla överväganden om den svenska ekonomins utvecklingsmöjligheter. Att i dag söka skapa sig en bild av vad som kommer att hända under perioden fram till 1980 är emellertid mycket svårt. I de flesta länder, och särskilt inom flera av våra viktigaste avnämjarländer, brottas man idag med större ekonomiska problem än vad som varit fallet på många år. Arbetslösheten är högre, inflationen kraftigare och de externa balansbristerna större än någon gång under 1950- och 1960-talen. I synnerhet har de icke-oljeproducerande u-ländernas situation ytterligare försämrats.

Utvecklingen under 1975–1980 kommer därför att i betydande utsträckning präglas av vilka lösningar man kommer att finna på de problem som nu dominerar världsekonomin – lösningar som man emellertid i dag ännu inte klart kan urskilja.

Det har därför inte varit möjligt att på alla punkter precisera prognoserna för den internationella utvecklingen utan den följande genomgången siktar mera till att redovisa strategiska problemområden. I de fall numeriskt preciserade prognoser görs har de närmast karaktären av räkneexempel.

2.2.1 *De ekonomisk-politiska utgångspunkterna*

Av central betydelse för den internationella ekonomiska utvecklingen under den närmaste femårsperioden blir självfallet hur de olika länderna utformar sin ekonomiska politik. Som tidigare framgått kännetecknas den ekonomiska situationen i OECD-länderna av kraftig om än avtagande inflation, en uppbromsad tillväxt i den faktiska produktionen och därmed en hög arbetslöshet samt av betydande underskott i främst de mindre ländernas betalningsbalans. Varje land ställs därmed inför den svåra uppgiften att återföra ekonomin till en stabil tillväxt som garanterar en hög sysselsättning och en lägre prisstegringstakt samt balans i utrikesbetalningarna.

Prioriteringarna av olika målsättningar skiljer sig emellertid mellan de olika länderna och de ekonomiskpolitiska medel som används är olika. Som ett gemensamt drag framträder dock de ökade satsningarna på exportindustrin och på åtgärder som medför en ökad autonomi på energiförsörjningsområdet. En sådan utveckling ställer då krav på att den totala konsumtionen hålls tillbaka så att utrymme skapas för en ökad exportproduktion och för ökade industriinvesteringar. I nuläget är det inte bristande produktionskapacitet som framtvingar dessa omfördelningar utan snarare omsorgen om den externa balansen och ambitionen att nedbringa den höga takten i prisstegringarna.

Den privata konsumtionen i OECD-länderna växte snabbare än totalproduktionen under första hälften av 1970-talet. En satsning på industriinvesteringar och export skulle därför nödvändiggöra en motsvarande återhållsamhet i fråga om den privata konsumtionen. Även den offentliga sektorns andel av bruttonationalprodukten har ökat trendmässigt. De sannolika oförändrat starka kraven på en fortsatt expansion av denna skärper ytterligare den ekonomiska politikens avvägningsproblem.

Bilden kompliceras ytterligare av att frågorna kring tillväxtens innehåll och fördelning alltmer kommit i blickpunkten i den internationella diskussionen.¹ I allt fler industriländer krävs att den ekonomiska tillväxten inriktas på att skapa en mer kvalitativ snarare än kvantitativ förbättring av individens standard och att dess resultat fördelas på ett rättvist sätt.

Det är uppenbart att den ekonomiska politiken här står inför delvis oförenliga ambitioner och målsättningar. Å ena sidan reses krav på relativt snabba ökningar av industriproduktionen för att kunna tillgodose den ökade efterfrågan från i första hand de oljeproducerande länderna och därigenom återställa industriländernas utrikesbalanser. Å andra sidan ställs krav på en ökad offentlig service.

Vilken avvägning mellan dessa intressen som de olika länderna kommer att stanna för i sin ekonomiska politik under de närmaste åren kan endast göras till föremål för allmänna förmodanden. Om man skall döma efter de senaste årens faktiska handlande synes man dock ha anledning att räkna med att den ekonomiska politiken först kommer att inriktas på att lösa de mera iögonfallande bristerna på ekonomisk balans – då främst arbetslösheten, inflationen och bristen på utrikesbalans, fastän med varierande prioritering av dessa mål – och först därefter – när man skapat sig ett härför erforderligt handlingsutrymme – ägna sig åt att öka inslagen av sociala och fördelningspolitiska målsättningar.

¹ Se t. ex. "Factors and conditions of long-term growth", en rapport från FN-seminariet om långsiktiga tillväxtfrågor i Stockholm 1973.

2.2.2 Produktionens och produktionskapacitetens utveckling 1975–1980

Ovan har redovisats vissa allmänna utgångspunkter för den ekonomiska politiken och utvecklingen i OECD-området 1975–1980. För långtidsutredningens kalkyler är det emellertid nödvändigt – hur osäkert detta än är – att i siffror precisera utvecklingen av bl. a. den totala produktionen i de enskilda länderna. Helst borde man då också ha tillgång till prognoser över produktionskapacitetens utveckling samt över utvecklingen av viktigare delkomponenter i försörjningsbalansen, som t. ex. den privata konsumtionen och importen. I flera tidigare långtidsutredningar har man haft tillgång till ett konsistent prognosmaterial i form av sammanställningar från olika internationella organisationer, främst OECD. Denna gång föreligger inte någon sådan total bedömning. I flera länder fick arbetet med femårsprognoserna avbrytas eller skrinläggas i och med de omvälvande händelserna på oljeområdet 1973 och 1974.

För närvarande pågår inom OECD ett arbete med insamling av plan-och prognosmaterial från de olika länderna. EG-kommissionen utarbetar löpande projektioner för medlemsländerna. Inom ECE pågår sammanställning av ett s. k. "overall economic perspective" som skall belysa de mera långsiktiga utvecklingstendenserna. För våra bedömningar har vi haft tillgång till vissa underhandsuppgifter från organisationer och planinstitutioner i Västeuropa.

Den faktiska och den potentiella produktionsutvecklingen påverkar ömsesidigt varandra. Stabiliteten i den faktiska produktionen samt inriktningen av dess användning har stor betydelse för den potentiella BNP-tillväxten under en femårsperiod. När ett stort kapacitetsöverskott uppstått, som under åren 1974–1975, hämmas tillväxtpotentialen t. ex. genom en lägre investeringstakt, ett minskat arbetskraftsutbud eller en oförmånlig strukturomvandling. Samtidigt påverkar kapacitetsutvecklingen den faktiska produktionen genom att ge den ekonomiska politiken minskat utrymme för en efterfrågeexpansion. Det är bl. a. av dessa skäl svårt att diskutera efterfrågesidan isolerad från utbudssidan. Trots detta behandlas i det följande avsnittet, för att göra framställningen mer överskådlig, först den potentiella och sedan den faktiska produktionsutvecklingen under perioden 1975–80.

Den potentiella produktionsutvecklingen inom OECD-länderna 1975–1980

Den framtida produktionskapacitetens tillväxt påskyndas av ett ökat användande av arbetskraft, kapital och naturresurser, utvidgat utnyttjande av teknologisk och organisatorisk kunskap samt ändringar i den inhemska och utländska efterfrågan. Beroende av bl. a. mättekniska problem är, som tidigare påtalats, sambandet mellan insatser av produktionsfaktorer och produktionsutvecklingen svårt att exakt fastställa. De bedömningar av den potentiella kapacitetsutvecklingen inom OECD-länderna som redovisats i avsnitt 2.1.1, baserades främst på en uppskattning av hur arbetskraften och dess produktivitet har utvecklats. Man finner vid en sammanvägning av olika länders potentiella tillväxt att denna i genomsnitt varit inemot 5 % per år under perioden 1960–1975. En svag uppbromsning i tillväxten kunde noteras för 1970-talets fem första år. Detta förklaras främst av den nedgång

i produktivitetstillväxlingen som gjort sig gällande i de större och mer utvecklade OECD-länderna. Den, under 1960-talet, snabba produktivitetstillväxlingen förklaras främst av den snabba sektoriella och regionala strukturomvandlingen, den höga kapitalbildningstakten samt av bidragen från den internationella handelns liberalisering.

Vinsterna vid överflyttning av arbetskraft från lågproduktiva näringar, såsom jord- och skogsbruk, till högproduktiva torde komma att bli lägre under prognosperioden. Därtill riktar sig en allt större andel av efterfrågan mot de tjänsteproducerande sektorerna, vilka jämfört med de varuproducerande sektorerna som regel har en lägre produktivitetstillväxt.

Arbetskraftsresursernas utveckling

Vad gäller arbetskraftsresursernas utveckling tyder tillgängliga internationella prognoser på en årlig tillväxt i arbetskraften 1975–1980 på ca 1 % per år för de sju största OECD-länderna. Detta är en något högre tillväxttakt än under första hälften av 1970-talet. Arbetstidens längd väntas dock bli förkortad med i genomsnitt ca 0,5 procent per år, eller i stort samma takt som under 1960-talet. I Europa påverkas tillgången på arbetskraft i hög grad av migrationen av arbetare från i första hand medelhavsländerna till de högindustrialiserade västeuropeiska länderna. På längre sikt förefaller det som om denna källa till arbetskraft kommer att begränsas. Ursprungsländernas ökade sociala och sysselsättningsmässiga ambitioner liksom ett inhemskt politiskt tryck i mottagarländerna torde komma att dämpa möjligheterna till import av billig arbetskraft. I ett sådant perspektiv kan tillgången på arbetskraft komma att bli en restriktion för den ekonomiska tillväxten. Under perioden 1975–1980 kommer dock sannolikt detta problem inte att bli aktuellt. Mot bakgrund av den för närvarande höga konjunkturella och strukturella arbetslösheten i OECD-området är det snarare utsikterna att skapa full sysselsättning som ter sig problematiska.

I ett något längre tidsperspektiv anses i de utvecklade länderna befolkningsutvecklingen komma att medföra en uppbromsning av arbetskraftstillgångarnas utveckling. I allt högre grad upplever man tillgängliga reserver som minskande, både inom de enskilda länderna och ifråga om migrationen dem emellan. Möjligheterna att upprätthålla en snabb produktivitetstillväxt blir därför avgörande för om ländernas utvecklingsambitioner skall kunna uppfyllas. Ökad internationell specialisering och arbetsfördelning liksom spridning av teknologi och innovationer över gränserna blir därvid ett viktigt medel.

Realkapitalbildningen

Den realkapitalbildning som ägt rum inom OECD-länderna under 1960- och 1970-talen har medfört en snabb stegring av kapitalinsatsen per arbetstimme och därmed bidragit till en hög produktivitetstillväxt. Investeringarnas genomsnittliga andel av den totala produktionen har successivt stigit fram till början av sjuttioalet, vilket framgår av tabell 2.4.

Den internationella lågkonjunkturen 1974–1975 har emellertid medfört att investeringarna i främst de stora industriländerna minskat och dragit

Tabell 2.4 Bruttoinvesteringarnas andel av den totala produktionen inom OECD 1955–1975

Procent

	1955	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Investeringskvot	18,9	19,1	20,7	21,7	22,0	22,0	22,3	21,3	19,9

Källa: National Accounts of OECD Countries.

ner investeringskvoten till strax under 20 % för 1975. Om denna låga nivå skulle bli bestående sätts den potentiella tillväxten ned i en omfattning som uppskattats motsvara cirka 1 % av BNP per år fram till 1980.

Vidare har de förändringar i relativpriserna som oljeprishöjningarna framkallat fått till följd att den existerande kapitalstocken fått en lägre effektivitet än tidigare, genom att den är sämre anpassad till den nya efterfrågestrukturen. Effekten härav torde dock vara begränsad till vissa sektorer men man har inom OECD:s sekretariat uppskattat omställningskostnaderna till i storleksordningen 0,25 % av BNP per år fram till 1980.

Den vikande investeringsviljan och effekterna av oljeprishöjningarna kan alltså sägas motsvara en potentiell produktionsförlust om cirka drygt 1 % av BNP per år fram till 1980. Flera omständigheter talar för att man inte kommer att tillåta att en sådan förlust realiserar. Redan i anslutning till den tidigare diskussionen av den ekonomiska politikens uppläggning framhölls att regeringarna i i-länderna med all sannolikhet inte kommer att acceptera den nuvarande sjunkande trenden för industriinvesteringarna. För det första är det ett allmänt mål att öka exporten, i första hand till de oljeproducerande staterna. Av prisstabiliseringsskäl är det vidare viktigt att bygga bort de trånga sektorer i produktionsapparaten som bidrog till ökningen av inflationstakten under den första hälften av 1970-talet. Möjligheterna att reducera arbetslösheten är också beroende av investeringsutvecklingen. Regeringarna i flertalet större OECD-länder har också som ett led i konjunkturpolitiken satt in åtgärder för att stimulera industriinvesteringarna, vilket bör kunna medföra en påtaglig ökning av investeringsverksamheten och produktionspotentialen. Förutsättningarna för att man skall lyckas genomföra investeringsplanerna är självfallet att motsvarande realsparande kan åstadkommas antingen internt eller på det internationella planet.

Sammantaget torde dessa bedömningar innebära att man har att räkna med en viss minskning i den totala produktionskapacitetens tillväxttakt under perioden 1975–1980. Den genomsnittliga årliga tillväxten i potentiell BNP beräknades under åren 1970–1975 utgöra drygt 4,5 % för hela OECD. Hur stor den förmodade avsaktningen av kapacitetstillväxten skulle bli är självfallet svårt att numeriskt precisera men en sammanvägning av samtliga omständigheter ger vid handen att man skulle kunna räkna med en kapacitetstillväxt av storleksordningen 4 % under åren fram till 1980.

Den faktiska produktionsutvecklingen inom OECD-länderna 1975–1980

Den faktiska produktionsstillväxten blir beroende av i vilken utsträckning potentialen blir utnyttjad. Utgångsläget 1975 kännetecknas tämligen allmänt

av ett mycket lågt kapacitetsutnyttjande. För vissa av länderna – däribland Förenta staterna – uppgår underutnyttjandet till inemot 15 % av den potentiella BNP. Detta innebär att frågan om den faktiskt realiserade BNP-utvecklingen under åren 1975–1980 inte endast kommer att avgöras av produktionskapacitetens utveckling utan i hög grad även av den takt i vilken det nuvarande underutnyttjandet avvecklas.

Den internationella konjunkturen tycks i slutet av 1975 ha nått sin botten i de större industriländerna och ser nu ut att vända uppåt under loppet av 1976, främst till följd av de inbyggda expansionskrafter som verkar i ekonomierna men även till viss del som ett resultat av den stimulerande politik som efter hand vidtagits i vissa OECD-länder. Man kan från detta utgångsläge tänka sig två alternativa utvecklingsvägar. En första möjlighet är att man genom en kraftfull stimulerande ekonomisk politik för resten av 1970-talet återtar det genomsnittliga kapacitetsutnyttjande som varit förhärskande under 1960-talet och 1970-talets tre första år. Under denna period var det genomsnittliga BNP-gapet, dvs. differensen mellan potentiell och faktisk BNP, ungefär 2 %¹. Om kapacitetsgapet i utgångsläget 1975 beräknas till cirka 10 % och den potentiella BNP-tillväxten blir cirka 4 % medför detta att den faktiska BNP-tillväxten blir ungefär 5,5 % per år under perioden 1975–1980.

En andra tänkt utvecklingsväg bygger på förutsättningen att länderna kommer att föra en försiktigare politik under konjunkturuppgången så att anpassningen till ett högre kapacitetsutnyttjande dras ut över en längre följd av år. Det genomsnittliga kapacitetsgapet under planeringsperioden skulle därmed bli större än under tidigare perioder. Om man förutsätter att detta genomsnitt skulle uppgå till cirka 4 % under perioden skulle den faktiska BNP-tillväxten beräknas till cirka 5 % per år under samma förutsättningar om utgångsläget och kapacitetstakets tillväxt som i det första fallet.

En betydande osäkerhet råder givetvis om vilket av dessa båda alternativ som den framtida utvecklingen härmed kommer att ansluta sig till. Flera faktorer pekar emellertid i nuläget mot att det lägre tillväxtalternativet framstår som det mest realistiska.

Ett flertal länder tycks prioritera prisstabilitets- och externbalansmålet mer än tidigare på bekostnad av målet om full sysselsättning. Den internationella lågkonjunkturen 1974–1975 med den historiskt sett mycket höga arbetslösheten kan delvis ses som en konsekvens av detta. Det tycks även råda en rädsla för att stimulera efterfrågan så att nya kapacitetsbrister återuppstår i vissa "nyckelindustrier". Detta skulle på nytt kunna driva fram en tvåsiffrig inflation och ökade underskott i betalningsbalansen. En alltför snabb återhämtning bedöms med andra ord kunna medföra ytterligare skärpta målkonflikter.

De senare årens erfarenheter antyder ganska klart att regeringarna i de större OECD-länderna bedömer att de politiska riskerna av en hög inflation är större än de som följer av en hög men minskande arbetslöshet. Det troliga är därför att man i varje fall under de närmaste åren kommer att fästa stor vikt vid prisstabiliseringsmålet. Av detta skulle då följa att man har anledning räkna med att det genomsnittliga kapacitetsgapet kommer att förbli något större än vad en snabb återgång till normalt kapacitetsut-

¹ Följande BNP-gap kan approximativt beräknas för OECD-länderna.

1960–65	2.8
1965–70	0.9
1970–73	2.6

Genomsnitt	2.0
------------	-----

Tabell 2.5 Bruttonationalproduktens tillväxt 1960–1980

Årlig procentuell förändring

	1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975	1975– 1980
Belgien	5,3	5,7	3,3	4,5
Danmark	5,2	4,6	2,5	4
Finland	5,2	5,4	3,4	4
Frankrike	5,8	5,8	4,0	5
Föbundsrepubliken Tyskland	5,0	4,8	1,4	3,5
Italien	5,4	5,8	2,2	5
Nederländerna	5,2	5,7	2,5	3,5
Norge	5,2	4,8	4,3	6
Schweiz	5,5	3,2	1,7	3,5
Storbritannien	3,5	1,8	1,7	2,5
<i>Sverige</i>	<i>5,1</i>	<i>4,0</i>	<i>2,5</i>	<i>3</i>
Österrike	4,4	5,1	4,3	5
Förenata staterna	4,9	3,4	1,7	4
Canada	4,5	6,4	4,2	5
Japan	10,1	12,1	4,9	7
OECD-Europa	5,0	4,7	2,3	4
OECD-totalt	5,2	4,6	2,5	4,5

Källor. OECD och konjunkturinstitutets höstrapport 1975. Prognos enligt institutet och finansdepartementet.

Anm: 1960–1975 avser faktisk utveckling. 1975–1980 avser en konjunkturmässigt utjämnad utveckling. Se vidare konjunkturinstitutets redogörelse i bilaga 2.

nyttjande skulle innebära.

Inför perioden 1975–1980 måste man, enligt den bedömning som här görs räkna med att återgången till ett mera normalt kapacitetsutnyttjande kommer att ske relativt långsamt efter de mycket låga tal som registrerats för i synnerhet 1975. Detta skulle för hela femårsperioden leda till ett genomsnittligt klart lägre utnyttjande än vad som varit fallet under närmast tidigare femårsperioder. Kapacitetsgapet skulle komma att ligga på i genomsnitt 4 % men med en utvecklingsprofil som innebär att man mot slutet av 1970-talet skulle uppnått de lägre tal som observerats under 1960-talet. En självklar förutsättning är då att utvecklingen mot denna högre utnyttjandegrad inte kommer att bromsas av en på nytt förvärrad inflations- och bytesbalans-situation. Riskerna i en sådan förutsättning kommer att diskuteras i de följande avsnitten i detta kapitel.

De prognosticerade produktionsökningarna för perioden 1975–1980 kommer i ett flertal fall att ligga över dem som observerats för åren 1970–1975. Detta är en följd av att talen för 1970–1975 helt är präglade av den kraftiga nedgången i kapacitetsutnyttjandet 1974 och 1975.

De förutsättningar som gjorts om den underliggande kapacitetstrenden innebär att denna förutsatts tillväxa 0,5 å 1 procent långsammare under 1970-talets senare del. Den väsentligaste anledningen härtill är den tidigare diskuterade förutsättningen om en långsammare tillväxt av arbetsproduktiviteten. Tabell 2.5 innehåller de tal 1975–1980 som konjunkturinstitutet använt som utgångspunkt i exportberäkningarna.¹ De beräkningsmetoder som använts ger dock till resultat att summan av de olika ländernas till-

¹ Se bilaga 2 till långtidsutredningen.

växttakter blir något högre än den kapacitetstillväxt som ovan beräknats för området som helhet. Bland de enskilda länderna väntas Japan och Norge tillväxa klart kraftigare än övriga. I Japans fall är det dock fråga om nära nog en halvering av tidigare tillväxttakt. För Norges vidkommande spelar övergången till en oljeekonomi en betydande roll men även förutom denna väntas en historiskt sett snabb tillväxt. I likhet med tidigare perioder finns även Frankrike, Canada, Italien och Österrike i en grupp med högre tillväxt än genomsnittet. I en grupp med lägre tillväxttakt befinner sig Storbritannien, Sverige, Schweiz och Förbundsrepubliken Tyskland.

Av särskild vikt för bedömningen av OECD-områdets utveckling är prognosen för den amerikanska ekonomin. Här har införts ett antagande om en produktionsökning på cirka 4 % i volym per år, dvs. en större ökning än under perioden 1970–1975, då tillväxten endast var cirka 2 % per år. Men även i detta fall ligger förklaringen till stor del i ett kraftigt minskat kapacitetsutnyttjande under 1974 och 1975 som kontrasterar mot en mera normal utveckling under åren fram till 1980.

För u-ländernas del föreligger prognoser endast inom internationella organ fram till 1978. Enligt dessa prognoser väntas produktionen i de oljeproducerande staterna öka med cirka 8 % per år och capita och med mellan 3 och 4 % per år och capita i de icke olje – producerande hög- och mellaninkomstländerna. För låginkomstgruppen bland u-länderna, vilken svarar för 1/4 av jordens befolkning, väntas per capitaproduktionen öka endast med 0,7 % per år. Såväl produktions- och efterfrågeutvecklingen i dessa länder är emellertid nu föremål för olika politiska överväganden som kan komma att påverka de framtida förhållandena mellan i- och u-länder och därigenom även dessa länders ekonomiska utvecklingstakt.

Arbetet i femårsplanerna 1975–1980 i de östeuropeiska statshandelsländerna (SEV) är för närvarande i full gång och några uppgifter om planerad tillväxttakt för de olika länderna föreligger ännu inte. Internationella prognoser pekar dock på en tillväxttakt i den s. k. nettomaterialprodukten med cirka 6 % per år.¹

De här presenterade prognoserna kan uppfattas som medelalternativen i ett ganska brett spektrum av andra möjliga utvecklingsvägar. Det hade självfallet varit önskvärt om man mera konsekvent kunnat analysera alternativa utvecklingsmönster för att därigenom identifiera de situationer och händelseförlopp som på ett avgörande sätt kan försvåra genomförandet av de ekonomisk-politiska målsättningarna i vårt eget land. Mängden av olika omständigheter och alternativa utvecklingsförlopp är dock så överväldigande att detta inte varit möjligt att genomföra på ett konsekvent sätt.

Självfallet går osäkerheten i både positiv och negativ riktning. Det kan dock vara skäl att framhålla möjligheten att de påfallande dystra framtidsbedömningar som gjorts sedan 1974 kan komma att visa sig vara i allt för hög grad påverkade av konjunktursituationen 1974–1975. Politisk vilja och förmåga hos de stora industriländerna att med förenade ansträngningar ta sig ur den nuvarande situationen skulle naturligtvis kunna medföra en betydligt mera välbalanserad och kanske snabbare utveckling än den som lagts till grund för bedömningarna i långtidsutredningen.

¹Nettomaterialprodukten skiljer sig från BNP därigenom att avskrivningar och s. k. icke-produktiva tjänster inte inräknas. Med icke-produktiva tjänster menas försvar, utbildning, privata tjänster osv. vilka inte direkt bidrar till varuproduktionen.

2.2.3 Den internationella handelns utveckling

Vid sidan av den allmänna efterfrågeutvecklingen påverkas världshandeln under den framförliggande femårsperioden även av de nyligen genomförda och förväntade förändringarna i betalnings- och handelssystemen och av oljeprishöjningens direkta och indirekta effekter. Kombinationen under 1970-talet av reformer i det internationella betalningssystemet, förändringar i handelssystemet, inkomstomfördelningen till oljeproducerande länder, nya ekonomiska relationer till följd av avspänningspolitiken och avkoloniseringen medför sannolikt att perioden 1975–1980 kommer att kännetecknas av nya ekonomiska utvecklingstendenser. Det är emellertid svårt att precisera dessa i form av kvantitativa prognoser över utvecklingen, varför den följande bedömningen endast söker att ge en tämligen allmän beskrivning av de utvecklingstendenser, som nu framstår som mest sannolika.

Handelssystemet

Under trycket av betalningsbalansproblemen vid 1960-talets slut och 1970-talets början ökade användningen av protektionistiska handelspolitiska åtgärder för att skydda betalningsbalansen och konkurrensutsatta näringar med sysselsättningsproblem. Om betalningssystemet i fortsättningen uppvisar en effektivare anpassningsmekanism, bör tendensen till ökad protektionism i handelspolitiken kunna brytas. Effekterna av en eventuell liberalisering av handelspolitiken är emellertid inte entydiga, eftersom problemen mellan industriländerna inbördes är av annat slag än mellan dessa som grupp och u-länderna. De protektionistiska tendenser som framträtt under de senaste åren i förbindelserna mellan industriländerna bör huvudsakligen ha varit en följd av brister i anpassningsmekanismen. Denna typ av protektionism kan tänkas upphöra om anpassningsmekanismerna förbättras. Det är dock tveksamt om handelsliberaliseringen fortsätter mellan industriländerna i samma takt som under 1960- och 1970-talen. Tullavvecklingen förefaller inte kunna gå mycket längre utan att komma i konflikt med vissa enskilda länders näringspolitik eller med de preferenser som vissa handelsblock nu åtnjuter gentemot utomstående länder.

De handelspolitiska förbindelserna mellan i-länder och u-länder utmärks av de förras försök att skydda sig mot u-ländernas starka komparativa fördelar i arbetsintensiva färdigvaror och i vissa jordbruksprodukter. Här föreligger en strukturell protektionism som knappast kommer att lättas av förbättrade anpassningsmekanismer i betalningssystemet.

En stor mängd politiska diskussioner om handels- och andra relationer mellan i- och u-länder pågår just nu i olika internationella organ. Oavsett vad resultatet kan tänkas bli av dessa överläggningar förefaller det inte sannolikt att de i någon nämnvärd grad hinner påverka utvecklingen under den närmaste femårsperioden. Man kan därför inte utesluta att öknings-takten i färdigvaruexporten från u-länder snarare kommer att avta än öka. De handelspolitiska spänningarna mellan de utvecklade och de underutvecklade marknadsekonomierna kan som en följd härav komma att tillta, vilket skulle kunna medföra att u-länderna vidtog flera protektionistiska

motåtgärder. För perioden fram till 1980 har man sannolikt att räkna med att:

- (1) handeln mellan industriländerna fortsätter att växa några procentenheter snabbare än världshandeln i genomsnitt. De utvecklade industriländerna ökar därför sin andel av världshandeln.
- (2) handeln mellan de utvecklade plan- och marknadsekonomierna ökar snabbare än världshandeln.
- (3) om man inte snabbt uppnår avgörande framsteg i de pågående underhandlingarna mellan i- och u-länderna kan man inte utesluta att de utvecklade marknadsekonomiernas andel av världshandeln fortsätter att falla efter avbrottet till följd av oljeprishöjningen. Även en minskande andel kan dock vara förenlig med en jämförelsevis snabb ökning av deras export.

Ekonomisk-politiska följder av oljeprishöjningen

De väsentligt ändrade relativa priserna och den kraftiga omfördelningen av inkomsterna i världsekonomin som oljeprishöjningen medfört har skapat ett behov av en mycket omfattande anpassning i flertalet länders ekonomiska struktur. Osäkerheten om hur handels- och betalningsströmningar utvecklas under prognosperioden är därför särskilt stor. Omfattningen av den behövliga anpassningen och osäkerheten huruvida viktiga länder kommer att vidta de nödvändiga ekonomisk-politiska åtgärderna gör kvantitativa prognoser alltför osäkra. Allmänt sett skulle dock följande kunna anföras: En ofrånkomlig konsekvens av oförändrade realpriser på olja är att de oljeimporterande länderna får ett underskott i bytesbalansen vid fullt kapacitetsutnyttjande under de närmaste åren. Främst gäller detta de mindre OECD-länderna och de icke oljeproducerande u-länderna. Dessa länder måste därför under ett antal år framöver låna för att betala oljeräkningen. Hur snart de kan uppnå extern balans i sin ekonomi och med vilken takt de därefter kan betala av sin tidigare skuldsättning beror på de oljeproducerande ländernas absorptionsförmåga och på de oljeimporterande ekonomiernas omställningsförmåga. Bytesbalansunderskotten utgör inte ett kortsiktigt stabiliseringspolitiskt problem, som kan lösas med traditionella medel för att återupprätta externbalans, utan ett långsiktigt problem om hur skuldbördorna skall fördelas. För att detta skall lösas tillfredsställande krävs dels att de oljeimporterande länderna besitter tillräcklig kreditvärdighet för att på rimliga villkor kunna låna på den internationella kapitalmarknaden, dels att de kan omställa sin produktionsstruktur så att man genom en ökad export kan uppnå extern balans samt återbetala sin tidigare skuldsättning. Avgörande för utvecklingen av världshandeln blir därför om de utvecklade och de underutvecklade marknadsekonomierna utan egen olja genom upplåning på den internationella kapitalmarknaden lyckas upprätthålla sin kapacitetsutnyttjandegrad vid de högre oljepriserna samt vidare om de utformar sin ekonomiska politik i syfte att omställa produktionskapaciteten för att på längre sikt lösa skuldbördeproblemet.

OECD:s beräkningar visar att OPEC-länderna skulle få jämvikt i bytesbalansen omkring 1985 vid ett oförändrat realpris på olja. OECD-länderna väntas uppnå jämvikt i bytesbalansen tidigare än OPEC-länderna eftersom

de enligt nu föreliggande utvecklingstendenser kommer att få ett överskott gentemot de oljefattiga u-länderna. Detta förutsätter emellertid att utvecklingsländernas traditionella handelsmönster kan upprätthållas, trots oljepris-höjningen, genom lämplig finansiering av deras oljeunderskott. OECD:s kalkyler har under 1975 kompletterats med vissa andra beräkningar som pekar på ett något snabbare återställande av bytesbalansjämvikt för OPEC-länderna och följaktligen ett motsvarande mindre upplåningsbehov för OECD-länderna och de oljefattiga u-länderna. Varje antagande om fallande relativpris verkar också i den riktningen.

Sammanfattande bedömning

Som redan tidigare framhölls får man sannolikt räkna med att de större oljeimporterande länderna delvis kommer att söka förbättra sin externa balans genom att hålla ett genomsnittligt relativt lågt kapacitetsutnyttjande i sina ekonomier under resten av 1970-talet. Detta kommer att i viss utsträckning dämpa världshandelns volymtillväxt och öka konkurrensen på världsmarknaden. En numerisk precisering, som givetvis är betingad av de antaganden som gjorts om den allmänna ekonomiska aktiviteten, pekar mot en handelstillväxt i storleksordningen 6–8 % per år. Detta skulle i så fall innebära en återgång till de tillväxttal som förelåg i början av 1960-talet.

2.2.4 Prisutvecklingen

En prognos över den internationella prisutvecklingen fram till 1980 är utomordentligt svår att göra. Redan själva utgångsläget domineras av problem som man ännu inte har en klar lösning på. Därtill kommer sedan hela den osäkerhet som skapas av ett i stort sett oförutsägbart politiskt händelseförlopp. En allmän utgångspunkt för våra överväganden på detta område har emellertid varit den betydande politiska beslutsamheten att nedbringa prisstegringarna som man i varje fall i dagens läge kan avläsa hos de stora länderna. Som redan tidigare framhållits kan denna förmodas leda till en genomsnittligen lägre grad av kapacitetsutnyttjande under åren fram till 1980, vilket i sin tur kan förväntas leda till att prisstegringarna blir klart lägre än under sjuttioalets första hälft.

Hur denna allmänna utvecklingsbild kommer att återverka på prisutvecklingen på råvaruområdet är dock svårt att bedöma. Denna har under senare år utgjort ett destabiliserande element i världsekonomin, vilket haft negativa återverkningar för både råvaruproducenterna och konsumentländerna. I flera olika sammanhang pågår f. n. diskussioner mellan konsumenter och producenter i syfte att stabilisera dessa marknader antingen genom en större användning av enskilda råvaruavtal eller inom ramen för ett integrerat program som täcker ett större antal råvaror.

Vid FN:s extra generalförsamlingar under 1974 och 1975 kunde man bland flertalet industriländer notera en ökad förståelse för behovet av en ny ekonomisk världsordning. Man har bl. a. kunnat enas om ett handlingsprogram, vilket innehåller vissa riktlinjer för det fortsatta samarbetet på råvaruområdet. Inom ett flertal internationella fora utreder man nu förutsättningarna

för en samlad internationell råvarupolitik.

Trots de ökade ambitionerna på detta område förefaller det sannolikt att eventuella åtgärder inte på något avgörande sätt hinner påverka marknadsstrukturen fram till 1980.

Även om man undantar oljeprodukterna förbättrades råvarornas relativa pris kraftigt under 1972 och 1973. Under 1974 föll det successivt tillbaka – ett fall som dock bromsades upp under sommaren 1975. En viss återgång till en mera långsiktig utvecklingstrend kan mot bakgrund av de gjorda förutsättningarna om den allmänna ekonomiska utvecklingen förväntas under åren fram till 1980. Men de senaste årens utveckling på detta varuområde motiverar dock att man lägger sig på en högre tillväxttakt i de reala¹ råvarupriserna än den som gällde under sextiotalet. Detta har kvantifierats till en ökning om 0,50 % per år.

En explicit förutsättning har gjorts om *oljeprisnivån* och därmed också om priset på bränsle. I våra kalkyler har detta förutsatts öka på samma sätt som världsmarknadspriserna i genomsnitt.

För prisutvecklingen på *livsmedel* föreligger motstridiga tendenser. Flera faktorer tyder på att den kraftiga livsmedelsprisstegringen under 1972–1975 i stor utsträckning förklaras av en tillfällig kombination av skördebortfall och högkonjunktur. De felslagna skördarna tömde snabbt de spannmålslager som främst USA hållit som en del av den amerikanska jordbrukspolitiken. Utan dessa lager fick variationerna i produktionen kraftiga utslag i livsmedelspriserna. En återgång till normala väderleksförhållanden samt en återuppbyggnad av spannmåslagren torde bidra till att på kort sikt sänka relativpriset på livsmedel efter de exceptionella förhållandena under de senaste åren. På något längre sikt krävs emellertid att det internationella lager- och biståndssystemet utvidgas så att inte framtida missväxter pressar upp priserna på livsmedel. Förenta staternas beslut i samband med en omläggning av jordbrukspolitiken att endast hålla lager för sina egna behov nödvändiggör internationella avtal om lagerhållning. Vid livsmedelskonferensen i Rom 1974 uppnåddes inte fullständig internationell enighet om fördelningen av kostnader för livsmedelslagren eller livsmedelsbiståndet. De beslut som så småningom fattas om omfattningen av livsmedelslager och livsmedelsbistånd kan få en avgörande inverkan på prisutvecklingen på längre sikt. Tillgängliga beräkningar av underliggande efterfråge- och utbudsutveckling för livsmedel i olika delar av världen innebär att relativpriset på livsmedel kommer att sjunka någon procent per år under perioden 1976–1980, förutsatt att lagerhållningsproblemet löses. Om detta problem inte löses kan snarast tendenser till realprishöjningar uppträda, vilket också kan bli fallet i själva lageruppbyggnadsskedet.

Under föregående perioder har *färdigvarupriserna* på årsbasis i genomsnitt stigit cirka 1,5 % långsammare än den allmänna prisnivån. För den kommande femårsperioden kommer emellertid färdigvaruexportens prisutveckling sannolikt att påverkas av den starka satsning på exportindustrin som kan förväntas i flertalet industriländer. Detta kan då leda till att konkurrensen på världsmarknaden kommer att hårdna, vilket borde inverka dämpande på den internationella prisstegringen för denna varugrupp. I den följande kalkylen har därför antagits att färdigvarupriserna faller ca 2 % per år relativt den allmänna prisnivån, här representerad av BNP-deflatorn.

¹ För att beräkna den reala prisutvecklingen på råvaror har den nominella prisutvecklingen deflaterats med den förväntade utvecklingen för BNP-deflatorn inom OECD-länderna.

Sammanväges de tendenser för realprisutvecklingen inom olika varugrupper som skisserats ovan med respektive varus vikt i världshandeln samt antar vi att BNP-deflatorn stiger med omkring 5 % per år, så leder detta till att prisnivån i den samlade internationella handeln kommer att stiga med omkring 3 % per år under perioden 1975–80. Som framgår av tabell 2.2 innebär en sådan utveckling en snabbare prisstegring än som noterats för perioden 1960–70, men en markant uppbromsning jämfört med utvecklingen 1970–75¹. Det måste härvid än en gång understrykas att dessa slutsatser angående den framtida prisutvecklingen av naturliga skäl är behäftade med mycket stor osäkerhet och även starkt beroende av de antaganden som görs. En strategisk faktor, som dessa bedömningar av prisutvecklingen utgår från, är att kapacitetsutnyttjandet i OECD-länderna under planeringsperioden antas förbli kraftigt "under normalt".

¹ Vilka konsekvenser dessa och andra antaganden om den internationella prisutvecklingen har för den svenska inflationstakten analyseras i kap. 4 i den internationella bakgrundsstudien (bilaga 1 till LU).

3 Produktionskapacitetens utveckling

3.1 Inledning

Det utrymme som står till förfogande för den framtida resursanvändningen bestäms av produktionskapacitetens utveckling. Som underlag för överväganden rörande den takt i vilken olika individuella och kollektiva behov kan tillgodoses krävs därför information om hur denna kapacitet sannolikt kommer att utvecklas i framtiden.

Det produktionsresultat som under en viss tidsperiod framkommer kan återföras på insatserna av olika typer av produktionsresurser, i första hand arbetskraft och realkapital. En bedömning av produktionskapacitetens framtida utveckling måste därför ta sin utgångspunkt i dels en precisering av hur sambandet mellan resursinsatser och produktionsresultat ser ut och kan förväntas bli i framtiden, dels en bedömning av hur tillgången på produktionsresurser kommer att utveckla sig. Beroende av bl. a. olika mättekniska problem är dock våra kunskaper mycket osäkra om sambanden mellan insatserna av produktionsresurser och den resulterande produktionen. Olika försök att skatta produktionssamband har i allmänhet gett alltför osäkra resultat för att man skall våga bygga bestämda slutsatser på dem. Av detta skäl har här – liksom i tidigare långtidsutredningar – bedömningarna av den fortsatta utvecklingen av produktionskapaciteten i första hand baserats på uppskattningar av hur arbetskraften och dess produktivitet – dvs. produktion per arbetstimme – kommer att utvecklas.

I detta kapitel redogörs för långtidsutredningens bedömningar av produktionskapacitetens utveckling 1975–1980. Inledningsvis diskuteras vissa problem i samband med mätningar av kapacitetsutvecklingen. En tillbakablick på produktionsutvecklingen i landet under senare år görs. Därefter redogörs för befolkningens och arbetskraftsresursernas förväntade utveckling 1975–1980. Investeringarna och realkapitalets tillväxt diskuteras i det följande avsnittet. Den sektorvisa produktivitetsutvecklingen beskrivs i det därpå följande avsnittet, varefter kapitlet avslutas med bedömningar av den totala produktionens utveckling 1975–1980 under olika alternativa förutsättningar vad gäller resursanvändningen.

3.2 Mått på produktionskapacitetens utveckling

De prognoser för BNP-utvecklingen som utarbetats av långtidsutredningen avser i första hand den potentiella förändringen i produktionskapaciteten.

Nationalräkenskapernas uppgifter över BNP:s volymutveckling är för år syftar emellertid till att ge ett mått på den faktiska produktionsutvecklingen. Till följd av konjunkturväxlingarna skiljer sig i regel de faktiska förändringarna i BNP från den potentiella kapacitetsutvecklingen. Under lågkonjunkturår är den faktiska produktionsnivån lägre än den potentiella. Om exempelvis begynnelseåret en viss period präglas av högkonjunktur medan slutåret utmärks av lågkonjunktur så blir därför den registrerade genomsnittstillväxten för perioden alltför låg i förhållande till kapacitetstillväxten (se linjen BB i diagram 3.1). Det motsatta förhållandet gäller givetvis om begynnelseåret präglas av lågkonjunktur och slutåret av högkonjunktur (linjen CC i diagram 3.1).

En ofta använd metod att komma förbi mätproblem av denna typ vid bestämning av den potentiella kapacitetsutvecklingen är att mäta BNP-förändringen mellan två konjunkturtoppar (se linjen AA i diagram 3.1). Härigenom undviker man att en konjunkturcell uppgång eller nedgång inverkar på beräkningen av den trendmässiga utvecklingen. Men även denna metod kan vara svår att tillämpa operationellt eftersom graden av kapacitetsutnyttjande kan variera också mellan två högkonjunkturlägen. En teoretiskt korrekt metod vore att grunda beräkningen av kapacitetsutvecklingen på BNP-tal som genomgående korrigerats för variationerna i kapacitetsutnyttjandet. Men eftersom vi saknar användbara uppgifter om dessa variationer är vi hänvisade till att basera uppskattningarna av kapacitetsutvecklingen på jämförelser mellan år som är så likvärdiga som möjligt från konjunktursynpunkt. Alternativt kan de grundas på årliga genomsnitt för perioder som omfattar en hel konjunkturcykel. En del av de problem som uppstår vid ett genomförande av denna princip kommer att beröras i följande avsnitt.

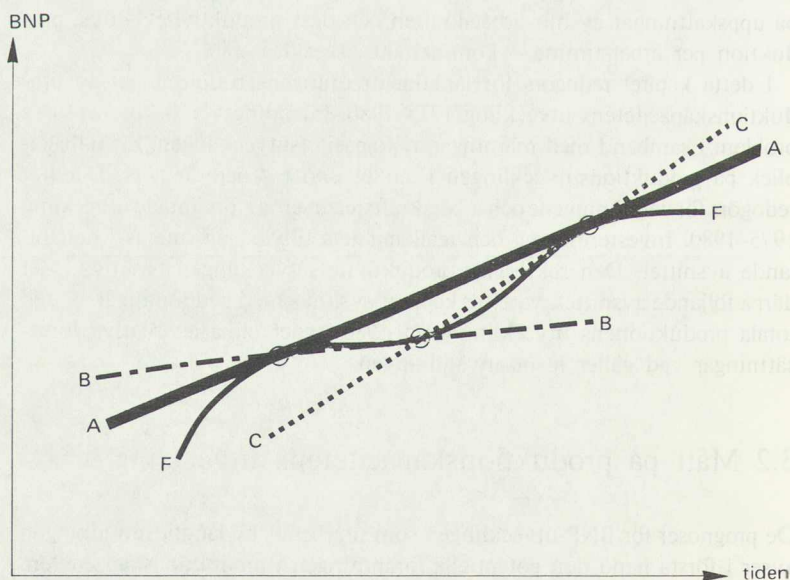

Diagram 3.1 Principdiagram för potentiell och faktisk kapacitetsutveckling.

3.3 Tillbakablick på produktionsutvecklingen

Enligt nu föreliggande uppgifter kan BNP¹ beräknas ha ökat i volym med i genomsnitt 2,6 % per år under perioden 1970–1975, se diagram 3.2. Jämfört med perioderna 1960–1965 och 1965–1970, då den årliga volymökningen i BNP utgjorde i genomsnitt 5,3 resp. 4,0 %, innebär detta en betydande sänkning av produktionens ökningstakt. Tillväxttakten i totalproduktionen under 1970-talets första hälft skiljer sig dock inte markant från den som var rådande under 1950-talet. 1960-talet – och då i första hand dess första del – framstår alltmer som en period av historiskt sett mycket snabb produktionstillväxt. Arbetskraftsresurserna ökade under dessa år relativt kraftigt, beroende på dels att krigsårens stora barnkullar under decenniets första hälft i stor utsträckning gick ut på arbetsmarknaden, dels en förehållandevis hög nettoinvandring under främst decenniets senare hälft. En hög sektoriell och regional strukturomvandlingstakt – delvis framtvingad av den hårdnande internationella konkurrens som bl. a. den ökade ekonomiska integrationen medförde – möjliggjorde en snabb ökning av produktiviteten för ekonomin som helhet.

Den lägre ökningstakten i totalproduktionen under 1970–1975 som anges av nu tillgängliga uppgifter kan emellertid delvis sammanhånga med mätproblem av den typ som diskuterades i föregående avsnitt. 1970 var ett utpräglat högkonjunkturår som utmärktes av besvärande kapacitetsbrist och överhettningstendenser inom flera områden. Samtidigt är det uppenbart att den kraftiga nedgången i exportefterfrågan under 1975 medfört en låg produktionstillväxt och uppkomst av ett kapacitetsöverskott under detta år. För att få underlag för analyserna av kapacitetsutvecklingen både bakåt och framåt i tiden har en korrigerad beräkning för 1975 gjorts. Utgångspunkten för denna beräkning är att exportutvecklingen 1974–1975 följer tidigare trender (En närmare redogörelse för dessa kalkyler för 1975 ges i avsnitt 5.1.) På basis av det sålunda korrigerade värdet för 1975 kan produktionstillväxten 1970–1975 beräknas till i genomsnitt 3,1 % per år i stället för den ökning på 2,6 % som ovan redovisade beräkningar anger, se diagram 3.2. I de följande delarna av detta kapitel har genomgående detta korrigerade värde för 1975 använts.

Ett hänsynstagande till att produktionsökningen 1970 sannolikt var högre än vad som var önskvärt från stabiliseringspolitisk synpunkt skulle ytterligare höja denna genomsnittssiffra på 3,1 %. Motsvarande effekter under 1960-talet har förmodligen gått åt andra hållet. Enligt vad som nu kan bedömas var 1965 ett kraftigare högkonjunkturår än 1960, och 1970 i sin tur klart intensivare än 1965. Skillnader i konjunktursituationen kan således i viss utsträckning förklara den bild över den faktiska produktionstillväxten som framkommer i kalkylerna. Men även om ett hänsynstagande härtill kan moderera bilden kvarstår dock intrycket av en lägre tillväxttakt under perioden 1970–1975.

Större delen av denna nedgång i produktionstillväxten torde emellertid förklaras av ett jämfört med 1960-talets förhållanden markant omslag i utvecklingen för de faktorer som bestämmer produktionskapacitetens tillväxt – då i första hand arbetskraftstillgångarnas utveckling. De totala arbetskraftsresurserna mätt i timmar minskade betydligt snabbare under 1970-

¹ Samtliga uppgifter om BNP-utvecklingen är i detta kapitel beräknade från produktionsidan.

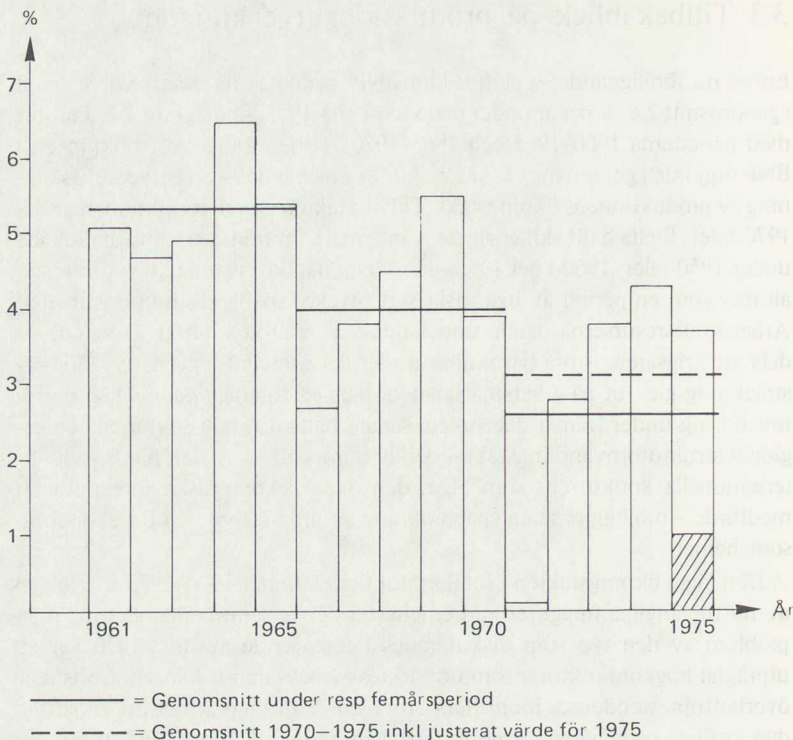

Diagram 3.2 Bruttonationalproduktens utveckling 1961–1975. Procentuell volymförändring från föregående år.

Anm: För 1975 anges den beräknade faktiska utvecklingen av BNP med en streckad stapel. Som framgår av avsnitt 5.1 används i det följande för detta år som regel ett BNP-tal som justerats med avseende på exportutveckling m. m. Det justerade värdet motsvaras av ofylld stapel.

talets första år än under senare delen av 1960-talet, vilket bl. a. sammanhängde med en markant minskning i nettoimmigrationen. Arbetstidsförkortningen från 42,5 till 40 timmar som i sin huvuddel genomfördes 1972 fick också ett kraftigare genomslag på arbetskraftsutbudet än de förkortningar som tidigare genomförts.

Den klart lägre tillväxten i totalproduktionen sammanhänger även med en nedgång i produktivitetsökningen. En närmare diskussion av detta förhållande följer senare i detta kapitel.

3.4 Arbetskraftsresursernas utveckling

Utvecklingen av de totala arbetskraftsresurserna bestäms av dels befolkningsutvecklingen, dels förändringar i de s. k. relativa arbetskraftstalen. Dessa tal anger hur stor andel av befolkningen som står till arbetsmarknadens förfogande antingen som sysselsatta eller som arbetslösa. I det följande redogörs först för resultaten av befolkningsprognosen och de bakom den liggande antagandena om fruktsamhet, dödlighet och migration. Därefter re-

dovisas de beräkningar över arbetskraftsutvecklingen som utgår från denna befolkningsprognos.

3.4.1 Befolkningsutvecklingen

Enligt den befolkningsprognos som statistiska centralbyrån utarbetat för perioden 1975–1980¹ beräknas Sveriges folkmängd komma att öka med knappt 95 000 under hela 5-årsperioden eller med ca 0,2 % per år. Denna ökningstakt är betydligt lägre än den genomsnittliga för den hittills förflutna perioden efter andra världskriget. Under denna period ökade folkmängden med i genomsnitt mellan 50 000 och 55 000 per år eller med ca 0,7 % per år. Av följande tabell framgår den faktiska resp. den prognostiserade befolkningsutvecklingen under olika 5-årsperioder 1945–1980.

Befolkningsutvecklingen 1945–1980

	Förändring		
	1000-tal personer	Procent	Procent per år
1945–1950	378	5,7	1,1
1950–1955	248	3,5	0,7
1955–1960	218	3,0	0,6
1960–1965	253	3,4	0,7
1965–1970	309	4,0	0,8
1970–1975	150	1,9	0,4
1975–1980	95	1,2	0,2

Vissa antaganden i befolkningsprognosen. Under de första årtionedena av 1900-talet sjönk *fruktsamheten*² stegvis och nådde sin lägsta nivå omkring mitten av 1930-talet. Därefter varierade fruktsamheten kring en något högre nivå med toppunkter omkring mitten av 1940- och 1960-talen. Från mitten av 1960-talet har emellertid på nytt en successiv nedgång i fruktsamheten kunnat noteras. Det summerade fruktsamhetstalet sjönk sålunda från 2 474 1964 till 1 870 1974. Även antalet födda i relation till totala folkmängden i riket uppvisade en relativt kraftig minskning mellan dessa år. Denna nedgång i födelsetalen i Sverige sammanföll med en liknande minskning i övriga Västeuropa. I flertalet västeuropeiska länder – däribland Sverige – nådde 1974 ovannämnda relationstal den lägsta nivå som någonsin noterats. Att för Sveriges del det *summerade fruktsamhetstalet* trots detta var lägre under 1930-talet än 1974 berodde bl. a. på förändring av befolkningens åldersstruktur.

Beträffande nedgången i fruktsamheten i Sverige under den senaste 10-årsperioden är flera olika orsaker tänkbara. En orsak till denna nedgång kan vara kvinnornas ökade deltagande i förvärvslivet. Det är tänkbart att unga familjer nu skaffar sig färre barn än vad som tidigare var vanligt för att förkorta främst kvinnans bortovaro från arbetslivet. Samma hypotes torde kunna anföras beträffande den koncentration av barnafödandet till

¹ Befolkningsprognosen kommer att publiceras av statistiska centralbyrån i dess serie Information i prognosfrågor.

² Fruktsamheten mäts här genom summan av de s. k. *åldersspecifika fruktsamhetstalen*. Dessa anger för varje åldersgrupp hur många barn 1 000 kvinnor fött under en viss period – vanligen ett år. Det summerade fruktsamhetstalet visar således hur många barn 1 000 kvinnor skulle föda under sin livstid om de födde barn i enlighet med periodens fruktsamhet (och ingen dödlighet förekom i de fruktsamma åldrarna).

åldern 20–29 år som har kunnat konstateras. Vidare torde de ökade möjligheterna att genomföra familjeplanering genom effektivare preventivmetoder och liberaliserad abortlagstiftning ha bidragit till att sänka fruktsamhetstalen.

I prognosen för perioden 1975–1980 har antagits att en fortsatt koncentration av barnafödandet till åldern 20–29 år kommer att ske. Fruktsamheten hos kvinnor över 35 år väntas avta medan fruktsamheten hos kvinnor i åldern 15–19 år beräknas förbli densamma som idag. Sammantaget innebär prognosen att de kvinnor som nu påbörjat eller snart kommer in i sin fruktsamma ålder kommer att föda i genomsnitt 1,94 barn under sin fruktsamma period. Som jämförelse kan nämnas att kvinnor födda mellan 1920 och 1940 beräknas ha fött eller komma att föda i genomsnitt mellan 2,04 och 2,15 barn under sin fruktsamma period.

Dödligheten i Sverige har under lång tid sjunkit kontinuerligt och har nu nått en mycket låg nivå. Spädbarnsdödligheten, mätt som andelen döda under första levnadsåret, har exempelvis sedan första hälften av 1930-talet till 1973 minskat från ca 50 till knappt 10%. Även för flertalet övriga åldersgrupper har dödstalen visat en klar nedgång. Någon ytterligare markant minskning av dödligheten är därför inte att vänta i framtiden. I den aktuella befolkningsprojektioner har antagits att dödligheten under prognosperioden kommer att ligga kvar på ungefär samma nivå som under perioden 1971–1974. Endast för kvinnor över 60 års ålder har en fortsatt nedgång i dödligheten antagits. Detta innebär att medellivslängden vid födelsen för kvinnor i framtiden beräknas successivt öka från 77,4 år 1974 till 78,2 år 1985, medan männens medellivslängd väntas förbli 72,2 år. Skillnaden mellan männens och kvinnornas medellivslängd väntas således öka något under prognosperioden. Denna tendens har även tidigare observerats såväl i Sverige som i övriga Europa. Skillnaden mellan männens och kvinnornas medellivslängd ökade sålunda mellan 1950 och 1970 från omkring 4 till 6 år i Europa (exkl. Sovjetunionen).

Det årliga antalet dödsfall i Sverige beräknas komma att öka från ca 80 000 vid början av 1970-talet till omkring 100 000 vid mitten av 1980-talet. Denna ökning väntas helt bero på en förskjutning inom befolkningen mot åldersgrupper med hög dödlighet.

Den *utrikes omflyttningen* under de första tre årtiondena av 1900-talet innebär för Sveriges del en betydande nettoutvandring. Totalt under perioden 1900–1929 uppgick denna nettoutvandring till i runt tal 295 000. Fr. o. m. 1930 t. o. m. 1971 noterades därefter varje år ett större antal invandrare än utvandrare. Den totala nettoinvandringen under denna period uppgick till ca 520 000. Mot slutet av perioden inträffade ett kraftigt omslag från extremt höga nettoinvandringstal 1969 och 1970 till ett synnerligen lågt nettoinvandringstal 1971. Detta omslag liksom den nettoutvandring som följde 1972 och 1973 berodde sannolikt främst på konjunkturdämpningen och den i samband därmed minskade efterfrågan på arbetskraft. Konjunkturuppgången 1973–1974 följdes också av en återgång till nettoinvandring. Det invandringsöverskott som noterades 1974 synes emellertid ha varit jämförelsevis litet med hänsyn till konjunkturläget.

Utvecklingen under de första åren av 1970-talet tycks tyda på att migrationsströmmarna i någon mån kan ha påverkats av strukturella föränd-

ringar i in- och utvandrarländerna. Dessa förändringar kan bl. a. ha sammanhängt med en i flera utvandrarländer ändrad syn på emigrationens effekter. Under andra hälften av 1960-talet började man nämligen ifrågasätta den tidigare spridda uppfattningen att utvandringen kunde bidra till att lösa en rad av dessa länders problem såsom t. ex. arbetslöshet. En anledning till denna förändrade syn på utvandringen var bl. a. att man observerat att en betydande del av utvandrarerna hade en anställning i hemlandet före utvandringen och att deras yrkesutbildning i många fall var god. Undersökningar har dessutom visat att de anställningar som dessa utvandrare lämnat i hemlandet inte alltid kunnat besättas med arbetslös arbetskraft. I vissa fall har utvandringen snarare skapat brist på yrkesutbildad arbetskraft i enstaka branscher.

Den förändrade synen på utvandringen har medfört att i vissa emigrationsländer åtgärder vidtagits för att stimulera de utomlands arbetande att återvända till hemlandet. Detta gäller bl. a. Jugoslavien där också en lag antagits med syfte att reglera utvandringen med hänsyn till förhållandena på arbetsmarknaden. I Finland tillsattes 1970 en delegation för emigrantärenden. Denna delegation har formulerat fyra övergripande mål för den finska migrationspolitiken, nämligen att varje finsk medborgare skall tillförsäkras rätt till arbete och utkomst i hemlandet, att var och en som beslutar sig för att utvandra skall ges möjlighet att fatta detta beslut på grundval av tillförlitlig och mångsidig information, att utvandrarerna skall beredas möjlighet att återvända till hemlandet och att de i utlandet bosatta skall ges möjlighet att utveckla sin identitet och bevara kontakterna med hemlandet.

Även i de s. k. invandrarländerna har under senare år en förändring av synen på arbetskraftsmigration inträffat. I vissa av invandrarländerna i Europa har sålunda en alltmer restriktiv invandringspolitik börjat föras. Den i många länder djupa konjunktur nedgången 1974 och 1975 har självfallet även haft en betydande effekt på migrationen.

En mera restriktiv hållning till invandring tog sig i Sverige uttryck i en ändring 1966 i utlänningskungörelsen varigenom en reglering av den utomnordiska invandringen möjliggjordes. Ändringen innebar att krav på beviljat arbetstillstånd redan före inresan i riket infördes. Däremot gjordes ingen ändring i 1954 års överenskommelse om en gemensam nordisk arbetsmarknad. Beträffande omflyttningen av arbetskraft mellan Sverige och Finland träffades 1973 en överenskommelse om kanalisering av arbetskraftsrörelserna via den offentliga arbetsförmedlingen. Därigenom skall allsidig information kunna ges om sociala förmåner, förhållanden på arbetsmarknaden m. m. i såväl hemlandet som invandrarlandet. Antalet personer som lämnar hemlandet för att på egen hand söka arbete i utlandet bör komma att minska genom dessa ökade insatser från arbetsförmedlingarnas sida. Då överenskommelsen innebär att även informationen om hemlandets arbetsmarknad förbättras kan en viss dämpning av de totala flyttningsströmmarna komma att inträffa. För att underlätta utländsk arbetskrafts anpassning i Sverige har statsmakterna lagstiftat om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare. Kostnaderna härför skall bestridas av de enskilda arbetsgivarna.

Med hänsyn till de förändringar som synes ha inträffat under de senaste åren i fråga om förutsättningarna för och attityderna till migration kan de framtida flyttningsströmmarna komma att avvika påtagligt från tidigare ob-

serverade mönster. Såväl strömmarnas riktning som storlek kan komma att förändras avsevärt. I prognosen för perioden 1975–1980 har för Sverige antagits att in- och utvandringsströmmarna blir lika stora – 30 000 per år med undantag för 1975 där en nettoinvandring på 10 000 antagits. Den årliga nettoinvandringen har således fr. o. m. 1976 förutsatts bli 0, vilket är klart lägre än genomsnittstalet för exempelvis perioden 1960–1970 men något högre än motsvarande tal för perioden 1971–1974. Med hänsyn till osäkerheten i antagandet om denna faktor har effekterna av variationer i migrationen belysts genom en alternativberäkning som utgår från en årlig invandring på 35 000 och en utvandring på 25 000.

Befolkningens utveckling och struktur. Under de förutsättningar som ovan angivits kan befolkningen beräknas öka med närmare 95 000 under 5-årsperioden 1975–1980. Detta motsvarar en årlig ökningstakt på 0,2 %. Vid en nettoinvandring på 10 000 per år skulle befolkningsökningen i stället bli drygt 140 000 under hela perioden eller 0,3 % per år. Förutom den direkta effekten av en högre invandring erhålls också en indirekt effekt genom ökat antal födlsar, då en betydande del av invandrarna vanligen befinner sig i åldrarna med de högsta fruktsamhetstalen.

I tabell 3.1 redovisas befolkningsutvecklingen med fördelning på olika åldersgrupper. Såsom tabellen visar beräknas ökningen 1975–1980 komma att koncentreras till åldersgruppen 35–44 år och åldrarna 65 år och däröver. Den kraftiga ökningen av den förstnämnda åldersgruppen sammanhänger med att den 1975 utgörs av 1930-talets små födelsekullar, medan den 1980 innefattar de stora kullar som föddes under första hälften av 1940-talet.

Tabell 3.2 visar åldersstrukturens förändring 1960–1980. Då huvuddelen av de förvärvsarbetande tillhör åldersgruppen 16–64 år är dess utveckling av särskilt intresse vid ett studium av de totala arbetskraftsresursernas förändring. Såsom framgår av tabellen minskade denna åldersgrupps andel av befolkningen mellan 1965 och 1975. Denna andelsminskning beräknas fortsätta även under prognosperioden. Även inom åldersgruppen ifråga kommer betydande förändringar av åldersstrukturen att ske under 5-årsperioden, bl. a. till följd av de tidigare nämnda skillnaderna i 1930- och 1940-talens födelsekullar.

Utifrån befolkningsprognosen kan vissa slutsatser dras inte endast om de s. k. arbetskraftsåldrarnas utveckling utan även beträffande andra åldersgrupper som är av central betydelse för samhällsplaneringen.

Beträffande antalet barn i *förskoleåldrarna* (0–6 år) väntas enligt kalkylerna en viss minskning komma att ske under prognosperioden. Denna beräkning är dock synnerligen osäker beroende på framför allt svårigheterna att förutsäga fruktsamheten under perioden. Även små förskjutningar över tiden i fråga om olika åldersgruppers barnafödande kan få stora återverkningar på antalet födda barn under enskilda år. Dessutom har naturligtvis invandringens faktiska storlek och åldersstruktur stor betydelse för hur många barn som kommer att tillhöra åldersgruppen ifråga under prognosperioden.

Antalet barn i *grundskoleåldrarna* beräknas öka svagt från 1975 till 1980. Inom åldersgruppen förutses en viss förskjutning mot de högre åldrarna.

Inom åldersgrupperna 16–18 år resp. 19–24 år genomgår en betydande andel fortsatt utbildning inom gymnasieskolan resp. högskolor och universitet. För den förstnämnda av dessa åldersgrupper visar befolkningskal-

Tabell 3.1 Folkmängdens utveckling 1960–1980. Nettoinvandring 1976–1980 = 0

Avrundade tal

Åldersgrupp	Medelfolk mängd				
	1960	1965	1970	1975	1980
0–6	731 600	762 100	823 400	772 600	765 000
7–15	1 073 600	973 700	959 500	1 029 300	1 035 100
16–24	904 600	1 103 400	1 108 200	995 600	985 900
25–34	914 000	916 300	1 095 500	1 267 400	1 218 700
35–44	1 072 300	1 017 500	921 600	917 700	1 068 400
45–54	1 055 300	1 046 500	1 049 600	994 300	891 700
55–64	849 600	934 000	985 500	978 300	977 700
65–74	571 000	630 000	702 200	778 000	820 400
75–	308 400	350 400	397 200	459 700	524 500
Totalt	7 480 400	7 733 900	8 042 800	8 193 000	8 287 500

Åldersgrupp	Förändring per 5-årsperiod			
	1960–1965	1965–1970	1970–1975	1975–1980
0–6	30 500	61 200	-50 800	-7 600
7–15	-99 800	-14 200	69 800	5 800
16–24	198 800	4 800	-112 600	-9 700
25–34	2 200	179 300	171 900	-48 700
35–44	-54 900	-95 900	-3 900	150 700
45–54	-8 800	3 200	-55 300	-102 600
55–65	84 400	51 600	-7 200	-600
65–74	59 100	72 100	75 800	42 400
75–	41 900	46 900	62 500	64 800
Totalt	253 500	309 000	150 200	94 500

Tabell 3.2 Befolkningens åldersstruktur 1960–1980

Procent

Åldersgrupp	1960	1965	1970	1975	1980
0–6	9,8	10,0	10,2	9,4	9,2
7–15	14,4	12,6	11,9	12,6	12,5
16–24	12,1	14,3	13,8	12,1	11,9
25–34	12,2	11,9	13,6	15,5	14,7
35–44	14,3	13,2	11,5	11,2	12,9
45–54	14,1	13,5	13,1	12,1	10,8
55–64	11,4	12,1	12,3	12,0	11,8
65–74	7,6	8,2	8,7	9,5	9,9
75–	4,1	4,5	4,9	5,6	6,3
Totalt	100	100	100	100	100

Tabell 3.3 Folkmängdens utveckling 1975–1980. Nettoinvandring 1975–1980 = 10 000 per år
Avrundade tal

Åldersgrupp	Medelfolkmängd		Förändring 1975–1980
	1975	1980	
0–6	772 600	770 300	–2 300
7–15	1 029 300	1 041 000	11 700
16–24	995 600	997 900	2 300
25–34	1 267 400	1 232 400	–35 000
35–44	917 700	1 076 100	158 400
45–54	994 300	894 200	–100 100
55–64	978 300	978 800	500
65–74	778 000	821 200	43 200
75–	459 700	524 700	65 000
Totalt	8 193 000	8 336 700	143 600

kylan en ökning med ca 15 000 under perioden 1975–1980 och för den sistnämnda en minskning med ca 25 000.

Antalet *personer i pensionsåldern* beräknas öka kraftigt under prognosperioden, dels på grund av den rent befolkningsmässiga utvecklingen, dels på grund av den sänkning av pensionsåldern från 67 till 65 år som sker den 1 juli 1976. Medan befolkningsökningen i åldrarna 67 år och däröver beräknas uppgå till ca 110 000 1975–1980 väntas antalet personer i åldrarna 65 och 66 år vara ca 180 000 1980. Den totala ökningen av antalet personer i pensionsåldern 1975–1980 skulle således bli omkring 290 000.

Alternativ befolkningskalkyl. Som nämnts har en alternativberäkning utförts beträffande befolkningsutvecklingen 1975–1980. Den skiljer sig från den i det föregående redovisade kalkylen endast i fråga om antagandet om flyttningsströmmarna till och från Sverige. Förutom skillnaden vad gäller den årliga nettoinvandringen 1976–1980 – i alternativkalkylen 10 000 mot huvudkalkylens 0 – innehåller kalkylerna något olika antaganden om migranternas åldersfördelning. Åldersfördelningen bland in- och utvandrare brukar nämligen förändras vid variationer i flyttningsströmmarnas storlek.

I tabell 3.3 redovisas befolkningsförändringarna 1975–1980 vid en årlig nettoinvandring på 10 000. De största avvikelserna i absoluta tal från den tidigare redovisade kalkylen kan noteras i åldrarna 16–44 år. Detta sammanhänger naturligtvis med att denna åldersgrupp liksom under tidigare år väntas utgöra en relativt stor andel av invandrarna.

3.4.2 Tillbakablick på arbetskraftsutvecklingen

Utvecklingen på arbetsmarknaden under det senaste årtiondet har i hög grad präglats av kvinnornas ökade deltagande i förvärvslivet. Antalet kvinnor i arbetskraften ökade sålunda som framgår av tabell 3.4 med 380 000 mellan 1965 och 1975¹. Denna ökning kom till stånd huvudsakligen genom uppgången i *andelen* kvinnor i arbetskraften och endast i begränsad

¹ Uppgifterna för 1975 är en uppskattning baserad på utfallet t. o. m. augusti och en prognos för den resterande delen av året.

Tabell 3.4 Arbetskraftens utveckling 1965–1975

1 000-tal

	1965	1970 ^A	1970 ^B	1975 Prel.	Förändring	
					1965– 1970	1970– 1975
Totalt	3 744,4	3 920,2	3 915,6	4 129,0	175,8	213,4
Män	2 365,5	2 370,8	2 367,9	2 371,4	5,3	3,5
Kvinnor	1 378,9	1 549,4	1 547,7	1 757,6	170,5	209,9
därav kvinnor med barn under 7 år	199,7	302,5	304,1	360,8	102,8	56,7

Anm. 1 För 1970 har för varje kategori två värden angivits. 1970 A avser värden framräknade utifrån fyra arbetskraftsundersökningar (febr., maj, aug. och nov.) och används vid jämförelser bakåt i tiden, medan 1970 B avser genomsnittet för tolv månaders undersökningar och används vid jämförelser framåt.

Anm. 2 För samtliga år och kategorier utom kvinnor med barn under 7 år har beräkningarna baserats på faktiska befolkningsciffror och ej som i de publicerade arbetskraftsundersökningarna på skattade befolkningstal. Vissa skillnader föreligger därför mellan de här presenterade siffrorna och de siffror som redovisats i arbetskraftsundersökningarnas råtabeller.

mån genom en ökning av den kvinnliga befolkningen. Uppgången i de relativa arbetskraftstalen var avsevärt kraftigare bland kvinnor med barn under 7 år än bland övriga kvinnor. Bland de tänkbara orsakerna till kvinnornas – och då främst de gifta småbarnsmödrarnas – kraftiga inströmning på arbetsmarknaden kan nämnas förändrade attityder till arbetslivet och olika åtgärder som underlättat för kvinnorna att ta arbete utanför hemmet, däribland fortsatt utbyggnad av daghemsservicen. En åtgärd som sannolikt har ökat kvinnornas benägenhet att träda ut i förvärvslivet är vidare den obligatoriska särbeskattningen som infördes 1971. Genom denna reform ökades den behållna sammanlagda inkomsten för förvärvsarbetande makar.

Det förefaller troligt att den observerade ökningen av kvinnornas benägenhet att förvärvsarbeta till någon del beror på attitydskillnader mellan generationer eller kohorter (årskullar). Det är emellertid svårt att med tillgänglig statistik påvisa ett sådant samband. I den statistiska bilden är snarare parallelliteten i utvecklingen av olika åldersgruppers relativa arbetskraftstal det slående draget. Mellan exempelvis 1965 och 1974 ökade sålunda de relativa arbetskraftstalen för samtliga 5-årsgrupper bland kvinnorna från 25 till 59 år med mellan 12 och 19,5 procentenheter. Denna mellan åldersgrupperna parallella utveckling kan till en del sammanhånga med de vidtagna åtgärder som syftat till att stimulera olika grupper – oavsett ålder – att ta förvärvsarbete.

Enligt 1960 års folkräkning var ca 4/5 av männen över 14 års ålder förvärvsarbetande, mot endast omkring 1/3 av kvinnorna.¹ En jämförelse mellan denna folkräkning och 1965 års folk- och bostadsräkning visar att under första hälften av 1960-talet en viss ökning av andelen förvärvsarbetande kvinnor skedde, medan andelen förvärvsarbetande män samtidigt sjönk något. Denna tendens fortsatte under andra hälften av 1960-talet. Utvecklingen för perioderna 1965–1970 och 1970–1975 har inneburit en kraftig ökning av antalet kvinnor i arbetskraften. Även antalet män i arbetskraften har ökat

¹ Medhjälpande familjemedlemmar i jordbruket har härvid inte räknats som förvärvsarbetande.

något under dessa två perioder. Det s. k. relativa arbetskraftstalet¹ för åldrarna 16–74 år ökade med ca 11 procentenheter för kvinnorna och minskade med ca 4 procentenheter bland männen. Denna minskning av andelen män i arbetskraften var mest markerad i de äldsta åldersgrupperna vilket till en del torde ha sammanhängt med ändrade regler för förtidspensioneringen och en sänkning av pensionsåldern för grupper omfattade av avtal mellan LO och SAF. En minskning av de relativa arbetskraftstalen kan iaktas även i flertalet andra åldersgrupper bland männen. Även bland dessa torde en ökning av förtidspensioneringen ha skett. Dessutom kan för dessa åldersgrupper noteras en viss ökning av andelen studerande mellan 1965 och 1974. Detta torde främst förklaras av utbyggnaden av arbetsmarknadsutbildningen och vuxenutbildningen varigenom en större andel personer registrerats som studerande och således inte ingår i arbetskraften. Beträffande andelen studerande i åldersgrupperna 16–19 och 20–24 år skedde enligt arbetskraftsundersökningarna en stegvis ökning fram till början av 1970-talet varefter en viss nedgång skedde. Mot denna utveckling av studerandandelen svarade förändringar i motsatt riktning vad gäller benägenheten att förvärvsarbeta.

3.4.3 *Utvecklingen 1975–1980²*

Aktuella reformer. Vissa reformer som genomförts under senare tid är centrala vid bedömning av arbetskraftsutbudets framtida utveckling. Reformerna gäller bl. a. utbildningsområdet och reglerna för pensionering.

Den allmänna pensionsåldern kommer från 1 juli 1976 att vara 65 år. Vidare har riksdagen beslutat om införande av rörlig pensionsålder från samma tidpunkt. Detta innebär att pension skall kunna tas ut mellan 60 och 70 års ålder. Vid sådant förtida resp. uppskjutet uttag av ålderspensionen kommer som hittills en bestående reduktion resp. uppräknings av pensionen att ske. Ett system med s. k. delpension gäller också från samma tidpunkt. Denna delpension som kan tas ut mellan 60 och 65 års ålder knyts till anställning på deltid. Möjligheterna till förtida uttag av ålderspension från 60 års ålder beräknas få en något sänkande effekt på de relativa arbetskraftstalen. Delpensionsreformens eventuella inverkan på arbetskraftsdeltagandet är däremot mera oviss.

Riksdagen har under våren 1975 fattat vissa beslut beträffande bl. a. rammorna för högskoleutbildningen, vuxenutbildning och arbetsmarknadsutbildning. Här har antagits att antalet högskole- och vuxenstuderande kommer att öka med 2 % per år som en effekt av dessa reformer. Beträffande arbetsmarknadsutbildningen beräknas det genomsnittliga antalet deltagare komma att höjas med ca 10 000 över 1974 års nivå.

Tillgången på daghemsplatser påverkar givetvis småbarnsföräldrarnas möjligheter att förvärvsarbeta utanför hemmet. Beträffande barnstugebyggnad beslutade riksdagen våren 1975 att höja såväl anordningsbidrag som driftbidrag för daghemmen. I kompletteringspropositionen 1975 uttalade regeringen avsikten att med Kommunförbundet diskutera frågan om en planmässig utbyggnad av barnomsorgen och finansieringen av denna verksamhet. Dessa överläggningar har nu resulterat i en överenskommelse mellan regeringen och förbundet som siktar till en kraftigt ökad utbyggnad av barnomsorgen. Sammanlagt beräknas 100 000 nya daghemsplatser och 50 000

¹ Förhållandet mellan antalet personer i en viss åldersgrupp som är sysselsatta eller arbetslösa och totala befolkningen i denna ålder.

² Arbetskraftsprognosen har utarbetats av statistiska centralbyrån och kommer att presenteras i dess serie Information i prognosfrågor.

platser i fritidshem komma att byggas under 1976–1980.

De relativa arbetskraftstalens utveckling. Beträffande andelen studerande i åldrarna 16–19 år och 20–24 år bland män och kvinnor utan barn under 7 år har antagits att någon förändring inte kommer att ske under prognosperioden. Dessa åldersgruppers relativa arbetskraftstal förutsätts därför bli oförändrade. Bland männen antas att dessa tal kommer att ligga kvar på oförändrad nivå även för åldersgrupperna 25–34 och 35–44 år. Den ökning av andelen studerande som väntas komma att inträffa i dessa åldrar beräknas endast få effekt på frånvaron, då flertalet i dessa åldersgrupper sannolikt har ett arbete före studiernas påbörjande. För åldersgrupperna över 44 år bland männen förutses en viss minskning av de relativa arbetskraftstalen till följd av en viss fortsatt ökning av antalet förtidspensionärer och den generella sänkning av pensionsåldern som träder i kraft 1 juli 1976. Bland kvinnorna i åldern 20–44 år med barn under 7 år och övriga kvinnor i åldern 25–64 år antas de relativa arbetskraftstalen komma att utveckla sig i enlighet med trenden för 10-årsperioden 1965–1974. Detta innebär för kvinnorna med barn under 7 år en ökning av det relativa arbetskraftstalet med 12 procentenheter från 1975 till 1980. Den kraftigaste ökningen bland övriga kvinnor förutsätts ske i åldersgruppen 45–54 år och väntas uppgå till 10 procentenheter under den aktuella 5-årsperioden. För kvinnorna i åldern 65–69 år förutses en fortsatt nedgång, medan för åldersgruppen 70–74 år det relativa arbetskraftstalet beräknas stabilisera sig på 1975 års mycket låga nivå.

Det sammanvägda relativa arbetskraftstalet för männen i åldern 16–74 år beräknas sjunka med 1,4 procentenheter 1975–1980, från 80 till 78,6. Motsvarande tal för kvinnorna väntas stiga med 5 procentenheter, från 59,3 till 64,3. Av diagram 3.3 framgår utvecklingen av de relativa arbetskraftstalen bland män och kvinnor 1965–1980.

Antal personer i arbetskraften. Tabell 3.5 visar utvecklingen av antalet personer i arbetskraften 1970–1980. Av tabellen framgår att ökningen av arbetskraften 1975–1980 beräknas bli svagare än ökningen 1970–1975. En orsak till denna skillnad i utvecklingstakt är den något långsammare befolkningsökning som förutses för prognosperioden jämfört med perioden 1970–1975. En annan orsak är den mycket kraftiga förändring i kvinnornas relativa arbetskraftstal som ägde rum mellan 1974 och 1975. De prognostiserade relativa arbetskraftstalen för perioden 1975–1980 bygger som tidigare nämnts, på utvecklingen 1965–1974. De olika komponenternas effekt på totala arbetskraftstillgången redovisas i tabell 3.6. Av tabell 3.5 framgår vidare att hela arbetskraftsökningen 1975–1980 liksom 1970–1975 beräknas komma att utgöras av kvinnor. Denna ökning bland kvinnorna beräknas i sin tur bestå till 40 % av kvinnor med barn under 7 år. Dessa kvinnors andel av den kvinnliga befolkningen har då förutsatts bli knappt 1/5 både 1975 och 1980. Utifrån dessa beräkningar kan också kalkyler göras över det framtida behovet av offentlig barn tillsyn. Härvid har antagits att det genomsnittliga antalet barn per kvinna i arbetskraften förblir detsamma under prognosperioden som 1974. Under ett sådant antagande skulle antalet barn under 7 år med en heltidsarbetande moder i arbetskraften komma att öka med ca 34 000 under perioden 1975–1980. Därtill får sedan läggas anspråken från de deltidarbetande mödrarna. Ökningen av barn tillsynsbehovet förefaller således att

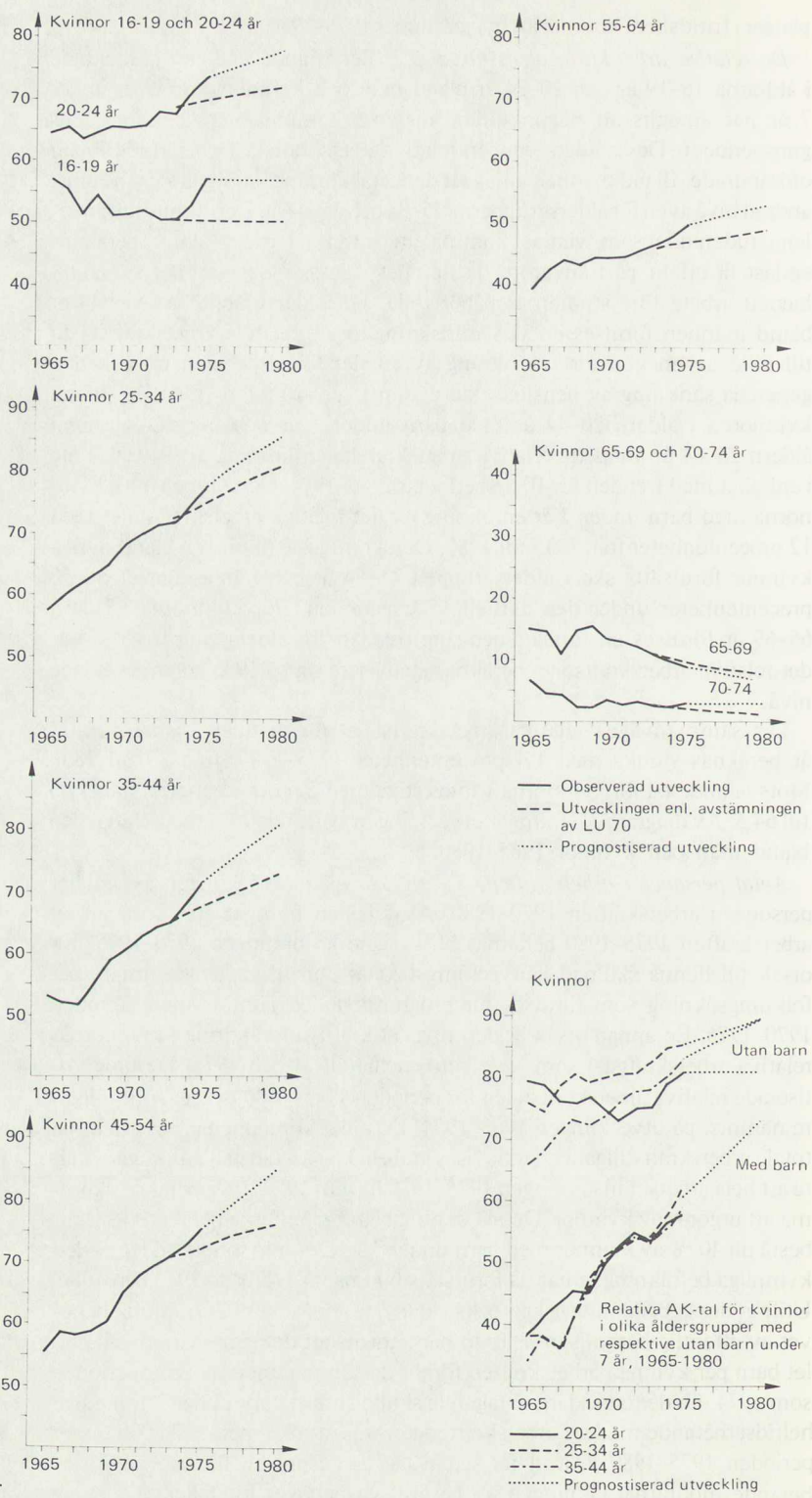
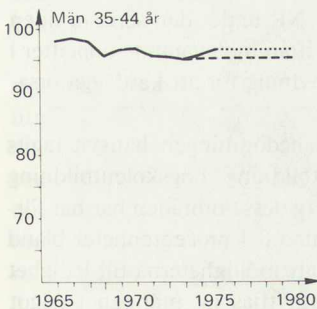
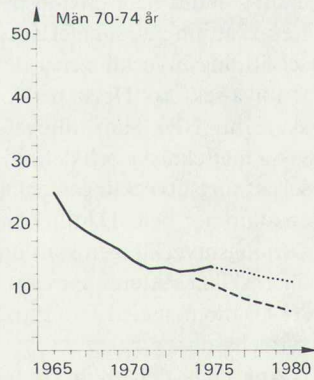
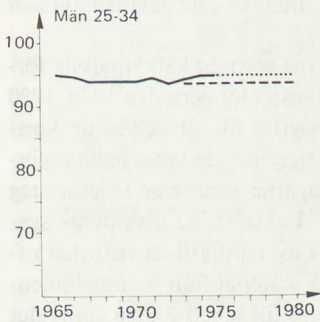
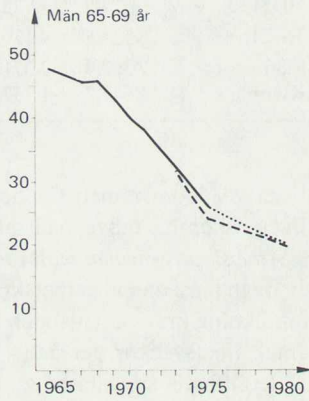
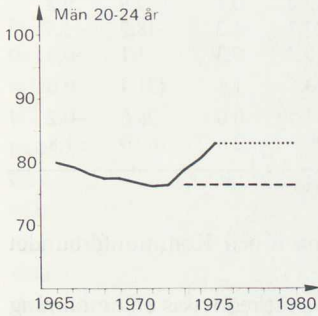
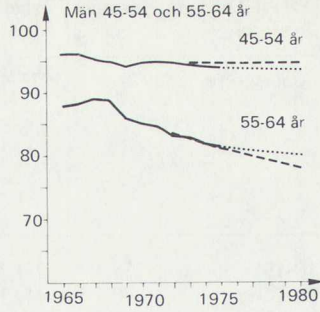
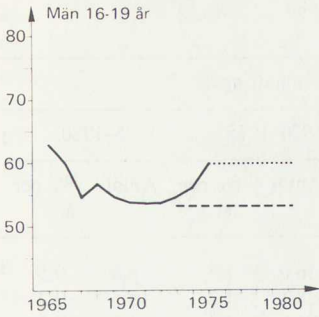

Diagram 3.3. Relativa arbetskraftstal 1965-1980.

— Observerad utveckling
 - - - Utvecklingen enl. avstämningen av LU 70
 Prognostiserad utveckling

Tabell 3.5 Antal personer i arbetskraften 1970–1980
1 000-tal

Åldersgrupp	1970	1975	1980	Förändring			
				1970–1975		1975–1980	
				Antal	% per år	Antal	% per år
16–19	235,2	251,3	257,9	16,0	1,3	6,6	0,5
20–24	470,3	442,1	436,7	-28,1	-1,2	-5,5	-0,2
25–34	851,0	1 057,0	1 068,3	206,0	4,4	11,3	0,2
35–44	756,0	798,9	973,3	42,8	1,1	174,4	4,0
45–54	839,0	840,0	795,8	0,9	-	-44,2	-1,1
55–64	637,1	640,4	648,2	3,2	0,1	7,9	0,2
65–69	102,0	74,2	56,0	-27,7	-6,2	-18,2	-5,5
70–74	24,9	25,2	24,2	0,3	0,3	-1,1	-0,9
16–74	3 915,6	4 129,0	4 260,4	213,4	1,1	131,4	0,6
Män	2 367,9	2 371,4	2 342,7	3,5	0,0	-28,6	-0,2
Kvinnor	1 547,7	1 757,6	1 917,6	209,9	2,6	160,0	1,8

ligga väl inom ramen för den mellan regeringen och Kommunförbundet överenskomna utbyggnadstakten.

Arbetskraftsvolymen mätt i timmar. I detta avsnitt redovisas en omräkning av ovan presenterade arbetskraftskalkyl från personer till timmar. För denna omräkning krävs antaganden om arbetslöshet, frånvaro, medelarbetstid och antal arbetsveckor per år.

Beträffande arbetslösheten har i beräkningarna som en kalkylmässig förutsättning lagts in ett genomsnittligt arbetslöshetstal för perioden 1975–1980 på 1,7 %. Eftersom långtidsutredningen inte syftar till att belysa de kort-siktiga variationerna i den ekonomiska aktiviteten har detta tal hållits oförändrat under hela prognosperioden. Beräkningarna resulterar i detta steg i en skattning av antalet sysselsatta personer. I avsnitt 7.2 diskuteras sysselsättningsutvecklingen i de olika sektorerna av näringslivet och den of-fentliga sektorn. Dessa beräkningar baseras på material från nationalräkenskaper (NR). Som tillfogats i en anmärkning till tabell 3.6 så finns det vissa mättekniska och definitionsmissiga skillnader som inverkar så att sysselsättningsutvecklingen enligt material från AKU respektive NR inte överensstämmer helt. Därtill kommer att de preliminära uppgifter om sysselsättningsutvecklingen som utgör underlag för NR under den senaste tiden för enskilda sektorer uppvisat stora avvikelser ifrån motsvarande uppgifter i AKU. Inom statistiska centralbyrån pågår utredning för att kartlägga orsakerna härtill.

Angående den framtida frånvaron har vid bedömningen hänsyn tagits till de aktuella förändringarna inom vuxenutbildning, högskoleutbildning och arbetsmarknadsutbildning. Utbyggnaden av dessa områden har här förutsatts öka andelen frånvarande för studier med 0,4 procentenheter bland både män och kvinnor. Vidare har förutsatts att möjligheterna till ledighet vid barns födelse i framtiden kommer att utnyttjas av männen i något större utsträckning än f. n. Enligt den nuvarande lagstiftningen kan för-

äldrarna tillsammans få sådan ledighet under 7 månader. Den förutsatta ökningen av männens ledighet måste således motsvaras av en något minskad ledighet (och därmed lägre frånvarotal) bland kvinnorna. Totalt sett beräknas frånvaron (exkl. semesterfrånvaron) bland männen komma att öka från 6,7 till 7,1 % och bland kvinnorna – med och utan barn tillsammans – från 8,9 till 9,3 % mellan 1975 och 1980.

Medelarbetstidens utveckling är en följd dels av hur fördelningen av hel- och deltidarbete förändras, dels av eventuella förkortningar av arbetstiden genom lag eller avtal. Beträffande den sistnämnda faktorns inverkan på veckoarbetstiden har i beräkningarna inkluderats de förkortningar för personer i treskifts- och underjordsarbete som beslutades i 1974 års avtal. I alternativen III och IV införs dessutom ett antagande om att den lagstadgade veckoarbetstiden förkortas till 37,5 timmar. Vad gäller fördelningen på olika arbetstidsgrupper torde man även i framtiden få räkna med att en betydande del av de sysselsatta kommer att välja deltidarbete. Den fördelning på olika arbetstider som registrerades i arbetskraftsundersökningarna 1975 har tagits till utgångspunkt för framskrivningen fram till 1980. Den andel – 1,6 % – av personerna i arbete som 1974 arbetade kortare tid än de kunnat och velat har då ansetts motsvara de friktioner som ekonomin alltid är utsatt för i form av ojämn orderingång, materialbrist, maskinfel etc.

För männen har antagits en viss övergång från heltidsarbete till s. k. lång deltid (20–34 tim/vecka), medan andelen personer med arbete på s. k. kort deltid (1–19 tim/vecka) antas förbli konstant. Dessa förskjutningar mellan heltid och lång deltid motiveras av antaganden om vissa effekter av det beslutade systemet med delpension samt en förutsättning om att männen i något högre grad än f. n. kommer att ta del i hushållsarbete och barntillsyn. För kvinnorna med barn under 7 år väntas en minskning ske i andelen personer med kort deltid, medan andelarna med lång deltid resp. heltid beräknas öka något.¹ För övriga kvinnor har andelen med lång deltid förutsatts öka under prognosperioden medan andelen med heltidsarbete beräknats minska i samma mån. Andelen med kort deltidarbete har således antagits förbli konstant 1975–1980.

Ovan redovisade antaganden beträffande andelen personer i olika arbetstidsgrupper innebär att medelarbetstiden i alternativen I och II väntas sjunka 1975–1980 för män från 41,0 till 40,6 timmar/vecka och för kvinnor från 31,5 till 31,1 timmar/vecka. Antagandet i alternativen III och IV om en förkortning av arbetstiden för de heltidsarbetande till 37,5 timmar sänker medelarbetstiden för samtliga män med 2 timmar och för samtliga kvinnor med 1 timme.

För beräkningarna av de totala arbetskraftstillgångarna krävs även en uppskattning av antalet arbetsveckor per år i framtiden. På regeringens uppdrag utreder f. n. en kommitté, 1974 års semesterkommitté, förutsättningarna att vid lämplig tidpunkt förlänga den lagstadgade semestern från 4 till 5 veckor. Kommittén har ännu inte lagt något förslag angående denna semesterförlängning. I beräkningarna har emellertid antagits att 5 veckors semester kommer att införas före år 1980. Tillsammans visar beräkningarna över arbetskraftstillgångarna mätta i timmar på en minskning med ca 0,2 % per år 1975–1980 i alternativen I och II, medan en arbetstidsförkort-

¹ Bland de sysselsatta kvinnorna med barn under 7 år har andelen heltidsarbetande förutsatts förbli oförändrad. På grund av att den beräknade frånvarominskningen främst väntas gälla de heltidsarbetande kommer emellertid deras andel inom kategorin "personer i arbete" att öka.

Tabell 3.6 Olika komponenters effekt på arbetskraftstillgången 1970–1980
1 000-tal personer och procent av totala arbetskraftsvolymen

	1970–1975	1975–1980		
<i>Förändring av arbetskraften, antal personer</i>	213,4	131,4		
Därav på grund av förändring av				
1 Befolkning	16,5	-2,5		
2 Relativa arbetskraftstal, båda könen	196,9	133,9		
Män	-13,4	-29,1		
Kvinnor	210,3	163,0		
<i>Förändring av antal sysselsatta (AKU-def.)</i>	203,7	128,6		
Därav på grund av förändring av				
1 Arbetskraften	209,6	128,6		
2 Arbetslöshet	-5,9	0		
<i>Förändring av antal sysselsatta (NR-def.)</i>	126,4	121,9		
			Alt. I och II	Alt. III och IV
<i>Årlig procentuell förändring i total arbetskraftsvolymin i timmar på grund av förändring av</i>				
Befolkning	0,1	0	0	
Relativa arbetskraftstal	0,8	0,5	0,5	
Arbetslöshet	0	0	0	
Frånvaro	-0,2	-0,1	-0,1	
Medelarbetstid	-1,1	-0,2	-1,1	
Semesterfrånvaro	0	-0,4	-0,4	
Diskrepans mellan statistikkällor	-0,5	0	0	
Summa	-0,9	-0,2	-1,1	

Anm. Diskrepansen mellan statistikkällorna beror bl. a. på rent mättekniska skillnader mellan arbetskraftsundersökningarna (AKU) och vissa statistikserier som utgör underlag för nationalräkenskaperna (NR). Skiljaktiga mätresultat orsakas också av att variationer mellan åren i fråga om antalet arbetsdagar beaktas i NR men inte i AKU och att olika åldersavgränsningar tillämpas i de båda serierna. Därtill kommer att uppgifterna över olika sektors sysselsättningsutveckling för de senaste åren och framför allt då de preliminära uppgifterna för det första halvåret 1975, avviker starkt från motsvarande uppgifter i AKU. Inom SCB pågår utredning för att klarlägga orsakerna till dessa avvikelser.

ning enligt alternativen III och IV innebär en minskning med 1,1 % per år.

I tabell 3.6 redovisas för perioderna 1970–1975 och 1975–1980 olika komponenters effekt på totala arbetskraftstillgångarna. Av tabellen framgår att minskningen av totala arbetskraftstillgången 1975–1980 utan antagande om arbetstidsförkortning väntas bli påtagligt långsammare än minskningen 1970–1975. Detta förklaras till stor del av skillnaderna i medelarbetstidens utveckling. Under perioden 1970–1975 genomfördes en sänkning av den lagstadgade veckoarbetstiden från 42,5 till 40 timmar. En förlängning av semestern kan få relativt stor dämpande effekt på arbetskraftsvolymen. Den viktigaste positiva effekten under båda femårsperioderna hänför sig till de relativa arbetskraftstalen. Effekten av den fortsatta ökningen i kvinnornas relativa arbetskraftstal beräknas bli något mindre 1975–1980 än 1970–1975. Den ne-

gativa effekten av utvecklingen av männens relativa arbetskraftstal väntas bli något större 1975–1980 än 1970–1975. Om en förkortning av den lagstadgade veckoarbetstiden från 40 till 37,5 timmar har införts 1980 så kommer detta att minska de totala arbetskraftstillgångarna med ytterligare 0,9 % i genomsnitt per år fram till 1980. Jämfört med beräkningarna utan en förkortning av den lagstadgade arbetstiden innebär detta ett bortfall av 4 % av de totala arbetskraftstillgångarna 1980. Den kalkylerade minskningen av veckoarbetstiden med 2,5 timmar medför som framgår av tabell 3.6 att arbetskraftstillgångarna skulle minska med 1,1 % per år under perioden 1975–1980, dvs. en något större minskningstakt än vi haft under perioden 1970–1975.

Alternativa arbetskraftsberäkningar. Utifrån den alternativa befolkningsprognos som tidigare redovisats kan beräkningar göras beträffande arbetskraftsutvecklingen vid en årlig nettoinvandring på 10 000. Sådana beräkningar – baserade på samma antaganden om de relativa arbetskraftstalens utveckling som i huvudkalkylen – ger en ökning av antalet personer i arbetskraften med drygt 160 000 mot drygt 130 000 i grundkalkylen. Skillnaden mellan dessa båda kalkyler är således något mindre vad gäller arbetskraftens utveckling än beträffande befolkningsutvecklingen. I fråga om befolkningsutvecklingen var skillnaden mellan de båda kalkylerna ca 50 000. Den något mindre effekten på arbetskraften än på befolkningen sammanhänger naturligtvis med att en viss andel av invandringsöverskottet kan förväntas bestå av barn och åldringar samt att inte alla personer i de s. k. arbetskraftsåldrarna kommer att förvärvsarbeta. Beträffande den totala tillgängliga arbetskraftsvolymens utveckling ger den alternativa kalkylen en ungefär oförändrad timvolym 1975–1980 i fallet utan arbetstidsförkortning.

3.5 Investeringar och kapital

Den fortgående stegringen i samhällets produktionskapacitet kan återföras på förändringar i insatsen av olika produktionsresurser. Som framhölls i närmast föregående avsnitt har emellertid arbetskraftsresurserna ökat svagt i Sverige under hela efterkrigstiden. Sedan mitten av 1960-talet har den totala arbetskraften, mätt i timmar, t. o. m. minskat. Den tillväxt i totalproduktionen som ägt rum under denna tid förklaras alltså huvudsakligen av öknings i insatsen av andra produktionsresurser – då främst av realkapital och av den tekniska utvecklingen i vid mening. Den realkapitalbildning som äger rum i Sverige medför en mycket snabb stegring i realkapitalinsatsen per arbetstimme. Som närmare diskuteras nedan förutsätter utnyttjandet av ny teknik i produktionsprocesserna ofta nyinvesteringar. Den fortsatta takten i realkapitalbildningen är således en viktig faktor i samband med bedömningar av totalproduktionens framtida utveckling.

De kalkyler över realkapitalbildningen 1975–1980 inom olika sektorer och för ekonomin som helhet som här redovisas baseras på de bedömningar beträffande investeringsutvecklingen som framkommit i de särskilda sektoravsnitten. Beroende på olika mätproblem – framför allt då på realkapitalsidan – föreligger dock stora svårigheter att numeriskt precisera vilken produktionsutveckling som denna investeringsaktivitet ger upphov till. Av detta skäl baseras, som nämnts i inledningen till detta kapitel, lång-

tidsutredningens bedömningar av produktionskapacitetens tillväxt på prognoser för dels arbetsproduktivitetens utveckling, dels förändringarna i de totala arbetskraftsresurserna. Detta skall dock inte tolkas så att den i långtidsutredningen förutsedda produktivitetens utvecklingen kan realiseras oavsett hur realkapitalutvecklingen blir eller hur exempelvis forsknings- och utbildningspolitiken utformas. De bedömningar beträffande realkapitalbildningen som här redovisas skall i stället tolkas som ett försök att ange en av de väsentligaste betingelserna för att den i långtidsutredningen förutsatta produktivitetens utvecklingen skall kunna komma till stånd.

Den andel av den totala produktionen som används för investeringsändamål – den s. k. investeringskvoten – har successivt stigit under efterkrigstiden. Denna utveckling bröts emellertid under 1960-talets sista år. 1967 – det år då investeringskvoten uppnådde det högsta värde som hittills registerats – användes i det närmaste 1/4 av totalproduktionen i landet till investeringar. Under perioden 1970–1975 har emellertid som framgår av tabell 3.7 denna andel minskat. En viss fortsatt minskning förutses för återstoden av 1970-talet. Investeringsandelen av totalproduktionen 1980 varierar mellan 20,8 och 20,4 % i de olika kalkylalternativen. Brottet i investeringskvotens utveckling förklaras främst av den minskning som skett i bostadsbyggandet och den därmed sammanhängande nedgången i kommunernas investeringar. Eftersom den tidigare utvecklingen inneburit att investeringsvolymen kommit upp på en mycket hög nivå, så kommer även fortsättningsvis realkapitalbeståndet i landet att växa i snabb takt. I den mån som det utrymme som frigjorts genom neddragningen i bostadsbyggandet utnyttjas för investeringar inom andra sektorer kan en betydande ökning i kapitalbildningstakten och därmed även i produktiviteten inom dessa möjliggöras.

Realkapitalbeståndets utveckling beror inte bara på investeringsvolymen utan också på avgången av äldre kapitalföremål. Resultat av genomförda beräkningar av realkapitalets volymutveckling redovisas i tabell 3.8. Värdena för 1960–1975 bygger på nationalräkenskapernas uppgifter.¹ Utvecklingen för 1975–1980 framkommer som ett resultat av våra egna investeringsbedömningar tillsammans med uppgifter från nationalräkenskaperna om avgången av äldre kapitalföremål. Uppgifterna om avgången av äldre kapitalföremål är emellertid mycket osäkra. Den under efterkrigstiden ständigt stegrade investeringsaktiviteten har dock medfört att andelen äldre kapitalföremål numera utgör en endast ringa andel av det totala kapitalbeståndet. Variationer i antagandena om livslängden för olika kapitalföremål

¹ De investeringsuppgifter för 1975 som använts i beräkningarna har hämtats ur konjunkturinstitutets höstrapport 1975.

Tabell 3.7 Investeringsandelen i procent av den totala produktionen 1960–1980

Milj. kr., 1968 års priser

	1960	1965	1970	1975	1980			
					Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Investeringar, totalt	21 450	29 975	36 010	37 901	43 099	43 204	42 204	42 157
BNP ^a	100 225	128 671	156 201	180 579	211 053	208 432	203 816	202 483
Investeringsandel	21,4	23,3	23,1	21,0	20,4	20,7	20,7	20,8

^aBNP har här beräknats till mottagarpris

Tabell 3.8 Realkapitalbeståndets utveckling 1960-1980

Årlig procentuell volymförändring

	1960-1965			1965-1970			1970-1975			1975-1980			
	Bygg- Maski- nader ner		Sum- ma	Bygg- Maski- nader ner		Sum- ma	Bygg- Maski- nader ner		Sum- ma	Bygg- Maski- nader ner		Sum- ma	
	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. I	Alt. II	Alt. III	
Jordbruk och fiske	-0,1	3,6	0,9	0,1	2,1	0,7	-0,2	3,1	1,0	0,4	-0,4	1,7	0,4
Skogsbruk	4,4	10,3	5,7	3,1	14,8	6,5	0,7	9,0	4,0	3,6	1,2	5,9	3,5
Industri	4,7	5,8	5,3	4,1	5,3	4,7	3,9	5,1	4,6	4,8	3,5	5,5	4,7
El-, gas-, värme- och vattenverk	6,7	4,7	6,2	6,0	3,2	5,4	5,6	4,5	5,4	4,8	4,8	4,7	4,8
Byggnadsverk- samt	9,1	5,6	6,6	4,2	4,2	4,2	3,6	-0,3	1,0	1,7	3,0	1,0	1,7
Summa varu- och kraftproduktion	4,2	5,4	4,7	3,9	4,7	4,3	3,8	4,5	4,1	4,1	3,5	4,8	4,1
Varuhandel	10,2	8,5	9,4	6,5	6,7	6,6	4,2	4,0	4,1	2,6	2,7	1,5	2,2
Samfärdsl	2,7	2,4	2,7	2,2	3,9	2,9	2,0	3,3	2,6	1,2	1,6	0,5	1,1
Bostadsförvaltning	3,0	-	3,0	3,2	42,4	3,2	2,4	24,6	2,4	1,7	1,7	12,0	1,7
Privata tjänster	4,9	10,0	5,8	5,1	9,2	6,0	5,8	8,7	6,5	5,6	4,8	7,2	5,5
Offentliga tjänster	6,1	8,4	6,3	7,0	10,9	7,3	4,9	6,7	5,1	3,5	3,7	5,6	3,9
Summa tjänstepro- duktion	3,7	4,8	3,8	4,0	6,0	4,2	3,1	4,7	3,2	2,3	2,3	2,8	2,3
Hela ekonomin	3,8	5,2	4,1	3,9	5,2	4,2	3,2	4,6	3,5	2,9	2,6	4,1	2,9

påverkar därför endast obetydligt resultaten i beräkningarna över realkapitalbeståndets volymutveckling. Den totala realkapitalvolymen i landet har som framgår av tabell 3.8 vuxit i snabb och jämn takt 1960–1975. Den genomsnittliga årliga volymförändringen utgjorde under 1960-talets senare hälft 4,2 %. 1970–1975 har det totala realkapitalbeståndet i landet vuxit med i genomsnitt 3,5 % i volym per år. En viss avsakning i kapitalbeståndets ökningstakt har således ägt rum under den gångna delen av 1970-talet, sammanhängande med den nedgång i investeringskvoten som skett under senare år. Under perioden 1960–1975 har kapitalvolymen vuxit något snabbare inom varu- och kraftproduktionen än inom tjänstesektorerna. Volymutvecklingen för de enskilda sektorerna skiljer sig dock vida. Särskilt snabbt har kapitalbeståndet vuxit inom offentlig sektor, varuhandel samt el-, gas-, värme- och vattenverk. Inom jordbruk och fiske har den totala realkapitalinsatsen vuxit relativt sakta, främst beroende på att nettotillskottet av byggnader och anläggningar inom denna sektor ökat endast obetydligt eller t. o. m. sjunkit under vissa år. Av tabellen framgår vidare att maskinkapitalet för flertalet sektorer växer snabbare än byggnads- och anläggningsskapitalet.

Den dämpning i realkapitalbeståndets tillväxttakt som iakttagits under första hälften av 1970-talet väntas fortgå under åren fram till 1980. Resultaten i beräkningarna för alternativen I–III skiljer sig i flertalet fall föga. (Några beräkningar för alternativ IV har inte utförts). De totala realkapitaltillgångarna i landet kan enligt kalkylerna väntas öka med 2,8–2,9 % per år 1975–1980, se tabell 3.8. De totala maskinkapitaltillgångarna beräknas öka med 4,0–4,2 % per år i de tre alternativen; beståndet av byggnads- och anläggningstillgångar i landet väntas liksom hittills växa betydligt långsammare eller med 2,5–2,6 % per år. Industrins realkapitalresurser beräknas öka med 4,7–4,8 % per år 1975–1980, dvs. något snabbare än under 1970-talets första hälft. Realkapitalbeståndet inom de varu- och kraftproducerande sektorerna sammantagna kan väntas öka i samma takt under prognosperioden som 1970–1975, dvs. med 4,1 % per år. Den dämpning i realkapitalresursernas utveckling för ekonomin som helhet som beräknas ske beror således av den utveckling som väntas för tjänstesektorerna. För samtliga av dessa sektorer kan en minskning i kapitalbildningstakten väntas. Starkast kan nedgången i kapitalbeståndets tillväxt väntas bli inom varuhandel samt samfärdsel. Även för den offentliga sektorn gäller i samtliga beräkningsalternativ att en påtaglig minskning i kapitalbildningen kan väntas.

Förhållandet att maskinkapitaltillgångarna för flertalet sektorer växer snabbare än byggnads- och anläggningsskapitalet är av betydelse för såväl utvecklingen inom de sektorer som svarar för leveranserna av kapitalvaror – främst då verkstads- och byggnadsindustrin – som för produktivitetens utvecklingen i stort. Man har nämligen anledning anta att det för flertalet varu- och tjänsteproducerande sektorer i första hand är maskinkapitalutrustningen som har störst betydelse för arbetsproduktivitetens utveckling. Ett ökat behov av byggnader och anläggningar uppträder främst vid ökning i produktionsvolymen.

Den takt i vilken ny teknik kan föras in i produktionen har nära samband med investeringsutvecklingen. Innovationer tar sig ofta uttryck i nya, mer effektiva maskintyper. De maskiner för t. ex. industrin som konstrueras och installeras ett visst år kan anses inkorporera den "bästa" teknik som

man känner vid denna tidpunkt. I många fall kan såväl tekniska som ekonomiska hinder medföra svårigheter att vid en senare tidpunkt i väsentlig grad öka de redan installerade maskinernas effektivitet. För att man skall kunna utnyttja en effektivare teknik i produktionsprocesserna krävs därför ofta att nyinvesteringar genomförs. Inte bara mängden realkapital per arbetskraftsinsats utan även kapitalföremålens kvalitet är således av stor betydelse för arbetsproduktivitetens utveckling. Realkapitaltillgångarnas åldersfördelning är därför ett viktigt underlag för bedömningen av den produktivitetens utveckling som kan förväntas inom olika produktionssektorer.

I tabell 3.9 anges den beräknade andelen av de totala maskinkapitaltillgångarna som är 10 år och yngre för dels enskilda sektorer, dels ekonomin som helhet. (Några beräkningar för alternativ IV har här inte utförts.) Uppgifterna i tabellen kan tas som en grov indikator på i vilken takt ny produktionsteknik förs in i produktionsprocesserna. Genomgående gäller att en mycket hög andel av det totala maskinkapitalet inom olika sektorer är relativt nyinstallerad. För ekonomin som helhet är denna andel drygt 2/3. Den förutsatta investeringsutvecklingen medför att denna andel minskar något fram till 1980. Inom industrin förväntas den dock vara oförändrad under perioden. Statistiskt underlag för att utföra kalkyler motsvarande dem som här redovisas även för andra länder har inte varit tillgängligt. Det är därför inte möjligt att avgöra vilken betydelse för den svenska industrins internationella konkurrenskraft som den beräknade utvecklingen för maskinkapitalets åldersfördelning innebär.

Det är i första hand förhållandet mellan insatsen av realkapital i produktionen och antalet arbetstimmar som är av betydelse för arbetsproduktivitetens utveckling snarare än kapitalbeståndets storlek eller förändring. I tabell 3.10 redovisas därför en beräkning av förhållandet mellan kapitalinsatsen och arbetsvolymen. Beräkningarna bygger på dels de uppgifter över kapitalbeståndets utveckling som redovisas i tabell 3.8, dels de uppgifter över sysselsättningsutvecklingen inom olika sektorer som framkommer i LU:s kalkylalternativ. Som framgår av tabellen växer kapitalinsatsen per arbetstimme i flertalet sektorer snabbare än det totala kapitalbeståndet enligt tabell 3.8. Ökningen är snabbare inom varuproduktionen än i tjänstesektorn. Det är emellertid svårt att dra några bestämda slutsatser av detta för den fortsatta produktivitetens utvecklingen. För att detta skall vara möjligt krävs närmare information om hur den i tabellen beskrivna utvecklingen kommer till stånd. En första faktor som då måste analyseras är vilka variationer i kapitalets *utnyttjandegrad* som förekommit. Om arbetsinsatsen i en situation med vikande konjunkturer dras ned, kan detta innebära att vissa delar av realkapitalet får stå outnyttjade, vilket kan komma att statistiskt registreras som en stegring av kapitalinsatsen per arbetstimme. I och för sig kan denna situation mycket väl vara förenad med en stegring av arbetsproduktiviteten. Men denna beror då inte primärt på att arbetskraften kombineras med en större volym kapital utan snarare på att man ofta först ställer åt sidan de maskiner som har den lägsta produktiviteten. Det omvända resonemanget kan föras om situationer då konjunkturuppsving ökar kapacitetsutnyttjandet. Kortsiktiga ökningarna i produktionen får då ofta åstadkommas genom att realkapital med sämre produktivitetsegenskaper tas i anspråk.

Tabell 3.9 Andel av maskinkapitalbeståndet som är 10 år och yngre 1960–1980
Procent

	1960	1965	1970	1975	1980		
					Alt. I	Alt. II	Alt. III
Jordbruk och fiske ^a	75,9	71,0	76,1	79,6	75,8	75,8	75,8
Skogsbruk	77,4	67,1	79,7	85,7	73,0	72,6	72,6
Industri	62,9	61,4	62,5	65,8	66,3	66,0	66,0
El-, gas-, värme- och vattenverk	58,4	54,1	47,4	51,1	56,1	56,1	56,1
Byggnadsverksamhet	97,6	95,7	93,0	90,1	95,6	95,6	95,6
Summa varu- och kraftproduktion	66,7	64,2	64,6	68,1	67,4	67,2	67,2
Varuhandel	91,4	88,8	89,4	91,5	79,6	79,0	79,0
Samfärdsel ^b	81,9	74,6	71,7	50,7	52,5	52,3	52,3
Bostadsförvaltning	..	100,0	100,0	97,6	89,9	89,9	89,9
Privata tjänster	89,6	87,9	88,5	92,7	88,2	88,1	88,1
Offentliga tjänster	68,8	69,7	76,3	79,9	70,3	71,8	70,3
Summa tjänste- produktion	82,7	78,9	79,4	69,4	67,1	67,1	66,8
Hela ekonomin	70,8	68,3	69,0	68,6	67,3	67,2	67,1

^a Exkl. fiskebåtar.^b Exkl. fartyg och flygplan.

Samvariation mellan produktivitetens utveckling och förändringar av den typ som här beskrivs har ofta observerats under konjunkturcyklerna. De förändringar i produktivitetens utvecklingen under ett konjunkturförlopp som man kunnat iaktta får emellertid inte tolkas som orsakade av faktiska variationer i kapitalvolymen, utan sammanhänger i stället dels med att man vid kapitalstocksberäkningarna icke fullt ut kunnat ta hänsyn till variationerna i kapacitetsutnyttjandet, dels med förhållandet att kapitalstocken är sammansatt av kapitalföremål med olika produktivitetsegenskaper. Att sedan dessa faktorer, vid ett ofullständigt hänsynstagande till båda, samverkar så att en bild av ett samband mellan produktivitetens utveckling och kapitalinsats uppstår får då icke läggas till grund för analyser av sambandet mellan kapitalinsats och produktionsutveckling.

Ett annat problem som också måste beaktas är hur institutionella förändringar i arbetstidens längd och förläggning över dygnet återverkar på den statistiska bilden av kapitalintensiteten. En över tiden växande kapitalinsats per arbetstimme som kommer till stånd vid minskning i medelarbetstiden vid givet antal sysselsatta och given kapitalstock kan inte utan vidare antas verka höjande på arbetskraftens produktivitet. Innebörden av en sådan utveckling är ju endast att den tillgängliga mängden kapital utnyttjas under en kortare tid än vad som eljest skulle vara fallet. Detta faktum måste beaktas vid jämförelsen i tabell 3.10 mellan resultaten i be-

Tabell 3.10 Förändring i kapitalinsats per arbetstimme 1960-1980

Årlig procentuell förändring

	1960- 1965	1965- 1970	1970- 1975	1975-1980		
				Alt. I	Alt. II	Alt. III
Jordbruk och fiske	6,6	9,3	5,0	4,5	5,0	5,0
Skogsbruk	9,8	15,6	11,4	8,7	9,2	9,4
Industri	5,2	6,4	6,1	5,9	6,5	7,1
El-, gas-, värme- och vattenverk	4,6	6,1	6,1	5,4	6,4	6,7
Byggnadsverksamhet	4,3	4,7	5,0	3,0	2,8	3,4
Summa varu- och kraft- produktion	5,5	7,1	6,8	5,8	6,2	6,8
Varuhandel	8,5	6,5	5,0	3,1	3,4	3,8
Samfärdsel	3,4	2,7	4,2	1,7	2,1	2,3
Bostadsförvaltning	-2,0	2,8	2,3	1,9	1,9	1,9
Privata tjänster	5,2	6,1	7,9	5,9	6,2	6,6
Offentliga tjänster exkl. vägar	2,9	2,2	2,3	2,0	1,1	2,4
Summa tjänsteproduktion	3,9	2,3	2,8	1,8	1,5	2,4
Hela ekonomin	3,9	4,7	4,5	3,2	3,3	4,0

räkningarna enligt alternativen I och II, där oförändrad arbetstid 40 timmar per vecka förutsätts, och alternativ III, där en allmän arbetstidsförkortning till 37,5 timmar per vecka antas. En omständighet som skulle medföra en motsatt effekt på kapitalmängden per arbetstimme är en ökad utläggning av skiftarbete. En övergång från exempelvis enskift till tvåskift inom en sektor skulle, vid oförändrat realkapitalbestånd, sänka kapitalmängden per arbetstimme till inemot hälften av det tidigare värdet, utan att man för den skull behöver räkna med några beaktansvärda nedgångar i arbetskraftens produktivitet.

De statistiska möjligheterna att vid analyser av sambandet mellan kapitalinsats per arbetstimme och produktivetsutveckling ta hänsyn till effekterna av dels förändringarna i arbetstidens längd per sysselsatt och dennas förläggning över dygnet, dels cykliska variationer i kapacitetsutnyttjandet är för ekonomin som helhet praktiskt taget obefintliga. Den empiriska bild som presenteras i tabellerna 3.7-3.10 utgör därför en bräcklig grund för preciserade uttalanden om de krav som den förutsatta produktivetsutvecklingen för åren fram till 1980 kommer att ställa på realkapitalbildningen under denna period. Allmänna överväganden pekar visserligen på att denna produktivetsutveckling förutsätter ökningar i kapitalinsatsen av minst samma storlek som under senare år. Men det har varit utomordentligt svårt att översätta dessa bedömningar i specifika uppskattningar av investeringsbehovet sektor för sektor. Detta framgår bl. a. av förhållandet

att kapitalstocken nu i ett flertal sektorer nått en sådan storlek i förhållande till arbetsinsatsen att även små förändringar i en osäkert uppskattad timvolym kan leda till betydande förändringar i kapitalintensiteten. Investeringsaktiviteten ligger vidare på en sådan nivå att även en oförändrad investeringsvolym i kombination med en vikande arbetskraftsinsats leder till fortsatta snabba ökningar av kapitalinsatsen per arbetstimme.

De preciseringar av investeringsutvecklingen som kommer att presenteras i kapitel 6 kommer därför att i huvudsak baseras på enkätmaterial och vad som i övrigt framkommit vid de olika sektor genomgångarna. På vissa punkter kommer dock avstämningar av denna bild att göras mot vad som framkommit vid enkla produktionsfunktionsanalyser.

3.6 Produktivitetsutvecklingen

Produktivitetsutvecklingen – mätt som förändringen i förädlingsvärde per arbetstimme – för ekonomin som helhet och olika sektorer framgår av tabell 5.8. Uppgifterna för 1975–1980 bygger huvudsakligen på de bedömningar som gjorts i de särskilda sektorsavsnitten. Under 1960-talet präglades den svenska ekonomin av en såväl historiskt sett som i internationell belysning mycket snabb produktivitetsökning. 1960–1965 ökade produktiviteten med i genomsnitt 5,1 % per år. Motsvarande ökningstal var för perioden 1965–1970 4,5 %. Effekten av den internationella handelns liberalisering, en snabb sektoriell och regional strukturomvandling, en hög kapitalbildningstakt m. fl. faktorer förklarar denna utveckling. På basis av nu tillgängliga uppgifter kan den faktiska produktivetsstegringen i ekonomin som helhet bedömas ha uppgått till 3,6 % per år 1970–1975. Det är framför allt den ogynnsamma produktivetsutvecklingen under 1975 som drar ned genomsnittet för hela perioden. En kalkyl som baseras på ett produktionsvärde för 1975 som justeras till en mera normal nivå på det sätt som beskrivs i avsnitt 5.1 anger en något snabbare produktivitetsökning, 4,1 % per år 1970–1975. Den fortsatta redogörelsen i detta avsnitt baseras på detta justerade värde för 1975. Även efter denna justering kvarstår en tydlig tendens till uppbromsning i produktivitetens ökningstakt för hela ekonomin. I viss utsträckning återfinns denna tendens även i de enskilda sektorernas utveckling. Som framgår av tabell 5.8 utmärks flertalet sektorer av en över tiden minskande produktivetsstegringstakt.

Av stor betydelse för produktivitetens ökningstakt för ekonomin som helhet är emellertid även den förskjutning i produktionsstrukturen som successivt ägt rum. En allt större andel av den totala efterfrågan riktar sig mot tjänstesektorerna, vilka jämfört med de varuproducerande sektorerna som regel har en låg produktivetsstegringstakt. Av beräkningstekniska skäl tillgodoses inte den offentliga sektorn någon produktivetsstegring i nationalräkenskaperna. Detta utesluter emellertid inte att produktiviteten i realiteten ökar även inom den offentliga tjänsteproduktionen. Några statistiska möjligheter att registrera detta föreligger emellertid inte f. n. En stigande offentlig sysselsättningsandel får därför effekten att den statistiska bilden visar en avsaknade produktivetsstegring för ekonomin som helhet.

Som framhålls i föregående avsnitt är den kapitalbildningstakt som kommer att råda under återstoden av 1970-talet av mycket stor betydelse för den fortsatta produktivitetens utvecklingen. Den andel av totalproduktionen som används för investeringsändamål, dvs. investeringskvoten, förutses sjunka mellan 1975 och 1980. Detta beror till större delen på den utveckling för bostadsbyggandet och de offentliga investeringarna som förutses. Genom en långsammare stegringstakt för dessa kapitalkrävande verksamheter har lämnats utrymme för investeringar inom andra sektorer. Härigenom kan en snabb kapitalbildning och därmed även produktivitetens utveckling upprätthållas inom dessa även om den totala investeringskvoten sjunker något. Omfördelningseffekter kan, teoretiskt sett, t. o. m. medföra en acceleration av den totala produktivitetens stegring.

En annan grupp av faktorer av betydelse för den fortsatta produktivitetens stegringen har samband med arbetskraftens ålders- och utbildningsstruktur och andra förhållanden på arbetsmarknaden. Den utbyggnad av utbildningssystemet som ägt rum under efterkrigstiden har inneburit en snabb höjning av den allmänna utbildningsnivån i landet. Denna utveckling har i många fall varit en förutsättning för att nya och ofta tekniskt mer komplicerade produktionsprocesser kunnat införas. Den lagstiftning på arbetslivets område som genomförts under senare år kan också bedömas komma att få effekter på den fortsatta produktivitetens utvecklingen. En lag om anställningsskydd vilken innebär en väsentlig förbättring av den enskildes trygghet i anställningen infördes 1974. För flertalet löntagare innebär denna lag en förlängning av dittills gällande uppsägningstider. Den nya arbetsmiljölag som infördes 1973 kan komma att innebära en snabb ökning av andelen arbetsmiljöinvesteringar. I den mån som en sådan utveckling inte kompenseras genom en motsvarande ökning av den totala investeringsvolymen kan den innebära en sänkning av produktivitetstillväxten såsom den statistiskt registreras i nationalräkenskaperna. En fortsatt övergång till månadslön kan också få effekter på produktivitetens utvecklingen, vilket även kan bli följden av den starka utbyggnaden av regionalpolitiken som skett sedan mitten av 1960-talet.

Man kan inte utesluta möjligheten av att flera av de här nämnda faktorerna kan få en omedelbart uppbromsande effekt på produktivitetens utvecklingen. I och för sig skulle detta då kunna tolkas som resultatet av ett medvetet val mellan en kvantitativ och en kvalitativ standardstegring. Men det finns samtidigt en del indikationer på att utvecklingen efter en övergångsperiod på nytt börjar närma sig den tidigare utvecklingen. Sammantaget har det dock bedömts som sannolikt att den trendmässiga sänkning av produktivitetens stegringstakt som varit rådande sedan 1970-talets första hälft kommer att bestå i varje fall under återstoden av 1970-talet. Detta gäller för såväl flertalet enskilda sektorer som för ekonomin som helhet.

I alternativen I och II, där arbetstiden förutsätts vara oförändrat 40 timmar per vecka, antas produktivitetens utvecklingen 1975–1980 vara densamma för de enskilda sektorerna. Totalproduktiviteten blir dock på grund av skillnader mellan sektorerna i fråga om såväl produktivitetens nivå som dess förändringstakt beroende på den efterfrågestruktur som förutsätts råda 1980. Beräkningarna anger en produktivitetens ökning för ekonomin som helhet om 3,3 % per år i alternativ I samt om 3,1 % per år i alternativ II. Den snabbare

ökningstakten för totalproduktiviteten i alternativ I sammanhänger i första hand med den högre ökningstakten för den privata konsumtionen som leder till att en större andel av efterfrågan riktas mot högproduktiva sektorer.

I alternativen III och IV, med en allmän arbetstidsförkortning, förutsätts det produktionsbortfall som en sådan förkortning medför till viss del bli kompenserat av en snabbare produktivitetsoökning. De förbättringar i arbetsorganisation och andra förändringar som man kunnat iaktta i samband med tidigare arbetstidsförkortningar talar för ett sådant antagande. Totalproduktiviteten i ekonomin beräknas som en följd härav öka med 3,5 % per år 1975–1980 i alternativ III och med 3,4 % i alternativ IV.

Vad gäller de varu- och kraftproducerande sektorerna sammantagna bedöms för dessa produktiviteten i samtliga tre alternativ öka i något saktare takt 1975–1980 än under 1970-talets första hälft. För de tjänsteproducerande sektorerna anger tabell 5.8 en påtaglig dämpning i produktivitetstegringen 1975–1980. Som berördes ovan förklaras detta till viss del av den statistiska missvisning i bilden över produktivitetens utveckling som en fortsatt expansion för den offentliga sektorn innebär.

3.7 Totalproduktionens utveckling

Med hänsyn till den bristande kunskapen om produktionssambanden i ekonomin – beroende av främst de ovan nämnda mätproblemen på realkapitalets område – har i långtidsutredningen valts att basera uppskattningarna av den framtida produktionsutvecklingen på en analys av arbetskraftsresursernas och arbetsproduktivitetsens utveckling. Skillnader mellan sektorerna vad gäller produktivitetsförhållandena medför emellertid att totalproduktionens utveckling 1975–1980 även blir beroende av hur de samlade resurserna i framtiden kommer att fördelas på olika användningsområden. De beslut som fattas beträffande resursernas fördelning på privat och offentlig konsumtion, investeringar etc., kommer med andra ord att påverka den totala produktionens framtida utvecklingstakt. Från denna synpunkt vore därför en parallell diskussion av totalproduktionens utveckling och dess användning att föredra. Rent framställningsmässigt sett är detta emellertid inte möjligt. Eftersom frågorna rörande resursfördelningen tas upp till diskussion först i kapitel 4 tvingas vi föregripa resultaten av detta genom att redan här införa de olika alternativen för resursanvändningen. Resultaten av dessa kalkyler sammanfattas i tabell 5.4.

Som framgår av denna tabell ökar den totala produktionen snabbare i kalkylalternativ I, där en ökningstakt på 3 % förutsätts för den privata konsumtionen, än i de övriga alternativen. Totalproduktionen kan i detta alternativ beräknas öka i volym med 3,1 % per år. Som redan framhölls i föregående avsnitt sammanhänger detta med att sektorssammansättningen i detta fall förskjuts i en ur produktivitetssynpunkt förmånlig riktning. En större andel av den totala efterfrågan kommer i detta alternativ att riktas mot bl. a. industrisektorn, vilken har en klart snabbare produktivitetens utveckling än ekonomin som helhet. Som framgår av tabell 5.4 ökar också industriproduktionen förhållandevis snabbt i detta fall. I alternativet II, där den privata kon-

sumtionens ökningstakt förutsätts bli förhållandevis låg (2 % per år), kan tillväxten i totalproduktionen beräknas uppgå till 2,9 % per år. Den offentliga sektorn får i detta alternativ en relativt snabb tillväxt. Eftersom man, som nämnts, av statistiska skäl, inte kan registrera någon produktivitsstegring för denna sektor blir totalproduktionens ökningstakt i dessa alternativ klart lägre. Att detta ger en delvis missvisande bild av de reella produktivitsförhållandena har redan tidigare framhållits. Den lägre tillväxttakten i ekonomin som helhet i alternativ III – 2,4 % per år – förklaras främst av att den minskning i de totala arbetskraftsresurserna som arbetstidsförkortningen innebär inte helt kompenseras av den högre produktivitsökningstakt som förutsätts i detta alternativ.

I alternativet IV, där arbetstidsförkortningen kombinerats med en mycket låg ökningstakt för den privata konsumtionen (1,5 % per år), beräknas totalproduktionen öka med 2,3 % årligen.

4 Alternativa utvecklingslinjer 1975–1980

4.1 Inledning

I detta kapitel kommer frågorna kring resursernas *användning* under perioden 1975/1980 att behandlas. De allmänna utgångspunkterna för analysen är dels de ekonomisk-politiska målsättningar som angavs i kapitel 1, dels den internationella bakgrundsteckningen i kapitel 2, dels också de uppskattningar av produktionskapacitetens utveckling som presenterades i kapitel 3.

I flera tidigare långtidsutredningar har alternativa beräkningar utförts över resursernas användning. Detta är även fallet i denna utredning. Såsom framhölls i kapitel 1 möjliggörs därigenom en allmän diskussion av de avvägningsproblem som kommer att aktualiseras i den ekonomiska politiken under den kommande femårsperioden. Inom de allmänna ramar som sätts av de övergripande målen för den ekonomiska politiken finns självfallet en rad olika problem som skulle kunna göras till föremål för en analys i form av olika beräkningsalternativ. Vi har emellertid valt att begränsa diskussionen till det som vi uppfattat som de centrala avvägningsproblemen under de närmaste åren, nämligen frågorna om utrymmet för den privata resp. offentliga konsumtionen och frågorna om den framtida utrikesbalansen. Vi har dessutom också valt att studera effekterna av en arbetstidsförkortning. En minskad arbetstid leder till en lägre takt i produktionsökningen och medför således en – motsvarande – lägre takt i den materiella standardökningen. En väsentlig fråga i detta sammanhang blir att överväga hur denna lägre takt i produktionstillväxten skall fördelas mellan olika resursanvändningar.

I flera andra fall kommer alternativa beräkningar att redovisas. Detta gäller exempelvis industriinvesteringarna, bostadsbyggandet och den internationella prisstegringen. Men den centrala avvägningsdiskussionen kommer i första hand att gälla frågorna kring konsumtionens utrymme och fördelning, arbetstidens längd och den externa balansen.

I det närmast följande avsnittet redogörs för de preciseringar och antaganden som varit nödvändiga för ett genomförande av beräkningarna. I ett därpå följande avsnitt beskrivs huvuddragen i de erhållna resultaten, vilket sedan följs av en diskussion av de olika alternativen. En detaljerad redovisning av de olika resultaten följer i kapitlen 5, 6 och 7.

4.2 Utgångspunkter och förutsättningar för beräkningarna

Bytesbalansen. När detta skrivs kan underskottet i bytesbalansen för 1975 beräknas uppgå till 8 à 9 miljarder kr. Utsikterna för 1976 låter inte antyda någon mera betydande förbättring. Tillsammans med det underskott som uppstod redan under 1974 skulle därmed det totala underskottet för dessa tre år kunna uppgå till inemot 20 miljarder kr.

Som redan framhölls i kapitel 1 har regering och riksdag senast under våren 1975 slagit fast att balans i de utrikes betalningarna skall vara ett av de centrala målen för den ekonomiska politiken. Ett förverkligande av detta mål utgör en viktig betingelse för att vi på sikt skall kunna vidmakthålla full sysselsättning och en fortsatt standardstegring. Men det har dessutom ett i förhållande till övriga mål självständigt värde genom att det ger oss större möjligheter att hävda vår ekonomiska och politiska integritet och att själva få välja prioriteringar i den ekonomiska politiken.

Den under senare år uppkomna bristen på balans i utrikeshandeln har fått accepteras som ett nödvändigt led i en politik som syftat till att vidmakthålla full sysselsättning under en tid då vår omvärld drabbats av den djupaste recessionen sedan trettioalet. Men på sikt måste vår ekonomi på nytt föras tillbaka till en situation med balans i utrikesbetalningarna. Vägarna för hur detta skall förverkligas är ett av huvudproblemen i denna långtidsutredning.

Vid den närmare preciseringen av vilka resurskrav detta leder till måste man emellertid ta hänsyn till att underskottet för 1975 och för de kringliggande åren består av två delar – en del som sammanhänger med den rådande konjunkturella situationen och en annan del som kommer att kvarstå även sedan konjunkturbilden normaliserats. För att eliminera den senare delen av underskottet krävs insatser som mera långsiktigt förändrar resursanvändningen i ekonomin medan den förra delen kommer att förändras i takt med att man finner avsättning för de nu stora lagren av exportvaror och genom att kapacitetsutnyttjandet i exportindustrierna ökar.

Det är visserligen förenat med betydande svårigheter att i kvantitativa termer dela upp det underskott som vi nu räknar med för 1975 på en konjunkturell och en strukturell del. Men detta är nödvändigt för att man skall kunna precisera de resurskrav som följer av ett återställande av den strukturella balansen. Utgångspunkten för den gjorda uppdelningen har varit de bedömningar av det nuvarande underutnyttjandet av produktionskapaciteten inom exportindustrierna som redovisas i avsnitt 5.1. Om man överför dessa beräkningar till bytesbalansen erhåller man ett underskott på drygt 4 miljarder kr för 1975, vilket således skulle vara den del av det totala underskottet för detta år som var hänförlig till en mera grundläggande obalans. Återstoden skulle tillskrivas den konjunkturella situationen och alltså komma att avvecklas i samband med att kapacitetsutnyttjandet inom exportindustrin återgår till mera normala nivåer.

Vid bedömningen av resurskraven från den externa balansen måste man emellertid även ta hänsyn till den förväntade utvecklingen av *transfere-ringsnettot*. Av den detaljerade redogörelsen i kapitel 6 avsnitt 1 framgår

att detta vid oförändrad biståndspolitisk målsättning beräknas ge ett underskott på ca 5,5 miljarder kr. 1980. I detta beloppet ingår emellertid inte några räntekostnader för den utländska upplåning som gjorts efter 1974. Vilken storlek dessa uppgår till 1980 beror på vid vilken tidpunkt vår ackumulerande utlandsskuld upphör att växa. Om detta antas ske 1980 kan räntebetalningarna uppskattas till ca 2,5 miljarder kr. under detta år.

Om vi i framtiden vill uppnå balans i våra utrikes betalningar måste vi således dels eliminera det strukturella underskott som vi nu har, dels även kompensera för en förutsedd, relativt kraftig försämring av transfereringsnettot. Vi har valt att i första hand studera konsekvenserna av att vi försöker etablera jämvikt i bytesbalansen fram till 1980. Visserligen kommer man då att fortsätta att ackumulera en låneskuld till utlandet under hela resten av sjuttioalet – en låneskuld vars avveckling måste komma att utgöra ett väsentligt inslag i den ekonomiska politiken långt in på 1980-talet. Men en tidigareläggning av balanstidpunkten kommer, såsom närmare belyses i det följande avsnittet 4.4 att ställa krav på en så betydande omläggning av den ekonomiska politiken att det inte bedömts som realistiskt att införa detta som ett med 1980 likvärdigt alternativ.

Vi har inte heller ansett det motiverat att studera alternativ som förlägger balanstidpunkten senare än 1980. Detta skulle i så fall innebära en ännu större total upplåning från utlandet än den som redan ligger i fallet med balans 1980. Även om en sådan, större kapitalimport skulle kunna underlätta lösandet av en del av sjuttioalets ekonomisk-politiska problem skulle det ändå innebära att man i ännu högre grad överlämnade till den ekonomiska politiken under 1980-talet att genomföra en förr eller senare ofrånkomlig omfördelning av resursanvändningen. Härtill bör måhända även fogas att Sverige med sin redan höga produktionskapacitet och levnadsstandard inte på sikt bör göra anspråk på andra länders kapitalbildning utan snarare självt bidra till att underlätta denna för t. ex. de länder som håller på att industrialiseras.

Den privata konsumtionen. I beräkningarna har i första hand studerats två olika alternativ för den privata konsumtionens ökningstakt. I motsats till tidigare långtidsutredningar, där utrymmet för privat konsumtion bestämdes av det restutrymme som erhöles sedan alla andra resurskrav tillgodosetts, har denna gång valts att lägga in två i förväg fixerade alternativ. De i beräkningarna använda ökningstalen är 2 resp. 3 % per år. Valet av dessa tal kan ses mot bakgrund av följande tablå över utvecklingen sedan 1960 (årlig procentuell volymförändring).

	1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975
BNP	5,1	4,0	2,9
Real disponibel inkomst	3,9	2,7	3,4
Privat konsumtion	4,1	3,2	2,3

Det lägre alternativet ligger således under samtliga tre tidigare femårs-genomsnitt medan det högre i varje fall ligger över det som observerats

för 1970-1975.

I det lägre alternativet har vi försökt precisera en lägsta möjliga utveckling av den privata konsumtionen med hänsyn till redan gjorda åtaganden på transfereringsområdet och till önskemålet om en fortsatt utjämning av standardskillnaderna. De in-teckningar i ett framtida konsumtionsutrymme som följer av åtagandena på transfereringsområdet - då i första hand till det snabbt växande antalet pensionärer - kan beräknas motsvara inemot 1 % årlig ökning av den privata konsumtionsstandarden. Därtill måste sedan läggas en uppskattning av vad de fackliga organisationerna behöver för att kunna möta önskemålen om en viss fortsatt ökning och utjämning av löntagarnas standard. Denna senare del av ökningen är självfallet mycket svår att precisera men den torde utan vidare motivera att man räknar med att den totala privata konsumtionen måste öka med minst 2 % om året.

Detta alternativs karaktär av minimiprogram motiverar att man studerar ett fall med högre privat konsumtionsökning. Mot bakgrund av den mera långsiktiga utvecklingen kan det vara motiverat att analysera ett alternativ som innebär en ökning på 3 % per år. En jämförelse med de i kapitel 3 angivna talen för BNP-utvecklingen fram till 1980 ger visserligen vid handen att även en 3-procentig ökning skulle komma att ligga något under utvecklingen för hela BNP. Detta är dock en spegelbild av de krav på en ökad resursöverföring till utlandet som bägge alternativen för bytesbalansen innebär.

Såsom redan framgått av inledningen till detta kapitel har vi i denna långtidsutredning även studerat effekterna av en förkortning av arbetstiden. De ovan nämnda alternativen för den privata konsumtionens ökning kommer i första hand att anknytas till det fall som innebär en i förhållande till 1975 oförändrad veckoarbetstid. I fallet med en förkortad arbetstid kommer vi att införa ytterligare ett alternativ för den privata konsumtionsökningen, nämligen 1,5 % om året. Att man i denna situation kan tänkas acceptera en lägre ökningstakt än de 2 % som tidigare angavs som en miniminivå är motiverat av att arbetstidsförkortningen måste uppfattas som ett alternativt sätt att ta ut en standardökning. Detta alternativ har emellertid i de olika sektoravsnitten behandlats mer summariskt än de övriga. En fullständig redovisning av beräkningsresultaten finns dock i kapitel 5.

Arbetstidens längd. Under de två senaste femårsperioderna har veckoarbetstiden förkortats med sammanlagt 5 timmar. Även under 1950-talet genomfördes en förkortning som förde ner veckoarbetstiden från 48 till 45 timmar.

Mot denna bakgrund har det befunnits motiverat att i en grupp av alternativ studera konsekvenserna av en fortsatt arbetstidsförkortning under perioden fram till 1980. Vi har härvid valt att räkna med ett alternativ som innebär att den lagstadgade arbetstiden förkortas från nuvarande 40 timmar till 37 1/2 timmar per vecka, dvs. samma förkortning som genomförts under de båda senaste femårsperioderna. För de personer som nu arbetar full tid skulle detta innebära en minskning av arbetstiden med drygt 6 %. Såsom redan framgått av kapitel 3 blir emellertid genomslaget på den totala arbetsvolymen i ekonomin klart lägre till följd av deltid och andra redan nu förekommande former av kortare arbetstid. I kapitel 3 redovisas även de bedömningar som gjorts av arbetstidsförkortningens effekter på produk-

tivitetsförhållandena.

Förutsättningen om att en femte semestervecka skall införas under perioden har bibehållits även i de alternativ då veckoarbetstiden förkortas. Anledningen härtill är främst att förberedelsearbetet för denna förlängning av semestern nu hunnit så långt att man torde få räkna med detta som ett faktum. Man skulle visserligen kunna hävda att ett genomförande av denna reform innebar lägre krav på en förkortning av veckoarbetstiden och att vi därför borde ha räknat med en mindre förkortning än de 2 1/2 timmar som nu förutsatts. Beräkningstekniska skäl tillsammans med det förhållandet att en femte semestervecka svarar för en jämförelsevis liten reduktion av den totala årsarbetstiden har dock motiverat att vi valt samma förkortning som de som genomförts under senaste femårsperioden.

Beräkningsalternativens struktur. Om man kombinerar de båda alternativen för arbetstidens längd med förutsättningarna för den privata konsumtionens ökningstakt erhålls sammanlagt 4 olika alternativ. Dessa kommer att konstrueras på följande sätt:

	Veckoarbets- tid, timmar	Privat kon- sumtion, % per år
Alt. I	40	3
Alt. II	40	2
Alt. III	37 1/2	2
Alt. IV	37 1/2	1 1/2

Den offentliga konsumtionen. Som redan framhölls vid genomgången av beräkningsprinciperna för den privata konsumtionen kommer i denna utredning den *offentliga konsumtionen* att modellmässigt bestämmas av det utrymme som ges av kraven på full sysselsättning och en balanserad ekonomisk utveckling. Analystekniken innebär således att den offentliga konsumtionen anpassas till de krav som i övrigt kommer att ställas på de ekonomiska resurserna. Men en på detta sätt beräknad utveckling måste ställas i relation till de krav på denna sektors verksamhet som kommer att resas från alla de olika ändamål som den är avsedd att tillgodose. I anslutning till utredningsarbetet har därför utförts en kartläggning som avser att belysa den lägsta tänkbara utvecklingstakt för den offentliga verksamheten, som är förenlig med en fullföljd av redan gjorda åtaganden. Dessa beräkningar finns sammanfattade i en *baskalkyl*, för vilken en närmare redogörelse lämnas i avsnitt 6.6.3.

För statens del utgår beräkningen från långtidsbudgetens material som siktar till att ange vilka resursanspråk som följer genom redan gjorda åtaganden, fattade reformbeslut osv. 1975 års långtidsbudget visar att dessa förväntas öka med 0,5 % per år 1975–1980 i fasta priser räknat.

För kommunernas del föreligger två olika material. Det ena baseras på den s. k. KELP-undersökningen som utfördes av SCB på våren 1974. KELP är en årlig enkätundersökning av primärkommunernas långsiktiga ekono-

miska planering. För landstingens utgifter finns en motsvarande undersökning, den s. k. LKELP. Tillsammans pekar de båda undersökningarna på att de kommunala konsumtionsutgifterna skulle tillväxa med 2,6 % i volym per år 1975–1980. Men dessa material innehåller även resultatet av den reformverksamhet som kommunerna bedömt som trolig för den framförliggande perioden. Eftersom baskalkylen syftar till att ange en miniminivå för den offentliga verksamheten har för detta ändamål använts ett annat material som framställts av kommunalekonomiska utredningen (KEU) och som visar vilken kommunal konsumtionsutveckling som skulle följa om man behöll 1972 års standardnivå per kommuninnevånare. Ökningen skulle då mycket nära följa befolkningsutvecklingen. Den kan beräknas motsvara en konsumtionsökning av ca 0,8 % per år.

Varken långtidsbudgeten eller KEU-materialet tar emellertid hänsyn till de automatiska utgiftskrav som kommer att resas inom det offentliga konsumtionsområdet till följd av att detta måste visa en viss följsamhet i förhållande till den allmänna standardstegringen. Detta framkommer tydligast inom vårdområdet i fråga om de olika utgifterna för kost och logi. Om hänsyn tas härtill, samt till de resurskrav som ställts av den nu planerade barnstugeutbyggnaden, vilken inte ingår i långtidsbudget- eller KEU-materialen, erhåller man ett lägsta ökningstal för den offentliga konsumtionen på 1,8 % per år fram till 1980. Denna beräkning avser då att avspegla en utveckling som inte skulle innehålla några nya reformer utan endast medge en fullföljd av tidigare gjorda åtaganden. Genom denna beräkning har man skapat en *jämförelsenorm* till vilken bedömningarna av den offentliga konsumtionens ökningsutrymme kan relateras.

Investeringar. Av de totala investeringarna steg *bostadssektorns* andel kraftigt under 1960-talets första hälft och uppgick till 29 % 1965. Därefter sjönk andelen till 26 % 1970 och vidare ner till 22 % 1975. Bostadsinvesteringarnas volymökning uppgick i genomsnitt per år till 8,7 % 1960–1965, 1,7 % 1965–1970 och till –2,3 % 1970–1975. Enligt våra kalkyler skulle *bostadskonsumtionen* komma att öka med 2–2,5 % per år under perioden 1975–1980. Vilken nyinvestering i bostäder som detta kräver beror emellertid i hög grad på de antaganden som görs om avgången av lägenheter från bostadsbeståndet och om fördelningen på ny- resp. ombyggnad. Om man antar att avgången kommer att uppgå till 30 000 lägenheter per år och att ombyggnadsverksamheten ökar i snabb takt förutses investeringsvolymen komma att öka med 2,0–2,2 % per år exkl. investeringar i fritidshus.

Bostadsbyggandets andel av BNP skulle därmed komma att ytterligare sjunka från 4,6 % 1975 till mellan 4,4–4,5 % 1980.

Av det följande kommer att framgå att de olika beräkningsalternativen I–IV kommer att ställa olika långt gående krav på den industriella expansionen. Det har därför varit naturligt att söka uppskatta konsekvenserna härav på *industrins investeringar*. Som en allmän grund för investeringsbedömningen har dock använts resultaten från den enkät till storföretagen som utförts av SCB och industriverket (se avsnitt 7.3.3). Företagens investeringsplaner har dock först justerats med hänsyn till den underskattning av investeringarna som enkättekniken regelmässigt tar. En bedömning av rimliga samband mellan kapitalinsats och produktion har vidare givits vid handen att den investeringsprognos som konstruerats med huvudsaklig ut-

gångspunkt från enkätresultaten närmast skulle vara förenlig med alternativet I. Den har därför införts som mått på erforderliga industriinvesteringar i detta alternativ. I övriga alternativ har investeringsvolymen varierats med hjälp av antaganden om sambandet kapitalinsats/produktion. I princip har antagits att kapitalkvoten skall vara konstant i de olika fallen.¹

Beräkningarna har givit följande resultat vad avser den genomsnittliga årliga ökningen av investeringsvolymen inom hela industrin 1975–1980.

Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
6,2	5,5	5,5	5,2

Industriinvesteringarnas andel av BNP uppgick 1965 och 1970 till 4,2 % medan den 1975 stigit till 5,1 %. För 1980 skulle andelen komma att uppgå till mellan 5,8 och 5,9 % av BNP i de olika alternativen.

De totala bruttoinvesteringarna i elkraftstationer och värmeverk beräknas öka med 6,5 % per år 1975–1980. Nära hälften av de totala investeringarna i kraftindustrin kommer enligt de energipolitiska riktlinjerna att satsas på kärnkraft. Även investeringarna i värmeverken väntas emellertid öka i snabb takt. Andelen investeringar i el-, gas- och värmeverk av de totala fasta investeringarna skulle därmed öka från 5,9 % 1975 till 7,1–7,2 % 1980.

De resursanspråk som härrör från de *offentliga investeringarna* har beräknats bl. a. med hjälp av relationen mellan offentlig sysselsättning och kapitalinsats i den offentliga tjänsteproduktionen. Härigenom har investeringsprognosen direkt kopplats till konsumtionsprognosen. Resultatens giltighet beror självfallet på att konsumtionsökningen förutses ske genom en ökning av "personalintensiteten" eller ej. Den valda metoden innebär att man för varje delområde gjort en särskild bedömning av relationen mellan kapitalinsats och arbetskraft. En förutsatt förskjutning mot mera arbetsintensiva områden har medfört ett relativt sett lägre investeringsbehov.

Gemensamt för de flesta näringsgrenar är att *andelen* byggnadsinvesteringar sjunker. För industrins del kan spåras en klar tendens mot byggande av enklare strukturer medan den värdemässiga expansionen snarast avser inredning och maskiner. Genom denna tendens kommer de totala byggnadsinvesteringarna att utvecklas betydligt svagare än maskininvesteringarna.

De tal som i kalkylerna införts under *lagerinvesteringarna* bör endast betraktas som beräkningstekniska antaganden. Det har förutsatts att den regelbundna lagercykel om 5 år som kunnat avläsas sedan 1950-talets början kommer att fortsätta också 1975–1980. Härigenom skulle såväl 1975 som 1980 bli år med en lageruppbyggnad betydligt över det normala. Det cykliska

¹ Investeringsberäkningen redovisas i avsnitt 7.3.3. Den tillämpade eklektiska metoden har valts sedan vi i likhet med LU 70 funnit att en användning av teoretiskt mer fullgångna metoder, s. k. produktionsfunktioner, givit alltför osäkra resultat. Det måste dock framhållas att även dessa med enklare metoder framtagna investeringsuppskattningar är förknippade med en betydande osäkerhet.

mönstret har applicerats på en trendmässig förändring som beräknats genom extrapolation av lagerkvoterna, dvs. lagerstockarna i relation till produktionsnivån inom varje särskild bransch. Genom att låta produktionsnivån delvis vara bestämmande för lagerinvesteringarnas storlek åstadkoms också en viss variation mellan de olika alternativen. Huvudresultaten kan redovisas i följande tablå.

	1965	1970	1975	1980		
				Alt. I	Alt. II	Alt. III
<i>Industrin</i>						
Lagerstock i % av produktionsnivån	16,7	18,7	19,6	20,2	20,2	20,4
<i>Handeln</i>						
Lagerstock i % av produktionsnivån	68,7	62,9	64,8	60,1	59,9	60,4
<i>Hela ekonomin</i>						
Lagerförändring (milj. kr, 1968 års priser)	3 000	4 000	4 300	4 800	4 300	4 300

Efter denna genomgång kan resursanspråken från investeringssidan sammanfattas i följande tablå.

I samtliga alternativ kommer såldes kvoten för fasta investeringar att sjunka något jämfört med 1975 års nivå. Minskningen ligger främst på bostadsinvesteringarna men såsom närmare redovisas i kapitel 5 kommer också handelns och transportsektorns investeringar att minska i relation till BNP under perioden 1975–1980.

Investeringsvolymen i % av BNP, 1968 års priser

	1965	1970	1975	1980			
				Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Bostäder	6,6	6,0	4,6	4,4	4,4	4,5	4,5
Industri	4,2	4,2	5,1	5,9	5,8	5,9	5,8
Privata totalt (./ bo- städer)	12,8	12,4	13,2	13,4	13,2	13,5	13,4
Offentliga	3,9	4,7	3,2	2,6	3,1	2,7	2,9
Totalt, fasta brutto- investeringar	23,3	23,1	21,0	20,4	20,7	20,7	20,8
varav: byggnader	15,7	15,4	12,8	12,0	12,3	12,2	12,4
maskiner	7,6	7,6	8,2	8,4	8,4	8,5	8,4
Lager	2,3	2,6	2,4	2,3	2,1	2,1	2,0
Investeringar totalt	25,6	25,7	23,4	22,7	22,8	22,8	22,8

4.3 Sammandrag av resultaten för 1975–1980

I detta avsnitt ges en summarisk redovisning av utvecklingen 1975–1980 enligt de beräkningsalternativ som presenterats i avsnitt 4.2. På den mycket grova aggregeringsnivå som används i detta avsnitt är det också möjligt att presentera vissa resultat även för ett mera schablonmässigt utfört alternativ där målsättningen för bytesbalansen innebär ett överskott år 1980. Detta överskott har satts till ca 4 200 milj. kr, dvs. approximativt 1 % av BNP i löpande priser.

Avsnitt 4.4 innehåller en närmare diskussion om de olika avvägningsproblem som dessa beräkningar aktualiserar. En detaljerad redogörelse för beräkningsresultatet ges i de följande kapitlen 5 och 6.

Tabell 4.1 visar i sammandrag förändringen i försörjningsbalansens olika poster 1970–1980. I fråga om privat konsumtion, privata och offentliga investeringar samt lager följer utvecklingen helt de förutsättningar som preciserats i avsnitt 4.2 ovan. *Importvolymens* ökningstakt framkommer däremot som ett resultat av beräkningarna. Med hjälp främst av de importfunktioner som beskrivs i kapitel 6 har importvolymen beräknats öka med mellan 4,7 och 6,4 % per år.

Importen ökar snabbast i alternativ I, dvs. då den privata konsumtionen tillväxer med 3 % per år. Den långsammaste ökningen erhålls i alternativ IV, dvs. det alternativ där den privata konsumtionen ökar med endast 1,5 % per år. Man kan dock observera att det endast är i alternativ II som den lägre konsumtionsvolymökningen också för med sig att importelasticiteten sjunker. I de båda alternativen med arbetstidsförkortning är importelasticiteten t. o. m. högre än i alternativ I trots den långsammare konsumtionsutvecklingen. Förklaringen härtill är att den offentliga konsumtionens andel av BNP (i fasta priser) växer ganska långsamt i dessa fall.

Exportens volymökningstakt är via bytesbalanskravet direkt kopplat till importens. Den årliga ökningen varierar i de olika alternativen mellan 6,2 och 7,7 %. Den största skillnaden i ökningstakt är även här kopplat till

Tabell 4.1 Sammandrag av försörjningsbalansen 1970–1980

Årlig procentuell volymförändring

	1970–	1975–1980			
	1975	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
BNP	2,9	3,2	2,9	2,5	2,3
Import	5,7	6,4	5,3	5,2	4,7
Privat konsumtion	2,3	3,0	2,0	2,0	1,5
Offentlig konsumtion	3,3	1,5	2,9	1,2	1,9
Investeringar	1,0	2,6	2,7	2,2	2,2
Lager ^a	(+250)	(+500)	(+50)	(+50)	(–200)
Export	8,2	7,7	6,7	6,6	6,2

^aFörändring i milj. kr, 1968 års priser.

den privata konsumtionens variation. Arbetstidsförkortningen påverkar däremot exportvolymökningen endast obetydligt så länge som konsumtionsökningen inte varierar. Ett överskott i bytesbalansen 1980 kräver givetvis en ännu snabbare exportökning än i fallen med jämvikt detta år. Den andel av BNP:s tillväxt som måste reserveras för avsättning utomlands för att vi skall kunna uppnå jämvikt i bytesbalansen fram till 1980 uppgår till drygt 1/2 procentenhet per år.

Den offentliga konsumtionen har, som tidigare påpekats, bestämts av det utrymme som funnits tillgängligt. Innebörden i detta är således att denna konsumtion avpassas så att den tillgängliga arbetskraften och produktionskapaciteten hela tiden blir fullt utnyttjad. Det är därför självklart att ökningstakten för offentlig konsumtion kommer att variera kraftigt mellan alternativen och att speciellt variationerna i den privata konsumtionens ökningstakt får en mycket kraftig effekt. I samtliga redovisade alternativ blir emellertid tillväxten klart lägre än under perioden 1970-1975. Ökningstakten varierar mellan 1,2 % per år i alternativ III och 2,9 % per år i alternativ II. Men detta är en ofrånkomlig följd av att återställandet av den externa balansen under åren fram till 1980 kräver en långsammare takt i den inhemska resursförbrukningen.

I både alternativet I och III kommer utrymmet för offentlig konsumtion att vara mindre än vad som förutsätts i baskalkylen. De politiska konsekvenserna av detta kommer att närmare analyseras i avsnitt 4.4.

Bruttonationalproduktens utveckling blir väsentligt olika i de alternativ som redovisas. Ökningstakten varierar mellan 2,3 % i alternativ IV och 3,2 % i alternativ I. Det sistnämnda talet representerar en något snabbare ökning än det som beräknats för perioden 1970-1975. En snabb ökning av den privata konsumtionen eller av exporten och ingen ytterligare arbetstidsförkortning tenderar att höja upp ökningstakten medan motsatsen gäller för en snabb ökning av den offentliga konsumtionen, en låg exportökning och arbetstidsförkortning. I tabell 4.1 kan avläsas att en sänkning av den privata konsumtionens ökningstakt från 3 till 2 % per år reducerar BNP-tillväxten med 0,3 %. Den huvudsakliga anledningen härtill är de förskjutningar i sektorsammansättningen som sker. Den offentliga sektorn har i statistiken dels en något lägre genomsnittlig produktivetsnivå än näringslivssektorerna, dels ingen produktivetsökning. Dessutom får de förhållandevis högproduktiva industribranscher som levererar till privat konsumtion lägre vikt.

Den arbetstidsförkortning som antagits reducerar tillväxttakten i BNP med 0,4 % per år mellan alternativ II och III. Kombinerat antaganden om arbetstidsförkortning och lägre ökning för den privata konsumtionen erhålls i alternativ IV den exceptionellt låga ökningstakten av 2,3 % per år. Denna takt svarar ungefär mot den som faktiskt registrerats för perioden 1970-1975.¹ Men denna senare period omfattar dels lågkonjunkturåret 1971 dels året 1975 då sysselsättningen visserligen ökade men produktionen var i det närmaste oförändrad beroende på sviktande utländsk efterfrågan.

Produktivitetens utvecklingen per sektor varierar inte mellan alternativ I och II. Genom att de olika sektorerna får olika vikt erhålls dock på totalnivå en högre produktivetsökning (3,3 %) i alternativ I än i alternativ II (3,1 %). I de båda alternativen med arbetstidsförkortning blir produktivetsökningen

En preliminär konjunkturprognos för 1975 har då använts, således ej ett justerat utgångsläge som eljest används i våra kalkyler.

högre. En redogörelse härför lämnas i kapitel 3 samt i de olika sektor-avsnitten. Den sammanvägda produktiviteten ökar i dessa båda fall med 3,5 % (alternativ III) resp. 3,4 (alternativ IV).

I tabell 5.4 redovisas *produktionsutvecklingen* fördelad på näringsgrenar enligt alternativ I-IV. Man kan konstatera att för samtliga näringslivsbranscher (utom bostadsförvaltning) betyder alternativen med långsammare privat konsumtion också långsammare produktionsökning. Särskilt påtagligt är detta för industrin där ökningstakten sjunker från 5,2 % i alternativ I till 4,4 % i alternativ II. På grund av antagandet om ökad produktivitet sjunker dock produktionen inte lika mycket när ett antagande om arbetstidsförkortning införs. I alternativ III ökar industriproduktionen med 4,2 %. Det kan nämnas att industrins ökningstakt beräknas till 4,6 % om man förutsätter att bytesbalansen skall vara i jämvikt redan 1978.

Handels- och samfärdselbranscherna är givetvis speciellt känsliga för förändringar i övriga sektors produktion. Inom sektorn "övriga privata tjänster" är känsligheten mindre och för den offentliga sektorn går förändringarna i motsatt riktning mot näringslivet. Följande tablå belyser på aggregerad nivå de andelsförändringar som de olika alternativen medför (se även tabell 5.5).

Bidrag till BNP

Andelar, %

	1975	1980			
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Varor	47,4	50,0	49,0	49,5	49,0
därav: industri	31,2	34,5	33,5	34,0	33,5
Privata tjänster	35,6	34,1	33,7	34,4	34,1
Offentliga tjänster	17,1	15,9	17,3	16,1	16,9
Summa tjänster	52,7	50,0	51,0	50,5	51,0

Jämfört med 1975 kommer alltså varuproduktionens andel av BNP att stiga i samtliga de alternativ som här redovisas. Detta gäller även industridelen. Likaså kommer de privata tjänsternas andel att sjunka i samtliga alternativ. De offentliga tjänsternas andel är endast i alternativ II obetydligt högre än 1975, eljest lägre än eller på samma nivå som 1975. Det bör påpekas att en kalkyl i löpande priser (se tabell 5.5) ger andra resultat.

I tabellerna 5.6 och 5.7 visas översiktligt resultaten med avseende på sysselsättningen. Modellen beräknar det antal arbetstimmar som går åt för att framställa en viss produktion. Med hjälp av de metoder som beskrivits i avsnitt 7.2 har dock en grov omräkning till antal sysselsatta personer skett.¹

¹ Metoden bygger på antaganden om medelarbetstidens utveckling per person och år i varje sektor. Restriktionen att summan över alla näringsgrenar avseende såväl män som kvinnor måste bli identisk med utbudskalkylens antal, i samtliga alternativ, måste betraktas som mycket hård. Kalkylen blir därför ganska osäker, särskilt för näringsgrenar som har en hög andel deltidspersonal och/eller hög andel kvinnor.

I samtliga alternativ blir nedgången i jord- och skogsbruk tämligen betydande. För industrins del finns en stor variationsvidd. I alternativ I förutsätts industrisysselsättningen öka med 24 000 personer medan den i alternativ II skulle minska med 29 000 personer. Sysselsättningen skulle öka mest inom kemisk industri, järn- och stålindustri samt verkstadsindustri. Kraftiga minskningar skulle vara att vänta inom textilindustrin, grafisk industri, jord- och stenindustri samt framför allt varven. Byggsysselsättningen skulle fortsätta att minska något utom i arbetstidsförkortningsfallet där bristande möjligheter att höja produktiviteten skulle medföra att sysselsättningen ökade något.

Också inom tjänstesektorerna är variationerna stora mellan olika alternativ. Sysselsättningen inom varuhandeln skulle sjunka kraftigt särskilt i de alternativ där den privata konsumtionen ökar långsamt. Inom samfärdssektorn skulle i vissa fall sysselsättningsökningar ske. "Övriga" privata tjänster skulle särskilt i alternativet I öka sin sysselsättning avsevärt. Detta resultat är dock speciellt osäkert. Den offentliga sysselsättningen skulle öka kraftigt i samtliga alternativ. I alternativ I uppgår ökningen till 139 000 personer och i alternativ II till 230 000 personer, dvs. snarast något mer än under perioden 1970-1975.

Sysselsättningsandelarna på aggregerad nivå framgår av följande tablå.

Andel av totalsysselsättningen, %

	1975	1980			
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Varuproduktion	41,8	39,9	38,6	39,7	39,1
däruv: industri	26,1	25,8	24,5	25,2	24,7
Privata tjänster	33,5	32,8	31,9	32,7	32,2
Offentliga tjänster	24,7	27,4	29,6	27,7	28,7
Summa tjänster	58,2	60,1	61,4	60,4	60,9

Fortgående andelsminskningar för varuproduktionen och motsvarande ökning för den offentliga tjänsteproduktionen kännetecknar således samtliga utförda alternativ. Även om de här angivna tendenserna torde vara riktiga måste de näringsgrensvisa beräkningarna omgärdas med betydligt kraftigare reservationer än vad som gäller för andra LU-beräkningar.

4.4 De reala resursernas användning

I detta avsnitt kommer konsekvenserna av de fyra olika alternativen att analyseras med avseende bl. a. på de krav de kommer att ställa på den ekonomiska politikens uppläggning. Inledningsvis bör dock framhållas att det föreligger en rad grundläggande politiska förutsättningar som är gemensamma för de olika alternativen. Det gäller främst förutsättningen om

full sysselsättning och fullt kapacitetsutnyttjande under hela femårsperioden.

Denna utgångspunkt för analysen är en självklar konsekvens av den centrala ställning som detta ekonomisk-politiska mål har i den svenska politiken. Den har bl. a. inneburit att vi inte funnit anledning att studera alternativ som löst problemet med utrikesbalansen genom en deflationistisk, efterfrågedämpande politik. Denna förutsatt höga ambitionsnivå på sysselsättningspolitikens område utesluter dock självfallet inte att t. ex. den internationella utvecklingen kan komma att ställa stora och kanske helt nya krav på denna politik. En fortsatt eller återkommande deflationspolitik i de stora industriländerna kan göra det allt svårare för vårt land att med en bibehållen öppenhet i vår ekonomi fullfölja målsättningen om en full sysselsättning. Men som redan tidigare framgått av kapitel 2 har vi bedömt det som sannolikt att den internationella ekonomiska utvecklingen återgår till ett i jämförelse med perioden 1974-1975 mera normalt mönster under den framförliggande femårsperioden, även om kapacitetsutnyttjandet fortfarande beräknas ligga klart under det normala. Man skulle i så fall inte behöva räkna med att de internationella faktorerna på något avgörande sätt skulle försvåra en fullföljning av sysselsättningspolitiken. Osäkerheten i denna bedömning samt mängden av andra potentiella försvårande omständigheter måste dock betonas när man överväger sysselsättningspolitikens villkor.

Gemensamt för de olika alternativen är vidare att den ekonomiska politiken skapar ett utrymme för den kapitalbildning som är nödvändig för att förverkliga den förutsatta produktionsutvecklingen. Som redan framgått av närmast föregående avsnitt förutses visserligen en fortsatt relativt svag utveckling på bostadsbyggandets område. Inom ramen för en i förhållande till 1970-talets första del i stort sett oförändrad investeringskvot bör därför en för näringslivets produktionsutveckling och den offentliga sektorns utbyggnad nödvändig ökning av kapitalbildningen kunna inrymmas. Men en rad olika finansiella förutsättningar måste dessutom vara för handen för att denna reala utveckling skall komma till stånd. En närmare analys och precisering av dessa kommer att göras i det följande avsnittet 4.5.

Enligt vad som framgår av de beräkningar som gjorts över den mera långsiktiga utvecklingen och som redovisas i kapitel 10 kan man emellertid inte räkna med att denna utvecklingsbild med en i stort sett oförändrad andel för kapitalbildningen blir bestående även för 1980-talet. Under de nu närmast framförliggande åren kan vi fortfarande dra fördel av det betydande samhällsbyggande och den omfattande modernisering av infrastrukturen som skedde under 1960-talet och 1970-talets första år. För att vi på längre sikt skall kunna vidmakthålla vår produktionsförmåga måste vi emellertid räkna med att förnyade krav kommer att ställas på en ökning av kapitalbildningens andel av produktionsresultatet. Enligt våra bedömningar skulle detta emellertid ske först fram mot 1980 och åren därefter.

Utgångsläget 1975 kännetecknas av att vår inhemska resursförbrukning inkl. det internationella biståndet och övriga transfereringar till utlandet överstiger vårt eget produktionsresultat med ca 3 %, vilket leder till ett underskott i våra löpande betalningar till utlandet på 8 à 9 miljarder kr. En viss del av detta underskott har ett direkt samband med den rådande konjunktursituationen och kan komma att elimineras i takt med att den

ekonomiska utvecklingen återgår till mera normala banor. Men man måste räkna med att vi även efter hänsyn till detta har en mera permanent obalans i vår utrikeshandel som för 1975 kan uppskattas till ca 2 % av BNP.

För att vi under åren fram till 1980 dels skall ha eliminerat detta nu existerande underskott, dels även berett utrymme för en försämrad tjänste- och transfereringsbalans krävs att den ekonomiska politiken inriktas på att begränsa vår inhemska resursförbrukning i förhållande till produktionsstillväxten. Enligt de två beräkningsalternativ som avser en oförändrad arbetstid (alt. I och II) förutses vår egen produktionskapacitet öka med ca 3 % om året. För att åstadkomma extern balans 1980 krävs att drygt 1/2 procentenhet av denna årliga tillväxt avsätts för detta ändamål, dvs. den totala inhemska förbrukningen skulle få begränsas till en ökning om ca 2 1/2 % per år. För utrikeshandelns vidkommande innebär detta att exporten av varor i fasta priser måste öka drygt 2 procentenheter snabbare än importen av varor.

Innan vi går in på en närmare diskussion av alternativa vägar för att åstadkomma denna i förhållande till produktionsutvecklingen mera dämpade efterfrågan inom landet finns det anledning att framhålla vissa gemensamma drag i en politik som syftar till att återställa den externa balansen. Det räcker nämligen inte att enbart skapa ett inhemskt resursutrymme för detta ändamål utan ett minst lika viktigt led i politiken blir att skapa de konkurrensmässiga förutsättningarna för en ökad exportförsäljning och en fortsatt hävdad ställning för de importkonkurrerande näringarna. Under senare år har visserligen den internationella pris- och kostnadsnivån stigit kraftigt, vilket medgivit betydande ökning av de svenska företagens lönekostnader utan att vår konkurrenskraft försvagats. Men som framgår av kapitel 2 har man nu anledning att räkna med att den internationella prisstegringen under perioden fram till 1980 kommer att bromsas upp i förhållande till de senaste årens utveckling. Den restriktiva ekonomiska politik som i synnerhet de stora industriländerna fört under 1974 och 1975 har redan i en del fall gett som resultat en markant dämpning av pris- och kostnadsstegringen.

Detta leder – vid en oförändrad valutapolitisk målsättning – till oeffektiva krav på en motsvarande dämpning av pris- och kostnadsutvecklingen i vår egen ekonomi. Man har dock anledning att förutse en rad svårigheter vid ett förverkligande av en sådan ambition. Särskilt vid övergången till en lägre prisstegringstakt har man att kämpa mot alla eftersläpningseffekter som ligger kvar sedan tidigare perioder och som via kompensationskrav eller förväntningsbildningar verkar konserverande på inflationstakten. När denna övergångsperiod dessutom sammanfaller med en relativt långsam tillväxt i produktiviteten skärps naturligtvis dessa problem ytterligare.

Dessutom bör även framhållas att den långsammare ökning i den internationella pris- och kostnadsstegringen som vi funnit anledning räkna med till en väsentlig del sammanhänger med en fortsatt, relativt restriktiv inriktning av den ekonomiska politiken i våra viktigare konkurrentländer. Det har redan tidigare framgått att vi inte räknar med detta som ett alternativ för vår egen del utan vi har utgått från att den fulla sysselsättningens politik kommer att fullföljas. Sammantaget pekar alla de här nämnda omständigheterna på att man kan komma att få pröva nya grepp i den ekonomiska politiken för att få vår inhemska pris- och kostnadsutveckling i linje med

omvärldens.

Den dämpning av den inhemska resursförbrukningen som ett återställande av vår externa balans kräver kan självfallet åstadkommas på en lång rad olika sätt. Vi har emellertid valt att i första hand låta en lägre takt i konsumtionen åstadkomma det nödvändiga resursutrymmet. Anledningen till att inte variationer i kapitalbildningen förts in som alternativ är dels att investeringsverksamheten i sektorerna utanför industrin i varje fall inte kan förändras nedåt i förhållande till de uppskattningar som nu lagts in i kalkylerna, dels att industriinvesteringarna måste uppfylla vissa givna krav för att exportindustrins leveranskapacitet skall öka i en med hänsyn till utrikesbalansen nödvändig omfattning.

Även om man begränsar sig till att enbart låta variationer i konsumtionen svara för att det nödvändiga resursutrymmet åstadkommes kan detta emellertid ske på olika sätt. Som redan tidigare framgått har vi valt att illustrera detta avvägningsproblem genom att i ett fall (alt. I) låta den offentliga konsumtionen svara för huvuddelen av neddragningen och i ett annat fall (alt. II) låta den privata konsumtionen fullgöra denna funktion. För att klart profilera de båda alternativen har en så kraftig variation i förutsättningarna gjorts att de båda fallen närmast kan betraktas som extremfall till två olika inriktningar av den ekonomiska politiken. Båda alternativen är förenade med betydande – men till sin karaktär helt olika – politiska problem. Man kan därför ifrågasätta det möjliga i ett fullständigt genomförande av någotdera av dem. Den ekonomiska politikens uppgift blir alltså närmast att finna den kompromiss som är bäst förenlig med de övergripande politiska målsättningarna. Den faktiska utvecklingen kommer därför sannolikt att ligga närmare mittfältet i denna struktur av olika alternativ. Tillvägagångssättet motiveras av att man härigenom mera effektivt klargör en valsituation i denna ekonomiska politik.

Alternativen I och II

Årliga procentuella ökningar 1975–1980

	I	II
Privat konsumtion	3,0	2,0
Offentlig konsumtion	1,5	2,9
därav: stat	0,8	2,0
kommun	1,9	3,4

I alternativ I tillåter man en ökning av den privata konsumtionen som ligger i linje med de senaste årens snabba uppgångar. Den ekonomiska politiken skulle i detta fall inte behöva beskära någon större del av de privata konsumtionsmöjligheter som framkommer vid en oförändrad fördelning mellan hushåll och företag av det successivt växande produktionsresultatet. Man kan inte utesluta att en sådan situation skulle underlätta överenskomelser på arbetsmarknaden och även lämna ett betydande utrymme för en fortsatt inkomstutjämning.

I gengäld måste då den offentliga konsumtionens ökningstakt nedbringas kraftigt. Den skulle komma att ligga något under de ökningstal som re-

dovisats i den s. k. baskalkylen, vilket skulle innebära att man i detta fall hade att emotse en viss neddragning av ambitionsnivån i den offentliga verksamheten och att man på vissa punkter även fick ompröva redan gjorda åtaganden.

I fråga om sektorsutvecklingen skulle detta alternativ ställa krav på en jämförelsevis kraftig expansion av industrisektorn, dels för att tillgodose den ökade exporten men dels också för att klara leveranserna till en snabb ökande privat konsumtion. Varuhandeln skulle få en expansiv utveckling. Såväl industrin som den privata tjänstesektorn skulle komma att öka sin sysselsättning.

Detta är även fallet med den offentliga sektorn som skulle behöva öka sin sysselsättning med inemot 140 000 personer till 1980. Men detta är en markant lägre ökningstakt än under närmast föregående femårsperioder. Den ligger dessutom, som redan framhållits, något under den ökningstakt som svarar mot baskalkylen. Syftet med denna kalkyl har visserligen varit att försöka avgränsa den lägsta utvecklingstakt för den offentliga konsumtionen som var förenlig med en fullföljd av redan gjorda åtaganden. Men beräkningarna har på flera punkter fått byggas på schablonmässiga antaganden, varför man inte bör fästa alltför stor vikt vid den exakta numeriska preciseringen av baskalkylen.

Den föreliggande skillnaden mellan utrymmet för offentlig konsumtion i alternativet I och baskalkylens resultat låter dock antyda att en utveckling enligt detta alternativ sannolikt måste föranleda en omprövning av utgiftsåtagandena på det offentliga området. Det ligger utanför ramen för långtidsutredningarnas arbetsområde att anvisa vägarna för detta, men det bör dock klart framhållas att vissa delar av baskalkylen innehåller offentliga utgifter som är helt centrala för de grundläggande antagandena om arbetskraftens och produktionskapacitetens framtida utveckling. Detta gäller exempelvis de i baskalkylen inlagda utgifterna för samhällets barnomsorg som inte i någon större utsträckning kan ändras i minskande riktning utan att detta får återverkningar på förutsättningarna om ett i framtiden ökat utbud av kvinnlig arbetskraft. Förekomsten av sådana restriktioner begränsar spelrummet för en neddragning av den offentliga konsumtionens ökning *under* den som anges av baskalkylen.

Den snabba ökning av privat konsumtion som förutsatts i alternativet I medför en jämförelsevis snabb ökning av importen som sedan – via bytesbalanskravet för 1980 – leder till en motsvarande snabb ökning av exporten. För varor och tjänster måste denna öka med inemot 8 % årligen för att extern balans skall uppnås under perioden. För varuexportens del innebär detta en årlig ökning om 9 %. Av de studier som utförts inom konjunkturinstitutet av den svenska varuexportens marknadsförutsättningar under åren fram till 1980 framgår att det bör finnas förutsättningar för en årlig ökning av storleksordningen 8 %. Förutsättningarna i alternativet I skulle således leda till krav på en exportökning som låg något över det av konjunkturinstitutet uppskattade utrymmet på världsmarknaden. Liksom i fallet med baskalkylen för de offentliga utgifterna bör man inte lägga alltför stor vikt vid de numeriska preciseringarna av de olika exportutvecklingarna, men den föreliggande skillnaden pekar dock på att man i detta alternativ kan komma att få svårigheter att uppnå en jämvikt i bytesbalansen

fram till 1980. Alternativt kan man säga att skillnaden mellan exportkrav och marknadsförutsättningar antyder behov av en ekonomisk politik som ökar den svenska exportens konkurrenskraft i förhållande till den som förutsatts i institutets kalkyler. Eftersom den högre exporttillväxten endast kan uppnås genom marknadsandelvinster ställer detta krav på en mera förmånlig kostnadsutveckling än vad som eljest skulle vara fallet. Med hänsyn till beräkningarnas osäkerhet förefaller dock skillnaderna mellan de båda ökningstalen vara väl liten för att man skall våga dra några mera långtgående slutsatser av dessa.

Som tidigare framhållits har vissa överslagsberäkningar utförts för ett fall som innebär att man skulle försöka uppnå jämvikt i utrikesbetalningarna under ett tidigare år än 1980. I det utförda räkneexemplet har då även förutsatts att en viss amortering av vår utlandsskuld skulle ske efter det att jämvikt uppnåtts.

Konsekvenserna blir naturligen en skärpning av kravet på exportens ökningstakt och en ytterligare markering av skillnaden mellan detta krav och den beräknade marknadstillväxten. Man kan – i varje fall om man bibehåller de förutsättningar om den internationella ekonomins utveckling som ligger till grund för beräkningarna – ifrågasätta det möjliga i en så snabb exportutveckling och så kraftiga marknadsandelvinster som skulle följa av detta räkneexempel. Detta är också anledningen till att vi som ett huvudalternativ har utgått från att extern balans kan uppnås först fram mot 1980.

I alternativet II gäller samma förutsättning om arbetstiden som i alternativ I. Däremot begränsas den privata konsumtionens ökningstakt till 2 % om året. Detta möjliggör en snabbare ökning av den offentliga konsumtionen. Denna beräknas kunna öka med nära 3 % om året att jämföra med 1,5 % i alternativ I och 1,8 % enligt baskalkylen. Den offentliga sysselsättningen blir i motsvarande mån högre. Ökningen mellan 1975 och 1980 beräknas till 230 000 personer, dvs. ungefär samma ökning som under 1970–1975.

I detta fall bereds således utrymme för en i förhållande till baskalkylen klart snabbare ökning av den offentliga verksamheten. Den rådande efterfrågesituationen pekar på att det då i första hand är den kommunala sektorn som kommer att expandera: ökningen i kommunal konsumtion beräknas i detta fall uppgå till ca 3 1/2 % mot 2 % för statlig konsumtion.

Denna snabbare ökning för offentlig verksamhet sätter sina spår i en stor del av sektorstrukturen. Den industriella expansionen blir lägre, likaså ökningarna inom varuhandel och de privata tjänstesektorerna. Även utrikeshandeln påverkas. Den lägre takten i privat konsumtion drar ner ökningstalen för importen vilket leder till motsvarande lägre ökning av exporten. Varuexportens ökning kommer i detta fall att relativt nära ansluta sig till den av konjunkturinstitutet beräknade marknadstillväxten.

De största ekonomisk-politiska problem som man skulle möta vid förverkligandet av en utveckling enligt linjerna i alternativet II ligger sannolikt i svårigheterna att begränsa den privata konsumtionens ökningstakt till 2 % om året. Konsekvenserna i fråga om skatteutveckling m. m. kommer att behandlas först i det följande avsnittet 4.5, men redan här finns det anledning att peka på att en utveckling enligt detta alternativ ställer krav på en i förhållande till förtjänstutvecklingen betydande dämpning av hushållssektorns disponibla inkomster. Samtidigt måste man också peka på de åtaganden

som gjorts i fråga om standardutvecklingen för den snabbt växande gruppen av pensionärer.

Redan beslutade förmånsförbättringar – inkl. effekterna av de nu snabbt växande ATP-betalningarna – beräknas ge folkpensionärerna en årlig real inkomstökning på nästan 5 % per capita. Antalet pensionärer, som 1975 beräknas uppgå till 1,6 milj., kommer till följd av den förutsatta befolkningsutvecklingen och sänkningen av pensionsåldern 1976 att i genomsnitt öka med drygt 3 % om året fram till 1980. Det förefaller visserligen av gjorda undersökningar att döma finnas anledning att räkna med att pensionsärsgruppens marginella sparkvot är högre än genomsnittet för hela befolkningen, varför konsumtionsökningen inte behöver bli lika snabb som ökningen av de reala inkomsterna. Man måste också beakta beskattningens effekter på dessa förmånsförbättringar. Men storleken av denna garanterade inkomstförbättring för pensionärerna tillsammans med den antalsmässiga ökningen av denna grupp är ändå så pass betydande att den måste komma att ta i anspråk en beaktansvärd andel av det i detta alternativ tillgängliga konsumtionsutrymme.

Den totala privata konsumtionsökningen på 2 % om året motsvarar – sedan hänsyn tagits till befolkningsutvecklingen – en ökning per capita om 1,8 %. Den privata standardstegring som blir kvar för den förvärvsarbetande befolkningen efter det att man har räknat bort pensionärsgruppens ökning blir klart lägre. Tar man dessutom även hänsyn till den ökande sysselsättningen reduceras de förvärvsarbetandes per capita-ökning ytterligare. Det utrymme som står till förfogande för parterna på arbetsmarknaden blir således i detta alternativ mycket begränsat, vilket kan få konsekvenser för såväl den allmänna prisstegringstakten som möjligheterna att avtalsvägen bedriva en fortsatt inkomstutjämning.

Många av de avvägningssproblem som – på olika sätt – aktualiseras av de båda alternativen I och II kommer att tillspetsas om man under åren fram till 1980 genomför en arbetstidsförkortning. I våra alternativ III och IV har vi lagt in ett antagande om en sänkning av veckoarbetstiden från 40 till 37,5 timmar under prognosperioden. BNP:s ökningstakt reduceras i dessa båda fall till 2,3–2,5 % om året. Med hänsyn till att detta i endast begränsad omfattning påverkar andra resursanvändningar – bytesbalanskravet ligger exempelvis kvar i dessa alternativ – måste huvuddelen av den lägre produktionsökningen komma att påverka konsumtionsområdet. Detta är i och för sig en naturlig uppläggning av analysen med hänsyn till att en arbetstidsförkortning i första hand måste uppfattas som ett alternativ till en ökad konsumtion.

De båda alternativen skiljer sig åt i fråga om vilka delar av konsumtionen som i första hand skall påverkas av den lägre BNP-ökningen. I alternativet III har den privata konsumtionen förutsatts öka med samma takt som i fallet II, vilket innebär att den offentliga konsumtionen då får bära huvudansvaret för den nödvändiga anpassningen. I alternativ IV åstadkommes detta i stället genom en lägre takt i den privata konsumtionens ökning.

Alternativen III och IV

Årliga procentuella ökningar 1975–1980

	III	IV
Privat konsumtion	2,0	1,5
Offentlig konsumtion	1,2	1,9
därav: stat	0,5	1,1
kommun	1,5	2,4

I alternativet IV kommer visserligen den offentliga konsumtionen att relativt nära ansluta sig till baskalkylens krav men ökningen av den privata konsumtionen måste då i stället bli så låg att de problem som berördes i anslutning till det tidigare alternativet II blir till ytterlighet accentuerade. Om den privata konsumtionen bibehålls vid 2 % kommer den offentliga konsumtionen att endast kunna öka med drygt 1 % om året. Skillnaden i förhållande till baskalkylen blir i detta fall så markant att man med tämligen stor säkerhet vågar påstå att detta alternativ måste komma att innebära en omprövning av ambitionsnivån inom den offentliga verksamheten.

Många av dessa problem som synes åtfölja en arbetstidsförkortning blir emellertid beroende av hushållens beredvillighet att acceptera de ekonomiska konsekvenserna av en sådan förkortning. Om inte anspråksnivån i någon nämnvärd utsträckning påverkas får vi sannolikt räkna med ökade svårigheter att åstadkomma en samhällsekonomiskt balanserad utveckling under åren fram till 1980. Ett förhållande som pekar i denna riktning är att den standardstegring som ligger i en förkortning av arbetstiden i första hand tillfaller den halva del av befolkningen som är förvärsarbetande medan däremot t. ex. pensionärsgруппerna inte får någon omedelbar nytta av en sådan reform.

Erfarenheterna från tidigare arbetstidsförkortningar är i dessa avseenden inte helt entydiga, men skulle det visa sig att man kan bemästra dessa problem kommer naturligtvis en del av den tillspetsning som ligger i de numeriska resultaten att tonas ned.

4.5 Den finansiella utvecklingen

I föregående avsnitt diskuterades alternativa sätt att använda det *reala* resursutrymmet under åren fram till 1980. För vart och ett av de olika alternativen tecknades en bild av de problem man sannolikt kommer att möta och de krav dessa kommer att ställa på den ekonomiska politikens inriktning.

En mera fullständig framställning av dessa frågor förutsätter emellertid att man kompletterar den *reala* bilden med en analys av dess finansiella innebörd och konsekvenser. För att en viss real utveckling skall åstadkommas – i fråga om exempelvis privat eller offentlig konsumtion eller industriinvesteringar – måste man i stor utsträckning arbeta med medel och åtgärder som uttrycks i monetära termer. Men man måste också undersöka

om den förutsatta reala utvecklingen innebär en utveckling av de finansiella variablerna som ter sig svår att realisera eller skulle strida mot allmänna målsättningar. Sådana variabler är t. ex. hushållssektorns sparkvot, skattetrycket, självfinansieringsgraden m. m.

Allt detta ställer med andra ord krav på att den reala bild över utvecklingen som presenterats tidigare i detta kapitel "översätts" till en utveckling i löpande priser och då även kompletteras med beräkningar över inkomstbildningen och den finansiella situationen för olika sektorer. Detta förutsätter i sin tur att man utvidgar de modellberäkningar som låg till grund för den reala utvecklingsbilden med beräkningar i löpande priser och inkomster. Detta har i 1975 års utredning skett genom att till den reala modellen knyta en prismodell med vars hjälp BNP:s olika komponenter kunnat beräknas i löpande priser fram till 1980. Modellen tar bl. a. hänsyn till prisspridningen från omvärlden till den svenska ekonomin och till de skillnader i kostnadsutveckling som följer av att de olika sektorerna har olika produktivitetensutveckling. (Modellen är i princip uppbyggd på samma sätt som den s. k. EFO-modellen¹).

Det grundantagande som har gjorts är att den internationella prisstegringstakten under perioden i genomsnitt kommer att uppgå till ca 3 % per år, dvs. klart lägre än för perioden 1970–1975. Såsom framgått av den internationella översikten i kapitel 2 framstår detta som sannolikt dels med hänsyn till bortfallet av flera specifika inflationsfaktorer, dels också med hänsyn till att inflationsbekämpningen numera givits en hög prioritet i de stora industriländernas ekonomiska politik. Med utgångspunkt i detta antagande om den internationella prisstegringen har sedan prisstegringstakterna för de olika försörjningsbalansposterna beräknats.

Den genomsnittliga prisstegringen 1975–1980

Årlig procentuell förändring

Privat konsumtion	4,0
Statlig konsumtion	7,2
Kommunal konsumtion	8,1
Bruttoinvesteringar	5,0
Export (varor och tjänster)	3,2
Summa efterfrågan	4,5
Import (varor och tjänster)	3,2
BNP till marknadspris	4,9

Anm. De redovisade prisförändringarna anknuter i första hand till viktfordelningen i alternativet I. Prisökningarna blir till följd av förändringen i sektorsammansättningen några tiondelar högre i alternativen II och III.

Att export- och importprisstegringen blir något högre än den internationella förklaras av olikheter i sammansättningen mellan världshandeln och den svenska utrikeshandeln.

Som framgår av tablån är spridningen mellan prisökningarna för de olika komponenterna betydande. Lägst ligger den internationellt bestämda sektorn med drygt 3 % om året medan den offentliga konsumtionen ligger högst

¹ Edgren, Faxén, Odhner: Lönebildning och samhällsekonomi, Stockholm 1970.

med en ökning om 7 å 8 %. Förklaringen ligger i den mekanism som belysts i EFO-rapporten – nämligen att de sektorer som är skyddade från internationell konkurrens också erfarenhetsmässigt har en låg produktivitetstegring, vilket leder till ett större genomslag på dessa sektorer pris- och kostnadsstegring av en likformig lönestegring.

Konsekvenserna av dessa prisprognoser för försörjningsbalansens utveckling framgår av följande tablå.

Försörjningsbalansen 1970–1980

Årlig procentuell förändring, löpande priser

	1970–1975	1975–1980		
		Alt. I	Alt. II	Alt. III
Privat konsumtion	10,3	7,1	6,4	6,4
Statlig konsumtion	12,3	8,0	9,3	7,8
Kommunal konsumtion	15,3	10,1	11,8	9,7
Bruttoinvesteringar	9,3	7,7	7,8	7,3
Export (varor och tjänster)	16,4	11,1	10,2	10,0
Summa efterfrågan	12,1	8,6	8,4	7,9
Import (varor och tjänster)	16,1	9,8	8,7	8,6
BNP till marknadspris	11,0	8,2	8,3	7,7

Anm. 1 Som framhållits tidigare har inte några detaljberäkningar genomförts för alternativet IV.

Anm. 2 Beräkningarna i tablå grundas på de justerade beräkningarna för 1975 (se avsnitt 5.1).

Den bild man möter av försörjningsbalansutvecklingen i löpande priser skiljer sig på väsentliga punkter från beräkningarna i fasta priser. I första hand gäller detta den offentliga konsumtionens utveckling. I den reala kalkylens alternativ I ökade den privata konsumtionen med 3 % årligen, vilket medförde att den offentliga konsumtionens volymökning fick begränsas till 1,5 % om året. Omräkningen till löpande priser kastar om relationerna mellan dessa båda utgiftskategorier. Genom den relativt sett snabbare kostnadsstegringen inom den offentliga verksamheten kräver denna volymutveckling en ökning i löpande priser som ligger klart över den privata konsumtionens ökningstakt. Konsekvenserna av detta förhållande för bl. a. skatteutvecklingen kommer att beröras i det följande.

Genom dessa beräkningar av försörjningsbalansposterna i löpande priser får man fram en bild av olika sektorer *slutliga efterfrågan* för konsumtion och investeringar. Denna bild kan sedan jämföras med samma sektorer *inkomstbildning* varigenom man får en uppfattning om det *finansiella sparandets* utveckling inom olika delar av ekonomin. Detta sparande definieras som skillnaden mellan sektorernas totala disponibla inkomster och deras totala slutliga efterfrågan. Sådana beräkningar kräver emellertid att man inför flera ytterligare förutsättningar. De viktigaste gäller löneandelen i de totala faktorinkomsterna och sparandets andel av hushållens totala disponibla inkomster.

Under 1960- och 1970-talen har löneandelen – i första hand till följd av förskjutningar i sektorsammansättningen – stigit trendmässigt. Den var enligt det nu föreliggande nationalräkenskapsmaterialet 59 % 1960, 64 % 1965 och 68 % 1970. Under senare år bedöms den ha stigit ytterligare. Vi har som ett huvudalternativ räknat med att den skall uppgå till 71 % 1980. Under denna förutsättning skulle lönerna stiga med i genomsnitt 8,0 % under 1975–1980. I ett särskilt alternativ har vi undersökt konsekvenserna av en högre löneandel (73,5 %) 1980, vilket skulle innebära en löneökning om 8,8 % per år och en motsvarande lägre takt i företagets faktorinkomster. Vid den lägre löneandelen kommer företagets bruttosparande i procent av de givna investeringarna att ligga på ungefär samma nivå som i genomsnitt för 1971–1975. Vid den högre löneandelen sjunker spartäckningen och självfinansieringen till en historiskt sett låg nivå.

Förutsättningen om hushållens sparkvot är central för beräkningarna av det finansiella sparandet i ekonomin. Samtidigt måste man emellertid konstatera att denna kvot under senare år förändrats på ett mycket svår-förutsägbart sätt. Utvecklingen under 1960-talet innebar en ganska regelbunden minskning. Från ett toppläge på omkring 7,5 % 1964 föll den till drygt 3 % 1968 och 1969. Därefter har den på ett oregelbundet sätt stigit till 8 à 9 % under 1974 och 1975.

Vi har som ett huvudalternativ räknat med att sparkvoten skall ligga kvar på nivån 8 % även 1980. Men vi har sett det som en viktig uppgift att klarlägga konsekvenserna – inte minst för finanspolitiken – av alternativa förutsättningar på denna punkt. Den betydande osäkerhet som föreligger på detta område har motiverat att vi prövat såväl ett något högre alternativ (9 %) som två klart lägre tal, nämligen 6,5 resp 5 %.

Efter preciseringen av dessa förutsättningar och med hänsynstagande till AP-fondens tillväxt kan man konstruera den bild av det finansiella sparandet som följer av de olika alternativen för den reala resursanvändningen som presenterades i det föregående avsnittet 4.4.

Det finansiella sparandets fördelning på olika sektorer

Milj. kr., löpande priser

	1970	1975	1980		
			Alt. I	Alt. II	Alt. III
Staten	3 132	-7 552	-1 979	-3 332	-1 446
Kommunerna	-2 226	-2 633	0	0	0
AP-fonden	7 074	11 121	15 890	15 890	15 420
Hushåll	3 976	15 037	18 398	17 785	17 785
Bostäder	-6 508	-6 682	-9 822	-9 663	-9 663
Företag	-6 815	-18 026	-22 487	-20 680	-22 096
Summa	-1 367	-8 735	0	0	0

Anm. 1 Gemensamt för de tre alternativen för 1980 är att löneandelen förutsatts vara 71 % och hushållens sparkvot 8 %.

Anm. 2 I förhållande till beräkningarna i kapitel 8 har företagets finansiella sparande anpassats så att totalsumman blir exakt lika med noll.

Anm. 3 Uppgifterna för 1975 bygger på den *faktiska* utvecklingen för detta år.

Det bytesbalansunderskott som kännetecknar den svenska ekonomin under 1975 registreras i tablån som ett negativt finansiellt sparande – summerat över alla sektorer – på 8,7 miljarder kr. Den grundläggande frågeställning som tablån belyser är vilka finansiella krav som etablerande av en jämvikt i bytesbalansen 1980 medför. För att renodla problemställningen har förutsatts att den kommunala sektorn skall uppvisa en total balans 1980. Med hänsyn till att denna sektor i utgångsläget 1975 uppvisar ett negativt finansiellt sparande bidrar visserligen denna till att åstadkomma en nödvändig finansiell åtstramning under åren fram till 1980 men huvuddelen av denna effekt åstadkommes dock genom den statliga sektorns utveckling. För att bytesbalansjämvikt skall etableras detta år och samtliga andra förutsättningar i de reala kalkylalternativen skall uppfyllas krävs nämligen en påtaglig förstärkning av den statliga sektorns finansiella ställning. I förhållande till 1975 krävs att det negativa finansiella sparandet nedbringas med ett belopp som uppgår till storleksordningen 4 å 6 miljarder kr. Skulle den kommunala ekonomin kännetecknas av ett negativt finansiellt sparande även under 1980 måste den statliga sektorns ställning ytterligare förstärkas.

Den statliga finanspolitiken måste således bära en betydande del av ansvaret för att åstadkomma den ökning av ekonomins totala sparande som behövs för att extern balans skall uppnås. Den förutsatta utvecklingen av AP-fonden bidrar visserligen till en nödvändig åtstramning men den avsaknade fondökningen klarar inte hela denna uppgift utan finanspolitiken måste därtill skärpas. I följande tablå redovisas den totala skatte- och avgiftsutveckling som krävs för att förverkliga den tidigare presenterade utvecklingen för de olika sektorernas finansiella sparande.

Av tablån framgår visserligen att skatterna och avgifterna med de här gjorda förutsättningarna skulle komma att öka något långsammare 1975–1980 än under närmast föregående femårsperiod. Men satt i relation till BNP:s ökningstakt, vilket åskådliggörs genom den s. k. skatteelasticiteten, innebär resultatet en skärpning av finanspolitiken i förhållande till utvecklingen under perioden 1970–1975. Skatteelasticiteten ligger i samtliga tre alternativ över den som gällde för sistlidna femårsperiod. I alternativet I är ökningen visserligen inte lika accentuerad som i de två andra fallen men detta sammanhänger med att den finanspolitiska restriktiviteten i detta fall främst åstadkommes genom en mycket låg ökningstakt på utgiftssidan (1,5 % om året i fasta priser).

Den högsta skatteelasticiteten uppvisar alternativet II. Finanspolitiken står i detta fall inför den dubbla uppgiften att både åstadkomma en med hänsyn till externbalansen nödvändig åtstramning av efterfrågan och att finansiera en jämförelsevis snabb ökning av de offentliga utgifterna. Dessa slutsatser gäller såväl den justerade beräkningen som alternativet med det faktiska utfallet för 1975. I det senare fallet blir dock förändringen mellan perioderna mindre.

Den skärpning av finanspolitiken som illustreras i tablån är en konsekvens av bl. a. omsvängningen i statens finansiella sparande. Under 1970–1975 ökade det statliga budgetunderskottet relativt kraftigt. Ökningen av statsutgifterna kunde ske vid en lägre genomsnittlig skatte- och avgiftsfinansiering än under tidigare år. Den nu förutsedda utvecklingen fram till 1980 ställer krav på att staten minskar sitt budgetunderskott, vilket måste få

Offentliga skatter och avgifter samt skatteelasticitet 1960-1980

Årlig procentuell förändring, löpande priser

	BNP till marknadspris (1)	Offentliga skatter och avgifter (2)	Skatte- elasticitet (2:1) (3)
1960-1965	9,4	14,0	1,49
1965-1970	8,6	11,8	1,37
<i>Justerat utfall för 1975</i>			
1970-1975	11,0	12,8	1,16
1975-1980 alt. I	8,2	10,7	1,30
alt. II	8,3	11,6	1,40
alt. III	7,7	10,4	1,35
<i>Faktiskt utfall 1975</i>			
1970-1975	10,7	12,8	1,20
1975-1980 alt. I	8,6	10,7	1,24
alt. II	8,7	11,6	1,33
alt. III	8,0	10,4	1,30

Anm. 1 Offentliga skatter och avgifter inkluderar direkta och indirekta skatter samt socialförsäkringsavgifter inkl. ATP-avgifter.

Anm. 2 I samtliga alternativ 1975-1980 har förutsatts att löneandelen är 71 % och hushållens sparkvot 8 %.

Anm. 3 En närmare redogörelse för den justerade beräkningen för 1975 ges i avsnitt 5.1.

konsekvenser för skatte- och avgiftsutvecklingen. Det bör dock framhållas att skatteelasticiteten i de flesta alternativen för perioden 1975-1980 ligger under de tal som registrerats för 1960-talet.

Resultaten av den känslighetsanalys som genomförts i fråga om sparkvotens och löneandelens utveckling redovisas utförligt i kapitel 8. Här skall endast framhållas att om sparkvoten blir lägre och/eller om löneandelen blir högre än som förutsatts i huvudalternativen för beräkningarna så ökar kraven på restriktiviteten i finanspolitiken. Det minskade sparandet inom hushållssektorn resp. det större negativa sparandet inom företagssektorn måste då kompenseras genom ett ökat offentligt sparande. Omvänt kan man uttrycka detta så att kraven på finanspolitiken mildras i samma mån som man kan utforma andra åtgärder som bidrar till att upprätthålla den nuvarande nivån på hushållssektorns sparande och som inte ytterligare accentuerar företagssektorns kraftiga negativa sparande.

Vid sidan av dessa finanspolitiska överväganden är de finansiella beräkningarna även ägnade att belysa förhållandet mellan företagssektorns bruttosparande och dess investeringar. Såsom närmare redovisas i kapitel 8 innebär resultaten att företagets spartäckning och självfinansiering i stort

sett skulle ligga kvar på den genomsnittsnivå som gällt under 1971-1975. En i förhållande till huvudalternativet högre nivå på löneandelen skulle minska spartäckningen inom företagssektorn. Vilken betydelse detta får för genomförande av den förutsatta investeringsutvecklingen är svårt att uttala sig om. Man kan dock inte utesluta att i så fall behov kommer att uppstå av nya former för finansiering av i första hand den industriella expansionen.

5 Resultaten i sammandrag

5.1 Bedömning av utgångsläget 1975

Långtidsutredningens uppgift skall vara att ge en bild av den ekonomiska utvecklingen på längre sikt. I tidigare utredningar har man kunnat betrakta såväl utgångsåret som slutåret i den aktuella femårsperioden som konjunktorellt sett likvärdiga och i allmänhet även som år med ett högt kapacitetsutnyttjande. Ev. avvikelser har varit så små att man kunnat bortse från dem. Uppenbarligen är detta inte möjligt denna gång.

Den bedömning av den ekonomiska utvecklingen 1975 som har kunnat göras i slutskedet av långtidsutredningsarbetet ger vid handen att produktionsökningen mellan 1974 och 1975 blir obetydlig. En väsentlig förklaring till detta är den kraftiga minskning av exportvolymen som i sin tur beror på den djupa lågkonjunktur som sedan flera år rått i de flesta av våra av-nämbarländer. På grund av efterfrågans utveckling beräknas även importvolymen stagnera eller t. o. m. minska något mellan 1974 och 1975.

Sysselsättningsutvecklingen 1974–1975 förefaller däremot att innebära en klar ökning, vare sig man mäter i timvolym eller i antal personer. Härav följer också att produktivetsökningen 1974–1975 blir obetydlig. Även om fullt preciserade bedömningar för hela 1975 ännu inte föreligger är det klart att nedgången i export och produktivitet blir så kraftig att den på ett markant sätt kommer att prägla även den genomsnittliga utvecklingen för hela perioden 1970–1975.

Vi har inte ansett det möjligt att genomföra en fullständig "normalårsberäkning" av 1975. Att precisera en sådan, t. ex. med avseende på investeringsutveckling och offentlig sektor är förknippat med stora teoretiska och praktiska svårigheter. Vi har därför försökt att begränsa den erforderliga korrigeringen så långt som möjligt, och koncentrera den till de variabler som hör samman med utlandstransaktionerna. Därigenom blir beräkningen visserligen relativt enkel men förhoppningsvis mera verklighetsanknuten än en renodlat teoretisk ansats.

En utgångspunkt för våra överväganden har varit att 1974 var ett år med i stort sett fullt utnyttjande av den tillgängliga arbetskraften och produktionskapaciteten. Bytesbalansen visade emellertid ett underskott på drygt 4 miljarder kr. främst på grund av de oljeprishöjningar som inträffat. Vi har antagit att detta underskott utgör ett mått på den bestående balansbrist som vi drabbats av genom terms-of-trade-försämringen. Därför har vi fört in ett underskott på bytesbalansen av denna storlek i kalkylen för det jus-

terade utgångsläget 1975. Vi har vidare antagit att terms-of-trade för varor skall vara oförändrade från 1974 och framåt samt att exportvolymen skall öka med ca 7 % 1974–1975 i den justerade kalkylen. Detta tal svarar mot den trendmässiga ökningen under 1970-talets första hälft enligt konjunkturinstitutets exportbedömning (se bilaga 2). Den ökning av importvolymen av varor som erfordras för att sluta balanserna blir ca 3 %.

För utrikeshandeln med tjänster, för inhemsk efterfrågan och sysselsättning har ingen justering gjorts av den preliminära konjunkturbedömning som gjordes i oktober 1975.

Uppjusteringen 1975 i absoluta tal är för exporten 7 900 milj. kr. i löpande priser och 7 000 milj. kr. i 1968 års priser. För importen är motsvarande tal 2 900 milj. kr. i löpande priser och 1 700 milj. kr. i 1968 års priser.

De justeringar som beskrivits ovan resulterar i en produktions- och produktivitetshöjning 1975 som betydligt bättre ansluter till den långsiktigt normala än den man får fram i konjunkturbedömningen. Den justerade produktivitetstegringen 1974–1975 skulle uppgå till knappa 3 %.

Konjunkturbedömningen för 1975 överensstämmer i stort med den som redovisades i departementspromemorian "Konjunkturutsikterna Hösten 1975".¹ Enstaka uppgifter har tagits ur konjunkturinstitutets höstrapport 1975. Det har också varit nödvändigt att sektorfördela den gjorda korrigeringen. Detta har skett med hjälp av korttidsstatistik och relativt schablonmässiga metoder. Genom justeringen av försörjningsbalansen 1975 uppnår man att effekterna av den sviktande utlandsefterfrågan 1975 i stort sett rensas bort. Den speciella konjunktursituation som rått under detta år kommer därigenom knappast att påverka ökningstakterna 1975–1980 för export och import utan dessa kommer att mera ansluta sig till trendmässig utveckling. För BNP och för produktivitet utvecklingen blir rensningen inte fullständig och för den inhemska efterfrågan har ingen justering gjorts. Utvecklingstakterna 1975–1980 blir alltså i dessa fall i varierande grad påverkade av konjunkturläget 1975. Effekterna är dock sannolikt inte av någon större storlek. Följande tablå belyser utvecklingen 1970–1975 i de båda fall där man utgår från konjunkturbedömningen 1975 resp. från det justerade utgångsläget 1975. I tablå illustreras också hur utvecklingen 1975–1980 påverkas av vilket utgångsläge som väljs för 1975. Skillnaden i exportökningstakt är påfallande. Men även för import och totalproduktion föreligger en klar skillnad. Den produktivetsreserv som skulle föreligga i utgångsläget därigenom att företagen behållit och t. o. m. ökat sin sysselsättning trots att produktionen stagnerat skulle enligt denna överslagskalkyl uppgå till ca 3 %. Denna reserv utgör ett ungefärligt mått på hur mycket produktionen kan öka när utlandsefterfrågan åter tar fart utan att sysselsättningen samtidigt behöver öka.

Effekterna av korrigeringen för 1975

Årlig procentuell volymförändring

	1970–1975		Alt. I 1975–1980	
	Faktisk utveckling	Justerade beräk- ningar för 1975	Faktiskt värde för 1975 som bas	Justerade beräk- ningar för 1975
BNP	2,4	2,9	3,8	3,2
Import	4,9	5,7	7,1	6,4
Inhemsk efterfrågan	2,2	2,2	2,6	2,6
Export	5,4	8,2	10,5	7,7
Produktivitet	3,6	4,1	3,9	3,3

5.2 Sammanfattande redovisning av beräkningsresultaten

Den statistiska bakgrunden i detta avsnitt har sammanförts i några centrala tabeller som anger utvecklingen för perioden 1960–1975 samt långtidsutredningens prognoser 1975–1980. För prognosperioden presenteras fyra alternativa beräkningar. I kapitel 4 diskuteras förutsättningarna för de olika alternativen. Den sektoriella indelningen i tabellerna bygger på den ekonometriskas modellens 24 sektorer. De exakta definitionerna av dessa sektorer återfinns i bilaga 8 till LU samt i SOU 1973:21.

Som källmaterial för tabellerna har för åren fram t. o. m. 1974 använts statistiska centralbyråns nationalräkenskaper. I de försörjningsbalanser för åren 1959–1974 som upprättats och som anpassats till långtidsutredningens ekonometriskas modell föreligger vissa differenser gentemot centralbyråns nationalräkenskapsdata så som de publiceras i Statistiska meddelanden. Så har exempelvis ofördelade banktjänster delats upp på modellens olika sektorer. Vidare har skillnaden mellan BNP beräknad från produktions- resp. användningssidan (restposten) eliminerats genom att den utfördelats över de delar av insatsstrukturen som ej kunnat direktbestämmas i statistiken. De nationalräkenskapsdata, som nu är tillgängliga, är definitiva t. o. m. 1972 medan åren 1973 och 1974 endast avser preliminära uppgifter. Värdena för 1975 bygger på den analys av konjunkturläget hösten 1975 som utarbetades inom finansdepartementets ekonomiska avdelning. Uppgifterna överensstämmer dock inte helt. Såsom redan framgått av avsnitt 5.1 har talen för 1975 justerats på visst sätt. Samtliga tabeller i detta avsnitt utgår från justerade värden för 1975.

Beskrivning av tabellerna. I det följande ges en beskrivning av tabellerna tillsammans med hänvisningar till i vilket kapitel eller avsnitt prognosresultaten behandlas.

Tabell 5.1 är en relativt detaljerad försörjningsbalans, som visar hur det totala produktionsresultatet till mottagarpris (BNP) fördelas på olika användningsområden. I kapitel 6 redogörs för utvecklingen av de olika efterfrå-

gekomponenterna.

Resursernas fördelning har åskådliggjorts genom att de olika posterna i försörjningsbalansen uttryckts som andelar av BNP såväl i fasta som i löpande priser (tabell 5.2). Beräkningarna i löpande priser baseras på en enkel prismodell av EFO-typ. Modellen beskrivs kortfattat i avsnitt 6.3 och mera utförligt i modellbilagan.

En uppdelning av konsumtionen och investeringarna på dels en privat och dels en offentlig sektor har gjorts i tabell 5.3. Offentlig sektor omfattar endast offentliga myndigheter, vilket innebär att såväl statliga som kommunala affärsverk behandlas i den privata sektorn. Utvecklingen av den offentliga sektorns konsumtion och investeringar finns närmare kommenterade i avsnitten 6.6 och 6.7.

I tabell 5.1 återfinns utvecklingen av BNP, mätt från användningssidan. BNP beräknad från produktionssidan återfinns i tabell 5.4. Detta beräkningssätt ger en tillväxt för den totala produktionen 1975–1980 på 2,3–3,1 %, dvs. praktiskt taget samma tillväxttakt som från användningssidan. I tabell 5.5 återges de olika näringsgrenarnas bidrag till BNP i såväl fasta som löpande priser.

Tabellerna 5.4 och 5.5 är beräknade till faktorpris, vilket innebär att man från mottagarpriset dragit indirekta skatter och lagt till subventioner. För att erhålla andelarna i löpande priser har samma förfaringssätt använts som i tabell 5.2. Produktionsutvecklingen behandlas i kapitel 3.

Sysselsättningen, beräknad i antal timmar, återges för de olika näringsgrenarna i tabell 5.6. Kalkyler har också gjorts för utvecklingen av antalet sysselsatta. Metoden beskrivs kortfattat i avsnitt 7.2. Resultatet framgår av tabell 5.7. I avsnitt 3.4 kommenteras utvecklingen på arbetskraftsområdet.

Av tabell 5.8 framgår den produktivitetsutveckling, som antagits för de olika näringsgrenarna. Produktiviteten är beräknad som förädlingsvärdet per arbetstimme. Produktivitetsutvecklingen beskrivs främst i avsnitt 3.6 men även i resp. näringsgrensavschnitt i kapitel 7.

Tabell 5.9 visar bruttoinvesteringarnas utveckling 1960–1975 samt prognoser för 1975–1980. Av den därpå följande tabellen (tabell 5.10) framgår hur de olika näringsgrenarnas andel av de totala investeringarna har ändrats sedan början av 1960-talet och hur de bedöms komma att förändras under prognosperioden. Tabellerna 5.11 och 5.12 visar utvecklingen för byggnads- resp. maskininvesteringar sedan 1960. I avsnitten 6.4 och 6.7 finns närmare redogjort för utvecklingen av privata resp. offentliga investeringar.

Tabeller och kommentarer rörande utvecklingen för övriga poster i försörjningsbalansen återfinns i avsnitten 6.2 "Utrikeshandel", 6.3 "Privat konsumtion och priser" samt i avsnitt 6,5 "Lager".

Tabell 5.1 Försörjningsbalansens utveckling 1960-1980

	Milj. kr., löpande priser 1975	Milj. kr., 1968 års priser 1975	Årlig procentuell volymförändring				Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV		
			1960-1965		1970-1975						1975-1980	
			1965	1970	1970	1975					1975-1980	1975-1980
1 Privat konsumtion	150 200	94 500	4,1	3,2	2,3	3,0	2,0	2,0	1,5			
2 Offentlig konsumtion	71 100	38 600	5,4	5,7	3,3	1,5	2,9	1,2	1,9			
Statlig	24 600	14 000	5,9	1,6	2,2	0,8	2,0	0,5	1,1			
Kommunal	46 500	24 600	5,1	8,9	4,0	1,9	3,4	1,5	2,4			
3 Total konsumtion (1 + 2)	221 300	133 100	4,5	3,8	2,6	2,6	2,3	1,8	1,6			
4 Bruttoinvestering totalt	59 550	37 900	6,9	3,7	1,0	2,6	2,7	2,2	2,2			
Bostäder	11 900	8 250	8,7	1,7	-2,3	2,2	2,0	2,0	2,0			
Offentlig ^a	9 000	5 800	9,7	8,0	-4,9	-0,7	2,7	-0,7	0,7			
Stat	2 800	1 750	7,3	0,6	0,4	-1,2	1,6	-1,2	-0,1			
Kommun	6 200	4 050	10,9	11,0	-6,7	-0,4	3,1	-0,4	1,1			
Privat ^a	38 650	23 850	5,3	3,3	4,3	3,5	2,9	2,9	2,5			
Industri	14 700	9 200	4,2	3,7	7,1	6,2	5,5	5,5	5,2			
5 Lagerförändring ^b	8 100	4 300	(700)	(1 100)	(250)	(500)	(50)	(50)	(-200)			
6 Inhemsk resursförbrukning (3 + 4 + 5)	288 950	175 300	5,0	3,9	2,2	2,6	2,3	1,8	1,7			
7 Summa kapitalbildning (4 + 5 + bytesbalans)	67 050	47 500	7,3	4,3	3,9	4,8	4,6	4,3	4,2			
8 Export av varor och tjänster	88 800	57 400	7,6	9,0	8,2	7,7	6,7	6,6	6,2			
9 Import av varor och tjänster	89 400	52 100	6,9	8,5	5,7	6,4	5,3	5,2	4,7			
10 BNP ^c	288 350	180 600	5,1	4,0	2,9	3,2	2,9	2,5	2,3			

^a Med offentliga investeringar avses endast offentliga myndigheters investeringar. Investeringar gjorda av offentliga affärsverk och aktiebolag ingår i privata investeringar.

^b Förändring i milj. kr.

^c Till mottagarpris.

Tabell 5.2 Resurseernas fördelning 1960-1980
Procent av BNP

	1960	1965	1970	1975	1980	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
<i>A 1968 års priser</i>									
1 Privat konsumtion	58,7	56,0	53,9	52,3	51,9	51,9	50,0	51,2	50,3
2 Offentlig konsumtion	19,0	19,3	21,0	21,4	19,7	19,7	21,4	20,1	20,9
3 Total konsumtion (1 + 2)	77,7	75,3	74,9	73,7	71,6	71,6	71,4	71,3	71,2
4 Bruttoinvestering totalt	21,4	23,3	23,1	21,0	20,4	20,4	20,7	20,7	20,8
Bostäder	5,6	6,6	6,0	4,6	4,4	4,4	4,4	4,5	4,5
Offentlig ^a	3,2	3,9	4,7	3,2	2,6	2,6	3,1	2,7	2,9
Privat ^a	12,6	12,8	12,4	13,2	13,4	13,4	13,2	13,5	13,4
5 Lagerförändring	2,2	2,3	2,6	2,4	2,3	2,3	2,1	2,1	2,0
6 Bytesbalansens saldo	-1,3	-0,9	-0,6	2,9	5,7	5,7	5,8	5,9	6,0
7 Summa kapitalbildning (4 + 5 + 6)	22,3	24,7	25,1	26,3	28,4	28,4	28,6	28,7	28,8
8 BNP ^b	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>B Löpande priser</i>									
1 Privat konsumtion	60,0	56,4	53,9	52,1	49,4	49,4	47,6	49,0	48,0
2 Offentlig konsumtion	15,8	17,6	21,4	24,7	26,0	26,0	27,9	26,3	27,4
3 Total konsumtion (1 + 2)	75,8	74,0	75,3	76,8	75,4	75,4	75,5	75,3	75,4
4 Bruttoinvestering totalt	22,1	24,3	22,4	20,6	20,2	20,2	20,2	20,3	20,3
Bostäder	5,4	6,9	5,7	4,1	3,9	3,9	3,9	4,0	4,0
Offentlig ^a	3,3	4,1	4,7	3,1	2,6	2,6	3,0	2,7	2,9
Privat ^a	13,4	13,3	12,0	13,4	13,7	13,7	13,3	13,6	13,4
5 Lagerförändring	2,7	2,5	2,8	2,8	2,6	2,6	2,3	2,4	2,2
6 Bytesbalansens saldo	-0,6	-0,8	-0,5	-0,2	1,8	1,8	2,0	2,0	2,1
7 Summa kapitalbildning (4 + 5 + 6)	24,2	26,0	24,7	23,2	24,6	24,6	24,5	24,7	24,6
8 BNP ^b	100	100	100	100	100	100	100	100	100

^a Med offentliga investeringar avses endast offentliga myndigheters investeringar. Investeringar gjorda av offentliga affärsverk och aktiebolag ingår i privata investeringar.

^b Till mottagarpris.

Tabell 5.3 Konsumtion och investering inom privat och offentlig sektor 1960-1980
 Årlig procentuell volymförändring

	1960-	1965-	1970-	1975-1980			Alt. IV
	1965	1970	1975	Alt. I	Alt. II	Alt. III	
Privat sektor							
Konsumtion	4,4	3,2	2,7	3,1	2,2	2,2	1,7
Bruttoinvestering ^a	4,1	3,2	2,3	3,0	2,0	2,0	1,5
	5,3	3,3	4,3	3,5	2,9	2,9	2,5
Statlig sektor							
Konsumtion	6,1	1,5	2,0	0,6	1,9	0,4	1,0
Bruttoinvestering ^a	5,9	1,6	2,2	0,8	2,0	0,5	1,1
	7,3	0,6	0,4	-1,2	1,6	-1,2	-0,1
Kommunal sektor							
Konsumtion	6,1	9,3	2,0	1,6	3,4	1,3	2,2
Bruttoinvestering ^a	5,1	8,9	4,0	1,9	3,4	1,5	2,4
	10,9	11,0	-6,7	-0,4	3,1	-0,4	1,1
Total offentlig sektor							
Konsumtion	6,1	6,1	2,0	1,2	2,9	0,9	1,8
Bruttoinvestering ^a	5,4	5,7	3,3	1,5	2,9	1,2	1,9
	9,7	8,0	-4,9	-0,7	2,7	-0,7	0,7
Bostadsbyggande	8,7	1,7	-2,3	2,2	2,0	2,0	2,0
Offentlig sektor + bostadsbyggande	6,6	5,2	1,2	1,4	2,7	1,1	1,8

^a Exkl. bostadsbyggande.

Tabell 5.4 Förädlingsvärde (till faktorpris) inom olika näringsgrenar 1960-1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1974	Årlig procentuell volymförändring							
		1960- 1965		1970- 1975		1975-1980			
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Jordbruk och fiske	4 083	0,2	-0,9	3,3	0,8	0,4	0,3	0,2	
Skogsbruk	2 980	0,7	3,1	2,5	1,5	0,9	0,7	0,3	
Industri	47 436	7,1	5,4	4,2	5,2	4,4	4,2	3,7	
El-, gas-, värme- och vattenverk	4 036	8,7	5,8	6,3	5,4	4,5	4,2	3,7	
Byggnadsverksamhet	14 836	6,8	3,0	1,0	1,7	2,0	1,4	1,4	
Summa varu- och kraftproduktion	73 371	6,3	4,4	3,5	4,2	3,6	3,3	3,0	
Varuhandel	15 195	5,2	3,9	2,5	3,4	2,6	2,5	2,1	
Samfärdsel	11 429	4,7	3,1	5,5	1,6	1,0	0,8	0,6	
Bostadsförvaltning	12 292	2,6	2,6	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	
Privata tjänster	17 343	4,4	2,0	1,0	1,8	1,4	1,2	1,0	
Offentliga tjänster	26 683	5,5	5,9	3,7	1,6	3,1	1,3	2,1	
Summa tjänsteproduktion	82 942	4,6	3,8	2,8	2,0	2,2	1,5	1,6	
Totalt	156 313	5,3	4,0	3,1	3,1	2,9	2,4	2,3	

Tabell 5.6 Antal arbetstimmar inom olika näringsgrenar 1960-1980

	Milj. timmar 1974	Andel 1974, %	Årlig procentuell förändring					Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV	
			1960-1965		1970-1975		1975-1980					
			1960- 1965	1965- 1970	1970- 1975	1975-1980	1975-1980					1975-1980
Jordbruk och fiske	316,48	5,2	-5,3	-7,9	-3,8	-4,0	-4,4	-4,6	-4,6	-4,6		
Skogsbruk	94,86	1,5	-3,7	-7,8	-6,6	-4,7	-5,3	-5,8	-5,8			
Industri	1 720,33	28,2	0	-1,8	-1,6	-0,7	-1,4	-2,0	-2,4			
El-, gas-, värme- och vattenverk	53,05	0,9	1,5	-0,6	-0,6	-0,6	-1,4	-1,7	-2,2			
Byggnadsverksamhet	571,82	9,4	2,2	-0,5	-3,8	-1,3	-1,0	-1,6	-1,5			
Summa varu- och kraftproduktion	2 756,54	45,2	-0,8	-2,6	-2,5	-1,3	-1,7	-2,3	-2,5			
Varuhandel	801,51	13,1	0,9	0,1	-0,8	-0,5	-1,2	-1,5	-1,9			
Samfärdsel	437,85	7,2	-0,6	0,3	-1,5	-0,4	-0,9	-1,1	-1,4			
Bostadsförvaltning	33,73	0,6	5,2	0,4	0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2			
Privata tjänster	787,05	12,9	0,5	-0,1	-1,2	-0,3	-0,7	-1,1	-1,2			
Offentliga tjänster ^a	1 279,20	21,0	3,9	6,1	3,5	1,9	3,5	1,6	2,4			
Summa tjänsteproduktion	3 339,34	54,8	1,3	1,9	0,5	0,5	0,9	-0,1	0,1			
Totalt	6 095,88	100	0,2	-0,5	-0,9	-0,2	-0,2	-1,1	-1,1			

^a Exkl. värmpliktiga.

Tabell 5.7 Antal sysselsatta inom olika näringsgrenar 1960-1980

	I 000-tal	Procentuell årlig förändring							
		1960-1965		1965-1970		1970-1975		1975-1980	
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Jordbruk och fiske	209	-6,2	-3,2	-6,5	-3,2	-3,3	-3,7	-2,8	-3,0
Skogsbruk	61	-1,5	-5,8	-5,0	-4,0	-4,0	-4,6	-3,7	-4,2
Industri	1 039	0,9	-0,3	-0,6	-0,3	0,5	-0,6	0	-0,5
El-, gas-, värme- och vattenverk	29	0,6	0,4	0,1	0,4	-0,1	-0,8	-0,4	-0,9
Byggnadsverksamhet	332	3,2	-2,1	0,6	-2,1	-0,5	-0,3	0,2	0,2
Summa varu- och kraftproduktion	1 670	-0,4	-1,3	-1,6	-1,3	-0,3	-1,0	-0,5	-0,8
Varuhandel	508	1,4	0,1	1,1	0,1	-0,4	-1,1	-0,4	-0,8
Samfärdsl	270	0,5	0,6	0,7	0,6	0,4	-0,1	0,5	0,2
Bostadsförvaltning	27	8,4	0,2	2,3	0,2	0,6	1,1	1,6	1,4
Privata tjänster	530	0,9	-0,1	1,2	-0,1	0,5	0	0,4	0,2
Offentliga tjänster ^a	985	4,9	5,4	7,4	5,4	2,7	4,3	2,9	3,7
Summa tjänsteproduktion	2 320	2,1	2,2	3,1	2,2	1,3	1,7	1,4	1,5
Totalt	3 990	0,8	0,6	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6

^a Exkl. värnpliktiga.

Tabell 5.8 Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1960-1980
Förädlingsvärde per arbetstimme. Årlig procentuell förändring

	1960- 1965	1965- 1970	1970- 1975	1975-1980			
				Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Jordbruk och fiske	5,9	7,6	7,3	5,0	5,0	5,0	5,0
Skogsbruk	4,6	11,8	9,8	6,5	6,5	6,5	6,5
Industri	7,1	7,3	5,9	5,9	5,8	6,3	6,3
El-, gas-, värme- och vattenverk	7,1	6,5	7,0	6,0	6,0	6,0	6,0
Byggnadsverksamhet	4,5	3,5	4,9	3,0	3,0	3,0	3,0
Summa varu- och kraftproduktion	7,1	7,2	6,2	5,5	5,4	5,7	5,7
Varuhandel	4,3	3,8	3,4	3,9	3,9	4,1	4,1
Samfärdsel	5,4	2,8	7,1	2,0	2,0	2,0	2,0
Bostadsförvaltning	-2,5	2,1	1,6	2,0	2,0	2,0	2,0
Privata tjänster	3,9	2,1	2,3	2,1	2,1	2,3	2,3
Offentliga tjänster	1,5	-0,2	0,2	-0,3	-0,4	-0,3	-0,3
Summa tjänsteproduktion	3,2	1,9	2,3	1,5	1,3	1,7	1,6
Totalt	5,1	4,5	4,1	3,3	3,1	3,5	3,4

Tabell 5.9 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1960-1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1974	Årlig procentuell volymförändring							
		1960- 1965		1965- 1970		1970- 1975		1975-1980	
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Jordbruk och fiske	1 348	10,6	-2,4	5,9	-1,6	-1,6	-1,6	-1,6	-1,6
Skogsbruk	488	12,3	2,2	2,8	8,2	7,4	7,4	7,0	7,0
Industri	8 572	4,2	3,7	7,1	6,2	5,5	5,5	5,2	5,2
El-, gas-, värme- och vattenverk	3 500	3,9	4,9	2,3	5,1	5,1	5,1	5,1	5,1
Byggnadsverksamhet	821	6,1	0,2	-1,7	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4
Summa varu- och kraftproduktion	14 729	5,1	3,1	5,1	5,3	4,9	4,9	4,6	4,6
Varuhandel	1 933	10,7	0,2	-0,3	-2,4	-5,0	-5,0	-6,4	-6,4
Samfärdsel	3 735	-0,7	2,9	2,6	-3,6	-4,3	-4,3	-4,7	-4,7
Bostadsförvaltning	9 978	9,1	1,7	-1,4	2,8	2,7	2,7	2,6	2,6
Privata tjänster	2 465	10,8	10,0	4,7	1,5	0,8	0,8	0,4	0,4
Offentliga tjänster	6 036	9,7	8,0	-4,9	-0,7	2,7	-0,7	0,7	0,7
Summa tjänsteproduktion	24 147	7,9	4,1	-1,2	0,6	1,1	0,2	0,3	0,3
Totalt	38 876	6,9	3,7	1,0	2,6	2,7	2,2	2,2	2,2

Tabell 5.11 Byggnadsinvesteringar inom olika näringsgrenar 1960-1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1974	Årlig procentuell volymförändring							
		1960- 1965		1965- 1970		1970- 1975		1975-1980	
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV				
Jordbruk och fiske	175	3,4	4,4	-0,1	-2,4	-2,4	-2,4	-2,4	-2,4
Skogsbruk	80	2,1	-7,7	0,9	0	0	0	0	-0,3
Industri	2 528	-1,1	4,1	7,8	3,1	2,4	2,4	2,4	2,0
El-, gas-, värme- och vattenverk	2 684	5,5	4,2	2,3	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1
Byggnadsverksamhet	118	2,9	-7,7	1,4	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8
Summa varu- och kraftproduktion	5 585	2,3	3,5	4,6	3,3	3,0	3,0	3,0	2,9
Varuhandel	567	9,9	-1,9	-6,0	-1,9	-4,7	-4,7	-4,7	-6,1
Samfärdsel	1 003	2,6	-1,4	3,3	-4,1	-5,2	-5,2	-5,2	-5,6
Bostadsförvaltning	9 959	9,1	1,7	-1,4	2,9	2,7	2,7	2,7	2,6
Privata tjänster	1 296	7,9	11,7	1,1	2,4	1,7	1,7	1,7	1,3
Offentliga tjänster	5 069	8,7	7,4	-5,6	-0,5	2,8	-0,5	-0,5	0,8
Summa tjänsteproduktion	17 894	8,5	3,5	-2,4	1,3	2,0	1,1	1,1	1,3
Totalt	23 479	7,1	3,5	-0,9	1,9	2,2	1,6	1,6	1,7

Tabell 5.12 Maskininvesteringar m. m. inom olika näringsgrenar 1960-1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1974	Årlig procentuell volymförändring							
		1960- 1965		1965- 1970		1970- 1975		1975-1980	
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV				
Jordbruk och fiske	1 173	12,1	-3,7	7,1	-1,5	-1,5	-1,5	-1,5	-1,5
Skogsbruk	408	18,7	5,2	3,1	9,4	8,6	8,6	8,1	8,1
Industri	6 044	7,0	3,5	6,7	7,5	6,8	6,8	6,5	6,5
El-, gas-, värme- och vattenverk	816	-1,1	7,2	2,5	8,1	8,1	8,1	8,1	8,1
Byggnadsverksamhet	703	7,0	1,7	-2,1	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7
Summa varu- och kraftproduktion	9 144	7,2	2,8	5,4	6,5	6,0	6,0	6,0	5,7
Varuhandel	1 366	11,5	1,9	3,1	-2,6	-5,2	-5,2	-6,6	-6,6
Samfärdsel	2 732	-2,9	5,9	2,1	-3,4	-3,8	-3,8	-4,2	-4,2
Bostadsförvaltning	19	..	34,1	9,0	0	0	0	0	0
Privata tjänster	1 169	15,0	7,7	9,1	0,5	-0,2	-0,2	-0,5	-0,5
Offentliga tjänster	967	18,6	12,0	-0,9	-1,2	2,1	-1,2	0,2	0,2
Summa tjänsteproduktion	6 253	5,6	6,5	3,1	-1,8	-2,0	-2,7	-2,9	-2,9
Totalt	15 397	6,6	4,2	4,5	3,7	3,3	3,1	2,8	2,8

Anm. I jordbrukets maskininvesteringar ingår investeringar i såväl avelsdjur som dikning. I skogsbrukets maskininvesteringar ingår investeringar i skogsvårdande åtgärder.

6 Efterfrågeutvecklingen

6.1 Bytesbalansen

Med hänsyn till den brist på extern balans som kännetecknar den svenska ekonomin under 1975 kommer bytesbalansens utveckling under prognosperioden att bli av avgörande betydelse för långtidsutredningens avvägningsdiskussioner. Målsättningen för den externa balansen uttrycks i våra kalkyler i det s. k. bytesbalanskravet. Tillsammans med den huvudsakligen efterfrågebestämda importutvecklingen bestämmer detta krav vilken export av varor och tjänster som erfordras för att målsättningen skall uppnås.

Vi har prövat två olika bytesbalanskrav i kalkylerna. Det första, som använts i alternativen I-IV, innebär att jämvikt i bytesbalansen skall vara uppnådd 1980. Saldot av utbytet av varor, tjänster och transfereringar mellan Sverige och utlandet skall alltså vara 0 detta år. Vi har emellertid också undersökt konsekvenserna av ett utvecklingsförlopp som skulle innebära att denna jämvikt uppnåddes redan innan 1980 och att vi under detta år amorterade en del av vår utlandsskuld. Storleken av amorteringen har förutsatts vara drygt 4 miljarder kr., dvs. ca 1 % av BNP i löpande priser. Detta alternativ redovisas översiktligt i kapitel 4.

Bytesbalanskravet beräknas i löpande priser. Det kan uppfyllas både genom pris- och volymförändringar i utrikeshandeln. I våra kalkyler har vi emellertid gjort specifika antaganden om utvecklingen av export- och importpriserna. Därmed kan även bytesbalanskravet uttryckas i fasta priser och direkt användas i vår beräkningsmodell. Fastprisberäkningen redovisas i avsnitt 6.1.4. Övriga avsnitt beskriver utvecklingen i löpande priser.

6.1.1 *Den historiska utvecklingen och den aktuella problemställningen*

Sveriges bytesbalans försämrades kraftigt under senare delen av 1960-talet. 1970 uppgick underskottet till ca 1,5 miljarder kr. Genom att den ekonomiska politiken inriktades på att snabbt återställa balansen förbättrades bytesbalansen kraftigt under 1971 och 1972. I avstämningen av 1970 års långtidsutredning beräknades att "strukturell" balans i stort sett hade uppnåtts 1972. 1973 års goda exportkonjunktur innebar en förstärkning av nettoställningen gentemot utlandet. Prishöjningarna på råvaror och framför allt olja som genomfördes 1973 och 1974 medförde emellertid en drastisk omsvängning. 1974 registrerades ett underskott som nu uppskattas till dryga 4 miljarder

kr. Effekterna av denna terms-of-trade-försämring består också 1975 och troligen lång tid framåt. 1975 förvärras situationen ytterligare genom den konjunkturnässigt betingade kraftiga minskningen av vår export. Underskottet på bytesbalansen 1975 kan komma att uppgå till 8 à 9 miljarder kr.

Utvecklingen av bytesbalansens olika delar kan i korthet beskrivas på följande sätt. Fram till mitten av 1960-talet uppvägdes ett underskott i handelsbalansen av ett överskott i tjänstebalansen, främst genom ett starkt positivt sjöfartsnetto. Transfereringarna var tämligen små. Mot slutet av 1960-talet inträffade dels en kraftig försämring av tjänstebalansen på grund av turistnettots utveckling, dels också en kraftig ökning av transfereringarna till utlandet genom ökningen av u-landsbiståndet. Dessa tendenser har i stort sett fortsatt under 1970-talets första hälft. Till dessa har sedan lagts variationerna i handelsbalansen.

Troligen måste vi för överskådlig framtid räkna med ett strukturellt underskott i *transfereringsbalansen*. Främst beror detta på att u-landsbiståndet (inkl. biståndskrediter) bokförs här. *Tjänstebalansen* belastas fortfarande av ett kraftigt negativt turistnetto. Här tillkommer under senare år starkt växande negativa netton av entreprenader och provisioner. För prognosperioden blir också sjöfartens speciella problem av stor vikt. Detta medför att mycket stora krav kommer att riktas mot vår *handelsbalans*. I utgångsläget visar denna mycket kraftiga underskott, till stor del orsakade av oljeprishöjningarna 1973 och 1974.

I det följande görs en genomgång av den troliga utvecklingen av transfereringsnettot och tjänstenettot. Härfter kan det krav som riktar sig mot handelsbalansen utskiljas.

6.1.2 Transfereringsnettot

Transfereringsnettots utveckling 1975–1980 presenteras i tabell 6.1. Följande kommentarer kan göras till de olika posterna. *Löner m. m.* avser betalningar till utlandsplacerad personal i svenska företag resp. betalningar till utländska

Tabell 6.1 Transfereringsnettot 1970–1980
Milj. kr., löpande priser

	1970	1975	1980	Förändring	
				1970– 1975	1975– 1980
Löner m. m.	-36	+ 50	+150	+ 86	+ 100
Räntor och utdelningar	+85	- 500	-2 500	- 585	- 2 000
Licenser, royalties, patent	-149	- 350	-500	- 201	- 150
U-landsbistånd (inkl. biståndskrediter)	-615	- 2 150	-4 150	- 1 535	- 2 000
Övriga transfereringar	-340	- 650	-1 300	- 310	- 650
Korrigeringspost	+400	+ 400	+400	0	0
Summa transfereringar	-655	- 3 200	-7 900	-2 545	-4 700

företags anställda i Sverige. Posten har varit ganska liten. Av bokförings- tekniska skäl redovisas emellertid under denna post löner till SIDA-personal, som tjänstgör i Sverige som en inkomst. (Dessa löner bokförs sedan som en utgift under posten u-landsbistånd.) En trendmässig framskrivning, som redovisas i bilaga 1 ger ett överskott för löner m. m. med ca 150 milj. kr. 1980.

Posten *räntor* är tungt vägande och blir av speciell betydelse under prognosperioden beroende på att våra nuvarande bytesbalansunderskott leder till en betydande upplåning i utlandet. Även om vi skulle uppnå jämvikt i bytesbalansen 1980 kommer vi givetvis att ha betydande räntekostnader för de lån som tagits upp fram till detta år. Som redovisas i bilaga 1 visar dessutom en genomgång av de räntekostnader för handelskrediter som vi mera regelmässigt tar upp i utlandet högre värden än motsvarande ränteintäkter på handelskrediter som vi själva ger. Också för delposten utdelningar verkar nettot vara negativt. Avkastningen på svenska investeringar utomlands tas hem i mindre utsträckning än utländska företags avkastning på investeringar i Sverige. Dessa beräkningar är emellertid mycket osäkra. Det är också möjligt att tidigare giltiga mönster inte längre gäller efter de omvälvningar som skett i det internationella betalningssystemet. Därför har ingen särskild nettokostnad för posten räntor och utdelningar utöver kostnaderna för finansiering av bytesbalansunderskotten upptagits i våra beräkningar av transfereringsnettot.

Räntekostnaderna för finansiering av bytesbalansunderskotten har beräknats på ett mycket enkelt sätt. Bytesbalansens underskott i löpande priser har beräknats för varje år under perioden 1975–1980, varefter underskotten kumulerats.¹ Det har därefter antagits att den effektiva räntekostnaden skulle uppgå till 9,5 % på den ackumulerade skuldbördan.

Om man utgår från det av oss beräknade, *hypotetiska* utgångsläget för året 1975 skulle skuldbördan 1980 uppgå till drygt 20 miljarder kronor och räntekostnaden till ca. 2 miljarder.

Det faktiska, konjunkturpåverkade, underskottet för 1975 förefaller emellertid att bli mer än dubbelt så stort och ett nästan lika kraftigt underskott prognostiseras för 1976. Denna utveckling medför att vi under första delen av perioden 1975–1980 måste dra med oss avsevärt större ackumulerade underskott än som angivits ovan. Först i ett senare skede kan de tänkas motvägas av konjunkturella överskott så att den genomsnittliga utvecklingen blir den av oss förutsedda. För att i någon mån kompensera för den underskattning av räntekostnaden som detta för med sig har beloppet 1980 justerats upp med 500 milj. kr. utöver vad som framkommer i den redovisade kalkylen.

Som tidigare nämnts har vi även mera överslagsmässigt prövat ett alternativ där ett överskott på bytesbalansen av storleksordningen drygt 4 miljarder kr. skulle uppkomma 1980. I detta fall upphör utlandsskulden att växa betydligt tidigare än enligt huvudalternativen. Räntekostnaden kan i detta fall uppskattas bli någon halvmiljard lägre 1980.

Beräkningarna avseende netto av *licenser, royalties och patent* beskrivs utförligt i bilaga 1. Det framgår där att utgifterna ökar betydligt snabbare än inkomsterna.

¹ Eftersom räntekostnaderna *ingår* i bytesbalansens underskott och måste finansieras genom upplåning måste beräkningen utföras i flera steg men får ändå en schablonmässig karaktär.

Att Sverige har ett underskott i betalningarna för licenser, royalties och patent kan förklaras av den internationella fördelningen av forskningsarbetet. Under 1960-talets slut utgjorde de totala forskningsutgifterna i Sverige ca 1,5 % av BNP. En internationell jämförelse visar att länder med en relativt stor forskningsinsats även har ett överskott på sin teknologibalans. En tolkning av denna statistik kan vara att Sverige importerar kunnande genom sitt underskott i handeln med licenser, patent och royalties, men återexporterar en betydande del av detta kunnande genom ett nettoutflöde på balansen för direkta investeringar vilka registreras på kapitalbalansen och således inte ingår i bytesbalansen. Underskottet i teknikhandeln med utlandet bekräftas även av patentstatistiken, som visar att det år 1971 var fler utländska patent som godkändes i Sverige än svenska patent som godkändes i utlandet. Huvuddelen av detta patentunderskott uppstod gentemot USA och Västtyskland. De flesta svenska patent beviljades i Frankrike, Storbritannien och Norden. Denna spridning av de svenska patenten över världsmarknaden överensstämmer för övrigt väl med de svenska utlandsinvesteringarnas fördelning.

Den relativt omfattande ekonometriska analys som har gjorts anger att valutautflödet på denna transfereringspost skulle uppgå till ca 500 milj. kr. 1980.

U-landsbiståndet. För denna post har antagits att man under 1975 kommer upp till det s. k. 1 procentsmålet, dvs. att anslagen till u-hjälp kommer upp till 1 % av BNP i löpande marknadspriser. Det har vidare antagits att målsättningen kommer att ligga fast under prognosperioden. Det har också antagits att utnyttjandegraden kommer att successivt stiga från ca 80 % 1975 till ca 100 % av anslagen 1980. Därigenom skulle utbetalningarna för u-landsbistånd uppgå till drygt 4 miljarder kr. 1980.

För beräkningarna av posten *övriga transfereringar* (inkl. försäkringar) redogörs i bilaga 1. Här har vi i stort sett räknat med en trendmässig utveckling varigenom underskottet på posten skulle växa till ca 1 300 milj. kr. 1980. Den sedvanliga *korrigeringsposten* har också lagts in med ett oförändrat positivt värde av 400 milj. kr.

En summering av ovanstående beräkningar ger vid handen att det negativa transfereringsnettot skulle öka från ca 3 200 milj. kr. 1975 till knappt 8 000 milj. kr. 1980. Särskilda kalkyler för alternativen I–III har utförts. Det visar sig emellertid att känsligheten i beräkningarna är så låg att det inte ter sig motiverat att arbeta med skilda transfereringsnetton i de olika alternativen. Ett undantag härifrån är ränteposten. Här är å andra sidan osäkerheten så stor att det av den anledningen knappast är meningsfullt att arbeta med skilda beräkningar.

6.1.3 Tjänstenettot

Beräkningarna av *sjöfartsnettot* har gjorts utifrån de förutsättningar om sjöfartens utveckling som redovisas i avsnitt 7.3.7. Det framgår där att två olika prognoser gjorts för utvecklingen av handelsflottan under perioden. I det ena alternativet skulle investeringsvolymen minska med 7 % per år 1975–1980 och i det andra med ca 15 % per år. Det är detta senare alternativ

Tabell 6.2 Tjänstenettet 1970-1980

Milj. kr., löpande priser

	1970	1975	1980	Förändring	
				1970-1975	1975-1980
Sjöfartsnetto	+2 114	+2 850	+3 000	+736	+150
Övriga transporter	+185	+60	-100	-125	-160
Resenetto	-1 748	-2 350	-3 500	-602	-1 150
Övriga tjänster	-888	-2 210	-3 500	-1 322	-1 290
Korrigeringspost	+400	+400	+400	0	0
Summa tjänstenetto	+63	-1 250	-3 700	-1 313	-2 450

som ingår i långtidsutredningens kalkyler. På basis av investeringsutvecklingen har flottans "nuvärde" 1980 beräknats och ett försök gjorts att relatera dess förtjänstförmåga till detta nuvärde.

Kalkylen mynnar ut i att sjöfartsnettot skulle sjunka från 3 800 milj. kr. 1974 till 2 600 milj. kr. 1980, mätt i 1974 års priser. Det ter sig tämligen meningslöst att försöka göra någon prognos över fraktprisernas utveckling under denna period. I vårt beräkningssystem krävs emellertid också uppgifter i löpande priser. Vi har därför godtyckligt satt in samma prisutveckling för sjöfarten som för exporten och importen i genomsnitt. Ett tal på ca 3 000 milj. kr. har därför införts som sjöfartsnetto 1980. Detta skulle i alla fall innebära någon ökning jämfört med utfallet för 1975 sådant det bedömts av konjunkturinstitutet i oktober 1975.

Posten *övriga transporter* är av en mindre storleksordning och har uppskattats till ca -100 milj. kr. för 1980.

Resenettet uppskattas 1975 till ca -2 350 milj. kr. i konjunkturinstitutets höstrapport. I bilaga 1 redovisas en relativt detaljerad ekonometrisk studie av utvecklingen av denna post. Beteckningen resenetto är delvis oegentlig då posten förutom resevaluta också innefattar den s. k. gränshandeln m. m. Viss icke-legal kapitalöverföring torde också registreras på denna post. Resevarutan är emellertid den dominerande delposten. Genom sjunkande relativpriser på transporter samt relativt sett lägre kostnader för uppehälle i utlandet kom resenettet att öka kraftigt fram t. o. m. 1972. Även den kraftiga invandringen under denna period torde ha bidragit till detta. Därefter har emellertid resenettet stabiliserats. Prishöjningen på transporter i samband med höjda oljepriser samt de snabbt stigande uppehållskostnaderna i utlandet har bidragit härtill. Kostnadsutvecklingen utomlands har särskilt påverkat gränshandeln.

Under prognosperioden torde skillnaderna i kostnadsnivån mellan Sverige och turistländerna ytterligare komma att reduceras. Inte heller torde några sänkningar av transportpriserna vara att vänta. Införandet av s. k. jumbojet torde ha inneburit att de största kostnadsbesparingarna redan gjorts. Å andra

sidan har reseposten en hög inkomstelasticitet varför man måste räkna med en förhållandevis kraftig ökning, i synnerhet i alternativ I med en snabb privat konsumtionsstegring. Under hänsynstagande till dessa förutsättningar har turistnettot beräknats komma att visa ett underskott på ca 3 500 milj. kr. 1980.

Posten *övriga tjänster* är av betydande storlek. Här i innefattas bl. a. administrationskostnader, provisioner och entreprenadarbeten. Underskottet på posten kan 1975 beräknas till dryga 2 miljarder kr. Denna post har ett nära samband med det internationella utbytet av varor och tjänster och med aktivitetsnivån över huvud taget. Byggnadssektorns internationalisering spelar också en betydande roll för posten entreprenadarbeten. Intäktsidan växer här betydligt snabbare än kostnadsidan. Trots detta beräknas underskottet för hela posten *övriga tjänster* uppgå till ca 3 500 milj. kr. 1980.

Även på tjänstesidan inläggs den sedvanliga *korrigeringsposten* med 400 milj. kr.

Summeras ovanstående beräkningar över tjänstenettots delposter i löpande priser erhålls approximativt ett underskott 1980 på ca 3 700 milj. kr. Detta kan jämföras med 1975 då tjänstebalansen beräknas visa ett underskott på ca 1 250 milj. kr. enligt konjunkturinstitutets beräkningar.

Summeras det uppskattade underskottet i tjänsteutbytet med den beräkning av transfereringsnettot som gjordes ovan kommer man fram till att *handelsbalansen* måste visa ett överskott 1980 på ca 12 000 milj. kr. för att balans skall uppnås. Konjunkturbedömningen från oktober 1975 visar på ett faktiskt underskott för 1975 på ca 4 miljarder kr. i handelsbalansen. I den kalkyl över utgångsläget 1975 som justerats för den speciella konjunktursituationens effekter på export och import (se avsnitt 5.1) är handelsbalansen ungefär i jämnvikt.

6.1.4 Prisutvecklingen och bytesbalansens behandling i modellberäkningarna m. m.

Det transfereringsnetto som beräknats enligt ovan måste omräknas till 1968 års priser för att kunna användas i modellberäkningarna. Antaganden om prisutvecklingen på export och import har därför fått göras.

I kapitel 2 redovisades de förutsättningar som ledde till att den internationella prisutvecklingen förutsattes öka med drygt 3 % per år 1975–1980. Man utgår från ett antagande om att den s. k. BNP-deflatorn kommer att öka med 5 % per år i OECD-länderna. De *relativa* priserna på råvaror (utom bränslen) förutses stiga något medan livsmedelspriserna samt priserna på färdigvaror skulle falla något jämfört med den allmänna prisnivån. Relativpriset på olja förutsätts oförändrat.

Antagandet om den internationella prisutvecklingen har legat som grund för beräkningarna i långtidsutredningens prismodell (se avsnitt 6.3). Genom att en viss export och import förekommer även i de s. k. "skyddade" sektorerna blir genomslaget på de svenska export- och importpriserna något högre, eller ca 3,2 % per år. Vi har vidare förutsatt att någon ytterligare förändring av terms-of-trade inte kommer att ske under perioden. Detta antagande gäller totala exporten och importen av varor och tjänster och ute-

sluter naturligtvis inte förskjutningar mellan olika delgrupper.¹ För importen av olja och bränslen har dock explicit förutsatts att dess prisutveckling kommer att följa den svenska exportprisnivån, dvs. dess relativpris kommer att bli oförändrat.

De gjorda prisantagandena kan användas för deflateringen av transfereeringsnettot. Deflateringsproceduren kompliceras emellertid denna gång av att prisbasåret är 1968, dvs. en tidpunkt före de kraftiga förskjutningarna i relativpriserna och den terms-of-trade-förlust som oljeprishöjningarna förde med sig. Importprisernas utveckling i relation till exportpriserna illustreras i följande tablå.

Implicita prisindex 1968 = 100

	1973	1974	1975	1980
Total export	120,5	148,8	154,7	181,0
Total import	124,5	163,4	171,5	200,9
Importpris/exportpris	103,3	109,8	110,9	111,0

Beräkningarna i 1968 års priser visar t. ex. ett överskott på balansen för varor och tjänster 1974 med ca 3 700 milj. kr. medan saldoto i löpande priser innebar ett underskott på ca 2 000 milj. kr. Den terms-of-trade-försämring, som inträffat under perioden 1968–1974 måste även 1980 täckas in av ett exportöverskott i 1968 års priser. Hänsyn härtill har tagits vid omräkningen av bytesbalanskravet till fasta priser.

Av följande tablå framgår att bytesbalansen enligt modellberäkningarna i själva verket visar ett underskott 1980 enligt alternativ I med ca 250 milj. kr. och ett överskott enligt alternativen II och III med 400 à 500 milj. kr. Detta beror på att den använda deflateringsmetodikerna inte träffat helt rätt. Med hänsyn till osäkerheten i beräkningarna och i de antaganden som gjorts har dessa resultat accepterats och inte föranlett några förändringar i de ursprungliga förutsättningarna.

I modellkalkylen framkommer prognostal för exporten och importen av tjänster som ej står i direkt samband med de beräkningar som redovisats ovan. Metodiken beskrivs i avsnitt 6.2 nedan. En avstämning mellan de båda kalkylerna måste ske. Ett särskilt problem utgör då fördelningen i modellen på varor och tjänster. Modellen följer nationalräkenskapernas principer för redovisningen vilket gör att en jämförelse med den vanliga betalningsbalansstatistiken blir svår att göra. Några särskilda beräkningar av prisutvecklingen på de olika tjänsteposterna görs ej heller. I tabell 6.3 redovisas utvecklingen i fasta priser av export och import inom tjänstesektorerna enligt modellresultaten.² Om man schablonmässigt antar att prisutvecklingen på tjänstesidan blir densamma som utvecklingen för totala exporten och importen erhålls som resultat ett tjänstenetto i löpande priser enligt modellen på mellan –3 600 milj. kr. (alternativ III) och –5 400 milj. kr. (alternativ I). Överensstämmelsen med den ovan redovisade fristående beräkningen är alltså rimlig. Som framgår av tablåen nedan implicerar denna beräkning ett överskott på handelsbalansen med mellan 12 000 och 13 000

¹ I avsnittet om privat konsumtion nedan förutsätts priserna på turisttjänster i utlandet växa snabbare än den allmänna prisnivån. Detta antagande har ej tillåtits påverka den här använda förutsättningen om totalt sett oförändrade terms-of-trade för varor och tjänster.

² Den justeringen har dock gjorts att export och import av begagnade kapitalföremål, främst fartyg, som i nationalräkenskaperna och modellen tilläggs sektor 20, har förts över till handeln med varor.

Tabell 6.3 Import och export inom tjänstesektorerna enligt modellberäkningarna 1975-1980

Milj. kr., 1968 års priser

Sektor	1975	1980		
		Alt. I	Alt. II	Alt. III
20 varuhandel: export	200	260	260	260
import	480	700	670	660
netto	-280	-440	-410	-400
21 samfärdsel: export	5 310	4 300	4 300	4 300
import	1 890	1 860	1 790	1 760
netto	+3 420	+2 440	+2 510	+2 540
23 privata tjänster: export	1 920	2 360	2 360	2 360
import	1 580	2 200	1 910	1 910
netto	+340	+160	+450	+450
24 import av turisttjänster	2 920	4 010	3 530	3 530
Tjänstesektorerna				
totalt: export	7 430	6 920	6 920	6 920
import	6 870	8 770	7 900	7 860
netto	+560	1 850	980	940

milj. kr. för att bytesbalanskravet skall uppfyllas.

Det måste än en gång påpekas att de antaganden om prisutvecklingen som gjorts självfallet inte får ses som gällande var och en av de olika delposterna för export och import. Inom den ram som det globala antagandet ger kan olika förskjutningar tänkas. En tänkbar sådan vore att en viss terms-of-trade-försämring skulle ske på tjänstesidan som uttryck för att pris- och kostnadsutvecklingen inom de länder med vilka vårt tjänsteutbyte är stort förmodligen kommer att bli snabbare än i Sverige. I nedanstående tablå sammanställs beräkningarna enligt modellkalkylerna, omräknade till löpande priser, med transfereringsnettot. Som jämförelse visas även bytesbalansen 1974.

Milj. kr., löpande priser

	1974	1980		
		Alt. I	Alt. II	Alt. III
Handelsbalans	-2 344	+13 000	+11 950	+11 950
Tjänstenetto	+ 376	- 5 350	- 3 650	- 3 550
Transfereringar	-2 210	- 7 900	- 7 900	- 7 900
Bytesbalansen	-4 178	(-250)	(+400)	(+500)

6.2 Utrikeshandel

6.2.1 Import

Importen av varor och tjänster har under 1950-talet ökat med i medeltal ca 7 % per år, under 1960-talet ökat med knappt 8 % per år och under första

Tabell 6.4 Import 1950–1975

Årlig procentuell förändring

	1950– 1955	1955– 1960	1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975
Import, varor och tjänster	6,7	7,2	6,9	8,5	5,7
Bruttonationalprodukt	3,3	3,4	5,1	4,0	2,9
Importelasticitet ^a	2,0	2,1	1,4	2,1	2,0

^a Importökning/Bruttonationalproduktsökning.

halvan av 1970-talet med knappt 6 % per år, allt räknat i fasta priser. Importvolymen har därmed i stort sett fördubblats under såväl 1950- som 1960-talet. Det är en nästan dubbelt så snabb ökning som ökningen av bruttonationalprodukten, se tabell 6.4. Importens andel av den totala tillförseln, dvs. av import och bruttonationalprodukt, har därmed stigit från 15 % 1950 till 20 % 1960, 24 % 1970 och till 26 % 1975 om man räknar i fasta mottagarpriser. I anslutning härtill bör dock framhållas att de värden på importen 1975 som ingår i redovisningen i detta avsnitt inte är grundade på den faktiska importen 1975 utan utgår från den justerade bild för detta år som närmare beskrivits i avsnitt 5.1.

Analysmetod

Prognoserna av den framtida utvecklingen av importen har gjorts inom ramen för den modell som används i långtidsutredningen. Modellen beskrivs närmare i bilagan om långtidsutredningens ekonometriska modell. Importen i en sektor bestäms i modellen vanligen som en linjär funktion av ett antal variabler som uttrycker efterfrågan på import i sektorn. Antalet förklarande variabler varierar mellan 1 och 13. Med hjälp av utrikeshandelsstatistiken och input-outputundersökningen 1968¹ har den importerade andelen av efterfrågan bestämts. För en eller högst två efterfrågevariabler, nämligen de som står för de största andelarna av importen, har en marginell importbenägenhet skattats med regressionsanalys. En justering har gjorts för att undvika en tendens till underskattning av importen som ligger i metoden med linjära importfunktioner. Justeringen har gjorts med utgångspunkt från de residualer som erhålls vid importfunktionsskattningarna och har införts i importfunktionerna så att importelasticiteten bibehålls. Vidare har importfunktionerna anpassats så att de 1975 går igenom det importvärde som svarar mot det normalläge som beskrivs i inledningen. Funktionerna redovisas i tidigare nämnda bilaga om modellen.

I LU 70 och avstämningen av LU 70 användes importfunktioner² av samma typ som de som redovisas här. En utvidgning har emellertid skett av antalet förklarande variabler för att på ett riktigare sätt återge strukturella förändringars inverkan på importen. En uppföljning av de prognoser som gjorts med tidigare använda funktioner tyder på att importen underskattats i LU 70 och i avstämningen. Störst är underskattningen för verkstadsindustri

¹ Statistiska meddelanden Nr N 1972:44, SCB.

² SOU 1973:21, Svensk ekonomi fram till 1977, sid. 125 ff.

m. m. Den utvidgning av importfunktionerna och den nya metod för justering för icke-linearitet som används här bör motverka denna tendens till underskattning.

Importen bestäms i modellen till 1968 års mottagarpriser, dvs. inkl. tullar, införsel- och kompensationsavgifter, indirekta skatter och handelsmarginaler på import. Skattningarna av parametrar baserar sig vanligtvis på tidsperioden 1959–1973. Vissa sektorer har behandlats på speciella sätt. Det framgår av redogörelsen för förändringarna 1975–1980 nedan.

Förändringar 1960–1980

Importen av varor och tjänster väntas i alternativ I–III öka med 5,2–6,4 % per år 1975–1980 räknat i 1968 års priser, se tabell 6.5. I alternativ IV – som ej detaljredovisas i det följande – ökar importen med 4,7 % per år. Det innebär en dubbelt så snabb ökning som ökningen av bruttonationalprodukten, dvs. en importelasticitet på ca 2. Importen kommer därmed att 1980 uppgå till 28–29 % av den totala tillförseln, dvs. av import plus bruttonationalprodukt räknat i 1968 års mottagarpriser. Till skillnad från under 1950- och 1960-talen då importvolymen fördubblades per tioårsperiod beräknas den under 1970-talet bara öka med 70–80 %. De förändringstakter som anges i tabellen för 1970–1975 och 1975–1980 baseras på de justerade värden på importen som beskrivs i avsnitt 5.1. Importtillväxten 1975–1980 skulle bli 6 à 7 % per år räknat från den faktiska importnivån 1975.

1969 och 1970 steg importen mycket kraftigt med 15 % resp. 13 %. Det berodde bl. a. på att särskilt 1970 kännetecknades av ett ovanligt högt utnyttjande av landets produktionskapacitet. Produktionen här hemma gick inte att öka tillräckligt mycket för att möta efterfrågan. Importens ökningstakt 1965–1970 kom därför att vara betydligt högre än ökningstakten 1970–1975. Man kan säga att 1969 och 1970 fått en del av den importökning som vid ett jämnare utvecklingsförlopp skulle ha fallit på åren därefter. Detta har medfört att importens ökning 1970–1975 för flera sektorer är betydligt lägre än under 1960-talet. Det gäller t. ex. för livsmedel, textilier, gummivaror, grafiska och kemiska produkter, järn, stål och metall, transporter och turistande utomlands, se tabell 6.5. Under 1975–1980 förutses för några av dessa sektorer en återgång till en högre utvecklingstakt.

I alternativ I som innebär en snabbare ökning av privat konsumtion (3 % per år) och en långsammare ökning av offentlig konsumtion, väntas importen öka med 6,4 % per år. Vid en ökning av privat konsumtion med 2 % per år och en snabbare ökning av den offentliga konsumtionen, alternativ II, väntas importens ökningstakt dämpas till 5,3 % per år. Denna skillnad beror på att den privata konsumtionen ställer högre krav på import än den offentliga konsumtionen.

Alternativ I och II för utvecklingen 1975–1980 medför för vissa sektorer kraftiga skillnader i importens förändring. För andra sektorer påverkas importutvecklingen inte alls eller obetydligt av de olika alternativen. Vid alternativ I med den högre tillväxten i privat konsumtion ökar importen ca 1,5 % snabbare i dryckesvaru- och tobaksindustri och i övrig tillverknings-

Tabell 6.5 Import per sektor 1960–1980
1968 års priser

Sektor	Andel av total import 1975	Årlig procentuell förändring					
		1960–1965	1965–1970	1970–1975	1975–1980		
					Alt. I	Alt. II	Alt. III
Jordbruk och fiske	3,9	1,5	4,2	1,1	0,7	-0,4	-0,4
Skogsbruk	0,1	-12,1	2,5	15,3	6,4	6,4	6,4
Extraktiv industri	4,0	4,8	13,6	4,4	6,2	5,2	5,0
Skyddad livsmedelsindustri	1,7	6,7	6,7	4,9	4,3	4,0	3,9
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	3,3	6,1	7,0	5,3	5,9	4,8	4,8
Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,9	13,0	6,7	5,1	3,5	2,1	2,1
Textil- o. beklädnadsindustri	9,0	9,0	9,7	7,4	6,5	5,9	5,8
Trä-, massa- och pappersindustri	2,2	12,7	11,9	9,4	9,1	8,4	8,1
Grafisk industri	0,4	11,6	11,2	2,4	5,9	3,7	3,5
Gummivaruindustri	1,0	15,1	7,9	5,2	5,5	4,4	4,2
Kemisk industri	11,0	10,2	12,7	8,3	9,3	8,5	8,2
Petroleum- och kolindustri	4,9	4,5	6,1	-2,9	0,4	-0,6	-0,9
Jord- och stenindustri	1,7	8,2	5,5	7,9	7,1	6,0	5,9
Järn-, stål- och metallverk	7,0	2,1	6,3	3,0	5,3	4,3	4,1
Verkstadsindustri exkl. varv	32,0	8,8	7,5	7,4	7,9	6,9	6,8
Varv	1,8	8,3	-0,1	13,4	-2,8	-3,8	-3,8
Övrig tillverkningsindustri	1,2	11,5	5,9	6,9	8,6	7,1	7,1
El-, gas-, värme- och vattenverk	0,1	37,3	32,6	-14,5	-27,2	-27,2	-27,2
Byggnadsverksamhet	0	-	-	-	-	-	-
Varuhandel ^a	1,5	2,8	8,9	10,2	8,0	7,1	6,8
Samfärdsel	3,6	8,5	116,4	3,9	-0,3	-1,1	-1,4
Bostadsförvaltning	0	-	-	-	-	-	-
Privata tjänster	3,0	-0,9	12,8	12,2	6,9	3,9	3,9
Utländska turisttjänster	5,6	10,1	11,4	2,2	6,6	3,9	3,9
Summa varor och tjänster	100,0	6,9	8,5	5,7	6,4	5,3	5,2
Industri	82,1	7,5	8,1	6,1	6,8	5,9	5,8
Varor ^b	86,2	7,0	7,9	5,7	6,6	5,7	5,5
Tjänster ^a	13,8	6,7	12,7	5,3	5,2	3,1	2,9

^a I enlighet med den nyckel mellan svensk näringsgrensindelning och klassificeringar i utrikeshandelsstatistiken som tillämpas av statistiska centralbyrån inkluderas bl. a. begagnade båtar i sektorn varuhandel. De ingår därför även i summeraden för tjänster.

^b Exkl. begagnade båtar.

industri. Importen av övriga privata tjänster och av utländska turisttjänster ökar då ungefär 3 % snabbare än om privat konsumtion ökar med 2 % per år. Det beror dels på att stora delar av importen i dessa sektorer går direkt till privat konsumtion, dels på att utgiftselasticiteten för dessa varor och tjänster är hög dvs. att en förändring i den totala konsumtionen ger särskilt kraftiga förändringar i konsumtionen av just dessa varor och tjänster. Skillnaderna mellan alternativ II och III är mycket små medan däremot

alternativet IV leder till klart lägre ökningstakter. Några detaljberäkningar för detta senare alternativ redovisas dock inte här.

De största importsektorerna är 1975 verkstadsindustri exkl. varv, vilken står för 32 % av importen, kemisk industri 11 %, textilindustri 9 %, järn-, stål- och metallverk 7 %, import av utländska turisttjänster 6 % och petroleum- och kolindustri 5 %. Procentandelarna avser importen i 1968 års priser.

Importen i verkstadsindustri exkl. varv beräknas öka med 6,8–7,9 % per år vilket är ungefär samma ökningstakt som under perioden 1960–1975 och något snabbare än för den totala importen. Importen består av bilar, maskiner, motorer, hushållsapparater, verktyg m. m. En stor del, 45 % 1968, av importen används som investeringar. En mindre del, 20 % 1968, går direkt till privat eller offentlig konsumtion. Verkstadsindustrin är en av de sektorer där en starkt ökande andel av den inhemska efterfrågan tillgodoses med importerade varor. Textil- och beklädnads-, jord- och sten- och övrig tillverkningsindustri samt varv är andra sådana sektorer. 36 % av den inhemska efterfrågan på verkstadsprodukter tillgodosågs 1970 med import. 1975 hade den andelen ökat till 42 % och 1980 väntas den vara 48 %. Den andel av verkstadsindustrins produktion som exporteras har ökat ännu kraftigare.

Importen av kemiska produkter som kemikalier, industrigaser, gödselmedel, läkemedel, tvättmedel, plastvaror m. m. beräknas öka med 8,2–9,3 % per år i 1968 års priser. Det är en lägre ökningstakt än under 1960-talet men en något högre än under början av 1970-talet. Kemisk industri är den sektor som uppvisar den snabbaste importökningen, 3 % snabbare än den totala importen. Men då produktionen inom landet också ökar kraftigt så kommer inte andelen av den inhemska efterfrågan som tillgodoses med import att öka mer än från 48 % 1975 till 50 % 1980.

Under 1960-talet ökade importen av textil, kläder, skor m. m. kraftigt med i medeltal drygt 9 % om året. Samtidigt slogs inhemska företag ut snabbt. 1960 fanns det 146 000 anställda i textil- och beklädnadsindustrin och 1970 97 000. Dock var produktionsvolymen i stort sett oförändrad. Detta innebär en ökning av importens volym i förhållande till hemmaproduktionens. Importens storlek var 1960 30 % av hemmaproduktionens och 1970 60 %. Importen har därefter stigit ytterligare och beräknas 1975 vara över 80 % av hemmaproduktionen. Statens industriverk har beräknat att importen 1980 är ca 10 % större än hemmaproduktionen. Detta medför att hemmaproduktionen kommer att bli i stort sett oförändrad och att importen ökar med 5,8–6,5 % per år 1975–1980.

Importen av järn-, stål- och metallvaror ökade långsamt under början av 1960-talet, kraftigare under slutet av 1960-talet och återigen långsamt under början av 1970-talet. För 1975–1980 förutses en importökning med 4,1–5,3 % per år. Större delen av importen bestäms av behoven av insatsvaror i järn-, stål- och metallverk och i verkstadsindustrin. Det är den relativt kraftiga produktionsökningen i dessa sektorer 1975–1980 som beräknas medföra den relativt kraftiga importökningen. Den beräknade, kraftiga ökningen av den inhemska produktionen väntas inte ersätta importerade varor i någon större utsträckning före 1980.

Importen av utländska turisttjänster ökade med i medeltal nästan 11 % om året under 1960-talet. 1970–1975 ökade importen av dessa tjänster endast

2 %. Importen består huvudsakligen av svenska turistutgifter i utlandet. I turistutgifterna räknas även en del av gränshandeln, dvs. svensars inköp i Danmark, Finland och Norge. Gränshandelns storlek är beroende av relativprisförändringar mellan de nordiska länderna. Prognoserna för 1975–1980 baseras på ökningen av den totala privata konsumtionen och på en förutsättning om att relativpriset på de utländska turisttjänsterna i förhållande till privat konsumtion i Sverige ökar lika mycket mellan 1975 och 1980 som mellan 1970 och 1975, se avsnitt 6.3. Förutom svenska turistutgifter i utlandet räknas till importen i denna sektor även svenska diplomaturutgifter i utlandet, sjöfartslöner samt matkostnader för ombordanställda. Däremot ingår inte biljettavgifter vilka betalas i Sverige för t. ex. charterresor. Importen av utländska turisttjänster väntas öka med 3,9–6,6 % per år 1975–1980.

Importen av bensin, eldningsolja, motorbrännolja, smörjolja, koks m. m. har ökat med drygt 5 % per år under 1960-talet. Importens storlek är beroende av den produktionskapacitet vid raffinaderier och koksverk som finns i landet. 1967–1968 togs BP:s raffinaderi i Göteborg i bruk, vilket ökade kapaciteten kraftigt. 1974–1975 kom OK:s och TEXACO:s raffinaderi vid Brofjorden och NJA:s koksverk i Luleå igång. En utbyggnad av koksverket i Luleå sker 1977–1980. Däremot har inte räknats med något ytterligare tillskott i raffineringsskapaciteten före 1980. På basis av den studie som redovisas i bilaga 3 över den framtida åtgången av petroleum och kol har importens volym 1980 beräknats vara 65 % av hemmaproduktionen. 1960 var den 290 % och 1970 150 %. Importen väntas därmed bli i stort sett oförändrad fram till 1980. Däremot beräknas importen i extraktiv industri, vilken huvudsakligen består av råolja, öka med 5,0–6,2 % per år.

Ytterligare några sektorer kan behöva kommenteras. Det gäller t. ex. importen i skogsbruket. Den består huvudsakligen av massaved och sågtimmer. Importen bestäms med utgångspunkt från sektorstudien för skogsbruket. Studien tyder på att den inhemska tillgången på råvara för trä-, massa- och pappersindustri kommer att vara mindre än industrins behov. Man får därför räkna med en minskad export och något ökad import av sågtimmer, massaved och liknande produkter. Importen av elektrisk ström har varierat kraftigt de senaste åren på grund av variationer i de inhemska produktionsmöjligheterna. En särskild bedömning av importen 1980 har gjorts av konjunkturinstitutet och baseras på uppgifter från centrala driftledningen. Den tyder på att importen minskar till 1/5 av vad den är 1975. Vidare har hänsyn tagits till att sjöfarten beräknas bli av betydligt mindre omfattning de närmaste åren, varför importen i samfärdelsektorn har justerats med drygt 1/2 miljard kr. 1980 i förhållande till det värde importfunktionen ger. Den skulle därmed minska med 0,3–1,4 % per år 1975–1980.

Sammanfattning

Importen av varor och tjänster beräknas 1975–1980 öka med 4,7–6,4 % per år i volym. Det är något långsammare utvecklingstakt än under perioden 1960–1975 då den ökade med 6,7 % per år. I alternativ I med 3 % årlig tillväxt av den privata konsumtionen väntas importen öka en dryg procenten-

het snabbare per år än i alternativ II och III då den privata konsumtionen ökar med 2 % per år. I alternativet IV ligger importens ökningstakt drygt 1/2 procentenhet lägre än i II och III.

6.2.2 *Export*

Exportens volym har under 1960-talet mer än fördubblats. Den har ökat med i medeltal 8 % per år. Under första halvan av 1970-talet har exporten utvecklats betydligt långsammare huvudsakligen beroende på att exporten beräknas minska 1974–1975 med 7 à 8 %. Detta i sin tur är en följd av den kraftiga lågkonjunktur som f. n. råder i många av de länder vi exporterar till, t. ex. Storbritannien, Förenta staterna och Danmark. Exporten beräknas öka med i medeltal drygt 5 % per år 1970–1975.

LU:s modellberäkningar baseras emellertid på ett hypotetiskt värde på exporten 1975, som beräknats med hjälp av den trendmässiga ökningen av exporten under senare år, se avsnitt 5.1. I detta hypotetiska fall, som är utgångspunkten för den fortsatta framställningen, ökar exporten 1970–1975 med 8 % per år liksom under 1960-talet. Exportens andel av bruttonationalprodukten i fasta priser har därmed ökat från 18 % 1960 till 32 % 1975. Senare i detta avsnitt redovisas utvecklingen sedan 1960 samt prognoser fram till 1980.

Analysmetod

Den framtida utvecklingen av export av varor och tjänster har beräknats inom ramen för den ekonometriska modell som används i långtidsutredningen, se avsnitt 1.6. I modellen blir exporten bestämd av de krav som man ställer på bytesbalansen för 1980. Det är den totala export som krävs dels som betalning för vår löpande import, dels för att åstadkomma den önskade förbättringen av vår utrikesbalans. Utrikesbalansens utveckling diskuteras i avsnitt 6.1.

Vid sidan av modellresultaten har exportprognoser för LU:s varusektorer även gjorts av konjunkturinstitutet. För de flesta sektorer baseras dessa på en bedömning av de marknadsmässiga förutsättningarna för svensk export. För en del sektorer har dessa prognoser tagits som givna förutsättningar

Tabell 6.6 Export 1960–1975

	1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975	
Export av varor och tjänster	7,6	9,0	8,2	
Årlig procentuell volymförändring				
	1960	1965	1970	1975
Exportens procentandel av bruttonationalprodukten	18	20	25	32

även i modellberäkningarna. Detta gäller jordbruk och fiske, skogsbruk, skyddad och konkurrensutsatt livsmedelsindustri, dryckesvaru- och tobak-sindustri, textil- och beklädnadsindustri, petroleum- och kolindustri, varv samt el-, gas-, värme- och vattenverk. Även för tjänstesektorerna har exporten bestämts exogent i modellberäkningarna. Prognoserna för tjänsteexporten har gjorts inom finansdepartementet. Tillsammans svarar den på så sätt exogent bestämda exporten för ca 26 % av den totala exporten 1975. Även i industrienkäten (se avsnitt 7.3.3) har exportuppgifter samlats in.

Resten av den erforderliga exporten måste komma från de stora varuexportsektorerna verkstadsindustri exkl. varv, trä-, massa- och pappersindustri, järn-, stål- och metallverk, kemisk industri och extraktiv industri (malm) samt några mindre exportsektorer. Exportkravet fördelas på dessa sektorer med en nyckel som anger hur stor andel av exportkravet varje sektor förut-sätts bidra med.

Förändringar 1960–1980

I det följande redogörs för det exportkrav som framkommer i långtids-utredningens modell och som därmed är konsistent med andra prognoser över utvecklingen av sysselsättning, produktion, konsumtion, import m. m. som redovisas i andra delar av detta kapitel. Här bör dock framhållas att de redovisade ökningstakterna baseras på det uppjusterade exportvärdet för 1975. Skulle man utgå från det faktiska och mycket lägre värdet för detta år kommer detta att höja ökningstakten 1975–1980 för totalexporten med inemot 2 procentenheter. De följande resultaten anknyter dock genomgående till den trendmässiga utvecklingen.

För att uppnå de uppsatta målen för bytesbalansen krävs att exporten av varor och tjänster ökar med 6,2–7,7 % i volym per år 1975–1980. För varuexporten innebär detta en ökning med 7,2–8,8 % per år, vilket är en ökningstakt som skall jämföras med de bedömningar som gjorts av efterfrågan på svensk varuexport. Den senare ger en ökning med ca 8 % per år. Exportens andel av bruttonationalprodukten i fasta priser skulle med dessa förändringstakter öka från 32 % 1975 till 38 à 39 % 1980.

I alternativ I, dvs. vid en ökning av den privata konsumtionen med 3 % per år, krävs en ökning av exporten med 7,7 % per år, vilket är en något lägre ökningstakt än under perioden 1960–1975. I alternativ II och III med en ökning i privat konsumtion med 2 % per år krävs en årlig ökning av exporten med 6,6–6,7 % och i alternativ IV med 6,2 %. Exportkravet blir således 1 % per år större i alternativ I än i alternativ II. Det beror på att den högre privata konsumtionen medför en högre import, som sedan via bytesbalanskravet medför en motsvarande högre export.

1975 svarar verkstadsindustri exkl. varv för 39 % av den svenska exporten, trä-, massa- och pappersindustri för 17 %, järn-, stål- och metallverk för 7 %, kemisk industri för 5 % och extraktiv industri för 3 %. På dessa sektorer ställs huvuddelen av exportkraven.

Verkstadsindustrins export behöver öka med 8,7–10 % per år. Det är en ökningstakt som är lägre än takten 1960–1975 men i linje med konjunkturinstitutets prognoser och med branschens egen bedömning sådan den framkommer i industrienkäten. När det gäller trä-, massa- och pap-

Tabell 6.7 Export per sektor 1960–1980

1968 års priser

Sektor	Andel av total export 1975	Årlig procentuell förändring					
		1960–1965	1965–1970	1970–1975	1975 Alt. I	1980 Alt. II	Alt. III
Jordbruk och fiske	1,3	11,3	-3,5	13,1	-6,2	-6,2	-6,2
Skogsbruk	0,3	15,5	13,6	-11,5	-7,2	-7,2	-7,2
Extraktiv industri	3,0	3,9	6,6	2,6	7,8	6,8	6,6
Skyddad livsmedelsindustri	0,7	2,9	3,9	-0,2	3,3	3,3	3,3
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	0,6	4,8	5,8	13,1	1,9	1,9	1,9
Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,1	10,8	11,2	10,9	1,4	1,4	1,4
Textil- och beklädnadsindustri	2,5	14,5	15,8	4,4	10,5	10,5	10,5
Trä-, massa- och pappersindustri	16,8	4,0	6,1	5,9 ^a	7,4	6,3	6,2
Grafisk industri	0,4	17,9	4,8	13,1	8,7	7,6	7,4
Gummivaruindustri	0,9	13,2	10,0	12,3	9,1	7,9	7,8
Kemisk industri	5,1	11,9	15,5	11,6	13,4	12,2	12,1
Petroleum-, och kolindustri	0,5	12,2	23,1	0,5 ^a	-0,1	-0,1	-0,1
Jord- och stenindustri	0,9	5,4	6,6	11,7	10,7	9,6	9,4
Järn-, stål- och metallverk	7,4	9,3	9,3	6,7	12,2	11,0	10,9
Verkstadsindustri exkl. varv	39,0	10,8	12,9	11,3	10,0	8,8	8,7
Varv	5,1	13,2	4,3	7,4 ^a	-3,2	-3,2	-3,2
Övrig tillverkningsindustri	0,6	14,7	11,5	13,9	14,0	12,9	12,7
El-, gas-, värme- och vattenverk	0,1	15,4	-4,2	6,9	0,4	0,4	0,4
Byggnadsverksamhet	-	-	-	-	-	-	-
Varuhandel ^b	2,2	11,5	2,5	6,4 ^a	4,6	4,6	4,6
Samfärdsel	9,2	2,8	5,5	5,2	-4,1	-4,1	-4,1
Bostadsförvaltning	-	-	-	-	-	-	-
Privata tjänster	3,3	4,8	8,1	3,4	4,3	4,3	4,3
Utländska turisttjänster	-	-	-	-	-	-	-
Summa varor och tjänster	100,0	7,6	9,0	8,2	7,7	6,7	6,6
Industri	83,5	8,4	9,9	8,6	9,1	8,0	7,9
Varor ^c	85,2	8,5	9,7	8,6	8,8	7,8	7,7
Tjänster ^b	14,8	4,0	5,9	6,4	-0,6	-0,6	-0,6

^a Förändringstakterna 1970–1975 är justerade för ett brott 1972 i tidsserierna i det statistiska underlaget.

^b I enlighet med den nyckel mellan svensk näringsgrensindelning och klassificeringar i utrikesstatistiken som tillämpas av statistiska centralbyrån inkluderas bl. a. begagnade båtar i sektorn varuhandel. De ingår därför även i summeraden för tjänster.

^c Exkl. begagnade båtar.

persindustri är den ökning som krävs 6,2–7,4 % per år. Det är i stort sett samma ökningstakt som 1965–1975, konjunkturinstitutets prognos och industrienkäten. För järn-, stål- och metallverk krävs en exportökning på 10,9–12,2 % per år vilket är i linje med konjunkturinstitutets prognos men något över industrienkäten. För kemisk industri krävs 12,1–13,4 % per år. Konjunkturinstitutets prognos och industrienkäten ger en ökningstakt inom det angivna intervallet. Den extraktiva industrin skulle behöva öka sin export med 6,6–7,8 % per år, en ökningstakt som ligger klart över de senaste femton årens ökningstakt.

Sammanfattning

Exporten av varor och tjänster beräknas behöva öka med 6,6–7,7 % i volym per år 1975–1980 för att jämvikt i bytesbalansen skall uppnås 1980. Det är en något långsammare ökningstakt än under perioden 1960–1975 då exporten ökade med drygt 8 % per år.

6.3 Privat konsumtion och priser

Den privata konsumtionen uppgår 1975 till ungefär 150 miljarder kr. i löpande priser, vilket är 52 % av BNP. Den privata konsumtionen ökade under 1960–1975 med i medeltal 3 % per år i volym. Räknat per capita blir ökningstakten något lägre då befolkningen under samma period ökat. Av tabell 6.8 framgår vidare att ökningstakten sjunkit för varje femårsperiod. Konsumentpriserna har 1960–1975 ökat med i genomsnitt 5 % per år. Under 1960-talet var prisökningstakten 4 % per år medan den under 1970–1975 varit 8 % per år i genomsnitt främst beroende på effekterna av de kraftiga internationella prishöjningarna 1973–1975. Tillsammans innebär volym- och prisutvecklingen att den privata konsumtionen mätt i löpande priser ökade med i medeltal knappt 9 % per år 1960–1975.

Senare i detta avsnitt beskrivs mer ingående den privata konsumtionens utveckling 1960–1975. Vidare redovisas prognoser för den kommande femårsperioden. Samma definition av privat konsumtion och avgränsning mot offentlig konsumtion som i nationalräkenskaperna används här. Det innebär bl. a. att privat konsumtion i allmänhet avser konsumenternas inköp av varor och tjänster. Ett undantag är dock bostadskonsumtionen där man inte räknar inköpen av egna hem och fritidshus som privat konsumtion utan uppskattar ett nyttjandevärde av bostäderna som skulle täcka avskrivningar och räntekostnader både på lånat kapital och eget kapital. Det uppskattade nyttjandevärdet ingår som en del av den totala privata konsumtionen. Vidare ingår svenska medborgares utgifter i utlandet, medan utländska medborgares inköp i Sverige har dragits ifrån vid beräkningarna av den totala privata konsumtionen.

Tabell 6.8 Privat konsumtion 1960–1975
Årlig procentuell förändring

	1960– 1975	1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975
Privat konsumtion, löpande pris	8,6	8,1	7,6	10,3
Konsumentpriser ^a	5,3	3,8	4,3	7,8
Privat konsumtion, volym	3,2	4,1	3,2	2,3
Konsumtionsvolym per capita	2,6	3,4	2,4	2,0

^a Implicitprisindex för privat konsumtion.

Analysmetod

Den *totala* privata konsumtionens utveckling 1975–1980 har i långtidsutredningens kalkyler denna gång bestämts exogent, dvs. som en utifrån given förutsättning. Däremot bestäms den offentliga konsumtionen residualt. Detta är en skillnad mot tidigare utredningar, då den privata konsumtionen bestämdes residualt.

Prognoserna över hur den privata konsumtionen fördelas på konsumtion av i olika sektorer producerade varor och tjänster framkommer emellertid som ett *resultat* av modellberäkningarna. Detta sker mot bakgrund av hur dels den totala privata konsumtionen, dels priserna på de olika varorna och tjänsterna utvecklas. Dessa två faktorer är inte de enda som i verkligheten förklarar konsumtionens utveckling. Men de har bedömts betydande tillräckligt mycket för att huvuddragen i den framtida konsumtionsbilden skall kunna förutses även om det förutsätter att konsumenternas preferenser kommer att förändras i samma takt som tidigare. Den privata konsumtionen av varor eller tjänster som produceras i en sektor bestäms därför i modellen i de flesta fall som en linjär funktion av total privat konsumtion och relativpriset på sektorns produkter i förhållande till samtliga sektorers produkter. I tabell 6.9 redovisas de utgifts- och priselasticiteter funktionerna baseras på. Funktionerna har i princip nedanstående form:

$$PC_i = a_i + b_i PC + c_i P_i$$

Tabell 6.9 Utgifts- och priselasticiteter för privat konsumtion

Sektor	Utgiftselasticitet ^a	Priselasticitet ^b
Jordbruk och fiske	0,5	-0,3
Skogsbruk	-	-
Skyddad livsmedelsindustri	0,4	-0,3
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	1,1	-0,5
Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,8	-0,3
Textil- och beklädnadsindustri	0,6	-0,3
Trä-, massa- och pappersindustri	0,9	-1,0
Grafisk industri	1,1	-0,5
Gummivaruindustri	1,6	-1,0
Kemisk industri	1,4	-1,5
Petroleum- och kolindustri	2,0	-0,2
Jord- och stenindustri	0,8	-0,7
Järn-, stål- och metallverk	-	-
Verkstadsindustri exkl. varv	1,8	-0,5
Varv	3,7	-0,7
Övrig tillverkningsindustri	1,0	-0,3
El-, gas-, värme- och vattenverk	2,4	-0,2
Samfärdsel	1,2	-0,3
Bostadsförvaltning ^c	-	-
Privata tjänster	0,8	-0,2
Import av utländska turisttjänster	2,9	-1,2

^a Utgiftselasticiteten anger hur många procent den privata konsumtionen i sektorn förändras när den totala privata konsumtionen ökar 1 %.

^b Priselasticiteten anger hur många procent den privata konsumtionen i sektorn förändras när relativpriset ökar 1 %.

^c Beträffande bostadskonsumtion, se avsnitt 7.3.8.

Beteckningarna har följande betydelse:

PC_i = privat konsumtion, sektor i

PC = total privat konsumtion

P_i = relativpris, 1.00 för samtliga sektorer 1968

a_i , b_i och c_i = parametrar.

(En detaljerad redovisning av resultat och estimationsförfarande ges i bilagan om långtidsutredningens ekonometriska modell.)

För skogsbruk och järn-, stål- och metallverk som har mycket små leveranser till privat konsumtion har den angivna funktionsformen ersatts med en trendframskrivning. Den privata bostadskonsumtionen har beräknats med utgångspunkt från en analys av bostadsefterfrågan, vilket framgår av avsnitt 7.3.8. När det gäller konsumtionen av eldningsolja, bensin m. m. har hänsyn tagits till den neddragning i konsumtionen som med ganska lång eftersläpning kan antas följa på prishöjningarna 1973 och 1974. Dessutom har inlagts en viss övergång från uppvärmning med olja till el och fjärrvärme. Detta i enlighet med de energistudier som statens industriverk har genomfört.

Prismodell

En prismodell har utarbetats bl. a. för att få inbördes konsistenta antaganden om de relativpriser på privat konsumtion som används i konsumtionsfunktionerna. Prismodellen bygger på EFO-rapportens¹ teorier om pris- och lönebildning. De 23 LU-sektorerna har härvid i likhet med i EFO-rapporten grupperats i en konkurrensutsatt och en skyddad sektor med hänsyn till sektorernas beroende av den internationella prisutvecklingen. Som konkurrensutsatta sektorer räknas skogsbruk och industri exkl. skyddad livsmedelsindustri och jord- och stenindustri. Som skyddade sektorer räknas jordbruk, skyddad livsmedelsindustri, jord- och stenindustri, el-, gas-, värme- och vattenverk, byggnadsverksamhet och tjänstesektorerna. Prisutvecklingen i konkurrensutsatta sektorer bestäms i modellen av den internationella prisutvecklingen. Om den senare görs endast ett fristående antagande som redovisas i kapitel 2. Löneutvecklingen i konkurrensutsatta sektorer bestäms via antaganden om produktivitet och löneandel. Löneutvecklingen i skyddade sektorer följer den genomsnittliga löneutvecklingen i de konkurrensutsatta sektorerna. Via produktivitet och löneandel bestäms prisutvecklingen i de skyddade sektorerna. Förutom dessa samband tar modellen även hänsyn till prisspridning via insatsleveranser mellan sektorer. En mer ingående beskrivning av modellen redovisas i bilagan om långtidsutredningens ekonometriska modell.

I tabell 6.10 redovisas resultaten av relativprisberäkningar baserade på modellen. Beräkningarna utgår bl. a. från ett antagande om en internationell prisökning på totalt 3 % per år. Ökningen antas vara starkare för verkstadsprodukter, vilka sedan 1968 uppvisat en starkare prisökning än genomsnittet och svagare för kemiska produkter och vissa andra sektorer produkter som uppvisat en svagare prisökning. Den internationella prisutvecklingen på råolja, eldningsolja, bensin m. m. antas följa de genomsnittliga världs-

¹ Edgren, Faxén, Odhner: Lönebildning och samhällsekonomi, Stockholm 1970.

Tabell 6.10 Relativpris för privat konsumtion 1960–1980
1968 = 1,00

Sektor	1960	1965	1970	1975	1980
Jordbruk och fiske	1,00	1,07	1,02	1,12	1,11
Skogsbruk	0,96	0,97	0,96	–	–
Extraktiv industri	–	–	–	–	–
Skyddad livsmedelsindustri	0,88	1,00	1,01	1,05	1,07
Konkurrensutsatt livsmedels- industri	1,22	1,07	1,01	1,04	1,03
Dryckesvaru- och tobaks- industri	0,94	0,94	0,98	1,00	1,00
Textil-och beklädnads- industri	1,15	1,05	0,94	0,83	0,77
Trä-, massa- och pappers- industri	1,10	1,06	0,98	1,11	1,03
Grafisk industri	0,76	0,90	1,02	1,10	1,13
Gummivaruindustri	1,68	1,14	0,96	0,93	0,87
Kemisk industri	1,16	1,04	0,96	1,01	0,90
Petroleum- och kolindustri	1,28	1,02	0,93	1,34	1,34
Jord- och stenindustri	0,92	1,00	0,96	1,08	1,07
Järn-, stål- och metallverk	–	–	–	–	–
Verkstadsindustri exkl. varv	1,12	1,05	0,96	0,93	0,90
Varv	0,86	1,00	1,05	1,18	1,09
Övrig tillverkningsindustri	1,02	1,04	0,94	1,04	0,97
El-, gas-, värme- och vattenverk	1,36	1,11	0,91	0,87	0,87
Byggnadsverksamhet	–	–	–	–	–
Varuhandel	–	–	–	–	–
Samfärdsel	0,94	0,96	0,99	0,97	1,05
Bostadsförvaltning ^b	1,03	0,98	1,06	0,93	–
Privata tjänster	0,83	0,93	1,04	1,08	1,16
Utländska turisttjänster	0,95	0,99	1,00	1,07	1,14
Samtliga	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

^a Relativpris är beräknat som privat konsumtion i sektorn i löpande priser dividerat med privat konsumtion i sektorn i 1968 års priser, detta i sin tur dividerat med motsvarande implicitetsindex för hela den privata konsumtionen.

^b Beträffande bostadskonsumtion, se avsnitt 7.3.8.

marknadspriserna 1975–1980.

Relativpriset har för flera viktiga sektorer bedömts utanför modellen då de förenklingar som ligger i prismodellen bedömts som allt för grova eller då särskilda utredningar om prisutvecklingen funnits att tillgå. Det gäller exempelvis för grafisk industri där tidigare utredningar pekar på svagt ökande relativpris. Det gäller också för dryckesvaru- och tobaksindustrin där relativpriset i stor utsträckning bestäms av storleken på de indirekta varuanknutna skatterna. Oförändrat relativpris förutsätts för denna sektor. Även relativpriserna på energi och bostäder förutsätts vara ungefär oförändrade. För verkstadsindustri exkl. varv förutses en minskning av relativpriset på privat konsumtion av samma storlek som 1970–1975 (som ovan framhölls antas dock export- och importpriserna i verkstadsindustrin stiga hastigare än andra export- och importpriser). För utländska turisttjänster förutses en ökning av relativpriset av samma storlek som 1970–1975.

Förändringar 1960–1980

Tre olika beräkningar av den privata konsumtionens utveckling 1975–1980 har gjorts. I den första, som svarar mot LU:s beräkningsalternativ I, prövas konsekvenserna av en årlig volymökning av den privata konsumtionen med 3 %. I den andra, som svarar mot alternativ II och III, förutsätts den privata konsumtionen öka med 2 % per år. Räknat per capita innebär alternativ I en ökning med 2,8 % per år och alternativ II och III en årlig ökning med 1,8 %. Alternativ I innebär ungefär samma ökning som under 1960-talet. Alternativ II och III motsvarar ungefär ökningen under början av 1970-talet. I LU:s alternativ IV studeras effekten av en årlig ökning av den privata konsumtionen med 1,5 %. Dessa beräkningar redovisas emellertid inte i detalj i detta avsnitt.

Genom att ATP successivt kommer att omfatta allt fler pensionärer och genom de standardhöjningar av pensionerna som har garanterats de folkpensionärer som saknar ATP eller har låga ATP-belopp, beräknas pensionsgruppen årligen öka sin privata konsumtion med 4 % per person. Därmed blir utrymmet för en årlig ökning av den privata konsumtionen för övriga grupper i motsvarande mån lägre.

Konsumentpriserna beräknas öka med ungefär 4 % per år 1975–1980. Den beräknade prisökningen är ungefär densamma som under 1960-talet men betydligt lägre än under början av 1970-talet. Beräkningarna förutsätter en relativt långsam internationell prisutveckling på 3 % per år. Det är ungefär samma internationella prisökningstakt som under 1960-talet men väsentligt lägre än i början på 1970-talet. Tillsammans innebär volym- och prisutvecklingen en ökningstakt i löpande priser på 7,1 % alternativt 6,4 % per år 1975–1980. Därmed skulle den privata konsumtionen komma att uppgå till över 200 miljarder kr. i löpande priser 1980.

Tabell 6.12 visar hur konsumtionen av olika sektorer varor och tjänster har utvecklats sedan 1960 och beräkningsresultaten för 1975–1980 enligt de tre alternativen. Resultaten på den redovisade detaljnivån är naturligtvis mycket osäkra och de måste tolkas med försiktighet. Ökningen 1975–1980 är särskilt kraftig, mer än 5 % per år i alternativ I, för kemiska varor, gummi varor, verkstadsprodukter inkl. båtar, el-, gas-, värme- och vattenverk och turistutgifter i utlandet. Dessa varor och tjänster varierar också mest vid förändringar i den totala konsumtionsökningen. De har de högsta utgiftselas-

Tabell 6.11 Privat konsumtion 1975–1980

Årlig procentuell förändring

	Alt. I	Alt. II	Alt. III
Privat konsumtion, löpande pris	7,1	6,4	6,4
Privat konsumtion, volym	3,0	2,0	2,0
Konsumentpriser ^a	4,0	4,3	4,3
Konsumtionsvolym per capita	2,8	1,8	1,8

^a Implicitprisindex för privat konsumtion.

Tabell 6.12 Privat konsumtion per sektor 1960–1980
1968 års priser

	Andelar av privat konsumtion 1975	Årlig procentuell volymförändring				
		1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975	1975–1980	
					Alt. I	Alt. II och III
Jordbruk och fiske	4,1	1,5	1,3	1,6	1,5	0,8
Skogsbruk	0,1	-5,0	-3,1	-4,1	-7,0	-7,2
Extraktiv industri	0	-	-	-	-	-
Skyddad livsmedelsindustri	10,8	1,4	0,9	1,1	1,0	0,4
Konkurrensutsatt livsmedels- industri	5,5	5,9	4,1	2,1	3,2	2,0
Dryckesvaru- och tobaks- industri	8,3	5,0	3,7	2,1	2,3	1,3
Textil- och beklädnads- industri	9,7	4,9	1,9	2,2	2,1	1,3
Trä-, massa- och pappers- industri	1,6	8,1	3,2	-0,2	3,8	2,8
Grafisk industri	2,2	0,4	4,2	1,0	2,9	1,7
Gummivaruindustri	0,6	15,5	7,7	2,5	5,5	3,9
Kemisk industri	3,2	9,8	6,3	2,6	6,6	5,3
Petroleum- och kolindustri	3,7	10,4	8,5	-0,6	3,0	0,8
Jord- och stenindustri	0,3	4,2	2,7	0	2,5	1,6
Järn-, stål- och metallverk	0	0	0	0	0	0
Verkstadsindustri exkl. varv	9,4	8,4	2,9	6,3	5,3	3,5
Varv	0,6	8,4	14,4	6,4	10,3	7,3
Övrig tillverkningsindustri	1,4	5,1	3,9	1,4	3,2	2,1
El-, gas-, värme- och vattenverk	1,8	5,3	9,1	6,4	8,1	6,0
Byggnadsverksamhet	0	-	-	-	-	-
Varuhandel	0	-	-	-	-	-
Samfärdsl	4,4	4,1	4,2	2,9	3,0	1,7
Bostadsförvaltning	16,9	2,5	2,9	2,2	2,4	2,4
Privata tjänster	12,4	2,9	1,4	2,1	2,0	1,0
Import av utländska turist- tjänster	3,1	10,1	11,4	2,2	6,6	3,9
Samtliga	100	4,1	3,2	2,3	3,0	2,0

ticiteterna (se tabell 6.9). Ökningstal klart under genomsnittet erhöles för produkter från t. ex. jordbruk och skyddad livsmedelsindustri.

Den privata konsumtionen av livsmedel, drycker och tobak väntas öka med 1–1,9 % per år. Den privata konsumtionen av varor från den konkurrensutsatta livsmedelsindustrin, dvs. kaffe, margarin, vissa djupfrysta och konserverade varor m. m., beräknas öka i takt med den totala privata konsumtionen. Däremot väntas konsumtionen av det som kommer från den skyddade livsmedelsindustrin, dvs. mjöl, bröd, mjölk, smör, socker m. m., öka långsammare än hela den privata konsumtionen. Det senare gäller även för direktleveranserna från jordbruk och fiske, nämligen färsk fisk, ägg, färska grönsaker, frukt och potatis. Den privata konsumtionen av läskedrycker, öl, vin, sprit och tobak, väntas öka i något långsammare

takt än den totala privata konsumtionen. Tillsammans beräknas livsmedel, drycker och tobak fortsätta minska som andel av den totala privata konsumtionen. 1960 var 33 % av konsumtionen livsmedel, drycker och tobak och 1970 30 %. 1980 beräknas andelen vara ca 27 %. Priserna på livsmedel väntas stiga i takt med prisutvecklingen för andra varor och tjänster. Parallellt med de modellberäkningar som ger ovan nämnda resultat har den framtida livsmedelskonsumtionen analyserats i jordbruksstudien.¹ Där beräknas livsmedelskonsumtionen vara ungefär densamma 1980 som 1975 om man räknar hur mycket energi och protein varje person förbrukar.

Bostadskonsumtionen, dvs. hyror i flerfamiljshus och nyttjandevärdet av småhus och fritidshus, utgör 17 % av den privata konsumtionen. Denna konsumtionspost beräknas öka med 2,4 % per år. I denna ökning inräknas effekterna av en nyproduktion på ca 70 000 lägenheter per år 1975–1980, varav över hälften i småhus, en ökning av utrymmesstandarden räknad i antal rum per person med 1 à 2 % per år och en minskning av de f. n. 450 000–500 000 omoderna eller halvmoderna lägenheterna med 1/4. Prisutvecklingen för bostäder väntas följa den allmänna prisutvecklingen för privat konsumtion.

Kläder, tyger, skor och annat från textil- och beklädnadsindustrin står för nära 10 % av hela den privata konsumtionen 1975. Andelen väntas minska till något över 9 % 1980, eftersom ökningen av konsumtionen av kläder och skor beräknas bli något mindre än av annan konsumtion eller 1,3–2,1 % per år. Prisutvecklingen väntas bli betydligt långsammare än för andra varor och tjänster. Orsaken är konkurrensen från lågprisländer, vilken väntas medföra en fortsatt ökning av importen och en minskad hemproduktion.

Den privata konsumtionen av energi m. m., dvs. konsumtion av el, gas, bränsle till bostäder, bensin m. m., beräknas 1975 utgöra drygt 5 % av den privata konsumtionen. Hushållens energikonsumtion ökade 1970–1975 med i medeltal bara 1 à 2 % per år beroende på en kraftig sänkning av energikonsumtionen 1974. Tidigare femårsperioder har den ökat med 8 à 9 % per år. 1975–1980 beräknas energikonsumtionen öka med 2,6–4,8 % per år, dvs. snabbare än den totala privata konsumtionen. Prisutvecklingen för energi m. m. väntas bli densamma som för den totala privata konsumtionen. Det bör påpekas att ovan angivna förändringstakter ges i 1968 års priser och att de inte helt motsvarar förändringar i energienheter. Vidare bör även påpekas att energisektorerna 12 och 18 inte levererar enbart energi utan även t. ex. vatten.

Konsumtionen av verkstadsprodukter, varor som t. ex. bilar, båtar, kylskåp, TV-apparater, verktyg, husgeråd och instrument, utgör 1975 10 % av hela den privata konsumtionen. Andelen väntas öka något till ungefär 11 % 1980 på grund av den snabbare konsumtionsökningen för denna typ av varor än för andra. Ökningen väntas bli 5,3 % per år i alternativ I, då den totala privata konsumtionen ökar med 3 % per år. Priserna väntas stiga något långsammare för verkstadsprodukter än för andra varor och tjänster eller med 3 à 4 % per år.

Konsumtionen av varor från andra delar av industrin än de som redan nämnts utgör drygt 9 % av den totala privata konsumtionen 1975. Det är varor från trä-, massa- och pappers-, grafisk, gummivaru-, kemisk, jord-

¹ Jordbruk, trädgårdsodling och fiske, Ds Jo 1975:3.

och sten- och övrig tillverkningsindustri samt järn-, stål- och metallverk. Andelen beräknas stiga till 10 % 1980. Prisutvecklingen väntas bli betydligt långsammare för varor från dessa sektorer än för andra. Framför allt beror detta på en snabbare produktivitetstillväxt vid tillverkningen av dessa varor. Inom gruppen väntas konsumtionen stiga kraftigt för gummivaror och kemiska varor, se tabell 6.12.

Resor med buss, järnväg, flyg m. m., turistutgifter i utlandet samt post- och telekommunikationer väntas öka snabbare än annan konsumtion. I alternativ I ökar resor m. m. med 4,5 % medan den totala privata konsumtionen ökar med 3 % per år. Andelen resor m. m. som uppgick till 7,5 % av den totala privata konsumtionen 1975 väntas öka till inemot 8 % 1980. Prisutvecklingen väntas bli betydligt snabbare, ca 6 % per år, än den allmänna prisutvecklingen på privat konsumtion.

Övriga privata tjänster, dvs. utgifter för läkarvård, bank- och försäkrings-tjänster, reparation och service på bilar, restaurang- och kafébesök, underhållning, radio- och TV-licenser, hår- och skönhetsvård m. m., står för drygt 12 % av hela den privata konsumtionen 1975. Andelen väntas minska till strax under 12 % 1980. I alternativ I ökar konsumtionen av övriga privata tjänster med 2 % per år. Priserna beräknas stiga med ca 6 % per år, dvs. snabbare än priserna för hela den privata konsumtionen. Det beror på den relativt långsamma produktivitetstökning som väntas fram till 1980 i denna del av ekonomin.

6.4 Privata investeringar

Med privata investeringar avses i detta sammanhang såväl näringslivets investeringar som investeringar gjorda av offentliga affärsverk och aktiebolag. De offentliga myndigheternas investeringar redovisas i avsnitt 6.7 och i tabellerna 5.9–5.12 redovisas den totala investeringsverksamheten. Nedan ges en översiktlig bild av de privata investeringarnas utveckling. För en mer detaljerad genomgång hänvisas till de olika näringsgrensavsnitten i kapitel 7.

Till underlag för bedömningarna 1975–1980 ligger för industrins och varuhandelns del enkätmaterial, som insamlats från olika företag om deras framtida investeringsplaner. För övriga näringsgrenar bygger prognoserna på planer och material som insamlats och bearbetats av fackdepartement, myndigheter och branschorganisationer. Dessa uppgifter har inte utan vidare kunnat användas för våra kalkyler utan har i vissa fall fått kompletteras med expertbedömningar. Som hjälp för dessa bedömningar har i vissa fall använts erfarenhetsmässiga samband mellan produktion och insats av kapital.

Två alternativa utvecklingstakter har beräknats för privata investeringar 1975–1980, vilka anknyter till alternativen I och II, dvs. de båda fallen utan arbetstidsförkortning. Vissa överslagsvisa beräkningar har visserligen gjorts över investeringsutvecklingen i alternativen III och IV, men med hänsyn till den stora osäkerheten i dessa kalkyler har de endast redovisats

Tabell 6.13 Privata bruttoinvesteringar 1960–1980

Årlig procentuell volymförändring

	1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975	1975–1980	
				Alt. I	Alt. II
Jordbruk och fiske	10,6	-2,4	5,9	-1,6	-1,6
Skogsbruk	12,3	2,2	2,8	8,2	7,4
Industri	4,2	3,7	7,1	6,2	5,5
Extraktiv industri	10,8	0,3	7,2	6,7	6,7
Skyddad livsmedelsindustri	1,5	3,5	-1,8	2,7	1,8
Konkurrensutsatt livs- medelsindustri	11,4	2,1	-3,6	-3,0	-6,6
Dryckesvaru- och tobaksindustri	11,2	10,9	-6,0	-7,1	-7,1
Textil- och beklädnads- industri	6,2	-8,6	4,7	-2,1	-4,9
Trä-, massa- och pappers- industri	-2,8	6,7	9,2	5,5	5,5
Grafisk industri	10,1	5,0	-5,0	8,2	6,6
Gummivaruindustri	4,1	5,7	-12,8	8,6	6,4
Kemisk industri	13,0	7,0	2,8	11,4	8,4
Petroleum- och kolindustri	-0,8	-8,9	50,9	-15,9	-15,9
Jord- och stenindustri	15,8	-7,3	9,5	6,5	4,7
Järn-, stål- och metallverk Verkstadsindustri exkl. varv	2,0	2,7	6,2	16,4	16,4
Varv	6,2	5,5	6,9	7,0	6,3
Övrig tillverkningsindustri	-12,8	9,1	51,9	-19,0	-19,0
El-, gas-, värme- och vattenverk	6,6	-2,6	5,0	-1,7	-1,7
Byggnadsverksamhet	3,9	4,9	2,3	5,1	5,1
Summa varu- och kraft- produktion	6,1	0,2	-1,7	3,4	3,4
Summa tjänste- produktion	5,1	3,1	5,1	5,3	4,9
Varuhandel	10,7	0,2	-0,3	-2,4	-5,0
Samfärdsel	-0,7	2,9	2,6	-3,6	-4,3
Bostadsförvaltning	9,1	1,7	-1,4	2,8	2,7
Privata tjänster	10,8	10,0	4,7	1,5	0,8
Summa tjänste- produktion	7,4	2,6	0,2	1,0	0,5
Totalt	6,4	2,8	2,3	3,1	2,7

i de översiktliga tabellerna i kapitel 5.

I alternativ I, som beräknats under antagande om en 3-procentig ökning av den privata konsumtionen, har kalkylerats med en ökningstakt för de privata investeringarna 1975–1980 på 3,1 % per år. Alternativ II, som baserats på en 2-procentig konsumtionsökning, innebär en ökning av dessa investeringar med 2,7 % per år. Jämfört med första delen av 1960-talet, då den årliga investeringsökningen var 6,4 %, är detta en låg ökningstakt men i förhållande till de närmast föregående femårsperioderna, då ökningstakten var i genomsnitt 2,5 %, innebär det en svag ökning i utvecklingstakten.

De privata investeringarnas andel av bruttonationalprodukten mätt i fasta

priser, ökade från 18,2 % 1960 till 19,8 % 1967. 1968 bröts den uppåtgående trenden och investeringskvoten har, med undantag för en nivåhöjning 1972, fortsatt att sjunka och ligger 1975 på 17,8 %. För 1980 beräknas en jämfört med 1975 nästan oförändrad eller något minskande investeringskvot i både alternativ I och II.

Den låga ökningstakten för totala privata investeringarna 1965–1970 och 1970–1975 (2,8 resp. 2,3 % per år) liksom den sjunkande investeringskvoten beror till stor del på den kraftiga omsvängning i bostadsinvesteringarna som skedde i slutet av 1960-talet. Exkl. bostadsinvesteringar var utvecklingstakten för de privata investeringarna 3,3 % per år 1965–1970 och för 1970–1975 4,3 % per år.

En uppdelning av de privata investeringarna på dels byggnader och anläggningar, dels maskiner resulterar, som framgår av tabellerna 6.14 och 6.15, i en årlig volymmässig tillväxttakt 1975–1980 för byggnadsinvesteringar på 2,5 % och för maskininvesteringar på 4 % i alternativ I samt 2,1 % resp. 3,4 % i alternativ II. Vilket av alternativen man än väljer för 1980 beräknas således maskininvesteringarna öka betydligt snabbare än byggnadsinvesteringarna.

Som nämnts ovan och som framgår av tabell 6.13 innebär den gjorda investeringsprognosen en något högre ökningstakt än för 1970–1975. Utvecklingen för de olika näringsgrenarnas investeringar visar emellertid samma mönster som för denna period, dvs. en betydligt snabbare ökningstakt för de varu- och kraftproducerande sektorerna än för tjänstesektorerna. Förhållandena var de motsatta under 1960-talet då investeringarna inom tjänstesektorerna ökade snabbare, med 5 % per år jämfört med 4,1 % per år

Tabell 6.14 Privata byggnadsinvesteringar 1960–1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1974	Årliga procentuell volymförändring				
		1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975	1975–1980	
					Alt. I	Alt. II
Jordbruk och fiske	175	3,4	4,4	-0,1	-2,4	-2,4
Skogsbruk	80	2,1	-7,7	0,9	0	0
Industri	2 528	-1,1	4,1	7,8	3,1	2,4
El-, gas-, värme- och vattenverk	2 684	5,5	4,2	2,3	4,1	4,1
Byggnadsverksamhet	118	2,9	-7,7	1,4	1,8	1,8
Summa varu- och kraft- produktion	5 585	2,3	3,5	4,6	3,3	3,0
Varuhandel	567	9,9	-1,9	-6,0	-1,9	-4,7
Samfärdsel	1 003	2,6	-1,4	3,3	-4,1	-5,2
Bostadsförvaltning	9 959	9,1	1,7	-1,4	2,9	2,7
Privata tjänster	1 296	7,9	11,7	1,1	2,4	1,7
Summa tjänste- produktion	12 825	8,4	1,9	-1,0	2,0	1,6
Totalt	18 410	6,7	2,3	0,6	2,5	2,1

Tabell 6.15 Privata maskininvesteringar m. m. 1960-1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1974	Årlig procentuell volymförändring				
		1960-	1965-	1970-	1975-1980	
		1965	1970	1975	Alt. I	Alt. II
Jordbruk och fiske	1 173	12,1	-3,7	7,1	-1,5	-1,5
Skogsbruk	408	18,7	5,2	3,1	9,4	8,6
Industri	6 044	7,0	3,5	6,7	7,5	6,8
El-, gas-, värme- och vattenverk	816	-1,1	7,2	2,5	8,1	8,1
Byggnadsverksamhet	703	7,0	1,7	-2,1	3,7	3,7
Summa varu- och kraft- produktion	9 144	7,2	2,8	5,4	6,5	6,0
Varuhandel	1 366	11,5	1,9	3,1	-2,6	-5,2
Samfärdsel	2 732	-2,9	5,9	2,1	-3,4	-3,8
Bostadsförvaltning	19	..	34,1	9,0	0	0
Privata tjänster	1 169	15,0	7,7	9,1	0,5	-0,2
Summa tjänste- produktion	5 286	0,9	8,0	4,1	-2,0	-3,0
Totalt	14 430	6,0	3,5	5,0	4,0	3,4

Anm. I jordbrukets maskininvesteringar ingår investeringar i såväl avelsdjur som dikning. I skogsbrukets maskininvesteringar ingår investeringar i skogsvårdande åtgärder.

för de varu- och kraftproducerande sektorernas investeringar. Den omkastning som skedde 1970-1975 var främst en följd av den snabba investeringsökningen inom industrin med 7,1 % per år. Att tillväxttakten blev så hög berodde bl. a. på en snabbare ökning av miljövårdsinvesteringarna för vissa industribranscher än tidigare. Dessa beräknades för femårsperioden 1970-1974 motsvara ca 5 % av de totala investeringarna inom industrin. Även om en så kraftig investeringsökning inte kalkyleras för prognosperioden är det fortfarande industriinvesteringarnas utvecklingstakt som ligger bakom varu- och kraftproduktionens relativt höga utvecklingstal.

Beräkningen av industrins investeringsutveckling utgår från en enkätundersökning utförd av industriverket och statistiska centralbyrån. Erfarenheter från tidigare industrienkäter har visat att företagen vanligtvis underskattar det framtida investeringsbehovet och att underskattningen tenderar att växa med planperiodens längd. För att undvika underskattningar har man i enkäten till 1975 års långtidsutredning använt en något annorlunda frågeteknik än tidigare. Trots detta kan en tydlig nedgång iakttagas för periodens två sista år. Industrienkätens resultat har med olika metoder, för vilka redogörs i avsnitt 7.3.3, omräknats till trolig investeringsutveckling för de olika alternativen. Beräkningarna visar för alternativet med hög privat konsumtion en ökning av totala industriinvesteringarna 1975-1980 med i

genomsnitt 6,2 % per år. I alternativet med lägre ökningstakt för privat konsumtion beräknas ökningen bli 5,5 % per år.

Investeringarna inom energisektorn antas för prognosperioden komma att öka i betydligt snabbare takt än tidigare. Den snabba utvecklingen är en följd av att investeringarna i el- och värmeverk beräknas öka med i genomsnitt 6,5 % per år. Av ökningen inom elverk är närmare hälften hänförlig till den höga utbyggnadstakten för kärnkraft. På grund av den betydligt lägre ökningstakten för investeringar i vattenverk beräknas ökningen för sektorn som helhet till 5,1 % per år 1975–1980. En utförligare beskrivning av energisektorns förväntade investeringar finns i avsnitt 7.3.4.

De återhållsamma resurskrav som ställs från tjänstesektorerna vad gäller investeringsområdet 1975–1980 beror bl. a. på den tilltagande minskningen för varuhandelns investeringar samt på den omkastning som, jämfört med de två tidigare femårsperioderna, skett för investeringar inom samfärdsel-sektorn.

När det gäller varuhandelns framtida utveckling bygger bedömningen på en studie som Handels utredningsinstitut utfört för 1975 års långtids-utredning. Enligt denna beräknas den minskning, som kunde iaktas redan 1970–1975, fortsätta även under prognosperioden. Förklaringen till detta är den tidigare höga investeringsaktiviteten och strukturomvandlingen inom varuhandeln, som nu förväntas medföra vissa mättnadstendenser speciellt beträffande detaljhandelns nyetableringar.

För samfärdsel-sektorn kan den kraftiga minskningen för 1975–1980 jämfört med 1970–1975 till största delen förklaras av de drastiska svängningarna i handelsflottans investeringar. Förväntningarna i början av 1970-talet om västvärldens kommande oljekonsumtionsökning utlöste kraftiga investeringar i framför allt tankfartyg under 1974 och 1975. Händelserna på oljemarknaden hösten 1973 och den internationella konjunkturedgången har medfört ett betydande överskott på tanktonnage. Investeringarna inom redarinäringen kan därför väntas bli obetydliga under större delen av prognosperioden. En viss uppgång i handelsflottans investeringar kan dock förväntas i slutet av 1970-talet. Bland övriga delsektorer inom samfärdsel-sektorn visar även investeringar inom luftfarten och i tunnelbanor en kraftig minskning 1975–1980. Nedgången kan för luftfartens del förklaras av att förhållandevis stora projekt, såsom den nya flygplatsen för Göteborgsregionen och den nya utrikeshallen vid Arlanda, väntas bli färdigställda under den tidigare delen av prognosperioden. För övriga delsektorer anges en jämn trendmässig ökningstakt.

Utvecklingen för bostadsinvesteringarna för senare delen av 1970-talet är dels baserad på resultat som framkommit ur den pågående boendeutredningens arbete, dels beräkningar baserade på nationalräkenskapsmaterial. Boendeutredningen förutser en lägre hushållsbildning än tidigare men ett ungefär oförändrat nyproduktionsbehov för att ersätta avgångna lägenheter. Den årliga nyproduktionen har beräknats ligga på ca 75 000 lägenheter. Den kalkyl som utförts inom långtidsutredningen och som baserar sig på nationalräkenskapsmaterialet ligger relativt väl i linje med boendeutredningens resultat och innebär för permanenta bostäder en investeringsökning

1975–1980 med i genomsnitt ca 2 % per år. Detta motsvarar en nybyggnation om 70 000–75 000 lägenheter. Inkluderas fritidshusen blir investeringsökningen drygt 2,5 % per år. En mindre variation i utvecklingstakten har antagits för de olika alternativen när det gäller modellberäkningarna. I avsnitt 7.3.8 diskuteras närmare i hur hög grad alternativen för privat konsumtion kan tänkas påverka bostadsbyggandet.

6.5 Lager

Variationerna i lagerinvesteringar år från år har varit betydande. I diagram 6.1 återges de faktiska lagerförändringarna från 1959, mätt i 1968 års priser.

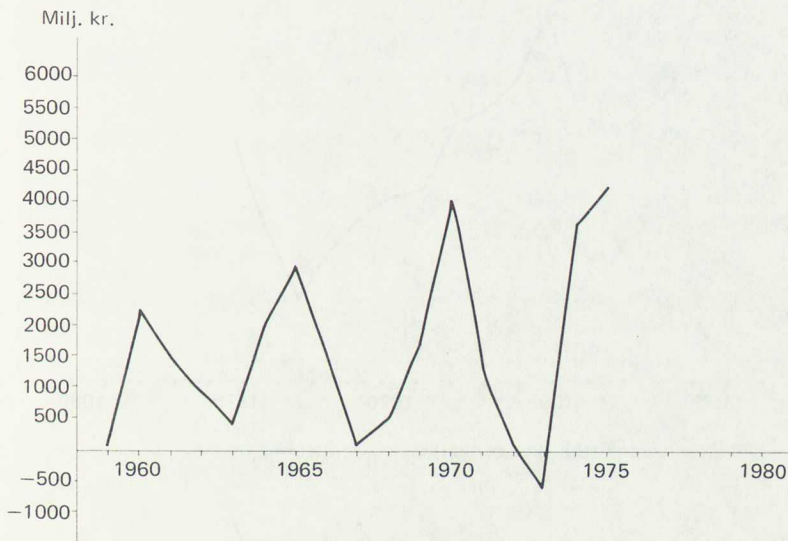
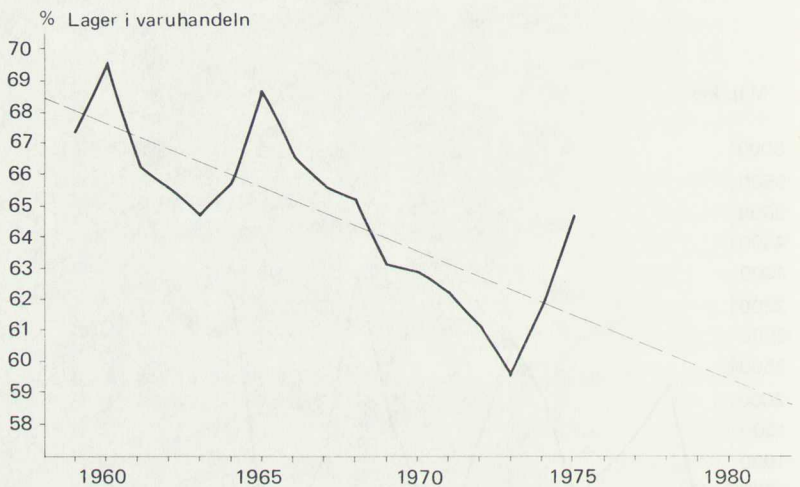

Diagram 6.1 Lagerförändringar 1959–1975. 1968 års priser.

Av diagrammet framgår ett tydligt konjunkturmönster och att konjunkturvariationerna återkommer med påtaglig regelbundenhet. Fluktuationerna tenderar vidare att öka över tiden. Orsakerna till de registrerade lagerförändringarna är ofta mycket komplicerade och svåra att klarlägga. Den höga nivån för 1974 kan delvis förklaras av den ökade oljelagringen detta år och av att stora delar av spannmålsskörden fortfarande fanns kvar i lager vid utgången av 1974. För 1975 har en ofrivillig lageruppbyggnad av osålda exportvaror samt till viss del även det i början av året beslutade lagerstödet

% Totala lagren (exkl. skogsbruket)¹⁾

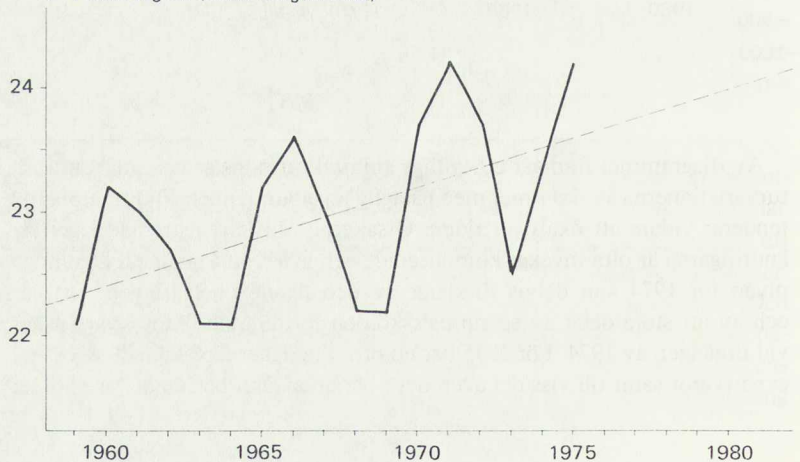

Diagram 6.2 Lagerstocken i procent av bruttoproduktionen, totalt och inom vissa sektorer 1959–1975. 1968 års priser.

¹⁾ Att skogsbruket inte medtagits beror på att tillgängliga lagerstocksberäkningar för denna bransch inte är jämförbara med dem för övriga näringsgrenar.

bidragit till de höga lagerinvesteringarna. På grund av lageruppbyggnadens stora roll för den totala ekonomin är det av stor betydelse vilka antaganden som görs för dess utveckling under prognosperioden. Vad som eftersträvas är att beskriva en utveckling där samma andel av resurserna används till lagerbildning i såväl början som slutet av perioden. Här har därför valts att göra en framskrivning av det mönster av femåriga lagercyklar som kunnat observeras sedan slutet av 1950-talet. Lagerförändringarna 1980 skulle därmed komma att ligga på samma höga nivå som 1975.

Det trendmässiga samband mellan lagerstock och produktion som kunnat iakttagas under den historiska perioden har antagits komma att gälla även för prognosperioden. Av diagram 6.2 framgår hur lagerkvoten, dvs. relationen mellan lagerstock och bruttoproduktion utvecklats sedan 1959 dels totalt, dels för olika näringsgrenar. Av diagrammet framgår tydligt såväl den trendmässiga utvecklingen som det cykliska mönstret.

Kalkylmässigt har lagerökningen 1980 satts till 4 100–4 800 milj. kr., beroende på vilken utvecklingstakt man väljer för privat konsumtion 1975–1980.

6.6 Offentlig konsumtion

6.6.1 Återblick

Den fortgående samhällsutvecklingen har inneburit ständigt ökade krav på utbyggnad och förbättringar inom områden som utbildning, sjukvård, socialvård, rättsväsen osv. Statens och kommunernas insatser på dessa och andra offentliga konsumtionsområden har också ökat kraftigt och den offentliga konsumtionen tar nu i anspråk en betydande del av det totala produktionsresultatet. För innebörden av begreppet offentlig konsumtion redogörs närmare i avsnitt 7.3.10.

Den totala offentliga konsumtionen beräknas 1975 uppgå till 71 100 milj. kr i löpande priser, varav den statliga konsumtionen utgör ca 35 % och den kommunala 65 %. I nedanstående tablå anges den offentliga konsumtionens procentuella andel av bruttonationalprodukten dels i löpande, dels i 1968 års priser.

	1960	1970	1975
Löpande priser	15,8	21,4	24,7
1968 års priser	19,0	21,0	21,4

¹ Nationalräkenskapernas värderingsprinciper för konsumtion och produktion av offentliga tjänster har också betydelse i detta sammanhang; se avsnitt 7.3.10.

Som framgår har andelsökningen varit avsevärt snabbare i löpande än i fasta priser. Detta beror på att den offentliga tjänsteproduktionen har en ogynnsammare prisutveckling än landets totalproduktion.¹ De kalkyler för

den offentliga sektorn som presenteras i det följande, liksom även i avsnitt 7.3.10 avser alla den volymmässiga utvecklingen. Endast i kapitel 8 om finansiell utveckling utförs beräkningar i löpande priser, varvid givetvis den ovan nämnda relativa prisstegringen för offentlig konsumtion har beaktats.

Under hela 1960-talet ökade den offentliga konsumtionen i en relativt hög takt. Den genomsnittliga årliga ökningen uppgick till 5,4 % 1960–1965 och till 5,7 % 1965–1970. Ökningstakten avmattades dock under 1970-talets första hälft då den beräknats uppgå till 3,3 % per år.

Den indelning i delsektorer som i LU genomgående tillämpas för den offentliga sektorn är baserad på verksamheternas ändamål, dvs. utbildning, hälso- och sjukvård, socialvård, rättsväsen, försvar etc. I tabell 6.16 (avsnitt 6.6.3) anges den ändamålsvisa utvecklingen dels under perioden 1965–1970, dels under den senaste femårsperioden 1970–1975. Under båda perioderna har vårdområdena, dvs. sjukvård och socialvård, utgjort de mest expansiva inslagen. Den övervägande delen av dessa områden tillhör den kommunala sektorn. Den snabba utbyggnaden på dessa områden förklarar också till stor del att den kommunala konsumtionen ökat betydligt snabbare än den statliga. Härtill kommer att omfattande reformer under 1960-talet har genomförts inom skolan, som också ligger under kommunalt huvudmannaskap. Den statliga konsumtionens utveckling har samtidigt i hög grad påverkats av att försvaret, som är det största statliga konsumtionsområdet, har haft en i stort sett oförändrad volym under 1965–1970 och endast svag tillväxt 1970–1975.

6.6.2 *Uppläggning av kalkylerna för 1975–1980*

Som framgått av den tidigare redogörelsen för LU:s metodik (avsnitt 1.6) har kalkylerna för den offentliga sektorn denna gång fått en annan uppläggning än i föregående utredningar. Själva uppläggningsanalysen präglas nu av den offentliga sektorns karaktär av handlingsparameter. Någon bedömning av sektorns mest sannolika utveckling görs inte.

Flera skäl talar för en sådan uppläggning. Det finns inga fastställda planer för den statliga sektorns utveckling på fem års sikt. En kalkyl kan således inte förankras i befintligt planmaterial. Den avgörande omständigheten är emellertid inte prognosvärigheten utan att avvägningen mellan offentliga insatser och annan resursanvändning i så hög grad är föremål för politiska överväganden. LU:s syfte – att ge underlag för en politisk avvägningsdiskussion – torde då bäst tjänas genom analyser av konsekvenserna av flera olika utvecklingsalternativ.

Vi har i LU-beräkningarna strävat efter att ange realistiska ramar för en sådan avvägningsdiskussion. Den offentliga konsumtionens ökning under prognosperioden tänkes nämligen bestå av två delar: en som framstår som näst intill nödvändig med hänsyn till samhällsutvecklingen och till tidigare politiska bindningar, och en som kan varieras och påverkas av nya politiska ställningstaganden under perioden. Genom att beräkna en s. k.

baskalkyl har vi försökt fånga in den "nödvändiga" delen av denna ökning. Baskalkylen skall således ange den offentliga konsumtionsutveckling som mer eller mindre automatiskt följer av befolkningsförändringar, politiska åtgärder som redan är kända etc. En närmare redogörelse för baskalkylens innehåll och konstruktion ges i avsnitt 6.6.3.

Baskalkylen beräknas exogent, dvs. utanför den ekonometriska modellen, på grundval av fristående information. Det utrymme för offentlig konsumtion som uppkommer utöver baskalkylen är däremot endogent bestämt, dvs. det framkommer som ett resultat av modellberäkningarna. Den utveckling av offentlig konsumtion som på detta sätt beräknats i de olika LU-alternativen diskuteras i avsnitt 6.6.4. Därefter presenteras också beräkningsresultaten för den offentliga verksamhetens olika delområden (ändamål). Dessa ändamålsvisa uppgifter baseras delvis på rent beräkningstekniska antaganden, och utgör självfallet varken några prognoser eller ställningstaganden. Resultaten i denna del bör snarare uppfattas som en illustration i räkneexemplets form av vad som kan inrymmas i den totala konsumtionsutveckling som framkommer i de olika alternativen.

6.6.3 Baskalkylen

Den s. k. baskalkylen för statlig och kommunal konsumtion skall som nämnts tjäna till att ange en lägsta möjliga nivå för den offentliga konsumtionen. Det principiella innehållet i denna kalkyl kan beskrivas som en kombination av följande tre komponenter:

(a) Förändringar som följer automatiskt av förskjutningar i befolkningens åldersstruktur och regionala struktur i kombination med kravet på oförändrad standard för de offentliga tjänsterna

(b) Förändringar som följer av politiska beslut och åtaganden som är kända vid prognostillfället

(c) En successiv standardhöjning i det offentliga tjänsteutbudet som inte har direkt reformkaraktär och som är svår att påverka politiskt på grund av det starka efterfrågetrycket för offentliga tjänster. – Till en viss del förklaras denna standardhöjning av att standarden inom vissa delar av den privata sektorn oavbrutet ökar, vilket skapar krav på liknande standardhöjningar inom det offentliga. Speciellt gäller detta för de relativt begränsade delar av den offentliga verksamheten som har exakta motsvarigheter inom den privata sektorn (t. ex. mathållning och inackordering på sjukhus, ålderdomshem och liknande). Även för områden där exakta motsvarigheter saknas kan skillnaden mellan privat och offentlig standard upplevas som alltför stor, vilket skapar en tendens till kostnadshöjningar som är svår att undvika.

En del av den "automatiska" volymökningen av den offentliga verksamheten skulle också kunna förklaras av vissa negativa biverkningar av utvecklingen inom den privata sektorn. Krav på politiska åtgärder för miljöskydd, trafiksäkerhet och bullerbekämpning är t. ex. direkt föranledda av de ökade miljöstörningar som utbyggnaden av industrin och de moderna bostäderna resp. den ökade privatbilismen fört med sig. Den kompenserade verksamhet som utförs av det offentliga bör åtminstone till viss del ingå

i baskalkylen. Begreppsmässigt kan denna faktor hänföras till endera av komponenterna (b) eller (c) ovan.

Vid beräkningen av baskalkylen har vi kunnat utnyttja uppgifter av en typ som närmast avspeglar komponenterna (a) och (b) ovan, nämligen långtidsbudgeten för staten och material från kommunalekonomiska utredningen (KEU) för kommunerna samt en speciell beräkning för utbyggnaden av den kommunala bantillsyr.en. En närmare presentation av dessa datamaterial och deras innebörd ges nedan. Komponenten (c) har däremot inte kunnat uppskattas med ledning av empirisk information. Svårigheterna att korrekt uppskatta denna faktor, eller snarare grupp av faktorer, är också utomordentligt stora. Såväl den principella avgränsningen som kvantifieringen ger upphov till problem som i praktiken torde nödvändiggöra en stor mängd godtyckliga antaganden och förenklingar. För att uppskatta baskalkylens "standardkomponent" har vi därför valt att tillämpa en ren schablonmetod. De ökningstakter som anges av långtidsbudget- och KEU-materialen (se nedan), har sålunda höjts med ett "standardtillägg" på 1 % per år för samtliga ändamålsgrupper utom försvaret.

Detta schablonförfarande förändrar samtidigt i någon mån baskalkylens innebörd. Vi kan sålunda inte med någon grad av säkerhet hävda att den konsumtionsökning som anges av LU:s baskalkyl faktiskt är den lägsta ökning som är oundgänglig med hänsyn till budgetautomatik, befolkningsförändringar och utvecklingen i den privata sektorn. Den baskalkyl som i praktiken har tillämpats i LU – och denna kan ligga över eller under den "teoretiska" baskalkylen – får därför snarast betraktas som en beräkning i pedagogiskt syfte, ägnad att fästa uppmärksamheten på betydelsen av mekaniken och bindningarna i utvecklingen av den offentliga konsumtionen.

Långtidsbudgeten

Som underlag för baskalkylen avseende statlig konsumtion har använts den statliga långtidsbudgeten för perioden 1975/76–1979/80 (prop. 1975:100, bil. 2). De beräkningar av den framtida utgiftsutvecklingen som anges i långtidsbudgeten avser endast konsekvenser av redan fattade beslut och gjorda åtaganden. Inga försök görs att förutse nya beslut som kan komma att fattas under perioden.

Beträffande utformningen av dessa konsekvensberäkningar bör påpekas att de statliga konsumtionsutgifterna består av olika myndigheters driftkostnader (transfererings- och investeringsutgifter behandlas inte i detta sammanhang). För driftkostnaderna finns i regel inga beloppsmässigt kvantifierade utgiftsnormer fastställda. I vissa fall har statsmakterna visserligen kvantifierat målen men inte preciserat de finansiella konsekvenserna härav. Som exempel på sådana kvantifieringar kan nämnas den spärrade utbildningen. I dessa fall har i långtidsbudgeten tagits upp de resurser som beräknats bli nödvändiga för att uppnå de fastställda målen. Härvid har man utgått från vissa antaganden om rationalisering och produktivitetsutveckling.

För de flesta myndighetsanslagen saknas emellertid kvantifierade mål för den framtida verksamheten. Bedömningarna har i sådana fall utgått från oförändrad kvalitet på den statliga tjänsteproduktionen, vilket innebär

att produktionen anpassats till kvantitativa förändringar i efterfrågan. Efterfrågebedömningen är emellertid ofta förknippad med stora svårigheter. De beskrivningar av den använda planeringsmetodik som samlades in under LU-arbetet tyder på att hänsyn till efterfrågeutvecklingen endast har tagits i sådana fall där ett mycket påtagligt samband föreligger. I de flesta fall har emellertid svårigheterna att bedöma efterfrågans förändringar medfört att dessa anslag i långtidsbudgeten tagits upp till oförändrade belopp.

I långtidsbudgeten tillämpas således ett mera restriktivt synsätt på den framtida utgiftsutvecklingen än vad som åsyftas i baskalkylen. Endast formellt beslutade reformer har medräknats. Åtgärder som ännu förbereds och om vilka man med stor sannolikhet kan säga att de kommer att genomföras, ingår däremot inte. Något utrymme för "automatiska" standardstegringar av den typ som bör ingå i baskalkylen har i allmänhet inte medtagits.

En annan svårighet som är förknippad med tolkningen av långtidsbudgeten avser variationerna i ökningstakt mellan de olika ändamålen. Sådana variationer kan inte utan vidare ses som en indikation på statsmakternas prioriteringar; variationerna kan också orsakas av att planeringsperioden är olika lång för skilda områden. Ändamål som kräver relativt långsiktiga beslut om den framtida utvecklingen får ju i långtidsbudgeten en annan markering än ändamål där utgifterna bestäms genom en rad kortsiktiga beslut.

Vid konstruktionen av baskalkylen har långtidsbudgetmaterialet behandlats på följande sätt. Långtidsbudgetens ändamålsfördelning har gjorts om för att överensstämma med nationalräkenskaperna. Eftersom ändamålsgruppen socialvård även omfattar administrationen av socialförsäkringarna har långtidsbudgeten kompletterats med uppgifter om de allmänna försäkringskassornas driftkostnader. Inom varje ändamål har de i konsumtionen ingående kostnadskomponenterna trendmässigt skrivits fram ytterligare ett år (till budgetåret 1980/81). Den procentuella förändringen 1975/76–1980/81 har antagits motsvara utvecklingen kalenderåren 1975–1980.

KEU-materialet

Baskalkylen för den kommunala sektorn baseras på ett underlag med något annorlunda innebörd än den för staten använda långtidsbudgeten. Det för kommunerna använda underlaget – nedan benämnt KEU-materialet eftersom det till större delen härrör från kommunalekonomiska utredningen (KEU) – utgörs av beräkningar av de resurskrav som uppkommer enbart genom förändringar i befolkningens storlek och åldersfördelning. Eftersom beräkningarna är utförda per kommun ingår också en viss hänsyn till den (förväntade) regionala strukturen i befolkningsförändringarna.

Det vi här benämner KEU-materialet består egentligen av två delar: dels de beräkningar avseende primärkommunerna som utförts inom KEU,¹ dels beräkningar för sjukvårdssektorn som baserats på material från landstingsförbundet. – För primärkommunerna utgörs beräkningen av en kommunvis framskrivning av 1972 års prestationsnivå, varvid kostnaden per "prestationsenhet" hållits oförändrad. Prestationsnivån har definierats antingen som kostnaden (i fasta priser) per invånare, eller via andra mått som också anknyter till antalet invånare.

Genom de beräkningar som utförts inom KEU har vi också kunnat ta

¹ KEU:s beräkningar är preliminära och ännu ej publicerade. Kommittén har dock medgett att vi redan nu kan ta del av materialet eftersom visst samarbete sker mellan LU och KEU rörande analysen av den kommunala sektorns framtida utveckling.

hänsyn till vissa effekter av 1974 års kommunsammanläggningar. Detta har skett genom att vi kombinerat uppgifter från två olika material: dels en framskrivning av 1972 års prestationsnivå per kommun enligt den kommunindelning som gällde detta år, dels en framskrivning som utgår från prestationsnivån i den största av de kommuner som ingick i de nya storkommuner, vilka bildades vid sammanläggningarna den 1 januari 1974. Beräkningens resultat visar den kostnadsutveckling som följer om både prestationsnivån och kostnaden per "prestationsenhet" inom var och en av de nya storkommunerna successivt anpassas till den nivå som gällde 1972 i den största av de ingående kommunerna. Denna anpassning innebär givetvis en viss standardhöjning. Denna kan dock betraktas som en automatisk följd av kommunsammanläggningarna varför den bör ingå i baskalkylen.

Framskrivningen av primärkommunernas kostnader styrs i övrigt helt av den använda befolkningsprognosen, vilken har utförts på kommunnivå inom ramen för länsplaneringen. För riket som helhet skiljer sig denna befolkningsprognos ganska kraftigt från den som används i LU. Vi har därför justerat KEU:s beräkningsresultat för att uppnå överensstämmelse med LU:s befolkningsprognos. Justeringen har utförts på totalnivå, varför den kommunstruktur som finns inbyggd i KEU-beräkningarna ändå har bibehållits.

De ovan beskrivna beräkningarna har använts som grundmaterial i baskalkylen för kommunerna för samtliga ändamålsgrupper utom hälso- och sjukvård. Detta område ombesörjs till allra största delen av landstingen. Beräkningsunderlaget för baskalkylen utgörs här av ett material från landstingsförbundet som visar antalet vård dagar i slutenvård per invånare i olika kön och åldersklasser, baserat på 1970 års diagnosstatistik.

Med hjälp av dessa uppgifter, kopplade med den i LU använda befolkningsprognosen, har vi gjort beräkningar för volymutvecklingen av den slutna vården. Såväl antalet vård dagar per invånare i olika åldrar som kostnaden per vård dag (i fasta priser) har därvid hållits oförändrade. För den öppna vården har en schablonberäkning använts. Även den öppna vården är beroende av befolkningens åldersstruktur – äldre personer har ett betydligt större vårdbehov än yngre – men inte i lika hög grad som den slutna vården. Ökningstakten för öppen vård har därför beräknats som medelvärdet mellan ökningen av slutenvård och totalbefolkningens ökning. Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, som också ingår i ändamålsgruppen hälso- och sjukvård, har skrivits fram med totalbefolkningens ökningstakt.

Baskalkylen för stat och kommun

Både för stat och kommun utmynnar de ovan beskrivna beräkningarna i procentuella ökningstakter för driftkostnaderna (i fasta priser) inom varje ändamål. Dessa ökningstakter har sedan anknutits till nationalräkenskaperens kostnadsbegrepp. Tillsammans med vissa ytterligare antaganden om löneandelar etc. erhålls då utvecklingen av den statliga resp. kommunala konsumtionen och dess olika komponenter enligt långtidsbudgeten resp. KEU-materialet.

Resultatet av dessa beräkningar kan dock inte betraktas som en baskalkyl

av den typ som här eftersträvas. Redan vad gäller konsekvenserna av politiska beslut och effekterna av befolkningsförändringar torde såväl långtidsbudgeten som – i synnerhet – KEU-materialet innehålla vissa underskattningar. Än viktigare är att de standardhöjningar av "automatisk" karaktär som också skall ingå i baskalkylen helt saknas. Som tidigare nämndes har vi därför dragit upp de ökningstakter som anges i långtidsbudget- och KEU-materialen med ett schablontillägg på 1 % per år. Detta har gjorts för vart och ett av ändamålen utom försvaret. Att försvaret särbehandlas i detta avseende beror på att försvarsutgifternas utveckling bestäms genom långsiktiga försvarsbeslut. I avvaktan på ett kommande beslut under 1977 har statsmakterna beslutat att den långsiktiga planeringen inom försvaret skall utgå från det genom 1972 års försvarsbeslut bestämda basbeloppet. Detta beräkningssätt tillämpas också i långtidsbudgeten och det torde inte vara motiverat att i LU avvika från denna nu gällande planeringsram.

Baskalkylen för kommunerna har dessutom kompletterats med särskilda beräkningar för behovet av barn tillsyn. I baskalkylen ingår således hänsyn till den barnstugeutbyggnad som i oktober 1975 överenskommits mellan regeringen och kommunförbundet. Överenskommelsen innebär bl. a. att antalet platser i daghem och fritidshem skall öka med 100 000 resp. 50 000 under perioden 1976–1980. Eftersom detta program innebär klara politiska bindningar för prognosperioden bör det givetvis behandlas som en del av baskalkylen. Härtill kommer att förutsättningen om antalet barnstugeplatser har en speciell betydelse ur LU:s synvinkel på grund av sambandet med tillgången på arbetskraft. En diskussion av dessa förhållanden ingår i avsnitt 7.3.10. Där redovisas också de beräkningar av samhällets barnomsorg som ingår i baskalkylen.

Tabell 6.16 Offentlig konsumtion: utvecklingen 1965–1975 samt baskalkyl 1975–1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1975	Årlig procentuell volymförändring		
		1965– 1970	1970– 1975	Baskalkyl 1975–1980
Förskola	5 350	-0,3	1,1	0,2
Rättsväsen	2 020	3,5	2,8	1,5
Utbildning	9 660	7,3	2,4	1,6
Hälsa- och sjukvård	8 340	8,6	4,0	1,7
Socialvård	5 170	14,0	6,4	4,6
Väg- och gatuväsen	1 440	2,7	4,4	1,3
Övriga tjänster	6 610	3,9	3,5	1,6
Offentlig konsumtion, totalt	38 590	5,7	3,3	1,8
därav: statlig	14 000	1,6 ^a	2,2	1,0
kommunal	24 590	8,9 ^a	4,0	2,3

^aDe huvudmannaskapsförändringar som under 1965–1967 företogs för polisväsendet, gymnasier och mentalvården har en viss inverkan på de här angivna ökningstakterna för statlig resp. kommunal konsumtion.

Resultatet av baskalkylen framgår av tabell 6.16. Den statliga konsumtionen skulle enligt denna kalkyl öka med 1,0 % per år och den kommunala med 2,3 % per år. Skillnaden förklaras dels av att försvaret, som ökar mycket långsamt, är ett rent statligt verksamhetsområde, dels av att den nämnda barnstugeutbyggnaden i sin helhet faller på den kommunala socialvården. För övriga ändamål ger baskalkylen ganska likartade ökningstal för stat och kommun.

Den ökning av den offentliga konsumtionen som anges av baskalkylen - 1,8 % per år - är av naturliga skäl betydligt lägre än ökningen under tidigare år. Vad gäller utvecklingen för de olika ändamålsgrupperna finns det dock en viss likhet i mönstret. Både försvaret och rättsväsendet visar således under alla tre delperioderna betydligt mindre ökning än den totala offentliga konsumtionen. Även utbildningen hade under perioden 1970-1975 en klart lägre ökningstakt än genomsnittet, något som stämmer väl med mönstret i baskalkylen för 1975-1980. För alla tre delperioderna gäller vidare att de snabbaste ökningarna förekommer för hälso- och sjukvård samt socialvård. Dessa områden har under båda de tidigare femårsperioderna svarat för ca hälften av den offentliga konsumtionens totala ökning. Enligt baskalkylen för 1975-1980 skulle motsvarande andel bli ännu högre, främst beroende på den snabba ökningen inom socialvården. Hänsynen till barnstugeutbyggnaden innebar för detta område en höjning av konsumtionens ökningstakt i baskalkylen från 1,9 till 4,6 % per år.

Av tabell 6.16 framgår också att skillnaderna i ökningstakt mellan de olika ändamålsgrupperna är mindre i baskalkylen för 1975-1980 än under föregående femårsperiod. Till en del är detta naturligtvis en följd av den beräkningsmetod som vi använt i baskalkylen: schablon tillägget på 1 % per år är detsamma för alla delområden (utom försvaret). Detta är dock knappast hela förklaringen. Sannolikt är det så, att ju mera den offentliga verksamheten ökar totalt sett, desto större spelrum finns det för politiska prioriteringar som ger utslag i olika ökningstakter för olika delområden. Jämför man tabellens uppgifter för de båda perioderna 1965-1970 och 1970-1975 finner man också mycket riktigt att spännvidden mellan de olika ändamålens ökningstakter var klart större under 1965-1970 då den totala ökningstakten var mycket hög (5,7 % per år), än under 1970-1975 då den totala ökningstakten var lägre (3,3 % per år). Förhållanden av detta slag har även påverkat våra överväganden om den ändamålsfördelning av den offentliga konsumtionen som kan vara trolig för prognosperioden i de fall baskalkylen överskrides. En redovisning av principerna för denna fördelning ingår i följande avsnitt 6.6.4.

6.6.4 Offentlig konsumtion i de olika alternativen

Total offentlig konsumtion

De alternativ för den privata konsumtionen och den ordinarie veckoarbetstiden som presenteras i denna långtidsutredning har resulterat i fyra olika alternativ för den offentliga sektorns utveckling. De genomsnittliga öknings-takterna i de olika fallen, uttryckta i procent per år, redovisas i nedanstående tablå.

	Bas- kalkyl	Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Privat konsumtion		3.0	2.0	2.0	1.5
Arbetstid, tim/vecka		40.0	40.0	37.5	37.5
Offentlig konsumtion och investering		1.2	2.9	0.9	1.7
Offentlig konsumtion	1.8	1.5	2.9	1.2	1.9
därav: statlig	1.0	0.8	2.0	0.5	1.1
kommunal	2.3	1.9	3.4	1.5	2.4

I tablån visas såväl den totala direkta efterfrågan från det offentliga, dvs. summan av offentlig konsumtion och investering, som den offentliga konsumtionen enbart. Det utrymme som framkommer i de olika alternativen avser nämligen i princip både konsumtion och investeringar. Den uppdelning mellan offentlig konsumtion och investeringar som faktiskt har gjorts diskuteras närmare i avsnitt 6.7. Här skall endast konstateras att en eventuell överskattning av de offentliga investeringarna beräkningsmässigt medför en motsvarande underskattning av den offentliga konsumtionen och vice versa.

I de två första alternativen förutsätts inga förändringar i den nu gällande veckoarbetstiden. När den privata konsumtionen tillåts öka med 3 % per år (alternativ I) erhålls enligt modellberäkningarna en ökning av den offentliga konsumtion med endast 1,5 % om året. I detta fall uppnås således inte den miniminivå som enligt baskalkylen skulle följa av tidigare politiska beslut, befolkningsförändringar och viss standardföljksamhet. Som tidigare påpekats ger baskalkylen dock inte någon exakt bild av den offentliga konsumtion som bör betraktas som nödvändig i strikt bemärkelse. Man kan således inte med säkerhet uttala sig om huruvida realiserandet av alternativ I skulle kräva att tidigare fattade beslut ändras eller att den relativa standarden sänks. Däremot förefaller det troligt att alternativ I inte ger något utrymme för nya reformer eller förbättringar inom det offentliga konsumtionsområdet.

Alternativ II illustrerar det fall då den privata konsumtionens genomsnittliga ökningstakt 1975–1980 begränsas till 2 % per år. Den offentliga konsumtionen skulle då kunna öka med 2,9 % årligen. Detta alternativ innebär ett visst utrymme utöver baskalkylen, motsvarande en tillväxt om ca 1 % per år, för vidare reformer och standardförbättringar av den offentliga konsumtionen.

Också i alternativ III har den privata konsumtionens årliga ökningstakt satts till 2 %. Samtidigt förutsätts att en ytterligare arbetstidsförkortning

genomförs så att den ordinarie veckoarbetstiden sänks från nuvarande 40 timmar till 37,5 timmar 1980. Genom denna arbetstidsförkortning reduceras utrymmet för offentlig konsumtion avsevärt; ökningen på 1,2 % per år understiger klart baskalkylen och är t. o. m. något lägre än alternativ I.

På grund av det mycket snäva utrymme för offentlig konsumtion som framkom i alternativ III finns det behov att studera ett fjärde alternativ som, med bibehållen arbetstidsförkortning, innebär en lägre ökningstakt för den privata konsumtionen. Arbetstidsförkortningen kan uppfattas som ett alternativt sätt att ta ut en standardökning. Vi har därför prövat en ökning av den privata konsumtionen med 1,5 % per år. Som framgår av tablån kommer den offentliga konsumtionen i detta alternativ IV nära nog att sammanfalla med baskalkylen.

Jämförelser mellan å ena sidan baskalkylen och å andra sidan alternativen III resp. IV torde emellertid vara något missvisande eftersom vi i baskalkylen inte tagit hänsyn till den arbetstidsförkortning som förutsatts i dessa alternativ. Tidigare erfarenheter av arbetstidsförkortningar pekar nämligen på att dessa utlöser åtgärder som effektiviserar verksamheten (se även avsnitt 7.3.10). De resurskrav för offentlig konsumtion som föranleds av redan fattade beslut, befolkningsförändringar och viss standardföljsamhet borde därför vara något lägre i fallet med arbetstidsförkortning än vad som anges av den här presenterade baskalkylen. Den konsumtionsökning på ca 2 % per år som ligger i alternativet IV skulle således medge en viss – om än mycket ringa – höjning av ambitionsnivån i den offentliga konsumtionen.

Resultaten för den statliga respektive kommunala konsumtionen visar i alla alternativen en högre ökningstakt för kommunerna än för staten. I alternativen I, III och IV är detta en ren konsekvens av baskalkylens fördelningsmönster. I alternativ II tillkom problemet att fördela det utrymme som uppstod utöver baskalkylen. Fördelningen mellan stat och kommun har därvid gjorts enligt samma proportioner som gällde för hela ökningen av den offentliga konsumtionen under den tidigare femårsperioden 1970–1975. Kommunernas andel av den offentliga konsumtionen ökade då från knappt 62 % 1970 till närmare 64 % 1975. Orsaken låg främst i de snabba ökningarna inom hälso- och sjukvård samt socialvård, vilka båda till övervägande delen är kommunala verksamheter. Den relativt sett kraftiga expansionen av dessa områden är ett gemensamt drag för de flesta industriländer. Vårt antagande om en fortsatt ökning av kommunernas andel av den offentliga konsumtionen under prognosperioden kan sägas innebära att vårdsektorn även i fortsättningen förutsätts öka snabbare än andra delområden.

Offentlig konsumtion per ändamål

Den offentliga konsumtionens fördelning på olika delområden (ändamål), som här endast redovisas för de tre första alternativen, har betydelse i LU-arbetet på två sätt. En sådan uppdelning krävs sålunda av modelltekniska skäl, men har dessutom intresse då man härigenom får en mera nyanserad bild av den offentliga sektorns utveckling i de tre alternativen. De ändamålsfördelningar som tillämpats är emellertid av rent *beräkningsteknisk* natur. Någon efterfrågeanalys har inte kunnat utföras och resultaten har självfallet inte

heller någon politisk förankring. Det är också väsentligt att framhålla att variationer i ändamålsindelningen med stor sannolikhet *inte* rubbar LU:s huvudresultat rörande t. ex. total produktion och produktivitet, vilka bildar utgångspunkten för den centrala avvägningsdiskussionen i kapitel 4. Resultaten av de ändamålsvisa beräkningarna framgår av tabell 6.17.

Alternativ I och III. Ändamålsfördelningen i alternativen I och III har, som naturligt är, i hög grad kommit att präglas av baskalkylen. Då utrymmet för offentlig konsumtion i dessa fall inte räckte upp till baskalkylens nivå har en likformig proportionell neddragning av baskalkylen gjorts i samtliga ändamålsgrupper (exkl. försvaret). Det allmänna mönstret i baskalkylen har härigenom bibehållits. Detta innebär bl. a. en relativt sett betydande ökning av socialvården, orsakad främst av den planerade utbyggnaden av kommunernas barntillsyn. Socialvårdens andel av den totala offentliga konsumtionen skulle härigenom komma att öka från ca 13 % 1975 till över 15 % 1980 i både alternativ I och III.

Av den offentliga konsumtionens totala ökning skulle socialvården ta in anspråk drygt 40 % enligt alternativ I och närmare 50 % enligt alternativ III. Det resterande offentliga konsumtionsutrymmet medger endast mycket begränsade ökning för övriga ändamålsområden. Om man exkluderar såväl socialvården som försvaret, vilket i samtliga alternativ antas följa baskalkylen, så erhålls en genomsnittlig ökningstakt för övriga ändamål med 1,2 % per år i alternativ I och 0,8 % per år i alternativ III. Ökningstakterna är också påfallande likformiga för alla ändamål utom socialvård och försvar.

Alternativ II. Utrymmet för offentlig konsumtion är i detta fall större än vad som beräknats vara erforderligt enligt baskalkylen. Den ändamålsfördelning som i våra beräkningar har tillämpats utöver baskalkylen baseras dels på historiska data, dels på kommunalt planmaterial. En redogörelse för dessa beräkningar följer senare i detta avsnitt.

Som framgår av tabell 6.17 förutsätts i alternativ II en fortsatt, kraftig

Tabell 6.17 Offentlig konsumtion 1975–1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1975	Årlig procentuell volymför- ändring 1975–1980			
		Bas- kalkyl	Alt. I	Alt. II	Alt. III
Försvar	5 350	0,2	0,2	0,2	0,2
Rättsväsen	2 020	1,5	1,2	3,2	0,8
Utbildning	9 660	1,6	1,2	2,3	0,8
Hälso- och sjukvård	8 340	1,7	1,3	3,1	1,0
Socialvård	5 170	4,6	4,2	6,5	3,8
Väg- och gatuväsen	1 440	1,3	0,9	3,2	0,5
Övriga tjänster	6 610	1,6	1,2	2,6	0,8
Offentlig konsumtion, totalt	38 590	1,8	1,5	2,9	1,2
därav: statlig	14 000	1,0	0,8	2,0	0,5
kommunal	24 590	2,3	1,9	3,4	1,5

satsning på socialvården, även utöver baskalkylen som inkluderar den nu planerade barnstugeutbyggnaden. Socialvårdens andel av den totala offentliga konsumtionen skulle härigenom stiga från ca 13 % 1975 till närmare 16 % 1980. Av den totala offentliga konsumtionsökningen under perioden skulle drygt 30 % gå till socialvård.

Betraktar man den offentliga konsumtionen exkl. socialvård och försvar fås en genomsnittlig ökning på 2,7 % per år för övriga ändamål. Skillnaderna i ökningstakt mellan dessa ändamål är också relativt små. För utbildningssektorn kan noteras en ganska måttlig ökning (2,3 % per år), medan hälso- och sjukvård, rättsväsen samt väg- och gatuväsen ökar något mera (drygt 3 % per år). Det ändamålsvisa mönstret i alternativ II överensstämmer ganska väl med utvecklingen under närmast föregående femårsperiod (se tabell 6.16).

Den beräkningsmetod som använts för att få fram ändamålsfördelningen i alternativ II är följande. För *staten* har den del av konsumtionen som kommer utöver baskalkylen fördelats enligt ett mönster som avspeglar skillnaden mellan den faktiska fördelningen av den statliga konsumtionsökningen 1970–1975 och den fördelning som normalt gällde i långtidsbudgeten under dessa år. Härigenom skulle den statliga konsumtionens ökning per ändamål 1975–1980 komma att i stora drag ansluta sig till det ändamålsvisa mönster som gällde för konsumtionsökningen under den tidigare femårsperioden 1970–1975.

Den *kommunala* konsumtionens ändamålsfördelning har i alternativ II anpassats efter den fördelning som kunnat beräknas ur kommunernas egna långtidsplaner. Dessa planer, för primärkommunerna KELP 74–78 och för landstingen LKELP/RUPRO 74¹, insamlades och bearbetades av SCB resp. Landstingsförbundet under sommaren och hösten 1974.

Tolkningen av de kommunala planerna var förknippad med en del svårigheter, både av principiell och beräkningsteknisk natur. I LU:s bilaga 5 ges en utförlig beskrivning av de olika överväganden och beräkningssteg som tillsammans utmynnat i den s. k. KELP-kalkylen² för kommunal konsumtion. Ett par faktorer som påverkat tolkningen av det primärkommunala materialet bör dock nämnas även här.

De i KELP angivna volymuppgifterna för driftkostnaderna per verksamhetsområde har för det första måst justeras (nedrevideras) för att säkerställa konsistens mellan kommunernas egna uppgifter i löpande och fasta priser. För det andra gäller att KELP-uppgifterna endast avsåg nettokostnader, dvs. den del av driftkostnaderna som inte täcks av speciella statsbidrag och avgiftsintäkter. Vid tolkningen gjordes därför trendmässiga antaganden om nettokostnadernas andel av bruttokostnaderna inom varje verksamhetsområde. Härigenom erhöles uppgifter om primärkommunernas totala driftkostnader (exkl. transferingar) per ändamål.

Resultaten av tolkningen av KELP resp. LKELP sammanvägdes med hjälp av nationalräkenskapsdata för primärkommuner resp. landsting. På detta sätt erhöles vår s. k. KELP-kalkyl för den totala kommunala konsumtionen per ändamål. Resultaten redovisas i tabell 6.18 tillsammans med uppgifter för en tidigare period, 1970–1975.

Ökningstakten för den kommunala konsumtionen 1975–1980 skulle enligt kommunernas planer bli klart långsammare än under den tidigare fem-

¹ KELP = kommunal ekonomisk långtidsplanering. LKELP = landstingskommunal ekonomisk långtidsplanering. RUPRO = rullande prognosundersökning (benämning på socialstyrelsens tidigare undersökningar rörande hälso- och sjukvården, vilka numera har samordnats med LKELP).

² Benämningen KELP-kalkyl används som beteckning på den kalkyl över kommunal konsumtion 1975–1980, med alla dess delkomponenter och fördelad på olika ändamålsområden, som baserats på det sammanvägda resultatet av tolkningarna av KELP och LKELP.

Tabell 6.18 Kommunal konsumtion: utvecklingen 1970–1975 samt KELP-kalkyl 1975–1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1975	Årlig procentuell volymför- ändring	
		1970– 1975	KELP-kalkyl 1975–1980
Rättsväsen (inkl. brandförsvaret)	360	1,9	2,2
Utbildning	7 690	2,3	1,8
Hälso- och sjukvård	8 040	4,0	2,6
Socialvård	3 950	6,7	4,3
Väg- och gatuväsen	790	6,0	4,1
Övriga tjänster	3 760	4,8	2,3
Totalt	24 590	4,0	2,6

årsperioden; 2,6 % jämfört med tidigare 4,0 % per år. Dämpningen gäller så gott som samtliga delområden och är särskilt märkbar för de områden som tidigare ökat kraftigt. Vad gäller förhållandet mellan ökningstaktena för de olika ändamålen kan man ändå konstatera klara likheter mellan KELP-kalkylen och den tidigare perioden. Socialvården är sålunda fortfarande det snabbast ökande verksamhetsområdet medan utbildningssektorn ökar klart mindre än genomsnittet. Ökningstakten för hälso- och sjukvården ligger fortfarande nära genomsnittet för den kommunala konsumtionen – kanske föga förvånande då detta ändamål ensamt svarar för nära 1/3 av den totala kommunala konsumtionen.

Resultaten av KELP-kalkylen diskuteras även i avsnitt 7.3.10, där utvecklingen inom de olika delsektorerna behandlas mera ingående. KELP-kalkylens direkta användning i LU-beräkningarna består dock endast i att ge en norm för ändamålsfördelningen av den kommunala konsumtionsökningen enligt alternativ II. Ökningen 1975–1980 fördelas i detta alternativ mellan ändamålen i samma proportioner som den konsumtionsökning som gäller enligt KELP-kalkylen.

6.7 Offentliga investeringar

6.7.1 Återblick

De offentliga myndigheternas investeringar¹ har för 1975 beräknats till 9 000 milj. kr. i löpande priser, vilket motsvarar 15 % av de totala bruttoinvesteringarna och ca 3,1 % av BNP. Den volymmässiga ökningen av dessa investeringar var under 1960-talet utomordentligt stark, i synnerhet för kommunerna. Totalt ökade de offentliga investeringarna med nära 9 % per år i volym 1960–1970; för kommunerna var ökningstakten nära 11 % per år. Omkring 1970 inträffade en vändpunkt: den tidigare starka investeringsökningen förbyttes i en nedgång som i genomsnitt för perioden

¹ Med offentliga investeringar avses i LU genomgående de offentliga myndigheternas investeringar. Affärsverk och offentligt ägda aktieföretag och stiftelser räknas till näringslivet.

1970–1975 har beräknats till nära 5 % per år. Omsvängningen gällde nästan enbart de kommunala investeringarna, medan de statliga fortsatte att öka svagt.

Den ändamålsvisa utvecklingen av de offentliga investeringarna under perioden 1960–1975 redovisas i tabell 6.19. De områden som väger tyngst investeringsmässigt är väg- och gatuväsen samt övriga tjänster, vilka tillsammans svarar för nära hälften av de offentliga investeringarna. Ändamålen utbildning samt hälso- och sjukvård, som är de största delsektorerna i den offentliga konsumtionen, svarar för en något mindre andel av investeringarna, tillsammans ca 40 %. Den mycket låga investeringsnivån inom försvaret förklaras av att kapitalvaror för rent militärt bruk i nationalräkenskaperna behandlas som offentlig konsumtion; som investeringar räknas endast vissa byggnadsinvesteringar som har en alternativ användning för civila ändamål.

Under första hälften av 1960-talet ökade de offentliga investeringarna mycket kraftigt inom samtliga ändamålsområden. Utvecklingen under den därpå följande femårsperioden var inte lika enhetlig: inom flera områden dämpades ökningstakten väsentligt, samtidigt som investeringarna i hälso- och sjukvård, socialvård och övriga tjänster fortsatte att öka minst lika starkt som tidigare. Den därpå följande investeringsnedgången 1970–1975 gällde emellertid så gott som samtliga ändamålsgrupper. Det enda undantaget var rättsväsendet, som på grund av polisväsendets utbyggnad präglades av en fortsatt investeringsökning under dessa år.

Omslaget i investeringsutvecklingen kan också illustreras av investeringarnas andel av den offentliga sektorns totala direkta efterfrågan, varmed avses summan av offentlig konsumtion och investeringar (i 1968 års priser). Denna investeringsandel ökade kontinuerligt under större delen av 1960-talet, från 14,2 % 1960 till 18,8 % 1968. Från 1968 till 1970 minskade andelen svagt, till 18,4 %, men efter 1970 har en drastisk nedgång ägt rum. För 1975 har investeringarnas andel av den offentliga direkta efterfrågan be-

Tabell 6.19 Offentliga myndigheters investeringar 1960–1975

	Milj. kr., 1968 års priser	Årlig procentuell volymförändring		
		1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975
Försvaret	160	12,1	5,6	–5,2
Rättsväsen	150	12,0	3,8	4,1
Utbildning	1 150	10,2	4,6	–4,9
Hälso- och sjukvård	1 150	10,8	14,6	–6,1
Socialvård	390	13,8	13,0	–5,8
Väg- och gatuväsen	1 330	7,7	2,0	–6,3
Övriga tjänster	1 400	10,2	14,2	–2,4
Offentliga investeringar, totalt	5 770	9,7	8,0	–4,9
därav: statliga	1 740	7,3	0,6	0,4
kommunala	4 030	10,9	11,0	–6,7

räknats till 13,0 %, vilket är mindre än vid 1960-talets början.

Den kraftiga nedgång i de offentliga investeringarna – främst de kommunala – som inträffat sedan 1970 måste naturligtvis ses mot bakgrund av den tidigare extremt starka ökningen. Den höga utbyggnadstakten under 1960-talet, som delvis torde ha varit betingad av de stora regionala befolkningsomflyttningarna under dessa år, kan antas ha varit av engångskaraktär. Neddragningen av investeringarna från 1970 års höga nivå kan då betraktas som en anpassning av investeringarna till en mera "normal" nivå. En del av investeringsnedgången kan också hänföras till de kommunala följdinvesteringarna till bostadsbyggandet, som minskat kraftigt under de senaste åren. Det bör dock framhållas att investeringsvolymen i den offentliga sektorn 1975 fortfarande är klart högre än 1965.

Av betydelse i sammanhanget är också utvecklingen av den kapitalstock som genereras av de offentliga myndigheternas investeringar. Nedanstående tablå visar den offentliga kapitalstockens storlek och ökning 1960–1975. Ökningstakten, som var betydande under hela 1960-talet, dämpades under perioden 1970–1975 men måste fortfarande betecknas som ganska stark. Att kapitalstocken på detta sätt försätter att öka samtidigt som de årliga investeringarna minskar kraftigt innebär att investeringarna, trots nedgången, ändå med god marginal kompenserar det årligen utrangerade kapitalet vilket härrör från investeringar företagna långt tidigare.

	Milj. kr., 1968 års priser	Årlig procentuell volymförändring		
		1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975
Offentliga myndigheter totalt	117 200	6,3	7,3	5,1
därav: vägar	33 400	5,5	5,6	3,7
statliga myndigheter exkl. vägar	17 500	6,6	6,1	5,9
kommunala myndigheter exkl. vägar	66 300	6,7	8,6	5,6

6.7.2 Beräkningsmetoden

Med den uppläggning av kalkylerna för den offentliga sektorn som tillämpats i denna långtidsutredning har det inte varit motiverat att göra några regelrätta prognoser för de offentliga investeringarna. Uppgiften har i stället varit att söka få fram investeringskalkyler som i någon mening är konsistenta med utvecklingen av den offentliga konsumtionen. Den metod som vi därvid har prövat utgår från trendberäkningar för *relationen mellan kapitalstock och sysselsättning* inom varje ändamålsområde. De kapitalstocksdata som använts har hämtats från SCB:s beräkningar, vilka för den offentliga sektorn helt baseras på investeringsdata tillsammans med vissa teoretiska antaganden om kapitalföremålens livslängd ("överlevelsekurvor").

Beräkningsmetoden fungerar i princip på följande sätt. Om relationen mellan kapitalstock och sysselsättning för varje ändamålsområde – "ka-

pitalintensiteten" per arbetstimme – under tidigare år har utvecklats enligt ett visst, någorlunda stabilt mönster, så kan man bestämma ett trendvärde för denna relation 1980. I kombination med de ändamålsvisa sysselsättningsstal som framkommer som resultat av modellberäkningarna ger detta trendvärde uppgift om storleken av den kapitalstock 1980 som är konsistent med sysselsättningsstalen. Med kännedom om den "återstående kapitalstock" under prognosperioden som härrör från investeringar företagna före periodens början, och med tillämpning av SCB:s "överlevelsekurvor" för offentliga kapitalobjekt kan man sedan beräkna de investeringar som behövs för att denna kapitalstock skall uppnås vid prognosperiodens slut.

Beräkningar av detta slag har utförts för alla de offentliga delsektorerna med undantag för väg- och gatuväsendet. För detta område är det inte meningsfullt att söka efter samband mellan kapitalstocken och sysselsättningen inom de offentliga myndigheterna. Vägkapitalets funktion som produktionsfaktor hänför sig givetvis till ekonomin som helhet snarare än till den offentliga administrationen av väg- och gatuväsendet. Väginvesteringarna har därför beräknats fristående från de övriga offentliga investeringarna och diskuteras inte närmare i detta avsnitt. Prognosen för väginvesteringarna behandlas i stället i avsnittet om samfärdsl (7.3.7).

För flera ändamålsområden måste trendbestämningen för relationen mellan kapitalstock och sysselsättning emellertid betecknas som ytterst osäker. I flera fall uppvisar relationstalen under den gångna perioden trendbrott som är svåra att förklara annat än som resultat av brister i det statistiska grundmaterialet. Vi har därför utfört vissa känslighetstester. Relationstalen åsattes därvid alternativa värden inom ett intervall som föreföll sannolikt med hänsyn till mönstret under tidigare år. Vid en och samma sysselsättningsutveckling erhöles då mycket olika resultat för investeringsutvecklingen.

Känslighetstesterna har klart demonstrerat den stora osäkerhet som vidlärder denna typ av investeringsberäkningar. De investeringskalkyler som vi sedermera har stannat för baseras därför endast delvis på sådana beräkningar. De har kompletterats med bedömningar av annat slag, i första hand baserade på investeringsutvecklingen under tidigare år.

Det finns också principiella skäl till att sådana hänsyn bör få påverka kalkylen. Det investeringsbehov som framkommer ur den ovan beskrivna kapitalstocksberäkningen är beroende inte endast av det antagna förhållandet mellan kapitalstock och sysselsättning utan även av tidigare års investeringar tillsammans med de rent teoretiska antaganden om kapitalobjektens livslängd som tillämpas i SCB:s kapitalstocksmodell. Emellertid kan en på detta sätt beräknad investeringsökning i vissa fall vara osannolik eftersom kapitalobjektens livslängd i praktiken inte behöver följa någon bestämd mall. I de fall behoven av förnyelse av kapitalstocken inom ett ändamålsområde är särskilt påfallande är det tvärtom ganska troligt att man genom reparationer försöker förlänga livslängden hos kapitalet för att kunna sprida investeringarna över tiden. Det ur kapitalstocksberäkningen framkomna teoretiska investeringsbehovet kan i sådana fall komma att underskridas väsentligt.

I de fall den på relationen kapitalstock/sysselsättning grundade investeringsberäkningen har gett resultat som framstått som extrema har vi således

justerat investeringskalkylerna. Slutresultatet är ändå i inte oväsentlig grad påverkat av den teoretiska beräkningen. Våra investeringskalkyler innebär sålunda att kapitalintensiteten (kapitalstocken per arbetad timme) under prognosperioden fortsätter att öka inom samtliga ändamålsområden.

6.7.3 Resultat

Investeringskalkylerna för den offentliga sektorn har utförts i två versioner. Den ena svarar mot de båda LU-alternativen I och III, vilka för den offentliga sysselsättningen gav mycket likartade resultat, medan den andra svarar mot alternativet II. (I alternativ IV har ett schablonmässigt antagande införts.) Kalkylernas resultat för statliga resp. kommunala investeringar framgår av nedanstående tablå. Ändamålsvisa investeringsuppgifter presenteras dock inte på grund av den stora osäkerheten i kalkylerna.

	Milj. kr., 1968 års priser 1975	Årlig procentuell volymförändring 1975–1980	
		Alt. I och III	Alt. II
Offentliga myndigheter, totalt	5 800	-0,7	2,7
därav: staten	1 740	-1,2	1,6
kommunerna	4 030	-0,4	3,1

I jämförelse med de dramatiska förändringar som de offentliga investeringarna undergått under tidigare år (se avsnitt 6.7.1 ovan) framstår utvecklingstakterna 1975–1980 i båda alternativen som ganska måttliga. Båda kalkylerna innebär också ett avbrott i den kraftiga investeringsnedgång som pågått sedan 1970. I alternativen I och III fortsätter investeringarna visserligen att minska, men i betydligt långsammare takt än tidigare, medan alternativ II visar en ökning av investeringarna under prognosperioden. (Även schablonantagandet för alt. IV innebär en ökning, 0,7 % per år.)

Betraktar man de offentliga investeringarnas andel av den totala direkta efterfrågan från det offentliga – summan av konsumtion och investeringar – finner man också att bägge alternativen innebär förändringar jämfört med utvecklingsmönstret efter 1970. Den tidigare relaterade kraftiga nedgången i investeringsandelen skulle enligt alternativ II komma att bromsas upp nästan helt och hållet; andelen 1980 skulle uppgå till 12,8 % jämfört med 13,0 % 1975. I alternativen I och III fortsätter investeringsandelen att minska från 13,0 till 11,8 resp. 12,0 % 1975–1980, men denna nedgång är väsentligt mycket mindre än nedgången 1970–1975.

Investeringarna tar således en större andel av den offentliga direkta efterfrågan i det högre konsumtionsalternativet (II) än i den lägre (I och III). Detta kan sägas vara ett mycket rimligt resultat; innebörden är att investeringarna i våra kalkyler antas vara mera känsliga än konsumtionen för förändringar i det totala offentliga resursutrymmet.

Den utveckling av den offentliga kapitalstocken som impliceras av investeringskalkylerna framgår av nedanstående tablå. Båda alternativen innebär att ökningstakten dämpas i jämförelse med tidigare år (se avsnitt 6.7.1). Speciellt kan noteras att kapitalstockens ökning under 1970–1975 var klart högre, 5,1 % per år, än 1975–1980, trots att investeringsutvecklingen under prognosperioden antas bli betydligt starkare än under den föregående femårsperioden.

	Milj. kr., 1968 års priser 1975	Årlig procentuell volymför- ändring 1975–1980	
		Alt I och III	Alt. II
Offentliga myndigheter, totalt	117 200	3,4	3,8
därav: vägar	33 400	2,1	2,1
statliga myndigheter exkl. vägar	17 500	4,4	5,1
kommunala myndigheter exkl. vägar	66 300	3,8	4,4

Investeringskalkylerna för den offentliga sektorn skall, som tidigare påpekats, betraktas i samband med LU-kalkylerna för den offentliga konsumtionen och sysselsättningen. Även kapitalstockens utveckling måste givetvis sättas in i detta sammanhang. Betraktas den offentliga sektorn som helhet (exkl. väg- och gatuväsen) finner man att kapitalstocken under tidigare år ökat avsevärt mycket snabbare än sysselsättningen; "kapitalintensiteten" räknat per arbetstimme har med andra ord ökat kraftigt. Samma förhållande gäller för prognosperioden, speciellt i alternativ III, något som kan anses vara naturligt med hänsyn till den antagna arbetstidsförkortningen. I alternativ II, som ger den starkaste offentliga investeringsökningen, ökar kapitalstocken per arbetstimme däremot långsammare än tidigare. En trendmässig ökning av kapitalintensiteten skulle i detta fall ha inneburit en avsevärt mycket kraftigare investeringsökning än den som antagits i alternativ II, och en häremot svarande höjning av investeringarnas andel av det totala offentliga resursutrymmet.

De investeringskalkyler som här presenteras har, som framgått, utgått från flera bedömningsgrunder. Ett visst mått av godtycke har därvid självklart inte kunnat undvikas. Som tidigare påpekats (avsnitt 6.6.4) torde detta dock inte ha några mera allvarliga konsekvenser för LU:s huvudresultat. Det utrymme för offentlig konsumtion som framkommer som ett resultat av modellberäkningarna kan i princip anses avse såväl konsumtion som investeringar. En underskattning av de offentliga investeringarna ger då i första hand utslag i en överskattning av den offentliga konsumtionen, och vice versa; påverkan på den totala produktionen och produktionsstrukturen torde vara relativt obetydlig i sammanhanget.

7 Produktion och sysselsättning

7.1 Produktionsutvecklingen

Produktionsutvecklingen redovisas utförligt i tabellform i kapitel 5 samt nedan i de olika sektoravsnitten. Här skall därför endast ges en översiktlig beskrivning av denna.

Med produktionsutvecklingen avses här regelmässigt utvecklingen av förädlingsvärdet, dvs. bidraget till BNP. Beräkningar finns också över bruttoproduktionens utveckling. Förädlingsvärdeandelen inom de olika sektorerna har i regel förutsatts förändras trendmässigt över perioden. I några fall (oljaffinaderier, järn- och stålverk, elproduktion) har dock särskilda bedömningar över förädlingsvärdeandelen införts beroende på kända förändringar under prognosperioden. Bilden för hela ekonomin innebär en obehaglig sänkning av förädlingsvärdeandelen under åren fram till 1980, vilken huvudsakligen härrör från tjänstesektorerna. För varuproduktionen, enkannerligen industriproduktionen, antas en svag ökning i denna andel.

Det inbördes beroendet mellan de olika näringsgrenarna är starkt. Så räknas t. ex. i långtidsutredningens modell hela varuhandelns produktion som insats till andra sektorer. Inom skogsbruk och jord- och stenindustri går 80–90 % av produktionen som insats till andra sektorer. Inom gruvindustrin, järn-, stål- och metallverken samt el-, gas-, värme- och vattenverk är motsvarande tal över 70 %. Den framtida produktionsutvecklingen beror därför inte bara på efterfrågeutvecklingen utan också på produktionsstrukturens framtida utveckling.

Sambanden mellan de olika näringsgrenarna är noggrant specificerade i LU:s ekonometriska modell. De prognoser för näringsgrenarnas utveckling som vi kommer fram till påverkas därför i avgörande grad av de antaganden vi gör om hur dessa samband kommer att förändras mellan 1975 och 1980. Detta kommer till uttryck i projektionerna av insatskoefficienterna, dvs. insatsleveransernas andel av bruttoproduktionen inom varje sektor.

Projektionerna av insatskoefficienterna görs vanligen genom en trendutdragnings av tidsserier för perioden 1959–1973. För att i görligaste mån nyansera bilden har vi emellertid valt ut 40 koefficienter som är speciellt viktiga för beräkningsresultaten¹. Dessa 40 koefficienter har bedömts särskilt. I många fall har det även för dessa förefallit rimligt att godta trendutvecklingen 1959–1973. I andra fall har dock en annan period valts eller har en fristående prognos införts, baserad på sektorstudierna eller annan

¹ För dessa 40 gäller att deras värde inte får ändras mer än 10 % om inte produktionen i någon sektor skall förändras med mer än 1 %.

särskild information.

Oavsett om koefficienterna ingår bland de 40 viktigaste eller ej har utvecklingen av samtliga insatser till jordbruk och skogsbruk samt av alla leveranser från energisektorerna till industrisektorerna bedömts separat på basis av material från sektorstudierna.

Mätt mellan femårsperioderna visar varu- och kraftproduktionen en successivt avtagande ökningstakt sedan 1960. Sektorn domineras av industriproduktionen men även byggnadsverksamhetens volym har utvecklats i allt långsammare takt. Eftersom industrin dock hela tiden har ökat snabbare än totalproduktionen har dess andel av denna hela tiden ökat, låt vara i avtagande takt. Industrins andel av totalproduktionen (mätt i fasta priser) steg från drygt 25 % 1960 till drygt 30 % 1974. Byggnadsverksamhetens andel har däremot sjunkit sedan slutet av 60-talet.

Under prognosperioden beräknas de angivna tendenserna i stort sett fortsätta. Jordbrukets andel som fallit sedan 1960 men visade en tillfällig uppgång 1974 beräknas fortsätta att falla, medan skogsbrukets andel beräknas i stort sett stabilisera sig på den uppnådda nivån. Industriproduktionen varierar avsevärt mellan alternativen. Det är dock anmärkningsvärt att industriproduktionen i samtliga alternativ ökar sin andel av totalproduktionen. Ökningen är i alla alternativen väl så kraftig som under den historiska perioden. Byggnadsverksamhetens andel beräknas däremot fortsätta att sjunka även efter 1975.

Ett särskilt intresse tilldrar sig sektorn el-, gas-, värme- och vattenverk. Dess andel är mycket liten men har stigit oavbrutet från 1,8 % 1960 till 2,6 % 1974. Fram till 1980 väntas sektorn öka sin andel till 2,9 % (alt. II och IV) eller 3,0 % (alt. I och III).

Tjänstesektorernas andel har successivt minskat sedan 1960, mätt i fasta priser. För perioden 1975–1980 förutses en fortsatt nedgång till ca 50 % i de olika alternativen. För offentliga tjänster erhålls en andelsökning endast i alternativ II.

Som framgår av tabell 5.5 ger emellertid en kalkyl utförd i löpande priser delvis ett annat intryck. Här har en markant andelsförskjutning skett sedan 1960, så att varu- och kraftproduktionens andel successivt sjunkit och tjänsteandelen i motsvarande mån ökat. Industrins andel uppgick till ca 32 % både 1960 och 1974 medan den offentliga sektorns andel ökat från drygt 11 % 1960 till 18,5 % 1974. För prognosperioden beräknas dessa tendenser fortsätta. Industriandelen varierar mellan knappt 31 % (alt. IV) och 32 % (alt. I). Den totala varuproduktionens andel beräknas variera mellan ca 45 och ca 46 % medan tjänstesektorernas andel skulle ligga mellan 54 och 55 %. Det är särskilt den offentliga sektorn som kraftigt ökar sin andel, även i alt. I där andelen 1980 skulle vara drygt 21 % att jämföra med 18,5 % 1974.

Den olikartade utvecklingen i fasta och löpande priser beror på sektorernas olikartade förmåga att kompensera pris- och kostnadshöjningar genom stegringar i produktiviteten. Generellt sett är denna förmåga lägst i tjänsektorerna och därmed inträffar också en relativprisstegring på tjänster som återspeglas i en höjd BNP-andel. Problemet har emellertid också en annan sida. Priskänsligheten för flera av de privata tjänsterna är förhållandevis hög (se tabell 6.9). Prisstegringar som bristfälligt kompenseras av produk-

tivitetshöjningar kan i vissa fall medföra att efterfrågan kraftigt reduceras. Detta kan t. ex. ta sig uttryck i ett ökat inslag av "gör-det-själv" aktiviteter.

Sektorernas olika produktivetsutveckling får självfallet också effekt på utvecklingen av sysselsättningen. I nästföljande avsnitt redovisas bl. a. hur sysselsättningsandelarna utvecklats sedan 1960 och vilken förändring som väntas under prognosperioden.

7.2 Sysselsättningsutvecklingen

Tillbakablick

Sysselsättningsutvecklingen under 1960-talet och första hälften av 1970-talet präglades av en fortgående minskning av antalet sysselsatta inom de s. k. varu- och kraftproducerande näringarna (dvs. huvudsakligen jord- och skogsbruk, tillverkningsindustri och byggnadsverksamhet) och en kraftig ökning av antalet sysselsatta inom tjänstesektorerna. Dessa tendenser framgår av tabell 7.1.

Sysselsättningsminskningen inom de varu- och kraftproducerande sektorerna uppgick enligt nationalräkenskaperna till totalt ca 290 000 från 1960

Tabell 7.1 Antal sysselsatta i olika näringsgrenar 1960–1980

	1960	1965	1970	1975	1980			
					Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Jordbruk och fiske	474 600	344 200	245 400	209 000	176 900	173 400	181 000	179 100
Skogsbruk	114 200	106 100	82 200	61 000	49 800	48 200	50 400	49 300
Industri	1 040 400	1 088 700	1 054 900	1 039 100	1 063 100	1 009 900	1 036 600	1 015 200
El-, gas-, värme- och vattenverk	27 000	27 800	27 900	28 500	28 400	27 400	28 000	27 300
Byggnadsverksamhet	306 900	359 500	369 600	332 000	323 300	327 700	334 600	335 600
Summa varu- och kraftproduktion	1 963 100	1 926 300	1 780 000	1 669 600	1 641 500	1 586 600	1 630 600	1 606 500
Varuhandel	446 700	478 900	506 100	508 100	499 100	481 300	497 800	487 900
Samfärdsel	247 500	253 500	262 100	270 400	276 200	269 300	277 500	273 500
Privata tjänster (inkl. bostadsförvaltning)	496 800	526 800	559 400	557 400	571 200	558 700	569 000	563 300
Staten	145 900	193 700	195 900	236 800	253 600	273 900	259 700	268 200
Kommunerna	271 400	335 600	560 200	747 700	870 300	942 100	877 300	912 500
Summa tjänste- produktion	1 608 300	1 788 500	2 083 700	2 320 400	2 470 400	2 525 300	2 481 300	2 505 400
Totalt	3 571 400	3 714 800	3 863 700	3 990 000	4 111 900	4 111 900	4 111 900	4 111 900
därav näringslivet	3 154 100	3 185 500	3 107 600	3 005 500	2 988 000	2 895 900	2 974 900	2 931 200
offentliga sek- torn	417 300	529 300	756 100	984 500	1 123 900	1 216 000	1 137 000	1 180 700

Tabell 7.2 Olika näringsgrenars andel av totala antalet sysselsatta 1960–1980

Procent

	1960	1965	1970	1975	1980			
					Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Jordbruk och fiske	13,3	9,3	6,4	5,2	4,3	4,2	4,4	4,3
Skogsbruk	3,2	2,9	2,1	1,5	1,2	1,2	1,2	1,2
Gruvor o. tillverkningsindustri	29,1	29,3	27,3	26,1	25,8	24,5	25,2	24,7
El-, gas-, värme- och vattenverk	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Byggnadsverksamhet	8,6	9,7	9,6	8,3	7,9	8,0	8,1	8,2
Summa varu- o. kraftproduktion	55,0	51,9	46,1	41,8	39,9	38,6	39,6	39,1
Varuhandel	12,5	12,9	13,1	12,7	12,1	11,7	12,1	11,9
Samfärdsel	6,9	6,8	6,8	6,8	6,7	6,5	6,8	6,6
Privata tjänster (inkl. bostadsförvaltning)	13,9	14,2	14,4	14,0	13,9	13,6	13,8	13,7
Staten	4,1	5,2	5,1	5,9	6,2	6,7	6,3	6,5
Kommunerna	7,6	9,0	14,5	18,8	21,2	22,9	21,4	22,2
Summa tjänsteproduktion	45,0	48,1	53,9	58,2	60,1	61,4	60,4	60,9
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
därav: näringslivet	88,3	85,8	80,4	75,3	72,6	70,4	72,3	71,3
offentliga sektorn	11,7	14,2	19,6	24,7	27,4	29,6	27,7	28,7

till 1975, medan ökningen inom tjänstesektorerna var ca 710 000. Andelen sysselsatta inom varu- och kraftproduktionen av totala sysselsättningen sjönk därigenom, som tabell 7.2 visar, från 55 % 1960 till ca 42 % 1975. Beträffande sysselsättningsökningen inom tjänstesektorerna kan en klar koncentration till den offentliga sektorn konstateras. Av den totala ökningen inom tjänstesektorerna under 1960–1975 hänförde sig nämligen drygt 80 % till den offentliga sektorn. Inom denna sektor var i sin tur sysselsättningsökningen – både i absoluta och i relativa tal – avsevärt större inom kommunerna än inom staten. Detta sammanhänger naturligtvis med den kraftiga utbyggnad av utbildningsväsendet, hälso- och sjukvård samt socialvård som skett under den aktuella perioden. För huvuddelen av dessa verksamhetsgrenar har primär- och landstingskommunerna huvudmannskapet.

De huvuddrag i sysselsättningsutvecklingen som ovan beskrivits gäller stora aggregat av näringsgrenar och sektorer. Avvikelser från de redovisade tendenserna har kunnat noteras inom enskilda näringsgrenar eller branscher och under kortare delperioder. Enligt nationalräkenskaperna *ökade* sålunda sysselsättningen inom byggnadsverksamheten successivt mellan 1960 och 1969 och inom tillverkningsindustrin mellan 1960 och 1965 samt mellan 1968 och 1970. Preliminära data tyder på att en sysselsättningsökning inom industrin inträffat också från 1973 till 1975. Dessa fluktuationer i industrisysselsättningen visar en tydlig samvariation med konjunktursvängningarna. Vid konjunkturuppgångar har sålunda påtagliga sysselsättningsökningar skett. En jämförelse mellan olika högkonjunkturår visar emellertid att en stegvis minskning av antalet sysselsatta skett inom tillverkningsindustrin.

Ett undantag från detta mönster utgör möjligen utvecklingen mellan högkonjunkturperioderna 1969/1970 och 1974/1975. Huvudtendenserna under den historiska perioden kan dock sägas innebära att industriproduktionen ökat relativt kraftigt och industrisysselsättningen genomgått en minskning. Då även årsarbetstiden per person minskade avsevärt 1960–1975 skedde således en påtaglig ökning av produktiviteten inom industrin. Även inom jord- och skogsbruket minskade arbetskraftsbehovet till följd av kraftiga produktivitetsvinster. Sysselsättningsminskningen 1970–1975 inom byggnadsverksamheten berodde däremot snarare på nedskärningar i byggvolymen än på ökad produktivitet.

Sysselsättningsutvecklingen 1975–1980

Förkortning av veckoarbetstiden. LU-kalkylerna görs i fyra alternativ som skiljer sig åt med avseende på den privata konsumtionens utveckling samt i fråga om veckoarbetstidens längd. I alternativen III och IV har en förutsättning gjorts om en sänkning av veckoarbetstiden från 40 till 37,5 timmar. Endast de som 1975 arbetade 40 timmar eller mer har antagits få arbetstidsförkortning. Totalt sett innebär detta att den tillgängliga arbetskraftsvolymen skulle sjunka med 4,2 % jämfört med alternativen I och II där ingen förkortning av den lagstaddade veckoarbetstiden medräknats. Effekten har dock i våra kalkyler reducerats till 4,0 % genom ett antagande om att den i statistiken redovisade arbetstidsstrukturen inte är fullt adekvat för alla delsektorer.

I tabell 7.3 redovisas arbetstidsstrukturen 1970–1974 inom olika närings-

Tabell 7.3 Antalet personer i arbete fördelade efter faktiskt arbetad tid 1970–1974
Procent

	År	Faktiskt arbetade timmar per vecka					Totalt
		1–19	20–34	35–39	40–44	45–W	
Jordbruk, skogsbruk o. fiske	1970	6,13	16,87	7,14	24,00	45,87	100
	1974	5,71	15,45	7,53	29,25	42,06	100
Gruvor o. tillverkningsindustri, el-, gas-, värme- och vattenverk	1970	4,33	8,49	4,44	63,48	19,25	100
	1974	4,45	9,90	4,34	70,30	11,02	100
Byggnadsverksamhet	1970	3,73	5,12	3,00	69,53	18,63	100
	1974	3,36	6,44	3,13	76,38	10,70	100
Varuhandel	1970	11,09	16,16	7,63	39,26	25,85	100
	1974	10,21	17,42	7,46	45,82	19,09	100
Samfärdsl	1970	7,70	8,87	7,47	47,97	27,98	100
	1974	8,05	11,30	7,15	56,99	16,51	100
Privata tjänster (inkl. bostadsförvaltning)	1970	14,73	14,22	10,96	36,59	23,49	100
	1974	13,42	15,99	11,34	43,04	16,21	100
Offentliga tjänster	1970	14,73	20,50	7,55	40,75	16,47	100
	1974	13,78	24,17	10,50	40,32	11,22	100
Hela ekonomin	1970	9,01	13,02	6,69	48,22	23,05	100
	1974	8,75	15,11	7,40	53,35	15,39	100

Källa: Statistiska centralbyrån, prognosinstitutet.

grenar. Tabellen grundar sig på en specialbearbetning av AKU-undersökningarna 1970–1974 som prognosinstitutet vid SCB utfört.

I kapitel 3 ovan har i detalj redogjorts för beräkningarna av den totala sysselsättningen. I alternativen I och II beräknas den totala tillgängliga arbetskraftsvolymen sjunka med 0,2 % per år medan minskningen i alternativ III och IV uppgår till 1,1 % per år.

Fördelningen av antalet sysselsatta på män och kvinnor. De modellresultat som framkommer beträffande sysselsättningen uttrycker den insats av arbetstimmar som krävs för att framställa en viss produktion i de olika näringsgrenarna. Genom att göra fristående bedömningar av antalet arbetstimmar per person och år kan man också få en uppfattning om det antal personer som krävs i de olika näringsgrenarna under prognosperioden. En sådan bedömning har gjorts för vår räkning av prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån. Beräkningarna utgår från den ovannämnda specialbearbetningen av AKU-undersökningarna för perioden 1970–1974. Vid beräkningarna har man först räknat fram medelarbetstiden för män resp. kvinnor år 1975. Därefter beräknas vissa förändringar i dessa för perioden 1975–1980, bl. a. med hänsyn till trender för andel deltidsarbetande m. m. Av tabell 7.4 framgår hur antalet sysselsatta fördelar sig på olika arbetstidsklasser. Även antagandena för 1980 har lagts in men endast tre näringsgrenar särredovisas. Förskjutningen mot s. k. lång deltid, från kort deltid och heltid, mellan 1970 och 1975 framgår tydligt. Prognosinstitutet har i sina beräkningar antagit att dessa tendenser kommer att fortsätta.

När man tillämpar den framskrivna medelarbetstiden på sysselsättningsvolymen i timmar 1980 kommer det resulterande antalet män resp. kvinnor

Tabell 7.4 Antalet sysselsatta fördelade efter vanligen arbetad tid 1970–1980
Procent

		Timmar per vecka		
		1–19	20–34	35–
Industri	1970	3,0	5,6	91,4
	1975	2,7	6,7	90,7
	1980 alt. I	3,1	9,1	87,8
	1980 alt. II	2,6	7,9	89,6
	1980 alt. III	3,1	9,1	87,8
Varuhandel	1970	10,0	14,5	75,5
	1975	8,9	17,3	73,8
	1980 alt. I	7,7	18,3	74,0
Offentliga tjänster	1970	12,0	18,7	69,3
	1975	10,3	23,3	66,4
	1980 alt. I	10,0	27,2	62,8
Hela ekonomin	1970	7,4	10,4	82,2
	1975	6,8	13,2	80,0
	1980 alt. I	6,7	16,1	77,2

Anm. För alla kategorier utom industrin ger de olika alternativen ungefär samma värden 1980.

Källa: Statistiska centralbyrån, prognosinstitutet.

Tabell 7.5 Andelen kvinnor i olika näringsgrenar 1975–1980

Procent

	1975	1980		
		Alt. I	Alt. II	Alt. III
Jordbruk	30,5	30,5	30,5	30,5
Skogsbruk	6,6	7,6	7,6	7,6
Industri	26,3	30,1	26,5	30,1
El-, gas-, värme- och vattenverk	15,1	17,7	15,1	17,6
Byggnadsverksamhet	6,8	8,0	8,0	8,0
Summa varu- o. kraftproduktion	22,0	24,9	22,3	24,7
Varuhandel	49,2	44,6	44,6	44,6
Samfärdsel	25,1	27,6	27,6	27,6
Privata tjänster	55,5	55,5	55,5	55,5
Offentliga tjänster	72,0	74,0	74,3	73,8
Summa tjänster	57,6	58,6	59,5	58,6
Totalt	Totalt 42,7	45,1	45,1	45,1

Källa: Statistiska centralbyrån, prognosinstitutet.

inte att stämma överens med motsvarande antagande i utbudskalkylen. Man får då göra antaganden om viss förskjutning i proportionerna män/kvinnor inom vissa branscher.

Andelen kvinnor i de olika näringsgrenarna framgår av tabell 7.5. Totalt sett ökar andelen kvinnor av de förvärvsarbetande från 42,7 % 1975 till 45,1 % 1980. I alternativ II behöver inga större förändringar av kvinnoandelen läggas in för att kalkylen skall gå ihop. De små förändringar som införts är baserade på trendstudier och avser bl. a. en ökande andel kvinnor inom skogsbruk, skogsindustrier, byggnadsverksamhet, samfärdsel, försvar och utbildning. Inom jord- och stenindustri, varuhandel och hälso- och sjukvård är det däremot andelen män som ökar. I alternativen I och III skulle däremot en viss brist på överensstämmelse föreligga mellan efterfrågan och utbudet på kvinnlig arbetskraft. I dessa alternativ kommer de sektorer som av hävd sysselsätter en större andel män att expandera relativt sett snabbare. Prognosinstitutet har emellertid i sina beräkningar antagit att en mera balanserad utveckling skulle kunna ernås genom att i första hand industribranscherna ökar sin andel kvinnlig arbetskraft. Det framgår dock av tabellen att betydande andelsökningar för kvinnornas del måste ske inom industrin om kalkylen skall gå ihop. De av prognosinstitutet införda förutsättningarna innebär t. ex. att antalet kvinnor inom industrin skulle öka med ca 47 000 i alternativ I vilket skulle öka kvinnornas andel från drygt 26 till 30 %.

Antalet sysselsatta inom olika näringsgrenar. I tabell 7.6 redovisas sysselsättningsutvecklingen näringsgrensvis. Denna tabell visar att ökningarna av sysselsättningen även under prognosperioden kan väntas komma att till stor del falla på den offentliga sektorn. I de varu- och kraftproducerande

Tabell 7.6 Sysselsättningsutvecklingen i olika näringsgrenar 1970–1980

Förändring, antal personer

	1970– 1975	1975–1980			
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Jordbruk och fiske	- 36 400	- 32 100	- 35 600	- 28 000	- 29 900
Skogsbruk	- 21 200	- 11 200	- 12 800	- 10 600	- 11 700
Industri	- 15 800	24 000	- 29 200	- 2 500	- 23 900
El-, gas-, värme- och vattenverk	600	- 100	- 1 100	- 500	- 1 200
Byggnadsverksamhet	- 37 600	- 8 700	- 4 300	2 600	3 600
Summa varu- och kraftproduktion	-110 400	- 28 100	- 83 000	- 39 000	- 63 100
Varuhandel	2 000	- 9 000	- 26 800	- 10 300	- 20 200
Samfärdsel	8 300	5 800	- 1 100	7 100	3 100
Privata tjänster (inkl. bostads- förvaltning)	- 2 000	13 800	1 300	11 600	5 900
Staten	40 900	16 800	37 100	22 900	31 400
Kommunerna	187 500	122 600	194 400	129 600	164 800
Summa tjänsteproduktion	236 700	150 000	204 900	160 900	185 000
Totalt	126 300	121 900	121 900	121 900	121 900
därav: näringslivet	-102 100	- 17 500	- 109 600	- 30 600	- 74 300
offentlig sektor	228 400	139 400	231 500	152 500	196 200

näringsgrenarna tillsammans beräknas minskningar av sysselsättningen med mellan ca 28 000 i alternativ I och 83 000 i alternativ II. Även alternativ II innebär en klar uppbromsning av sysselsättningsminskningen jämfört med 1970–1975. Detta beror främst på uppbromsningen av nedgångarna inom skogsbruk och byggnadsverksamhet. I den senare branschen skulle sysselsättningen t. o. m. öka i de fall där arbetstidsförkortning antagits. Dessa tendenser sammanhänger både med den väntade produktionsutvecklingen och med den uppbromsning av produktivitetsutvecklingen som förväntas i dessa sektorer. Inom jordbruket förväntas en sysselsättningsavgång i ungefär samma takt som 1970–1975.

Tabellen visar att industrisysselsättningen är särskilt känslig för variationer i de antaganden som gjorts. I alternativ I skulle industrisysselsättningen öka med 24 000 personer, dvs. den sedan 1965 sjunkande sysselsättnings-tendensen skulle brytas. I detta alternativ är efterfrågan starkt inriktad på industrivaruproduktion. I alternativ II däremot, där den offentliga konsumtionen ökar snabbare än den privata, skulle sysselsättningen minska med nästan 30 000 personer, dvs. betydligt fler än 1970–1975. Vid ett antagande om minskande veckoarbetstid blir emellertid sysselsättningsminskningen obetydlig (alternativ III) medan ett antagande om ytterligare nedgång i privata konsumtionens ökningstakt ånyo drar ned industrisysselsättningen (alternativ IV).

Den offentliga sektorns sysselsättning beräknas öka kraftigt i samtliga alternativ, men självfallet i direkt proportion till den offentliga konsumtionens utveckling. I alternativ II blir ökningen lika kraftig som under perioden 1970–1975. Inom varuhandel och samfärdsel varierar sysselsättnings-utvecklingen med varuproduktionens utveckling. Inom handel väntas dock

genomgående ganska kraftiga sysselsättningsminskningar medan sysselsättningsförändringen i samfärdelsektorn varierar omkring noll. Inom övriga privata tjänster skulle en viss sysselsättningsökning vara att vänta. Enligt de bedömningar som görs i sektorsavsnittet förefaller dock detta vara ett mindre troligt resultat som snarast torde få tillskrivas osäkerheten i de använda kalkylmetoderna.

Tillsammansaget för samtliga näringsgrenar beräknas sysselsättningen öka med knappt 122 000 1975–1980. Denna ökning är något mindre än den som noterades 1970–1975 drygt 126 000. En förklaring till denna något dämpade sysselsättningsökning är den något långsammare ökning av arbetskraften som förutsatts för perioden 1975–1980 jämfört med 1970–1975. Denna dämpning sammanhänger i sin tur med att befolkningsutvecklingen förutses bli något långsammare under prognosperioden än under perioden 1970–1975 i kombination med vissa fortsatta minskningar av främst de äldre människors relativa arbetskraftstal.

Relativt stora skillnader i näringsgrenssammansättning följer av de fyra olika alternativ som använts i modellberäkningarna, vilket visas i tabell 7.2. Andelen sysselsatta i offentlig sektor skulle t. ex. enligt alternativ I bli 27,4 % och enligt alternativ II 29,6 %. I absoluta tal innebär detta en skillnad på 92 000 personer. Andelen sysselsatta inom de varu- och kraftproducerande näringsgrenarna varierar mellan 39,9 % enligt alternativ I och 38,6 % enligt alternativ II, vilket i antal personer motsvarar en skillnad på närmare 55 000.

Sysselsättningsutvecklingen i olika yrken. Med utgångspunkt i de beräkningar som utförts beträffande sysselsättningsutvecklingen sektorsvis har vissa schablonmässiga kalkyler gjorts över förändringen av antalet sysselsatta i olika yrken 1975–1980. Dessa kalkyler har baserats på den från arbetskraftsundersökningarna 1974 kända yrkesfördelningen i olika sektorer. Denna fördelning har i beräkningarna förutsatts bestå hela prognosperioden. Ett sådant antagande innebär naturligtvis att man helt bortser från förskjutningar mellan yrkesgrupperna inom en sektor till följd av ändringar av t. ex. produktionsteknik och produktioninriktning. Sådana grova beräkningar torde ändå kunna tjäna som utgångspunkt för en diskussion om den tänkbara utvecklingen av efterfrågan på olika yrkesgrupper. Beräkningarna är ändå av begränsat intresse tills de kan jämföras med någon form av tillgångs- eller utbudsprognos. Någon sådan finns dock f. n. icke tillgänglig.

Tabell 7.7 visar sysselsättningsutvecklingen enligt de fyra olika alternativen för perioden 1975–1980. Som framgår av tabellen beräknas antalet sysselsatta komma att öka kraftigt inom hälso- och sjukvårdsarbete samt servicearbete i samtliga fyra alternativ. Dessutom framgår att sysselsättningen inom dessa yrkesgrupper, liksom inom pedagogiskt arbete, administrativa och kamerala yrken samt den grupp som bl. a. omfattar socialvårdspersonal, ökar kraftigt ju mer utrymmet för offentlig konsumtion växer. Detta beror naturligtvis på att dessa yrkeskategorier till stor del är sysselsatta inom den offentliga sektorn och då främst inom kommunerna. Minskat antal sysselsatta förutses främst inom lantbruks-, skogs- och fiskeriarbete, kommersiellt arbete samt i två av alternativen även byggnadsarbete. Utvecklingen för dessa yrkesgrupper är givetvis i hög grad beroende av sysselsättningsförändringarna inom jordbruk och skogsbruk resp. byggnadsverksamhet.

De sysselsättningsförändringar som registreras i statistiken avser vanligen

Tabell 7.7 Sysselsättningsutvecklingen i olika yrken 1975–1980

Antal personer

	Antal syssel- satta 1975	Förändring 1975–1980			
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV.
Tekniskt, kemiskt o. fysikaliskt arbete	276 500	7 000	2 500	5 500	3 100
Hälso- o. sjukvårdsarbete	259 800	31 200	55 300	32 800	43 500
Pedagogiskt arbete	166 000	19 900	27 500	21 800	28 200
Litterärt o. konstnärligt, religiöst o. juri- diskt arbete samt socialvårds- o. utred- ningsarbete	153 900	11 900	17 000	12 200	14 600
Administrativt arbete	76 500	3 100	3 200	3 200	3 300
Kameralt o. kontorstekniskt arbete	459 000	14 100	11 200	13 700	12 400
Kommersiellt arbete	340 800	- 3 300	- 15 700	- 4 900	- 11 200
Lantbruks-, skogs- o. fiskeriarbete	275 100	- 39 500	- 43 900	- 35 000	- 37 700
Transport- o. kommunikationsarbete	249 100	4 100	- 600	4 800	2 100
Gruv- o. stenbrytningsarbete samt till- verkningsarbete	924 000	15 200	- 21 200	200	- 15 300
Byggnadsarbete	237 500	- 5 100	- 3 100	1 700	1 900
Servicearbete	554 500	63 300	89 600	65 100	76 300
Militärt arbete	17 600	0	0	800	700
Totalt	3 990 000	121 900	121 900	121 900	121 900

nettoresultatet av betydligt större bruttoströmmar inom eller mellan exempelvis branscher och yrken. Sådana bruttoströmmar impliceras även i de värden som här redovisas. Någon kalkyl över bruttoströmmarnas storlek har inte utförts. I den mån minskningar kan ske genom naturlig avgång och ökningarna kan tas ur nytillskottet till arbetskraften behöver omfördelningar inte vara förenade med omställningsproblem och spänningar i ekonomin. Sådana problem kan däremot uppstå om arbetskraft skall slussas över från kontraktiva till expansiva branscher.

Då de yrkesgrupper som här har studerats är synnerligen heterogena kan ett sådant byte av bransch (men ej yrkesgrupp) innebära helt ändrade arbetsuppgifter. Även förflyttningar mellan företag inom en bransch kan givetvis medföra omställningsproblem. Under de senaste decennierna har statsmakterna genom en kraftig ökning av de arbetsmarknadspolitiska insatserna sökt underlätta anpassningen mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft. Även om en viss dämpning av strukturomvandlingen förutses för prognosperioden torde ett betydande behov av insatser i form av exempelvis arbetsmarknadsutbildning komma att bestå. Detta beror bl. a. på det relativt stora tillskott av personer utan tidigare yrkeserfarenhet som förutses och ambitionerna att möjliggöra även för betingat arbetsföra att ta arbete.

7.3 Näringsgrenarnas utveckling

7.3.1 Jordbruk och fiske¹

Jordbruk. Riktlinjerna för den nuvarande jordbrukspolitiken fastställdes av riksdagen 1967. Enligt de angivna allmänna målen för jordbrukspolitiken skall jordbruket åstadkomma en produktion av önskad storlek till lägsta möjliga samhällsekonomiska kostnad. Samtidigt skall det vara möjligt för dem som är sysselsatta inom jordbruket att få del av den allmänna standardstegringen. I beslutet 1967 underströks vikten av en fortsatt snabb rationalisering samtidigt som en viss samhällsekonomiskt motiverad minskning av jordbruksproduktionen borde ske. Överproduktion skulle så vitt möjligt undvikas, produktionens omfattning borde i stället anpassas till den nivå som krävs ur beredskapssynpunkt. Den s. k. självförsörjningsgraden² borde i fredstid under vissa förutsättningar ligga på 80 %.

Åtskilliga frågor på jordbrukspolitikens område diskuteras f. n. inom 1972 års jordbruksutredning. Det gäller t. ex. produktionsmålsättningen. Bakgrunden härtill är bl. a. att självförsörjningsgraden anses vara ett alltför osäkert mått på det svenska jordbrukets produktionskapacitet och förmåga att förse befolkningen med livsmedel i krislägen eftersom jordbrukets beroende av importerade produktionsmedel ökat kraftigt. En expertgrupp inom jordbruksutredningen har nyligen framlagt en rapport rörande bl. a. denna fråga. Produktionsmönstret har ändrats i vissa avseenden efter 1967. Då hade vi en betydande överproduktion av mjölk medan vi nu har uppnått en mer balanserad produktionsutveckling för denna produkt. Å andra sidan har spannmålsproduktionen ökat kraftigt och är nu större än vad som behövs inom landet. Andra viktiga frågor som 1972 års jordbruksutredning behandlar gäller rationaliseringspolitiken och jordbruksstödet tekniska utformning.

Resultatet av utredningens arbete kommer sannolikt att presenteras inom något år. Det är möjligt att jordbrukets utveckling under perioden 1975–1980 kan komma att påverkas av de förslag som utredningen för fram. Här har det emellertid endast varit möjligt att utgå ifrån nu gällande innehåll i jordbrukspolitiken.

Det egentliga jordbruket, dvs. åkerbruk och boskapsskötsel, undergick en mycket snabb rationalisering under 1960-talet. Åkerarealen, antalet brukningsenheter och antalet sysselsatta minskade kraftigt samtidigt som produktionens omfattning i stort bibehölls. En tydlig avsaktning i omvandlingsprocessen har skett under den första hälften av 1970-talet.

Animalieproduktionen som svarar för ca 3/4 av det totala produktionsvärdet har under den senaste femårsperioden framför allt kännetecknats av att antalet mjölkkor inte längre minskar lika kraftigt som under 1960-talet och att mjölkproduktionen tycks ha stabiliserat sig på en nivå kring 3 miljarder kg per år. De kraftigt höjda producentpriserna under senare år har självfallet haft stor betydelse i detta sammanhang. Produktionen av slaktdjur har totalt sett inte visat så stora förändringar från 1970 till 1975; däremot fortsätter fläsk att öka på nötköttets bekostnad.

Den totala vallarealen minskade kraftigt under 1960-talet, beroende på minskningar av koantalet. Trots nedgången uppgår vallarealen f. n. till nästan 1 miljon hektar eller 1/3 av den totala åkerarealen. Den friställda vallarealen

¹ Till sektorn räknas – förutom fisket – vad som brukar benämnas egentligt jordbruk, vidare trädgårdssodling, hästavel, biödling, renskötsel, pälsdjurskötsel och jakt. Framställningen har här koncentrerats till utvecklingen för det egentliga jordbruket.

² Produktionen av jordbruksvaror i procent av konsumtionen, allt räknat i kalorier.

har främst kommit att användas för spannmålsodling, i första hand korn och havre, vilka sädeslag har använts i den expanderande fläskproduktionen. Uppgången i produktionen av brödsäd har varit så kraftig att den lett till att överskott numera i regel föreligger.

Material för bedömning av jordbrukets utveckling under andra hälften av 1970-talet har för långtidsutredningens räkning sammanställts av jordbruksdepartementet.¹ Arbetet har bedrivits inom ramen för lantbruks-ekonomiska samarbetsnämnden med hjälp av experter från jordbruksnämnden, lantbruksstyrelsen och lantbrukshögskolan.

Prognosen för jordbruksproduktionens omfattning 1980 styrs dels av antagandena om åkerarealens utveckling och mjölkproduktionens storlek, dels av de antaganden som görs beträffande utveckling av avkastningen inom vegetabilie- och animalieproduktionen.

Vad gäller *åkerarealen* har den antagits komma att uppgå till ca 2,9 miljoner ha 1980, eller ungefär 0,1 miljon ha mindre än 1970. Räknat för perioden 1973–1980 skulle detta innebära en årlig minskning med endast 7 000 ha, mot en årlig minskningstakt på i genomsnitt 30 000 ha under 1960-talet. En dämpning i nedläggningen av åkermark har skett redan under första hälften av 1970-talet. Det bör framhållas att de tidigare stora nedläggningarna i stor utsträckning har gällt skogslänen; på de stora slättbygdsområdena i södra och mellersta Sverige har åkerarealen minskat endast obetydligt. Rationaliseringsförutsättningarna – t. ex. möjligheterna till sammanslagning till större brukningsenheter – har varit och är annorlunda på slättbygden än i skogsbygderna och i norra Sverige, där i stället jordbruksdriften helt fått upphöra vid ett betydande antal mindre gårdar.

Den pågående förskjutningen av åkerarealen från mindre till större brukningsenheter väntas fortgå under de närmaste åren, om än i något långsammare takt. Totalt väntas antalet brukningsenheter uppgå till knappt 110 000 1980 mot ca 140 000 1973 och mer än 230 000 1961. Genom att fördela den antagna volymen åkerareal på antalet brukningsenheter får man fram medelarealen per företag. Enligt de här presenterade antagandena skulle medelarealen per företag uppgå till ca 27 ha 1980, mot 21,5 ha 1973 och 14,2 ha 1961.

Mjölkproduktionen visade under hela 1960-talet och i början av 1970-talet en sjunkande tendens. Genom kraftigt höjda producentpriser har produktionsgrenens lönsamhet förbättrats och produktionen har ökat något under de senaste åren. Mjölkproduktionen 1980 beräknas bli av ungefär nuvarande omfattning (3,0 milj. ton). Vid antagande om en fortsatt snabb avkastningsökning (upp till 5 000 kg i genomsnittlig produktion per mjölkko 1980) blir det totala mjölkkoantalet detta år 600 000 jämfört med ca 700 000 1973.

Vad gäller utvecklingen av avkastningen per ha inom vegetabilieproduktionen har i regel ett något svagare förlopp antagits jämfört med det senaste decenniet. Det har sin grund såväl i bedömningar om att handelsgodselutnyttjandet inte kommer att öka på samma sätt som tidigare som i att växtförädlingsarbetet alltmer inriktats på växtslagens kvalitativa egenskaper.

Den totala bruttoproduktionsvolymen i det egentliga jordbruket beräknas öka med 4,5 % för hela prognosperioden. Jordbrukets köp av produktions-

¹ Ds Jo 1975:3.

medel och tjänster från andra sektorer väntas under samma tid öka med endast 1,5 %, beroende bl. a. på en antagen långsammare ökningstakt i förbrukningen av handelsgödsel och kalk och minskat utnyttjande av köpfodermedel när husdjursantalet reduceras. Förädlingsvärdet väntas därmed stiga med drygt 7 % 1975–1980, eller drygt 1 % per år. Detta är ungefär samma resultat som modellberäkningarna i LU har gett för hela jordbrukssektorn enligt alt. I. Det är avsevärt mer än under 1960-talet, men något mindre än genomsnittet för den senaste femårsperioden.

Produktionsutvecklingen för olika produktslag under prognosperioden framgår av tabell 7.8.

Nötköttproduktionen har beräknats till totalt 139 milj. kg 1980, ca 10 % lägre än den genomsnittliga årsproduktionen under 1960-talet. Fläskproduktionen har kontinuerligt stigit sedan början av 1960-talet och var under perioden 1972–1974 drygt dubbel så stor som den sammanlagda nötköttproduktionen. Den snabba uppgången i svinslakten beror på flera samverkande faktorer. Svinuppfödningen har varit förhållandevis lättmekaniserad och befintliga mjölkstallar har kunnat byggas om för fläskproduktion. Fram till början av 1970-talet gick många brukare över från den mera arbetskrävande mjölkproduktionen. Framsteg på avelsområdet och inom utford-

Tabell 7.8 Det egentliga jordbrukets produktion 1970–1980

Milj. kr., 1968 års priser, avrundade tal

	Faktisk	Beräknad		Total förändring, %
	produk- tion	normal- produktion	produktion	
	1970	1975	1980	1975–1980
Brödsäd, fodersäd och kokärter	660	800	860	7 1/2
Potatis och sockerbeter	385	435	500	15
Oljeväxter	155	270	280	3
Övriga vegetabilier	85	80	80	0
Summa vegetabilier (1)	1 285	1 585	1 720	8 1/2
Mjolk och mejeriprodukter	1 660	1 745	1 740	0
Ägg och slaktfjäderfä	445	495	535	8 1/2
Kött- och fläskprodukter	2 140	2 125	2 240	5 1/2
Förändringar i kreaturskapital	-105	0	-20	.
Summa animalier (2)	4 145	4 365	4 495	4
Summa slutprodukter (1 + 2)	5 430	5 950	6 215	4 1/2
Avgår:				
Handelsgödsel och kalk	490	570	595	5
Köpfodermedel	715	780	695	-11
Diverse förnödenheter ^a	1 375	1 475	1 575	6 1/2
Summa avdrag (3)	2 580	2 820	2 865	1 1/2
Återstår:				
Jordbrukets förädlingsvärde (bidrag till BNP) (1+2-3)	2 845	3 125	3 350	7

^a Driv- och smörjmedel, elektricitet, frakter m. m.

ringstekniken har också haft stor betydelse för fläskproduktionen. Under perioden 1975–1980 väntas fläskproduktionen öka med ca 4 000 ton per år (mot ca 7 000 ton per år under den senaste tioårsperioden). Antagandet baseras bl. a. på bedömningar om konsumtionens utveckling och förutsättningen om en oförändrad export. Vidare spelar antagandet om oförändrad mjölkproduktion en viss roll, eftersom stabiliseringen i koantalet inte lämnar utrymme för samma ökning av fläskproduktionen som tidigare.

De flesta produktslag inom vegetabilieområdet väntas öka i volym fram till 1980. För brödsäden antas arealen bli av i stort sett samma omfattning som i genomsnitt under 1960- och 1970-talen. Detta innebär en något lägre areal än 1975.

Genom att jämföra prognoser för livsmedelskonsumtionens utveckling med produktionsutvecklingen kan försörjningsbalanser för olika produkter uppställas. Därvid framkommer eventuella tendenser till över- eller underskott. Till en del är självfallet bedömningarna av produktionsutvecklingen betingade av de antaganden man gör om konsumtionens förlopp.

Sedan 1960 har en förskjutning skett mot ökad konsumtion av produkter som framställts utanför det egentliga jordbruket, t. ex. fisk, frukt och kolonialvaror m. m. Vad gäller förbrukningen av jordbruksprodukter har utvecklingen kännetecknats av en övergång från vegetabilieprodukter mot vissa animalieprodukter. Konsumtionen av mjöl räknat per person och år minskade kraftigt under 1960-talet och fortsatte att minska men betydligt långsammare under första hälften av 1970-talet. Någon ytterligare nedgång väntas inte till 1980. För matpotatis beräknas åtgången fortsätta att minska. Sockeranvändningen antas ligga kvar på samma nivå som under 1973 och 1974. Någon liten nedgång förutses för mjölk, medan samtidigt andelen lättmjölk torde komma att öka ytterligare. Vad gäller per capita-konsumtionen av fläsk väntas en viss ökning, medan en nedgång har beräknats för nöt- och kalvkött fram till 1980. Fjäderfäkonsumtionen väntas öka i samma takt som produktionen.

Med dessa antaganden om konsumtionens och produktionens utveckling framkommer ett fortsatt överskott av spannmål, såväl av brödsäd som av fodersäd. I den mån det visar sig lönsamt att ersätta importen av oljekraftfoder med proteinfoder av inhemskt ursprung kan överskotten av fodersäd bli mindre. Mejerisektorn väntas inte visa några större förändringar fram till 1980. För köttsektorn torde produktion och konsumtion ungefärligen balansera 1980, medan fläskproduktionen fortfarande väntas ge ett avsevärt överskott, dock sannolikt något mindre än f. n.

Utvecklingen av förädlingsvärdet per arbetad timme, arbetsproduktiviteten, var mycket snabb i jordbruket under 1960-talet. Enligt undersökningar gjorda vid lantbrukshögskolan skulle produktivitetstökningen under denna tid ha uppgått till ca 8 %, avsevärt snabbare än under 1950-talet. Under första hälften av 1970-talet har produktivitetstegringarna legat kvar på en hög nivå. För den kommande femårsperioden har följande bedömningar gjorts. Spannmåls- och oljeväxtodlingen har genomgått en mycket snabb förändringsprocess, och dessa odlingar bedrivs f. n. med en relativt liten arbetsinsats. Den fortsatta ökningen i arbetsproduktiviteten bedöms därför bli långsammare än under 1960-talet. Vallodlingen har inte genomgått samma genomgripande förändring. Det är sannolikt att produktiviteten snarast

kommer att öka snabbare än under den senaste 20-årsperioden. Det kan väntas ske både genom mindre arbetskrävande bärgningsmetoder och genom avkastningsökning. För fläskproduktionen torde arbetsproduktiviteten vid slaktsvinsuppfödningen öka väsentligt långsammare än under senaste decenniet, helt enkelt därför att den teknik som används redan lett till en förhållandevis låg arbetsinsats per slaktsvin. Vad gäller smågrisproduktionen kan däremot en snabbare ökning i produktiviteten förutses. Inom nötköttområdet väntas en fortsatt omvandling av produktionsbetingelserna varför arbetsproduktiviteten kan väntas öka i samma takt som under de senaste årtiondena. Mjölproduktionen är den arbetsintensivaste produktionsgrenen i jordbruket. Under de senaste åren tycks investeringsverksamheten inom produktionsgrenen ha tilltagit, till följd bl. a. av de kraftiga höjningarna av producentpriset på mjölk. Mekaniseringen, främst vid foderhanteringen, har ökat. Fram till 1980 kan en fortsatt hög investeringstakt antas, med större besättningar och rationellare drift. Dessa förhållanden kan väntas medföra snabbare produktivitetshöjningar. Summerar man de angivna utvecklingstendenserna för hela jordbruksområdet, inkl. trädgårdsnäring och övriga binärningar synes nettoresultatet bli en viss dämpning i de årliga produktivitetstillskotten. Ökningen av arbetsproduktiviteten väntas för hela sektorn bli i runt tal 5 % per år fram till 1980.

Den väntade utvecklingen för förädlingsvärdet, tillsammans med antagandena om fortsatt höga produktionsvinster leder till ytterligare minskningar i sysselsättningen. Fram till 1980 beräknas sålunda arbetskraftsvolymen minska med ca 4,5 % per år.

De prognoser över sysselsättningsutvecklingen som LU-modellen ger överensstämmer ganska väl med de i sektorstudien presenterade beräkningarna. Relativt stor osäkerhet måste emellertid knytas till sifferuppgifterna på grund av de särskilda svårigheter som föreligger när det gäller att mäta arbetskraftsvolymen inom jordbruket. Jordbruk sköts ofta i kombination med skogsbruk eller arbete inom andra näringar och svårigheter uppkommer då vid särskiljandet av jordbrukets andel i arbetskraftsförbrukningen. Vidare föreligger stora säsongmässiga variationer. Härtill kommer att arbete inom jordbruket i många fall – och sannolikt i en tilltagande omfattning – bedrivs på deltid.

Lantbruksstyrelsen har gjort beräkningar med ledning av uppgifter från folk- och bostadsräkningarna 1965 och 1970 och med utgångspunkt från underlagsmaterial för prognoserna vid länsplaneringen 1974. Minskningen i arbetskraftsvolymen fram till 1980 antas följas parallellt av en minskning i antalet sysselsatta i jordbruket. Den antagna minskningstakten är avsevärt lägre än den som registrerats under 1960-talet. Folk- och bostadsräkningarna 1965 och 1970 innebar t. ex. att antalet förvärvsarbete inom jordbruket skulle ha minskat med 110 000 personer mellan 1965 och 1970, eller med nästan 9 % per år i genomsnitt. Rationaliseringstakten inom jordbruket var då högt uppdriven. Under de första åren av 1970-talet har antalet jordbruksföretag minskat i långsammare takt än tidigare och åkermarken har lagts ner i betydligt mindre utsträckning än under 1960-talet. Enligt arbetskraftsundersökningarna blev också nedgångstakten för antalet förvärvsarbete inom jordbruket långsammare. Under perioden 1970–1973 var den årliga genomsnittliga minskningen 4,5 %, dvs. samma takt som antas komma

att realiseras för perioden 1975–1980. Andelen av samtliga förvärvsarbetsande som sysselsätts med jordbruk skulle då komma att uppgå till 3,3 % 1980 mot 5,3 % 1970 och 8,6 % 1965. I antal innebär det en nedgång från ca 190 000 sysselsatta 1970 till knappt 120 000 1980.

Sysselsättningsutvecklingen inom skilda regioner väntas inte bli lika olikartad som under 1960-talet. Den beräknade årliga genomsnittliga minskningen av antalet förvärvsarbetsande beräknas för de olika länen ligga mellan 3 och 6 %. Huvuddelen härav torde komma att utgöras av äldre personer som brukar små enheter. Medianåldern bland jordbrukarna är hög; drygt 54 år enligt lantbrukets företagsregister 1973. Bland dem som brukar de minsta enheterna (mindre än 10 ha) var medelåldern 58 år. Totalt i landet var mer än 62 % över 50 år och nästan 14 % mer än 67 år.

Bedömningarna rörande utvecklingen av produktion och produktivitet sammanhänger självfallet med investeringsverksamheten. Investerings-takten har tilltagit under senare år vad gäller ekonomibyggnader för mjölkproduktionen. Fortsatta stora investeringar fram till 1980 antas för denna produktionsgren. Med hänsyn till den mycket höga nivån på investeringar i ekonomibyggnader – dessa har mer än fördubblats från 1970 till 1975 – kommer jämfört med 1975 ett något lägre investeringsbelopp för detta ändamål sannolikt att redovisas 1980. Investeringarna i fältanläggningar (dikning, nyodling m. m.) förutses bli oförändrade under prognosperioden. Jämfört med läget 1970 innebär det dock en väsentlig uppgång. Investeringarna i traktorer torde nu enbart motsvara de årliga utrangeringarna. För maskininvesteringarna totalt väntas en viss nedgång i volym mellan 1975 och 1980, delvis som en följd av att inköpen av maskiner och redskap har varit relativt omfattande under senare år. Till investeringarna räknas också förändringen i beståndet av avelsdjur och mjölkkor. Med utgångspunkt framför allt i den väntade nedgången av antalet mjölkkor förutses en negativ förändring i kreaturskapitalet fram till 1980. Den negativa investeringsposten blir emellertid ganska liten. För de totala bruttoinvesteringarna inom jordbruket väntas en minskning på ungefär 2 % per år 1975–1980.

Bedömningarna om utvecklingen inom jordbruksområdet de närmaste åren är självfallet behäftade med ganska stor osäkerhet. Det kan t. ex. komma att visa sig att den avsaktning i produktivitetstegringarna som här förutsatts inte fullt ut inträffar. Bidragande härtill kan vara t. ex. fortsatt mycket stora avkastningsökningar vad gäller spannmål eller resultaten av investerings- och rationaliseringsverksamheten inom mjölkproduktionen.

Av central betydelse för jordbruket under prognosperioden är självfallet utvecklingen av lönsamheten inom sektorn. Bestämmande för denna är i hög grad jordbruksstödet utformning. Storleken på den brukade åkerarealen och jordbrukarbefolkningen, liksom frågan om överskottsproduktionen 1980 hänger därför nära samman med den fortsatta inriktningen av jordbrukspolitiken.¹

Vid sidan om det egentliga jordbruket räknas även trädgårdsnäringen till jordbrukssektorn. Ett säkert statistiskt underlag saknas emellertid för denna näring och vid bedömningen av beräkningsresultat bör den överlagsmässiga karaktären beaktas.

Totalt omfattar trädgårdsnäringen ca 8 700 företag, varav 2 800 med odlingar i växthus. Av produktionsvärdet (ca 750 milj. kr. 1973) svarar pryd-

¹ Vad gäller frågan om överskottsproduktion har en expertgrupp (produktionsmålsgruppen) inom 1972 års jordbruksutredning framlagt vissa samhällsekonomiska kalkyler (Ds Jo 1975:2).

nadväxterna för 55 %, köksväxterna för 30 %, fruktproduktionen för 8 % och bär för ca 7 %. De naturliga förutsättningarna har gjort att de viktigaste produktionsområdena ligger i Skåne och i vissa delar av mellersta Sverige, t. ex. Mälardalen. Större och medelstora företag är i regel specialiserade på odling av ett fåtal produkter, medan de mindre företagen bedriver mera blandad produktion.

Produktionsvolymen väntas inte undergå några större förändringar fram till 1980; en ökning med i genomsnitt 2 % per år har här bedömts som en trolig utveckling.

Fisket är inte någon självständig sektor i LU-kalkylerna utan ingår tillsammans med jordbruket i sektor 1. De bedömningar som gjorts är baserade på den ovannämnda sektorstudien som även omfattar en sektion om fisket. Dessutom har den statliga fiskerinäringens utredningen i juni 1975 överlämnat sitt betänkande¹.

Det svenska fiskets totala fångstmängd ökade kraftigt fram till mitten av 1960-talet, varefter en stegvis minskning har skett. Från 1964 till 1973 sjönk sålunda den totala mängden landad, svenskfångad fisk med nära 160 000 ton eller med drygt 40 %. Från 1973 till 1974 har enligt ännu preliminära uppgifter fångstmängden minskat ytterligare. Säsom diagram 7.1

¹ Statligt stöd till fisket (Ds Jo 1975:8).

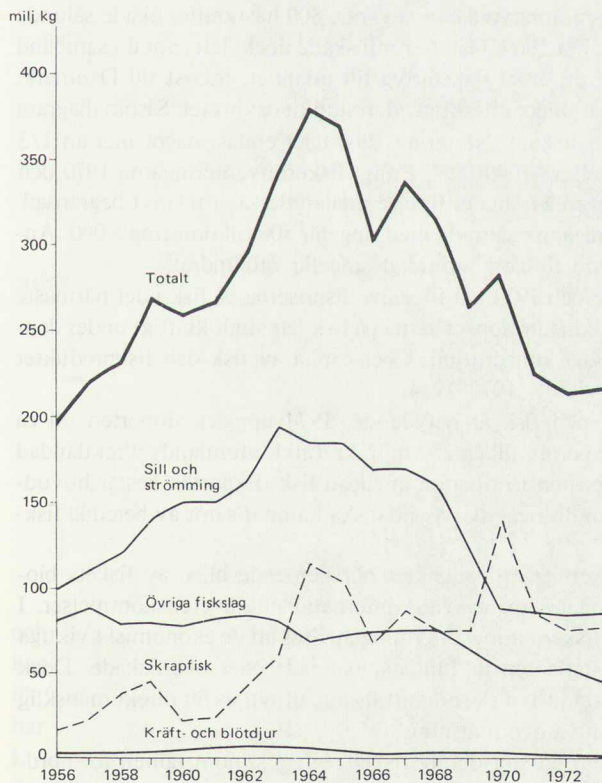

Diagram 7.1 Totalfångstens sammansättning 1956-1973
Huvudgrupper av fiskslag, milj. kg, hel färskvikt

visar sammanhängande minskningen 1963–1973 i stor utsträckning med minskade fångster av sill och strömming. Dessa fångster var sålunda 1973 knappt hälften så stora som de årliga fångsterna 1963–1965.

Västkustfiskarnas fångster av konsumtionssill sjönk 1964–1973 med ca 100 000 ton eller 2/3. Denna nedgång berodde dels på den minskade tillgången på sill i Nordsjön, dels på därav föranledda restriktioner beträffande sillfisket. Sålunda gällde vissa perioder 1971–1974 förbud mot sillfiske i Nordsjön och fr. o. m. juli 1974 kvoterings av fångsterna av sill och vissa andra fiskslag.

Medan västkustfiskarnas fångster minskat kraftigt under den senaste 10-årsperioden har syd- och ostkustfiskarnas fångster förblivit ungefär oförändrade.

De kraftigt ökade fångsterna fram till mitten av 1960-talet torde till väsentlig del ha sammanhängt med de betydande investeringar i moderna och effektiva båtar som då skedde. Sålunda ökade bland de motordrivna fiskefartygen andelen båtar med en motorstyrka överstigande 200 hästkrafter från mindre än 5 % vid mitten av 1950-talet till drygt 20 % vid mitten av 1960-talet. Genom dessa investeringar i båtar och redskap skedde en kraftig ökning av kapitalstocken inom fisket. Enligt statistiska centralbyråns beräkningar ökade denna realkapitalstock med nästan 140 % 1960–1965, att jämföra med en minskning under perioden 1950–1960.

Förskjutningar mot större fiskefartyg fortsatte även under senare hälften av 1960-talet. Betydande investeringar gjordes då i större båtar. Antalet fiskefartyg med en motorstyrka överstigande 800 hästkrafter ökade sålunda från 41 st 1965 till 57 st 1969. Därefter minskade dock detta antal i samband med försäljning av ett antal fiskefartyg till utlandet, främst till Danmark.

Antalet fiskare har under efterkrigstiden sjunkit oavbrutet. Såsom diagram 7.2 visar var antalet fiskare i slutet av 1960-talet endast något mer än 1/3 av antalet vid mitten av 1940-talet. Enligt fiskeriinventeringarna 1970 och 1973 var minskningen av antalet fiskare mellan dessa år relativt begränsad. Antalet yrkesfiskare sjönk sålunda med ungefär 500 till omkring 5 000. Antalet binäringsfiskare förblev samtidigt ungefär oförändrat.

Mellan åren 1968 och 1974 har förstahandspriserna på fisk i det närmaste fördubblats. Även konsumtionspriserna på fisk har stigit kraftigt under denna period. Den totala konsumtionen per capita av fisk och fiskprodukter minskade med ca 5,5 % 1972–1974.

Utrikeshandeln med fisk är betydande. 1974 uppgick importen till ca 650 milj. kr. och exporten till ca 250 milj. kr. (inkl. utomlands direktlandad fisk). Den största posten i importen är filead fisk. Exporten består huvudsakligen av direktlandningar av fisk i danska hamnar samt av beredda fiskprodukter.

Det svenska fiskets framtidsutsikter blir beroende bl. a. av fiskets biologiska förutsättningar samt av vissa internationella överenskommelser. I en specialstudie av fiskerinäringsutredningen visas att de ekonomiskt viktiga fiskslagen i nordostatlanten är fullt exploaterade eller överfiskade. Dock finns betydande bestånd av fisk som hittills inte utnyttjas för direkt mänsklig konsumtion i nämnvärd omfattning.

Sedan några år har en stor del av fisket reglerats inom ramen för nordostatlantiska fiskerikonventionen. Fångstbegränsningen av sill i Nordsjön

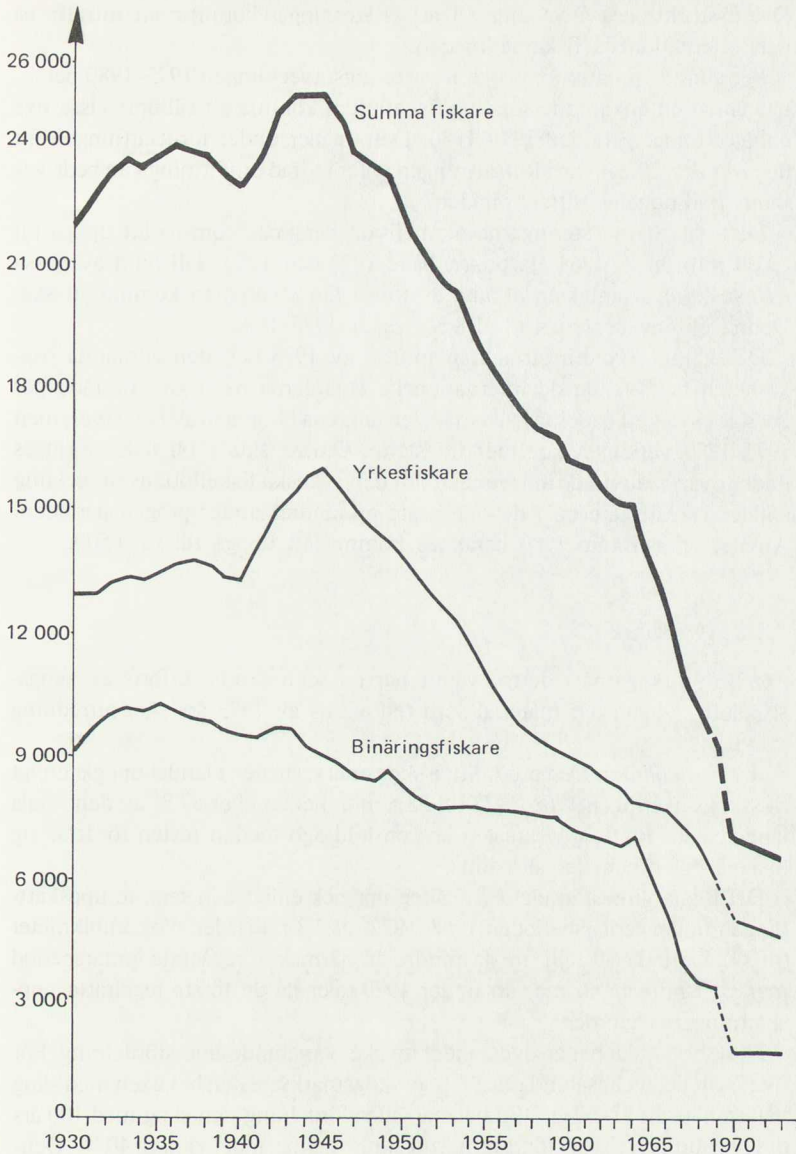

Diagram 7.2 Antal fiskare i saltvattenfisket 1930–1973.

och Skagerack skärptes kraftigt under 1975 och ytterligare begränsningar kan komma att aktualiseras. Även inom ramen för fiskerikonventionen för Östersjön kan en kvantitativ reglering av fisket komma att införas. Vidare har frågan om fiskegränserna haft en stark aktualitet under de senaste åren. I våra bedömningar av utvecklingen 1975–1980 har vi dock förutsatt att det svenska fisket kan bedrivas i stort sett i den omfattning som f. n. sker.

Det förutsätts också att inga allvarliga störningar kommer att inträffa på den internationella fiskemarknaden.

Beträffande produktions- och investeringsutvecklingen 1975–1980 beräknas enligt en enkätundersökning fiskeflottan komma att tillföras vissa nya enheter under perioden 1976–1980. Detta gäller under förutsättningen att det svenska fisket även i fortsättningen i oförändrad omfattning kan bedrivas inom traditionella vattenområden.

De totala nyinvesteringarna inom fisket beräknas komma att uppgå till ca 30 milj. kr. (i 1968 års priser) både 1975 och 1980. Till följd av dessa nyinvesteringar antas en ökning av totala fångstvolymen komma att ske. Denna ökning beräknas till 1,8 % per år 1975–1980.

De skärpta kvoteringarna från mitten av 1975 och den allmänna osäkerheten beträffande de internationella åtgärderna på fiskets område gör det dock svårt att bedöma i vad mån den angivna ökningen av fångstvolymen 1975–1980 verkligen kommer till stånd. Om så skulle bli fallet förutses under ovan redovisade antaganden om den svenska fiskeflottans utveckling antalet yrkesfiskare bli i det närmaste oförändrat under prognosperioden. Antalet yrkesfiskare 1980 beräknas komma att uppgå till ca 4 500.

7.3.2 *Skogsbruk*

För bedömningarna i detta avsnitt har en sektorstudie utförts av skogsstyrelsen. Vidare har material som redovisats av 1973 års skogsutredning utnyttjats.

Areal och tillväxt. Den produktiva skogsmarksarealen i landet uppgår enligt riksskogstaxeringen 1968–1972 till 23,5 milj. hektar eller 57 % av den totala landarealen. Hälften av arealen är i enskild ägo medan resten fördelar sig lika på bolag och det allmänna.

Det totala virkesförrådet av rå skog uppgick enligt den senaste uppskattningen under femårsperioden 1968–1972 till 2,3 miljarder skogskubikmeter (m³sk). Detta är 40 milj. m³sk mindre än närmast föregående femårsperiod men 550 milj. m³sk mer än under 1920-talet då de första regelrätta uppskattningarna gjordes.

Skogsbeståndet har en över landet mycket varierande åldersfördelning. För riket som helhet är sålunda ca 20 % av skogsmarksarealen bevuxen med skog i åldersklassen 21–60 år. Vid normal åldersfördelning i en skog med 100 års omloppstid och två års föryngringstid skulle denna andel vara ca 40 %. Denna skillnad mellan "normal" och faktisk åldersfördelning är särskilt markant i Norrland och Svealand. I riket som helhet är närmare 1/4 av skogsarealen bevuxen med skog som är över 100 år. Den ojämna åldersfördelningen medför att skogstillväxten är mindre än vad den skulle vara vid en jämn åldersfördelning. Bristen på medelålders skog är vidare avgörande för den framtida möjliga avverkningsnivåns läge.

Den årliga tillväxten i landets skogar ökade fram t. o. m. 1950-talet relativt kraftigt. De senaste beräkningarna som hänför sig till perioden 1968–1972 visar emellertid att tillväxten minskat med ca 5 milj. m³sk. Inkl. tillväxt i avverkad skog uppgick tillväxten under denna period till 76 milj. m³sk per år.

Denna nedgång i skogstillväxten förklaras bl. a. av att virkesförrådet mins-

Tabell 7.9 Skogsindustrins årliga rundvirkesförbrukning och de årliga nettoavverkningarna under perioden 1953–1973Milj. m³sk

Period	Årlig virkesförbrukning	Procentuell förändring från föregående femårs-period	Årlig nettoavverkning	Procentuell förändring från föregående femårs-period
1953–1958	38,0		47,6	
1959–1963	44,6	17,4	51,0	7,1
1964–1968	54,3	21,7	60,3	18,2
1969–1973	62,7	15,5	70,7	17,2

Källa: Skogsstatistisk årsbok.

kat genom stora slutavverkningar,¹ att slutavverkningarna gjorts i bestånd med hög tillväxt och att storm och insekter skadat skogarna.

Virkesbehov och virkestillgång. Skogsindustrins förbrukning av rundvirke och nettoavverkningarna redovisas i tabell 7.9. Av tabellen framgår bl. a. att industrins virkesförbrukning mellan perioderna 1953–1958 och 1969–1973 ökade med 65 % medan avverkningarna ökade med närmare 50 %. Att industrins virkesbehov trots detta kunnat tillgodoses förklaras främst av att massaindustrins ökade råvarubehov till stor del kunnat täckas genom minskad förbrukning av ved och sågverksavfall för uppvärmningsändamål samt av bättre utnyttjande av skogsråvaran. I början av 1950-talet utnyttjades ca 70 av den avverkade kvantiteten som industriråvara. Motsvarande andel är nu större än 90 %.

Beträffande de framtida avverkningarnas omfattning har 1973 års skogsutredning gjort beräkningar baserade på olika förutsättningar om skogsindustrins utbyggnad och inriktning.²

Skogsutredningens beräkningar tar sikte på att besvara frågan i vilken utsträckning virkesbehovet kan tillgodoses på lång sikt vid olika antaganden om industrins storlek och utveckling fram till 1980. Utredningens beräkningar belyser således vilken inverkan en viss bruttoavverkning under de närmaste åren kommer att få på möjligheterna att för tiden därefter långsiktigt försörja skogsindustrin med virkesråvara.

Skogsutredningens undersökningar visar att industrins virkesbehov 1973 svarade mot en bruttoavverkning på 84 milj. m³sk. I en bedömning för 1980 angav skogsindustriföretagen ett virkesbehov som svarar mot en bruttoavverkning av 106 milj. m³sk. Utredningen beräknade flera alternativ till detta. I en sådan kalkyl beräknades industriutbyggnaden komma att begränsas till de projekt som redan fått utbyggnadstillstånd. Vidare räknades med en rationaliseringseffekt, dvs. ett bättre utnyttjande av skogsråvaran, på 1 % per år. Bruttoavverkningen 1980 skulle då uppgå till 94 milj. m³sk.

Inget av de båda alternativen svarar mot riktlinjerna för den gällande skogspolitiken. Det lägre avverkningsbehovet skulle enligt utredningen kunna tillgodoses endast i 20 år. Utredningen har ännu inte redovisat effekterna av ökad virkesproduktionen genom gödsling, helträdsutnyttjande och andra åtgärder. Uppenbart är emellertid att kraftfulla åtgärder erfordras för att det antagna virkesbehovet mer långsiktigt skall kunna tillgodoses. Vi utgår emel-

¹ Slutavverkning = avverkning som innebär att produktionsprocessen för befintlig trädgeneration (med undantag för ev. fröträd) avbryts.

² Virkesbehov och virkestillgång Ds Jo 1975:1.

lertid i våra fortsatta beräkningar från detta alternativ som ger en bruttoavverkningsår 1980 av 94 milj. m³sk.

Skogsindustriernas utbyggnadsplaner behandlas i avsnitt 7.3.3. Det bör emellertid i detta sammanhang påpekas att industriutbyggnaderna regleras genom särskild prövning med stöd av § 136 a i byggnadslagen. Hänsyn till råvarutillgångarna är därvid av avgörande betydelse. F. n. har regeringen en restriktiv inställning till åtgärder som medför att virkesförbrukningen stiger över 1974 års nivå. Branschen har försökt vidta åtgärder dels i form av en frivillig överenskommelse om begränsning av råvaruförbrukningen, dels genom en ökad import. Vårt grundantagande om avverkningsåren fram till 1980 måste därför ses som något av ett maximalalternativ.

Under prognosperioden förutser skogsstyrelsen att utrikeshandeln med rundvirke, som 1970 gav ett överskott på ca 250 milj.kr. (1968 års priser) och 1975 på ca 50 milj.kr., skulle ge ett underskott 1980 på ca 50 milj.kr.

Produktivitets- och sysselsättning. Strukturrationaliseringen inom storskogsbruket har sedan början av 1950-talet varit omfattande. Den har skett dels genom ägobyten mellan bolag och mellan bolag och staten, dels genom fusioner mellan bolag. Även inom det privata skogsbruket har det skett en inte obetydlig strukturrationalisering. Som exempel kan nämnas att det i början av 1960-talet fanns ca 170 000 kombinerade jord- och skogsbruksfastigheter varav 77 % hade en skogsmarksareal av mindre än 50 ha. Motsvarande tal 1974 var 100 000 resp. 72 %. Den totala skogsmarksarealen har i stort sett varit oförändrad under perioden. Nackdelarna med de små brukningsenheterna motverkas genom samverkan mellan skogsägarna. Hälften av den privata skogsmarksarealen ingår i någon av de samverkansformer som finns, t. ex. skogsbruksområden och samverkansområden.

Produktivitetsutvecklingen inom skogsbruket har gått mycket snabbt. Detta gäller både om man räknar med det traditionella måttet dagsverksåtgång i relation till avverkningsvolymen och om man gör en omräkning till förädlingsvärde per arbetstimme. I tabell 7.10 redovisas skogsstyrelsens bedömning av dagsverksåtgångens utveckling. Det framgår där att man räknar med en endast obetydlig avsaktnings av produktivitetsökningen 1975–1980 jämfört med 1970–1975.

Forskningsstiftelsen Skogsarbeten har för LU:s räkning gjort en bedömning av skogsmaskinernas effektivitet. Enligt denna bedömning kommer effektiviteten att stiga i samma takt 1975–1980 som 1970–1975. En sådan prestationshöjning kommer i efterhand att registreras som ökad arbetsproduktivitet.

Flera skäl talar emellertid för en viss uppbromsning av produktivitetsutvecklingen under resten av 1970-talet. Terrängtransporterna är redan utgångsåret i det närmaste helt mekaniserade vilket innebär att man knappast kan räkna med samma effektivitetshöjning under prognosperioden som under de senast passerade åren. Högre virkeskoncentrationer efter avverkningsmaskiner kan dock bidra till vissa produktivitetsvinster. Skogsstyrelsen förutser beträffande skogsodling och röjning ingen mekanisering av någon större omfattning under resten av 1970-talet. I fråga om avverkningsarbetet pågår under 1970-talet en mekanisering. Den produktivitetstegring som detta leder till bedöms dock av skogsstyrelsen inte bli lika stor 1975–1980 som

Tabell 7.10 Dagsverksåtgång i skogsbruket perioden 1970–1980

Dv/100 m³sk

	1970	1975	1980
Avverkningsarbete	··	7,3	5,0
Terrängtransport	··	1,9	1,3
Skogsvård	··	1,2	1,1
Övrigt	··	3,0	2,1
Summa	20	13,4	9,5
Produktivitetens utveckling per år, %	7,7	6,7	

1970–1975.

De nya löneformer för skogsbruket om vilka avtal slöts våren 1975 kan komma att påverka produktivitetens utvecklingen. Det är dock svårt att säga ens i vilken riktning denna påverkan kommer att gå. Det är naturligt att tänka sig att månadslönesystemet i och för sig medför en dämpning av arbetstakten. Å andra sidan torde systemet medföra att åtskilligt kontroll- och administrationsarbete som förknippats med ackordssystemet kan slopas. Det är också möjligt att kapitalintensiteten kommer att ökas i ett försök att höja produktiviteten.

Skogsstyrelsen har för långtidsutredningens kalkyler räknat om de i tabell 7.10 angivna åtgångstalen till förädlingsvärde per arbetstimme. Genom sortimentsförskjutningar mellan sågtimmer och massaved får man då fram en delvis annan bild. Produktivitetens ökning uppgår då till 9,8 % under perioden 1970–1975 och 6,5 % under perioden 1975–1980. Beräkningarna är mycket osäkra. Några justeringar av skogsstyrelsens kalkyl eller förnyade bedömningar med hänsyn till de ovannämnda faktorerna har dock inte gjorts.

Investeringar. Skogsbrukets investeringar indelas vanligen i byggnadsinvesteringar (byggnader och vägar), maskininvesteringar och återväxtåtgärder. Sistnämnda grupp av åtgärder omfattar skogsodling, gödsling, dikning, markberedning och hyggesrensning. Røjning hänförs däremot till underhåll. Skogsbrukets investeringar utvecklades tämligen oregelbundet under 1960-talet och de första åren av 1970-talet, vilket framgår av följande tabell

Milj. kr., 1968 års priser

	Investeringar					Årlig procentuell förändring		
	1960	1965	1970	1974	1975 ^a	1960– 1965	1965– 1970	1970– 1975
Byggnader	93	103	69	80	72	2,1	-7,7	0,9
Skogsvårdande åtgärder	79	91	103	164	198	2,9	2,5	13,9
Maskiner ^b	31	168	231	244	192	45,0	6,6	-3,6
Totalt	203	362	403	488	462	12,3	2,2	2,8

^a Prel. siffror.^b Enl. nationalräkenskaperna.

Tabell 7.11 Investeringar i skogsbruket perioden 1970–1980
1968 års priser

	1970	1975	1980
Skogsvägar, milj. kr.	68,7	71,9	71,9
förändring per år, %		0,9	0
Skogsvård, milj. kr.	108,3	158,8	208,4
förändring per år, %		8,0	5,6
Skogsbruksmaskiner, milj. kr.	153	202 ^a	281
förändring per år, %		5,7	6,8
Summa, milj. kr.	330,0	432,7	561,3
förändring per år, %		5,6	5,3

^a Konjunkturrensat.

Källa: Skogsstyrelsen och Forskningsstiftelsen Skogsarbeten.

Tabell 7.11 visar skogsstyrelsens bedömningar av investeringarna i skogsvägar samt i skogsvårdande åtgärder (skogssodling, hyggesrensning, gödsling m. m.). Investeringarna i skogsvägar ökade 0,9 % per år 1970–1975. För 1975–1980 förutses ingen ökning då vägnätet inom stora delar av landet redan vid början av denna period är väl utbyggt. Insatserna av skogsvårdsåtgärder beräknas komma att öka lika kraftigt 1975–1980 som 1970–1975. Uttryckt i årlig procentuell ökning innebär detta en nedgång från 8,0 till 5,6 %.

Den prognos över skogsbrukets maskininvesteringar som redovisas i tabell 7.11 har utarbetats av Forskningsstiftelsen Skogsarbeten. Betydande avvikelser både vad gäller nivå och ökningstakt förekommer mellan dessa beräkningar och nationalräkenskaperna, vad gäller den historiska perioden. Genom att vi i långtidsutredningens kalkyler måste anpassa oss till NR-nivå slår dessa skillnader igenom också i prognosperioden. Den investeringsprognos som redovisas (8,2 i alt. I) har emellertid använt sektorstudiens investeringsutveckling som utgångspunkt. I alternativen II–III har den årliga investeringsökningstakten dragits ned något till 7,4 % och i alternativ IV till 7,0 %.

Sammanfattning. Av nedanstående tablå framgår resultaten dels av sek-

Jämförelse mellan sektorstudien och modellberäkningarna

Årlig procentuell volymförändring

	Enligt sektorstudien		Enligt modellberäkningarna				
	1970– 1975	1975– 1980	1970– 1975	1975–1980			
				Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Förädlingsvärde	3,5	1,6	2,5	1,5	0,9	0,7	0,3
Produktivitet ^a	7,7	6,7	9,8	6,5	6,5	6,5	6,5
Sysselsättningsvolym	-5,4	-4,6	-6,6	-4,7	-5,3	-5,4	-5,8
Investeringar ^a	5,6	5,3	2,8	8,2	7,4	7,4	7,0
Bruttoproduktion	3,3	1,6	4,2	1,9	1,2	1,0	0,6

^a Definitionsskillnader mellan sektorstudien och LU:s kalkyler. Sektorstudiens data har använts för att fastställa LU:s värden för 1975–1980.

torstudien, dels av modellberäkningarna för vissa centrala variabler. Talen för produktivitet och investeringar skall vara desamma i de båda beräkningarna, även om vissa definitionsproblem föreligger. Av tablån framgår emellertid hur väl sektorbedömningen ansluter sig till LU:s alternativ I vad gäller produktion och sysselsättningsvolym. Detta alternativ förutsätter en snabb ökning av den privata konsumtionen samt av exporten. I de alternativ där tonvikten ligger på offentlig konsumtion är konsekvenserna för skogsbrukets del också en lägre ökningstakt.

Det framgår av tabellen att sysselsättningsvolymen beräknas fortsätta att minska i ganska snabb takt. Antalet utförda arbetstimmar beräknas sjunka med mellan 4,7 och 5,8 % per år att jämföra med 6,6 % 1970–1975 och 7,8 % 1965–1970.

7.3.3 *Industri*

Inledning

Liksom i tidigare långtidsutredningar intar en kartläggning och analys av företagens planer en central plats vid bedömningen av utvecklingstendenserna inom industrin. Den enkätundersökning som ingår i 1975 års utredning har utförts av statens industriverk i samarbete med statistiska centralbyrån. Industrienkäten genomfördes under perioden november 1974–januari 1975 och omfattade ca 400 industriföretag. På samma sätt som vid avstämningen av LU 70 riktades enkäten enbart till storföretag, dvs. företag med mer än 200 anställda. Erfarenheterna från tidigare industrienkäter har visat att storföretagen bättre kan besvara enkäter av detta slag än mindre företag. Vidare svarar storföretagen för ungefär 2/3 av hela industrins produktion och sysselsättning. En utförlig redogörelse för enkätundersökningens uppläggning kommer att redovisas av industriverket.

Resultatet av enkäten har utgjort en första utgångspunkt för framtidsbedömningen av industrisektorn. För att få en uppfattning om hur de mindre företagen utvecklats i förhållande till storföretagen har industriverket låtit utföra en särskild bearbetning av industristatistiken. Uppgifter för 1964 och perioden 1968–1973 om produktion, sysselsättning och investeringar har insamlats för arbetsställen med mindre än 200 anställda. Vidare har hearings med branschorganisationer och branschexperter genomförts.

Industrisektorn består förutom av den del som statistiskt belyses i industristatistiken också av s. k. småindustri och hantverk, dvs. arbetsställen med mindre än 5 anställda. Denna del svarar för 6 à 7 % av industrins produktion. Diskussionerna i det följande innefattar i princip även denna del. LU:s beräkningar avviker på flera punkter från de preliminära bedömningar som industriverket gjort.

De bedömningar av industrins investerings- och produktivitetsutveckling 1975–1980 som framkommit via ovan nämnda underlagsmaterial har sedan införts som exogena prognoser i LU-modellen. Under förutsättning om samhällsekonomisk balans utlöses i modellen utvecklingen av bl. a. produktion, export och sysselsättning. Modellresultaten ställs sedan mot den utveckling som historiskt kunnat observeras och företagens planer.

Utvecklingen inom industrin 1960–1975

Industrisektorn svarade 1960 för ca 25 % av den totala produktionen i Sverige. Genom att industrins produktion ökat i snabbare takt än i ekonomin i övrigt under 1960-talet och första hälften av 1970-talet har industrins andel av BNP ökat. 1975 beräknas andelen vara drygt 30 %. Bland industrins delbranscher har verkstadsindustri, kemisk industri och järn-, stål- och metallverk ökat snabbare än genomsnittet medan t. ex. livsmedelsindustri, textil- och beklädnadsindustri och grafisk industri ökat långsammare.

Särskilt under den första delen av 1960-talet var tillväxten inom industrin snabb. Industriproduktionen steg med drygt 7 % per år 1960–1965 medan produktionsökningen 1965–1970 var ca 5,5 % per år. Under första hälften av 1970-talet har produktionsvolymen inom industrin ökat betydligt långsammare än under 1960-talet. Produktionsökningen var i genomsnitt 3,6 % per år 1970–1974. Från 1974 till 1975 väntas industriproduktionen minska.

Den snabbare produktionstillväxten under början av 1960-talet möjliggjordes till stor del av att ökningen i de totala arbetskraftstillgångarna under denna period skapade ett expansionsutrymme för industrin. Antalet sysselsatta personer inom industrin ökade fram till 1965 varefter en nedgång inträdde. Ökningen 1960–1965 var 0,9 % per år medan antalet sysselsatta 1965–1970 årligen minskade med 0,6 %. Detta sammanhänger med att konjunkturavmattningen 1966–1968 resulterade i en ovanligt kraftig nedläggning av lågproduktiva enheter. Efter en fortsatt minskning under lågkonjunkturåren i början på 1970-talet har antalet sysselsatta inom industrin ökat relativt kraftigt. För hela perioden 1970–1975 beräknas antalet industrissysselsatta ha minskat med 0,3 % per år.

Arbetskraftsvolymen mätt i antal arbetade timmar har på grund av arbetstidsförkortningarna och ökat inslag av deltidsarbete utvecklats långsammare än antalet sysselsatta. Efter en obetydlig ökning mellan 1960 och 1965 minskade timantalet med 1,8 % per år under perioden 1965–1970. 1970–1975 har minskningen varit något långsammare, ca 1,6 % per år.

Trots den långsammare produktionsutvecklingen ökade produktiviteten något snabbare under 1960-talets andra hälft än under den första. Under lågkonjunkturåren 1966–1968 skedde en större nedläggning av företag och mera omfattande permitteringar än under de tidigare recessionsperioderna under efterkrigstiden. Som en följd av detta kom produktivitsstegringen inom industrin att fortgå i snabb takt även under konjunkturavmattningen. Under hela 1960-talet steg produktionen per arbetstimme med i genomsnitt 7,1 % per år. Under 1970-talets första hälft har strukturomvandlingen inte gått i samma snabba takt som 1965–1970. Den produktivitsökning på ca 7,5 % per år som förutsågs för industrin 1970–1975 i LU 70 har inte realiserats. Den genomsnittliga årliga ökningstakten beräknas enligt vad som nu kan bedömas ha stannat vid ca 4,5 %. Det är framför allt den långsamma produktivitsutvecklingen under 1975 som drar ned genomsnittet för perioden. Från 1970 till 1974 ökade produktiviteten med 5,8 % per år.

Under perioden 1957–1962 skedde en mycket kraftig ökning i industrins investeringsnivå. Under resten av 1960-talet avtog tillväxttakten. Denna utveckling bidrog också till att ett kapacitetsmässigt större expansionsutrymme skapades under första hälften av 1960-talet jämfört med den andra.

Investeringsstillväxten under perioden 1970–1975 har åter accelererat på grund av den snabba ökningen under de tre senaste åren.

En allt större andel av industrins produktion har fått avsättning utomlands. Under perioden 1960–1975 ökade exporten av industrivaror med ca 9 % per år i volym, vilket inneburit att exportens andel av industrins saluvärde ökat från 17 % 1960 till ca 31 % 1975.

Ovanstående historiska beskrivning avser genomgående utvecklingen fram till det faktiska läget 1975 enligt den bedömning som kunnat göras i slutet av november 1975. Som framhållits i avsnitt 3.3 och 5.1 har utgångsläget 1975 för produktionsutvecklingen justerats upp i förhållande till den aktuella konjunkturutvecklingen. Justeringen utgår från att exportutvecklingen 1974–1975 följer tidigare trender, vilket innebär en högre export 1975 jämfört med den preliminära konjunkturbedömningen. I den följande framställningen utgår beräkningarna om inte annat sägs från justerade värden för 1975.

Efterfrågan på svensk industriproduktion

En nödvändig förutsättning för en fortsatt industriell expansion är att man kan finna avsättning för den ökade produktionen på den svenska marknaden eller på exportmarknaderna. I det följande diskuteras dessa marknadsmässiga förutsättningar för efterfrågan på svenska industrivaror.

Förbrukningen av industrivaror på den svenska marknaden

Industrivaror efterfrågas på den svenska marknaden dels som slutlig användning i form av privat och offentlig konsumtion och investering, dels som insats inom industrin och övriga näringsgrenar. Ungefär 50 % av den totala inhemska industrivaruförbrukningen används som insats i näringslivet, varav ca 70 % är internleveranser inom industrin.

Det totala efterfrågemönstret i ekonomin har under efterkrigstiden genomgått en successiv förändring som medfört att efterfrågan alltmer riktat sig mot offentlig konsumtion och bruttoinvesteringar på bekostnad av privat konsumtion. Industrivaruinnehållet är klart lägre för de båda förstnämnda efterfrågekategorierna jämfört med den privata konsumtionen. Den neddragande effekten på den totala industrivaru efterfrågan av denna omstrukturering av efterfrågemönstret har emellertid motvägts av att industrivaruinnehållet i de olika näringsgrenarnas produktion ökat. Andelen industrivaruinsatser i hela näringslivets produktion steg sålunda från 24 % 1960 till 28 % 1975.

En ökad användning av industriella insatsvaror har bl. a. varit ett sätt att rationalisera produktionen inom tjänstesektorerna. Framför allt är det emellertid användningen av halvfabrikat inom industrin som har ökat i omfattning. Av den försörjningsbalans för industrin som redovisas i tabell 7.12 framgår att industrins internleveranser under perioden 1960–1975 har ökat i snabbare takt än den totala förbrukningen av insatsvaror från industrin. Detta sammanhänger till stor del med att industribranscher med stor andel

industrivaruinnsatser i produktionen – t. ex. verkstadsindustri och kemisk industri – har expanderat i snabbare takt än industrin som helhet.

Tendensen mot att en allt större andel av de industriella insatsvarorna går till den egna eller till andra industribranscher för vidareförädling väntas bestå under perioden 1975–1980. Den totala förbrukningen av insatsvaror i näringslivet beräknas öka med 3,5 à 4,5 % per år under prognosperioden. Detta innebär en snabbare tillväxttakt än under första hälften av 1970-talet men långsammare än under 1960-talet.

Den del av industrivaruförbrukningen som går till slutlig användning utgörs huvudsakligen av privat konsumtion. Tillväxten har legat på en lägre nivå än den totala industrivaruförbrukningen, vilket torde sammanhålla med den tidigare nämnda omstruktureringen av den totala efterfrågan i samhället. Den privata konsumtionens andel av totala inhemska förbrukningen av industrivaror minskade från ca 39 % 1960 till 34 % 1975, medan andelen för övrig slutlig användning sammantagen varit i stort sett oförändrad.

Industrivaruintensiteten i den totala privata och offentliga konsumtionen har inte förändrats påtagligt över tiden och förutsätts inte heller komma att förändras under perioden 1975–1980. Den svaga utvecklingen av bostadsbyggandet under första hälften av 1970-talet har lett till att maskininvesteringarnas andel av de totala bruttoinvesteringarna har ökat. Då maskininvesteringarna huvudsakligen levereras från verkstadsindustrin innebär detta att industrivaruinnehållet i totala investeringarna blev högre 1970–1975 än under 1960-talet. Som framgår av redogörelsen om investeringsverksamheten i kapitel 6 väntas maskinandelen fortsätta att stiga 1975–1980, vilket tenderar att ytterligare höja industrivaruinnehållet i de totala investeringarna. Efterfrågan på industrivaror från investeringsverksamheten 1975–1980 utvecklas dock som framgår av tabell 7.12 långsammare än tidigare.

Långtidsutredningen arbetar som närmare redogjorts för i kapitel 4 med fyra alternativa utvecklingslinjer för perioden 1975–1980. I det första alternativet, där den totala privata konsumtionen förutsätts öka med 3 % per år, har modellkalkylerna givit till resultat att den inhemska förbrukningen av industrivaror växer med 3,8 % per år 1975–1980. Detta är en snabbare tillväxt i efterfrågan på den svenska marknaden än under perioden 1970–1975 men långsammare än under 1960-talet. Med den ökningstakt i den privata konsumtionen på 2 % per år, som alternativ II och III utgår ifrån, blir tillväxttakten i den inhemska efterfrågan 3,1 resp. 2,9 % per år. I alternativ IV, där den privata konsumtionen antas öka med 1,5 % per år, dämpas den inhemska industrivaruförbrukningen ytterligare; tillväxten har beräknats uppgå till 2,5 % per år 1975–1980.

Försörjningen med industrivaror på den svenska marknaden har i ökande utsträckning skett via import (se tabell 7.12). Vid en fortgående internationell arbetsfördelning är det naturligt att importvaror vinner marknadsandelar på olika områden. Särskilt markant har importkonkurrensen varit på marknaden för vissa arbetsintensiva, priskänsliga standardvaror. Den inbrytning som t. ex. den s. k. lågprisimporten gjort på textil- och beklädnadsområdet har i hög grad medverkat till den snabba strukturuomvandlingen inom dessa branscher. För hela industrin har importens andel av den totala inhemska

Tabell 7.12 Försörjningsbalans för industrivaror 1960-1980

	Andel i % 1975	Årlig procentuell volymförändring							
		1975-1980 ^c				1970- 1975	1975-1980 ^c		
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV				
<i>Tillförsel:</i>									
Inhemsk produktion ^a	74	6,3	4,7	3,7	3,7	4,7	3,9	3,7	3,3
Import ^b	26	7,3	7,3	5,1	5,1	6,2	5,3	5,2	4,7
Summa tillförsel	100	6,5	5,3	4,0	4,0	5,1	4,3	4,1	3,7
<i>Förbrukning:</i>									
Insatsvaror	39	7,1	5,0	3,3	3,3	4,5	3,9	3,7	3,3
däruv: inom industrin	27	7,7	5,5	4,7	4,7	5,7	4,9	4,7	4,3
Inhemsk slutlig förbrukning	38	5,4	3,8	2,5	2,5	3,1	2,2	2,0	1,6
däruv: privat konsumtion	26	5,2	3,2	2,3	2,3	3,1	2,1	2,1	1,4
offentlig konsumtion	3	4,8	6,0	2,7	2,7	1,4	2,4	1,2	1,7
totala investeringar	7	6,6	4,1	4,3	4,3	3,7	3,3	3,0	2,8
lagerförändring	2	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Total inhemsk förbrukning</i>	77	6,2	4,3	2,9	2,9	3,8	3,1	2,9	2,5
Export	23	8,4	9,9	8,6	8,6	9,1	8,0	7,9	7,4
Summa förbrukning	100	6,5	5,3	4,0	4,0	5,1	4,3	4,1	3,7

^a Bruttoproduktionsvärde till mottagarpris (saluvärde).

^b Värdet till mottagarpris, dvs. inkl. tullar, marginaler och indirekta skatter. Exkl. tullar etc. skulle importen ha motsvarat 21 % av den totala tillförseln.

^c De fyra alternativen diskuteras utförligt i kapitel 4.

marknaden ökat från 25 % 1960 till 34 % 1975. Enligt modellkalkylerna skulle en ytterligare ökning i importandelen ske under den närmaste femårsperioden.

Avsättningsutrymmet på den internationella marknaden

Den dominerande delen av svensk export går till OECD-länderna, dvs. till de utvecklade marknadsekonomierna. Dessa tar f. n. emot över 80 % av den svenska varuexporten. Utvecklingsländerna mottog 1974 drygt 10 %, medan andelen för centralplanerade ekonomier var ca 5 %. Ungefär 2/3 av industrivaruexporten är verkstads- och skogsindustriprodukter.

I modellkalkylerna förutsätts bytesbalansen för varor, tjänster och transfereringar vara i jämvikt. Om extern balans skall åstadkommas till 1980 måste industrivaruexporten öka med 7,5 à 9 % per år 1975–1980. För att belysa exportkraven vid en tidigareläggning av bytesbalanstidpunkten har i ett bialternativ utförts en beräkning där Sverige ackumulerat ett överskott i bytesbalansen 1980. I detta fall skulle kravet på industriexportens årliga tillväxttakt vara 0,5-procentenheter större 1975–1980.

Liksom i tidigare långtidsutredningar har konjunkturinstitutet utfört en fristående exportstudie över de marknadsmässiga betingelserna för en fortsatt expansion av Sveriges export. Resultaten härav redovisas i kapitel 6 och i bilaga 2. Härigenom möjliggörs en avstämning mellan modellens exportkrav och de avsättnings- resp. utbudsmöjligheter för exportökningar som finns. I industrienkäten har dessutom uppgifter om företagens planerade exporttillväxt fram till 1980 insamlats.

Konjunkturinstitutets exportbedömningar är i första hand utformade som prognoser över efterfrågan på svensk export. Bedömningarna utgår från en genomgång av den allmänna ekonomiska utvecklingen i våra viktigaste avnämmländer. Volymutvecklingen av BNP, industriproduktion, privat konsumtion, bruttoinvesteringar, import m. m. har studerats för ifrågavarande länder.

Efterfrågan på svensk export har i konjunkturinstitutets prognoser bestämts i två steg. I det första steget beräknas de olika ländernas totala import i varje varugrupp med hjälp av importelasticiteter skattade på grundval av historiskt material. Med importelasticiteter avses importens tillväxt i förhållande till tillväxten i BNP, industriproduktion etc. i resp. land. Det andra steget består i att bestämma Sveriges andelar av de olika avnämmländernas totala import.

För vissa varugrupper har prognoserna dock gjorts med utgångspunkt från utbudssidan. Detta gäller bl. a. skogsindustrierna där restriktioner i form av begränsad virkestillgång inte medger en utbyggnad av kapaciteten i takt med efterfrågan. Även för järn- och stålindustri, livsmedelsindustri samt gruvor har exportprognoserna utgått från utbudssidan. Sammantaget innebär KI:s kalkyler en möjlig exportökning av industrivaror på 8,4 % per år 1975–1980.

Det krav på exportökning inom industrin som ställs i modellkalkylens alternativ II, III och IV skulle då kunna realiseras. I alternativ II och III, där den privata konsumtionen förutsätts öka med 2 % per år, krävs en

ökning av industrivaruexporten med 8,0, resp. 7,9 % per år 1975–1980. I alternativ IV blir exportökningen 7,4 % per år. Den snabbare privata konsumtionsökningen i alternativ I – 3 % per år – leder till en större importökning, vilket medför ett större krav på exportökningar. Den nödvändiga exportökningen skulle i detta alternativ uppgå till 9,1 % per år 1975–1980, vilket alltså skulle ligga över det av konjunkturinstitutet beräknade marknadsutrymmet. Detta diskuteras närmare i avsnitt 4.4.

I vissa industribranscher – livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri, textil- och beklädnadsindustri, petroleum- och koldindustri samt varvsindustri – är modellens exportökningstal prognosticerade och identiska med konjunkturinstitutets kalkyler. Det är således i andra än de ovan nämnda industribranscherna som spänningar kan uppstå mellan den möjliga exporttillväxten och det krav på export som bytesbalansmålsättningen ställer.

Enligt industrienkäten räknar företagen med en årlig exportökning på 9,5 % fram till 1980 vid en ökning i produktion och omsättning på ca 7,5 % per år. Detta innebär att företagen implicit förutsatt en ökning i försäljningen på hemmamarknaden på ca 6,5 % per år. En sådan produktionsökning torde knappast komma att realiseras mot bakgrund av den konsistensprövning som gjorts i långtidsutredningens ekonomiska modell. En neddragning av produktionen på grund av lägre efterfrågeökning än vad företagen förutsatt kan även reducera exportökningen.

Produktivitetsutvecklingen

Med produktivitet avses i denna framställning genomgående *arbetsproduktiviteten*, mätt som produktionsvolym (förädlingsvärde) per arbetad timme. En ökning i arbetsproduktiviteten kan åstadkommas dels genom en ökning av kapitalintensiteten, dvs. ökad kvantitativ insats av kapital per arbetstimme, dels genom inverkan av den s. k. teknikfaktorn (restfaktorn). Med den senare avses den produktionsökning som inte förklaras av ökade kapital- och arbetskraftsinsatser. Restfaktorn påverkas såväl av kvalitativa förbättringar hos kapital och arbetskraft som av effekter via förändringen i fördelningen och utnyttjandet av resurser. Kapitalets utnyttjandegrad kan stiga genom att skiftarbetets omfattning ökar. En stor del av effektivitetsvinsterna har förklarats av att produktionsresurser förflyttats mellan och inom industribranscherna från låg- till högproduktiva enheter. De många fusioner som förekommit inom industrin har lett till att stordriftsfördelar kunnat tillvaratas. Den sammanvägda effekten av alla dessa faktorer har visat sig förklara större delen av produktivitetstillväxten och har tenderat att öka i betydelse under efterkrigstiden.

I LU 70 väntades inflytande av restfaktorn minska något under början av 1970-talet jämfört med kapitalintensiteten. Restfaktorns betydelse tycks ha minskat i ännu högre grad under första hälften av 1970-talet än vad som förutsågs. I det följande skall några av de faktorer som bestämmer restfaktorns utveckling diskuteras.

Utbildning. En faktor som kan tänkas bidra till restfaktorns storlek är utbildningsnivån. Under de senaste decennierna har en genomgripande omvandling och utbyggnad av undervisningsväsendet genomförts. Nya skol-

former har införts och skolplikten har förlängts. Under 1960-talet har antalet studerande i gymnasier, universitetet och högskolor flerdubblats. På senare år har en kraftig satsning på arbetsmarknadsutbildning och vuxenutbildning gjorts. Utanför utbildningssystemet svarar företag och andra institutioner för en stor utbildningsinsats.

Den höjning av utbildningsnivån som reformerna på utbildningsområdet inneburit har otvivelaktigt haft produktivitetshöjande effekter inom näringslivet. Utbildningsreformerna har hittills främst berört de yngsta åldersklasserna i den aktiva delen av befolkningen. Det kommer att dröja lång tid innan hela arbetskraften omfattas av dessa reformer, varför utbildningsexpansionen ännu är långt ifrån avslutad.

Antalet anställda inom industrin med gymnasial eller eftergymnasial utbildning har ökat snabbt sedan början av 1960-talet. Samtidigt har det under lång tid rått brist på yrkesarbetare inom industrin. Detta gällde även under lågkonjunkturåren 1971–1972. Denna brist kan ses mot bakgrund av att den starka utbildningsexpansionen under slutet av 1960-talet främst skedde på teoretiska utbildningslinjer, vilket minskade andelen yrkesutbildade. Den omsvängning som skett på senare tid mot högre andel sökande till yrkesinriktad utbildning väntas minska bristen på yrkesarbetare i framtiden.

Kapitalets kvalitet. Den tekniska utvecklingen har medfört att produktionsmetodernas och produktionsmedlens effektivitet kontinuerligt förbättrats. Denna ökning i kapitalföremålens kvalitet har skett dels via mera spektakulära tekniska innovationer som datatekniken, djupfrysningstekniken, styrning och kontroll av produktionsprocesser med elektronikens hjälp etc., dels via en mängd små "vardagsrationaliseringar". Förändringen i kapitalets genomsnittliga kvalitet påverkas förutom av takten i den tekniska utvecklingen också av den takt i vilken nya och bättre kapitalföremål ersätter gamla samt av hur snabbt ny teknik sprids och kommer till kommersiell användning.

En grov uppfattning om kapitalstockens genomsnittliga effektivitet ges av den s. k. kapitalkvoten, dvs. kapitalinsatsen per producerad enhet. Jämförelser mellan olika år försvåras emellertid av att kapitalets utnyttjandegrad varierar med konjunkturläget samt av mera långsiktiga sysselsättningsförändringars inverkan. Arbetstidsförkortningarna har visserligen tenderat att sänka kapitalets utnyttjandegrad men genom att andelen skiftarbete samtidigt har ökat förefaller dock utnyttjandegraden att totalt sett ha ökat.

Kapitalkvoten inom industrin tenderade att minska från mitten av 1950-talet till slutet av 1960-talet. Minskningstakten har successivt avtagit och under perioden 1970–1975 har kapitalkvoten varit stigande. En viss del av nytillskottet till kapitalstocken under denna period har utgjorts av miljövårdsinvesteringar som inte givit upphov till direkt varuproduktion. Som framhålls i kapitel 3 framstår 1975 som ett år med lägre kapacitetsutnyttjande än 1970. Den högre utnyttjandegraden i utgångsläget svarar sannolikt för en avsevärd del av ökningen i kapitalkvoten 1970–1975.

Som framgår av tabell 7.16 implicerar långtidsutredningens kalkyler att industrins kapitalkvot under perioden 1975–1980 ökar i ungefär samma omfattning som den – korrigerat för skillnader i kapacitetsutnyttjandegraden – gjort under perioden 1970–1975.

Investeringsutvecklingen inom industrin under de senaste åren och den prognos som redovisas i nästa avsnitt innebär en acceleration i kapitalbildningen under den framförliggande femårsperioden. Denna acceleration medför en förnyring av kapitalstocken och eftersom nytt kapital normalt är effektivare än gammalt kapital, bör en förnyring medföra produktivitetshöjande effekter. En antydning om i vilken takt ny produktionsteknik förs in i produktionsprocesserna ges i tabell 3.9 rörande den andel maskinkapital som är 10 år eller yngre. Andelen ökade under perioden 1970–1975 efter att ha varit i stort sett oförändrad under 1960-talet. Enligt LU:s investeringskalkyler skulle andelen nyinstallerat maskinkapital komma att öka ytterligare något under prognosperioden.

Hur stor den produktivitetshöjande effekten blir av förnyringen i kapitalstocken beror på takten i den tekniska utvecklingen. Industrins satsning på forskning och utveckling (FOU) har säkert haft stor betydelse för kvalitativa förbättringar hos kapitalföremål och produktionsmetoder. Industrins kostnader för med egen personal bedrivet FOU-arbete uppgick 1971 till drygt 1 500 milj. kr., vilket motsvarade ca 20 % av reala investeringarna. Därmed svarade industrin för ungefär 60 % av det totalt utförda FOU-arbetet inom landet. Mellan 1963 och 1971 har FOU-investeringarna ökat med 3 å 4 % per år i volym, dvs. i ungefär samma takt som de fasta investeringarna.

Man torde kunna räkna med att FOU-arbetet inom industrin i framtiden ytterligare intensifieras och att detta kommer att få betydande effekter på industrins produktivitet. Att kvantifiera inflytandet från denna effekt är dock förenat med betydande svårigheter.

Effekter av strukturomvandlingen. En stor del av produktivitetshöjningen inom industrin, särskilt under perioden 1965–1970, förklaras sannolikt av den strukturomvandling som ägt rum. Resurser har överförts från branscher med lägre arbetsproduktivitet till högproduktiva branscher. Även inom branscherna har strukturomvandlingen gjort sig märkbar genom en tendens mot ökad koncentration till större enheter och nedläggning av mindre effektiva företag. En betydande fusionsaktivitet har också ägt rum under de senaste decennierna, vilket gjort det möjligt att ta till vara stordriftens fördelar inom produktion, administration och marknadsföring.

Takten i strukturomvandlingen tycks emellertid ha bromsats upp under första hälften av 1970-talet. Detta har inom industrin bl. a. tagit sig uttryck i betydligt långsammare nedgång av antalet sysselsatta jämfört med 1965–1970. Avsaktningen i strukturförändringarna kan också ha bidragit till den minskade regionala befolkningsomflyttning som har registrerats under början av 1970-talet. En del av den minskade omvandlingstakten kan vara en rekyll från den ovanligt snabba utslagningen av enheter med lägre produktivitet än genomsnittet under perioden 1965–1970. De senaste årens förändring i arbetsmarknadspolitikens inriktning torde också ha haft en viss betydelse. Under 1960-talet inriktades de arbetsmarknadspolitiska medlen främst mot att befrämja arbetskraftens yrkesmässiga och geografiska rörlighet. Under senare år har åtgärderna mera inriktats på att få företagen att anpassa sin efterfrågan efter arbetskraftens förutsättningar bl. a. i syfte att mildra utslagningsprocessen på arbetsmarknaden. Den aktiva lokaliseringspolitiken, som inleddes vid mitten av 1960-talet, har successivt ökat

i betydelse. Vissa näringspolitiska insatser kan också ha medverkat till att strukturomvandlingen dämpats. Under 1974 trädde en ny lagstiftning om anställningsskydd i kraft, som bl. a. innebar en förlängning av uppsägnings-tiderna.

Den ändrade inriktning som sysselsättnings- och lokaliseringpolitiken fått på senare år väntas bestå och snarast förstärkas under resten av 1970-talet. Strukturomvandlingen kommer dock att fortgå också under resten av 1970-talet. Verkstadsindustrin och den kemiska industrin väntas fortsätta att öka sina andelar av industrins produktion och sysselsättning medan andelarna sjunker för bl. a. livsmedelsindustrin samt textil- och beklädnadsindustrin. Detta innebär en fortsättning på en utveckling som pågått under hela efterkrigstiden.

I nedanstående tablå redovisas hur den totala ökningen av hela industrins produktivitet fördelar sig på a) ökad produktivitet inom varje bransch och b) förändringar i branschstrukturen (%).

	Ökad bransch- produktivitet	Förändrad branschstruktur
1960-1965	99,4	0,6
1965-1970	94,5	5,5
1970-1975	97,5	2,5
1975-1980	97,4-97,7	2,3-2,6

På den höga aggregationsnivå som långtidsutredningen arbetar med uppstår positiva men mycket små effekter av förändringar i branschstrukturen, särskilt under perioden 1960-1965. Som visats av bl. a. industristrukturutredningen kan produktiviteten emellertid variera betydligt mellan olika arbetsställen inom en bransch, varför ovanstående procentandelar grovt underskattar strukturomvandlingens inverkan på produktivitetstillväxten. För perioden 1975-1980 ger beräkningarna en struktureffekt av ungefär samma omfattning som 1970-1975. Klart högre effekt på produktiviteten av förändringarna i branschstrukturen uppstod dock under perioden 1965-1970.

Sammanvägning. Att kvantifiera effekterna på restfaktor och produktivitet av var och en av de faktorer som diskuterats i det föregående torde vara vanskligt. Sannolikt finns det andra faktorer än de som här tagits upp som medför effekter på industrins arbetsproduktivitet. Vid en sammanvägning gäller det också att ta hänsyn till att en del av faktorerna griper in i varandra och inte kan särskiljas. Det gäller t. ex. den tekniska utvecklingen och utbildningsnivån.

Bidrag till en fortsatt hög tillväxt i restfaktorn torde främst komma från den fortgående utbildningsexpansionen och en fortsatt snabb teknisk utveckling. Den minskade takten i strukturomvandlingen och sysselsättningspolitikens ändrade inriktningar jämfört med slutet av 1960-talet är faktorer som verkar i motsatt riktning. Enligt LU:s produktivitetskalkyler skulle tillväxttakten i restfaktorn uppgå till 3,2-3,5 % per år 1975-1980. Detta är klart lägre än vad som beräknats för 1960-talet men i linje med trendutvecklingen under första delen av 1970-talet.

I tabell 7.13 redovisas utvecklingen av kapitalintensitet och restfaktor under 1960- och 1970-talen. Variationer i kapitalets utnyttjandegrad har emellertid inte kunnat beaktas i kalkylerna, varför jämförelser mellan olika tidsperioder måste göras med stor försiktighet. Den faktiska tillväxten i restfaktorn mellan 1970 och 1975 beräknas ha varit avsevärt lägre än den normaljusterade. Tendensen under perioden 1960–1975 mot allt mindre bidrag till den totala produktivitetstillväxten från restfaktorn synes bestå under prognosperioden.

Bedömningen av produktivitetstillväxten för de enskilda industribranscherna har utgått från företagens planer. Vid tolkningen av enkätresultatet har gjorts vissa antaganden om hur den mindre industrin kommer att utvecklas. Branschprognoserna i tabell 7.14¹ grundas dels på en genomgång av de specifika förutsättningarna för produktivitetstillväxten i varje enskild bransch, dels på de överväganden av mera generell karaktär om strukturomvandling, teknisk utveckling, sysselsättningspolitik etc., som beskrivits i detta avsnitt.

För de flesta branscherna avviker LU:s bedömning från planmaterialet. Erfarenheterna från tidigare enkäter har gett vid handen att företagen tenderat att underskatta produktivitetstillväxten i LU-enkäterna. Den effekt av strukturomvandlingen som uppkommer till följd av att mindre effektiva företag läggs ned fångas sannolikt inte upp av planmaterialet. De svarande företagen utgår från att de kommer att bestå under hela planperioden. Även i denna enkät torde man kunna räkna med en viss, sådan underskattnings-effekt. De justeringar som detta motiverat är dock förhållandevis små.

För vissa branscher har förutsättningarna ändrats påtagligt sedan insamlingsarbetet avslutades i januari 1975. Det gäller bl. a. skogsindustrin, gruvindustrin, järn- och stålverken och varvsindustrin. I vissa fall kommer förändringen i planeringsförutsättningarna sannolikt att få långsiktiga konsekvenser. I några branscher – främst skyddad livsmedelsindustri, textil- och beklädnadsindustri och petroleum- och kolindustri – är enkätresultaten mindre tillförlitliga, varför planmaterialet fått kompletteras med annat underlagsmateriel.

¹ Förutsättningarna för de fyra alternativen diskuteras närmare i kapitel 4.

Tabell 7.13 Utvecklingen av produktionsfaktorinsatser och restfaktor inom industrin 1960–1980
Ärlig procentuell förändring

	Kapital- stock	Antal arbetade timmar	Kapital- intensi- tet	Rest- faktor	Produk- tivitet	Restfaktorns an- del av produktivi- tetsökningen
1960–1965	5,2	0,0	5,2	4,8	7,1	68
1965–1970	4,6	-1,8	6,4	4,4	7,3	60
Utfall 1970–1975	4,5	-1,6	6,1	2,2	4,6	48
Trend 1970–1975	4,5	-1,6	6,1	3,4	5,9	58
Prognos 1975–1980	5,1–5,2	-0,7–2,0	5,9–7,1	3,2–3,5	5,8–6,2	54–60

Anm. Vid beräkning av restfaktorn har en s. k. Cobb-Douglas funktion använts. Som mått på produktionsfaktoreernas bidrag till produktionen har valts samma värden som i LU 70 och i avstämningen av LU 70: 0,4 för kapital och 0,6 för arbetskraft. Minskas produktiviteten med 0,4 x kapitalintensiteten erhålls restfaktorn.

Tabell 7.14 Produktivitetstillväxten inom industrin 1975–1980

LU-sektor	Planmaterial 1974–1980	LU:s kalkyl 1975–1980	
		Alt. I-II	Alt. III-IV
3 Gruvindustri	5,6	6,0	6,2
4 Skyddad livsmedels- industri	3,0	2,0	2,4
5 Konkurrensutsatt livsmedels-3,4 industri		4,5	4,9
6 Dryckesvaru- o. tobaks- industri	4,2	6,0	6,5
7 Textil- o. beklädnads- industri	6,1	5,0	5,4
8 Trä-, massa- o. pappers- industri	4,3	6,0	6,4
9 Grafisk industri	4,7	4,1	4,5
10 Gummivaruiindustri	4,5	4,0	4,4
11 Kemisk industri	6,9	6,5	6,8
12 Petroleum- o. kol- industri	1,8	7,1	7,4
13 Jord- o. stenindustri	4,4	4,5	4,9
14 Järn-, stål- o. metall- verk	6,4	7,5	7,8
15 Verkstadsindustri	4,9	6,0	6,5
16 Varv	6,6	4,2	4,7
17 Övrig tillverknings- industri	6,9	6,0	6,5
3–17 Hela industrin	5,0	5,8	6,3

Den kraftigaste produktivitetstillväxten väntas ske inom kemisk industri, petroleum- och kolindustri samt järn- och stålverk. Dessa branscher har även tidigare utmärkts av snabba produktivitetstökningar. Under genomsnittet ligger livsmedelsindustri, grafisk industri och gummivaruiindustri. Nästan genomgående ligger bedömningarna för perioden 1975–1980 under den långsiktiga trenden, vilket bl. a. speglar den antagna lägre takt i strukturomvandlingen jämfört med slutet av 1960-talet.

Produktiviteten antas vara densamma i alternativ I och II. Branschprognoserna ger sammantaget en årlig produktivitetstillväxt på 5,8 % för hela industrin. Detta innebär en klar uppbromsning jämfört med 1960-talet, då produktiviteten ökade med drygt 7 % per år. Under första hälften av 1970-talet har produktiviteten ökat i långsammare takt. Från 1970 till ett "normalt" 1975 beräknas tillväxten ha uppgått till 5,9 % per år.

I alternativ III antas att arbetstiden förkortas från 40 till 37,5 timmar per arbetsvecka. Som framgått av redogörelsen i kapitel 3 uppstår vid en allmän arbetstidsförkortning ett bortfall i produktionskapaciteten genom att mindre arbetskraftsresurser står till samhällets förfogande. Produktionsbortfallet inom industrin blir sannolikt inte lika stort som minskningen i arbetstiden, då arbetstidsförkortningen till viss del motvägs av en snabbare

ökning av produktiviteten. Tidigare erfarenheter ger vid handen att en arbetstidsförkortning utlöser en rad kompenserande åtgärder i form av förbättringar i arbetets organisation och i arbetsmetoderna. Preliminära beräkningar i anslutning till arbetet inom delegationen för arbetstidsfrågor (DELFA) tyder på att de senaste arbetstidsförkortningarna kompenserats med 0,45 % för varje procents förkortning av arbetstiden. Denna skattning måste dock förses med betydande osäkerhetsmarginaler. Vid tidigare undersökningar¹ har den produktivitetshöjande effekten av en arbetstidsförkortning beräknats vara betydligt mindre.

Om man antar att personer som 1975 har en arbetstid som är mindre än 37,5 timmar per vecka inte berörs, beräknas effekten av arbetstidsförkortningen inom industrin bli en minskning på nära 1 % per år på utförd timvolym.

Arbetskraftsvolymen i de olika industribranscherna påverkas dock med varierande styrka då den genomsnittliga arbetstiden skiljer sig åt mellan olika branscher före arbetstidsförkortningen. Kortare arbetstider än 40 timmar per arbetsvecka gäller f. n. för treskiftarbete och underjordsarbete. Vidare varierar deltidsarbetets omfattning mellan olika industribranscher.

Med det tidigare angivna relationstalet (0,45) skulle produktivitetshöjningen på grund av arbetstidsförkortningen uppgå till ca 0,4 procentenheter 1975–1980 för hela industrin.

Investeringar och kapitalbildning

Industrin har under efterkrigstiden svarat för omkring 20 % av de totala bruttoinvesteringarna. Andelen låg något över 20 % i början av 1960-talet för att sedan sjunka till ca 18 % 1970. Genom att tillväxttakten i investeringarna inom industrin därefter ökat samtidigt som andra betydande investeringsområden som bostäder och kommunala investeringar minskat har industrins andel stigit. 1975 beräknas andelen vara ca 24 %.

Storföretagens investeringsplaner tyder på en fortsatt snabb tillväxt under resten av 1970-talet. Traditionellt brukar de långsiktiga investeringsplanerna underskatta den faktiskt realiserade investeringsnivån. Underskattningen växer med planperiodens längd. I industrienkäten till LU 75 har använts en något annorlunda frågeteknik än tidigare. Syftet har varit att i möjligaste mån undvika denna systematiska underskattning. Enkätsvaren för hela industrin visar följande investeringsutveckling (index 1974 = 100).

	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Enkätresultat uppräknade till NR-nivå	129	123	133	125	109	97

En tydlig nedgång under de två sista åren i planperioden kan iakttas trots den nya frågetekniken. För hela planperioden ligger dock den genomsnittliga investeringsnivån betydligt högre än utgångsnivån jämfört med förhållandet vid tidigare enkättillfällen. Det är framför allt investeringsplanerna inom kemisk, jord- och sten-, järn- och stål- samt verkstadsindustri

¹ SOU 1964:9 och SOU 1968:66.

som bidragit till den höga nivån men även skogsindustrin uppvisar jämförelsevis expansiva planer.

I nedanstående tabell redovisas investeringsplaner och utfall för hela industrin i LU-enkäterna.

Enkät-tidpunkt	Basår = 100	Plan-period	Planer	Utfall	Planer
					Utfall
1960	1959	1961-65	106	131	0,81
1964	1963	1965-70	92	110	0,84
1969	1969	1970-75	98	120	0,82
1972	1972	1973-77	93	111 ^a	0,84
1974	1974	1975-80	120

Källa: SOU 1973:21, bilaga 3.

^a IUI:s prognos för perioden 1972-1977 i avstämningen av LU 70. Investeringsnivån 1973-1975 ligger redan ca 20 % över nivån 1972.

Enkätresultatet pekar på att investeringsviljan nu är större än vid något tidigare enkättillfälle. Mot bakgrund av den goda vinstutvecklingen inom industrin under 1973 och 1974 är det inte förvånande att investeringsbenägenheten ökat. Om man skulle justera för traditionell underskattning i samma grad som tidigare varit motiverat erhålls en tillväxttakt på 11 à 12 % per år 1975-1980.

Den avsevärt högre investeringsnivån i den senaste LU-enkäten kan dock delvis sammanhånga med den ändrade frågetekniken. Det är också möjligt att företagen nu i högre grad än tidigare planerar på längre sikt. I denna liksom vid 1972 års industrienkät har man endast undersökt företag med mer än 200 anställda. Sannolikt har storföretagen mer bindande investeringsplaner än mindre företag. Tolkningen av investeringsplanerna kompliceras denna gång dessutom av den starka prisutvecklingen de senaste åren. Frågan kan ställas om företagens planer helt speglar volymutvecklingen. Särskilt vad gäller investeringarna är planeringen normalt i hög grad betingad av finansiella faktorer.

Medan de långsiktiga investeringsplanerna i LU-enkäterna har visat en konsekvent underskattning av den faktiska utvecklingen har däremot planerna för det närmast kommande året haft en tendens att överskatta volymutvecklingen. Detta torde till stor del hänga samman med svårigheter att ange uppgifter för utgångsåret och övriga år i samma års prisnivå. Enligt 1974 års enkät skulle investeringsvolymen öka med ca 30 % från 1974 till 1975 medan nu föreliggande prognos pekar på en ökning med drygt 7 %. Då enkätuppgifterna insamlades under perioden november 1974-januari 1975 kan det finnas en risk för att många företag angett investeringarna 1975 i 1975 års priser i stället för som avsett i 1974 års genomsnittliga prisnivå.

Mot denna bakgrund ter sig en justering för underskattningseffekten i samma grad som tidigare som alltför kraftig. I tolkningen av planerna har därför gjorts en betydligt mindre uppjustering än vad skillnaden mellan planer och utfall i tidigare industrienkäter skulle motivera. Den genom-

Tabell 7.15 Industrins investeringar 1970–1980

Årlig procentuell volymförändring

LU-sektor	1970–1975	1975–1980		
		Alt. I	Alt. II–III	Alt. IV
3 Gruvindustri	7,2	6,7	6,7	6,7
4 Skyddad livsmedels- industri	-1,8	2,7	1,8	1,4
5 Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	-3,6	-3,0	-6,6	-8,8
6 Dryckesvaru- och tobaksindustri	-6,0	-7,1	-7,1	-7,1
7 Textil- och beklädnads- industri	4,7	-2,1	-4,9	-6,4
8 Trä-, massa- och pappersindustri	9,2	5,5	5,5	5,5
9 Grafisk industri	-5,0	8,2	6,6	5,7
10 Gummivaruiindustri	-12,8	8,6	6,4	5,2
11 Kemisk industri	2,8	11,4	8,4	6,8
12 Petroleum- och kol- industri	50,9	-15,9	-15,9	-15,9
13 Jord- och sten- industri	9,5	6,5	4,7	3,8
14 Järn-, stål- och metallverk	6,2	16,4	16,4	16,4
15 Verkstadsindustri	6,9	7,0	6,3	5,9
16 Varvsindustri	51,9	-19,0	-19,0	-19,0
17 Övrig tillverknings- industri	5,0	-1,7	-1,7	-1,7
3–17 Hela industrin	7,1	6,2	5,5	5,2

snittliga investeringsnivån 1975–1980 har i medeltal justerats upp ca 10 %. Enkätresultaten för de olika branscherna redovisas i industriverkets redogörelse.

I tabell 7.15 redovisas långtidsutredningens prognoser över investeringsutvecklingen 1975–1980 i de olika alternativen. I alternativ I utgår prognosen i regel från företagens planer. För några branscher har dock enkätresultaten inte legat till grund för investeringsprognoserna. Det gäller petroleum- och kolindustri, järn-, stål- och metallverk samt varvsindustri. Inom de två sistnämnda branscherna har planeringsförutsättningarna ändrats betydligt sedan enkäten gick ut i november 1974.

Den starkaste investeringstillväxten 1975–1980 väntas ske inom järn-, stål- och metallverk samt kemisk industri. Även inom verkstadsindustrin beräknas investeringstillväxten ligga över industrigenomsnittet. Inom några branscher – främst petroleum- och kolindustri samt varv – förutses investeringarna minska kraftigt; nedgången sker dock från en hög nivå 1975. För hela industrin innebär branschprognoserna en tillväxt på drygt 6 % per år 1975–1980.

I alternativ I förutsätts den privata konsumtionen öka med 3 % per år. Detta ställer högre krav på produktion av industrivaror och därigenom in-

vesteringar än alternativen med lägre konsumtionsökning. Kraven på högre produktion i alternativ I ställs i första hand på industribranscher vars produktion till stor del går till privat konsumtion, men genom indirekta effekter påverkas även branscher som främst producerar insats- och investeringsvaror. I vissa branscher har, som framgår av tabell 7.15, antagits att samma investeringstillväxt realiseras oberoende av resursanvändningen. För främst konsumtionsvaruinriktade industribranscher har i alternativ II den lägre privata konsumtionsutvecklingen på 2 % per år förutsatts slå igenom på investeringstillväxten. Detta resulterar i en investeringsökning med 5,5 % per år 1975–1980.

I alternativ III antas att investeringstillväxten blir densamma som i alternativ II; någon inverkan av arbetstidsförkortningen förutsätts således ej förekomma. De undersökningar som gjorts pekar tämligen entydigt på att en arbetstidsförkortning av den omfattning som här är aktuell endast får obetydliga effekter på investeringarna. Bedömningen av investeringsutvecklingen i alternativ IV är mera schablonmässigt gjord och innebär en viss neddragning med hänsyn till den långsammare konsumtionsutvecklingen.

Investeringsprognoserna för 1975–1980 innebär en något långsammare ökningstakt än under perioden 1970–1975, då tillväxten i genomsnitt uppgick till drygt 7 % per år. Merparten av denna tillväxt förklaras av den mycket starka investeringsökningen under 1973–1975. Genom att expansionen 1975–1980 sker från en hög nivå 1975 innebär prognosen som tidigare nämnts en acceleration i kapitalbildningen inom industrin och att industrins andel av de totala bruttoinvesteringarna ökar från 24 % 1975 till 28–29 % 1980.

Konsekvenserna av investeringskalkylerna för några centrala kapitalmätt 1975–1980 sammanfattas i tabell 7.16. Där framgår bl. a. den fortgående höjningen av kapitalintensiteten, dvs. kapitalvolymen per arbetstimme. Detta speglar delvis den kontinuerliga substitutionen av kapital för arbetskraft. Kapitalintensiteten väntas öka något långsammare 1975–1980 än tidigare i alternativ I men snabbare i alternativ II och III. Tendensen mot allt högre kapitalkvot och investeringskvot väntas bestå under resten av 1970-talet.

Tabell 7.16 Utvecklingen av industrins kapitalstock, kapitalintensitet, kapitalkvot och investeringskvot 1960–1980

Årlig procentuell förändring

	Kapital- stock	Kapital- intensitet ^a	Kapital- kvot ^b	Investerings- kvot ^c
1960–1965	5,2	5,2	-0,9	-1,9
1965–1970	4,6	6,4	0	-1,0
1970–1975	4,5	6,1	0,9	3,2
1975–1980 ^d				
Alt. I	5,2	5,9	0,6	1,2
Alt. II	5,1	6,5	1,2	1,0
Alt III	5,1	7,1	1,4	1,2

^a Kapitalstock per arbetad timme.

^b Kapitalstock per producerad enhet (bruttoproduktionsvärde).

^c Bruttoinvesteringar per producerad enhet (bruttoproduktionsvärde).

^d Några kalkyler avseende alternativ IV har inte utförts.

Produktion

Efter den snabba produktionsökningen inom industrin under början av 1960-talet har tillväxten avtagit. 1975 uppgick industrins andel av den totala produktionen i landet till ca 31 %.

Enkätresultat. Enligt företagens produktionsplaner skulle tillväxttakten bli av samma storleksordning som under början av 1960-talet. Storföretagens planer skulle innebära en årlig ökningstakt i produktionsvolymen 1974–1980 på 7,5 % per år. Därmed är företagens framtidsbedömningar mer optimistiska denna gång än vid något tidigare enkätillfälle. Även planerna beträffande export, investeringar och sysselsättning är mer expansiva än tidigare.

Som framgår av tabell 7.17 planeras mycket kraftiga produktionsökningar inom t. ex. kemisk industri, järn- och stålverk och verkstadsindustri. Produktionsplanerna för textil- och beklädnadsindustrin kontrasterar bjärt mot den historiska utvecklingstakten. En genomgång av enkäturvalet i denna bransch har dock gett vid handen att expansiva företag är överrepresenterade. Som påpekats tidigare har planeringsförutsättningarna för varven kraftigt förändrats sedan enkäten samlades in, varför man inte kan räkna med att produktionsplanerna för denna bransch kommer att realiseras.

Enkäten omfattade inte företag med mindre än 200 anställda. Dessa företag sysselsätter ungefär 1/3 av antalet sysselsatta inom industrin. Vid en bedömning av hela industrins utveckling, som bl. a. baseras på enkätresultatet, är det nödvändigt att bedöma hur den mindre industrin kommer att utvecklas i förhållande till storföretagen. En beräkning av enkätresultaten uppräknade till branschtotaler har utförts av industriverket.

Tabell 7.17 Industriproduktionen 1970–1980

Årlig procentuell volymförändring

LU-sektor	1970– 1975 ^a	Planmaterial ^b 1974–1980	LU-modellen 1975–1980			
			Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Gruvindustri	6,1	4,4	4,1	3,3	3,0	2,5
Skyddad livsmedelsindustri	-2,5	2,8	-0,6	-1,1	-1,2	-1,4
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	2,1	4,3	2,6	1,7	1,6	1,2
Dryckesvaru- o. tobaksindustri	3,4	3,8	3,3	2,4	2,4	2,0
Textil- o. beklädnadsindustri	-1,0	8,1	0,8	0,2	0,1	-0,2
Trä-, massa- o. pappersindustri	4,7	5,1	5,2	4,5	4,3	3,9
Grafisk industri	0,7	4,6	0,9	0,6	0,1	-0,1
Gummivaruindustri	1,0	6,2	5,4	4,6	4,3	3,9
Kemisk industri	8,1	9,0	9,3	8,4	8,1	7,7
Petroleum- o. kolindustri	0,2	5,1	4,5	3,5	3,2	2,7
Jord- o. stenindustri	-1,4	6,9	1,8	1,8	1,3	1,3
Järn-, stål- o. metallverk	3,9	8,9	8,0	7,1	6,9	6,4
Verkstadsindustri	5,7	8,5	6,5	5,6	5,4	4,9
Varv	8,7	9,2	-4,5	-5,0	-5,0	-5,2
Övrig tillverkningsindustri	6,0	13,2	4,9	4,4	4,0	3,9
Hela industrin	4,2	7,4	5,2	4,4	4,2	3,7

^a Utveckling från 1970 till det justerade utgångsvärdet 1975 (se avsnitt 5.1).

^b Enkätresultat för företag med mer än 200 anställda.

Modellresultaten. Produktionsutvecklingen 1975–1980 inom industrin framgår av tabell 7.17. Resultaten varierar främst beroende på hur stor del av resurstillväxten som går till privat resp. offentlig användning. Om den privata konsumtionen förutsätts öka med 3 % per år 1975–1980 implicerar detta tillsammans med övriga antaganden i alternativ I en ökning i industriproduktionen med 5,2 % per år under prognosperioden. I alternativ II och III, där den privata konsumtionen förutses öka med endast 2 % per år, ger modellkalkylerna en produktionsökning för hela industrin på 4,4 resp. 4,2 % per år 1975–1980. I alternativ IV, där den privata konsumtionens årliga ökningstakt har satts till 1,5 %, skulle produktionens ökningstakt bli 3,7 % per år.

Som påpekats tidigare har den privata konsumtionen högre industriva-ruinnehåll än offentlig konsumtion och investeringar. Av tabell 7.12 framgår att neddragningen av den totala privata konsumtionen och investeringarna i alternativ II och III jämfört med alternativ I innebär ett nära nog lika stort efterfrågebortfall på den inhemska marknaden. Genom att produktionsvolymen i andra näringsgrenar växer långsammare innebär prognoserna för de olika alternativen att industrins andel av den totala produktionen ökar från 31 % 1975 till 33,5–34,5 % 1980.

I samtliga alternativ är den beräknade tillväxten av industriproduktionen 1975–1980 klart lägre än under 1960-talet. Resultaten ligger mera i linje med den långsammare utvecklingen under första hälften av 1970-talet. I alternativ I skulle produktionstillväxten inom industrin fram till 1980 emellertid accelerera jämfört med den föregående femårsperioden. Mot bakgrund av den förväntade resurstillväxten och med den tillväxt i efterfrågan på den inhemska och internationella marknaden för industrins vidkommande som modellkalkylerna bygger på, skulle således industrins planerade produktionsstillväxt inte fullt ut kunna realiseras. Möjligheterna för enskilda industribranscher att uppnå den planerade produktionsökningen diskuteras i branschavsnittet.

Sysselsättning

Industrins andel av den totala sysselsättningen har sjunkit under 1960-talet och början av 1970-talet. 1975 sysselsattes drygt 1 milj. personer inom industrisektorerna. Räknat i antal arbetade timmar beräknas industrins andel av den totala sysselsättningsvolymen uppgå till ca 28 %.

Enkätresultat. Företagens sysselsättningsplaner fram till 1980 kontrasterar relativt starkt mot utvecklingen hittills under 1960- och 1970-talen. Som påpekats tidigare har företagen emellertid tenderat att överskatta sysselsättningsbehovet i LU-enkäterna, vilket bl. a. hänger samman med att man i enkäten inte tar full hänsyn till att företag kommer att läggas ned under perioden.

Storföretagens planer innebär sålunda att antalet anställda skulle öka med 2,8 % per år fram till 1980, vilket motsvarar en ökning på ca 150 000 personer. Mätt i antalet arbetade timmar skulle sysselsättningen öka med 2,4 % per år.

Eftersom utvecklingen för den mindre industrin innebär en fortsatt ten-

Tabell 7.18 Sysselsättningen inom industrin 1970–1980

Årlig procentuell förändring i antal arbetade timmar

LU-sektor	1970– 1975 ^a	Planmate- rial ^b 1974–1980	LU-modellen 1975–1980			
			Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Gruvindustri	-1,6	-1,2	-1,8	-2,6	-3,1	-3,5
Skyddad livsmedelsindustri	-3,8	-0,2	-2,6	-3,0	-3,5	-3,7
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	-2,1	0,9	-1,8	-2,7	-3,1	-3,5
Dryckesvaru- o. tobaksindustri	-6,6	-0,4	-2,6	-3,4	-3,9	-4,3
Textil- o. beklädnadsindustri	-7,1	2,0	-4,0	-4,6	-5,0	-5,3
Trä-, massa- o. pappersindustri	-1,2	0,7	-0,7	-1,4	-2,0	-2,4
Grafisk industri	-2,2	-0,1	-3,0	-3,4	-4,2	-4,4
Gummivaruindustri	-2,0	1,6	1,4	0,6	-0,1	-0,5
Kemisk industri	0,3	2,1	2,6	1,7	1,2	0,8
Petroleum- o. kolindustri	-1,3	3,4	-2,4	-3,4	-3,9	-4,4
Jord- o. stenindustri	-5,2	2,5	-2,6	-2,6	-3,4	-3,5
Järn-, stål- o. metallverk	-1,9	2,5	0,5	-0,4	-0,9	-1,3
Verkstadsindustri	-0,4	3,6	0,5	-0,4	-1,1	-1,5
Varv	3,0	2,6	-8,3	-8,8	-9,3	-9,5
Övrig tillverkningsindustri	-3,0	6,3	-1,1	-1,5	-2,3	-2,5
Hela industrin	-1,6	2,4	-0,7	-1,4	-2,0	-2,4

^a Utveckling från 1970 till det justerade utgångsläget 1975^b Enkätresultat för företag med mer än 200 anställda.

dens mot koncentration av sysselsättningen till stora enheter, skulle den planerade sysselsättningsökningen inom industrin totalt dock inte bli fullt lika kraftig.

Modellresultat. Sysselsättningsutvecklingen 1975–1980 i modellkalkylerna ligger mera i linje med den historiska utvecklingen. I alternativ I skulle dock antalet arbetade timmar inte minska i samma takt som under den senaste tioårsperioden. Sysselsättningsminskningen 1975–1980 har beräknats till 0,7 % per år mot en nedgång på i genomsnitt 1,7 % per år under perioden 1965–1975.

Även i alternativ II minskar antalet arbetade timmar i något långsammare takt än tidigare. Modellberäkningarna visar en minskning på 1,4 % per år.

Vid den arbetstidsförkortning från 40 till 37,5 timmars arbetsvecka som förutsätts ske i alternativ III beräknas minskningen i antalet arbetade timmar uppgå till 2 % per år 1975–1980. Detta motsvarar ungefär utvecklingen under perioden 1965–1970. I alternativ IV beräknas minskningen 1975–1980 uppgå till 2,4 % per år.

En omräkning av sysselsättningsvolymen till antal personer har utförts av statistiska centralbyrån. Resultaten av dessa beräkningar redovisas i avsnitt 7.2. Där framgår att antalet sysselsatta inom industrin skulle öka med ca 24 000 personer i alternativ I och minska med drygt 29 000 personer i alternativ II. Den förutsatta arbetstidsförkortningen i alternativ III skulle leda till en minskning i antalet sysselsatta 1975–1980 med endast 2 500 personer. I alternativ IV, då arbetstidsförkortningen föranleder en neddragning av den privata konsumtionens ökningstakt till 1,5 % per år, skulle industrisysselsättningen komma att minska med nära 24 000 personer.

Branschutvecklingen

I detta avsnitt redogörs kortfattat för olika utvecklingstendenser inom industrins delbranscher mot bakgrund av företagens planer och kalkylerna i långtidsutredningens ekonomiska modell. För vissa av branscherna har beskrivningen av utrymmeskäl blivit mycket summarisk. I den mån utvecklingen av produktion, sysselsättning, investeringar, export etc. inom olika industribranscher inte beskrivs i det följande, hänvisas till tabellerna i avsnitt 6.2–6.4 och de tabeller som redovisats i de närmast föregående avsnitten.¹

Inom den svenska *gruvindustrin* spelar brytning och anrikning av järnmalm den helt dominerande rollen och svarar för ca 3/4 av sektorns totala förädlingsvärde. Järnmalmsbrytningen sker dels i Lappland, dels i Bergslagen i ett fåtal stora företag. Av lapplandsmalmen exporteras ca 90 %, medan den mellansvenska järnmalmen främst avsätts inom landet.

För gruvindustrin som helhet planeras en ökning i förädlingsvärdet på 4,4 % per år 1974–1980, vilket är en långsammare tillväxt än under 1960-talet och första hälften av 1970-talet. För exporten anger företagen en minskning på 1,5 % per år, vilken främst sammanhänger med att en växande del av LKAB:s järnmalm under prognosperioden levereras till Norrbottens Järnverk i stället för att som nu exporteras. Dessutom torde bergslagsgruvornas karaktär av inhemska leverantörer till egna järnverk ytterligare accentueras fram till 1980. Sedan enkäten gick ut hösten 1974 har emellertid utbyggnadsplanerna för Stålverk 80 ändrats. Endast en masugn kommer att vara i drift 1980 varför malmexporten kommer att utvecklas snabbare än vad planerna anger. Konjunkturinstitutet har mot bakgrund av de ändrade planerna räknat med en exportökning på drygt 4 % per år 1974–1980.

Produktiviteten har ökat snabbt under 1960-talet och början av 1970-talet, som ett resultat av bl. a. satsningar på bättre teknisk utrustning samt en ökad förädling av malmen. Planmaterialet antyder att utvecklingen av produktivitet och investeringar inte skulle gå i lika snabb takt fram till 1980.

Modellkalkylerna har emellertid resulterat i en något långsammare produktionsutveckling än enligt planmaterialet. Det *krav* på export som bytesbalansmålsättningen ställer innebär en ökning på 3 à 4 % per år.

Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustrin var tidigare en av våra större industribranscher. Genom att produktionsvolymen har ökat betydligt långsammare än i industrin som helhet har emellertid dessa branschers andel av den totala industriproduktionen minskat. 1975 beräknas andelen uppgå till ca 7,5 %.

Inom den skyddade livsmedelsindustrin, där kooperativa företag spelar en framträdande roll, planerar storföretagen att öka produktionen med 2,8 % per år 1974–1980. Bortfallet är emellertid av så stor omfattning att planmaterialet måste tolkas med stor försiktighet. För den konkurrensutsatta livsmedelsindustrin och dryckesvaru- och tobaksindustrin planerar storföretagen en ökning i produktionen på 4,3 resp. 3,8 % per år.

Sedan början av 1960-talet har ett stort antal företagsköp och fusioner förekommit samtidigt som många mindre företagsenheter lagts ned. Särskilt kraftig har strukturomvandlingen varit inom dryckesvaruindustrin. Även inom vissa av livsmedelsindustrins delbranscher har omvandlingen gått i snabb takt. Sammantaget har antalet arbetade timmar minskat med 2,7 %

¹ Resultaten i beräkningarna för alternativ IV redovisas i tabellerna 7.12–7.18, men kommenteras endast undantagsvis i texten.

per år under perioden 1960–1975.

Bedömningen av produktivitetens utvecklingen har utgått från planmaterialet. Enligt detta skulle produktiviteten öka något snabbare inom den skyddade livsmedelsindustrin än tidigare, men långsammare i de båda andra delbranscherna. I modellkalkylerna har produktiviteten förutsatts öka med 2,0, 4,5 och 6,0 % per år 1975–1980 för skyddad livsmedelsindustri, konkurrensutsatt livsmedelsindustri resp. dryckesvaru- och tobaksindustri. I den senare branschen innebär detta en betydligt långsammare ökning jämfört med tidigare, vilket antyder en förväntad nedsaktning av strukturomvandlingstakten. Modellresultaten innebär en fortsättning på tendensen till sjunkande produktions- och sysselsättningsandelar.

Textil- och beklädnadsindustrin har utsatts för ovanligt starka strukturella påfrestningar under trycket av importkonkurrens från s. k. låglöneländer. Detta har skapat svåra lokala och regionala sysselsättningsproblem. Från 1960 till 1975 beräknas antalet sysselsatta ha minskat med ca 75 000 personer. Mest dramatisk har sysselsättningsminskningen varit inom läder- och skoindustrin.

Denna negativa utveckling har påkallat särskilda åtgärder från statsmakterna. I början av 1970-talet inleddes sålunda vissa statliga stimulansprogram i syfte att på längre sikt stärka konkurrensförmågan. I oktober 1975 genomfördes också bl. a. importbegränsningar för skor och gummistövlar samt licenstväng för importen av vissa textil- och konfektionsvaror. Av särskilt intresse är de försök som gjorts för att främja den svenska textil- och konfektionsexporten. Exporten har ökat snabbt under 1960-talet och början av 1970-talet och utgör för många textilföretag en avgörande överlevnadsfaktor.

Enkätresultatet har inte kunnat ligga till grund för bedömningen över sektorns framtida utveckling. Som påpekats tidigare har expansiva företag blivit överrepresenterade i urvalet.

Produktionen per arbetstimme har bedömts öka med 5 % per år 1975–1980. Detta speglar en antagen långsammare takt i strukturomvandlingen än tidigare, där de ovan nämnda statliga stödåtgärderna förväntas få en viss effekt. Produktionen skulle enligt alternativ I–III öka med 0,1–0,8 % per år 1975–1980 och antalet arbetade timmar minska med 4 à 5 % per år, vilket är en klart långsammare nedgång än under den senaste tioårsperioden. Enligt alternativ IV skulle produktionen minska obetydligt.

Trä-, massa-, pappers- och pappersvaruindustrierna svarade 1975 för nära 15 % av hela industrins produktion. Till träindustrin hör sågverk, snickerifabriker, möbelfabriker m. m. Pappersvaruindustrin är i stor och växande grad integrerad med massa- och papperstillverkning. Branschen är starkt exportinriktad och svarar för ca 20 % av den totala varuexporten.

Plandata har insamlats för följande tre delbranscher (årlig procentuell förändring).

	Trävaru- industri	Massa- och pappersindustri	Papp- och pappers- industri
Förädlingsvärde	4,3	4,7	9,7
Antal arbetade timmar	0,7	0,6	1,8
Produktivitet	3,6	4,1	7,9

Avgörande för tillväxtbetingelserna är dels utvecklingen på de utländska avsättningsmarknaderna, dels råvarutillgången. Enligt konjunkturinstitutet skulle det marknadsmässiga utrymmet vara betydligt större än den förväntade kapacitetstillväxten inom den svenska skogsindustrin.

Efter de senaste årens kraftiga expansion är råvarubehovet inom den svenska skogsindustrin nu så betydande att virkestillgången är en klart begränsande faktor för den råvarubearbetande delen av skogsindustrin. För papperstillverkningen torde dock råvarutillgången knappast vara någon begränsande faktor, då utrymmet för vidareförädling av massa till papper fortfarande är betydande. Enligt § 136 a byggnadslagen prövas utbyggnadsprojekt av regeringen om lokaliseringen är av väsentlig betydelse för landets samlade mark, vatten- och energiförsörjning. För närvarande behandlas vissa planerade utbyggnadsprojekt inom massa- och pappersindustrin. Flera stora projekt ligger dock utanför denna prövning.

Vid långtidsutredningens investeringsbedömningar, som baseras på företagens planerade utbyggnad, har hänsyn tagits till att inte alla av de projekt som prövas av regeringen torde komma att färdigställas eller påbörjas före 1980. Beräkningarna ger en investeringstillväxt på 5,5 % per år 1975–1980, vilket är klart lägre än under perioden 1970–1975. Produktionsvolymen beräknas öka med 4,3–5,2 % per år 1975–1980, dvs. i något långsammare takt än vad planmaterialet antyder. Det exportkrav som ställs på skogsindustrin innebär en årlig ökning på 6,2–7,4 % 1975–1980. Konjunkturinstitutet har angett den ur utbudssynpunkt möjliga exportökningen till 6,7 % per år.

Bedömningen för den *grafiska industrin* baseras dels på enkätens uppgifter om utvecklingen fram till 1980, dels på det utredningsarbete som Grafiska kommittén utfört för denna industribransch.¹ Med en ökning i produktiviteten på 4,1 % per år 1975–1980 implicerar beräkningarna en årlig produktionstillväxt på 0,1–0,9 %.

För *gummivaruindustrin* och den *kemiska industrin* bygger bedömningarna för produktivitet och investeringar på planmaterialet. Produktionen per arbetstimme har beräknats växa med 4 resp. 6,5 % per år 1975–1980. Kalkylerna har resulterat i en fortsatt stark tillväxt i framför allt den kemiska industrin, som därigenom förväntas fortsätta att öka sin andel av industrins totala produktion och sysselsättning. Gummiindustrins planerade produktionstillväxt skulle enligt modellkalkylerna inte fullt ut komma att realiseras fram till 1980. Produktionsökningen på 4 à 5 % innebär dock en betydligt snabbare utveckling än under den senaste femårsperioden.

Inom *petroleum- och kolindustrin* har kapaciteten ökat språngvis genom att expansionen främst skett via ett fåtal projekt med stor produktionskapacitet. Genom tillkomsten av Scanraff vid Brofjorden 1975 ökade Sveriges raffinaderikapacitet med ca 60 %. Detta projekt har tillsammans med investeringar i den första etappen av NJA:s koksverk i Luleå förklarar den snabba investeringstillväxten under perioden 1970–1975.

Investeringsbedömningen 1975–1980 måste betraktas som osäker. Vissa ytterligare utbyggnadsplaner vid de befintliga raffinaderierna har visserligen offentliggjorts. Under prognosperioden kommer dessutom NJA:s koksverk att byggas ut i samband med den första etappen av Stålverk 80. Den be-

¹ Grafisk industri i omvandling, SOU 1974:34.

dömning som långtidsutredningen stannat för innebär en minskning i investeringsvolymen i denna sektor jämfört med den höga nivån 1975. Härvid har dock ingen hänsyn tagits till om planerna på ett statligt raffinaderi vid Brofjorden kommer att förverkligas. Skulle detta ske kommer investeringsnivån 1975–1980 att bli väsentligt högre. Om Stattraff byggs skulle detta medföra att den genomsnittliga investeringsnivån 1975–1980 blir mer än tre gånger högre.

Till *jord- och stenindustrin* räknas främst porslin- och glasindustri samt tegel- och cementindustri. Hela branschen svarar för ca 4 % av industrins produktion och sysselsättning. Ungefär 80 % av branschens produktion avsåts inom byggnads- och anläggningsverksamheten.

Den minskade aktiviteten inom byggnadssektorn under första hälften av 1970-talet medförde ett minskat avsättningsutrymme för huvuddelen av branschens produkter. Produktionen beräknas ha minskat med i genomsnitt ca 1,5 % per år 1970–1975.

Enligt enkätmaterialet planeras en produktionsökning med ca 7 % per år fram till 1980. Planerna antyder att exportens andel skulle stiga kraftigt. Exporttillväxten har angivits till 14 % per år.

Mot bakgrund av prognoserna för byggnads- och anläggningsverksamheten torde dock produktionsplanerna inte komma att realiseras. Produktionen skulle enligt i modellkalkylerna öka med 1,5 à 2 % per år 1975–1980 och produktiviteten stiga med 4,5 % per år.

Järn-, stål- och metallverken beräknas 1975 svara för ca 6 % av industriproduktionen. Branschens kapitalstock är betydande, vilket belyses av att dess andel av hela industrins kapitalbestånd uppgår till ca 14 %.

Storföretagens planer anger en ökning i produktionsvolymen på ca 9 % årligen fram till 1980. Med den ändrade uppläggning av utbyggnaden av Stålverk 80, som innebär att produktionen 1980 endast blir hälften så stor som i de ursprungliga planerna, kommer en så snabb produktionsökning inte att kunna åstadkommas.

I modellkalkylerna, där produktionen per arbetstimme förutsatts öka med 7,5 % per år 1975–1980, har förädlingsvärdets volymmässiga tillväxttakt beräknats till 6,9–8,0 % per år i de olika alternativen. Antalet arbetade timmar skulle då förändras obetydligt, medan antalet sysselsatta i hela branschen i de olika alternativen skulle öka med mellan 1 500 och 4 600 personer. Det krav på export som ställs på denna bransch innebär en årlig ökning på 12 à 13 % 1975–1980. Enligt konjunkturinstitutets kalkyler över marknadsutvecklingen skulle det emellertid endast vara möjligt att öka exporten med 11,5 % per år.

Vid bedömningen av investeringarna har hänsyn tagits till de ändrade utbyggnadsplanerna för Stålverk 80. För järn- och stålverken innebär detta en ökning av de totala investeringskostnaderna jämfört med de ursprungliga planerna då två valsverk för vidareförädling av Stålverk 80:s stålämnen kommer att byggas. Inom icke-järnmetallverken ligger även ett stort projekt i den beslutade utbyggnaden av aluminiumsmältverket i Sundsvall. Mot denna bakgrund kommer investeringarna således att växa mycket kraftigt under prognosperioden. Tillväxten har i genomsnitt beräknats uppgå till 16,4 % per år 1975–1980.

Verkstadsindustrin är en heterogen bransch med en tillverkning som omfattar en mångfald olika produkter och produktionsprocesser. Branschens dominerande roll inom svensk industri belyses av att dess andel av den totala industriproduktionen är ca 40 %. Totalt sysselsätts över 420 000 personer inom branschen.

Verkstadsproduktionen har under perioden 1960–1975 expanderat årligen med i genomsnitt 7,3 % per år. Storföretagens planer om utvecklingen fram till 1980 särredovisade för fem delbranscher framgår av nedanstående tablå (årlig procentuell förändring):

	Förädlingsvärde	Antal arbetade timmar	Produktivitet	Export
Metallvaruindustri	9,1	3,5	5,6	12,9
Maskinindustri	9,3	2,9	6,4	10,0
Elektroindustri	8,9	3,8	5,1	11,1
Transportmedelsindustri ^a	6,9	4,4	2,5	10,5
Instrumentindustri	5,1	0,5	4,5	10,0
Totalt	8,5	3,6	4,9	10,6

^a Exkl. varv.

Planmaterialet antyder en snabbare tillväxt i produktion och export fram till 1980 än under tidigare år. Särskilt beträffande metallvaruindustrin torde dock dessa förväntningar knappast komma att förverkligas. Mot bakgrund av planmaterialet har produktiviteten i långtidsutredningens kalkyler bedömts öka med 6 % per år 1975–1980. Därvid har företagen i linje med tidigare erfarenheter antagits överskatta sysselsättningsbehovet och underskatta produktiviteten.

Modellkalkylerna för 1975–1980 har resulterat i en ökning i produktion och export med 5,4–6,5 % resp. 8,7–10,0 % per år, vilket är en betydligt mindre ökning än vad planerna utvisar. Konjunkturinstitutet har uppskattat den möjliga exporttillväxten 1975–1980 till 9,2 % per år.

Investeringsstillväxten 1975–1980 som bygger på företagens planer, har beräknats till 6 à 7 % per år.

Varvsindustrin domineras helt av de stora varven, vilka svarar för mer än 95 % av den totala fartygsproduktionen och för ca 80 % av det totala antalet sysselsatta i branschen.

Mot bakgrund av den obalanssituation som kan förutses på tankemarknaden med låga fraktsatser och låg efterfrågan på tanktonnage torde företagens planer inte komma att realiseras. De svenska varven har starkt specialiserat sig på att bygga fartyg som kräver förhållandevis små arbetsinsatser. Den expansiva delen av efterfrågan på tonnage är emellertid relativt arbetsintensiv. Den förändrade inriktningen av efterfrågan på fartyg innebär för de svenska storvarven med sitt relativt sett höga lönekostnadsläge en uppenbar konkurrensnackdel. I varje fall torde svensk varvsindustri få mycket svårt att ställa om produktionen så att den väntade minskningen på tankersidan uppvägs. I första hand bör marknaden för bulkfartyg då vara av intresse genom de likartade produktionsförutsättningarna.

Som framhålls i avsnitt 7.3.7 om osäkerhetssituationen beträffande den framtida utvecklingen av världens tonnagebehov har det inte bedömts möjligt att ange *en* sannolik prognos för perioden 1975–1980. I en relativt optimistisk prognos har varvsexporten bedömts öka med 3 % per år. I ett mer pessimistiskt alternativ har exporten antagits minska med 3,2 % per år. Dessa kalkyler har utförts av konjunkturinstitutet och är konsistenta med prognoserna för sjöfartsnäringen.

I modellkalkylerna, där endast det pessimistiska exportalternativet använts, har produktionen inom varvsindustrin beräknats minska med 4,5–5,0 % per år 1975–1980. Investeringarna har bedömts minska med inemot 20 % per år från den mycket höga nivån 1975.

7.3.4 Energiförsörjning

Tillbakablick

Sveriges energipolitik har under efterkrigstiden främst varit inriktad på att skapa förutsättningar för en säker och billig försörjning med både elenergi och bränslen och att lämna konsumenterna fritt val mellan olika energiformer. En övergång från fasta till flytande bränsle har skett i snabb takt under de senaste decennierna. Vid mitten av 1950-talet svarade oljeprodukter och fasta bränslen – kol, koks, ved m. m. – för vardera drygt 40 % av energitillförseln. F. n. utgör oljeprodukternas andel av energiförbrukningen nära 75 %, medan andelen för fasta bränslen har sjunkit till ca 10 %. Denna utveckling har berott på både låga oljepriser och de fördelar i övrigt som flytande bränslen erbjuder jämfört med fasta.

Sveriges försörjning med elektrisk energi har fram till mitten av 1960-talet praktiskt taget helt varit baserad på inhemsk vattenkraft. Under de senaste tio åren har dock värmekraft – i första hand oljekraft men under senare år också kärnkraft – byggts ut i allt större utsträckning så att vattenkraftens andel av den totala kraftproduktionen nu sjunkit till ca 75 %. Den förhållandevis rika tillgången på vattenkraft har gett Sverige fördelen av elenergi till låga kostnader och med stor leveranssäkerhet.

Energiförbrukningen har ökat i snabb takt under de senaste decennierna. Från 1955 till 1970 ökade energikonsumtionen sålunda med ca 5 % per år, vilket innebär att mer än dubbelt så mycket energi förbrukades 1970 som vid mitten av 1950-talet.

Utvecklingen under första hälften av 1970-talet har i flera avseenden avvikit från tidigare mönster. Den långsammare tillväxten inom ekonomin har återverkat på energiförbrukningen. I samband med händelserna i slutet av 1973 och början av 1974 genomdrevs utomordentligt stora prishöjningar på råolja. Samtidigt minskade de oljeproducerande länderna sin produktion och avbröt tillfälligt leveranserna till vissa västländer. De ransoneringsinsatser och besparingskampanjer som följde i anslutning till dessa händelser fick ett kraftigt genomslag på energiförbrukningen under 1974 i flertalet industriländer. I Sverige beräknas den totala energiförbrukningen ha minskat med ca 7 % från 1973 till 1974.

Klimatförhållandena spelar även en stor roll för energiförbrukningen i vårt land. Våren 1970 rådde på grund av två på varandra följande torrår

elbrist i landet samtidigt som vintern 1969/1970 var ovanligt sträng. Under de följande åren har däremot en rad milda vintrar medverkat till att hålla energiförbrukningen nere.

Enligt vad som nu kan bedömas beräknas den totalt tillförda energin¹ ha ökat med i genomsnitt endast 0,7 % per år 1970–1975. Oljeförbrukningen för elproduktion har därvid minskat kraftigt. Delvis beror detta på att utgångsåret 1970 låg onormalt högt. 1970 var det nämligen nödvändigt att utnyttja oljekraftverk med låg verkningsgrad i betydligt större utsträckning än normalt. Delvis beror minskningen i oljeförbrukningen också på kärnkraftens växande roll för elenergiförsörjningen. Den faktiska energiförbrukningen hos de slutliga konsumenterna – inom industri, samfärdsel, hushåll etc. – beräknas ha ökat i något snabbare takt, 1,3 % per år, än den totalt tillförda energin 1970–1975.

Som framhålls i avsnitt 5.1 kan 1975 inte betraktas som ett i konjunkturhänseende normalt år. På grund av den djupa lågkonjunktur som rått i de flesta av våra avnämrländer beräknas exporten minska kraftigt 1974–1975. I långtidsutredningens kalkyler har därför exportutvecklingen justerats upp till ett trendvärde 1975. Detta får stor betydelse för den beräknade energiförbrukningen under detta år eftersom den svaga exportefterfrågan främst drabbat energitunga industribranscher. Med "normal" exportutveckling 1974–1975 beräknas sålunda ökningen i den slutliga energiförbrukningen ha uppgått till drygt 2 % per år 1970–1975.

Industriverkets energistudie

Statens industriverk har för LU 75 utfört en särskild studie över energihushållningen under perioden 1975–1980. Denna studie redovisas utförligt i bilaga 3. Industriverkets analys av den framtida energiefterfrågan i LU 75 har helt naturligt grundats på samma yttre förutsättningar som LU tillämpar. Dessutom har beräkningarna av efterfrågan på energi baserats på de resultat för produktionen som framkommer i modellberäkningarna. Framför allt är det produktionstillväxten inom olika näringsgrenar som har betydelse för energiförbrukningen. Utöver de förutsättningar som ges av LU har kompletterande bedömningar gjorts, t. ex. beträffande produktionsutvecklingen i fysiska kvantiteter (ton) för energitunga industribranscher (massa och papper, järn och stål) och beträffande fördelning mellan uppvärmningsformer (elvärme, fjärrvärme, enskilda värmeanläggningar) i byggnader.

Så långt det varit möjligt har långtidsutredningen å sin sida utnyttjat industriverkets bedömningar av energiåtgångstalens utveckling för de prognoser över input-koefficienter som behövs som indata i LU-modellen. Industriverkets arbete på att utveckla en egen energiprognosmodell har vidare skett i nära anslutning till LU:s modellsystem för hela ekonomin. Energiprognosmodellen har dock inte kunnat utnyttjas i prognosarbetet.

Analysen av energiefterfrågans framtida utveckling bygger på den allmänna metodik som använts i tidigare energiprognoser från energikommittén och energiprognosutredningen. Prognosförutsättningarna har emellertid förändrats på väsentliga punkter. För det första har databasen utvidgats med ytterligare några års statistik. För det andra föreligger nu ett i flera avseenden

¹Inkl. omvandlingsförluster vid oljebaserad elproduktion.

mera genomarbetat underlagsmaterial genom de prognoser som tagits fram i anslutning till LU 75. Framför allt har emellertid prognosförutsättningarna förändrats genom det energipolitiska program som antogs av riksdagen 1975.

Genom det energipolitiska programmet har den tidigare i huvudsak försörjningsorienterade energipolitiken vidgats till att omfatta också energianvändningen. Mot bakgrund av en målsättning om en genomsnittlig ökning av energikonsumtionen med 2 % per år från 1973 till 1985 och därefter en ytterligare dämpning som syftar till en stabilisering av energiförbrukningen på en konstant nivå omkring 1990, har en rad energibesparande åtgärder beslutats. Åtgärdspaketet i det energipolitiska programmet är inbegripet i förutsättningarna till industriverkets energistudie. Det bör dock starkt understrykas att det i nuvarande skede inte är möjligt att med någon större säkerhet bedöma de långsiktiga effekterna av de beslutade åtgärderna.

Energiförbrukningen 1975–1980

Energikonsumtionen hos de slutliga förbrukarna redovisas av industriverket uppdelad på de tre förbrukargrupper som traditionellt använts i energisammanhang; industri, samfärdsel och övrigt, dvs. energiförbrukning inom hushåll, handel servicenäringar, offentlig sektor etc. Energikonsumtionen avser genomgående till förbrukarna levererade kvantiteter elenergi resp. bränsle, oberoende av hur dessa producerats. I tabell 7.19 redovisas utvecklingen av energiförbrukningen för de tre huvudgrupperna under perioden 1955–1975 samt prognoser för 1975–1980.

Industrin. Prognoserna för industrins energiförbrukning baseras på produktionsstillväxten enligt kalkylerna i långtidsutredningens ekonometriska modell för de olika delbranscherna inom industrin samt en bedömning av den specifika energiåtgången som gjorts av statens industriverk.

Den specifika energiåtgången har minskat inom industrisektorn under 1960-talet. Minskningen har varit störst för bränsleåtgången men betydligt långsammare för elåtgången. Under senare år har dock den specifika elförbrukningen ökat något.

Mellan 1973 och 1974 minskade industrins specifika energiåtgång kraftigt

Tabell 7.19 Slutlig energiförbrukning inom industri-, samfärdsel- och övrigsektorerna 1955–1980

	Andel i % 1975	Årlig procentuell förändring					
		1955–1965			1965–1975		
		1955– 1965	1965– 1970	1970– 1975	1975–1980		
				Alt. I	Alt. II	Alt. III	
Industri	40	4.8	3.8	2.6	3.5	2.8	2.6
Samfärdsel	20	5.2	5.0	2.0	2.5	2.3	2.1
Övrigt	40	5.3	4.7	1.5	1.2	1.2	1.2
Total slutlig förbrukning	100	5.1	4.4	2.1	2.5	2.1	2.0

Anm. I tabellen beskrivs genomgående utvecklingen i förhållande till ett "normalår" 1975. Några beräkningar som svarar mot LU:s alternativ IV har inte utförts.

som ett resultat av de olika besparingsåtgärder som händelserna på oljeområdet föranledde.

1975 bedöms åtgångstalen åter öka något men en betydande kvarstående besparingseffekt finns. Denna besparingseffekt av engångskaraktär har åstadkommit genom modifieringar av nuvarande teknik och har endast i mindre utsträckning varit resultatet av någon egentlig teknisk utveckling. Möjligheter att uppnå mera långsiktiga besparingar i energiförbrukningen finns t. ex. via en övergång till energisnåla processer. Förändringarna i produktionstekniken har också redan tidigare utvecklats i energibesparande riktning trots sjunkande relativpriser på energi.

Mot bakgrund av det högre priset på energi och åtgärderna i det energipolitiska programmet med avseende på industrin har industriverket räknat med en fortgående och accelererad sänkning av de specifika åtgångstalen för bränslen inom hela industrin. För el gäller att den under de senaste åren långsamma ökningen ytterligare dämpas. Prognoserna baseras på ett antagande om i huvudsak oförändrad specifik elförbrukning för industrin som helhet. De överväganden som gjorts för enskilda branscher samt detaljerade prognoser för olika energiförbrukningsslag redovisas i den särskilda energibilagan.

Med den produktionstillväxt 1975–1980 för de olika industribranscherna som förutses i långtidsutredningen har som framgår av tabell 7.19 den totala energiförbrukningen inom industrin i alternativ I beräknats öka med 3,5 % per år 1975–1980. Liksom tidigare beräknas elförbrukningen växa snabbare än bränsleförbrukningen; ökningstakterna uppgår till 5,2 % resp. 3,0 % 1975–1980.

Den specifika energiförbrukningen har antagits vara densamma i alternativ II och III. Den snabbare produktions- och investeringstillväxten i alternativ I skulle visserligen kunna medföra en snabbare introduktion av energisnåla processer, men skillnaden mellan alternativen har dock inte antagits påverka åtgångstalen. För dessa alternativ har sålunda kalkylerna resulterat i en ökning i den totala energiförbrukningen 1975–1980 inom industrin med 2,8 % resp. 2,6 % per år.

Samfärdsel. Denna sektor omfattar här i princip allt transportarbete i samhället, dvs. energiförbrukning för biltransporter, flygtrafik, järn- och spårvägar, busstrafik, sjöfart inkl. fritidsbåtar, jordbruksmaskiner etc. Även privatbilismen ingår således i denna sektor. Som framgår av tabell 7.19 har energiförbrukningen inom samfärdselsektorn sedan mitten av 1950-talet ökat snabbare än den totala förbrukningen av energi.

Av samfärdselns energiförbrukning åtgår omkring hälften till persontransporter, där personbilarna svarar för inemot 90 % av energiförbrukningen och drygt 80 % av persontransportarbetet. Under perioden 1960–1973 ökade de totala persontransporterna, mätt i personkm, med i genomsnitt ca 5 % per år. Praktiskt taget hela denna utveckling förklaras med personbilismens tillväxt.

Prognoserna för persontransportarbetet bygger på planer och material som insamlats och bearbetats av kommunikationsdepartementet.¹ Fram till 1980 väntas persontransporterna öka i betydligt långsammare takt än tidigare. Tillgängliga data tyder på att en dämpning inträffat redan under början av 1970-talet. De ökade drivmedelspriserna har antagits leda till en viss

¹ Departementsstencil Ds K 1975:4. Se även avsnitt 7.3.7.

dämpning av personbilarnas bränsleförbrukning. De kollektiva trafikmedlen förutses hålla sin tidigare utvecklingstakt relativt väl uppe. Av övriga persontransportmedel har luftfarten den största ökningen. Förbrukningen av flygdrivmedel förutses följa ökningen i transportarbetet.

Under 1960-talet ökade godstransportarbetet i snabb takt främst beroende på den kraftiga produktionstillväxten inom industrin och det omfattande bostadsbyggandet. Lastbilstrafiken har kommit att få en allt större andel av de totala godstransporterna, medan järnvägens andel minskat.

Lastbilarnas transportarbete bedöms komma att öka betydligt långsammare fram till 1980. Bl. a. förutses skogstransporter och transporter av petroleumprodukter inte öka lika kraftigt som tidigare. Vidare beräknas takten i bostadsbyggandet dämpas jämfört med perioden 1960–1973. Bl. a. som en konsekvens av detta torde lastbilarnas andel av godstransportarbetet komma att bli i stort sett oförändrad fram till 1980. För godstransporterna med fartyg anger beräkningarna en fortsatt kraftig ökning, vilket bl. a. sammanhänger med utbyggnaden av Stålverk 80 i Luleå och Scanraff på västkusten.

I alternativ I har industriverkets beräkningar resulterat i en ökning i energiförbrukningen inom hela samfärdelsektorn med 2,5 % per år. Genom att en stor del av godstransportarbetet är direkt kopplad till industriproduktionen, har den lägre produktionstillväxten inom industrin i alternativ II och III inneburit en något lägre energiförbrukning jämfört med alternativ I. Där emot har persontransporterna inte antagits variera i de olika alternativen. I alternativ II och III beräknas samfärdelsektorernas energikonsumtion öka med 2,3 resp 2,1 % per år.

Ovrigsektorn. Hushållens energiförbrukning utgör ungefär 2/3 av den totala energikonsumtionen i denna sektor. Utgångspunkten för prognoserna 1975–1980 för denna förbrukningsgrupp är den bostadsprognos som görs i långtidsutredningen. Avgörande för hushållens energiförbrukning är det totala bostadsbeståndets storlek, fördelning på hustyper och uppvärmningsform. Den övergång till fjärrvärme och elvärme som f. n. pågår i det i dag befintliga bostadsbeståndet förutses enligt industriverket fortsätta under perioden 1975–1980. Nyproduktionen av bostäder antas nästan helt anslutas till elvärme eller fjärrvärme. Detta kommer att verka återhållande på oljeförbrukningen även i den mån fjärrvärme ökar i omfattning, eftersom denna uppvärmningsform har en väsentligt högre verkningsgrad än enskilda oljepannor.

Enligt industriverket kommer hushållens elförbrukning att öka med 7,5 % per år 1975–1980. Genom att bränsleförbrukningen samtidigt förutses minska med 1,9 % per år blir ökningen i hushållens totala energiförbrukning obetydlig.

Till ovrigsektorn räknas även handel och övriga tjänstenärings, offentlig sektor samt vissa andra förbrukningsslag som t. ex. gatubelysning och fritidsbebyggelse. För dessa kategorier sammantaget beräknas energiförbrukningen öka med i genomsnitt 3,1 % per år 1975–1980. Förutsättningarna för denna prognos liksom för prognosen över hushållens energiförbrukning har redovisats av industriverket i bilaga 3.

För hela ovrigsektorn beräknas som framgår av tabell 7.19 den totala energiförbrukningen öka med 1,2 % per år 1975–1980, vilket är betydligt långsammare än under 1960-talet. Prognosen innebär också en viss dämp-

ning jämfört med utvecklingen 1970–1975. De alternativa förutsättningarna för den totala privata konsumtionens utveckling har inte antagits påverka energiförbrukningen i övrigsektorn.

Produktion och tillförsel av energi 1975–1980

Energibehovet kan täckas på olika sätt och en given mängd primäre energi kan användas för att täcka olika energibehov. Av de energibalanser som industriverket redovisar i bilaga 3 framgår det energiförsörjningssystem 1975–1980 som följer av de gjorda antagandena beträffande efterfrågeutvecklingen och utbudsförhållandena för energi. I tabell 7.20 sammanfattas hur den totalt tillförda energin fördelas på olika slag av primära energiformer fram till 1980. Som jämförelse redovisas även den faktiska utvecklingen från mitten av 1950-talet.

Enligt industriverkets prognos skulle tillförseln av oljeprodukter vara i stort sett oförändrad mellan 1975 och 1980. Detta innebär att oljans andel av den totala energitillförseln minskar under prognosperioden, vilket förklaras dels av den förutsatta övergången från enskild uppvärmning till elvärme och fjärrvärme inom bostadsbeståndet, dels av den minskande oljeförbrukningen för elproduktion.

Den kraftiga utbyggnaden inom järn- och stålindustrin under prognosperioden medför ett väsentligt ökat importbehov av kol och koks. Avfallslutar vid massatillverkningen är det viktigaste inhemska bränslet. Totalt väntas de inhemska fasta bränslena minska något under resten av 1970-talet.

Prognoserna för vatten- och kärnkraftsverkens produktion baseras helt på premisserna i 1975 års energipolitiska beslut. Resterande elkraftbehov täcks med oljebaserad kraft. Elförsörjningen diskuteras närmare i bilaga 3.

Sammantaget innebär industriverkets kalkyler att den totala energitillförseln skulle komma att öka med 2,1 % per år 1975–1980 i alternativ I och i något lägre takt i alternativen II och III.

Tabell 7.20 Totalt tillförd energi 1955–1980

	Andel i % 1975	Årlig procentuell förändring					
		1955–1975			1975–1980		
		1955– 1965	1965– 1970	1970– 1975	Alt. I	Alt. II	Alt. III
Oljeprodukter ^a	70	8,3	9,6	-0,1	0,3	-0,1	-0,3
Kol och koks	4	-6,1	-5,7	0,6	9,7	8,9	8,7
Inhemska bränslen	9	0,5	2,3	3,3	-0,4	-1,1	-1,3
Vattenkraft	14	7,9	-2,2	7,7	0,9	0,9	0,9
Kärnkraft	2	-	-	.	37,2	35,8	35,8
Total tillförd energi	100	4,8	6,0	1,4	2,1	1,7	1,5

^a Av oljeprodukter har för elproduktion förbrukats 1955 0,6 Mtoe, 1965 0,4 Mtoe, 1970 4,2 Mtoe, 1975 2,9 Mtoe och 1980 1,7, 1,6 resp. 1,4 Mtoe. Oljeprodukter för icke-energiändamål, t. ex. som råvara i den petrokemiska industrin, samt bränsle och förluster i raffinaderierna ingår däremot inte.

Anm. I tabellen beskrivs genomgående utvecklingen i förhållande till ett "normalår" 1975. Några kalkyler som svarar mot LU:s alternativ IV har inte utförts.

Balansproblem

Energiberäkningarna utmynnar i uppställande av energibalanser där efterfrågesidan definitionsmässigt alltid överensstämmer med tillförselsidan. Men bakom denna till synes balanserade utveckling döljer sig spänningar och utvecklingsproblem som nödvändiggör en närmare analys av de bakomliggande faktorerna.

Man bör dock inledningsvis framhålla att energiprognoser i dagens läge är osedvanligt svåra att göra. Även om vi i långtidsutredningen förutsatt ett för framtiden oförändrat relativpris på energi har man sannolikt att räkna med att effekterna av den kraftiga prishöjningen under 1973/74 på ett svårbestämt sätt kommer att sträcka sig långt in i framtiden. Därtill måste sedan läggas svårigheterna att mera exakt bedöma effekterna av de olika åtgärderna i det energipolitiska beslutet 1975. En del av dessa effekter – särskilt de som sammanhänger med den beslutade satsningen på forskning och utveckling – kommer sannolikt att göra sig gällande först efter 1980. Industriverkets prognoser inom de olika sektorerna får därför i första hand ses som antaganden som visserligen framstår som plausibla men som måste föras med betydande osäkerhetsmarginaler.

Trots de antaganden som gjorts om en nedgång i de specifika åtgångstalen och trots den uppbromsade industritillväxten jämfört med 1960-talet, kommer dock energiförbrukningen i industrin enligt industriverkets bedömningar att öka snabbt. Genom kravet på extern balans 1980 ställs stora krav på tillförsel av energi till industrin. För att ge plats för detta inom ramen för en i relation till tidigare trender dämpad total energiförbrukning kommer mycket starka krav på effektiviserad energihushållning att ställas på övriga förbrukningssektorer.

Inom samfärdelsektorn har vissa besparingar antagits kunna ske. Den specifika förbrukningen hos personbilar har förutsatts minska något. Nedgången i lastbilarnas andel av godstransportarbetet innebär en klar avsakning i drivmedelsförbrukningen jämfört med tidigare.

Inom övrigsektorn har trots ökad effektivisering i energiförbrukningen en viss ökning av bl. a. hushållens specifika förbrukning förutsatts ske 1975–1980. Detta beror främst på höjd utrymmesstandard i bostadslägenheterna. Inom hela övrigsektorn ligger den specifika förbrukningen dock i industriverkets kalkyler lägre än före 1973 års bränsleprishöjningar.

I långtidsutredningen framkommer också den privata konsumtionen av energi som ett resultat av modellkalkylerna via de konsumtionsfunktioner för sektor 12 och 18 som skattats med ekonometriska metoder (se avsnitt 6.3). Dessa beräkningar är visserligen svåra att jämföra med industriverkets antaganden, bl. a. därför att de avser energikostnader snarare än energiinnehåll. Dessutom innefattas även viss konsumtion av andra produkter i dessa grupper. Resultatet synes dock tyda på en klart snabbare privat förbrukningsökning än enligt industriverkets bedömning, trots att hänsyn i viss mån tagits till ändringar i förbrukningsmönstret, besparingsåtgärder etc.

På *elproduktionssidan* minskar oljeförbrukningen kraftigt genom att de stora kapacitetstillskott som tillkommer från kärnkraftverken under perioden 1975–1980 främst ersätter de oljekondensanläggningar som har den lägsta verkningsgraden. Den ökade andelen för mottrycksanläggningar, där verk-

ningsgraden generellt är högre än vid kondenskraftproduktion, innebär också en oljebesparing. Osäkerheten i prognoserna från efterfrågesidan innebär dock att osäkerheten beträffande oljekraftbehovet blir mångdubbelt större då eventuella felbedömningar framför allt slår på de relativt oekonomiska kondenskraftverken.

De beräkningar över förbrukning och tillförsel av energi som redovisats medger, om de slår in, att långtidsutredningens kalkylalternativ för 1975–1980 kan genomföras utan avgörande restriktioner från energisidan. Spänningar mellan tillförsel och efterfrågan, särskilt beträffande elektrisk energi, kan dock inte uteslutas. Skulle efterfrågan bli större krävs då relativt kraftiga tillskott av dyrbar oljekondenskraft.

Investeringarna inom kraftindustrin

Med utgångspunkt från den sammansättning av elproduktionssystemet som förutsätts i det av riksdagen antagna energipolitiska programmet har statens vattenfallsverk utfört beräkningar över kraftindustrins investeringsbehov. Kraftsystemets sammansättning framgår av nedanstående tablå.

	Installerad effekt i MW	
	1975	1980
Vattenkraft	12 920	15 200
Kärnkraft	3 190	7 400
Oljekondens	3 420	3 400
Kraftvärme	1 680	2 300
Industriellt mottryck	780	1 100
Gasturbiner m. m.	1 710	1 800
Totalt	23 700	31 200

Investeringsberäkningarna är så långt det varit möjligt grundade på beräknade kostnader för de separata anläggningarna. Beräkningarna indikerar att Sveriges kraftindustri under de sex åren 1975 t. o. m. 1980 skulle investera 26,4 miljarder kr i 1974 års prisnivå. Ungefär 2/3 av investeringarna avser produktionsanläggningar och återstoden distributionsanläggningar och elkraftnät. Investeringarna i de beslutade kärnkraftanläggningarna beräknas totalt under perioden 1975–1980 uppgå till nära 11 miljarder kr, dvs. ca 40 % av de totala kraftinvesteringarna under perioden.

Vattenkraften är fortfarande den dominerande energikällan vid produktion av elektrisk energi i vårt land men är till stor del redan utbyggd. Ungefär 2/3 av de utbyggnadsvärda vattenkrafttillgångarna har för närvarande tillvaratagits. Med den utbyggnad som anges i det energipolitiska beslutet 1975 skulle investeringarna i vattenkraftanläggningar 1975–1980 uppgå till totalt 3,3 miljarder kr i 1974 års priser, vilket utgör drygt 10 % av kraftinvesteringarna 1975–1980.

Det krympande utrymmet för ytterligare vattenkraftutbyggnader har medfört betydande utbyggnader av värmekraftanläggningar under senare år –

under slutet av 1960-talet främst oljebaserade men f. n. till stor del kärnkraft. Investeringarna i kraftvärmeverk¹ beräknas under perioden 1975–1980 uppgå till 6 % av totala kraftinvesteringarna, medan andelen för industriell mottryckskraft uppgår till 3 %.

Sammantaget skulle kraftindustrins investeringar enligt Vattenfalls beräkningar öka med i genomsnitt 6,2 % per år 1975–1980. Prognosen innebär betydligt mindre investeringsbehov än vad som angavs i Centrala driftledningens (CDL) planer från 1972. De totala bruttoinvesteringarna i långtidsutredningens kalkyler från 1975 t. o. m. 1980 kan i 1974 års priser uppskattas till drygt 340 miljarder kr. Kraftinvesteringarna skulle således utgöra drygt 7,5 % av de totala investeringarna under perioden 1975–1980. Motsvarande andel för kärnkraftinvesteringarna uppgår till ca 3 %.

I LU:s sektorindelning ingår kraftindustrin i sektor 18 tillsammans med gas-, värme- och vattenverk. Investeringarna i vatten- och avloppsledningar uppgår till avsevärda belopp och utgjorde 1975 drygt 35 % av de totala investeringarna i sektor 18. Investeringarna i vattenverk har antagits utvecklas i takt med bostadsinvesteringarna. Investeringarna i värmeverk² har bedömts öka i fortsatt snabb takt, 6,5 % per år, 1975–1980. Med Vattenfalls prognos för kraftindustrins investeringar som redovisats ovan beräknas investeringarna i el-, gas-, värme- och vattenverken sammantaget öka med 5,1 % per år 1975–1980.

7.3.5 Byggnadsverksamhet

Tillbakablick

Under 1960-talet genomgick byggnadsindustrin en starkt expansiv period med en årlig volymtillväxt om 5 % med en koncentration på decenniets första hälft. Bostadsbyggandet spelade en avgörande roll för denna tillväxt. Samtidigt medförde den offentliga sektorns utbyggnad ett behov av byggande, vilket på den kommunala sidan i hög grad var knutet till bostadsbyggandet. Även inom den privata sektorn ökade byggnadsinvesteringarna. För industrin låg tillväxttakten på 1 à 2 % per år. Byggandet inom handeln präglades av utbyggnaden av varuhus och stormarknader under första hälften av 1960-talet medan verksamheten hölls tillbaka av investeringsavgifter under den senare delen av årtiondet.

Den första hälften av 1970-talet kom att karakteriseras av en avsevärt lägre byggnadsaktivitet totalt sett, se tabell 5.11. Detta förklarades främst av att bostadsbyggandet vid decenniets ingång uppnått en sådan nivå att efterfrågan snabbt kunde tillgodoses och mättnadstendenser började uppträda. Som följd härav drogs bostadsinvesteringarna ned samtidigt som en förskjutning mot ökad småhusproduktion kunde noteras. Dämpningen av bostadsbyggandet påverkade även de kommunala investeringarnas omfattning. Industrins byggnadsinvesteringar var en av de faktorer som höll uppe byggandet, inte minst genom de miljövårdsinvesteringar som genomfördes med statligt stöd. Dessutom torde möjligheterna att utnyttja investeringsfondmedel samt det särskilda investeringsavdraget ha bidragit till att stimulera utbyggnaden av den industriella kapaciteten under denna period.

¹ Anläggningar för produktion av fjärrvärme och elkraft (mottryckskraft).

² Exkl. kraftvärmeverk.

Tillsammans taget ökade byggnadssektorns produktion med någon procent 1970–1975 varvid den av statistiska skäl genomförda uppjusteringen av byggandet 1975 beaktats, se avsnitt 7.3.8. I 1970 års långtidsutredning hade en årlig volymtillväxt om 2,5 % förutsatts. Byggnadsinvesteringarnas tillväxt i praktiskt taget samtliga sektorer, utom bostadsbyggandet och industrin, överskattades. Av särskild vikt härvidlag var att de kommunala investeringarna kom att minska kraftigare än beräknat.

Dämpningen av byggnadsaktiviteten i 1970-talets början ledde till ett par år med en kraftig produktivitetökning och minskad sysselsättning inom byggnadssektorn. Därefter avtog produktivitetökningen något. För hela femårsperioden 1970–1975 kom arbetsproduktiviteten att öka med ca 5 % per år. Reduceringen av byggandet ledde till att behovet av arbetskraft minskade kraftigt. Under den nämnda perioden har totalt sett mellan 35 000 och 40 000 personer lämnat näringsgrenen, vilket motsvarar ca 10 % av antalet sysselsatta.

Byggnadsentreprenörföreningens prognos

För långtidsutredningens räkning har ett underlag för bedömning av byggandets utveckling under den återstående delen av 1970-talet framtagits inom Svenska byggnadsentreprenörföreningen (SBEF). Detta har även varit föremål för behandling inom det till industridepartementet knutna byggbranschrådet. Huvudsyftet har varit att förse LU 75 med en kalkyl för arbetsproduktivitet och sektorns egna investeringar. Vissa bedömningar av den sannolika byggnadsefterfrågan inom olika sektorer i samhället för perioden 1974–1979 har därför fått göras. Dessa redovisas i tabell 7.21.

Produktion. För bostadsbyggandet har antagits en volym om högst 30 000 lägenheter per år vid slutet av perioden vad gäller flerfamiljshuslägenheterna. Samtidigt förutsätts dessa öka något i storlek och därmed investeringskostnad per lägenhet. Småhusproduktionen har antagits ligga kvar på en nivå om 45 000 per år med en viss reducering av lägenhetsytan och investeringsbeloppet per hus. Totalt innebär detta att bostadsinvesteringarna skulle komma att minska något under senare delen av 1970-talet, räknat från 1974 års nivå.

Tabell 7.21 SBEF:s produktionsantaganden för byggnadssektorn 1974–1979
Årlig procentuell volymförändring

	Produktion
<i>Nybyggnad</i>	1
Flerfamiljshus	3,4
Småhus och fritidshus	-1,7
Förvaltning	-0,6
Industri	4,6
Anläggningar	1,9
<i>Underhåll och reparationer</i>	4,6
Totalt	2

Byggnadsinvesteringarna för förvaltningsändamål har antagits minska svagt medan anläggningsarbetena skulle öka ett par procent per år. Inom anläggningsverksamheten faller expansionen på byggande med anknytning till energisektorn, medan vägbyggandet torde förbli ungefär oförändrat.

Industribyggandet och underhållsverksamheten har förutsatts öka kraftigt, dvs. med ca 4 1/2 % per år. För industrin gäller det bl. a. investeringar i energianläggningar medan det för underhållets del är en fortsättning av den utveckling som kommit till stånd under 1970-talets första hälft. Särskilt snabbt bedöms bostadsunderhållet öka.

SBEF:s preliminära bedömning innebär en ökning av byggvolymen med ca 2 % per år. Denna prognos för marknadsutvecklingen har legat till grund för produktivetsantagandena.

Produktivitet. De studier av produktiviteten som gjorts inom branschen har huvudsakligen varit inriktade på bostadsbyggandet och därigenom främst på flerfamiljshusen. Undersökningarna har avsett åren 1950, 1961, 1965, 1967 och 1971. Det produktivetsmått som använts är produktionsvolymen mätt som m³ i relation till antalet arbetade timmar. Det använda måttet påverkas av förändringar i integrationsgrad; vidare täcker statistiken främst bostadsbyggandet. Enligt de avstämningar som gjorts påverkar dessa ofullkomligheter inte materialet i någon avgörande grad enligt SBEF:s bedömning.

För de egentliga byggnadsarbetarna hos huvudentreprenören har produktivitetstillväxten ökat under 1960-talet och låg under perioden 1965–1971 på 8 % per år. Medräknas samtliga kategorier på byggarbetsplatsen, inkl. anställda hos underentreprenörer, uppgick produktivetsökningen till ca 6,5 % per år för samma period inom flerfamiljshusbyggandet. Några uppgifter för senare år än 1971 föreligger inte. Med hänsyn tagen till anläggningsverksamhet m. m. kan produktiviteten enligt detta sätt att mäta uppskattas ha legat drygt 1/2 procentenhet högre per år än vad nationalräkenskaperna anger för hela byggnadssektorn. Det förefaller rimligt att produktiviteten mätt i fysiska mått skall ligga något över nationalräkenskapernas. Faktorer som kan verka i denna riktning är en fortgående överföring av arbetsmoment från byggplatsen till industrin och en ökad investeringskostnad per m³ till följd av en stigande komplexitetsgrad.

En utgångspunkt för SBEF:s bedömning har varit en prognos för produktiviteten inom bostadsbyggandet samt att utvecklingen därinom snabbt sprider sig till andra sektorer varför några större skillnader mellan de olika slagen av byggande inte förutses. Den stagnerande produktionen och de kortare serierna torde leda till en sänkning av produktivetsökningstakten inom flerfamiljshusbyggandet till ca 4 % per år. Vad gäller småhusbyggandet torde produktivetsvinster till följd av höjningar av produktionsnivån ha tagits ut under första hälften av 1970-talet, medan de fortsatta relativt långa serierna förväntas medverka till att produktiviteten ökar något mera än inom flerfamiljshusbyggandet eller med 4,5 %. Förvaltningsbyggandet antas komma att visa samma produktivetsutveckling som flerfamiljshusproduktionen. Bidragande till detta är att en förutsedd neddragning av det offentliga byggandet skulle minska "innovationsutrymmet". Industriinvesteringarna uppvisar motstridiga tendenser. Den relativt snabba ökningstakten av in-

Tabell 7.22 Produktivitet och sysselsättning enligt SBEF 1974-1979

Årlig procentuell volymförändring

	Produktivitet		Sysselsättning	
	1960-talet	1974-1979	1974-1979	
<i>Nybyggnad</i>	5,8	4,4	-3,1	
Flerfamiljshus	6	4,0	-0,6	
Småhus och fritidshus	6	4,5	-5,9	
Förvaltning	5-6	4,0	-4,4	
Industri m. m.	6	4,0	0,6	
Anläggningar	6	4,0	-2,0	
<i>Underhåll och reparationer</i>	2	3,0	1,6	
Totalt	5	3,8	-1,5	

Anm. Avser endast kollektivanställda.

dustribyggnad motiverar en god produktivitetstillväxt, vilket dock tycks motverkas av en viss förskjutning mot lågproduktiva områden.¹ Den ökande reparationsvolymen medför sannolikt en snabbare produktivitetstillväxt inom reparationsverksamheten än under 1960-talet.

Vidare har den sannolika utvecklingen i fråga om produktionsteknik och material studerats. Det finns ingen anledning att räkna med drastiskt ändrade betingelser i dessa avseenden under den närmaste femårsperioden. En viss inverkan på produktiviteten kan tänkas ske främst genom en överföring av tidigare erfarenheter vad gäller produktionsmetoder, materialhantering m. m. från flerfamiljshusbyggnad till småhusbyggnad och ombyggnadsverksamheten.

Tillsammans taget innebär SBEF:s kalkyl en ökning av produktionen per timme på 3,8 % per år, tabell 7.22. Om hänsyn dessutom tas till det ökade inslaget av tjänstemän kan produktiviteten beräknas till 3,1-3,4 %, vilket avrundats till 3 %.

Sysselsättning. Konsekvenserna för sysselsättningen av SBEF:s antaganden är en årlig minskning om 0,5-1 % räknat i timmar. I personer torde detta motsvara ca 4 000 för hela perioden. Enbart för den kollektivanställda personalen beräknas minskningen i timmar till 1,5 % per år. Med en årlig avgång på 2,5-3 % blir rekryteringsbehovet 1-1,5 %, eller 2 000-3 000 personer per år.

Långtidsutredningens bedömning

Byggnadsentreprenörföreningens preliminära prognos syftade i första hand till att ge underlag för en bedömning av byggnadssektorns produktivitet och egeninvestering. För detta ändamål krävdes vissa förutsättningar om byggnad inom olika sektorer. Dessa förutsättningar kan nu stämmas av mot långtidsutredningens kalkyler över efterfrågan för byggnadsinvesteringar i de olika alternativen. För att uppnå jämförbarhet med SBEF:s kalkyl har dessa investeringstal sammanförts till samma kategorier SBEF använt. Resultatet framgår av tabell 7.23. Härvid bör observeras att SBEF:s be-

¹ I detta sammanhang innebär lågproduktivitet ett lågt antal m³ per timme är lågt, vilket i och för sig kan innebära att byggnaden t. ex. innehåller komplicerad utrustning.

Tabell 7.23 Byggnadssektorns produktion, produktivitet och sysselsättning 1975-1980 enligt LU 75

	Alt. I			Alt. II			Alt. III		
	Produktion	Produktivitet	Sysselsättning, timmar	Produktion	Produktivitet	Sysselsättning, timmar	Produktion	Produktivitet	Sysselsättning, timmar
<i>Nybyggnad</i>	1,9	4,2	-2,2	2,2	4,2	-1,9	1,6	4,2	-2,5
Flerfamiljshus	2,2	4,0	-1,7	2,0	4,0	-1,9	2,0	4,0	-1,9
Småhus och fritidshus	3,0	4,5	-1,4	2,7	4,5	-1,6	2,7	4,5	-1,6
Förvaltning	0,4	4,0	-3,5	3,5	4,0	-0,5	0,1	4,0	-3,7
Industri m. m.	2,1	4,0	-1,8	1,2	4,0	-2,7	1,2	4,0	-2,7
Anläggningar	1,2	4,0	-2,7	1,0	4,0	-2,9	1,0	4,0	-2,9
<i>Underhåll och reparationer</i>	1,7	3,0	-1,3	1,6	3,0	-1,3	1,2	3,0	-1,3
<i>Totalt</i>	1,8	3,5	-1,6	2,1	3,5	-1,4	1,5	3,4	-1,8
<i>Totalt enligt nationalräkenskapernas nivå</i>	1,7	ca 3	-1,3	2,0	ca 3	-1,0	1,4	ca 3	-1,6

Anm. Några kalkyler för byggnadssektorn som svarar mot LU:s alternativ IV redovisas inte i tabellen.

dömning gjordes på ett tidigt stadium i utredningsarbetet och inte avser exakt samma period som den LU 75 främst studerar.

Den totala tillväxttakten för byggnadsproduktionen uppgår enligt långtidsutredningens bedömningar till 1,5 à 2 % per år. Detta ligger således relativt nära SBEF:s bedömning. Skillnaderna mellan delsektorerna är dock i vissa fall betydande. Långtidsutredningen förutsätter en högre volym på bostadsbyggandet, även med hänsyn tagen till skillnaden i utgångsår, medan en så snabb expansion av industrins byggnadsinvesteringar som SBEF förutsatt inte realiseras vid något av de alternativ för uppläggningsen av den ekonomiska politiken som långtidsutredningen diskuterar. Här torde dock skillnaden i utgångsår spela en viss roll. Även i alternativet med låg offentlig konsumtion och låga offentliga investeringar blir byggandet av förvaltningslokaler större än SBEF förutsatt. Vid en utveckling med snabbare växande offentlig sektor blir LU:s tal för förvaltningsbyggande avsevärt högre.

Anläggningsverksamheten når enligt våra kalkyler inte upp till den av SBEF förutsatta tillväxten. Till en del förklaras detta av olika förutsättningar i fråga om vägbyggandet. Den största skillnaden föreligger dock i fråga om underhållsverksamheten där SBEF antagit att de senaste årens snabba expansion skall fortsätta. I LU-kalkylerna framkommer underhållsverksamhetens ökning direkt ur modellberäkningarna och ligger på en avsevärt lägre nivå. Med hänsyn till vad som i dag är känt om underhållsverksamhetens omfattning och expansion kan den högre kalkylen mycket väl tänkas bli realiserad vilket skulle innebära att byggnadssektorns tillväxt skulle bli något kraftigare än vad vi angivit.

Den högsta tillväxttakten för byggnadsverksamheten uppnås vid den högre tillväxten för den offentliga sektorn. Detta är dock beroende av att bostadsinvesteringarna ej varierats. Förutsatts dessa variera med den privata konsumtionen på det sätt som åskådliggörs i avsnitt 7.3.8 blir förhållandet det att alternativet med den högre privata konsumtionstillväxten också ger det större utrymmet för byggnadsproduktionen.

SBEF:s studie har givit till resultat att produktivitetstillväxten torde komma att avta i jämförelse med 1960-talet. Som framgått av kapitel 3 har vi ansett det troligt att möjligheterna att snabbt öka produktiviteten generellt i ekonomin inte längre är lika stora som tidigare. Skälen för detta bör också i och för sig motivera ett antagande om en lägre produktivitetshöjning framdeles i byggnadssektorn än tidigare. Att närmare precisera *hur mycket* lägre produktivitetstillväxten bör vara 1975–1980 är dock vanskligt.

Om vi utgår från LU-resultaten för byggnadssektorns olika delar och som ett kalkylexempel tillämpar SBEF:s produktivetsantagande för dessa olika delar ger detta en total produktivitet som något understiger vad SBEF antagit, se tabell 7.23. Detta avser då enbart kollektivanställd personal. Med reducering för ökad tjänstemannaandel och med hänsyn tagen till tidigare konstaterad skillnad mellan detta produktivetsmått och nationalräkenskapernas skulle produktivitetstillväxten kunna anses något understiga 3 % per år. Här har antagits en ökning av produktionen per timme med 3 % per år. Detta innebär en minskning av den utförda timvolymen med 1 à 1,5 % per år eller knappt 1 000–1 500 personer per år i alternativen I och II. Således skulle den hittillsvarande minskningen av branschens arbetsstyrka fortsätta, dock i väsentligt långsammare takt än under första

delen av 1970-talet. Vid en arbetstidsförkortning med 2,5 timmar per vecka skulle ett nettorekryteringsbehov på ca 3 000 personer uppstå, räknat över hela perioden.

Byggnadssektorns egna investeringar beräknas i stort sett följa byggmarknadens utveckling dock med en viss eftersläpning i denna anpassning för maskininvesteringarnas del. På detta område finns f. n. en viss outnyttjad kapacitet.

7.3.6 Varuhandel

I detta avsnitt redogörs för utvecklingen i varuhandeln. Framställningen baseras på en särskild sektorstudie som utförts av Handelns utredningsinstitut (HUI) för långtidsutredningens räkning.¹ Studien har bl. a. omfattat en enkätundersökning av detalj- och partihandelsföretag. Uppgifter om företagens omsättning, sysselsättning, investeringar, antal verksamhetsställen och lokalyta har insamlats. Enkätmaterialet har utgjort en utgångspunkt för de bedömningar av varuhandels produktivets- och investeringsutveckling som görs i långtidsutredningen.

Utvecklingsdrag inom varudistributionen

Dagligvaruhandel inkl. varuhus. Jämfört med varuhandeln i övrigt har strukturförändringarna varit särskilt kraftiga inom dagligvaruhandeln inkl. varuhuset. Butikskoncentrationen och övergången till självbetjäning har varit karaktäristiska drag i processen. Självbetjäningsbutikerna svarar nu för 95 % av den totala omsättningen i dagligvaruhandeln, dvs. livsmedelsbutiker med fullständigt sortiment.

Den yttre rationaliseringen, dvs. förändringarna i butikensbeståndet, har inneburit en stark koncentration till stora, centralt belägna butiksenheter men också till s. k. externa stormarknader samt ett stort bortfall av mindre företag och försäljningsställen. Inom hela dagligvaruhandeln lades under 1960-talet i genomsnitt 1 330 butiker ned varje år. Under 1970-talets första hälft har nedläggningsfrekvensen avtagit betydligt. I nybyggda bostadsområden och i köpcentra har en nyetablering av butiker skett. Antalet årliga nyetableringar har rört sig om in emot 200 per år. Stordriftsfördelarna gör att de nya butikerna planerats för en omsättning som i genomsnitt är ca 10 gånger så stor som omsättningen i de nedlagda enheterna. Dagligvaruhandeln är dock fortfarande utpräglad småföretagsbetonad trots de omfattande nedläggningar som skett, framför allt inom det mindre butikensbeståndet. Företag med färre än fem anställda utgör idag ungefär 80 % av totala antalet företag. Motsvarande andel inom varuhandeln som helhet är drygt 70 %.

Butikskoncentrationen inom handeln har inneburit fördelar för konsumenterna genom den kostnadspress som övergången till stordrift möjliggjort. Tillkomsten av större butiker har vidare medfört ökade möjligheter för konsumenterna att inom en och samma lokal inköpa ett stort antal varor av olika typ, vilket har inneburit tidsbesparingar vid inköpen. För den stora grupp av hushåll där de vuxna har förvärvsarbete har denna utveckling

¹ Studien publiceras som bilaga 4 till långtidsutredningen. Arbetet med sektorstudien har letts av en styrgrupp med representanter för HUI, KF och SCB.

med all sannolikhet upplevts som en väsentlig standardförbättring.

Handelns strukturomvandling har emellertid också haft ogynnsamma verkningar. En konflikt råder mellan å ena sidan kostnadssänkande rationalisering och företagskoncentration och å andra sidan vissa konsumentgruppers speciella behov. Butikskoncentrationen har ofta inneburit att avståndet till inköpsstället ökat. För många konsumenter, särskilt i glesbygderna, har detta inneburit en sämre tillgänglighet till den basservice som dagligvaruhandeln utgör. Det kan här nämnas att antalet livsmedelsbutiker i landet under perioden 1963–1973 minskade från 21 268 till 11 020, dvs. i det närmaste halverades. Den snabba effektivitetshöjning som skett har således – åtminstone vad gäller detaljhandeln med dagligvaror – delvis åstadkommit genom att delar av distributionsarbetet överflyttats på konsumenterna. De konsumenter som på grund av ålder, rörelsehinder eller bristande transportmöjligheter har svårt att utföra detta arbete kan härigenom ha kommit i ett sämre läge.

Den statliga distributionsutredningen tillsattes mot bakgrund av de problem som uppkommit genom den här beskrivna utvecklingen inom handeln. Utredningen har avgett sitt betänkande under hösten 1975.¹ Kommunerna föreslås i betänkandet få ett ökat ansvar för planeringen av varuförsörjningen. Etableringen av nya butiker föreslås kunna styras, förutom genom nuvarande byggnadslagstiftning, även genom särskild tillståndsprövning. Planerade nedläggningar av butiksenheter skall anmälas till de kommunala myndigheterna. Stöd till nedläggningshotade butiker föreslås kunna utgå i hela landet och inte som i dag enbart i vissa glesbygder. Detta stöd till mindre och konkurrenssvaga butiker föreslås finansierat genom en avgift på nyetablerade dagligvarubutiker över en viss storlek. Utredningens förslag syftar inte till något absolut stopp för vare sig nedläggningar eller nyetableringar av stora enheter utan siktar på att lösa lokala problem. Den ökade styrning av strukturutvecklingen, som utredningens förslag eventuellt kan resultera i, torde endast i mindre utsträckning komma att påverka utvecklingen inom dagligvaruhandeln under perioden 1975–1980 av bl. a. det skälet att de förändringar i nu gällande lagstiftning som utredningens förslag kan medföra väntas få effekt först under år 1977.

Inom dagligvaruhandeln förekommer stora belastningsvariationer vilket medför problem med dimensioneringen av kapaciteten. Självbetjäningssystemet har dock gjort det möjligt att flytta över en del arbetsuppgifter som annars utförs i samband med kundbetjäningen till lugnare tider. Det gäller t. ex. framplockning av varor, prismärkning och paketering. Självbetjäningstekniken har emellertid endast i begränsad utsträckning kunnat utjämna variationerna och i olika grad inom skilda butikskategorier. Eftersom belastningsvariationerna i stort sett följer ett i förväg känt mönster kan kapacitetsutnyttjandet förbättras genom att personalinsatsen anpassas efter den förväntade kundtillströmningen. Detta kan åstadkommas genom att en stor del av personalen anställs på deltid.

Statistik saknas över deltidarbetets utveckling inom handeln för en längre tidsperiod. Det förefaller dock som om denna form av anställning blivit allt vanligare inom handeln. Den statliga affärstidsnämnden har låtit utföra vissa undersökningar som belyser förändringar i deltidarbetets omfattning inom olika detaljhandelsbranscher 1971–1974. Enligt denna skulle de del-

¹ Samhället och distributionen. Betänkande av distributionsutredningen (SOU 1975:69–70), Stockholm 1975.

tidsanställda inom varuhusen utgöra ca 70 % av personalstyrkan. I vanliga livsmedelsbutiker pågår en liknande anpassning av personalstrukturen. Möjligheterna att anpassa personalinsatsen till förändringarna i belastningen är betydligt större i förhållandevis stora butiker än i små. Detta är *en* förklaring till den generellt högre produktivitet som de större butikerna uppvisar jämfört med de mindre.

Möjligheterna att i framtiden anställa personal på deltid kommer sannolikt att bli mindre. I den mån som de berörda arbetsmarknadsorganisationerna i framtiden träffar avtal med en sådan innebörd torde en viss dämpning av produktivitetssökningen följa, framför allt i de mindre och medelstora butikerna.

Enligt vissa bedömningar som gjorts av branscheexperter kommer nedläggningen av mindre butiker inom dagligvaruhandeln att fortsätta i relativt snabb takt under återstoden av 1970-talet. De kraftiga kostnadsstegringar på personalsidan som kan förutses – detaljhandeln är en låglönebransch – i förening med svårigheterna att möta denna utveckling med inre rationaliseringsåtgärder kommer att slå hårdast på de relativt personalintensiva mindre butikerna. Familjeföretagen – som utgör den dominerande andelen av antalet företag i den minsta storlekskategorin – torde dock i regel vara mindre känsliga för kostnadsökningar av denna art. Mycket talar för att öknings i personalkostnaderna påverkar nedläggningsfrekvensen kraftigast inom den mellangrupp av försäljningsställen som är något större än den allra minsta kategorin. Lokalkostnadsökningar som kan väntas som en konsekvens av hyresregleringens avskaffande bedöms medföra att ett betydande antal mindre butiksenheter kommer att läggas ned under de närmaste åren. Den fortsatta prisövervakningen från samhällets sida är ytterligare en faktor som bör beaktas i detta sammanhang.

Uppgifter som ger en detaljerad bild av räntabiliteten för olika kategorier av försäljningsställen har inte varit tillgängliga. Grova kalkyler över räntabilitetsförhållanden som vi utfört med hjälp av uppgifter från HUI samt SCB:s företagsstatistik synes dock antyda betydande lönsamhetsdifferenser mellan försäljningsställen av olika storlek inom detaljhandeln. Dessa överlag indikerar att större enheter har ett betydligt bättre rörelseresultat än mindre. Särskilt låg skulle lönsamheten inom dagligvaruhandeln vara. Priserna i butiker av olika storlek har inte skilt sig i en omfattning som svarar mot skillnaderna i kostnadsläge. Mångfilialföretagen inom dagligvaruhandeln har hittills i betydande utsträckning fört över överskottsmedel från större och lönsamma butiker till mindre och relativt olönsamma enheter. I den mån som en sådan prisutjämningspolitik på grund av främst marknadsstrategiska överväganden inte anses möjlig att föra i framtiden, kan man vänta betydande relativprishöjningar inom den senare kategorin av butiker. Genom det efterfrågebortfall som detta medför orsakas också nedläggningar inom beståndet av mindre butiksenheter.

En viss nedgång i etablerandet av nya större butiksenheter kan förväntas under återstoden av 1970-talet även om inga särskilda restriktioner vidtas. Särskilt gäller detta stormarknader och andra former av varuhus. Den tidigare mycket höga utbyggnadstakten kan väntas följas av vissa måttnadstenden- ser. Minskningen i bostadsbyggandets omfattning och förhållandet att detta inte i så hög grad som tidigare kommer att präglas av utbyggnad av helt

nya områden talar härför. Liknande faktorer är att de regionala befolkningsomflyttningarna saktar av, en viss avmattning vad gäller ökningen av antalet hushåll som har bil m. m.

Ett antal äldre varuhus som varit svårtillgängliga för bilburna kunder och i vissa fall även för gångtrafikanter har fått lönsamhetsproblem och lagts ned. Andra äldre varuhus är under modernisering och upprustning. Enligt de bedömningar som görs inom handeln kan man här spåra en utveckling mot ett mera differentierat varuhusutbud. Det kommer att finnas ett mindre antal "högkvalitetsvaruhus" med relativt stor serviceinsats. Vidare får vi en modern variant av de varuhus som lägger huvudvikten på att tillhandahålla ett snabbbröligt sortiment till konkurrenskraftiga priser. Det är också troligt att man kommer att satsa på varuhus med mer utpräglad profil t. ex. med förstärkt sortiment av fritidsvaror. Slutligen har en stor marknadssektor redan etablerats. Fortsatt nyetablering inom denna bedöms dock som nämnts bli av ringa omfattning.

Fackhandel. Jämfört med utvecklingen inom t. ex. dagligvaruhandeln har strukturförändringarna inom fackhandeln, dvs. färghandel, urbutiker, konfektionsaffärer och annan branschriktad fackhandel varit små. Det finns flera skäl till detta. Stordriftsfördelarna har med undantag för vissa delbranscher inte varit särskilt påtagliga inom fackhandeln. En form av storföretagsamhet som successivt fått ökad betydelse inom fackhandeln är den samverkan mellan fristående företag som sker i frivilliga kedjor. Inom dessa kedjor bedrivs samarbete som gäller t. ex. inköp, lagerhållning, marknadsföring, finansiering m. m. Ca 20 % av samtliga företag inom fackhandeln ingick 1973 i olika branschkedjor. Dessa företag svarade dock för ca 30 % av den totala omsättningen i fackhandeln. Andra faktorer som förklarar varför strukturomvandlingen hittills gått förhållandevis långsamt inom fackhandeln är att den allmänt sett är mindre känslig för konkurrens än dagligvaruhandeln och att samhällets prisövervakning inte varit lika intensiv. Fackhandeln är vidare mer tätortskoncentrerad än dagligvaruhandeln, vilket medfört att den varit mindre utsatt för inverkan av befolkningsflyttningarna. En viss avgång av butiksenheter har dock skett, bl. a. som en följd av generationsväxlingar bland innehavarna och i samband med sanering av fastighetsbeståndet i stadskärnorna. Inom vissa delar av fackhandeln, speciellt då beklädnadshandeln, har emellertid omfattande butiksnedläggningar skett som en följd av konkurrensen från varuhusen i förening med en långsam efterfrågeutveckling. Inom andra sektorer t. ex. fritidsbranschen, har efterfrågeökningen varit så stark att det skapats utrymme för ett ökat antal försäljningsställen.

För de närmaste åren bedöms betydande strukturförändringar komma att ske inom fackhandeln. Det allt starkare behovet av strukturrationalisering inom även denna del av handeln har samband med de snabba kostnadsökningarna under senare år. Liksom vad gäller vissa delar av dagligvaruhandeln kommer sannolikt hyresregleringens upphörande och därmed förenade stegringar i lokalkostnaderna att medföra nedläggning av ett betydande antal mindre butiker inom fackhandeln. Minskningen i butiksbeståndet inom fackhandeln är också beroende av den omfattning som bygg-saneringen i innerstäderna får under återstoden av 1970-talet. I syfte att undvika att ökningarna i personalkostnaderna får alltför kraftiga genomslag i priserna kommer rationaliseringssträvandena troligen att inriktas på att införa

mindre personalintensiva försäljningsformer. Man har redan idag slagit in på denna väg i och med införandet av s. k. självval inom vissa delar av fackhandeln. Inom vissa delar av denna kommer i framtiden sannolikt också renodlad självbetjäningsförsäljning att införas. Detta gäller t. ex. försäljningen av skor, kläder m. m. Samverkan i form av frivilliga kedjor kommer, genom de stordriftsfördelar som härigenom uppkommer, att få ökad betydelse under de närmaste åren. I här nämnda avseende kommer således strukturomvandlingen inom fackhandeln att i viss mån följa den utveckling som dagligvaruhandeln redan genomgått.

Enligt de bedömningar som görs inom fackhandeln räknar man inte med att i någon nämnvärd grad förlora marknadsandelar till varuhusen under återstoden av 1970-talet. För att minska konkurrensen från stormarknader och andra större enheter torde fackhandeln komma att kännetecknas av en ökad strävan till profilskapande. Detta sker exempelvis genom en satsning på en långt driven specialisering. Ett smalt men mycket djupt sortiment utbjudes. Som exempel kan anges specialaffärer för skjortor, pennor osv. Sådana affärer lokaliseras ofta till stora köpcentra där de kompletterar varuhusens mer all-round-betonade sortiment. Ett annat utvecklingsdrag inom delar av fackhandeln – och som innebär en förändring som är direkt motsatt den nyss nämnda – består i att branschgränserna suddas ut alltmera. Exempelvis återfinns sport- och fritidsvaror i bensinstationer. Sortimentet i nya butiker bedöms i framtiden i högre grad än i dag bestämmas av att kunden väntar sig att finna alla varor han behöver för ett visst ändamål i samma butik, t. ex. varor för fritid, för heminredning etc. De s. k. byggvaruhus som etablerats på vissa orter under senare år utgör exempel på denna tendens.

Partihandel. Under senare tid har betydande strukturella förändringar skett också inom partihandeln. Vad gäller partihandeln med konsumentvaror kan dessa förändringar i hög grad ses som en anpassning till de förändringar som skett i detaljhandelsledet. KF och ICA har genomfört betydande strukturrationaliseringar. Leveranserna till övriga dagligvaruhandeln har hittills skett genom fristående företag som samarbetat endast i begränsad omfattning. På senare tid har emellertid ett omfattande organisationsarbete genomförts som syftar till att samla i stort sett hela partihandelsförsäljningen utanför KF och ICA till företaget DAGAB. Detta företag har redan köpt in flertalet fristående livsmedelsgrossister. Avsikten är att DAGAB i framtiden också skall svara för dagligvaruleveranserna till varuhusen inom NK-Turitz och Åhlén & Holm. I partihandelsledet kommer i framtiden dagligvarusektorn att domineras av tre stora block, som också är starkt integrerade i detaljhandelsledet. En omfattande rationalisering av DAGAB:s distributionssystem kommer att genomföras. Denna kommer bl. a. att innebära en koncentration av verksamheten till ett mindre antal lagercentraler.

Utvecklingen går på flera områden mot en ökad integration av partihandeln med dels detaljhandeln, dels industriföretagen. Många detaljhandelsföretag inom branscher med traditionell grossistdistribution har nått en sådan storlek att de funnit det rationellt att göra inköpen direkt från fabrikanter. Trots denna begränsning av marknadsförutsättningarna har partihandelns roll i distributionsarbetet inte minskat. Detta beror bl. a. på att de funktioner som erbjuds kunderna ständigt utvecklas. Inom t. ex. livs-

medelspartihandeln har lagercentralerna övertagit en stor andel av det arbete med styckning och paketering som tidigare utfördes i butikerna. Ett annat exempel är distributionen av stålplåt till industri och byggföretag, som tidigare skedde endast i fastställda dimensioner, men där grossisten nu erbjuder kunden s. k. förbehandling i form av klippning och skärning etc.

Vissa effektivitetsvinster torde även kunna uppnås genom förbättring av informationsöverföringen mellan detaljist-, grossist- och fabrikantled via datorisering.

Omsättning, butiksantal samt sysselsättnings- och investeringsutveckling

Varuhandelns *omsättning* är direkt beroende av efterfrågeutvecklingen i ekonomin. Drygt hälften av den totala privata konsumtionen avser varor som detaljhandeln tillhandahåller. Partihandelns omsättningsutveckling är beroende av bl. a. förbrukningen av byggnadsvaror, bränslen m. m. Beräkningarna enligt alternativ I (3 % årlig ökning i den privata konsumtionen) anger en ökning av varuhandelns omsättning med 3,4 % per år 1975–1980. Enligt de kalkyler som utförts av HUI svarar detta mot en omsättningsökning på 2,3 % för detaljhandeln och 4,9 % för partihandeln. Resultaten i våra beräkningar för alternativen II och III, där en lägre ökningstakt (2 % per år) förutsätts för den privata konsumtionen, anger en omsättningsökning för varuhandeln 1975–1980 på 2,6 % resp. 2,5 % per år. Enligt HUI:s beräkningar svarar de två senare alternativen mot grovt sett samma omsättningsutveckling för detaljhandeln resp. partihandeln, nämligen 1,9 % resp. 4,7 % för perioden 1975–1980. I alternativ IV, där den privata konsumtionen antas öka med 1,5 % per år, anger våra beräkningar en årlig omsättningsökning inom varuhandeln på 2,1 % per år 1975–1980. Några kalkyler över vilken omsättningsutveckling för detalj- och partihandeln som detta resultat innebär har inte utförts. En omfördelning av resursanvändningen från privat till offentlig konsumtion skulle enligt de kalkyler som här redovisas få en något kraftigare effekt på omsättningsutvecklingen och därmed sannolikt även på struktur-omvandlingen inom detaljhandeln än inom partihandeln.

Den enkätundersökning som genomförts för varuhandeln anger en ökning i omsättningen på 3,0 % per år 1975–1980 för detaljhandeln. Varuhusens omsättningsökning enligt enkätmaterial utgör 3,6 % per år, dvs. en något snabbare ökning än detaljhandeln som helhet. De mest expansiva planerna av samtliga detaljhandelsbranscher, 4,6 % i omsättningsökning per år, redovisar hemvaruhandeln (försäljning av TV-apparater, möbler etc.). För dagligvaruhandeln (exkl. varuhusen) och beklädnadshandeln anger enkätmaterial en lägre omsättningsökning än detaljhandeln som helhet, eller 2,5 % resp. 2,9 % per år. De av långtidsutredningen framräknade omsättningstalen ligger således även i alternativet med en hög ökningstakt i den privata konsumtionen klart under den försäljningsökning som detaljhandelsföretagen enligt enkätmaterial själva planerar för. I den mån som detta resultat är ett uttryck för alltför expansiva planer blir innebörden att antingen får varuhusen och andra snabbt expanderande företag modifiera sina försäljningsplaner eller också blir konkurrenstrycket på övrig detaljhandel desto större.

Partihandelsföretagens planer såsom dessa avspeglar sig i enkätmaterialet anger till skillnad från detaljhandeln en endast obetydligt högre omsättningsutveckling än den som framkommer i långtidsutredningens kalkyler.

Antalet butiksenheter inom dagligvaruhandeln kan på basis av hittillsvarande trender och här utförda kalkyler väntas minska (netto) med 400 per år fram till 1980, vilket motsvarar en årlig minskning på 3,5 %. Nedläggningarna kommer att vara koncentrerade till butiker med en omsättning under 1 milj. kr. per år. Antalet nyetableringar inom dagligvaruhandeln väntas sjunka något till 125–150 butiker per år. De åtgärder i syfte att hejda utvecklingen mot en utpräglad storbutiksstruktur som kan komma att genomföras i enlighet med distributionsutredningens förslag har inte bedömts få någon större effekt under perioden 1975–1980 som helhet. Tillgängligheten till den basservice som dagligvaruhandeln ger kan därför komma att ytterligare försämrats för vissa konsumentgrupper. Särskilt gäller detta åldringar och handikappade samt familjer som saknar bil. Här bör dock erinras om det särskilda stöd som redan nu utgår till nedläggningshotade butiker och som i enlighet med distributionsutredningens förslag kan komma att utvidgas inom de närmaste åren. Inom den egentliga detaljhandeln i övrigt – dvs. fackhandeln – väntas en minskning i antalet butiksenheter, ca 3,5 % per år.

Den successiva ökning av *arbetsproduktiviteten* inom varuhandeln, som ägt rum under 1960-talet och början av 1970-talet har som redan framhållits åstadkommit bl. a. genom övergång till självbetjäningssystem inom dagligvaruhandeln samt en stark ökning av butikernas genomsnittliga storlek. En annan viktig faktor i sammanhanget är att man genom förskjutningar i arbetstidsschemat för de anställda samt genom ökad användning av deltid arbetande har kunnat bättre anpassa arbetsinsatsen efter variationer i kundbelastningen. Betydelsen av dessa faktorer kan väntas minska under återstoden av 1970-talet. Etableringarna av nya stormarknader och varuhus väntas minska. Den tendens till dämpning av handelns produktivitetstillväxt 1975–1980 som kan förutses mot bakgrund härav motvägs dock av andra faktorer. Enligt de bedömningar som görs inom branschorganisationerna väntas bl. a. de starka kostnadsökningarna under 1975 och 1976 inom framför allt detaljhandeln ge upphov till kraftfulla rationaliseringsåtgärder. Andra faktorer av betydelse vid bedömning av den fortsatta produktivitetsutvecklingen inom detaljhandeln är prispolitikens framtida utformning samt förändringar i livsmedelslagstiftningen. Strukturrationaliseringarna inom partihandeln, exemplifierad av etableringen av DAGAB, kommer att fortsätta i snabb takt.

Sammantaget talar de här nämnda faktorerna för att en förhållandevis snabb produktivitetsökning, 3,9 % per år enligt vår bedömning, kan väntas för handelns del 1975–1980. Det förutsätts härvid att ingen arbetstidsförkortning genomförs under prognosperioden. I alternativet med arbetstidsförkortning har produktivitetsökningen antagits bli något snabbare, nämligen 4,1 % per år 1975–1980. Varuhandelns produktivitet förutses således öka något snabbare än under 1970-talets första hälft, då produktiviteten ökade med 3,4 % per år. Enkätmaterialet pekar på en något högre produktivitetsstegringstakt (4,4 % per år) än vad som här bedömts som sannolikt. Stora skillnader i produktivitetsutveckling föreligger mellan detalj- och partihandeln.

Inom detaljhandeln beräknas produktiviteten komma att öka med ca 2,8 % per år 1975–1980, medan motsvarande ökning för partihandelns del kan väntas utgöra ca 5,5 % per år. Något antagande om samband mellan konsumtionens ökningstakt och produktivitetstillväxten inom varuhandeln har inte införts i kalkylerna för de olika alternativen.

Enligt de kalkyler som här utförts innebär alternativ I att *sysselsättningen* inom varuhandeln, räknat i timmar, minskar med 0,5 % per år. Motsvarande kalkyler för alternativen II och III anger en betydligt snabbare sysselsättningsminskning, nämligen 1,2 % per år resp. 1,5 % per år. Beräkningarna enligt alternativ IV anger en ännu snabbare sysselsättningsminskning, nämligen 1,9 % per år. Sysselsättningsutvecklingen inom varuhandeln är som framgår av dessa resultat starkt beroende av den privata konsumtionens utveckling. Åren 1970–1975 minskade sysselsättningen uttryckt i timmar med 0,8 % per år. De kalkyler som gjorts i sektorstudien för varuhandeln på basis av enkätsvaren anger en minskning i sysselsättningen, mätt i timmar, på ca 0,5 % per år. Partihandelsföretagen i enkätundersökningen planerar för en oförändrad sysselsättningsvolym, medan detaljhandelsföretagen räknar med en sysselsättningsminskning på ca 0,8 % per år.

Varuhandelns andel av den totala sysselsättningen i landet, mätt i timmar, utgjorde 1975 ca 13 %. Sektorns andel av den totala sysselsättningen i landet har förändrats endast obetydligt sedan 1960-talets början. Antalet sysselsatta inom varuhandeln 1975 kan beräknas till 508 000. Ungefär 2/3 av dessa arbetar inom detaljhandeln. Antalet sysselsatta inom varuhandeln enligt de olika kalkylalternativen för 1980 varierar mellan högst ca 500 000 enligt alternativ I och lägst ca 480 000 enligt alternativ II.

Varuhandelns *investeringar* ökade under början av 1960-talet mycket kraftigt. De omfattande befolkningsomflyttningarna, byggandet av nya bostadsområden och införandet av nya typer av försäljningsenheter såsom stormarknader, hallbutiker etc. låg bakom denna utveckling. Varuhandelns anpassning till det bilburna samhället är en annan förklarande faktor. Investeringarna har därefter – om man bortser från variationer mellan enskilda år – legat oförändrade på den nivå som etablerades vid mitten av 1960-talet.

De bedömningar beträffande bilismens utveckling, bostadsbyggandets framtida omfattning samt den regionala strukturomvandlingen som görs i andra avsnitt av långtidsutredningen talar för en viss minskning i varuhandelns investeringar under återstoden av 1970-talet. Vad gäller detaljhandeln bedöms investeringarna i hög grad ha karaktären av kompletteringsinvesteringar inom ramen för den befintliga bebyggelsen. Investeringarna i varuhus och andra större försäljningsställen inom detaljhandeln kan som framhållits väntas minska. Den andel av varuhandelns totala investeringar som utgörs av inventarier och inredningar m. m. förutses öka. Utvecklingen vad gäller investeringarna skulle i hög grad komma att karaktäriseras av att man river ut hela inredningar i redan existerande butikslokaler, varuhus etc. och förser dessa med nya, mer tidsenliga montrar för varuexponering, mer rationella planlösningar etc. Bland aktuella investeringsprojekt inom partihandeln kan anges datorsystem för rationalisering av kontorsrutiner. Det bör framhållas att investeringsvolymen inom varuhandeln numera ligger på en så förhållandevis hög nivå, att även en viss dämpning möjliggör en fortsatt snabb strukturomvandling.

Ett samband mellan utvecklingen för den privata konsumtionen och investeringsbehovet inom varuhandeln har förutsatts i våra beräkningar. Mot bakgrund av de bedömningar som redovisas ovan har investeringarna inom varuhandeln 1975–1980 antagits minska i volym med 2,4 % per år i alternativ I och 5,0 % per år i alternativen II och III. I alternativ IV har investeringarna antagits minska med 6,4 % i volym per år under perioden 1975–1980. Investeringsprognosen för detta alternativ bygger dock till skillnad från de övriga alternativen på mer schablonmässiga beräkningar. Underlag för att precisera eventuella effekter på handelns investeringsbehov av förändringar i arbetstiden har inte varit tillgängligt. De totala investeringarna inom varuhandeln 1975 utgjorde ca 2 400 milj. kr. uttryckt i 1974 års priser. Härav svarade investeringarna i inventarier, fordon m. m. för drygt 2/3.

Enligt enkätsvaren kommer varuhandelns investeringar 1975–1977 att ligga på samma nivå som under 1970-talets första hälft. För den senare delen av prognosperioden anger dock enkätsvaren en kraftig nedgång i investeringarna. Genom särskilda undersökningar och erfarenheter från tidigare enkäter vet man att företagen inte har planer som sträcker sig så långt in i framtiden som fem år.¹ Den bedömning beträffande varuhandelns investeringsutveckling som här gjorts innebär en betydande uppjustering av enkätundersökningens resultat.

7.3.7 Samfärdsel

Till samfärdelsektorn räknas transporter samt post och tele. Sektorn svarade 1975 för ca 7 % av såväl den totala produktionen som den totala sysselsättningen mätt i timmar. Sektorn tog i anspråk en något högre andel av de totala investeringarna detta år, nämligen drygt 8 %. Transporterna svarade för ca 3/4 av produktionen resp. sysselsättningen inom sektorn och post och tele således för återstoden.

Den redogörelse för utvecklingen inom samfärdelsektorn som här ges bygger i stor utsträckning på planer och material som insamlats och bearbetats i samarbete med kommunikationsdepartementet. Först redogörs för person- och godstransporternas utveckling. I de följande två avsnitten behandlas investeringarna i transportapparaten samt post- och televerkets utveckling. Därefter redogörs för pågående trafikpolitiska utredningsarbete. I ett sista avsnitt anges produktions-, sysselsättnings- och produktivitetsutvecklingen för samfärdelsektorn som helhet.

Transportutvecklingen

Persontransporter. Under perioden 1960–1973 ökade hushållens reseutgifter med i genomsnitt ca 4,5 % per år i volym, vilket kan jämföras med en genomsnittlig årlig volymökning på ca 3 % för den totala privata konsumtionen. Den snabba ökningen i reseutgifterna sammanhänger främst med personbilismens utveckling.

Ökningen i antalet hushåll med tillgång till personbil i förening med utbyggnaden av kollektivtrafiken har för flertalet människor inneburit en allt större regional rörelsefrihet. Detta har bl. a. kommit till uttryck genom en

¹ Se t. ex. den undersökning rörande företagens planeringsrutiner som redovisas i samarbetsutredningens betänkande Företag och samhälle (SOU 1970:41), Stockholm 1970.

kraftig ökning av *arbetsresorna*. Dessa resor kan överslagsmässigt anses svara för hälften av det totala persontransportarbetet. Ökningen av *arbetsresorna* är en följd av det ökade bilinnehavet, tätorternas större utbredning genom en utglesning av boendet, koncentrationen av arbetsplatserna m. fl. faktorer. Även om utvecklingen i en del fall medfört förlängda restider mellan bostad och arbetsplats har den också inneburit att människorna fått tillgång till en större och mer differentierad arbetsmarknad samtidigt som en mer spridd bosättning möjliggjorts.

Ökningen av *serviceresorna* har nära samband med den koncentration som ägt rum av olika servicefunktioner, t. ex. detaljhandel, skolor m. m. En stor del av *serviceresorna* utförs med bil. Den kollektiva trafiken fyller dock här en väsentlig funktion för stora grupper av människor. Också *fritidsresorna* har successivt ökat i samband med den ökade fritiden, urbaniseringen och de ökade inkomsterna. Service- och fritidsresorna torde vardera svara för ca 25 % av det totala persontransportarbetet.

Under perioden 1960–1973 ökade som framgår av tabell 7.24 det totala persontransportarbetet, mätt i personkm, med i genomsnitt 4,4 % per år. Praktiskt taget hela denna utveckling förklaras av personbilismens tillväxt. 1973–1980 beräknas det totala persontransportarbetet öka med 1,5 à 2 % per år, vilket innebär en kraftig sänkning jämfört med tidigare utvecklingstendenser. Det bör dock framhållas att tillgängliga data tyder på att en – jämfört med 1960-talets förhållanden – viss dämpning i persontransportarbetets ökningstakt inträffat redan 1970–1973. Den bedömning för den fortsatta utvecklingen under 1970-talet som här redovisas innebär således att denna tendens kommer att ytterligare förstärkas. De kollektiva trafikmedlen förutses hålla sin tidigare utvecklingstakt relativt väl uppe. Den tidigare trendmässiga minskningen i kollektivtrafikens andel av det totala persontransportarbetet bedöms som en följd härav komma att förbytas i en konstant eller eventuellt svagt ökande andel.

Det framtida transportarbetet med *personbil* har beräknats utifrån antaganden om bilbeståndets utveckling och dess genomsnittliga utnyttjande med avseende på årlig kör längd och beläggning. Personbilsbeståndet 1980 har beräknats enligt tre skilda metoder. De tre metoderna ger emellertid ungefär samma resultat, nämligen ett fordonsantal om ca 3,1 milj. 1980. Detta har bedömts utgöra en övre gräns för antalet personbilar år 1980. Med hänsyn till vissa bedömningar beträffande bl. a. den framtida energiförsörjningen har även ett prognosalternativ som innebär ett bilantal om 3,0 milj. 1980 utarbetats. Även medelkörsträcken 1980 har bedömts mot bakgrund av samma förutsättningar som gäller i det högre resp. lägre prognosalternativet för bilbeståndet. Vad gäller medelantalet passagerare per personbil förutses en viss sänkning till 1980. Personbilarnas transportarbete skulle enligt de angivna förutsättningarna komma att uppgå till 67–72 miljarder personkm 1980.

Busstrafiken ökade mycket snabbt under perioden 1960–1973. Den mest expansiva delen av denna trafik har under senare år varit den långväga länje- och beställningstrafiken. Som framgår av tabell 7.24 förutses busstrafikens snabba tillväxt fortsätta även under perioden 1973–1980. Expansioner bedöms bli mest markerad vad gäller tätortstrafiken, där bussarnas kapacitet torde komma att höjas genom olika åtgärder såsom separering av busstra-

Tabell 7.24 Inrikes persontransporter i personkm 1960–1980

Transportmedel	Årlig förändring (%)		Fördelning på olika transportmedel (%)		
	1960–1973	1973–1980	1960	1973	1980
Personbil	4,9	1,2–2,2	77,0	81,7	81–82
Buss	5,6	2,1–2,6	8,1	9,4	9,5–10
Tunnelbana, spårväg	1,6	3,5	2,1	1,5	1,5
Järnväg	–0,8	0,9	12,1	6,2	5,5–6
Luftfart	11,3	8,3	0,5	1,1	1,5
Sjöfart	0,0	0,0	0,2	0,1	0,0
Samtliga transportmedel	4,4	1,4–2,2	100,0	100,0	100,0
därav kollektiv trafik	2,6	2,1	23,0	18,3	18–19
Totalt transportarbete i miljarder personkm	–	–	43,1	75,5	83–88

Källa: Transporter i Sverige (Ds K 1975:4).

fiken från annan trafik och införande av express- och snabbustrafik.

Persontrafiken på järnväg minskade under större delen av 1960-talet. Efter år 1967 har dock trenden för totala antalet järnvägsresor varit uppåtående. För perioden 1973–1980 bedöms järnvägens persontransportarbete öka med inemot 1 % per år, vilket skall jämföras med en minskning med 0,8 % per år 1960–1973. Järnvägens andel av det totala persontransportarbetet förutsätts dock komma att minska något. De områden där järnvägen bedöms ha de största förutsättningarna att på sikt hävda sig är lokaltrafik i de större tätortsregionerna, fjärrtrafik (inkl. intercitytrafik) i trafikstarka relationer på avstånd upp till omkring 600 km samt fjärrtrafik, främst med sov- och liggvagnar, på större avstånd än 600 km.

Åren 1960–1973 ökade persontransporterna med flyg med i genomsnitt 11,3 % per år. Den snabba ökningen sammanhänger bl. a. med en kraftig utbyggnad av flygplatssystemet under samma period. Förhållandet att flertalet större orter på de avstånd, där flygets konkurrenskraft i första hand ligger, redan nu har reguljära flygförbindelser, innebär att utvecklingen fram till 1980 främst blir beroende av den allmänna trafikökningen på befintliga linjer. En dämpning i trafikökningen för flyget ter sig därför sannolik. Ytterligare en faktor som talar härför är den relativa kostnadsfördyringen inom flyget på grund av de kraftigt ökade drivmedelspriserna som följt med den ändrade situationen på oljemarknaden. 1973–1980 kommer enligt kommunikationsdepartementets bedömning flygtrafiken att öka med 8,3 % per år.

Godstransporter. Under 1960-talet ökade godstransporterna mycket snabbt. Särskilt gäller detta transporterna med lastbil. Även godstransporterna med järnväg ökade, dock i betydligt långsammare takt. De stora skillnaderna i tillväxttakt har bl. a. inneburit att järnvägens andel av de totala godstrans-

Tabell 7.25 Inrikes godstransporter i tonkm 1960–1980

Transportmedel	Årlig förändring (%)		Fördelning på olika transportmedel (%)		
	1960– 1973	1973– 1980	1960	1973	1980
Lastbil	9,7	4,1–5,0	29,0	46,2	45,5–42,7
Järnväg	4,1	4,0–5,1	46,6	37,3	36,4–34,7
Fartyg	8,4	8,3–14,2	9,4	12,8	16,7–21,3
Flottning	-5,0	-8,1	15,0	3,7	1,5–1,3
Samtliga transportmedel	5,9	4,3–6,2	100,0	100,0	100,0
Totalt transportarbete i miljarder tonkm	-	-	23,4	49,1	66–75

Källa: Transporter i Sverige (Ds K 1975:4).

porterna minskat, medan lastbilarnas andel ökat kraftigt. Den snabba ökningen i efterfrågan för godstransporter under 1960-talet sammanhänger med den höga aktiviteten inom bygnads- och anläggningsverksamheten, industriproduktionens kraftiga tillväxt, den ökande utrikeshandeln samt förändringarna i näringslivets och befolkningens lokalisering.

Godstransporternas utveckling mätt i tonkm framgår av tabell 7.25. En jämförelse mellan kommunikationsdepartementets antaganden beträffande utvecklingen för de variabler som ligger till grund för kalkylerna för perioden 1973–1980 och långtidsutredningens bedömningar av utvecklingen för motsvarande variabler har gjorts.¹ Vad gäller förutsättningarna beträffande produktionsutvecklingen inom olika sektorer synes god överensstämmelse föreligga. Även andra jämförelser som gjorts talar för att de godstransportprognoser som redovisas i tabell 7.25 är konsistenta med långtidsutredningens bedömningar av samhällsutvecklingen. Beroende av bl. a. alternativa förutsättningar beträffande vissa variabler som styr efterfrågan för godstransporter redovisas i tabell 7.25 utvecklingen enligt ett högre och ett lägre alternativ.

Lastbilstransporterna ökade mycket snabbt under 1960-talet, beroende främst av den höga tillväxttakten i bostadsbyggandet och inom den lättare industrin. Vissa strukturella förändringar inom industrin under denna period bidrog också till att efterfrågan för lastbilstransporter ökade snabbt. Här kan nämnas den successiva utbyggnad av underleverantörssystem som ägt rum samt de ökade kraven på snabba leveranser och minskad lagerhållning inom företagen.

Den tidigare kraftiga expansionen av lastbilstransporterna har successivt övergått i en lägre ökningstakt. Beräkningarna pekar på en tillväxt i transportarbetet på 4 à 5 % per år 1973–1980. Perioden 1960–1973 ökade lastbilstransporterna med i genomsnitt 10 % per år. Efterfrågetillväxten för kortväga lastbilstransporter – varmed här avses transporter på sträckor upp till 30 mil – bedöms bli svag, beroende på bl. a. en jämfört med 1960-talet avsevärt lägre aktivitet inom bostadsbyggandet under prognosperioden. För de långväga

¹ Kalkylerna bygger på antaganden beträffande utvecklingen av produktion, konsumtion, export och import för enskilda varuslag såväl för landet som helhet som regionalt. Prognoserna över gods-transportarbetet totalt och dess fördelning på olika transportmedel har erhållits genom summering av de varugruppvisa bedömningarna.

lastbilstransporterna bedömas däremot den snabba expansionstakten under senare år bli bestående även under åren fram till 1980.

Godstransporterna med *järnväg* har som redan påpekats ökat i omfattning under perioden 1960–1973 – dock i betydligt lägre takt än lastbilstransporterna. Malmtransporterna svarar för nära 30 % av järnvägens transportarbete. Även metaller, rundvirke och skogsindustriprodukter svarar för betydande andelar av transportarbetet på järnväg. Dessa varuslag transporteras ofta över relativt korta sträckor. Järnvägens konkurrenskraft på de mindre avstånden sammanhänger med att det här är fråga om regelbundna transporter samt stora sändningsstorlekar som lämpar sig för systemtransporter.

Åren 1973–1980 kan godstransporterna med järnväg beräknas öka med 4–5 % per år, dvs. i ungefär samma takt som under perioden 1960–1973. Tillsammans med kalkylerna för övriga trafikgrenar innebär detta att järnvägens andel av de totala godstransporterna minskar något.

För inrikes godstransporter med *fartyg* förväntas en fortsatt kraftig ökning under prognosperioden. Den förutsedda utvecklingen sammanhänger bl. a. med utbyggnaden av den inhemska oljeraffineringen och Stålverk 80.

Investeringar i transportapparaten

Landtransporter exkl. järnvägstrafik. Hit räknas investeringar i yrkesmässig lastbils- och busstrafik, drosktrafik samt spårvägar och tunnelbanor.

Utvecklingen av såväl lastbilsparken som släpfordonsbeståndet har under lång tid karaktäriserats av en stark ökning i de allra tyngsta fordonsklasserna och i viss mån även i de lättaste viktklasserna. Mellan åren 1960 och 1973 ökade antalet lastbilar i landet med 21 %. Lastbilarnas genomsnittliga lastförmåga däremot ökade avsevärt snabbare eller med 57 %. Utvecklingen inom lastbilsparken har vidare karaktäriserats av ett större inslag av specialfordon. Ett intressant drag i den transporttekniska utvecklingen är den integrering som f. n. äger rum av transportsystemen inom lastbilstrafiken med transportkundernas produktion och varudistribution. Den pågående snabba utbyggnaden av terminalanläggningar för lastbilstrafiken utgör ett led i denna utveckling.

Investeringarna i den yrkesmässiga lastbilstrafiken samt fasta anläggningar i form av terminaler etc. för denna kan bedömas utgöra 550–600 milj. kr. per år 1976–1980 i 1974 års priser.

En stor del av bussparken kommer att behöva förnyas under slutet av 1970-talet. Detta beror i huvudsak på de betydande nyanskaffningarna i samband med högertrafikomläggningen 1967. Totalt kan behovet av investeringar i bussar beräknas uppgå till 300–400 milj. kr. per år perioden 1976–1980, uttryckt i 1974 års priser. Investeringarna i taxibilar beräknas uppgå till ca 130 milj. kr. per år uttryckt i samma års priser. Investeringarna i spårvägar och tunnelbana utgjorde 1975 ca 210 milj. kr. Under perioden 1975–1980 beräknas dessa investeringar minska relativt kraftigt.

Vägar och gator. Väg- och gatuinvesteringarna räknas i nationalräkenskaper inte till samfärdssektorn. Eftersom dessa investeringar har ett starkt samband med samfärdssektorns utveckling redovisas de ändå här.

Under 1960-talet ökade väg- och gatuinvesteringarna med i genomsnitt 4,9 % per år i volym. Utbyggnaden av väg- och gatunätet har främst inriktats på en anpassning av kapaciteten på de allmänna trafiklederna till trafikökningen samt på sådana vägföretag som har särskild betydelse för näringslivets transporter. En relativt stor andel av de totala investeringarna har skett i form av beredskapsarbeten. Under de senaste åren har väg- och gatuinvesteringarna minskat. Nedgången i de kommunala investeringarna i vägar och gator har ett klart samband med minskningen i bostadsbyggandet under 1970-talets första hälft. På den statliga sidan sammanhänger den med det minskade behov av beredskapsarbeten som följt av det mycket gynnsamma arbetsmarknadsläget som varit rådande under de senaste åren.

Prognosen för väg- och gatuinvesteringarnas utveckling 1976–1980 bygger vad gäller den statliga sidan på material från vägverket samt vad gäller den kommunala sidan på kommunenkäten (KELP) hösten 1974. Uppgifterna från KELP-undersökningen har omräknats med hänsyn till den av långtidsutredningen förutsedda utvecklingen för bostadsbyggandet under prognosperioden. Vidare har bedömningar gjorts av utvecklingen för det enskilda vägbyggandet samt beredskapsarbetenas omfattning. På grundval av detta material samt bedömningar i övrigt har de totala väg- och gatuinvesteringarna beräknats till i genomsnitt 2 050 milj. kr. per år 1976–1980 uttryckt i 1974 års priser. 1975 uppgick väg- och gatuinvesteringarna till ca 2 150 milj. kr. uttryckt i samma års priser. I förhållande till 1975 års nivå svarar den här redovisade prognosen mot en årlig minskning i de totala väg- och gatuinvesteringarna med ca 1 % per år.

Järnvägstrafik. I förhållande till folkmängden är det svenska järnvägsnätet – trots nedläggningar under de senaste decennierna – fortfarande det största i Europa. Järnvägsnätets stora omfattning, den höga biltätheten samt industrins och befolkningens fortgående koncentration till tätorterna har lett till att trafikintensiteten blivit mycket låg på vissa delar av nätet. SJ erhåller särskild ersättning för driften av det icke lönsamma nätet. Det ersättningsberättigade järnvägsnätet 1974 utgjorde 53 % av den totala banlängden, men svarade endast för ca 8 % av det totala trafikarbetet.

Enligt SJ:s planer skall spår och kontaktledningarna på huvudlinjerna successivt upprustas till en standard som medger en hastighet av 160 km/tim. för tåg i persontrafik. I de mer trafikstarka relationerna har investeringar i form av anläggandet av dubbelspår genomförts under senare år. En viktig del i SJ:s investeringsprogram avser utbyggnaden av fjärrblockeringsssystemet. Detta innebär att växlar och signaler fjärrstyrs från centrala ställverk. En betydande utbyggnad av detta system har skett under senare år. Linjekapaciteten har härigenom kunnat höjas väsentligt samtidigt som tågföringens säkerhet och kvalitet förbättrats. Härtill kommer att behovet av personal minskat. Fjärrblockeringen omfattade vid slutet av år 1974 drygt hälften av affärsbananätet. En fortsatt snabb utbyggnad planeras. Ett system som möjliggör automatisk hastighetsövervakning utreds f. n. inom SJ. För den centrala planeringen och styrningen av godstrafiken har SJ byggt upp ett särskilt datasystem. Detta har bl. a. möjliggjort ett väsentligt effektivare vagnutnyttjande. Ett datasystem för automatisk platsbokning har utvecklats och successivt tagits i bruk under 1970-talet.

I fråga om vagnparken har SJ genomfört betydande nyanskaffningar under

senare år. Dessa har främst utgjort ersättning för äldre omoderna vagnar. Under perioden 1960–1974 har lastkapaciteten ökat med 18 % trots att antalet vagnar minskat under samma period. Äldre lok ersätts successivt av nya med betydligt högre prestanda. För att närmare undersöka möjligheterna att avsevärt höja tåghastigheten utan större förändringar av bansystemet har SJ 1975 inlett provkörningar av ett nytt snabbtåg med bättre aerodynamisk utformning och med lutningsbar vagnkorg. Om detta utvecklingsarbete blir framgångsrikt och marknadsförutsättningarna föreligger kommer lokdragna express- och snälltåg att kunna ersättas med motorvagnståg byggda för hastigheter upp till 200–220 km/tim.

Investeringsbehovet i järnvägstrafiken 1976–1980 har bedömts uppgå till i genomsnitt ca 560 milj. kr. per år i 1974 års priser. I förhållande till föregående femårsperiod innebär detta en ökning i investeringsvolymen med i genomsnitt 4,3 % per år.

Luftfart. Introduktionen av jetflygplan samt den allmänna ökningen av flygplanens storlek medförde en mycket kraftig stegring av trafikflygets transportkapacitet under 1960-talet. Under perioden fram till 1980 kan på de långväga internationella linjerna en fortsatt gradvis övergång till allt större flygplan av bl. a. jumbojettyp väntas. På kortare internationella linjer kommer bl. a. för SAS vidkommande DC 9 fortfarande att vara den dominerande flygplanstypen under de närmaste åren, men en övergång till större flygplan med plats för upp till 300 passagerare kan komma att ske på de trafikstarkaste linjerna. En snabb teknisk utveckling pågår även av mindre jetflygplan för kortdistans, vilket för Sveriges vidkommande är liktydigt med stora delar av inrikesflyget. Man torde på sikt kunna räkna med att linjetrafiken i landet främst kommer att ombesörjas av dels en större typ av jetflygplan avsedd för 100 till 150 passagerare och som trafikerar de mest trafikstarka destinationerna, dels en mindre typ av jetflygplan med plats för 70 till 90 passagerare att användas på flertalet övriga inrikes linjer. Härutöver kan uppkomma behov av särskilda mindre flygplan för lokal- och matartrafik samt trafik på linjer med litet passagerarunderlag.

Investeringarna i flygplansflottan bedöms bli relativt omfattande under återstoden av 1970-talet. De totala investeringarna 1976–1980 kan enligt flygbolagens planer beräknas till 1,5–1,6 miljarder kr. I volym svarar detta mot en ökning på 7–8 % per år jämfört med förhållandena perioden 1971–1975.

Den snabba utvecklingen när det gäller flygplansmateriel samt passagerar- och fraktsättning innebär stora krav på utbyggnad av anläggningar för flygplansövervakning, stationsbyggnader, banförlängningar och andra åtgärder för att höja kapaciteten och den operativa standarden i luften och på marken. Under perioden 1976–1980 domineras för luftfartsverkets del investeringarna av tre stora projekt, nämligen Göteborg-Landvetters flygplats, den nya utrikesterminalen på Arlanda samt utbyggnaden av trafiklednings-systemet. Tillsammans svarar dessa tre projekt för ca 75 % av luftfartsverkets investeringar under ifrågavarande period. Därutöver beräknas medel för en fortgående upprustning av luftfartsverkets övriga flygplatser vad avser bl. a. säkerhetsmässig standard och kapacitet. Det fortsatta flygplatsbyggandet under återstoden av 1970-talet väntas i huvudsak avse mindre projekt. Totalt beräknas investeringarna i flygplatser och utrustning för dessa komma att utgöra ca 950 milj. kr. under prognosperioden, uttryckt i 1974 års priser.

Sjöfart. Sjöfarten utpräglat internationella karaktär medför att den svenska handelsflottans fortsatta utveckling blir beroende av dels taktiken för den sjöburna världshandelns framtida ökning, dels andra länders fartygsinvesteringar och sjöfartspolitik i övrigt. Den internationella högkonjunkturen 1972 och 1973 tillsammans med en förutsatt framtida stark ökning av i första hand oljetransporterna utlöste en investerings- och fraktboom inom världssjöfarten. Omfattande beställningar av stora tankfartyg gjordes 1973 och 1974. I mitten av 1974 utgjorde dessa beställningar 75 % av det då befintliga tanktonnaget. Prishöjningarna på olja sedan hösten 1973 och den djupa internationella lågkonjunkturen 1974–1975 har ändrat perspektiven. En stor del av världens tankfartyg och kombinerade tank- och torrlastfartyg ligger f. n. upplagd. Samtidigt pekar den ineliggande orderstocken även efter reduktion för gjorda avbeställningar på ett överutbud av främst tankfartyg åtminstone fram till 1980. Via den stora flottan kombinerade fartyg, dvs. båtar som kan transportera såväl olja som torrlast, sprider sig utbudstrycket till torrlastmarknaden.

Betydande osäkerhet råder f. n. om både behovet av och tillgången på tonnage de närmaste åren. Den allmänna bedömningen synes vara att öknings-takten för den sjöburna handeln och främst då oljeskeppningarna blir lägre än vad tidigare förutsetts, frågan är hur mycket lägre. En allt mer protektionistisk internationell sjöfartspolitik kan vidare komma att försämra den svenska rederinäringens konkurrensmöjligheter vad gäller fjärrlinjefarten. Med hänsyn till den rådande osäkerheten har utarbetats två prognoser. Dessa bygger på dels inom sjöfartsverket utförda studier, dels en särskild expertstudie rörande den internationella sjöfarts- och varvssituationen.

I det högre kalkylalternativet antas handelsflottans värde oförändrat, mätt i konstanta nybyggnadspriser. De med ledning av bl. a. utestående kontrakt beräknade ändringarna i handelsflottans sammansättning innebär dock att totala tonnaget ökar med drygt 1 milj. ton brutto, från knappt 7 milj. ton vid slutet av 1974 till 8 milj. ton vid slutet av 1980. En fortsatt snabb förnyelse av tonnaget för att upprätthålla handelsflottans konkurrenskraft förutsätts. Bruttoinvesteringarna i handelsflottan 1976–1980 bedöms i detta kalkylalternativ utgöra i genomsnitt 1 660 milj. kr. per år, avgången genom försäljningar m. m. 600 milj. kr. per år och nettoinvesteringarna således 1 060 milj. kr. per år. (Samtliga belopp är angivna i 1974 års priser.) I förhållande till den genomsnittliga investeringsvolymen 1971–1975 innebär detta en minskning med 7,0 % per år.

Det lägre alternativet förutsätter en väsentlig ogynnsammare utveckling inom tankmarknaden. Utrymme föreligger då knappast för en ökning av det svenska tanktonnaget räknat från 1974 års nivå. De likviditetssvårigheter som följer av bl. a. de låga tankfrakterna påverkar också investeringarna i andra fartygskategorier. Handelsflottans storlek 1980 i tonnage förutsätts i detta alternativ vara något lägre än 1974. Nettoinvesteringarna under perioden 1976–1980 bedöms här uppgå till i genomsnitt 670 milj. kr. per år uttryckt i 1974 års priser. Avgången av fartyg genom försäljningar m. m. förutsätts ha samma omfattning som i det tidigare alternativet. I förhållande till den genomsnittliga nivån 1971–1975 svarar den senare kalkylen mot en minskning i investeringsvolymen under prognosperioden med 15,1 % per år.

Kommunernas investeringar i hamnar och hamnutrustning samt sjöfartsverkets investeringar i isbrytare, utrustning för lotsväsendet m. m. beräknas uppgå till i genomsnitt ca 180 milj. kr. per år under perioden 1976–1980. Detta svarar mot en i stort sett oförändrad investeringsvolym jämfört med perioden 1971–1975. Under perioden krävs investeringar i kajer, kranar och magasin för gods i enhetslaster. Det ökade antalet fritidsbåtar medför ökat behov av investeringar i anläggningar för småbåtar.

Posttrafiken

Posttrafiken, dvs. befordran av brevfräsändelser, tidningar och paket, ökade under första hälften av 1960-talet med ca 4,2 % per år. Vid mitten av 1960-talet dämpades tillväxten i posttrafiken påtagligt. Den årliga volymtillväxten i posttrafiken 1965–1975 kan beräknas till ca 1,7 %. Den lägre tillväxten kan i viss utsträckning sättas i samband med de portohöjningar som postverket av kostnadsskäl tvingats vidta under denna period. Under perioden 1975–1980 bedöms posttrafiken öka med i genomsnitt 1–2 % per år.

Försändelseslagen mass- och gruppkursband har, liksom direktreklamen över huvud taget, ökat snabbt sedan 1960. En något långsammare ökningstakt än under 1960-talet och början av 1970-talet är dock trolig. Bl. a. kan den lagstiftning vad gäller användandet av datalagrade adresser för reklam och informationsändamål som genomförts under senare år innebära att en viss dämpning av denna trafik kommer till stånd. Postverkets distribution av tidningar har minskat sedan 1960-talets början. För den närmaste 5-årsperioden torde man kunna räkna med en tämligen oförändrad volym när det gäller distributionen av dagstidningar, men med en viss minskning i fråga om veckotidningar och tidskrifter.

Postens tjänster inom varudistributionen begränsas till lättgodis med kollin om högst 20 kg vikt. Denna marknad utvecklades positivt fram till mitten av 1960-talet men har därefter stagnerat. Postverkets andel av denna trafik har trots detta ökat. Av stor betydelse för postens pakettrafik är postorderhandelns utveckling. En sammanvägning av de nämnda faktorerna anger att en ökning i postens paketrörelse med i genomsnitt 2 % per år 1975–1980 kan förväntas.

Bland postverkets aktiviteter ingår också busstrafik i huvudsak i de inre delarna av Norrland, den s. k. postdiligenstrafiken. Underlaget för denna trafik har successivt försvagats till följd av den fortgående urbaniseringen och ökande biltätheten. För återstoden av 1970-talet förväntas en fortsatt nedgång i diligenstrafiken även om minskningstakten beräknas bli långsammare än under de senaste åren.

Poströrelsens utpräglad personalintensiva karaktär medför att möjligheterna att genom rationaliseringar begränsa väntade personalkostnadsökningar ägnas stor uppmärksamhet. Bland större rationaliseringsprojekt kan nämnas införandet av ett nytt kassamaskinsystem för ca 750 större postanstalter i landet, vilket möjliggör central bokföring av alla typer av transaktioner som förekommer i postkassorna. Det nya systemet beräknas vara helt infört under 1978. I syfte att ytterligare rationalisera betalningsrutinerna inom postgirot införs f. n. ett automatiskt bokföringssystem som bl. a. bygger på optisk

inläsning på betalningsdokumenten. Till rationaliseringssträvandena kan också räknas den pågående försöksverksamheten med maskinell brevsortering på basis av postnumren.

Mot bakgrund av bl. a. de ovan nämnda rationaliseringsåtgärderna och den väntade ökningen i posttrafiken kan totala antalet sysselsatta vid postverket förutses öka från 41 700 1975 till 42 700 1980.

Postverkets investeringar 1976–1980 förutses utgöra i genomsnitt 130 milj. kr. per år uttryckt i 1974 års priser. Investeringarna 1975 kan beräknas till 120 milj. kr. I förhållande till den genomsnittliga investeringsnivån 1971–1975 svarar prognosen mot en volymökning om 10,6 % per år i postverkets investeringar.

Teletrafiken

Televerkets verksamhet har under efterkrigstiden expanderat mycket snabbt. Prognoserna för 1975–1980 pekar på en fortsatt snabb expansion. Den dominerande rörelsegrenen är telefonrörelsen, som svarar för 90 % av televerkets totala intäkter. Antalet installerade telefonapparater och huvudledningar ökade med drygt 4 % per år 1960–1975. En viss dämpning av den årliga ökningstakten har successivt skett. För perioden 1975–1980 väntas antalet installerade telefonapparater öka med i genomsnitt 2,5 % per år. Antalet markeringar i telefontrafiken inom Sverige beräknas öka med ca 3 % per år under samma period. Telefontrafiken till utlandet beräknas öka avsevärt snabbare eller med ca 9,5 % per år 1975–1980. Den högre tillväxttakten för utlandssamtalen förklaras till stor del av det relativa förbilligande som den successivt genomförda automatiseringen av denna trafik innebär.

Telexrörelsen har i Sverige liksom i andra länder haft en mycket snabb utveckling. Denna har bl. a. inneburit att telexrörelsen erövrat en betydande marknadsandel från den konventionella telegramtrafiken. Antalet telexanslutningar har sedan 1960-talets början ökat med ca 10 % per år. 1975–1980 beräknas antalet telexanslutningar öka med ca 7 % per år.

Datakommunikation över telenätet är en snabbt expanderande verksamhet som genom datateknikens allmänna utbredning i samhället enligt televerket på sikt kan väntas bli en stor rörelsegren vid sidan av telefonrörelsen. Det allmänna telefonnätet är av flera skäl ett inte helt tillfredsställande medium för överförande av datainformation. För att bättre kunna tillgodose de framtida kraven från kunderna har televerket anlagt ett separat provdatanät för att härigenom erhålla erfarenheter för ett eventuellt framtida permanent datanät. Provnätet började tas i drift under 1975. Sammanlagt kommer enligt televerket ett 100-tal kunder i de tre storstadsregionerna att anslutas till nätet. Enligt televerkets nu gällande planer avses ett allmänt datanät tas i bruk i slutet av 1977.

Som ett led i ett pågående rationaliseringsprojekt omorganiserades televerket till stora delar 1975. Projektet gäller särskilt verkets centralförvaltning. De kostnadsbesparingar som detta projekt möjliggör beräknas dock i huvudsak realiseras först i början av 1980-talet. Bland andra rationaliserings-

projekt under utredning eller genomförande kan nämnas fullständig övergång till ADB-baserat system för framställning av telefonkataloger, förbättrat faktureringsystem baserat på en mer fullständig användning av ADB-teknik, m. m.

Antalet anställda vid televerket beräknas som ett resultat av bl. a. pågående rationaliseringsarbete minska från ca 41 000 1975 till ca 40 000 1980.

Televerkets investeringsbehov är starkt beroende av utvecklingen inom andra samhällssektorer, främst bostadsbyggande och industrietablering, men även av den allmänna standardförbättringen i samhället. Den sistnämnda faktorn kan ta sig uttryck i att allt fler hushåll efterfrågar mer än ett abonnemang eller att hushållen skaffar sig telefon till sina fritidsbostäder. Den pågående utglesningen av de större tätorterna, främst då de tre storstäderna men även andra större tätorter, ställer stora krav på både till- och nybyggnad av stationer och utbyggnad av helt nya nät. En sammanvägning av effekterna av olika investeringspåverkande faktorer anger ett investeringsbehov på i genomsnitt ca 1,3 miljarder kr. per år 1976–1980, uttryckt i 1974 års priser. I förhållande till den genomsnittliga nivån 1971–1975 innebär det en minskning i investeringsvolymen med 1 % per år under senare hälften av 1970-talet.

Pågående trafikpolitiskt utredningsarbete

Ett omfattande utredningsarbete rörande olika trafikpolitiska frågor pågår f. n. I detta avsnitt ges en kortfattad presentation av aktuella utredningar som är av intresse i ett trafikpolitiskt sammanhang och vilkas resultat kan påverka sektorns utveckling på längre sikt.

För att utreda vissa trafikpolitiska frågor tillsattes under 1972 den *trafikpolitiska utredningen*. Enligt utredningens direktiv ställs det ökade krav på trafiksektorns samplanering med andra samhällssektorer. Trafiksektorn måste ses i ett vidare samhällsekonomiskt perspektiv varvid det blir nödvändigt att i högre grad än hittills förena den marknadsmässiga rörelsefriheten med en planmässig samordning och styrning. I ett 1975 avgivet delbetänkande har utredningen redovisat resultatet av sina hittillsvarande överväganden beträffande i första hand järnvägs- och lastbilstrafiken.¹ De i sammanhanget framförda förslagen och synpunkterna bygger på förutsättningen om oförändrade förhållanden vad avser kostnadsansvaret. Utredningens avsikt är att i en andra etapp överväga kostnadsansvarets utformning och tillämpning. I den senare etappen avser utredningen också att behandla sjöfartens speciella problem.

Vad gäller godstrafiken föreslår utredningen en ändrad taxeutformning vid SJ. Bl. a. föreslås införande av en särskild tariff för enhetslaster som främjar kombinerade transporter i samverkan mellan SJ och övriga transportföretag. Beträffande lastbilstrafiken föreslår utredningen att högsta tillåtna fordonslängd minskas från 24 till 18 meter. Åtgärder enligt dessa förslag bör enligt utredningen göra järnvägstransporter mer attraktiva jämfört med lastbilstransporter. Utredningen föreslår vidare att en särskild trafikplaneringsnämnd inrättas med utredande, planerande och samordnande uppgifter. I fråga om persontrafiken föreslår utredningen en ny persontaxa för SJ. Den

¹ Trafikpolitik – behov och möjligheter. Betänkande av trafikpolitiska utredningen (SOU 1975:66), Stockholm 1975.

skall gälla resor av regional och interregional karaktär. Den skall anknyta till den regionalpolitiska ortsklassificeringen. Vidare föreslås här ett nytt rabattkort som berättigar till ett visst antal resor till nedsatt pris och som närmast tar sikte på det långväga resandet.

Den s. k. *trafikplaneringsutredningen* tillkallades 1970 för att leda utarbetandet av en modellplan för regional trafikplanering. Utredningen har utarbetat underlag till anvisningar för en regional trafikplanering som omfattar hela landet och medverkat i planeringsarbetet i de två modelläna Östergötland och Norrbotten. Utredningen biträder f. n. kommunikationsdepartementet i utvärderingen av de av länsstyrelserna framlagda trafikplanerna.

Den s. k. *kollektivtrafikutredningen* framhåller i sitt 1975 avgivna betänkande vikten av att beakta samspelet mellan bebyggelseplaneringen och förutsättningarna för en väl fungerande kollektivtrafik.¹ Utredningen konstaterar att stadsbyggandet på många håll lett till ökade standardskillnader mellan bilresor och kollektivresor. Fullföljandet av föreliggande planer kan medföra ytterligare försämrade förutsättningar för en god kollektivtrafik. I anledning härav föreslår utredningen att ett tillägg görs till byggnadsstadgan vari uttryckligen framhålls kollektivtrafiken som planeringsfaktor. Vidare föreslås vissa omdispositioner av statsbidragsgivningen till vägbyggande i syfte att underlätta kollektivtrafik, liksom att kommunerna genomför trafikreglerande och trafiksanerande åtgärder för att förbättra den kollektiva trafikens framkomlighet.

I början av 1974 tillsattes utredningen avseende *regionalt gällande generella trafikrabatter*. Utredningen skall pröva frågan om införandet av regionalt gällande rabatter av typ periodkort eller liknande. Rabatternas geografiska täckning, utformning och storlek skall närmare övervägas med hänsyn till omfattningen och inriktningen av trafiken och kostnaderna för denna.

Sammanfattning av kalkylerna

I detta avsnitt sammanfattas samfärdssektorns utveckling vad gäller produktion, sysselsättning, produktivitet och investeringar. Framställningen bygger genomgående på nationalräkenskapernas definitioner. Den redovisning som här ges gäller således sektorns totala produktion mätt som förädlingsvärde, sysselsättning, etc., oavsett om denna sker för inhemsk avsättning eller export. De prognoser i fysiska termer som redovisas ovan avser enbart inrikestransporter. Vägar och gator ingår inte i de uppgifter som här anges. Beroende av bl. a. dessa definitionsolikheter är de prognoser som här redovisas inte helt parallella med de prognoser i fysiska termer som redovisas ovan.

Åren 1970–1975 ökade produktionen i samfärdssektorn enligt nationalräkenskapernas uppgifter med i genomsnitt 5,5 % per år, se tabell 7.26.² Transporterna uppvisade en något snabbare tillväxt än sektorn som helhet. Av de skilda branscherna inom transportdelen uppvisade lastbilsåkerierna, sjöfarten och flygtrafiken en mycket snabb tillväxt, medan bl. a. järnvägen, taxi och hamnarna uppvisade en förhållandevis långsam produktionsstillväxt. Vad gäller hamnarna förklaras den långsamma produktionsutvecklingen – trots en snabbt ökande volym för såväl de inrikes som de utrikes transporter-

¹ Kollektivtrafik i tätort. Betänkande avgivet av utredningen om kollektivtrafik i tätorter (SOU 1975:47–48), Stockholm 1975.

² Beräkningen av produktionsvärdet för 1975 bygger på uppgift från konjunkturinstitutet.

Tabell 7.26 Samfärdelsektorns utveckling 1970–1980

	Värde 1975 ^a	Årlig procentuell förändring					
		1970– 1975 ^a	1975–1980 enligt sektors- studien	1975–1980 enligt LU:s kalkyler			
				Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
<i>Produktion</i>							
Hela sektorn	22 670	5,5	2,0	1,6	1,0	0,8	0,6
Sektorn exkl. sjöfart	3,8	–	–	–	–
<i>Sysselsättning (milj. timmar)</i>							
Hela sektorn	439	–1,5	0,0	–0,4	–0,9	–1,1	–1,4
Sektorn exkl. sjöfart	0,5	–	–	–	–
<i>Totala investeringar</i>							
Hela sektorn	5 200	2,6	– ^b	–3,6	–4,3	–4,3	–4,7
Sektorn exkl. sjöfart	3 820	–0,5	– ^b	–1,6	–2,4	–2,4	–2,8
<i>– därav byggnader o. anläggningar</i>							
Hela sektorn	1 790	3,3	– ^b	–4,1	–5,2	–5,2	–5,6
Sektorn exkl. sjöfart	1 790	3,3	– ^b	–4,1	–5,2	–5,2	–5,6
<i>– därav maskiner, transport- medel o. inventarier</i>							
Hela sektorn	3 410	2,1	– ^b	–3,4	–3,8	–3,8	–4,2
Sektorn exkl. sjöfart	2 030	–3,3	– ^b	0,6	0,0	0,0	–0,5

^a Uppgifter från nationalräkenskaperna samt konjunkturinstitutet. Värden i 1974 års priser.

^b Vad gäller investeringarna är uppgifterna enligt sektorstudien desamma som använts i modellkalkylerna.

na – främst av att delar av det lastnings- och lossningsarbete som utförs i hamnarna bortfallit i och med den växande containertrafiken. För post och tele har produktionsvärdet ökat betydligt långsammare än för samfärdelsektorn som helhet.¹

De kalkyler som utförts anger en produktionsutveckling för samfärdelsektorn under senare delen av 1970-talet som markant avviker från de tendenser som var rådande under decenniets första hälft. Enligt alternativ I, där den privata konsumtionen förutsätts öka med 3 % per år (40 timmars arbetsvecka), kommer sektorns produktion att öka med 1,6 % per år 1975–1980. Kalkylerna för alternativen II och III, där en lägre tillväxttakt – 2 % per år – antas för den privata konsumtionen, anger en betydligt långsammare produktionsutveckling, nämligen 1,0 % (40 timmar arbetsvecka) och 0,8 % (37,5 timmars arbetsvecka). Alternativ IV, där den privata konsumtionen antas öka med 1,5 % per år i volym och arbetstiden förutsätts förkortad till 37,5 timmar per vecka, anger en ännu lägre produktionsstillväxt, 0,6 % per år för 1975–1980, för samfärdelsektorn. Den högre produktionsstillväxten i alternativ I förklaras av att sektorer som efterfrågar förhållandevis mycket transporter beräknas växa snabbare i detta alternativ än i de senare.

¹ En betydande del av den höga produktionsstillväxten 1970–1975 inom samfärdelsektorn kan förklaras av den successiva dämpning i andelen reparationer och underhåll som skett under denna period.

Enligt de uppgifter beträffande planer m. m. som insamlats i sektorstudien kan produktionen i samfärdsektorn väntas öka med ca 2 % per år i volym 1975–1980, dvs. i något snabbare takt än i alternativ I enligt kalkylerna med den ekonometriska modellen. Till större delen förklaras den jämfört med 1970-talets första hälft markanta dämpning av sektorns produktions-tillväxt, som väntas, av utvecklingen för sjöfarten, vilken bedöms minska med ca 8 % per år i volym. Flertalet övriga delsektorer bedöms få en lägre tillväxttakt än under 1970-talets första hälft. Den dämpning i produktions-tillväxten som väntas i dessa fall är dock förhållandevis obetydlig.

Vad gäller produktiviteten ökade denna mycket snabbt eller med 7,1 % per år 1970–1975.¹ Under perioden 1975–1980 väntas produktiviteten inom samfärdsektorn öka med endast 2 % per år. Även här förklaras den starka dämpning i ökningstakten som förutses av utvecklingen inom sjöfarten. Oljetankers och andra typer av fartyg som redovisar höga fraktintäkter i förhållande till antalet ombordanställda väntas minska sin andel av den svenska handelsflottans produktionsvärde. Färjor och andra fartyg med ett förhållandevis lågt produktionsvärde per ombordanställd väntas däremot öka sin andel av sjöfartens produktionsvärde. Som följd härav väntas i de gjorda expertbedömningarna den genomsnittliga produktiviteten för sjöfartssektorn minska med 3,8 % per år. Enligt de bedömningar som gjorts i sektorstudien beräknas produktiviteten inom transporter öka med 2 % per år. Produktiviteten i post- och teletrafiken beräknas öka med ca 1,9 % per år. Det bör framhållas att om sjöfartens utveckling, och framför allt då oljefraktornas, inte blir så ogynnsam som här antagits så kan en betydligt högre produktivitetstillväxt förutses för samfärdsektorn under återstoden av 1970-talet.

Sysselsättningen inom samfärdsektorn, uttryckt i timmar, minskade med 1,5 % per år 1970–75, se tabell 7.26. En fortsatt minskning i sysselsättningsvolymen i timmar väntas under återstoden av 1970-talet. Minskningstakten bedöms dock – trots den kraftiga dämpning i produktionstillväxten som väntas – bli avsevärt långsammare än under första hälften av 1970-talet. Anledningen härtill är den betydligt lägre produktivitetstillväxt som förutses. Alternativ I svarar enligt utförda kalkyler mot en minskning i sysselsättningsvolymen med 0,4 % per år 1975–1980. Enligt alternativen II och III kommer sysselsättningen inom samfärdsektorn att minska med 0,9 % resp. 1,1 % under samma period. Beräkningarna enligt alternativ IV anger en betydligt snabbare sysselsättningsminskning, 1,4 % per år 1975–1980.

Enligt det material som insamlats i den särskilda sektorstudien kan sysselsättningen inom samfärdsektorn beräknas vara oförändrad 1975–1980. Redovisade planer för post- och televerken anger en sysselsättningsökning med 0,6 % per år. Sysselsättningen inom transporter beräknas minska med 0,3 % per år.

Antalet sysselsatta inom samfärdsektorn utgjorde 1975 270 000. Enligt beräkningarna i alternativ I kommer antalet sysselsatta i sektorn 1980 att utgöra 276 000, dvs. en ökning med 6 000 personer jämfört med 1975. Resultatet i beräkningarna enligt alternativ II anger en svag minskning till 1980, medan kalkylerna för alternativ III – där en arbetstidsförkortning till 37,5 timmar per vecka förutsätts – pekar på en ökning i antalet sysselsatta med ca 7 000 1975–1980. Kalkylerna enligt alternativ IV anger en viss ökning i antalet anställda inom sektorn under 1970-talets senare hälft.

¹ Det är emellertid en öppen fråga hur stor del av denna ökning som är hänförlig till ofullständigheter i statistiken.

De totala investeringarna i samfärdssektorn 1975 utgjorde 5 200 milj. kr., uttryckt i 1974 års priser, se tabell 7.26. En nedgång i investeringsvolymen förutses för perioden 1975–1980. Nedgången förklaras av de bedömningar som gjorts beträffande dels investeringarna i handelsflottan, dels tidsförläggningen för de projekt som väntas bli genomförda under prognosperioden. I vårt kalkylalternativ I har de totala investeringarna inom samfärdssektorn bedömts minska med 3,6 % per år i volym 1975–1980. Den bedömning beträffande investeringsutvecklingen som gjorts i alternativen II och III svarar i båda fallen mot en nedgång i investeringsvolymen med 4,3 % per år under samma period. Investeringsbehovet inom sektorn enligt alternativ IV har till skillnad från de övriga alternativen skattats med en schablonartad metod. De antaganden beträffande samfärdssektorns investeringar som gjorts i kalkylerna enligt detta alternativ redovisas i tabell 7.26 men kommenteras ej här. 1970–1975 ökade investeringarna i samfärdssektorn med 2,6 % per år.

Byggnads- och anläggningsinvesteringarna 1975 utgjorde 1 790 milj. kr. uttryckt i 1974 års priser. Dessa investeringar väntas minska i volym med 4,1 % per år enligt alternativ I och med 5,2 % per år enligt alternativen II och III. Beroende av ett antal pågående tunga projekt ligger 1975 års investeringar i byggnader och anläggningar på en förhållandevis hög nivå. Här kan nämnas pågående flygplatsbyggen och tunnelbanearbeten. Byggnads- och anläggningsinvesteringarna i sektorn väntas minska successivt under prognosperioden i takt med att dessa projekt genomförs.

Motsvarande kalkyler för investeringarna i maskiner, transportmedel och inventarier anger en årlig volymminskning 1975–1980 med 3,4 % enligt alternativ I samt med 3,8 % enligt alternativen II och III. Nedgången förklaras av den förutsedda utvecklingen för handelsflottans investeringar. Investeringarna i maskiner, transportmedel och inventarier för samfärdssektorn exkl. handelsflottan väntas öka med 0,6 % per år i volym enligt alternativ I och vara oförändrad enligt alternativen II och III. De totala investeringarna i maskiner, transportmedel och inventarier 1975 utgjorde 3 410 milj. kr. uttryckt i 1974 års priser. Härav svarade handelsflottan för 1 380 milj. kr.

Investeringskalkylen för handelsflottan har använts som utgångspunkt för beräkning av sjöfartsnettots utveckling. Enligt det högre prognosalternativet för handelsflottans utveckling beräknas sjöfartsnettot minska från 3 800 milj. kr. 1974 till 3 400 milj. kr. 1980, uttryckt i 1974 års priser. Det lägre prognosalternativet ger ett sjöfartsnetto om endast 2 600 milj. kr. 1980. Kalkylen enligt det högre alternativet svarar mot en minskning av sjöfartsnettots värde i fasta priser om i genomsnitt 1,9 % per år, medan det lägre alternativet ger en minskning om 6,2 %.

7.3.8 Bostäder

Återblick på första hälften av 1970-talet

Utvecklingen inom bostadssektorn under de första åren på 1970-talet präglades i hög grad av dämpningen i bostadsinvesteringarna. Denna dämpning och nedgång var helt hänförlig till flerfamiljshusen medan småhus-

investeringarna ökade. Antalet färdigställda småhus steg från drygt 30 000 1970 till drygt 45 000 1974 och 1975 mot 75 000 flerfamiljshuslägenheter 1970 och ca 25 000 1975.

Varje års nyproduktion utgör endast ca 2 % av det totala beståndet av bostäder, varför även relativt kraftiga förändringar i nyproduktionen inte omedelbart ger någon mera märkbar effekt på möjligheterna till konsumtion av bostadstjänster. Detta förhållande framgick av kalkylerna i 1970 års långtidsutredning där en från efterfrågesidan härledd måttlig dämpning av bostadskonsumtionens tillväxttakt motiverade en prognos med minskande bostadsinvesteringar. Minskningen beräknades till ca 2 % per år 1970–1975 och den faktiska nedgången kan preliminärt beräknas till ca 2,5 % per år.¹ Under senare delen av 1960-talet ökade investeringarna med ca 2 % per år. Omkastningen i investeringsutvecklingen medförde dock endast en neddragning i bostadskonsumtionens ökningstakt (exkl. fritidshus) från 2,5 % per år 1965–1970 till ca 2,2 % 1970–1975.

Utvecklingen på bostadsområdet tycks således relativt väl ha följt de linjer som skisserades i LU 70:s grundalternativ. Det konstaterades då att den antagna investeringsutvecklingen var förenlig med ett fullföljande av det bostadspolitiska målet om en nyproduktion av 1 miljon lägenheter 1965–1974. Detta har också blivit fallet, enmiljonprogrammet har överträffats med viss marginal.

Det material som legat till grund för långtidsutredningens bedömning av utvecklingen inom bostadssektorn under den senare delen av 1970-talet är dels de resultat som framkommit ur den nyligen avslutade boendeutredningens arbete (SOU 1975:51), dels beräkningar utförda inom långtidsutredningens ram på basis av nationalräkenskaperna.

Boendeutredningens prognos

Boendeutredningen hade bl. a. till uppgift att utreda det framtida bostadsbyggandets omfattning och inriktning. I det följande redovisas resultaten av boendeutredningens studier i denna fråga. Metodiken är i princip densamma som använts i tidigare liknande utredningar, där befolkningsförändringarna utgör den viktigaste förklarande faktorn till bostadsefterfrågan. Utgångspunkten är samma befolkningsprognos som LU 1975 använder, dock med en nettoimmigration på 10 000 personer per år. Befolkningsprognosen ligger till grund för antaganden om hur antalet hushåll kommer att utvecklas.

Hushållsprognos. Den under senare år alltmer ökande frekvensen av samboende utan äktenskap har medfört att civilståndsfördelningen inte längre kan användas som prognosvariabel för hushållsbildningen. Detta problem har lösts så att antaganden om hushållsbildningen baserats på antaganden om hushållskvoternas – dvs. andelen hushållsföreståndare i resp. ålders- och könskategori – trendmässiga utveckling utan hänsynstagande till civilståndsfördelningen. Härvid har tidigare använd teknik att göra hushållskvoternas utveckling beroende av realinkomstutvecklingen frångåtts. I stället har en ren trendextrapolering tillgripits. Antalet hushåll skulle därmed öka på följande sätt.

¹ Byte av beräkningsmetoder och prisbasår försvårar en jämförelse mellan prognoskalkyl och utfall. Det bör vidare observeras att investeringsnivån 1975 räknats upp ett par procent från den nivå som redovisas i preliminär statistik och prognoser för senare delen av 1975. Anledningen härtill är att den förefintliga statistiken inte bedömts täcka byggnadsaktiviteten på ett tillfredsställande sätt.

Ökning av antalet hushåll per år

1961-1970	47 000
1971-1975	45 000
1976-1985 ca	30 000

Som framgår av tabblån ovan skulle hushållsbildningen dämpas avsevärt i förhållande till 1960-talet och 1970-talets första år. Förklaringen är dels en långsammare befolkningsutveckling, dels att "mättnadsnivåer" för hushållsbildningen uppnås i vissa åldersgrupper. Anspråken på bostadssektorn skulle således, om man begränsar sig till nytillskottet av hushåll, utvecklas i avsevärt långsammare takt än hittills. Denna tendens motvägs dock i viss mån av att befolkningens sammansättning förskjuts mot en högre andel för ålderskategorier där efterfrågan på utrymme är stor eller där familjerna bor kvar i relativt stora lägenheter sedan familjestorleken börjat minska.

Den antagna förskjutningen i åldersfördelningen innebär att det vid mitten av 1980-talet kommer att finnas ett större antal barnfamiljer än f. n. i åldern 35-44 år med ett stort behov av utrymme. Vidare ökar antalet hushåll i åldrarna över 45 år med hög utrymmesstandard per person. Antalet pensionärshushåll bedöms av boendeutredningen komma att öka speciellt kraftigt, ca 20 000 per år. Enligt boendeutredningens bedömning är anpassningen av bostadsmiljön med hänsyn till dessa grupper en angelägen uppgift i framtiden.

Avgångskalkyl. Utöver det bostadsbyggnadsbehov som hushållsbildningen ger upphov till krävs också en produktion som ersätter de lägenheter som av olika anledningar avgår ur beståndet. Avgångsanledningarna är bl. a. rivning, kontorisering, omvandling till fritidsbostäder etc. Mellan åren 1965 och 1970 avgick ca 40 000 lägenheter per år ur beståndet. Avgången beräknas enligt boendeutredningen ha varit något lägre under första hälften av 1970-talet.

Antalet lägenheter som inte uppfyller kraven på lägsta godtagbara standard enligt bostadssaneringslagen (dvs. de är inte försedda med vatten, avlopp, centralvärme, wc och bad- eller duschrum) uppgår f. n. till knappt 500 000. Av dessa byggs vissa om medan andra avgår genom rivning, kontorisering etc. och därför måste ersättas på annat sätt än genom ombyggnad. Utöver avgången av omoderna lägenheter försvinner även ett antal moderna lägenheter på grund av sammanslagningar, kontorisering, citysaneringar etc. Sammantaget beräknar boendeutredningen att ca 450 000 lägenheter, moderna och omoderna, behöver ersättas med nyproduktion under 10-årsperioden 1975-1985, dvs. 45 000 per år. Fördelningen framgår av tabell 7.27.

Kalkylen bygger på ett antagande om en i stort sett oförändrad omfattning av rivning och kontorisering samt avgång i glesbygden. Därutöver förekommer avgång räknat i antal lägenheter som ej innebär att motsvarande utrymme försvinner ur bostadsbeståndet. Detta gäller vid sammanslagning av lägenheter i samband med modernisering. Prognosen förutsätter ungefär en femdubbling av denna verksamhet.

En värdering av sannolikheten för en utveckling i linje med vad boen-

Tabell 7.27 Nyproduktion som ersätter avgång enligt boendeutredningen 1975-1985

	Antal lägenheter per år
1 Övergivande och övergång till fritidsbostäder i glesbygd	12 000
2 Rivning, kontorisering m. m.	15 000
3 Sammanslagning, modernisering	8 000
4 Sammanslagning av moderna lägenheter	10 000
	45 000

deutredningen skisserat måste i första hand innebära ett ställningstagande till huruvida en rivning och kontorisering av oförändrad omfattning förefaller möjlig och om en starkt ökad sammanslagnings- och moderniseringsverksamhet kan realiseras.

Utrymmesstandardens utveckling. Utredningen diskuterar därutöver den framtida utrymmesstandarden. Boendeutredningen har inte gjort någon prognos i egentlig mening utan diskuterar utrymmesstandarden utifrån ett par alternativa mått på den historiska trenden.

I den första kalkylen har utvecklingen i olika åldersklasser studerats. För personer under 50 år antas ökningen i antalet rumsenheter per hushåll bli lika stor som under 1960-talet, medan personer i åldrarna däröver antas bebo lika stora lägenheter som 1970. I den andra projektionen har antalet rumsenheter per person i olika storleksklasser av hushåll ökat årligen med samma absoluta tal som under 1960-talet. Det första beräkningsmålet ger till resultat 2,0 rumsenheter per person 1985 mot 1,8 i det andra. För 1975 uppskattas motsvarande tal till ca 1,6.

För hushåll med äldre medlemmar innebär detta att de bor kvar i sina lägenheter när hushållen minskar och på så sätt ökar utrymmesstandarden. Dessa hushåll förmodas vara relativt okänsliga för bostadskostnaden. De yngre hushållens utrymmesexpansion måste riktas mot de nyproducerade lägenheterna. Denna kategori hushåll kan väntas vara mera priskänslig.

Båda utvecklingsalternativen innebär att trångboddheten enligt f. n. rådande normer avvecklas. Även det av boendeutredningen föreslagna nya målet för utrymmesstandarden, att föräldrar resp. varje barn skall kunna disponera ett eget rum utöver kök och vardagsrum, kan uppnås inom denna ram. Båda alternativen, särskilt det högre, medför en avsevärd förskjutning mellan lägenhetstyper. Andelen lägenheter om tre rum och kök och större skulle behöva öka högst betydligt medan lägenheter om högst två rum och kök skulle minska både relativt och absolut. Eftersom ökningen av bostadsbeståndet blir långsammare än förut skulle detta innebära ökad takt i förändringarna i det befintliga beståndet.

Särskilt det högre alternativet innebär en kraftig förskjutning i sammansättningen av beståndet med en mycket betydande sammanslagning, eller avgång, av smålägenheterna. Även i det lägre alternativet utgör lägenheternas storleksfördelning ett problem. Den kalkylerade ökningen av utrymmesstandarden kräver en kraftig reduktion av smålägenheter i flerfamiljshusbeståndet. Boendeutredningen ser en förändring av lägenheternas storleksfördelning som en av de mest angelägna bostadspolitiska reformerna.

Slutsatser. Tillsammansaget innebär boendeutredningens beräkningar en nyproduktionsnivå på ca 75 000 lägenheter per år, 30 000 på grund av hushållsbildning, 45 000 på grund av avgång. Vad gäller de krav på resurser som detta ställer kan nämnas att utredningens utrymmesalternativ kan förverkligas vid en ökning av nybyggnadsinvesteringarna om 3,5–4,5 % per år. Om kalkylen utförs under förutsättning om en lika fördelning mellan flerfamiljshus och småhus uppnås den lägre tillväxttakten och om småhusandelen ligger kvar ungefär vid den nuvarande nivån nås den högre tillväxten. Investeringskostnaden per rumsenhet antas ligga på 1973 års nivå. Vidare förutsätts en viss ökning av ombyggnadsinvesteringarna.

Sammanfattningsvis kan konstateras att betydande förbättringar kan ske av utrymmesstandarden, exempelvis kan trångboddhet elimineras, med ökning i bostadsinvesteringarna på 3,5–4,5 % per år, räknat från 1975 års uppräknade nivå. En förutsättning är dock att fördelningsproblemen kan lösas. De svåra bostadspolitiska problemen på detta område ligger enligt boendeutredningens mening i att förändra fördelningen på lägenhetstyper i beståndet.

Långtidsutredningens kalkyler

Allmänna utgångspunkter. Utvecklingen inom bostadssektorn har vidare studerats med traditionell efterfrågeanalys på basis av nationalräkenskapsmaterialet på i stort sett samma sätt som i 1970 års långtidsutredning. Utgångspunkten har därvid varit att med ledning av historisk statistik beräkna bostadskonsumtionens känslighet för inkomst- och prisförändringar. Med antaganden om inkomst- och relativprisutvecklingen för perioden 1975–1980 har först bostadskonsumtionen beräknats. Denna har sedan fått bestämma bostadskapitalstockens sannolika tillväxt som i sin tur bestämt bostadsinvesteringarnas storlek.

Bostadsefterfrågan antas vara beroende av tre faktorer, befolkningsutvecklingen, den allmänna realinkomstökningen samt boendets prisutveckling jämfört med annan konsumtion, dvs. dess relativpris. Som realinkomstmått har den totala privata konsumtionens volym använts, dvs. förändringar i sparandet har inte beaktats. Beräkningar på det statistiska materialet för perioden 1963–1973 anger en inkomstelasticitet på 0,87 och en priselasticitet på 0,36, dvs. vid en inkomstökning på 10 % ökar bostadskonsumtionen med 8,7 % och vid en ökning av bostadskonsumtionens pris relativt annan konsumtion med 10 % minskar bostadskonsumtionen med 3,6 %. Något försök att korrigera för att bostadsmarknaden under en stor del av denna tid varit reglerad i olika hög grad har inte gjorts.

Bostadskonsumtionen, högalternativ. I långtidsutredningen åskådliggörs bl. a. konsekvenserna av om resurstillväxten främst satsas på privat eller offentlig konsumtion. För att illustrera detta används i alternativ I–III två olika tillväxttakter för den privata konsumtionen, 3 resp. 2 % per år. Detta har även konsekvenser för bostadsefterfrågan. Befolkningen antas öka enligt huvudalternativet, dvs. utan någon nettomigration. Bostadskonsumtionens relativpris har antagits öka något, 0,5 % per år. Anledningen härtill är följande. Produktiviteten inom byggnadssektorn antas öka i lägre takt än inom den varuproducerande industrin. Under förutsättning att hyressplittringen

inte ökar skulle ett par procents relativprisstegring bli följden. Detta motvägs av att bostädernas kapitalkostnader hålls nere genom den av staten garanterade bostadsröntan. Här har antagits att detta har en så starkt motvägande effekt att den resulterande relativprishöjningen kalkylmässigt anslagits till endast 0,5 % per år. Bostadskonsumtionen skulle därvid reallt sett komma att öka något långsammare än den totala konsumtionen, 2,5 % mot 3 % 1975–1980.

Värdet av *den totala bostadskapitalstocken* i landet uppgår vid ingången av prognosperioden till ca 285 miljarder kr., räknat i 1968 års prisnivå (inkl. småhus och flerfamiljshus men exkl. fritidshus). Delvis sammanhängande med beräkningstekniska faktorer följer tillväxten i konsumtion och kapitalstock varandra relativt nära och det linjära sambandet under perioden 1963–1973 har använts också för 1975–1980. Sambandet kan tolkas som att kapitalstocken årligen avkastar ett visst belopp, konsumtionen av bostadstjänster. Med det ovan angivna antagandet om bostadskonsumtionens framtida tillväxt ger sambandet mellan konsumtion och kapitalstock svar på frågan hur stor ökningen i kapitalstocken behöver vara för att ge upphov till den förutsedda konsumtionsökningen. Tillväxttakten blir ca 2,5 % per år 1975–1980 för kapitalstocken eller 37 miljarder kr. i 1968 års priser för perioden 1975–1980 och 43 miljarder kr. 1980–1985. Denna kapitalstockstillväxt utgör emellertid nettot mellan bruttoinvesteringarna i bostäder och värdet av de lägenheter som utgår ur beståndet. Kapitalstocksökningen kan uppnås vid olika kombinationer mellan investeringar och avgång.

Under åren 1966–1970 försvann knappt 200 000 lägenheter ur beståndet genom *avgång* och för första hälften av 1970-talet beräknas motsvarande tal vara ungefär lika stort. Varje avgången lägenhet har i genomsnitt haft ett värde på 70 000 kr. 1966–1970 och 60 000 kr. 1971–1975. Avgången tycks således under senare år i större utsträckning ha omfattat mindre lägenheter.

Vi har valt att illustrera avgångens effekter på investeringarna genom två kalkylexempel. I *avgångsalternativ 1* förutsätts 30 000 lägenheter avgå per år med ett genomsnittligt värde på 60 000 kr. och i *avgångsalternativ 2* 40 000 lägenheter per år med ett värde av 75 000 kr., allt räknat i 1968 års prisnivå. Resultaten framgår av följande tablå.

Bostadsinvesteringar och bostadsavgång 1975–1985

Milj. kr., 1968 års priser

	Avgångs- alt. 1	Avgångs- alt. 2
Kapitalstock 1976-01-01	287 372	287 372
+ investeringar 1976–1980 (saldopost)	46 646	55 646
- avgång	9 000	15 000
= kapitalstock 1981-01-01	325 018	325 018
+ investeringar 1981–1985	51 577	57 577
- avgång	9 000	15 000
= kapitalstock 1986-01-01	367 595	367 595
Investeringsförändring, % per år		
1975–1980	4,1	8,2
1975–1985	0,7	2,1

Av kalkylerna framgår klart vilken betydelse förutsättningen om avgången av äldre lägenheter har för investeringsutvecklingen. Investeringsbeloppen ovan har relaterats till den uppräknade nivån 1975. Om investeringsutvecklingen mäts från den i statistiken redovisade lägre nivån 1975 blir den årliga ökningen 5 % 1975–1980 i avgångsalternativ 1.

Ett annat avvägningsproblem är om höjningen av kapitalstockens värde skall ske genom investeringar i form av *nyproduktion eller ombyggnad* av redan befintliga bostäder. I genomsnitt har 25 000–30 000 lägenheter byggts om de senaste 10 åren. Investeringsbeloppet per ombyggd lägenhet kan anses ha varit 25 000–30 000 kr. i 1968 års priser. Enligt nationalräkenskapsmaterialet skulle ombyggnadskostnaden per lägenhet ha legat högre 1965–1970 än 1970–1975. Även i detta fall har vi valt att åskådliggöra effekten av olika nivåer på ombyggnadsverksamheten. I *ombyggnadsalternativ 1* har vi förutsatt 30 000 ombyggda lägenheter per år till en kostnad, i 1968 års prisnivå, på 30 000 kr., dvs. en ombyggnadsverksamhet ungefär på den nuvarande nivån. I *ombyggnadsalternativ 2* förutsätts 40 000 lägenheter per år à 40 000 kr. Detta innebär ungefär en 50-procentig ökning gentemot den nuvarande nivån. Effekten på investeringarna i *nyproduktion* framgår av följande tablå.

Nybyggnadsinvesteringar 1975–1985

Årlig procentuell förändring

	1975–1980		1975–1985	
	Avgångs- alt. 1	Avgångs- alt. 2	Avgångs- alt. 1	Avgångs- alt. 2
Ombyggnadsalt. 1	5,3	9,9	3,9	6,1
Ombyggnadsalt. 2	2,4	7,3	2,4	4,9

Utfallet för nybyggnadsverksamheten blir avsevärt olika i nivå beroende på vilka avgångs- resp. ombyggnadsalternativ som väljs.

Vi kan spalta upp nyproduktionsinvesteringarna i en standard- och en antalskomponent. Genom att göra antaganden om standardkomponentens utveckling kan vi räkna fram vad en given investeringssumma betyder i fråga om *antalet nyproducerade lägenheter*. Här har antagits att standardkomponenten, mätt som kostnaden per lägenhet i fasta priser, ökar 1 % per år, vilket är något långsammare än den trendmässiga utvecklingen. Den standardökning kan ta sig olika uttryck, en ökning av lägenheternas utrustningsstandard, av utrymmesstandarden eller av båda. Det antal nyproducerade lägenheter som skulle vara förenligt med dessa antaganden framgår av följande tablå.

Årlig nyproduktion av lägenheter 1975–1985

Antal

	1975–1980		1975–1985	
	Avgångs- alt. 1	Avgångs- alt. 2	Avgångs- alt. 1	Avgångs- alt. 2
Ombyggnadsalt. 1	79 800	91 200	82 400	93 500
Ombyggnadsalt. 2	73 200	84 600	76 000	87 000

Härav framgår att en utveckling i enlighet med den lägre avgångskalkylen ger en nyproduktion om 73 000–80 000 lägenheter per år 1975–1980 beroende på ombyggnadsalternativ. Den högre avgångskalkylen ger ett avsevärt högre nyproduktionsbehov. Flera skäl talar för att det högre avgångsalternativet kan bli svårt att realisera. Kravet på resurser för bostadsbyggande förefaller orealistiskt högt med hänsyn till de anspråk på utrymme som andra delar av samhällsekonomin kommer att ställa. Kalkylens resultat är inte så känsligt för antaganden om ombyggnadsverksamheten men en ökning av denna syns trolig, vilket även boendeutredningen förutsätter. Därmed skulle nyproduktionen komma att omfatta drygt 75 000 lägenheter per år 1975–1985. Man kan därför hävda att denna kalkyl överensstämmer relativt väl med boendeutredningens. Nyproduktionen av lägenheter kan även för 1975–1980 anges till ca 75 000 per år. Här har då inte ställning tagits till fördelningen på småhus och flerfamiljshus men kalkylen torde kunna vara förenlig med ungefär den nuvarande fördelningen.

Bostadskonsumtionen, lågalternativ. Långtidsutredningens lägre beräkningsalternativ för den privata konsumtionen, 2 %, har också konsekvenser vad gäller utrymmet för bostadskonsumtion. Ett användande av de ovan beräknade sambanden för pris- och inkomstkänslighet tyder på en konsumtion av bostadstjänster som ligger under 2 % i tillväxttakt. Det kan emellertid med fog hävdas att tidigare kända samband är giltiga i mindre grad i ett så speciellt läge som en 5-årsperiod med endast 2 % per år i realinkomstökning skulle vara. Anledningen härtill är bl. a. att bostadskonsumtionen kan sägas ha ett speciellt socialt innehåll och därför stöds på olika sätt av stat och kommun. F. n. utgår t. ex. ca 2,5 miljarder kr. i direkta bostadsbidrag. Det förefaller inte heller troligt att en mycket låg bostadskonsumtionstillväxt med åtföljande lågt utnyttjande av bostadsbeståndet och ett stort antal tomma lägenheter skulle anses acceptabelt. Det finns därför anledning anta att neddragningen av bostadskonsumtionens tillväxt inte blir lika stor som för den totala privata konsumtionen. Vi har antagit att ökningen blir drygt 2 % per år, dvs. något snabbare än för den totala konsumtionen. Dessutom bidrar den nämnda ökningen av relativpriset till att den andel av konsumtionsutgifterna som läggs ner på boende skulle öka.

Den antagna ökningen av bostadskonsumtionen kräver en tillväxt av bostadskapitalstocken, dvs. bostadsbeståndet, av ungefär samma storlek. Här har dessutom förutsatts att det högre alternativet i fråga om lägenhetsavgången inte blir aktuellt vid den lägre bostadsefterfrågan. En så kraftig avgång torde endast vara möjlig att realisera i en expansiv bostadsmarknad. Kon-

sekvenserna för bostadskapitalet och investeringarna av en låg bostadsefterfrågan framgår av följande tablå.

Bostadsinvesteringar och bostadsavgång 1975–1980

Milj. kr., 1968 års priser

	Avgångsamt. 1
Kapitalstock 1976-01-01	287 372
+ investeringar 1976-1980 (saldopost)	42 048
- avgång	9 000
= kapitalstock 1981-01-01	320 420
Investeringsförändring, % per år	0,6

Investeringsbehovet under hela perioden 1976–1980 blir ca 10 % lägre än i det högre konsumtionsalternativet. Detta är också ca 10 % lägre än nivån 1971–1975.

Avvägningen mellan nybyggnad och ombyggnad illustreras nedan.

Nybyggnad 1975–1980

	Nybyggnadsinvesteringar, årlig procentuell förändring	Nybyggnad, antal lägenheter per år
Ombyggnadsamt. 1	1,4	71 100
Ombyggnadsamt. 2	-1,8	64 500

Detta innebär en fortsatt låg nivå på nyproduktionen. Under förutsättning att ombyggnadsverksamheten kan väntas expandera i betydande grad skulle nyproduktionen komma att ligga på 65 000–70 000 i genomsnitt per år.

Även förhållandevis små variationer i bostadskonsumtionens tillväxttakt resulterar således i relativt stora skillnader i investeringsnivå. Med hänsyn till den avsevärda osäkerhet som detta slag av kalkyler är behäftade med samt till vad som ovan sagts om sannolikheten för att en viss miniminivå för bostadskonsumtionen kommer att upprätthållas av sociala skäl har ett medelalternativ för bostadskonsumtion införts i modellkalkylerna, se avsnitt 6.3.¹

För bostadskonsumtionen ligger kalkylen på 2,3 % för de permanenta bostäderna, för investeringarna på 2–2,2 % i ökning per år. För att åstadkomma en sådan bostadsefterfrågan vid de lägre alternativet för det totala privata konsumtionsutrymmet torde krävas ett fortsatt omfattande konsumtionsstöd.

Fritidshus. Vad gäller fritidshusen som också ingår i sektorn skulle samma slag av kalkyler kunna göras på nationalräkenskapsmaterialet. Underlaget är dock av så mycket lägre kvalitet att osäkerhetsgraden blir avgjort större. I detta sammanhang har vi i stället utgått från att expansionsmöjligheterna

¹ En viss mindre skillnad i investeringstakt har dock lagts in i beräkningarna varvid tillväxttakten varierats något med hänsyn till ökningstakterna i den privata konsumtionen.

för investeringar i fritidshus inte är så stora som tidigare beroende bl. a. på strävandena att prioritera det rörliga friluftslivet. Därför har som kalkylexempel valts att räkna med en årlig volymökning om 7 % 1975–1980 mot drygt 9 % sedan 1960-talets början.

Sammanfattning. Enligt boendeutredningens kalkyler skulle nyproduktionen för perioden 1975–1985 kunna antas uppgå till i medeltal 75 000 lägenheter per år. Vid en ökning av utrymmesstandarden per hushåll i ungefärlig överensstämmelse med 1960-talets utveckling skulle trångboddheten kunna avvecklas samtidigt som kvarvarande lägenheter med låg standard ersätts. Utredningen ser som ett viktigt problem fördelningen på storleksgrupper inom beståndet. För att uppnå standardmålen krävs en förändring av beståndet.

De försök till kalkyler över efterfrågeutvecklingen för bostäder som gjorts inom långtidsutredningens ram tyder på att en nyproduktion av i stort sett den omfattning som boendeutredningen antagit, dvs. ca 75 000 lägenheter, förefaller rimlig. Detta gäller vid det högre alternativet för den privata konsumtionen. Under förutsättning att ombyggnadsverksamheten ökar i snabb takt skulle *nybyggnads*investeringarna öka med uppskattningsvis 2–3 % per år. Inkluderas fritidshusen blir investeringsökningen 4,5 % per år 1975–1980 för hela sektorn mot drygt 4 % för de permanenta bostäderna.

Det lägre alternativet för den privata konsumtionen ger också en lägre bostadsefterfrågan. Genom de olika slag av stöd som måste förutsättas komma boendet till del blir inte dämpningen lika markant som för den totala privata konsumtionen. Vid en fortsatt hög ombyggnadsverksamhet skulle nyproduktionen komma att uppgå till 65 000–70 000 lägenheter per år. Detta motsvarar en minskning av *nybyggnads*investeringarna med 1,5–2 % per år. Inkluderas ombyggnadsverksamheten blir det i stället fråga om en ökning med ca 0,5 % per år. Något alternativ har inte beräknats för fritidshusinvesteringarna. Om den tidigare gjorda schablonmässiga uppskattningen för dessa används stiger investeringsnivån för hela sektorn bostäder med 1,5 % årligen under 1970-talets andra hälft.

I modellberäkningarna för den totala ekonomiska utvecklingen har emellertid av beräkningstekniska skäl endast ett medelalternativ för bostadskonsumtionen använts, se avsnitt 6.3. Detta medelalternativ innebär en ökning av investeringarna i permanenta bostäder om ca 2 % per år från 1975 års nivå. I nyproduktionen motsvarar detta ca 70 000 lägenheter per år. Inkluderas fritidshusen kan investeringsstillväxten beräknas till 2,5–3 % per år.

¹ I delsektorn övriga privata tjänster ingår renings-, renhållningsverksamhet och rengöringsverksamhet, viss undervisning, forskning, sjukvård och kulturell serviceverksamhet, rekreativ verksamhet, intresseorganisationer, reparationer av hushållsvaror och fordon, tvätterier, hushållstjänster samt annan personlig service.

7.3.9 Privata tjänster

I denna sektor behandlas förutom privata tjänster även motsvarande verksamhet bedriven av offentliga affärsverk och aktiebolag. Aktiviteter utförda av statliga och kommunala myndigheter tas däremot upp i avsnitt 7.3.10. Som framgår av tabellerna 7.28 och 7.29 delas den privata tjänstesektorn upp i delsektorerna restaurang och hotell, bank-, försäkrings- och uppdragsverksamhet, fastighetsförvaltning samt övriga privata tjänster, i vilken ingår en rad relativt heterogena verksamhetsområden¹. På grund av det statistiska

underlagets betydande brister blir en tolkning av utvecklingen inom dessa områden alltid ganska osäker. Statistiken över sysselsättningen kan anses vara av tämligen god kvalitet medan däremot uppgifter över förädlingsvärdets utveckling och därmed även för produktivitetsförändringarna är betydligt osäkrare. Den utvecklingsbild som här ges måste därför förses med betydande reservationer. Detta avsnitt behandlar perioderna 1970–1974 och 1974–1980. En totalbild av den privata tjänstesektorns utveckling för femårsperioderna 1970–1975 och 1975–1980 ges i tabellerna i kapitel 5.

I tabell 7.28 anges sektorns sysselsättningsutveckling sedan 1960, mätt i antal arbetstimmar. Tabellen visar för totala privata tjänster en svagare utveckling 1970–1974 än för 1960-talet (–1,6 % per år jämfört med 0,2 %). Nedgången kan hänföras till en kraftig nedgång i sysselsättningen inom såväl uppdragsverksamhet som inom vissa delar av delsektorn övriga privata tjänster.

Förädlingsvärdets årliga utvecklingstakt framgår av tabell 7.29. Sektorn visar 1965–1974 en produktionsökning på i genomsnitt 1,7 % per år vilket är betydligt lägre än för 1960–1965 då den var 4,4 % per år. För 1965–1970 beror detta huvudsakligen på den svaga utvecklingen för flertalet verksamheter inom övriga privata tjänster medan för 1970–1974 anledningen främst är produktionsminskningen med 1,4 % per år inom restaurang och hotell.

Tidigare har man ansett sig kunna iaktta en stark parallellitet mellan BNP:s tillväxt och utvecklingen inom sektorn privata tjänster. Utifrån de reviderade data som nu föreligger tycks ett brott i denna parallellitet ha inträtt under senare delen av 1960-talet. Siffran för förädlingsvärdets elasticitet med avseende på BNP¹, som alltså tidigare legat nära 1 nådde 1965–1970 inte högre än 0,5. För 1970-talets första hälft har denna svagare tendens varit bestående. Här bör dock återigen betonas att det statistiska underlaget är bristfälligt, vilket gör att man inte mer bestämt kan uttala sig varken om tidpunkten för eller storleken av denna förändring. Därmed begränsas givetvis även möjligheterna att ange orsakerna till det trendbrott som framträder i sifferserierna. Det kan dock vara rimligt att sätta trendförändringen i samband med den relativa lönekostnadsutvecklingen. Den prioritering av låglönegrupperna som gjorts under senare avtalsuppgörelser

¹ Elasticiteten definieras som procentuell förändring av förädlingsvärdet/procentuell förändring av BNP.

Tabell 7.28 Sysselsättningen inom privata tjänster 1960–1980

	Milj. arbetade timmar 1974	Årlig procentuell förändring					
		1960–1965	1965–1970	1970–1974	1974–1980		
					Alt. I	Alt. II	Alt. III
Restaurang o. hotell	114,47	-3,3	-1,6	-2,5	-0,8	-1,1	-1,4
Bank, försäkring, uppdragsverksamhet	232,04	5,6	3,8	0	0,1	-0,3	-0,5
Fastighetsförvaltning	7,94	8,1	1,7	1,0	0,1	-0,3	-0,6
Övriga privata tjänster	432,60	0	-1,4	-2,3	-0,2	-0,6	-0,9
Summa privata tjänster	787,05	0,5	-0,1	-1,6	-0,2	-0,6	-0,9

torde ha betytt en väsentlig relativ kostnadsökning för de i sektorn ingående branscherna eftersom dessa i hög grad sysselsätter låglönegrupper. Att detta i sin tur resulterat i ökade ansträngningar att genom mekanisering och strukturförändringar uppnå större produktivitetsvinster är väl omvittnat. I vad mån dessa strävanden även gett utslag i högre årliga produktivetsförändringar än under tidigare år är dock svårt att uttala sig om då det redan tidigare funnits ett starkt tryck att rationalisera inom dessa branscher. I vissa fall kan det dock vara svårt att åstadkomma produktivetsförbättringar på grund av karaktären hos de privata tjänsterna. Prisstegringar har därför inte kunnat undvikas, vilket negativt påverkat efterfrågan. En utveckling av detta slag synes kunna återfinnas inom vissa av sektorns branscher. I andra fall däremot kan anses troligt att man under senare år kunnat utvinna produktivetsvinster av sedan länge pågående ansträngningar att höja effektiviteten. Så kan exempelvis vara fallet genom införandet av datatekniken inom banker och försäkringsväsen.

Oavsett de produktivetsvinster som uppnåtts kan konstateras att rationaliseringssträvandena genomgående utlöst väsentliga förändringar i karaktären av de tjänster som tillhandahålls. Ofta exemplifierade drag i denna omvandling är utvecklingen inom restaurang och hotell där ett ökat inslag av självserveringar och färdiglagad mat från centralkök ersatt de mer personalkrävande traditionella restaurangerna och att den äldre typen av hotell ersatts med motellverksamhet.

Som tidigare nämnts är möjligheterna att siffermässigt fånga in produktivetsförändringarna begränsade och de data som här ges är sålunda högst osäkra. Det material som står till förfogande visar för 1970–1974 en produktivetsökning för hela sektorn på 3,2 % per år. För delsektorerna visar övriga privata tjänster den snabbaste ökningen (4,4 %) beroende på kraftiga produktivetsförbättringar för renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet samt för tvätterier och annan personlig serviceverksamhet. Lägsta

Tabell 7.29 Förädlingsvärdet inom privata tjänster 1960–1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1974	Årlig procentuell volymförändring					
		1960– 1965	1965– 1970	1970– 1974	1974–1980		
					Alt. I	Alt. II	Alt. III
Restaurang o. hotell	1 361	0,1	2,1	-1,4	1,0	0,7	0,7
Bank, försäkring, uppdrags- verksamhet	7 080	8,2	4,5	1,2	2,5	2,1	2,0
Fastighetsförvaltning	2 890	5,5	3,9	2,9	2,1	1,7	1,7
Övriga privata tjänster	6 012	1,8	-1,3	2,0	2,2	1,8	1,6
Summa privata tjänster	17 343	4,4	2,0	1,5	2,2	1,8	1,7
Bruttonationalprodukt ^a	156 313	5,3	4,0	3,0	3,2	3,0	2,6

^a Mätt från produktionsidan.

utvecklingstakten (-0,5 %) visar uppdrags- och konsultverksamhet. Det kan inte uteslutas att dessa tal underskattar de faktiska förändringarna. I tjänstereproduktionen sker lätt att kvalitetshöjningar underskattas och att de därigenom registreras som prisstegringar i stället för som volymökningar. Om så sker registreras alltså kvalitetsförbättringar i många tjänster som sänkt produktivitet. Som exempel kan nämnas bank- och försäkringsväsendet, där utförda arbetsmängdsberäkningar tyder på en betydligt snabbare produktivitetstillväxt än de 2 % per år som schablonmässigt antas i nationalräkenskaperna. Men även om det är tänkbart att produktivitetens ökningstakt skulle vara underskattad framstår det som föga troligt att denna underskattning skulle vara större de senaste fem à tio åren än för tidigare perioder. Således talar mycket för, trots osäkerheten i produktivitetssiffrorna, att den ovan nämnda förändringen i förädlingsvärdets elasticitet speglar ett verkligt förhållande.

Eftersom sektorns produktivitetstal 1965-1974 inte skulle innebära någon påtaglig förändring jämfört med tidigare perioder är det sannolikt att prioriteringen av låglönegrupperna i de senaste avtalsrörelserna gett utslag i en viss accelererad relativprisstegring för sektorns näringsgrenar. Den priskänslighet som visat sig gälla på dessa områden skulle därmed kunna vara en förklaring till den förhållandevis svaga produktionsutvecklingen. För olika tjänster som mött en sådan försvagad efterfrågan har resultatet i vissa fall blivit en markant produktionsnedgång. Särskilt torde detta ha varit fallet inom hotell- och restaurangsektorn samt vad gäller arbetshjälp i hemmet. Utvecklingen går här som på många andra områden mot mindre serviceinriktade verksamheter av "gör-det-själv"-typ. Vad gäller t. ex. hembiträden på heltid har dessa nästan helt försvunnit.

För arbetshjälp i hemmet tillkommer även ett annat moment. Den vikande efterfrågan som följer av den relativa prisstegringen kan antas ha blivit förstärkt av de alternativ som den offentliga sektorn numera erbjuder inom detta område. Genom det offentliga försorg har skett en stark ökning av hemhjälp för äldre och handikappade samt för barn tillsyn. För den enskilde är den omedelbara kostnadsskillnaden betydande mellan privata och offentliga tjänster och har därför medfört en kraftig förskjutning i efterfrågan från privat till offentlig service. Eftersom samhällets tjänster för den enskilde individen framstår som billigare har trycket på en utbyggnad av dessa ökat samtidigt som betingelserna för marknadsprissatta privat tjänster starkt försämrats.

Här har prisfrågan tagits upp som en mer allmän förklaring till den svaga utvecklingen av den privata tjänstesektorn. Olika speciella förhållanden kan naturligtvis också ha spelat in i fråga om de olika områdena. Några sådana tänkbara förklaringar skall beröras i det följande där helt kort kommer att anges de bedömningar som gjorts rörande utvecklingen för några delsektorer fram till 1980.

Restaurang- och hotellbranschen har sedan 1950-talets början kännetecknats av en så gott som oavbruten sysselsättningsminskning. Produktionsvolymen har under samma tid legat på praktiskt taget oförändrad nivå. En fortsatt nedgång i sysselsättningen inom sektorn, mätt i antal arbetade timmar, med ca 1 % per år har antagits för resten av 1970-talet. Den av

sakkunniga för planering av turistanläggningar och friluftsområden m. m. föreslagna satsningen på ökad turism inom Sverige kan komma att innebära nyetableringar vad gäller stugbyar, motell och mindre hotell. I denna typ av inkvartering, där gästen gör en stor del av arbetet själv, finns möjligheter att spara personal och på så vis hålla kostnaderna nere trots den väntade prisutvecklingen. Branschens försämrade relativa kostnadsläge skulle därmed inte behöva innebära en minskad efterfrågan på dess tjänster. Utvecklingen för 1974–1980 vad gäller produktionsvolymen har beräknats bli 1 % per år i alternativ I och 0,7 % per år i alternativ II och III. Detta innebär en relativt kraftig produktivitetsökning, vilken dock delvis är skenbar eftersom den skett till priset av en minskad personlig service.

Sysselsättningen inom *bank-, försäkrings- och uppdragsverksamhet* 1970–1974 har, mätt i antal arbetade timmar, varit oförändrad. Stagnationen är främst en följd av en nedgång på 0,4 % per år inom uppdragsverksamheten. Framför allt tycks konsulttjänster ha lidit avbräck genom att företagen i allt större utsträckning kommit att utnyttja sina egna resurser på området. Här kan möjligen en återhämtning ske under resten av 1970-talet utom för de konsulttjänster som utnyttjas av byggnadsindustrin. Den väntade måttliga ökningstakten för byggnadsinvesteringar 1975–1980 väntas få återverkningar på bl. a. arkitekt- och byggnadskonsulttjänster. Även inom annons- och reklambyråer kan en dämpning anses trolig bl. a. som en följd av att vissa restriktioner lagts på reklam och annonsering (t. ex. vad gäller öl, sprit och tobak). För perioden 1974–1980 har arbetsvolymen inom uppdragsverksamheten beräknats minska med ca 1 % i alternativ I och II samt med 1,5 % i alternativet med arbetstidsförkortning. Produktionen inom uppdragsverksamheten, som under 1970–1974 visade en nedgång i ökningstakten antas under resten av 1970-talet öka med omkring 1,5 % per år.

Banksektorns utveckling, som under början av 1960-talet var mycket expansiv, dämpades betydligt under senare delen av decenniet, en utveckling som fortsatt 1970–1974. Sysselsättningsökningen var då endast 0,9 % per år jämfört med i genomsnitt 5 % per år under 1960-talet. Utvecklingen är en följd av att en omstrukturering av bankernas verksamhet skett under senare år. Ekonomisk rådgivning, fastighetsförmedling, placerings- och utlandstjänster har introducerats och byggts ut i rask takt. Trots de vidgade serviceuppgifterna har sysselsättningsökningen blivit begränsad, då samtidigt genom datasystemets införande, mycket av det tidskrävande redovisningsarbetet fallit bort. Även under senare delen av 1970-talet kan en fortsatt utvidgning av bankernas tjänstesortiment förväntas samtidigt som allt fler arbetsmoment torde komma att utföras med datamaskinens hjälp. En tilltagande internationalisering av det svenska bankväsendet kommer sannolikt också att ske under prognosperioden. Som en trolig ökningstakt av sysselsättningen mätt i timmar räknas med 1 à 1,5 % per år. Bankernas produktion beräknas bli ca 3 % per år vilket är nästan oförändrad ökningstakt jämfört med 1970–1974.

Försäkringsverksamheten i detta avsnitt omfattar endast privata försäkringar medan socialförsäkringar ingår i sektorn offentliga tjänster (ändamålet statlig socialvård). I motsats till bankerna har sysselsättningen inom den privata försäkringsverksamheten varit i det närmaste oförändrad under 1960-talet och fram till mitten av 1970-talet. Ett antal stora fusioner under denna

period har gett produktivitetsvinster genom minskat personalbehov. Datatekniken har även för försäkringssektorn medverkat till att hålla personalbehovet nere trots att sektorn utvidgat sin verksamhet med nya försäkringstyper. Utvecklingen fram till 1980 antas här bli ungefär densamma som tidigare. Troligen kan betydande vinster även framöver utvinnas med datateknikens hjälp, vilket gör att en eventuell ökning av sakförsäkringar (beroende på ökat innehav av bilar, fritidsbåtar m. m.) inte behöver innebära någon större ökning av arbetsvolymen. En årlig uppgång av sysselsättningen med några tiondels procentenheter 1974–1980 bedöms som trolig.

Ett försök till sammanfattning för hela delsektorn bank-, försäkrings- och uppdragsverksamhet skulle innebära en ytterligt svag ökning av timvolymen med endast 0,1 % per år i alternativ I medan för både alternativ II och III antas en minskning med 0,3 % resp. 0,5 % per år. Minskningen i de två sista alternativen kan hänföras till nedgången inom den tungt vägande uppdragsverksamheten. För produktionsvolymen blir den sammanvägda ökningstakten ungefär 2,0–2,5 % per år.

Under rubriken *övriga privata tjänster* inräknas renhållnings- och rengöringsverksamhet, sådan undervisning, forskning, sjukvård och kulturell serviceverksamhet som inte bedrivs i offentlig regi, rekreationsverksamhet, intresseorganisationer, reparationer av hushållsvaror och fordon, tvätterier, hushållstjänster samt annan personlig service. Sysselsättningsutvecklingen sedan 1960 visar helt naturligt mycket olika utvecklingsmönster inom de olika verksamhetsområdena. Den snabbaste ökningen har noterats inom delgrupperna renhållnings- och rengöringsverksamhet med i genomsnitt 3,3 % per år samt inom undervisning, forskning och sjukvård med i genomsnitt 2,0 % per år. För dessa grupper väntas även för 1974–1980 en uppgång av antalet arbetade timmar fast i något långsammare takt, ca 2 % resp. 1,5 % per år. Ökningen för den senare gruppen är främst en följd av att studiecirkelverksamheten antas öka betydligt.

Den nedgång som registrerats för rekreationsverksamhet och kulturell serviceverksamhet under första delen av 1970-talet väntas förbytas i en svag uppgång fram till 1980. Bl. a. antas en ökad efterfrågan på fritidssysselsättning i form av ett vidgat utbud på film, teater och övrig underhållning bidra till en sådan utveckling. En trolig utveckling för hela delsektorn övriga privata tjänster under resten av 1970-talet är en årlig minskning av timvolymen med 0,2 % resp. 0,6 % i alternativ I och II och med 0,9 % per år i alternativ III.

Som framgår av tabell 7.28 ger en sammanfattning av de olika sysselsättningsprognoserna för den totala privata tjänstesektorn en nedgång av timvolymen i alternativ I och II som väl överensstämmer med den som noterats för perioden 1960–1974, dvs. i genomsnitt 0,4 % per år. I alternativ III skulle nedgången bli något kraftigare eller 0,9 % per år. Produktivitetsökningen 1974–1980 beräknas, som framgår av tabellerna 7.28 och 7.29, komma att ligga något under den tidigare utvecklingen i samtliga alternativ, ca 2,5 % per år jämfört med genomsnitt 3,1 % för 1960–1974.

Vad gäller *investeringarna* bör framhållas att det ofta är svårt att avgöra om en investering är hänförlig till privata tjänster. Verksamheten bedrivs ju ofta i förhyrda lokaler, som kanske dessutom ursprungligen varit avsedda för andra ändamål, t. ex. bostäder. Stora "egna" investeringar görs inom

sektorerna bank och försäkring samt inom fastighetsförvaltning där investeringar gjorda av kommunala bolag registreras. Inom övriga delsektorer är investeringarna enligt officiell statistik av relativt liten omfattning. Uppskattningsvis uppgick sektorn privata tjänsters andel av de totala bruttoinvesteringarna 1974 till 6,3 % varav 2,9 procentenheter föll på bank, försäkring och uppdragsverksamhet och 2,1 procentenheter på fastighetsförvaltning. Trots att en nedgång i investeringstakten kan väntas för dessa områden under prognosperioden har privata tjänsters andel av totala bruttoinvesteringarna 1980 beräknats komma att ligga kvar på drygt 6 %.

7.3.10 *Offentliga tjänster*

Allmänt

Produktionssektorn offentliga tjänster omfattar i LU samma verksamheter som den offentliga konsumtionen. Detta betyder bl. a. att endast myndigheternas verksamhet här ingår i den offentliga sektorn; affärsverk och aktiebolag räknas till näringslivet. Även indelningen i verksamhetsgrenar – ändamålsgrupper – är densamma för den offentliga produktionen som för konsumtionen. Begreppsmässigt är offentlig produktion och konsumtion inte liktydiga, men de står i ett mycket nära samband med varandra. En närmare förklaring härav ges senare i detta avsnitt.

Såväl offentlig produktion som konsumtion mäts i nationalräkenskaperna via kostnaderna, detta eftersom marknadsprusbildning i stort sett saknas för offentliga tjänster. Något driftsöverskott kan därför inte registreras i offentlig verksamhet och eventuella produktivitetsförändringar kan inte beräknas. Bristen på hänsyn till de produktivitetsvinster som förekommer inom den offentliga sektorn innebär sannolikt att volymen av den offentliga tjänsteproduktionen systematiskt underskattas i nationalräkenskaperna. Härigenom överdrivs också den relativa fördyring av de offentliga tjänsterna som bl. a. kommer till uttryck i att den offentliga sektorns andel av ENP ökar snabbare i löpande än i fasta priser.

Möjligheterna att mäta produktivitetsutvecklingen inom den offentliga sektorn har ofta diskuterats. För vissa begränsade delar av den offentliga verksamheten skulle problemet kunna lösas om man hade tillgång till speciella produktionsmått med anknytning till målen för verksamheten i stället för till kostnaderna. Erfarenheten ger dock vid handen att det är svårt att finna sådana mått ens för mycket snävt avgränsade verksamhetsgrenar. Härtill kommer att man helt saknar värderingsprinciper med vars hjälp man skulle kunna aggregera de speciella produktionsmått för olika verksamhetsgrenar till större grupper. Att få fram *ett* enda målrelaterat produktionsmått för hela den offentliga sektorn får därför betraktas som en omöjlighet.

Under sådana omständigheter är det strängt taget inte möjligt att säga något om hur eller hur mycket produktiviteten "egentligen" förändras. Allmänt anser man emellertid ändå att produktiviteten ökar inom den offentliga sektorn, beroende på de metodförbättringar och rationaliseringar som sker. Som exempel på detta kan nämnas nya behandlingsmetoder inom sjuk-

värden, införande av datateknik, organisationsförbättringar etc. Samtidigt verkar det dock klart att genomförandet av snabba och långtgående rationaliseringar försvaras av själva de offentliga tjänsternas karaktär. Den mänskliga arbetsinsatsen kan här till ganska liten del ersättas av maskiner. Vidare kan organisationsförändringar som syftar till att öka den effektiva arbetsinsatsen lätt medföra att prestationernas kvalitet försämrats. Det troliga är således att produktiviteten ökar även inom den offentliga sektorn, men i mindre omfattning än inom t. ex. varuproduktionen.

Definitioner. Beräkningen av den offentliga tjänsteproduktionen är i nationalräkenskaperna uppbyggd av ett antal kostnadskomponenter: dels inköp av varor och tjänster från andra sektorer i ekonomin (förbrukning), dels löner och arbetsgivaravgifter för de offentliga myndigheternas personal, dels kapitalförslitning, som är en beräknad post avsedd att fånga in värdet av de kapitaltjänster som utnyttjas vid produktionen av offentliga tjänster.

Summan av dessa tre komponenter utgör *produktionsvärdet*, vilket i detta kapitel används som liktydigt med begreppet offentlig tjänsteproduktion. Produktionsvärdet är emellertid ett bruttobegrepp eftersom det inkluderar insatsvaror och -tjänster från andra sektorer. Efter avdrag för denna förbrukning erhålls *förädlingsvärdet*, vilket representerar sektorns bidrag till BNP, mätt från produktionssidan.

Med *offentlig konsumtion*, slutligen, avses produktionsvärdet efter avdrag för den försäljning av de offentliga myndigheternas produktion som sker till icke-nominella priser. Dessa "marknadsmässigt" försålda varor och tjänster svarar ju inte mot någon offentlig konsumtion; de går antingen som privat konsumtion till hushållen eller som insatser till näringslivet.

Uppbyggnaden av de olika kostnadsbegreppen framgår också av nedanstående tabell som visar de olika komponenternas storlek 1975, mätt i löpande priser, för den totala offentliga sektorn. Härav framgår bl. a. att försäljningen, som utgör skillnaden mellan offentlig produktion och konsumtion, är av relativt obetydlig storlek; nära 95 % av myndigheternas produktion går till offentlig konsumtion.

LU:s beräkningar för den offentliga tjänsteproduktionen står naturligtvis också i direkt förbindelse med beräkningarna för konsumtionen, såväl för den offentliga sektorn totalt som för de olika ändamålsgrupperna. Beräkningsmetodiken har tidigare beskrivits ganska utförligt i kapitel 6 (avsnitt 6.6) och tas inte upp vidare i detta kapitel.

		Milj. kr., löpande priser 1975	Procent av produktions- värdet
(1)	Löner och arbetsgivaravgifter	49 360	65,9
(2)	Kapitalförslitning	2 300	3,1
(3)	(1 + 2) <i>Förädlingsvärde</i>	51 660	69,0
(4)	Förbrukning av varor och tjänster från andra sektorer	23 260	31,0
(5)	(3 + 4) <i>Produktionsvärde</i>	74 920	100,0
(6)	Försäljning till andra sektorer	3 820	5,1
(7)	(5 ./. 6) <i>Offentlig konsumtion</i>	71 100	94,9

Utvecklingen 1975–1980 i sammandrag

Som framgår av ovanstående tablå har den offentliga tjänsteproduktionen 1975 beräknats till närmare 75 miljarder kr. i löpande priser, vilket motsvarar drygt 26 % av BNP. Den offentliga tjänsteproduktionen ökade mycket snabbt under 1960-talet. Den volymmässiga ökningen uppgick enligt nationalräkenskaperna till i genomsnitt 5,8 % per år 1960–1970 och var speciellt kraftig (6,2 % per år) under decenniets senare hälft. Under den senaste femårsperioden, 1970–1975, har volymökningen dock dämpats till 3,2 % per år.

De ökningstakter för perioden 1975–1980 som har beräknats i de olika LU-alternativen framgår av tabell 7.30. Som framgår av tidigare avsnitt i denna LU har den privata konsumtionens ökning 1975–1980 satts till i genomsnitt 3,0 % per år i alternativ I och till 2,0 % per år i alternativ II. Också i alternativ III förutsätts den privata konsumtionen öka med 2,0 % per år samtidigt som man i detta fall antagit att den ordinarie veckoarbetstiden förkortas från nuvarande 40 timmar till 37,5 timmar 1980. I alternativet IV, som också förutsätter arbetstidsförkortning, har den privata konsumtionen antagits öka med endast 1,5 % per år. Den offentliga sektorns utveckling i de fyra nämnda alternativen har bestämts genom modellberäkningar. Detta gäller såväl den offentliga tjänsteproduktionen som den offentliga konsumtionen. Som visats i föregående avsnitt föreligger det ett mycket nära samband mellan offentlig produktion och konsumtion.

I tabell 7.30 anges också baskalkylen för offentlig tjänsteproduktion 1975–1980. Syftet med baskalkylen har varit att ange en lägsta möjliga nivå för den offentliga konsumtionen/produktionen som – av flera skäl – med stor sannolikhet inte kommer att kunna underskridas. En redogörelse för baskalkylens innebörd och beräkningsmetodik återfinns i avsnitt 6.6.3.

Som framgår av tabellen skulle den offentliga tjänsteproduktionen både i alternativ I och III öka långsammare än enligt baskalkylen. Alternativ IV – som inte redovisas explicit i tabellen – ligger mycket nära baskalkylen. Endast i alternativ II skulle ett större utrymme finnas för utbyggnader och förbättringar utöver dem som redan beslutats eller har karaktär av standardanpassning och således ingår i baskalkylen.

Den beräknade utvecklingen inom olika delområden är en konsekvens av de antaganden som gjorts om den totala offentliga tjänsteproduktionens fördelning. Dessa antaganden, och de resultat som härigenom framkommit för den offentliga konsumtionen per ändamål, har beskrivits utförligt i avsnitt 6.6.4. Här erinras endast om att försvarets utveckling inte har varierats mellan alternativen och att den jämfört med andra delområden höga ökningstakten för socialvården huvudsakligen betingas av den beslutade kraftiga utbyggnaden av barntillsynen.

Det nära sambandet mellan offentlig produktion och offentlig konsumtion har redan berörts. Detta framträder också klart vid en jämförelse mellan tabellerna 7.30 och 6.17. I samtliga delområden utom hälso- och sjukvård utvecklas produktion och konsumtion i praktiskt taget samma takt. I hälso- och sjukvård är den procentuella ökningen för produktionen ett par tiondelar högre än för konsumtionen. Detta beror på att försäljningen – som här främst utgörs av avgifter för öppen vård – inom detta område beräknats svara för en något stigande andel av produktionsvärdet.

Tabell 7.30 Offentlig tjänsteproduktion 1975–1980

	Milj. kr., 1968 års priser 1975	Årlig procentuell volymförändring 1975–1980			
		Bas- kalkyl	Alt. I	Alt. II	Alt. III
<i>Produktionsvärde:</i>					
Försvar	5 360	0,2	0,2	0,2	0,2
Rättsväsen	2 050	1,5	1,2	3,2	0,8
Utbildning	9 780	1,6	1,2	2,3	0,8
Hälso- o. sjukvård	9 220	2,1	1,7	3,4	1,3
Socialvård	5 520	4,8	4,4	6,6	4,0
Väg- o. gatuväsen	1 620	1,3	0,9	3,3	0,5
Övriga tjänster	7 260	1,5	1,2	2,6	0,8
Offentlig produktion, totalt	40 810	2,0	1,6	3,0	1,3
däruv: stat	14 410	1,1	0,9	2,1	0,6
kommun	26 400	2,4	2,0	3,6	1,6
Offentlig förädlingsvärde, totalt	27 630	2,0	1,6	3,1	1,3
däruv: stat	8 440	1,1	0,8	2,4	0,5
kommun	19 190	2,4	2,0	3,5	1,6

I tabell 7.30 anges också det offentliga förädlingsvärdet, totalt samt uppdelat på stat och kommun. Även här är parallelliteten med produktionsvärdets utveckling praktiskt taget fullständig. Detta betyder att den andel av produktionsvärdet som utgörs av förbrukning – dvs. varor och tjänster inköpta från andra sektorer – inte antas komma att förändras nämnvärt under prognosperioden. Detta gäller dock endast på den aggregerade nivån. Inom olika delområden har vi räknat med vissa trendmässiga förskjutningar i förbrukningsandelen, men dessa har uppvägt varandra på totalnivån.

Ur modellberäkningarna erhålls också uppgifter om den offentliga sysselsättningen uttryckt i antal arbetstimmar. För varje ändamålsområde utvecklas sysselsättningen parallellt med förädlingsvärdet. På totalnivån påverkas sambandet även av förändringar i ändamålsstrukturen.

Antalet arbetstimmar har sedan omräknats till antal sysselsatta personer. Sysselsättningen inom den offentliga sektorn (enligt nationalräkenskapernas definitioner) har för 1975 beräknats till ca 985 000 personer, varav 237 000 i statlig och 748 000 i kommunal tjänst. Ungefär 1/4 av det totala antalet sysselsatta i ekonomin arbetar således inom den offentliga sektorn. Sektorns andel av den totala arbetsvolymen mätt i antal arbetstimmar är dock lägre, ca 20 %, beroende på att deltidsarbete förekommer i betydligt större utsträckning inom den offentliga sektorn än inom övriga delar av ekonomin. I följande tablå anges sysselsättningens förändringar 1970–1975 och 1975–1980 enligt de fyra alternativen.

	1970-1975	1975-1980			
		Alt. I	Alt. II	Alt. III	Alt. IV
Ökning i sysselsatta personer					
Antal (1 000-tal)	228	139	231	152	196
% per år	5,4	2,8	4,7	3,1	3,7

Den kraftigaste ökningen av personalen, liksom av produktionen, väntas inom området socialvård. I det högsta fallet, alternativ II, har socialvårdens ökning beräknats till 104 000 personer jämfört med 57 000 personer inom hälso- och sjukvård och 38 000 personer inom utbildning. Tillsammans svarar dessa tre delområden för drygt 85 % av den offentliga sektorns totala personalökning 1975-1980. Det kan också nämnas att statens sysselsättning i alternativ II beräknas öka med 37 000 personer och kommunernas med 194 000 personer.

Enligt kalkylerna kommer antalet sysselsatta i den offentliga sektorn att öka i en avsevärt snabbare takt än arbetsvolymen (antalet arbetstimmar) och produktionen. Denna olikhet i utvecklingstakterna sammanhänger med att andelen deltidsarbetande är speciellt stor inom den kraftigt expanderande socialvården, samt med en generellt antagen ökning av andelen deltidsarbetande i ekonomin.

Både för produktion och antal arbetstimmar har lägre ökningstal erhållits i alternativ III än i alternativ I. För antalet sysselsatta personer är förhållandet det motsatta. I alternativ III, som innebär en antagen arbetstidsförkortning, kommer antalet arbetstimmar per anställd självfallet att vara mindre än i alternativ I. Eftersom ingen produktivitetsökning beräknas äga rum i den offentliga sektorn har detta i beräkningarna resulterat i en ökning av antalet sysselsatta personer för att uppnå en given produktionsnivå. Man kan säga att effekten av arbetstidsförkortningen – mätt i antal sysselsatta – mer än väl uppväger det förhållandet att produktionen beräknats vara högre i alternativ I än i alternativ III.

Realismen i detta resultat kan diskuteras. Det är nämligen känt från tidigare arbetstidsförkortningar att bortfallet av arbetstimmar inte alls, eller endast delvis, har fått kompenseras genom antalsmässiga personalökningar. Statsmakterna har i dessa fall hävdats att den kortare arbetstiden skall kunna kompenseras med rationaliseringar så att produktionen inte påverkas. Härigenom skulle uppstå en produktivitetstegring, vilken dock inte registreras i nationalräkenskaperna. I det föregående påpekades att man allmänt anser att produktiviteten ökar också i den offentliga sektorn. Denna process borde pågå kontinuerligt men mycket tyder på att sådana produktivetsvinster i stor utsträckning tvingas fram just vid arbetstidsförkortningar då myndigheterna skall se över sina arbetsmetoder och rationaliseringsmöjligheter. Några sådana effekter har dock inte kunnat medtas i våra kalkyler.

I fortsättningen av detta kapitel redogörs mera ingående för utvecklingstendenserna inom den offentliga sektorns olika delområden. Därvid användes en hel del fristående information – t. ex. kommunalt planmaterial, information från vissa fackdepartement, utredningsförslag m. m. – som inte

står i direkt överensstämmelse med LU:s beräkningar. Denna information ger en uppfattning om vilken typ av förändringar som kan förväntas inom olika områden. Vad gäller förändringarnas styrka har materialet dock inte kunnat avstämmas gentemot LU:s olika beräkningsalternativ.

Försvaret

Denna delsektor omfattar all verksamhet som försvaret driver i samband med rekrytering, utbildning och utrustning av militära styrkor. Dessutom ingår myndigheternas krigsberedskap, civilförsvaret och beredskapslagring.

Försvaret omfattar f. n. ca 13 % av det totala produktionsvärdet i den offentliga sektorn. Bland de statliga verksamhetsgrenarna är försvaret den största: drygt 1/3 av de statliga myndigheternas produktionsvärde går till försvarsändamål. Sysselsättningsmässigt är dock andelarna betydligt mindre. De knappt 50 000 inom försvaret anställda (exkl. värnpliktiga) svarar nämligen för endast 5 % av den totala offentliga sysselsättningen och för drygt 20 % av den statliga. Den stora avvikelser mellan andelarna av produktionsvärde och sysselsättning beror på att försvarets driftkostnader inkluderar inköp av varaktiga varor för rent militärt bruk (krigsmateriel och fortifikationsanläggningar). Som investeringar betraktas endast vissa byggnader (kaserner o. d.). Detta gör att lönekostnaderna endast svarar för ca 35 % av försvarets totala driftkostnader mot 60–70 % i de flesta andra offentliga tjänsteområden.

Under den senaste tioårsperioden har produktionsvärdet inom försvaret varit i stort sett oförändrat i fasta priser. De variationer mellan enskilda år som kunnat noteras hänför sig huvudsakligen till inköp av försvarsanläggningar och krigsmateriel.

Försvarsutgifternas utveckling regleras genom långsiktiga försvarsbeslut. I dessa anges såväl allmänna riktlinjer för försvarsmaktens fortsatta utveckling som kostnadsramar för verksamheten. Det senaste försvarsbeslutet togs 1972 och avsåg perioden 1972/73–1976/77.

Försvarets fortsatta utveckling utreds f. n. av en parlamentarisk kommitté. Riksdagen väntas ta ställning till utredningens kommande förslag under 1977. I avvaktan på detta har statsmakterna beslutat att försvarets planering för perioden 1975/76–1979/80 skall grundas på de principer och den inriktning som angavs i 1972 års försvarsbeslut. Även utgiftsramen bör, med vissa budgettekniska justeringar, stämma överens med den som i 1972 års försvarsbeslut angavs för perioden 1972/73–1976/77. För det militära försvaret uppgår ramen till 40 750 milj. kr. i prisläget februari 1974 och för civilförsvaret till 742 milj. kr. Kompensation för pris- och löneförändringar skall i planeringen förutsättas ske efter nettoprisindex.

I syfte att inom den givna ramen skapa så stort utrymme som möjligt för sådan materialanskaffning och utbildning som ger direkt effekt på försvarsstyrkan har överbefälhavaren fått i uppdrag att minska antalet anställda inom försvaret med 3 900 under perioden september 1972–september 1979. Minskningen fram till september 1974 var ca 1 500 personer och avsåg huvudsakligen inom försvaret anställd civil personal. Det kan också nämnas att antalet värnpliktiga som årligen kan kallas in till grundutbildning minskar

under den framförliggande femårsperioden. Samtidigt väntas försöken med avkortad grundutbildning fortsätta.

Utifrån den givna ramen och med hänsyn till de ovan nämnda personalminskningarna har programplaner utarbetats för de olika verksamhetsgrenarna inom försvaret. Beräkningarna i långtidsbudgeten för 1975/76–1979/80 bygger på detta material. Också långtidsutredningens bas-kalkyl utgår från denna av statsmakterna fastställda planeringsnivå. Långtidsbudgetens beräkningar har endast justerats för att uppnå överensstämmelse med nationalräkenskapernas definitioner samt omräknats till kalenderår. I motsats till andra offentliga tjänsteområden har i baskalkylen inget påslag gjorts för ökad standard. De nödvändiga stegringarna förutsätts inrymmas i den givna totalramen.

Inte heller i våra alternativa kalkyler för utvecklingen 1975–1980 har vi funnit det vara motiverat att för försvarets del räkna med någon annan utveckling än vad som bestämts genom planeringsramarna. Försvarets utveckling har därför i modellberäkningarna betraktats som externt given. I våra samtliga alternativ ingår således försvaret med en i stort sett oförändrad volym.

Rättsväsen

Inom denna delsektor redovisas verksamheten vid polisen, åklagarväsendet, domstolarna samt kriminalvården. Alla dessa verksamheter drivs numera i statlig regi. Av kommunala områden ingår brandförsvaret. Rättsväsendet är en relativt liten delsektor, dess andel i den totala offentliga tjänsteproduktionen var 1975 ca 5 %. Av de olika verksamhetsgrenarna dominerar polisen, som f. n. svarar för ungefär hälften av produktionsvärdet inom rättsväsendet. Åklagar- och domstolsväsendets andel uppgår till ca 10 %, kriminalvårdens till ca 20 % och brandförsvarets likaså till ca 20 %. Inom rättsväsendet sysselsattes 1975 ca 44 000 personer, vilket är ungefär 5 % av det totala antalet anställda i offentliga myndigheter. I nedanstående tabell anges hur produktionsvärdet inom olika verksamhetsgrenar har utvecklats under senare år (genomsnittliga procentuella förändringar per år).

	1965–1970	1970–1974
Polis, åklagarväsen och domstolar	2,9	4,2
Kriminalvård	5,9	5,7
Brandförsvaret	2,5	2,0
Totalt för rättsväsen	3,3	4,0

Huvuddelen av rättsväsendets verksamhet avser samhällets åtgärder mot brott. Inriktningen av dessa åtgärder kan illustreras med driftkostnadernas fördelning inom justitiedepartementets område. Enligt riksstaten för budgetåret 1975/76 avsåg ca 1 % av kostnaderna förebyggande åtgärder, 41 % övervakning av regelefterlevnaden, 36 % brottsutredning och andra åtgärder i brottmålsförfarandet, 14 % verkställande av påföljder och 8 % rehabili-

terande åtgärder.

Rättsväsendet har också andra uppgifter: polisen har hand om viss tillståndsgivning, passärenden och andra uppgifter av servicekaraktär. Också domstolarna har andra funktioner vid sidan av brottmålen, bl. a. inskrivningsärenden och civilmål. Som nämnts räknas också brandförsvaret till delsektorn rättsväsende.

I syfte att förbättra samordningen av insatserna mot brott inrättades 1974 brottsförebyggande rådet (BRÅ). Arbetsgrupper inom BRÅ har redan lagt fram rapporter med förslag till en del åtgärder på strafflagstiftningens och kriminalpolitikens områden.

För planeringen är det av stor vikt att kunna bedöma den framtida brottsutvecklingen. En av BRÅ tillsatt arbetsgrupp för kriminalitetsprognoser har i detta syfte gjort trendberäkningar baserade på anmälda brottsbalksbrott 1968–1973. Trendframskrivningar gav för perioden 1974–1979 följande ökningstal avseende antalet till polisens kännedom komna brott: våldsbrotten 5 %, tillgrepsbrotten 20 %, bedrägeribrotten 1,5 % och övriga brott 20 %. För samtliga brott mot brottsbalken angavs ökningen till 17,5 % eller i genomsnitt 3,5 % per år. Gruppen har förklarat att prognoserna är mycket osäkra. Några bestämda slutsatser kan inte dras om vilka resurskrav som följer av i dessa kalkyler beräknad brottslighet.

Polisen. Förutom brottsligheten är för polisens del särskilt den väntade trafikutvecklingen av stort intresse. En betydande del av polisens resurser används för trafikövervakning eller verksamhet som har samband med trafiken. Tillgängliga prognoser tyder på att bilbeståndet fortsätter att öka och därmed också trafiken.

För att möta den ökande arbetsbelastningen har polisen under de senaste åren fått ganska omfattande personalförstärkningar. Sålunda tillfördes polisen under budgetåren 1973/74–1975/76 drygt 1 700 tjänster i huvudsak till följd av riksdagens beslut med anledning av brottskommissionens förslag. Också den tekniska utrustningen har fortsatt, bl. a. avseende bilar, helikoptrar och radioförbindelser. ADB har i stor utsträckning införts.

Även om rationaliseringsverksamheten och den tekniska utrustningen förutses fortsätta bedömer polismyndigheterna ytterligare personalökningar som nödvändiga mot bakgrund av nuvarande arbetsbelastning och väntade ökning i brottslighet och trafik. Man påpekar också att genomförandet av brottskommissionens intentioner beträffande den brottsförebyggande verksamheten medför ökade resurskrav för trafikundervisning, undervisning i skolorna om lag och rätt och ökad kontakt med allmänheten (kvarterspoliser, rådgivning osv.). Man vill också ge mycket hög prioritet och ökade resurser till bekämpandet av narkotikabrottsligheten.

Åklagare och domstolar. Dessa myndigheters resursbehov styrs i stor utsträckning av brottslighetens utveckling och polisens förmåga och resurser att utreda brotten. Andra faktorer som påverkar arbetsbelastningen är bl. a. avgränsningen av kriminaliserade förfaranden och formerna för samhällets ingripande.

Beträffande den framtida arbetsbelastningen påpekar läns- och distrikt-åklagarmyndigheterna att brottsligheten tenderar att bli allt grövre och mera svårutredd. Också den komplicerade förmögenhetsbrottsligheten,

främst de svårare skattebrotten, väntas ställa ökade krav på åklagarsidan, liksom på domstolarna. Under 1974 genomfördes vissa organisatoriska förändringar som medfört att ett betydligt större antal åklagare än tidigare kan tas i anspråk för tjänstgöring utanför det egna distriktet. Härigenom har det blivit lättare att snabbt anpassa arbetskraften till arbetsbelastningen inom olika distrikt och regioner.

Domstolarnas resursbehov styrs av antalet inkommande mål och ärenden samt av formerna för dessas handläggning. Prognoser över brottslighetens utveckling har redan tidigare berörts. Antalet inkommande tvistemål bestäms av en rad svårbedömbara faktorer såsom processbenägenhet, skilsmässofrekvens osv. Antalet civila tvistemål påverkas också av allmänhetens ekonomiska förutsättningar att processa. Den under 1973 genomförda reformen om samhällets rättshjälp kan här bli av betydelse. Reformen innebar bl. a. att allmänna advokatbyråer inrättades med staten som huvudman. Antalet inkommande inskrivningsärenden har ökat relativt kraftigt, med ca 11 % per år 1970–1974. Ökningen torde fortsätta under den kommande femårsperioden.

Kriminalvård. Som framgått av tablån i inledningen till detta avsnitt har kriminalvården under senare år visat den snabbaste ökningen bland rättsväsendets olika verksamhetsgrenar. Den tidigare ökningen i anstaltsklientelet upphörde dock 1970 och antalet intagna har därefter successivt minskat. Medelantalet intagna uppgick 1974 till ca 4 300 mot 5 300 under 1970. För personer inom frivård fortsatte dock ökningen i svag takt fram till 1973. Från 1973 till 1974 sjönk frivårdsklientelet med 17 %, till huvudsaklig del beroende på att övervakningstiden avkortats från tre till två år för personer som dömts till skyddstillsyn. Antalet personer i frivård var under 1974 i medeltal 19 400.

Det är svårt att bedöma hur kriminalvården kommer att utvecklas både vad beträffar antalet intagna och personer i frivård. Lagstiftningen är en av de faktorer som styr kriminalvården. Avkriminalisering och ändringar i straffskalor får här omedelbara effekter. Kriminalvårdens uppgifter är i huvudsak verkställande, styrda av kriminaliteten samt polisens och domstolarnas arbete.

Den sjunkande beläggningen gör det emellertid nödvändigt att reducera anstaltarnas platsantal. Enligt föreliggande beslut skall antalet platser successivt minskas med ca 290 under 1975 och första halvåret 1976. Ytterligare minskningar väntas därefter komma till stånd.

Under 1974 trädde ny lagstiftning i kraft på kriminalvårdens område, grundad på förslag av kriminalvårdsberedningen. Reformen innebär bl. a. en ny regionindelning och ett nytt anstaltssystem. Enligt det sistnämnda skall de på kort tid intagna i första hand placeras i lokalanstalt nära hemorten. Härigenom kan behov av nya lokalanstalter uppstå, främst i storstadsområdena. Samtidigt kan omoderna och avsides belägna anstalter nedläggas. De av kriminalvårdsberedningen framförda och av riksdagen godkända förslagen innebär vidare en ökad satsning på frivård.

Brandförsvaret. Som tidigare nämnts ligger denna verksamhetsgren under kommunalt huvudmannaskap. Enligt vår tolkning av kommunernas planer, KELP-kalkylen, förutses produktionen inom brandförsvaret öka med 2,2 % per år 1975–1980, dvs. i ungefär samma takt som under de två föregående femårsperioderna.

Utbildning

I detta avsnitt behandlas skolväsendet, den högre utbildningen och forskningen, vuxenutbildningen samt lärarutbildningen. Den militära utbildningen och större delen av arbetsmarknadsutbildningen redovisas inte i denna delsektor (dessa verksamheter har förts till försvar resp. socialvård). Inom vuxenutbildningen finns det dessutom ett betydande inslag av icke-offentlig verksamhet genom studieförbunden, som registreras under privata tjänster.

Utbildningen är den största av de offentliga delområdena med nära 1/4 av tjänsteproduktionen och sysselsättningen 1975 mätt i antalet anställda. Den övervägande delen av utbildningen, ca 80 %, sker i kommunal regi. Hit hör hela skolväsendet och den offentliga vuxenutbildningen. Sysselsättningen inom dessa verksamheter uppgick 1975 till 189 000 personer. Sysselsättningen inom den statliga delen av sektorn, vilken omfattar högre utbildning och forskning samt lärarutbildning, uppgick samma år till drygt 38 000 personer.

Utbildningssektorn påverkades under 1960-talet i hög grad av flera stora reformer såsom införandet av grundskolan och därmed 9-årig skolplikt, utbyggnaden av det studiesociala stödet och de vidgade möjligheterna för vuxenutbildning. Antalet studerande ökade under denna period mycket starkt. Sålunda steg antalet personer som efter den obligatoriska skolan sökt sig till gymnasial utbildning från ca 40 % av antalet 16-åringar 1960 till över 90 % 1970. Under samma period ökade antalet närvarande studerande i högre utbildning från 37 000 till 116 000.

Under 1970-talets första hälft var utvecklingen betydligt lugnare. Den samlade tjänsteproduktionen inom utbildningsväsendet ökade med 2,1 % per år 1970–1975 mot 7,3 % per år under föregående femårsperiod. För statlig utbildning var ökningen 1970–1975 3,0 % per år och för kommunal utbildning 1,9 % per år.

När det gäller att bedöma den framtida kvantitativa utvecklingen är befolkningens förändringar av grundläggande betydelse, framför allt för skolväsendet. I fråga om högre utbildning är sambandet svagare, något som har accentuerats under senare tid genom ett ökande inslag av vuxna inom den högre utbildningen. De av riksdagen våren 1975 beslutade nya behörighetsreglerna för högre utbildning kan ytterligare öka andelen vuxna.

I det följande redogörs för utvecklingstendenserna inom följande delområden av utbildningssektorn: skolväsen, högre utbildning och forskning, vuxenutbildning samt lärarutbildning. Genomgången baseras i huvudsak på en inom utbildningsdepartementet utarbetad promemoria. Denna återges i bilaga 5 till långtidsutredningen. Utbildningsdepartementets framställning bygger i fråga om de statliga utgifterna bl. a. på de långtidsbedömningar som myndigheterna lämnat hösten 1974. I vissa fall har dessa reviderats under februari 1975. Vissa förslag från offentliga utredningar har också beaktats. Uppgifter om kommunernas planer har hämtats från enkätundersökningarna KELP och LKELP för primärkommuner resp. landsting.

Skolväsen. Från och med läsåret 1972/73 har grundskolan genomförts i alla årskurser i samtliga kommuner i landet. Förändringar i antalet elever bestäms nu praktiskt taget helt av befolkningsutvecklingen i åldern 7–15 år. Under 1970-talets första hälft ökade både befolkningsunderlaget och an-

talet grundskoleelever med i genomsnitt drygt 1 % per år. För den framförliggande femårsperioden kommer ökningstakten enligt befolkningsprognosen successivt att avta och förbytas i en minskning under slutåret 1980. Detta gör att antalet elever beräknas öka endast mycket långsamt eller med i genomsnitt 0,1 % per år.

Gymnasieskolereformen genomfördes med början läsåret 1971/72. Vidare infördes försöksvis en ny organisation för studie- och yrkesorientering. Antalet elever i gymnasieskolan har sedan 1971 minskat något. Intagningen till gymnasieskolan har dock varit i stort sett oförändrad under perioden 1971–1974. Minskningen har kommit till stånd genom en omfördelning från de tre- och fyraåriga linjerna samt från de tvååriga sociala, ekonomiska och tekniska linjerna till de tvååriga mer yrkesinriktade linjerna. Trots att omfördelningar gjorts också inom organisationen kvarstår fortfarande en spänning mellan de sökandes val och antalet platser.

Antalet intagningsplatser till gymnasieskolans linjer och till direkt grundskoleanknutna specialkurser av minst ett års längd är f. n. något mer än 100 000. Detta tal svarar mot 94,6 % av antalet 16-åringar. I sin reviderade långtidsbudget räknade skolöverstyrelsen med att denna andel kommer att höjas till 97,1 % 1980. Antalet intagningsplatser beräknas då till knäppt 111 000. Större delen av ökningen skulle avse de yrkesinriktade linjerna och specialkurserna inom området industri och hantverk. Det totala antalet elever i gymnasieskolan väntas enligt skolöverstyrelsens bedömning öka med i genomsnitt 3 % per år under prognosperioden. Det kan nämnas att antalet personer i ålderna 16–18 år beräknas öka med 1,6 % per år 1975–1980.

För skolans yttre organisation väntas inga större förändringar under senare delen av 1970-talet. Det fortsatta reformarbetet inriktas i stället på skolans inre arbete. Huvuduppgiften torde bli att hjälpa elever med särskilda svårigheter i skolan. Målet anges vara att ge alla elever möjligheter att utöra en meningsfull arbetsinsats. Det finns fortfarande också skillnader i utbildningsval i gymnasieskolan mellan elever med olika social och ekonomisk bakgrund, och valen är ännu starkt könsbundna. En uppgift blir att bryta dessa mönster. Utredningen om skolans inre arbete (SIA) har arbetat med dessa frågor och föreslagit en rad förändringar i skolans inre arbetsformer.

Två klart märkbara utvecklingstendenser väntas vidare leda till förändringar under 1970-talets andra hälft. Den ena innebär en ökad decentralisering av ansvaret för utbildningen. Den andra innebär en ökad samvekan mellan skola och samhälle med nya former för ansvarsfördelning dem emellan.

För att bedöma kostnadsutvecklingen inom skolväsendet har utbildningsdepartementet utgått från kommunernas planer enligt KELP- och LKELP-undersökningarna. I dessa har kommunerna angett de förutsedda förändringarna i sina nettokostnader. Bruttokostnaderna har erhållits genom att intäkterna skrivits fram med statsbidragens utvecklingstakt enligt utbildningsdepartementets bedömningar. Beräkningen visar en ökning av de kommunala bruttokostnaderna för skolväsendet med 2,2 % per år 1974–1978. Eftersom statsbidragen, huvudsakligen lärarlönerna, på detta område utgör en betydelsefull del av kommunernas bruttokostnader är beräkningarna mycket känsliga för de antaganden som görs beträffande statsbidragens utveckling. Det kan nämnas att vår tolkning av KELP, som delvis bygger

på andra antaganden om statsbidrag, tyder på en ökning av kommunernas skolkostnader med 1,8 % per år.

Högre utbildning och forskning. Under 1960-talet ökade alla delar av universitetsorganisationen mycket kraftigt. Antalet nyinskrivna vid universitet och högskolor ökade också snabbt, från ca 8 000 läsåret 1960/61 till ca 31 000 läsåret 1968/69. Därefter har tillströmningen minskat kraftigt; antalet nyinskrivna 1973/74 uppgick till 22 000. Minskningen faller i allt väsentligt på de filosofiska fakulteterna; inom spärrade utbildningar har tillströmningen totalt ökat. Det totala antalet närvarande studerande vid universitet och högskolor minskade från 121 000 1970/71 till 108 000 1973/74.

Antalet äldre studerande bland de nyinskrivna har ökat påtagligt under senare år. Av de nyinskrivna vid filosofisk fakultet hösten 1974 var ca 40 % äldre än 24 år. Motsvarande andel hösten 1970 var ca 25 %. Åtskilliga av de äldre inskrivna studerar på deltid och utan uttalad avsikt att fullfölja studierna till examen.

Våren 1975 beslutade statsmakterna om en reformering av utbildningen inom universitet och högskolor fr. o. m. läsåret 1977/78. För all utbildning efter gymnasieskolan används termen högskoleutbildning. Alla som genomgått minst tvåårig gymnasieskola får behörighet till högskoleutbildning under förutsättning att ämnena svenska och engelska ingått. Även de som fyllt 25 år och varit verksamma i arbetslivet i minst fyra år skall få behörighet för denna utbildning. För planering och resursfördelning skall de allmänna utbildningslinjerna indelas i fem yrkesutbildningssektorer och planeringsramar anges. Den nedre planeringsgränsen avser en antagningskapacitet av 33 000 platser läsåret 1977/78 med en årlig ökning med 2 % per år under en femårsperiod. Den övre planeringsgränsen är 38 000 utbildningsplatser 1977/78 med likaledes tvåprocentig årlig ökning. Fördelningen på utbildningslinjer läsåret 1977/78 skall fastställas med utgångspunkt i den faktiska fördelningen av motsvarande utbildning föregående läsår och med beaktande av då aktuella tendenser i efterfrågan. Landet skall indelas i 6 högskole-regioner och nytillkommande högskoleutbildning i första hand läggas till 16 orter utanför de nuvarande universitetsorterna.

En stor del av forskningen i offentlig regi sker vid universitet och högskolor. Den utgör en naturlig del av dessa institutioners verksamhet och kan inte statistiskt särskiljas från den högre utbildningen. Utöver anslagen till universitet och högskolor får forskningen resurser via forskningsråden och ett stort antal medelsramar m. m. för sektoriell forskning. Statens anslag till forskningsråden inom utbildningsdepartementets område ökade från 114 milj. kr. budgetåret 1970/71 till 184 milj. kr. 1974/75 (i löpande priser). Våren 1975 lade forskningsrådsutredningen fram vissa förslag om rådets organisation och framtida verksamhet. Förslag väntas också beträffande forskarutbildningen.

Enligt utbildningsdepartementets beräkningar väntas den högre utbildningens och forskningens driftkostnader (vilka också är ett mått på produktionsvärdet) öka med i genomsnitt 4,2 % per år 1975/76–1979/80. Vid beräkningen har beaktats beslutet om reformering av högskolan, behovet av kvalitetsförbättringar av grundutbildningen samt förslag resp. kommande förslag från forskningsrådsutredningen och forskarutbildningsutredningen.

Av praktiska skäl utgår dock beräkningen inte från det vidgade högskolebegrepp som beslutades våren 1975.

Vuxenutbildning. Under 1960-talet kom vuxenutbildningen successivt att framstå som det mest angelägna reformområdet inom utbildningspolitiken. Studiemöjligheter för vuxna byggdes ut inom en rad områden. Sålunda beslöt riksdagen 1967 om utbyggnad av vuxenutbildningen inom det kommunala skolväsendet, att använda radio och TV i vuxenutbildningen, att inrätta en ny statlig skola för vuxna samt att öka stödet till den folkrörelseanknutna vuxenutbildningen. Dessa åtgärder ledde också till att vuxenutbildningen ökade kraftigt under 1970-talets första hälft.

Som redan antytts finns det en mångfald former för vuxenutbildning. I detta delavsnitt behandlas endast den utbildning som sker i offentlig regi, dvs. den kommunala vuxenutbildningen, de landstingsägda folkhögskolorna och de statliga skolorna för vuxna. Kostnaderna för den omfattande arbetsmarknadsutbildningen i offentlig regi redovisas i nationalräkenskaperna under delsektorn socialvård. Denna verksamhet, liksom andra former för vuxenutbildning där staten gör betydande insatser genom bidragsgivning, berörs här nedan endast mycket summariskt. En utförlig redogörelse för dessa former av vuxenutbildning lämnas i utbildningsdepartementets promemoria i bilaga 5.

I den kommunala vuxenutbildningen deltog 1974 ca 140 000 elever. Undervisning anordnas enligt läroplanerna för grundskolans högstadium och gymnasieskolan. Dessutom ges särskild yrkesinriktad utbildning. Vid de två statliga skolorna för vuxna bedrivs utbildning i form av en kombination av muntlig undervisning och brevskelestudier.

Bland de reformer som beslutats eller föreslagits i syfte att öka möjligheterna för vuxenstudier kan nämnas arbetstagares rätt till ledighet för studier enligt vissa regler, statliga bidrag för uppsökande verksamhet och särskilda vuxenstudiestöd. Huvuddelen av studiestöden skall avse studier på grund- och gymnasieskolenivåerna. Också inom arbetsmarknadsutbildningen har införts ett förbättrat studiestöd. Detta är uppbyggt enligt inkomstbortfallsprincipen och anknutet till arbetslöshetsförsäkringen. En grundprincip för planeringen av vuxenutbildningen är att det skall vara möjligt för den enskilde att varva perioder av förvärvsarbete med perioder av studier i s. k. återkommande utbildning.

Utbildningsdepartementet har utifrån den statliga långtidsbudgeten, olika reformförslag och kommunenkäter gjort beräkningar för kostnadsutvecklingen inom vuxenutbildningen. Beräkningarna, som är mycket osäkra, tyder på en ökning av de offentliga utgifterna för denna tjänsteproduktion med drygt 6 % per år räknat i fasta priser under andra hälften av 1970-talet.

Läroarbete. Efter en lång tids läraryrkebrist har tillgången på lärare starkt förbättrats. Tendenser till överskott för ämneslärare finns särskilt på större orter. Också för låg- och mellanstadie-lärare kan vissa överskott bli aktuella. Orsakerna till denna förändring är den starkt ökade kapaciteten inom läroarbete vid slutet av 1960-talet och den kvantitativt sett stagnerande skolorganisationen. På grund av den förändrade situationen och elevantalets utveckling har utbildningskapaciteten för ämneslärare och låg- och mellanstadie-lärare minskats kraftigt sedan 1970/71. Under den närmaste femårsperioden väntas däremot inga minskningar ske. Utbildningsdepartementet be-

tonar dock att det är svårt att bedöma det framtida rekryteringsbehovet. Detta kan påverkas av bl. a. förändringar i lärarnas förvärvsbenägenhet. Dessutom kan förändringar i skolans inre arbete komma att ställa krav på en ökning av antalet lärare i grundskolan. Ökade medel krävs också till fortbildning av lärare och till det pedagogiska forsknings- och utvecklingsarbetet. Lärarhögskolornas utbildningskapacitet kan till viss del komma att tas i anspråk för sådan fortbildning.

Den starkt utbyggda barnomsorgen har resulterat i ett mycket stort rekryteringsbehov av förskollärare. Utbildningskapaciteten har ökat kraftigt under senare år och uppgår f. n. till drygt 3 000 intagningsplatser. Den fortsatta utbyggnaden av barnstugorna kommer ytterligare att accentuera behovet av förskollärare, barnskötare och fritidspedagoger under prognosperioden.

Hälso- och sjukvård

Denna delsektor består av så gott som hela den i offentlig regi bedrivna hälso- och sjukvården, inkl. härtill hörande administration. Genom den ändamålsindelning som tillämpas kommer dock viss hälso- och sjukvård att registreras inom andra delområden. Sjukvård inom försvaret, skolhälsovård, hälsokontroller av daghemsbarn etc. ingår således i ändamålen försvaret, utbildning resp. socialvård. Vidare exkluderas privat vård, vari ingår bl. a. företagshälsovård och all den tandvård som bedrivs utanför folktandvården. Ca 10 % av arbetsinsatserna inom hela hälso- och sjukvårdsområdet sker inom den privata sektorn.

Ändamålet hälso- och sjukvård, som jämte utbildning är det största offentliga ändamålsområdet, svarar idag för nära 1/4 av den totala offentliga tjänsteproduktionen (produktionsvärdet). Andelen av den offentliga sysselsättningen är över 30 % räknat i antal arbetstimmar och något lägre räknat i antal sysselsatta personer. Antalet sysselsatta inom hälso- och sjukvård beräknas uppgå till över 290 000 personer 1975.

Den helt övervägande delen av hälso- och sjukvården sker i kommunernas – främst landstingens – regi. Staten svarar endast för drygt 5 % av produktionen inom ändamålet. Utvecklingstendenserna inom området kan beskrivas med hjälp av det omfattande planmaterial, LKELP/RUPRO 74, som insamlats av Landstingsförbundet. Detta omfattar så gott som samtliga sjukvårdshuvudmän inom den offentliga sektorn.¹ Den följande redogörelsen baseras huvudsakligen på detta material samt på vissa uppgifter från socialdepartementet.

Återblick. Den kommunala tjänsteproduktionen av hälso- och sjukvård ökade mycket snabbt under 1960-talet och har även under senare år varit en av de snabbast expanderande offentliga delsektorerna. Ökningstakten för produktionsvärdet, mätt i fasta priser, var över 11 % per år under perioden 1965–1970 och ca 4 % per år 1970–1975.

Den starka produktionsökningen under 1960-talet står i direkt samband med de mycket stora sjukhusinvesteringar som då företogs. Sektorns investeringsvolym nära nog fördubblades från 1965 till 1970. Den helt övervägande delen av dessa investeringar avsåg sjukhusen. Mottagningar för

¹ Riksförsäkringsverkets sjukhus ingår ej.

öppen vård som ej är anslutna till sjukhus utgjorde endast en obetydlig del av investeringsvolymen.

Satsningen på sjukhusbyggnad under 1960-talet brukar ofta ses som en indikation på att tjänsteproduktionen inom sjukvården koncentrerades till den slutna vården. Detta förhållande kan dock inte beläggas i statistiken eftersom en mycket stor del av den öppna vården ges i sjukhusens lokaler och med dess personal. Ändringar i resursfördelningen mellan slutna och öppen vård kan inte heller belysas med hjälp av de "prestationsmått" som brukar användas – antal vårdplatser resp. antal besök – eftersom dessa inte är likvärdiga med avseende på resursbehovet. Antalet vårdplatser inom slutna vård (exkl. vårdinstitutioner för psykiskt utvecklingsstörda) ökade med 1,9 % per år 1965–1970 samtidigt som antalet besök i öppen vård ökade med ca 4,4 % per år.

Efter 1970 har en omsvängning skett. Investeringsvolymen inom hälso- och sjukvård har minskat kraftigt, en utveckling som dock är gemensam för de flesta kommunala verksamheter. Samtidigt har investeringarna i högre grad inriktats på mottagningar för öppen vård utanför sjukhus. Satsningen på öppen vård, vilken i hög grad har präglats av de senaste årens vårddebatt, motiveras främst av önskemålen att ge sjukvården ett starkare inslag av förebyggande vård. Förhoppningen är också att denna inriktning skall visa sig fördelaktig från kostnadssynpunkt.

Öppen vård. Den nuvarande resursfördelningen mellan slutna och öppen vård kan i någon mån belysas med hjälp av LKELP/RUPRO-materialet. Antalet läkartjänster redovisas där fördelade på de nämnda vårdformerna (med särredovisning av läkartjänster i öppen vård vid sjukhus). Enligt dessa uppgifter synes antalet läkartjänster i öppen vård ha uppgått till ungefär 1/3 av det totala antalet läkartjänster inom den offentliga hälso- och sjukvården 1973. Planerna tyder också på en viss ökning av andelen fram till 1979.

Eftersom läkarna svarar för en betydligt större del av den totala arbetsinsatsen inom öppen än inom slutna vård ger fördelningen av antalet läkartjänster dock ingen rättvisande bild av den totala resursfördelningen. En överslagsmässig beräkning, baserad på förutsättningen att kostnaden per läkarbesök är densamma inom den sjukhusanslutna öppna vården som inom distriktsläkarvården, tyder på att ca 20 % av produktionsvärdet inom den offentliga hälso- och sjukvården skulle avse öppen vård.

Huvudmännens planer, sådana de kommer till uttryck i LKELP/RUPRO 74, tyder på en fortsatt, kraftig utbyggnad av den öppna vården. Antalet läkarbesök i öppen vård har enligt planerna beräknats öka med närmare 40 % under sexårsperioden 1973–1979 vilket ger en ökningstakt på ca 5,6 % per år. Antalet läkarbesök per invånare skulle därmed komma att öka från 2,0 till 2,6 under denna period. Samtidigt planeras en fortsatt decentralisering av den öppna vården till mottagningar utanför sjukhus. Härigenom skulle dessa fristående mottagningar komma att öka sin andel av det totala antalet läkarbesök i öppen vård från 41 % 1973 till 48 % 1979.

Slutna vård. Huvudmännens planer för antalet vårdplatser inom den slutna vården framgår av tabell 7.31. Ökningen av det totala antalet platser (exkl. vårdinstitutioner för psykiskt utvecklingsstörda) anges där till 1,3 % per år 1973–1979, vilket är en klart lägre ökningstakt än den som gällde under

Tabell 7.31 Vårdplatser inom sjukhusansluten vård 1973-1979

	Vårdplatser			Vårdplatser per 1 000 invånare	
	Antal 1973	Förändring 1973-1979		1973	1979
		Antal	% per år		
Icke opererande specialiteter:					
Somatisk akutvård	20 400	- 880	-0,7	2,5	2,3
Somatisk långvård	35 610	12 160	5,0	4,4	5,7
Psykatri	34 360	- 2 020	-1,0	4,2	3,9
Opererande specialiteter	22 360	- 320	-0,2	2,8	2,6
Övrigt	5 200	380	1,2	0,6	0,7
Totalt	117 930	9 320	1,3	14,5	15,2

Anm. Vårdinstitutioner för psykiskt utvecklingsstörda ingår ej i tabellen.

Källa: LKELP/RUPRO 74.

1960-talet (1,8 % per år). I likhet med mönstret i tidigare planer kan man vidare notera en tydlig förskjutning mellan de olika vårdgrenarna. Vårdplatsökningen är så gott som helt koncentrerad till den somatiska långvården medan övriga större vårdgrenar väntas få ett minskat antal platser. För den somatiska akutvården bör nedgången ses mot bakgrund av att en del av platserna inom akutvården f. n. upptas av långvårdspatienter. I den mån dessa kommer att kunna överflyttas till långvården dämpas också nedgången av platsantalet för akutvårdspatienterna.

Vad gäller den psykiatriska vården kan nämnas att platsantalet under tidigare år ökat mycket långsamt. Samtidigt har de genomsnittliga vårdtiderna förkortats drastiskt, något som möjliggjorts av de nya behandlingsmetoder som infördes under 1960-talet. - Den nedgång i platsantalet som nu planeras för perioden 1973-1979 förklaras dels av att vissa patienter kommer att kunna överföras till somatisk långvård, dels av en övergång till öppnare vårdformer. Antalet läkarbesök inom den öppna psykiatriska vården vid sjukhus har således beräknats öka med ca 5,6 % per år 1973-1979. Härtill kommer besöken hos andra personalkategorier än läkare, vilka likaledes förväntas öka kraftigt på grund av inriktningen mot öppnare vårdformer.

Utvecklingen inom den somatiska långvården bör studeras mot bakgrund av den pågående förskjutningen av befolkningsstrukturen, som innebär en fortsatt stark ökning av antalet åldringar. I nedanstående tabell redovisas förändringen av antalet personer 70 år och äldre 1960-1980. Att äldre personer har behov av sjukvård i betydligt större utsträckning än yngre är en omständighet som betyder mycket inom de flesta delar av sjukvården, inte endast långvården. Sambandet, som är klart märkbart redan för den öppna vården, är mycket påfallande för den slutna vården. Över 30 % av antalet vård dagar inom somatisk akutvård och psykiatrisk vård ägnas personer 70 år och äldre, trots att denna åldersgrupp utgör mindre än 10 % av befolkningen. Inom somatisk långvård är beroendet självklart än mer utpräglat: över 80 % av antalet vård dagar går här till personer 70 år och äldre.

	1960	1965	1970	1975	1980
Antal personer ≥ 70 år	559 000	623 900	703 200	802 200	901 500
Förändring under femårsperioden		64 900	79 300	99 000	99 300
Årlig procentuell förändring		2,2	2,4	2,7	2,4

Antalet vårdplatser inom somatisk långvård har ända sedan 1960-talets början ökat betydligt snabbare än antalet åldringar. Den nu planerade ökningen med 5 % per år 1973–1979 ligger väl i linje med ökningstakten under tidigare år. Långvårdens utbyggnad motiveras emellertid, förutom av det ökade antalet äldre, även av behovet att avhjälpa den nuvarande bristen på långvårdsplatser. Antalet personer på väntelistor till somatisk långvård uppgår f. n. till över 10 000. Detta antal har varit i stort sett oförändrat under de senaste åren, trots den utbyggnad som skett. Ca hälften av de väntande får annan slutet sjukhusvård eller bor på ålderdomshem, medan hälften tas omhand i hemmen.

Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda räknas enligt nationalräkenskaperna också till ändamålet hälso- och sjukvård, men svarar endast för en mindre del av tjänsteproduktionen inom området (uppskattningsvis ca 6 %). Antalet personer som mottar någon form av omsorger uppgick i maj 1973 till ca 32 000.

Även inom detta delområde finns en tydlig strävan mot öppnare vårdformer. Huvudmännens planer tyder på att antalet boende på särskilda institutioner kommer att öka avsevärt mycket långsammare än platsantalet för undervisning och sysselsättning (2,5 resp. 4,7 % per år). År 1973 var platsantalet för boende ca 14 900 och för undervisning och sysselsättning ca 15 200.

Personal. Huvudmännens planer i LKELP/RUPRO 74 innehåller även uppgifter om det förväntade personalbehovet. Uppgifterna är genomgående uttryckta i antal heltidstjänster. I nedanstående tabell redovisas personalutvecklingen 1974–1979 uppdelat på tre verksamhetsområden. Uppgifterna illustrerar såväl den sjukhusanslutna vårdens personalmässigt mycket dominerande ställning som den tidigare diskuterade satsningen på decentraliserad öppen vård utanför sjukhus.

	Antal heltidstjänster 1974	Förändring 1974–1979	
		Antal	% per år
Sjukhusanslutna vård	145 770	17 140	2,3
Hälso- och sjukvård utanför sjukhus	20 320	8 100	6,9
Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda	14 360	3 630	4,6
Totalt	180 450	28 870	3,0

Personaluppgifterna, som kan sägas uttrycka sjukvårdshuvudmännens efterfrågan på olika slag av personal, finns i planmaterialet även fördelade på personalkategorier med olika utbildning. Landstingsförbundet har gjort ett försök att jämföra denna efterfrågan med den förväntade tillgången på sådan personal. Resultaten tyder på att balansen mellan tillgång och efterfrågan på utbildad personal kommer att förbättras avsevärt under perioden. Utbildningskapaciteten för vårdrken har utökats mycket kraftigt under senare år; för läkare har kapaciteten mer än fördubblats under 1960-talet. Även i fortsättningen kan dock bristsituationer uppkomma regionalt och för yrkesgrupper inom vissa specialområden.

Socialvård

Delsektorn socialvård består av social verksamhet i offentlig regi inriktad på ett flertal olika mottagarkategorier. Här ingår t. ex. barnstugor, familjedaghem och andra insatser för barn och ungdom; vidare ålderdomshem, dagcentra och hemhjälp för pensionärer och handikappade. Härtill kommer en rad åtgärder för personer eller familjer med speciella hjälpbehov, t. ex. arbetsvård, nykterhetsvård m. m. Dessutom ingår administrationen inom hela socialvårdsområdet, inkl. de allmänna försäkringskassorna. Sociala utgifter av ren transfereringskaraktär, som t. ex. socialförsäkringar, bostadstillägg och socialhjälp, inkluderas dock inte eftersom sådana utgifter inte motsvaras av någon produktion av offentliga tjänster.

Socialvården omfattar f. n. över 13 % av det totala offentliga produktionsvärdet; storleksordningen är närmast jämförbar med försvarets. Sysselsättningen uppgår till i runt tal 230 000 personer, vilket betyder att närmare 1/4 av de anställda inom offentliga myndigheter arbetar inom socialvården. Den helt övervägande delen av verksamheten sker i kommunernas regi. Staten (inkl. de allmänna försäkringskassorna) svarar för ca 23 % av produktionsvärdet och mindre än 10 % av antalet sysselsatta inom området.

I fortsättningen av detta avsnitt diskuteras främst den kommunala socialvården. Därvid användes bl. a. de planer som kommunerna redovisat i den specialenkät rörande socialvården som utförts i anslutning till KELP 74-78¹ samt visst material från socialdepartementet.

Barn- och ungdomsvård. Den del av den kommunala socialvården som avser barn och ungdom svarar för närmare 30 % av kommunernas totala driftkostnader (inkl. transfereringar) inom ändamålet. Andelen av tjänsteproduktionen torde vara ännu större. Barn- och ungdomsvården är också det snabbast expanderande delområdet inom socialvården. Speciellt gäller detta naturligtvis barntillsynen i form av förskolor, familjedaghem och fritidshem.

Övrig barn- och ungdomsverksamhet har däremot ökat relativt långsamt samtidigt som dess karaktär förändrats. Antalet platser på barnhem och ungdomsvårdsskolor har sålunda i stort sett halverats under den senaste 10-årsperioden. F. n. uppgår platsantalet till ca 2 000 för barnhemmen och ca 500 för ungdomsvårdsskolorna. För prognosperioden väntas en fortsatt nedgång av platsantalet. Utvecklingen sammanhänger med den allmänna förskjutning mot öppna vårdformer som numera präglar stora delar av socialvården. Ett antal nya vårdformer har tillkommit som t. ex. storfosterhem, lä-

¹ Uppläggnings- och resultatav denna socialvårdsenkät redovisas i bilaga 5 till denna utredning.

gerverksamhet, familjeterapi m. m. Ibland utnyttjas också andra former av social service, som t. ex. daghem eller socialhjälp, som ersättning för institutionsbunden vård.

Den kommunala barntillsynen i förskola, familjedaghem och fritidshem har under senare år ökat relativt snabbt. Platsantalet under 1960–1975 redovisas i nedanstående tablå. Utbyggnaden har motiverats både av det ökade behovet av barntillsyn (se nedan) och av ambitionshöjningar på det pedagogiska området. Det senare gäller speciellt deltidsförskolan (lekskolan) som fr. o. m. 1 juli 1975 har gjorts obligatorisk för alla 6-åringar och vissa 4- och 5-åringar.

	1960	1965	1970	1973	1975
<i>Förskola:</i>					
antal platser i daghem	10 300	11 900	33 000	51 900	65 400
antal barn i deltidsgrupp	38 400	52 100	86 000	110 000	122 800
<i>Familjedaghem:</i>					
antal barn	4 000	8 000	32 000	45 100	57 400
<i>Fritidshem:</i>					
antal platser	2 400	3 000	6 500	13 400	20 600

Även heltidsförskolan (daghemmen) och fritidshemmen präglas naturligtvis av pedagogiska ambitioner, men den huvudsakliga orsaken till utbyggnaden torde ligga i behovet av tillsyn och vård för det växande antal barn vars bägge föräldrar förvärvsarbetar. Som framgår av kapitel 3 har förvärvsfrekvensen – de relativa AK-talen – för kvinnor med barn under 7 år under de senaste fem åren ökat mycket kraftigt, från ca 50 % till över 60 %. Antalet barn under 7 år med mödrar i arbetskraften har under samma period ökat från 385 000 till 450 000, dvs. med 65 000.¹ Ökningen av den kommunala barntillsynen har inte varit fullt lika kraftig; antalet platser i daghem och familjedaghem ökade 1970–1975 med sammanlagt 57 800 och uppgår f. n. till 122 800. Härtill kommer den ovan nämnda utbyggnaden av deltidsförskolan.

Platserna på fritidshem och en del av platserna på familjedaghem är avsedda för barn över 7 år för vistelse efter skoldagens slut. Även här har utbyggnaden varit relativt kraftig, om än starkt koncentrerad till storstadsregionerna. Vi saknar dock uppgifter varmed man kan relatera platsökningen till den samtidigt ökningen av antalet barn med förvärvsarbetande mödrar.

Trots den kraftiga utbyggnaden finns det fortfarande ett stort, ouppfyllt behov av barntillsyn i samhällets regi. Som antyds av ovanstående uppgifter svarar samhället idag endast för en mindre del – uppskattningsvis ca 25 %² – av tillsynen av barn under 7 år vars mödrar ingår i arbetskraften. Denna täckningsgrad måste betecknas som låg även om långt ifrån alla barn till förvärvsarbetande mödrar antas ha behov av en daghemplats.

På grund av barntillsynens samband med kvinnornas deltagande i förvärvslivet har denna fråga också speciellt intresse ur LU:s synvinkel. Den kalkyl över det totala arbetskraftsutbudet som tillämpas i LU förutsätter

¹ Antalet barn under 7 år med *heltidsarbetande* mödrar kan under samma period beräknas ha ökat från ca 152 000 till ca 171 000, dvs. med ca 19 000.

² Procenttalet har beräknats genom att det totala antalet barn i daghem (inkl. beräknad överinskrivning) plus 73 % av antalet barn i familjedaghem har satts i relation till det totala antalet barn under 7 år med mödrar i arbetskraften (exkl. spädbarn i åldern 0–7 månader). Förskola i form av deltidsgrupp, som har en vistelsetid på endast 3 timmar per dag, antas således inte kunna fungera som ensam tillsynsform.

att frågan om barntillsynen löses, i den meningen att kvinnornas deltagande i förvärvslivet inte hindras från att öka i enlighet med trenden. Förvärvsfrekvensen (AK-talen) för kvinnor med barn under 7 år antas i LU öka från 60,8 till 72,8 % under prognosperioden. Antalet barn under 7 år med heltidsarbetande mödrar kan då beräknas komma att öka med nära 20 %, från ca 171 000 1975 till ca 205 000 1980, dvs. med ca 34 000. Härtill kommer en procentuellt sett ungefär lika stor ökning av antalet barn till deltidssarbetande mödrar.

Eftersom den kommunala barntillsynen idag bara täcker en mindre del av det totala antalet barn vars mödrar förvärvsarbetar måste man dessutom beakta utvecklingen av den tillsyn som ordnas privat. Ur LU:s befolknings- och arbetskraftskalkyler kan man utläsa att antalet kvinnor utanför arbetskraften i åldrarna 25–64 år – en grupp som idag utgör en viktig rekryteringsbas för privata dagbarnvårdare – under prognosperioden väntas minska med ca 160 000 personer, dvs. med ca 23 %. Denna minskning kan, liksom under tidigare år, sannolikt till viss del kompenseras av att benägenheten hos den arbetsföra befolkningen att åta sig barntillsyn ökar då behovet ökar. Minskningen av den nämnda gruppen kvinnor utanför arbetskraften beräknas emellertid nu bli betydligt kraftigare än tidigare. Utvecklingen kan därför mycket väl komma att leda till försämrade möjligheter att ordna barntillsynen på privat väg.

Kommunernas planer för utbyggnad av barnomsorgen har insamlats vid ett par olika tillfällen: dels genom den specialenkät rörande socialvården som utfördes 1974 i anslutning till KELP 74–78, dels genom socialstyrelsens insamling av utbyggnadsplanerna sommaren 1975. Det förstnämnda materialet är redan delvis föråldrat men det har ändå visst intresse eftersom det visar vilken bedömning som låg bakom kommunernas KELP-uppgifter om socialvården, vilka legat till grund för vår s. k. KELP-kalkyl för den kommunala konsumtionen.¹

	1 april 1975	Kommunala planer	
		Ökning 1 jan. 1974–1978 % per år	Ökning 1 april 1975–1980 % per år
<i>Förskola:</i>			
antal platser i daghem	65 400	10,7	11,2
antal barn i deltidsgrupp	122 800	5,3	2,5
<i>Familjedaghem:</i>			
antal barn	57 400	1,8	3,0
<i>Fritidshem:</i>			
antal platser	20 600	13,8	11,3

Resultaten av de båda nämnda planmaterialen redovisas i förenklad form i ovanstående tabell. De skillnader som föreligger beror till största delen på att utgångsår och planperiod är olika. Enligt de senaste planerna skulle antalet platser i daghem och familjedaghem komma att öka med sammanlagt

¹ En kortfattad beskrivning av denna kalkyl återfinns i kapitel 6, avsnitt 6.6.4. För en utförlig redogörelse hänvisas till bilaga 5 i denna utredning.

ca 55 000 under perioden 1975–1980. Mot bakgrund av vad som tidigare sagts om det ökade behovet av barntillsyn framstår denna utbyggnad som klart otillräcklig. Regeringen har under hösten 1975 tagit upp förhandlingar med Kommunförbundet i barnstugefrågan. En överenskommelse har träffats som bl. a. innebär att 100 000 nya daghemsplatser och 50 000 nya platser på fritidshem skall byggas under 1976–1980, för att kunna tas i bruk under perioden 1977–1981. Uppgårelsen innebär också kraftiga höjningar av statsbidragen till barnstugorna.

Denna överenskommelse har i LU-beräkningarna infogats som en del av baskalkylen för den offentliga sektorn, vilken avser att uttrycka de resurskrav som framstår som nödvändiga med hänsyn till politiska bindningar och till samhällsutvecklingen i övrigt (jfr även avsnitt 6.6.3). Vid beräkningen har vi utgått från att platsantalet 1976 kommer att överensstämma med kommunernas planer, sådana dessa förelåg sommaren 1975. Därefter har ökningen av antalet platser antagits följa den nämnda överenskommelsen. Under perioden 1975–1980 kommer antalet daghemsplatser då att öka med drygt 88 000 och antalet platser i fritidshem med ca 42 000. Antalet barn i familjedaghem förutsätts öka med knappt 9 000 och antalet barn i deltidsgupper med nära 16 000, vilket överensstämmer med kommunernas egna utbyggnadsplaner.

De beräkningar som gjorts för att i nationalräkenskapstermer uttrycka den tjänsteproduktion resp. offentliga konsumtion som krävs för den sålunda utökade barntillsynen baseras delvis på uppgifter från Kommunförbundet. Härigenom har vi kunnat ta hänsyn till skillnaderna mellan de olika tillsynsformerna vad gäller såväl kostnaderna per plats som personalkostnadernas andel härav. Kostnadernas nivå, uttryckt i 1968 års priser, är dock relativt osäker på grund av svårigheterna att finna lämpliga deflater. Vidare gäller att kostnaden per plats i beräkningen förutsätts vara oförändrad under perioden, räknat i fasta priser.

För att uppfylla barnstugeprogrammet krävs enligt denna beräkning en volymmässig ökning av tjänsteproduktionen inom barntillsynen med totalt 85 % under perioden 1975–1980 (13,3 % per år). Barntillsynens andel av produktionsvärdet inom hela ändamålsområdet socialvård kommer därvid att öka från knappt 21 % 1975 till drygt 30 % 1980, under förutsättning att baskalkylen för 1980 uppnås. I LU-alternativen I och III blir andelen ännu högre, och i alternativ II något lägre.

Åldringsvård och övrig socialvård. En betydande del av den kommunala socialvården är avsedd för de äldres vård- och servicebehov. Enbart ålderdomshemmen svarade 1973 för nära 20 % av kommunernas totala driftkostnader för socialvård; andelen av tjänsteproduktionen var ännu högre. Antalet platser på ålderdomshem har tidigare ökat relativt kraftigt, från ca 48 000 till ca 60 000 under perioden 1965–1970. Därefter har platsantalet stagnerat, trots att antalet åldringar ökat väsentligt. Utvecklingen av antalet personer som är 70 år och äldre framgår av en tablå redovisad i avsnittet om hälso- och sjukvård. Under perioden 1970–1975 ökade denna åldersgrupp med totalt 99 000 personer (2,7 % per år). Ökningen under prognosperioden väntas uppgå till 99 300 personer (2,4 % per år).

Det ökade antalet åldringar väntas inte heller i fortsättningen föranleda några större ökningarna av antalet platser på ålderdomshem. Kommunernas

planer, sådana dessa kom till uttryck i den till KELP 74-78 knutna socialvårdsenkäten, tyder på en ökning om knappt 3 000 platser 1974-1978. Antalet pensionärer boende i servicehus angavs samtidigt öka med över 5 000, vilket relativt sett innebär en mycket kraftig satsning på denna nya boendeform.

Socialvårdens allmänna inriktning mot mera öppna och integrerade vårdformer innebär att man så långt möjligt söker undvika placering på särskilda institutioner. Inom åldringsvården möjliggörs detta bl. a. genom upprustning och modernisering av de äldres bostäder. Dessutom krävs kompletterande service i form av hemhjälp, färdtjänst, dagcentra för pensionärer etc. Antalet äldre och handikappade som får hemhjälp har ökat från ca 145 000 1965 till över 300 000 1974. Socialvårdsenkäten i KELP anger en fortsatt ökning med ca 3,4 % per år, vilket är en betydligt starkare ökning än vad som föränsades av det ökade antalet äldre. Även färdtjänsten väntas öka mycket starkt; kommunernas kostnader för färdtjänsten uppges komma att öka med över 9 % per år under perioden 1974-1978, räknat i fasta priser.

Enligt kommunernas planer, tolkade i vår s. k. KELP-kalkyl, skulle den kommunala tjänsteproduktionen inom området service till pensionärer och handikappade komma att öka med ca 2,3 % per år under prognosperioden. Detta är en utveckling som mycket nära följer förändringen av det totala antalet åldringar. Standardförbättringar genom den fortsatta förändringen av vårdens innehåll torde dock i viss utsträckning vara möjliga även inom denna ram. Det bör också nämnas att en mycket stor del av standardförbättringarna för pensionärerna kommer till stånd genom rena inkomstöverföringar vilka inte ger upphov till någon offentlig tjänsteproduktion.

Bland övriga insatser på socialvårdens område kan nämnas den sociala hemhjälpen till barnfamiljer och arbetsvården. Antalet familjer som mottagit social hemhjälp har under åren 1970-1975 ökat med närmare 3 % per år. Kommunernas planer enligt socialvårdsenkäten för 1974-1978 tyder på en fortsatt, ännu starkare ökning om 3,8 % per år. Vad gäller arbetsvården föreligger inga speciella uppgifter från primärkommunerna. Landstingen, som svarar för närmare 2/3 av arbetsvården, har i sina planer för 1974-1979 uppgett en ökning av antalet platser med drygt 3 % per år. Inom den skyddade verksamheten, som utgör huvuddelen av landstingens arbetsvård, skulle platsantalet därmed komma att öka från ca 9 500 1974 till ca 11 200 1979.

Väg- och gatuväsen

Så gott som hela det svenska vägnätet utgörs av gator och vägar som förvaltas av det allmänna. Undantagna är enskilda vägar och skogsbilvägar, vilka räknas till de privata sektorerna samfärdsel resp. skogsbruk. De offentliga investeringarna i gator och vägar (exkl. skogsbilvägar) har för 1975 beräknats till ca 1 330 milj. kr. i 1968 års priser, med en ganska jämn fördelning på statlig resp. kommunal sektor.

Vägväsendets betydelse ur produktionssynpunkt ligger framför allt i dess funktion som produktionsfaktor för vägtransporterna. Redogörelsen för väginvesteringarna har därför placerats i samma avsnitt som transportväsendet (7.3.7).

Produktionen inom den offentliga delsektorn väg- och gatuväsen består av underhåll, vinterväghållning och administration. Vägväsendet svarar emellertid för mindre än 4 % av den totala offentliga tjänsteproduktionen 1975 (mätt i 1968 års priser). Andelen av de offentliga investeringarna var däremot nära 25 %.

En skillnad jämfört med andra offentliga delsektorer är också att en mycket stor andel av produktionsvärdet utgörs av underhåll, som i nationalräkenskaperna räknas som förbrukning av varor och tjänster från andra sektorer (i detta fall byggnadssektorn). Förädlingsvärdet inom delsektorn väg- och gatuväsen utgör därför en helt obetydlig del av det totala offentliga förädlingsvärdet; 1975 var andelen ca 1,7 %. Antalet sysselsatta inom delsektorn kan för samma år anges till knappt 19 000, vilket motsvarar 1,9 % av det totala antalet anställda inom offentliga myndigheter.

Övriga tjänster

I delsektorn övriga tjänster ingår flera olikartade verksamheter: allmän förvaltning, kultur och rekreation, religiös verksamhet samt ekonomiska tjänster. Tillsammans svarar dessa för en rätt betydande del av den totala offentliga tjänsteproduktionen; 1975 var andelen ca 18 % (i 1968 års priser). Sysselsättningen har för samma år beräknats till omkring 122 000 personer, vilket utgör drygt 12 % av det totala antalet offentligt anställda 1975.

Den relativa betydelsen av de i gruppen övriga tjänster ingående delsektorerna framgår av tabell 7.32. Nära hälften av produktionsvärdet inom gruppen utgörs av *allmän förvaltning*. Detta område innefattar endast de centrala förvaltningsorganen i stat och kommun; förvaltning inom sjukvård, utbildning osv. räknas till dessa resp. ändamål. Den statliga allmänna förvaltningen är i det närmaste lika stor som den kommunala. Ökningen av tjänsteproduktionen inom området har under 1970–1975 varit relativt stark, ca 5 % per år, vilket är betydligt mer än ökningen av den totala offentliga tjänsteproduktionen under samma period.

Den allmänna förvaltningens utveckling under prognosperioden kan endast delvis belysas med hjälp av fristående planmaterial. De uppgifter som

Tabell 7.32 Produktionsvärde för övriga offentliga tjänster 1965–1975

	Produktionsvärde 1975		Årlig procentuell volymförändring	
	Milj. kr., 1968 års priser	Procentuell fördelning	1965–1970	1970–1975
Allmän förvaltning	3 380	46,6	3,7	5,0
Kultur	720	9,8	4,4	5,2
Rekreation	750	10,4	6,8	5,5
Religiös verksamhet	820	11,3	2,4	3,0
Ekonomiska tjänster	1 590	21,9	4,0	-0,8
Övriga tjänster, totalt	7 260	100,0	4,0	3,4
därav: stat	3 080	42,4	5,1	1,7
kommun	4 180	57,6	3,1	4,8

finns avser endast kommunerna.¹ Enligt den KELP-kalkyl som utförts inom LU skulle produktionsvärdet inom allmän förvaltning komma att öka med 1,8 % per år, samtidigt som den totala kommunala verksamheten skulle öka med 2,6 % per år. Under den närmast föregående femårsperioden, 1970–1975, gällde det omvända förhållandet: kommunernas allmänna förvaltning ökade då betydligt mera än den totala verksamheten.

Ekonomiska tjänster, som är det näst största delområdet i gruppen övriga tjänster, består till övervägande delen av statliga verksamheter. Hit hör bl. a. arbetsmarknadsstyrelsen, naturvårdsverket, trafiksäkerhetsverket, bostadsstyrelsen och länsbostadsnämnderna, samt en lång rad andra statliga myndigheter. Tjänsteproduktionen inom området ökade ganska snabbt under senare hälften av 1960-talet, men har gått tillbaka något under senare år. Något planmaterial för området ekonomiska tjänster finns inte att tillgå.

Betydligt mindre är delsektorerna kultur, rekreation och religiös verksamhet, som var och en svarar för ca 10 % av produktionsvärdet i gruppen övriga tjänster. Den *religiösa verksamheten*, som omfattar statskyrkan med härtill hörande administration (inkl. kyrkobokföring), har ökat i ganska måttlig takt under senare år (3,0 % per år 1970–1975). Delsektorn *rekreation* består huvudsakligen av driften av kommunala idrotts- och parkanläggningar. Produktionsvärdet inom detta område har, som framgår av tabell 7.32, ökat mycket snabbt under hela den redovisade tioårsperioden. Kommunernas planer, tolkade enligt KELP-kalkylen, visar för prognosperioden på en ökning med 3,3 % per år. Jämfört med tidigare perioder är detta en mycket måttlig ökning, men den är ändå klart starkare än genomsnittet för samtliga verksamheter enligt KELP-kalkylen (2,6 % per år).

Till ändamålet *kultur* räknas här sådan kulturell verksamhet som bedrivs i statens och kommunernas egen regi. Hit hör t. ex. teater-, dans- och musikinstitutioner, muséer och institutioner för kulturminnesvård, folkbibliotek och arkiv. Kulturutgifter av transfereringskaraktär, som t. ex. press- och litteraturstöd, kulturarbetarstipendier, bidrag till fria teatergrupper etc., ingår däremot inte. Tjänsteproduktionen inom kulturområdet har under de senaste fem åren, 1970–1975, ökat med över 5 % per år. Speciellt kraftig har ökningen varit för den kommunala delen av verksamheten. Kommunerna svarar 1975 för närmare 2/3 av den totala offentliga tjänsteproduktionen inom området.

Utvecklingen under prognosperioden av den offentliga verksamheten på kulturområdet kommer i hög grad att präglas av statsmakternas ställningstaganden till de många utredningsförslag som framlagts under de senaste åren. Enligt en promemoria från utbildningsdepartementet skulle utredningsförslagen, om de bifölls, innebära en ökning av de totala statliga kulturutgifterna med 7 % per år i volym under perioden 1975/76–1979/80. Den helt övervägande delen av ökningen skulle emellertid falla på transfereringsutgifterna; för de statliga driftkostnaderna exkl. transfereringar anges ökningen till 2,5 % per år.

För kommunernas del tyder det tillgängliga planmaterialet på en något större ökning. Enligt KELP-kalkylen skulle produktionsvärdet inom kulturområdet öka med 2,9 % per år under prognosperioden. Tillsammans med det ovan relaterade antagandet för den statliga verksamheten skulle detta betyda en ökningstakt för kulturen på 2,8 % per år 1975–1980.

¹ Den använda materialet är KELP 74–78 för primärkommunerna och LKELP/RUPRO 74 för landstingen.

8 Finansiell utveckling

8.1 Utvecklingsmönster 1955–1975

Som underlag för en makroekonomisk finansiell analys kan användas nationalräkenskaperens uppgifter över bruttosparande, bruttoinvestering och finansiellt sparande. En jämförelse mellan bruttoinvesteringarnas och bruttosparandets fördelning visar vilka sektorer som har finansiella överskott resp. underskott. Storleken och förändringen av dessa finansiella sparanden (negativa eller positiva) kan indikera problem för kapitalförsörjning och kreditförmedling. Det totala sparandets utveckling hänger samman med balansen gentemot utlandet.

I tabell 8.1 redovisas nyssnämnda storheter i procent av BNP och som genomsnitt för de fyra femårsperioderna 1955/59–1970/74. Följande tendenser kan avläsas beträffande *bruttosparandet*.

Statens bruttosparande har successivt sjunkit under de två senaste femårsperioderna. *AP-fondens* sparande har vuxit successivt och ligger nu lika högt som hushållssparandet gjorde 1955–1959. Hushållens försäkringssparande – här inkluderat i hushållssparandet – reagerade kraftigt negativt under AP-fondens introduktionsperiod 1960–1964. Sedan har emellertid även relativt sett en återhämtning ägt rum. Andelen av BNP är nu tillbaka till nivån för 1955–1959. Både *företagens sparande* och *hushållssparandet* föll drastiskt 1965–1969, vilket ev. kan ses som en försenad reaktion på införandet av ATP. *Totalt* sett har bruttosparandet fallit något tillbaka från toppnivån 1960–1964.

De totala *bruttoinvesteringarna* uppgick till nära 25 % av BNP under perioderna 1960–1964 och 1965–1969. Nivån sjönk betydligt 1970–1974 men låg dock högre än 1955–1959. Nedgången 1970–1974 jämfört med 1965–1969 hänför sig i första hand till *bostäderna* men i någon mån också till kommunernas investeringar, som brukar spegla utvecklingen inom bostadssektorn. Både statens och företagens bruttoinvesteringar har legat på en anmärkningsvärt stabil nivå, mätt med procentandelen av BNP.

Det *finansiella sparandet* beräknas som skillnaden mellan bruttosparande och bruttoinvestering. Ett positivt finansiellt sparande representerar en förbättring av den finansiella ställningen för ifrågavarande sektor. Sparandet har då mer än täckt utgifterna för investering. Skillnaden skall i finansiella räkenskaper i princip kunna identifieras som en ökning av saldot mellan fordringar och skulder. Ett negativt finansiellt sparande indikerar ett upplåningsbehov i den mån detta behov icke täcks med tidigare ackumulerade

Tabell 8.1 Sparande och investering 1955–1974

Procent av BNP, löpande priser

	1955– 1959	1960– 1964	1965– 1969	1970– 1974
<i>Bruttosparande</i>				
Staten	2,1	3,3	2,2	0,9
Kommuner	2,9	3,2	4,7	4,0
AP-fonden	–	1,7	3,6	4,4
Hushåll	4,4	4,6	2,6	3,2
Bostäder	2,8	2,6	2,6	2,3
Företag	9,8	9,5	8,6	8,6
Summa	22,0	24,9	24,3	23,4
<i>Bruttoinvesteringar, inkl. lager</i>				
Staten	1,1	1,3	1,4	1,1
Kommuner	3,1	3,6	4,8	4,3
AP-fonden	–	–	–	–
Hushåll	–	–	–	–
Bostäder	6,0	6,5	7,2	5,9
Företag	12,0	13,3	11,4	11,9
Summa	22,2	24,7	24,8	23,2
<i>Finansiellt sparande</i>				
Staten	1,0	2,0	0,8	–0,2
Kommuner	–0,2	–0,4	–0,1	–0,3
AP-fonden	–	1,7	3,6	4,4
Hushåll	4,4	4,6	2,6	3,2
Bostäder	–3,2	–3,9	–4,6	–3,6
Företag	–2,2	–3,8	–2,8	–3,3
Summa	–0,2	0,2	–0,5	0,2

Källa: Statistiska centralbyrån.

finansiella tillgångar.

Statens finansiella sparande har sjunkit successivt under de två senaste femårsperioderna. Detta speglar den ovan påtalade försämringen i bruttosparandet samtidigt som bruttoinvesteringarna hållits på en konstant nivå. *Kommunernas* finansiella sparande ligger hela tiden obetydligt under noll. Sett över konjunkturcykeln har alltså kommunernas bruttosparande och bruttoinvesteringar anpassats väl till varandra. Ökningen av företagens negativa finansiella sparande mellan 1955–1959 och 1970–1974 – mätt i procent av BNP – reflekterar nedgången i bruttosparandet mellan dessa perioder.

Det *totala finansiella sparandet* representerar balansen gentemot utlandet och uppvisar en internationellt sett förmodligen unik jämvikt. Enligt den s. k. EFO-modellen skulle detta kunna ses som en följd av att vår pris- och kostnadsnivå relativt mekaniskt anpassats till omvärldens prisutveckling. Enligt andra teorier skulle detta i sin tur förutsätta att förändringarna i vår penningmängd i stort sett följt förändringarna i den "internationella" penningmängden ("Monetaristisk modell"). Enligt en tredje uppfattning lägges särskilt vikt vid att den offentliga sektorns finansiella sparande på längre

Tabell 8.2 Finansiellt sparande. Offentlig och privat sektor 1950–1975

Procent av BNP, löpande priser

	1950– 1954	1955– 1959	1960– 1964	1965– 1969	1970– 1973	1974– 1975
Offentlig sektor (stat, kommun, AP- fond, bostäder)	-2,2	-2,4	-0,6	-0,3	0,9	-1,7
Privat sektor	3,1	2,2	0,8	-0,2	-0,1	-0,7
Totalt	0,9	-0,2	0,2	-0,5	0,8	-2,4

Källor: Finansdepartementet och statistiska centralbyrån.

sikt hålles vid den nivå som matchar det över- eller underskott som framkommer i den privata sektorn. Det finansiella sparandet i den totala privata sektorn förutsättes härvid "spontan" tendera mot ett bestämt saldo. Är detta givet på längre sikt skulle det ankomma på offentliga sektorn att anpassa sitt finansiella sparande efter det mål man har för utlandsbalansen. (Den "Nya Cambridge skolan"). För att något belysa sistnämnda frågeställning har i tabell 8.2 det finansiella sparandet uppdelats på en offentlig sektor (stat, kommun, AP-fonden och bostäder) och en privat sektor (hushåll och företag).

För perioden 1950–1954 är siffrorna särskilt osäkra, för 1974–1975 preliminära. Perioden 1970–1973 har särredovisats, eftersom man fr. o. m. 1974 kan räkna med ett strukturellt brott i utvecklingen. Huvuddragen i denna starkt konsoliderade bild är att det 1950–1954 och 1955–1959 förelåg betydande underskott i den offentliga sektorn, som motsvarades av ett strukturellt överskott i den privata sektorn. I samband med AP-fonden försvann större delen av den offentliga sektorns negativa finansiella sparande men också överskottet i den privata sektorn. Överskottet i utlandsbalansen 1970–1973 motsvarades av ett överskott i den offentliga sektorn. För 1974–1975 har den offentliga sektorn kommit tillbaka till ett underskott av nästan samma storleksordning som på 1950-talet. Den privata sektorn visar också ett underskott. Hushållssparandet har fortsatt att öka under det att företagssektorn minskat kraftigt. Detta senare sammanhänger bl. a. med en onormalt stor lageruppyggnad, särskilt inom exportsektorn. En "normal" utveckling skulle inneburit en förbättring av den privata sektorns sparande och en reduktion av det totala underskottet.

Man kan diskutera orsakssambanden mellan förändringarna i de olika sektorernas finansiella sparanden. Eftersom det råder ett algebraiskt samband dem emellan är det riskabelt att ge en kausal tolkning åt sam- eller motvariationen mellan dessa stora aggregat. De stora underskotten i den offentliga sektorn 1974 och 1975 kan emellertid sägas representera en nödvändig absorption av den chock, som försämringen i terms of trade hade på den svenska ekonomin snarare än ett orsakssamband i riktning från offentliga sektorns finansiella sparande till utlandsbalansen. Ett försök att balansera den offentliga sektorn skulle utsätta företagssektorn för stark fi-

nansiell press med för konjunkturen förödande investeringsbegränsningar som trolig följd. Å andra sidan torde i ett *långsiktigt* perspektiv en sådan disciplin med avseende på det finansiella sparandet inom den offentliga sektorn, som förelåg på 1960-talet och (särskilt) 1970–1973, vara ett väsentligt led i alla strävanden att uppnå yttre balans. På den punkten råder relativt stor enighet mellan olika nationalekonomiska skolor.

I fortsättningen skall en projektion av det finansiella sparandet 1975–1980 få tjäna som utgångspunkt för en diskussion av problem rörande balansen gentemot utlandet, den offentliga sektorns sparande samt företagssektorns krav på spartäckning. Kalkylerna skall direkt utgå från den "reala" modellens resultat och alternativ och syftar i första hand till att testa konsistensen och realismen i modellresultaten med hänsyn till deras implikationer för den finansiella utvecklingen. Den finansiella utvecklingens effekter på kreditmarknaden, dess implikationer för kreditpolitiken osv. behandlas inte i detta sammanhang. Dessa frågor kommer att behandlas av den sittande kapitalmarknadsutredningen.

8.2 Sparande och sparfördelning 1980 – ett exempel

Den "reala" kalkylen för 1980, som diskuterats i de föregående kapitlen, använder fyra olika alternativ för utvecklingen 1975–1980. Redan på den reala nivån skulle man kunna tänka sig en uppsättning av många fler alternativ, vilkas realism beträffande underliggande antaganden om t. ex. produktivitet och investeringsbehov, inte skulle vara nämnvärt mindre än de som faktiskt valts. När man tar steget över till analysen av de "reala" kalkylernas finansiella implikationer måste ytterligare strategiska antaganden göras t. ex. för prisutveckling, inkomstfördelning, hushållens sparkvot och företagets finansieringsbeteende vilket i och för sig skulle motivera ett mångfaldigande av alternativen. Därtill kommer att det kan föreligga samband mellan de olika förutsättningar som kommer till användning i varje särskilt alternativ t. ex. mellan prisutvecklingen och hushållens sparkvot. Man är då inte fri att variera endast ett antagande och hålla övriga oförändrade. Man bör i själva verket bedöma realismen i varje särskild kombination av förutsättningar som helheter. Här skall som introduktion studeras ett av realkalkylens alternativ, nämligen det som avser en privat konsumtionsökning på 2 %, oförändrad arbetstid och balans i utrikeshandeln 1980 och som i föregående kapitel benämns alternativ II. Detta alternativ har valts som utgångspunkt därför att det både vad beträffar ökningstakter för den privata och den offentliga konsumtionen ligger närmast den faktiska utvecklingen under första hälften av 1970-talet.

De realekonomiska kalkylerna har avsett *volym*-förändringar dvs. gjorts till "konstanta priser". Meningsfulla beräkningar av sparande och finansieringsbehov måste emellertid göras till löpande priser. Därför måste prisantaganden införas i kalkylerna. I första hand skall elementen i förörrjningsbalansen omräknas i löpande priser för 1980. Här skall användas ett exempel där prisstegringen i vår varuhandel med utlandet uppgår till drygt 3 % under perioden 1975–1980. Utifrån detta antagande har med hjälp av

Tabell 8.3 Försörjningsbalansutvecklingen 1975–1980 (alternativ II)

Milj. kr., löpande priser

	1975	1980	Årlig pris- stegring, % 1975–1980 ^a	Årlig volym- förändring, % 1975–1980 ^a
Privat konsumtion	150 206	204 527	4,3	2,0
Statlig konsumtion	24 615	38 379	7,2	2,0
Kommunal konsumtion	46 479	81 304	8,1	3,4
Bruttoinvestering	59 593	86 687	5,0	2,7
därav:				
permanenta bostäder	11 928	16 702	4,9	2,0
statliga myndigheter	2 812	3 861	4,9	1,6
kommunala myndigheter	6 213	9 221	4,9	3,1
övriga	38 640	56 903	5,0	2,9
Lagerförändring	8 100	9 805	3,6	0,3
Export	80 850	144 010	3,2	6,7
Total efterfrågan	369 843	564 712	4,7	3,5
Import	86 485	135 642	3,2	5,3
BNP, mottagarpris	283 358	429 070	5,2	2,9

^a Export- och importutvecklingen 1975–1980 har beräknats utifrån det justerade värdet för 1975 som har redovisats i kapitel 5.

Anm. Försörjningsbalansen 1975 är en prognos över faktiskt utfall.

en särskild prismodell bruttonationalprodukten och dess komponenter räknats fram för 1980. Prismodellen tar hänsyn till mekanismen för prisspridningen från omvärlden till Sverige (enligt den s. k. EFO-modellen) samt till de trender i prisrelationerna som förelegat under senare år. Uppskattningen av 1975 i löpande priser, kalkyler för 1980 i löpande priser vid 3 % internationell prisstegring samt de årliga prisstegringarna 1975–1980 för BNP-komponenterna framgår av tabell 8.3. Prisökningstakten uppgår till 3,2 % för export och import och 8,1 % för den kommunala konsumtionen. Löneökningen har beräknats till 8,0 %. Trots det pedagogiska värdet i prisberäkningarna måste dock osäkerheten i beräkningarna särskilt betonas. Modellen innehåller åtskilliga provisoriska inslag. Totalresultatet är bl. a. starkt beroende av det antagande som gjorts om den internationella prisutvecklingen.

De problem som nu skall belysas gäller totala sparandet och dess fördelning sett i relation till konsumtion och investeringar i olika sektorer enligt försörjningsbalansen i löpande priser. Frågor man vill söka besvara är av typen: Kommer förutsättningen för den privata konsumtionsökningen att vara förenlig med en sannolik utveckling av hushållssparandet? Kommer företags-sparandet att räcka till för de projekterade investeringarna i näringslivet? Vilket sparande inom den offentliga sektorn är förenligt med det totala sparande, som krävs för att målet för utlandsbalansen skall realiseras?

Till en början skall bruttosparandet och dess fördelning på olika sektorer framskrivas med hänsyn dels till historiska trender, dels till målet om extern balans. Den senare innebär att totala sparandet skall täcka investeringarna men det finns betydande spelrum för olika antaganden om sparfördelningen. I tabell 8.4 är *bruttoinvesteringarna* beräknade i procent av BNP i enlighet med siffrorna i tabell 8.3. Indelningen i sektorer skiljer sig i viss utsträckning från nationalräkenskapernas principer. Till staten räknas här statliga myn-

Tabell 8.4 Investering och sparande 1975 och 1980 (alternativ II)

Procent av BNP, löpande priser

	Sta- ten	Kom- mu- nerna	AP- fonden	Hus- håll	Bostä- der	Före- tag	Sum- ma
<i>Bruttosparande</i>							
1975	-1,7	2,5	3,9	5,3	2,4	8,4	20,8
1980	-0,5	3,3	3,7	4,7	2,3	9,0	22,6
<i>Bruttoinvesteringar, inkl. lager</i>							
1975	1,0	3,4			4,8	14,8	23,9
1980	0,9	3,3			4,5	13,7	22,5
<i>Finansiellt sparande</i>							
1975	-2,7	-0,9	3,9	5,3	-2,4	-6,4	-3,1
1980	-1,4	0	3,7	4,7	-2,2	-4,7	0,1

digheter samt socialförsäkringssektorn exkl. AP-fonden. Kommunerna omfattar kommunala myndigheter och affärsverk (inkl. affärsverkens bostadsinvesteringar) vilket överensstämmer med nationalräkenskapernas indelning. Statliga affärsverk och bolag liksom kommunala bolag ingår i företagssektorn. AP-fonden redovisas som en särskild sektor. Detta gäller även bostäderna som här har brutits ut från hushålls- resp. företagssektorn. Bostadssektorn omfattar investeringar i permanenta bostäder och fritidshus (dock ej de kommunala affärsverkens bostadsinvesteringar) med därtill hörande kapitalförslitning och driftöverskott. Privata investeringar i annat än bostäder och fritidshus samt nettot av privata mark- och fastighetsköp har i sin helhet förts till företagssektorn. I denna sektor ingår både finansiella företag, dvs. banker och försäkringsbolag, och icke-finansiella företag.

Det *totala bruttosparandet* skall enligt det givna målet för totalbalans öka med nära 2 procentenheter av BNP jämfört med läget 1975. Vid givna löne- och prisantaganden och med hänsyn till redan beslutade höjningar av avgiftsuttaget fram till 1977 tenderar AP-fondens sparande i procent av BNP att sjunka något. Bostadssparandet kan också förutsättas sjunka något på grund av det minskade bostadsbyggandet. Övriga sektorer behöver alltså i stället öka sitt sparande. Här har nu antagits att sparökningen (i procent av BNP) fördelas relativt jämnt över staten, kommunerna och företagen. Hushållen, å andra sidan, kan knappast förväntas bibehålla den höga nivå som uppnåddes 1975.

Bruttosparandet inom företagssektorn har baserats på ett antagande om den behövliga relationen bruttosparande/bruttoinvestering. Denna relation har svängt kraftigt i samband med konjunkturen. Här skall antagas att bruttosparandet täcker omkring 2/3 av bruttoinvesteringen (inkl. lager). Detta täckningstal ligger i nivå med genomsnittet 1971–1975 men något lägre än siffrorna för de tre femårsperioderna 1960–1974. Hushållens sparande har satts till ungefär samma procent av BNP som 1974, dvs. lägre än för 1975 men alltså högt historiskt sett. Härigenom har det negativa finansiella sparande som framkommer för företagen balanserats av hushållens sparande på samma sätt som under de "goda" åren 1970–1973.

För den offentliga sektorn har antagits att kommunernas bruttosparande

jämnt täcker deras bruttoinvesteringar. Som förut påpekats har detta varit fallet under de fyra senaste femårsperioderna (jämför tabell 8.1). Statens bruttosparande och finansiella sparande framkommer då som residual. AP-fondens sparande täcker mer än väl finansieringsunderskottet inom bostadssektorn, så att statens finansiella sparande blir motsvarande negativt. Statens underskott är mindre än 1974 och 1975 men avsevärt större än tidigare år. Innebörden av finansieringsunderskottet kan emellertid bedömas först när det relateras till de implicita förutsättningar, som ligger bakom kalkylerna i tabell 8.4 i första hand vad beträffar skatterna, inkomstfördelningen och hushållens sparkvot. Man måste med andra ord blottlägga den inkomstbildning som genererat den hypotetiska sparfördelningen.

8.3 Inkomst- och sparbildning

För att man skall kunna studera genereringen av sparandet inom olika sektorer behövs en kalkyl för faktorinkomster, transfereringar, disponibel inkomst och utgifter. Sådana uppställningar visas i tabellerna 8.5 och 8.6 för

Tabell 8.5 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1970

Milj. kr., löpande priser

	Staten	Kommu- nerna	AP- fonden	Hushåll	Bostäder	Företag	Summa
<i>1 Faktorinkomster (BNP till faktorpris)</i>	375	2 587		115 341	12 555	20 529	151 423
Kapitalförslitning	330	1 549			3 866	10 368	16 113
Driftöverskott, netto	45	1 038		12 345	8 689	10 161	32 278
Löner och arbetsgivar- avgifter				102 996			103 032
<i>2 Löner från utlandet</i>							-36
<i>3 Inkomstomfördelning</i>	18 357	26 971	7 149	-19 285	-8 689	-5 575	18 928
Indirekta skatter	20 067	1 093					21 160
Subventioner	-1 092	-684					-1 776
Direkta skatter	17 521	17 457		-32 365		-2 613	
Transfereringar, netto	-18 176	9 649	4 934	2 225		976	-392
Kapital- och företagar- inkomster	37	-544	2 215	10 855	-8 689	-3 938	-64
<i>4 Disponibelt (1+2+3)</i>	18 732	29 558	7 149	96 056	3 866	14 954	170 315
<i>5 Slutlig efterfrågan</i>	15 550	31 649	75	92 080	10 374	21 954	171 682
Konsumtion	13 692	22 825	75	92 080			128 672
Bruttoinvestering	1 858	8 824			10 374	17 218	38 274
Lagerinvestering						4 736	4 736
<i>6 Netto av mark- och fastighetsköp</i>	50	135				-185	
<i>7 Finansiellt sparande (4-5-6)</i>	3 132	-2 226	7 074	3 976	-6 508	-6 815	-1 367

1970 och 1975. Redovisningen för 1975 bygger på en prognos av utfallet detta år. Någon "normalårsberäkning" av 1975 har inte gjorts i detta kapitel. Översta raden i de nämnda tabellerna visar fördelningen av faktorinkomsten mellan de olika sektorerna. De tre följande raderna visar hur inom varje sektor faktorinkomsten fördelas på kapitalförslitning, driftöverskott och löner (inkl. arbetsgivaravgifter).

De indirekta skatterna är inkomster och subventionerna är utgifter för stat och kommun. I summakolumnen erhålles bruttonationalprodukten till marknadspris genom att till totala faktorinkomsten lägga de indirekta skatterna och dra ifrån subventionerna.

De direkta skatterna betalas av den privata sektorn till stat och kommun. (Noll i summakolumnen.) Transfereringarna (pensioner, socialförsäkringsavgifter, barnbidrag etc.) är negativa för staten, positiva för övriga sektorer. Transfereringarna till utlandet representeras av en minuspost i summakolumnen. Bland kapital- och företagarinkomsterna ingår räntebetalningarna från företagen och kommunerna till AP-fonden. Även för denna post finns ett nettounderskott gentemot utlandet.

I rad 4 i tabellerna 8.5 och 8.6 framkommer varje sektors för slutlig efterfrågan och sparande *disponibla inkomst*. För den *slutliga efterfrågan* har insatts

Tabell 8.6 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1975

Milj. kr., löpande priser

	Staten	Kommunerna	AP-fonden	Hushåll	Bostäder	Företag	Summa
<i>1 Faktorinkomster (BNP till faktorpris)</i>							
Kapitalförslitning	688	4 051		197 550	15 773	31 730	249 792
Driftöverskott, netto	628	2 794			6 773	17 805	28 000
Löner och arbetsgivaravgifter	60	1 257		15 250	9 000	13 925	39 492
				182 300			182 300
<i>2 Löner från utlandet</i>							0
<i>3 Inkomstomfördelning</i>	19 156	49 493	11 252	-32 307	-9 000	-8 128	30 466
Indirekta skatter	37 305	1 768					39 073
Subventioner	-4 647	-860					-5 507
Direkta skatter	29 344	32 461		-57 480		-4 325	
Transfereringar, netto	-42 986	17 001	5 886	13 345		4 449	-2 305
Kapital- och företagarinkomster	140	-877	5 366	11 828	-9 000	-8 252	-795
<i>4 Disponibelt (1+2+3)</i>	19 844	53 544	11 252	165 243	6 773	23 602	280 258
<i>5 Slutlig efterfrågan</i>	27 296	56 077	131	150 206	13 455	41 828	288 993
Konsumtion	24 484	46 479	131	150 206			221 300
Bruttoinvestering	2 812	9 598			13 455	33 728	59 593
Lagerinvestering						8 100	8 100
<i>6 Netto av mark- och fastighetsköp</i>	100	100				-200	
<i>7 Finansiellt sparande (4-5-6)</i>	-7 552	-2 633	11 121	15 037	-6 682	-18 026	-8 735

de värden på BNP-komponenterna i löpande priser, som för 1975 redan redovisats i tabell 8.3. Skillnaden mellan disponibel inkomst och slutlig efterfrågan är det *finansiella sparande*, som för 1975 finns infört i tabell 8.4 beräknat i procent av BNP.

Tabellerna 8.5 och 8.6 visar alltså hur fördelningen av det finansiella sparandet kan relateras till sektorsutvecklingen av faktorinkomst, inkomstfördelning (skatter och transfereringar) och utgifter (konsumtion och investering). Frågan är nu hur den sparandefördelning för 1980, som diskuterats ovan, kan kopplas till en analog bild av spargenereringen. Av speciellt intresse är att klargöra hur en given sparfördelning implicerar en bestämd utveckling bl. a. av skatter och inkomstfördelning. Vid denna kalkyl startar man från botten av en uppställning av det slag som använts för 1970 och 1975 i tabellerna 8.5 och 8.6.

Utgångspunkt för kalkylen för 1980 i tabell 8.7 är det finansiella sparande (i procent av BNP) som hypotetiskt insatts i tabell 8.4 och som här redovisas i absoluta belopp. Slutlig efterfrågan i olika sektorer har beräknats utifrån posterna i försörjningsbalansen i löpande priser med de omgrupperingar som den valda sektorindelningen medför.

Metodiken för beräkning av övriga poster i tabell 8.7 skall kortfattat re-

Tabell 8.7 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1980 (alternativ II)

Milj. kr., löpande priser

	Staten	Kommunerna	AP-fonden	Hushåll	Bostäder	Företag	Summa
<i>1 Faktorinkomster (BNP till faktorpris)</i>	1 002	5 760		295 970	22 845	52 043	377 620
Kapitalförslutning	927	4 210			9 815	26 598	41 550
Driftöverskott, netto	75	1 550		27 870	13 030	25 445	67 970
Löner och arbetsgivaravgifter				268 100			268 100
<i>2 Löner från utlandet</i>							0
<i>3 Inkomstfördelning</i>	35 319	89 852	16 100	-71 181	-13 030	-13 560	43 500
Indirekta skatter	57 350	2 700					60 050
Subventioner	-7 270	-1 330					-8 600
Direkta skatter	48 520	61 121		-101 741		-7 900	
Transfereringar, netto	-63 001	28 361	6 180	17 690		5 897	-4 873
Kapital- och företagarinkomster	-280	-1 000	9 920	12 870	-13 030	-11 557	-3 077
<i>4 Disponibelt (1+2+3)</i>	36 321	95 612	16 100	224 789	9 815	38 483	421 120
<i>5 Slutlig efterfrågan</i>	42 030	95 512	210	204 527	19 478	58 945	420 702
Konsumtion	38 169	81 304	210	204 527			324 210
Bruttoinvestering	3 861	14 208			19 478	49 140	86 687
Lagerinvestering						9 805	9 805
<i>6 Netto av mark- och fastighetsköp</i>	100	100				-200	
<i>7 Finansiellt sparande (4-5-6)</i>	-5 809	0	15 890	20 262	-9 663	-20 262	418

dovisas. Utgångspunkten är BNP i löpande priser enligt den presenterade försörjningsbalansen. Beräkningen startar i summakolumnen. Indirekta skatter och subventioner antas i stort sett följa utvecklingen av nominella BNP. De totala faktorinkomsterna 1980 kan då räknas fram. Kapitalförslitningen har schablonmässigt beräknats följa utvecklingen av BNP och de totala bruttoinvesteringarna. Löneandelen av faktorinkomsterna 1980 som bestämmer utvecklingen av löner inkl. arbetsgivaravgifter har förutsatts ligga på den genomsnittliga nivån 1971–1975, dvs. högre än 1973 och 1974 men lägre än 1975. Driftöverskottet kan då framräknas residualt. Återstående poster, nämligen utlandsnettot för transfereringar och kapital- och företagarinkomster, bestäms av i avsnitt 6.1 redovisade krav på bytesbalanssaldo 1980. Det finansiella sparande i summakolumnen som därefter framkommer motsvarar bytesbalansens saldo.

Nästa arbetssteg är att fördela summakolumnens siffror på resp. sektor. Kapitalförslitningen i bostadssektorn har beräknats utifrån SCB:s kapitalstocksmodell. För staten och kommunerna ligger bedömningen av den reala utvecklingen av kapitalförslitningen, som är en komponent i den offentliga konsumtionen, till grund. Kapitalförslitningen i företagssektorn framkommer som en residual. Driftöverskottet för bostadssektorn har framskrivits med investeringsutvecklingen i sektorn medan driftöverskottet för staten och kommunerna följer prisutvecklingen. Återstående driftöverskott har fördelats mellan hushåll och företag under antagande om samma ökningstakt för driftöverskotten i de två sektorerna. För indirekta skatter och subventioner har antagits oförändrade andelar för staten resp. kommunerna.

Transfereringarna mellan sektorerna har skrivits fram i enlighet med nu kända beslut. Därutöver har vissa erfarenhetsmässiga påslag gjorts. För exempelvis utbetalningarna av folkpension och ATP har hänsyn tagits till redan beslutade reformer som får effekt 1976 och senare. Socialförsäkringsavgifterna följer löneutvecklingen och beslutade höjningar av avgiftsuttaget har beaktats. Statsbidragen till kommunerna har ställts i relation till utvecklingen av kommunernas konsumtion och investeringar. Kapital- och företagarinkomsterna i bostadssektorn är negativa och motsvarar driftöverskottet i sektorn, som därigenom förs över till hushåll och företag. Kapital- och företagarinkomsterna i övriga sektorer har skrivits fram schablonmässigt.

Företagens direkta skatter antas följa utvecklingen av driftöverskottet i företagssektorn. Eftersom kommunernas finansiella sparande har satts lika med noll 1980 måste inkomsterna fullt ut täcka utgifterna. Kommunernas skattebehov styrs av detta antagande. Vid ett givet antagande om statens finansiella sparande bestäms även statens behov av direkta skatter residualt inom sektorn. Hushållens direkta skatter framkommer då som ett sista steg i beräkningarna. Om i stället hushållens sparkvot antas ha ett givet värde går beräkningsprocessen i motsatt riktning. Först kan hushållens skattebelastning räknas fram. Detta ger i sin tur statens direkta skatter och det finansiella sparandet i den statliga sektorn framkommer residualt. Utvecklingen 1975–1980 av de olika posterna framgår av tabell 8.8. För de direkta skatterna visar denna tabell exempelvis en ökning med drygt 12 % per år.

Om hushållens direkta skatter, omkring 100 miljarder kr., jämföres med siffran för "löner och arbetsgivaravgifter" får man en uppfattning om utvecklingen av skattetrycket. Posten "löner och arbetsgivaravgifter" har

Tabell 8.8 Förändring i inkomstbildning och efterfrågan 1970–1975 och 1975–1980

Årlig genomsnittlig förändring i procent, löpande priser

	Offentlig sektor		Privat sektor		Summa	
	1970– 1975	1975– 1980	1970– 1975	1975– 1980	1970– 1975	1975– 1980
<i>1 Faktorinkomster (BNP till faktorpris)</i>	9,9	7,4	10,5	8,6	10,5	8,6
Kapitalförslitning	12,7	8,5	11,5	8,2	11,7	8,2
Driftöverskott, netto	4,0	4,3	4,1	11,7	4,1	11,5
Löner och arbetsgivaravgifter			12,1	8,0	12,1	8,0
<i>2 Inkomstomfördelning</i>	8,8	12,1	8,0	14,6	10,0	7,4
Indirekta skatter	13,1	9,0			13,1	9,0
Subventioner	25,4	9,3			25,4	9,3
Direkta skatter	12,1	12,1	12,1	12,1		
Transfereringar, netto	41,1	7,2	40,9	5,8	42,5	16,2
Kapital- och företagarkinomster	22,1	13,3	25,1	16,7	65,5	31,1
<i>3 Disponibelt</i>	8,8	11,8	11,2	6,9	10,5	8,5
<i>4 Slutlig efterfrågan</i>	12,1	10,5	10,6	6,6	11,0	7,8
Konsumtion	14,2	11,0	10,3	6,4	11,5	7,9
Bruttoinvestering	3,0	7,8	11,3	7,8	9,3	7,8
Lagerinvestering			11,3	3,9	11,3	3,9

Källor: Finansdepartementet och statistiska centralbyrån.

1975–1980 förutsatts stiga något långsammare än BNP och kommer därmed att uppgå till den genomsnittliga andelen av faktorinkomsten 1971–1975 (71 %). Löneandelen 1980 ligger därmed något lägre än 1975. Hushållens direkta skatter stiger emellertid betydligt snabbare än deras inkomster; skatteelasticiteten är omkring 1.5. För perioden 1970–1975 var denna elasticitet 1.0. De indirekta skatterna har emellertid som nämnts antagits följa utvecklingen av BNP men steg betydligt snabbare än BNP perioden 1970–1975. Hushållens sparkvot uppgår i det här studerade exemplet till 9,0 %, dvs. är lika hög som den för 1975 beräknade rekordnivån. För 1974 uppgick hushållens sparkvot till drygt 8 %. Det här diskuterade räkneexemplet är alltså accentuerat "optimistiskt" i den meningen att sparandet antagits vara extremt högt i den privata sektorn som därigenom totalt sett blivit självförsörjande med sparande. Staten kan tack vare AP-fonden kosta på sig ett minussparande. Men det bör observeras att även i detta för den inre balansen gynnsamma fall av låg privat konsumtionsökning kombinerad med hög sparkvot krävs det betydande finanspolitisk stramhet i den meningen att dels den offentliga konsumtionen inte ökar med mer än 2,9 % per år (jämfört med 3,3 % för 1970–1975) dels att skatteelasticiteten förutsättes vara högre 1975–1980 än 1970–1975. För hushållens direkta skatter är som nämnts elasticiteten 1,5 resp. 1,0. För totala skatterna – samtliga offentliga skatter och avgifter i relation till BNP – kan emellertid resp. skatteelasticitet beräknas till 1,4 resp. 1,2.

Det behöver knappast understrykas att det kan uppställas åtskilliga i och för sig plausibla alternativ till det här inledningsvis valda exemplet. Den finansiella bilden kan härigenom komma att ändras avsevärt.

8.4 Alternativ för sparkvot och inkomstfördelning

Den mest osäkra faktorn i hela räknestycket är hushållens sparkvot. Från ett toppläge på omkring 7,5 % 1964 föll den till drygt 3 % åren 1968 och 1969 för att därefter, med någon avvikelse, åter stiga till ett läge på drygt 8 % år 1974. Preliminära uppgifter pekar, som nämnts, på en ännu högre nivå för 1975. De höga nivåerna för 1974 och 1975 sammanhänger säkerligen med de rekordartat höga ökningstakterna dessa år för hushållens disponibla realinkomster. Det är svårt att tro att en sådan utveckling kommer att upprepas under de närmast följande åren.

Det finns emellertid också faktorer som mera trendmässigt synes höja hushållens sparkvot. En förändring i åldersstrukturen i riktning mot relativt fler pensionärer – som nämligen synes ha en relativt hög marginell sparkvot – samt en genomsnittligt minskande hushållsstorlek bör verka i denna riktning. Livförsäkringssparandet har tenderat att öka. Olika studier har också visat att en inflatorisk utveckling tenderar att öka sparkvoten. En sådan inflationseffekt på sparandet kan sammanhänga med hushållens strävanden att bibehålla reala värdet av sina finansiella tillgångar. Själva osäkerheten om den framtida prisutvecklingen kan motivera en relativ ökning av de s. k. försiktighetskassorna. Över huvud taget tenderar en hög och osäker inflationstakt att leda till konservativ konsumtionsplanering.

Beräkningarna i detta avsnitt har byggt på antagandet om en relativt måttlig genomsnittlig ökningstakt för prisutvecklingen – klart lägre än för perioden 1970–1975. Att prisstegringstakten kommer att dämpas synes sannolikt dels med hänsyn till bortfallet av flera specifika inflationsfaktorer, dels med hänsyn till den höga prioritet, som inflationsbekämpandet numera fått i många länder. Utan att man behöver precisera takten i nedtrappningen skulle ändå vad beträffar sparkvoten den slutsatsen kunna dras att en avsakning av prisökningarna till en början borde sänka sparkvoten. Om sedan ökningstakten stabiliseras skulle prisseffekten på sparkvoten så småningom upphöra. Sparkvotens nivå skulle då komma att bero på ökningstakten för hushållens disponibla realinkomster och de ovan antydda långsiktiga faktorerna bl. a. sammanhängande med förskjutningar i åldersfördelningen.

Nettoeffekten på sparkvoten av de här diskuterade faktorerna är omöjlig att precisera. Intuitivt verkar det mest sannolikt att sparkvoten fr. o. m. 1977 skulle sjunka ganska markant på grund av sänkt ökningstakt både för reallöneökningarna och för priserna, därefter åter tendera att öka fram emot slutet av den här behandlade femårsperioden på grund av nyssnämnda långsiktigt verkande faktorer. Den skulle likväl då kunna komma att ligga signifikativt under sparkvoten för 1974 och 1975 och därmed också under den sparkvot som implicerats i det ovan diskuterade ur denna synpunkt "optimistiska" räkneexemplet. I alla händelser finns det anledning att närmare belysa kalkylens känslighet med hänsyn till sparkvotförändringen bl. a. med avseende på spar fördelning och skatteutveckling.

En ändring av sparkvoten och därmed av hushållens sparande kommer i räkneexemplet att ställa motsvarande större krav på den offentliga sektorns sparande och följaktligen också på den från hushållen skattevägen indragna köpkraften. Av följande tablå framgår vilken "trade-off" man med modellens förutsättningar har mellan en antagen nivå för sparkvoten vid slutet av

perioden och den årliga ökningstakten under perioden för hushållens direkta skatter. Varje procentenhets sänkning av hushållens sparkvot behöver kompenseras av omkring 1/2 procentenhet högre ökningstakt för de direkta skatterna. När sparkvoten är nere vid i förhållande till tidigare mera "normala" nivåer på 5 % behövs ett positivt finansiellt sparande i den offentliga sektorn (stat och kommun) på omkring 1 % av BNP, dvs. ett överskott av den storleksordning som förelåg i genomsnitt 1970–1973.

Sparkvot	Total direkt skatt (% per år)	Hushållssparande (% av BNP)	Offentligt finansiellt sparande (% av BNP)
9,0	12,1	4,7	-1,4
8,0	12,6	4,1	-0,8
6,5	13,3	3,3	0
5,0	14,0	2,5	0,8

Den här diskuterade problematiken kompliceras av att det kan föreligga ett omvänt samband mellan sparande och direkt beskattning. I värsta fall skulle det då vara omöjligt att kompensera en fallande sparkvot med ökad direkt beskattning. Ett sådant samband antyds av diagram 8.1. Diagrammet visar att under perioden 1964–1969 sjönk hushållens sparkvot successivt samtidigt som skattekvoten steg successivt. 1971–1973 föreligger kortsiktiga motvariationer i de två variablerna. 1974 ökade både skattekvot och sparkvot. I detta fall kan emellertid, som nämnts, inflationstakten ha varit avgörande för sparkvotens kraftiga ökning.

Fortsättningsvis skall sparkvoten 1980 förutsättas ligga något under nivån 1974 och 1975 eller på 8 %. Man får dock därvid hålla i minnet att detta alltså är ett "optimistiskt" antagande ur synpunkten av den historiska utvecklingen och därmed också av behovet av finanspolitisk stramhet för den offentliga sektorn.

I huvudfallet likaväl som i dess varianter för sparkvoten har *löneandelen* av faktorinkomsten förutsatts vara densamma 1980 som genomsnittet för 1971–1975, dvs. omkring 71 %. Denna kvot har stigit trendmässigt under

	Löneandel	
	71 %	73,5 %
<i>Finansiellt sparande (% av BNP)</i>		
Staten	-0,8	-0,1
Företag	-4,7	-5,4
Hushåll	4,1	4,1
<i>Hushållens sparkvot</i>	8,0	8,0
<i>Hushållens skatter</i>		
Årlig ökningstakt	12,6	13,6
<i>Löner (inkl. arbetsgivaravgifter)</i>		
Årlig ökningstakt	8,0	8,8

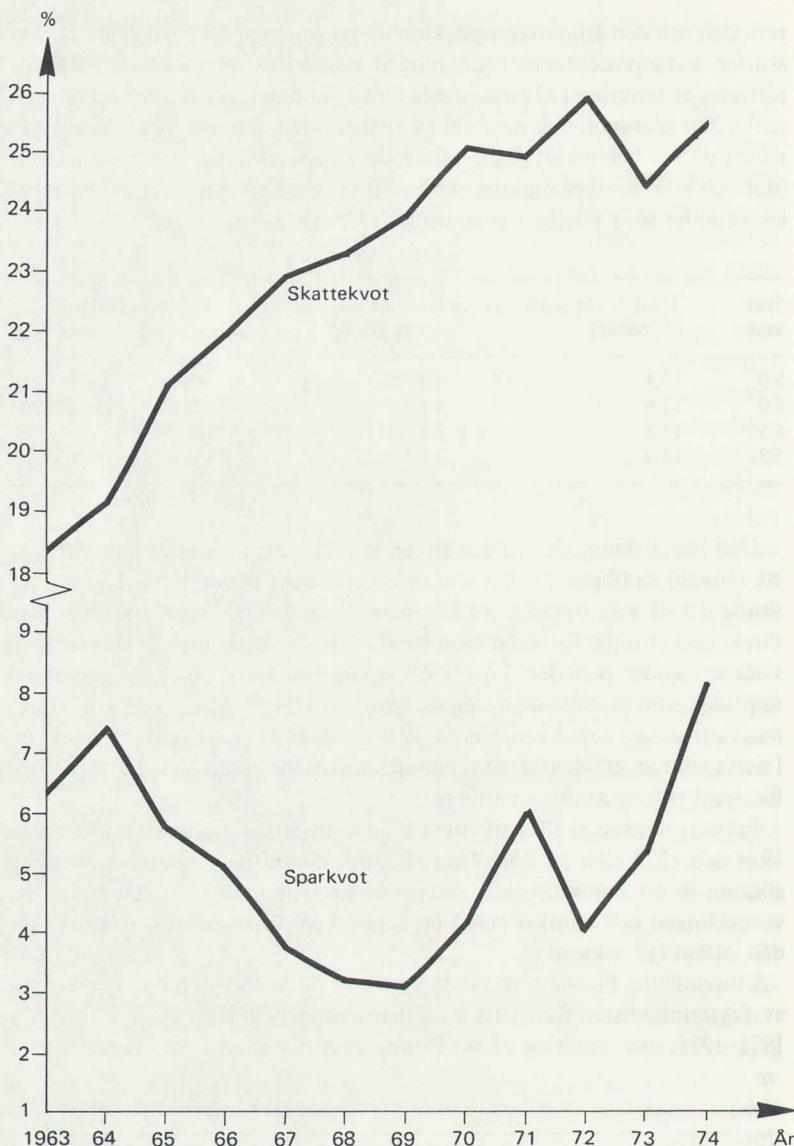

Diagram 8.1 Hushållens sparkvot och skattekvot 1963–1974.

1960- och 1970-talen. Det var t. ex. 59 % 1960, 64 % 1965 och 68 % 1970. 1973 och 1974 låg kvoten under 70 %, men 1975 beräknas den ha stigit ytterligare och nått en rekordnivå på omkring 73 %.

Förutsättes löneandelen 1980 ligga på något högre nivå (73,5 %) än 1975 kommer lönerna (inkl. arbetsgivaravgifter) att stiga med 8,8 % per år i stället för tidigare antagna 8,0 %. Företagssektorns faktorinkomst kommer då att minska och deras underskottsfinansiering att öka motsvarande. I följande tablå jämföres de två alternativen för fördelningen av faktorinkomsterna.

Vid en snabbare löneutveckling (och given sparkvot) måste de direkta skatterna öka snabbare för att hushållens konsumtionsefterfrågan skall begränsas till det förutsatta konsumtionsutrymmet (i de hittills diskuterade räkneexemplen stiger den privata konsumtionen som nämnts med 2 % årligen). Den behövliga ökningstakten för de direkta skatterna blir 13,6 %, skattee elasticiteten 1,55 och statens finansiella sparande omkring noll.

De senast diskuterade alternativen visar att en stigande löneandel ur vissa synpunkter skärper den finansiella problematiken. För det första ökar kraven på finanspolitisk stramhet. För det andra försämras i och för sig företagssektorns finansiella position. Under det att företagets bruttosparande i procent av bruttoinvesteringen ovan hållits vid 66 % kommer i exemplet med höjd löneandel spartäckningen att sjunka till 61 %. Denna siffra ligger lågt historiskt sett och skulle kunna vara inkonsistent med de under den antagna investeringsutvecklingen förenliga räntabilitetskraven.

Alternativa förutsättningar om *prisutvecklingen* har konsekvenser även för andra variabler än hushållens sparkvot. Ju högre prisstegringstakten är desto större blir de statliga skatteintäkterna vid givna skatteskalor. Man kan emellertid i det här diskuterade sammanhanget bortse från prisstegringstaktens effekt på skatteintäkterna, eftersom kalkylens beräknade skattee elasticitet förutsätter att kompenserade ändringar av skattesatserna vidtas.

Variationer i prisantagandet påverkar också utfallet för sparandet inom AP-fonden, framför allt beroende på att avkastningen på dess placeringar ej är inflationsskyddad. Dess sparande i procent av BNP till löpande priser tenderar därför i och för sig att falla ju högre prisstegringstakten är. Vid högre prisstegringstakt bör man emellertid också räkna med högre nyplaceringsränta. Nettoeffekten på AP-sparandet beror alltså på vilken kombination av prisstegring och ränta som väljs. De här använda kalkylerna förutsätter genomgående en konsumtionsprisstegring på drygt 4 % och en nyplaceringsränta på 7 %.

8.5 Alternativ för privat konsumtion, arbetstidsförkortning och terms of trade

De ovan diskuterade variationerna för hushållens sparkvot och faktorinkomsternas fördelning har utgjort varianter på ett och samma realekonomiska alternativ (nämligen med en årlig stegring av den privata konsumtionen på 2 % och utan arbetstidsförkortning). Närmast skall nu illustreras det fall att ökningstakten för den privata konsumtionen årligen uppgår till 3 % för perioden 1975–1980.

En högre takt för den privata konsumtionen innebär – vid givet mål för den yttre balansen – ett motsvarande mindre resursutrymme för den offentliga sektorn. Därtill kommer att näringslivets investeringar behöver öka avsevärt för att möjliggöra den privata konsumtionsökningen. Den offentliga sektorns utgifter måste då skäras ner kraftigt. I och för sig ökar därigenom den offentliga sektorns finansiella sparande. Näringslivets finansiella underskottssparande ökar i takt med dess ökade investeringar. Ökad privat konsumtionstakt i kombination med oförändrad (8 %) sparkvot im-

plicerar emellertid en ökad takt för disponibelinkomsten för hushållen jämfört med det fall att konsumtionen ökar långsammare. De direkta skatterna kan öka långsammare i det första fallet än i det senare. Detta motverkar den förbättring av den offentliga sektorns finansiella sparande som uppkommer genom utgiftsbegränsningen. Följande tablå visar modellresultatet för finansiellt sparande och skatteutveckling för de två alternativen.

Privat konsumtion (% per år)	Finansiellt sparande (% av BNP)			Direkt skatt (% per år)	Offentlig konsumtion (% per år)
	Hushåll	Företag	Staten		
2	4,1	-4,7	-0,8	12,6	2,9
3	4,3	-5,3	-0,5	10,8	1,5

Skatternas elasticitet med avseende på inkomstökningen är lägre i 3 %-alternativet än i 2 %-alternativet (nämligen 1,4 resp. 1,6). Behovet av finanspolitisk stramhet för den offentliga sektorn kommer emellertid i detta fall till synes i den lägre ökningstakten för den i realkalkylen residualt beräknade offentliga konsumtionen. Som redan framhållits i kap. 6 förutsätter baskalkylen en ökningstakt för den offentliga konsumtionen med drygt 1,8 % årligen. Om privat konsumtion tillåtes öka med 3 % per år kan offentlig konsumtion blott öka med 1,5 %. På grund av det större investeringsbehovet vid snabbare ökning av den privata konsumtionen kommer vidare spartäckningen för företagssektorn att sjunka ett par procentenheter under den nivå, som har beräknats för lägre konsumtionstakt. Spartäckningen blir ännu lägre om man släpper den här använda förutsättningen om att löntagarnas andel av faktorinkomsten skall vara lägre än 1975 och i stället höjer den till 1975 års nivå. Företagens bruttosparande i procent av deras bruttoinvestering skulle då komma ner mot nivån 1975 då ändå bruttoinvesteringen inkluderade onormalt stora lagerinvesteringar.

I det alternativ som förutsätter *arbetstidsförkortning* och en årlig konsumtionsökning med 2 % stiger lönerna relativt långsamt (7,4 %) på grund av den långsammare ökningstakten för BNP. Men även den behövliga ökningstakten för de direkta skatterna är relativt låg (elasticitet 1,5). Behovet av finanspolitisk stramhet kommer i stället till synes som en låg ökningstakt för den offentliga konsumtionen. Denna kan öka med endast 1,2 % per år, vilket är avsevärt lägre än baskalkylens ökningstakt. Utrymmet för den privata konsumtionen måste begränsas till en årlig ökningstakt på 1,5 % för att den offentliga konsumtionen skall kunna komma upp till baskalkylens ökningstakt.

Man kan slutligen som ytterligare ett alternativ diskutera konsekvenserna av en förändring i terms of trade resp. en förskjutning av tidpunkten för uppnående av yttre balans. En försämring av terms of trade med bibehållet balanskrav för 1980 är ur synpunkten av resurskraven ekvivalent med en tidigareläggning av balanstidpunkten. En successiv volymmässig förbättring av bytesbalansen som ger ett överskott med 1 % av BNP år 1980 innebär

i stort sett att realbalans uppnås under 1978 resp. att man når balans 1980 trots en successiv försämring av terms of trade med omkring 3 % (jämfört med utgångsläget 1975).

Enligt realmodellen kommer härigenom, jämfört med övriga alternativ, den privata sektorns resursanspråk för inhemsk efterfrågan att öka något. (Investeringstakten behöver nämligen höjas några tiondels procent per år för att möjliggöra en extra exportökning på 1/2 % per år). 1980 skall denna exportökning (med avdrag för en mindre importökning) ha genererat ett överskott i bytesbalansen på omkring 1 % av BNP. Vid given konsumtion för hushållen skall de statliga utgifterna reduceras lika mycket som ökningen av resursanspråken för privat investering plus förbättringen av bytesbalansen. Något avkall kan i det nu diskuterade exemplet ej ges i fråga om öknings-takten i den direkta beskattningen. Finanspolitiken når i detta fall den högsta graden av skärpning med en utgiftsökning som ligger under baskalkylen och en skatteelasticitet som ligger signifikant över den som gällde för perioden 1970–1975.

8.6 Sammanfattning

Realkalkylernas alternativ för privat konsumtion och arbetstidsförkortning har här belysts ur synpunkten av deras innebörd för den offentliga sektorns finansiella sparande, för skatteelasticiteten och för företagens självfinansiering. Tillsammans med utrymmet för den offentliga konsumtionen – residualberäknad i realkalkylerna – ger skatteelasticiteten och kravet på finansiellt sparande en uppfattning om behovet av stramhet i finanspolitiken i olika avseenden. Företagens spartäckning, dvs. relationen mellan deras bruttosparande och bruttoinvestering, ger en uppfattning om denna sektors upplåningsbehov. Detta kan i sin tur relateras till deras soliditets- och räntabilitetskrav och därmed också till frågan rörande utvecklingen på kreditmarknaden.¹

Det räcker emellertid inte att begränsa diskussionen av de finansiella aspekterna till de realekonomiska alternativen. Behovet av finanspolitisk stramhet beror bl. a. på hushållens sparkvot. Företagens bruttosparande beror bl. a. på löntagarnas andel av faktorinkomsterna. Både sparkvot och löneandel har historiskt sett varierat kraftigt och därför är en prognos av dessa variabler mycket osäker. Resultaten av den känslighetsanalys som i det föregående gjorts för dessa variabler med avseende på finansieringsbilden för den offentliga sektorn och företagssektorn sammanfattas i följande uppställning.

Vid en privat konsumtionsökning på 3 % årligen är utrymmet för den offentliga konsumtionsökningen blott 1,5 % årligen (realkalkylens alternativ I) att jämföra med en ökningstakt 1970–1975 på 3,3 %. Under förutsättning att löneandelen (inkl. arbetsgivaravgifter) är 71 % (= medeltalet för 1971–1975) och sparkvoten 8 % (= 1974) blir å andra sidan elasticiteten för totala skatten med avseende på BNP relativt låg: 1,24 att jämföra med 1,20 för perioden 1970–1975. Kravet på finanspolitisk restriktivitet är alltså i detta fall väsentligen realekonomiskt. Detta framgår också därav att offentliga sek-

¹ Dessa frågor kommer att behandlas i Kapitalmarknadsutredningens betänkande.

	Offentlig konsumtion 1975-1980 (% per år)	Total skatte-elasticitet 1975-1980	Statens och kommunernas finansiella sparande 1980 (% av BNP)	Företagens spartäckning 1980 (%)
Alt. I	1,5	1,24	-0,5	64
Alt. II a	2,9	1,33	-0,8	66
b	2,9	1,37	0	66
c	2,9	1,41	0,8	66
d	2,9	1,37	-0,1	61
e	2,1	1,33	0,2	65
Alt. III	1,2	1,30	-0,3	64
Alt. I	Priv. kons. 3 %	löneandel 71 %	sparkvot 8 %	extern balans 1980
Alt. II a	Priv. kons. 2 %	löneandel 71 %	sparkvot 8 %	extern balans 1980
b	Priv. kons. 2 %	löneandel 71 %	sparkvot 6,5 %	extern balans 1980
c	Priv. kons. 2 %	löneandel 71 %	sparkvot 5 %	extern balans 1980
d	Priv. kons. 2 %	löneandel 73,5 %	sparkvot 8 %	extern balans 1980
e	Priv. kons. 2 %	löneandel 71 %	sparkvot 8 %	extern balans 1978
Alt. III	Priv. kons. 2 %	löneandel 71 %	sparkvot 8 %	extern balans 1980

torns finansiella sparande i procent av BNP är ungefär detsamma som 1971-1975. Räknat på 1980 blir företagens spartäckning 64 %, vilket är något lägre än för perioden 1971-1975 då spartäckningen var 68 %. Om utrymmet för den *privata konsumtionen* sänks till 2 % per år ges ett betydligt ökat utrymme för den offentliga konsumtionen, vars ökningstakt emellertid ändå inte kan komma upp till siffran för 1970-1975 (realkalkylens alt. II). Det offentliga underskottssparande är något större än i alternativ I. Företagens underskottssparande är däremot något mindre - deras spartäckningsprocent högre - eftersom alternativ II kräver något lägre investeringar.

Om man för sistnämnda alternativ varierar *sparkvoten* nedåt från den relativt höga nivån på 8 % så ökar kravet på skatteelasticiteten och offentligt finansiellt sparande (alternativ II a jämfört med II b och II c). När man kommer ner till den för 1960-talet genomsnittligt gällande sparkvoten på 5 % behövs ett positivt finansiellt sparande i den offentliga sektorn av samma storleksordning som vid ingången av 1970-talet.

Om *löneandelen* av faktorinkomsten höjs från i föregående alternativ använda 71 % till 73,5 % (dvs. något över 1975 års nivå) påverkas inte i och för sig utrymmet för den offentliga konsumtionen (alternativ II d jämfört med alternativ II a). Men vid ökad stegringstakt för hushållens inkomster och vid given sparkvot (8 %) ökar kravet på skatteelasticiteten och på den offentliga sektorns finansiella sparande. I detta fall nås ett lågt värde på företagets spartäckning eftersom driftsöverskottets andel av faktorinkomsterna minskar vid höjd löneandel.

Om enligt alternativ III förutsättningen om arbetstidsförkortning införes i bilden blir utrymmet för offentlig konsumtion extremt begränsat. I detta fall förutsätts alltså att den privata konsumtionen tillåts växa med 2 %

per år (realkalkylens alternativ III). Vidare bibehålles förutsättningen om 71 % löneandel och 8 % sparkvot, dvs. alternativ III skall jämföras med II a.

De ovan behandlade alternativen har förutsatt att extern balans uppnås 1980. Om tidpunkten för extern balans tidigareläggs till att avse 1978 minskar utrymmet för offentlig konsumtion motsvarande. Företagens spartäckning sjunker något eftersom investeringarna måste öka för att tillgodose det ökade exportkravet. (Alternativ IIe skall jämföras med II a.). Balans 1978 är ungefär ekvivalent med ett överskott på 1 % av BNP eller en försämring av terms of trade med 3 % över perioden 1975–1980.

Samtliga här diskuterade alternativ illustrerar det krav på ökad stramhet i den offentliga sektorns finanser som ställs av övergången från underskott till jämvikt (eller överskott) i den externa balansen. I de fall som är relativt gynnsamma med hänsyn till offentlig konsumtion (alternativ II) når man ändå inte upp till ökningstakten för perioden 1970–1975. Samtidigt ligger då kravet på total skatteelasticitet klart över värdet för 1970–1975. I det fall återigen där skatteelasticiteten kan sättas relativt lågt kommer kravet på finanspolitisk stramhet till synes i en mycket låg ökningstakt för den offentliga konsumtionen (alternativ I). Alternativen för relativt låg ökningstakt för BNP (alternativ III) och för externbalans 1978 (alternativ IIe) förenar kraven på finanspolitisk stramhet både vad beträffar skatter och utgifter.

Vad beträffar företagens spartäckning bör observeras att utgångsläget för företagens soliditet är historiskt sett lågt och kan försämrats ytterligare genom en spartäckning som ligger signifikant under det historiskt sett låga genomsnittet 1971–1975. För det andra är finansieringsbilden förmodligen mer än vanligt splittrad inom företagssektorn. Genomsnittstalen kan således dölja problem inom vissa delsektorer. Bl. a. varierar den för exportökningen behövliga investeringstakten starkt mellan olika industribranscher, som dessutom kan ha olika förutsättningar för att avlasta kostnadsstegringar och självfinansiera sina investeringar.

9 Övriga aspekter på utvecklingen

9.1 Regional utveckling

Under 1970-talets första hälft förändrades den regionala befolkningsutvecklingen radikalt jämfört med 1960-talet. Under 1960-talet ökade folkmängden kraftigast i storstadsområdena. Länen i syd- och mellansverige fick sjunkande befolkningsandelar och i skogslänen minskade folkmängden i några fall även absolut sett.

Skillnaderna i befolkningstillväxt har utjämnats efter 1970. Under 1971–1974 ökade befolkningen i storstadslänen endast svagt medan den i övriga län i södra och mellersta Sverige ökade kraftigare. Även skogslänen som grupp ökade sin folkmängd 1971–1974.

Förändringen i flyttningsbilden motsvaras av förändringar på arbetsmarknaden. Sysselsättningen i storstadslänen och i södra Sverige utvecklades svagt 1971–1974. Storstadslänens tidigare tillväxt hängde i hög grad samman med tjänstenärings expansion. Tillväxten på dessa områden har under 1970-talet minskat något. Men storstadslänen har också fått vidkännas sysselsättningsnedgångar inom industrin. I övriga delar av södra Sverige och skogslänen har däremot industrisysselsättningen ökat. Till stor del kan ökningen i skogslänen hänföras till insatta regionalpolitiska åtgärder.

Trots den utjämning som skett i befolknings- och sysselsättningsutveckling kvarstår emellertid betydande regionala skillnader i olika avseenden. De allvarligaste regionalpolitiska problemen är alltjämt de mellanregionala inkomstskillnaderna, sysselsättningsfrågorna i skogslänen och olikheterna i främst kvinnornas möjligheter att få arbete. Betydande skillnader i de relativa arbetskraftstalen förekommer. Framför allt i skogslänen understiger männens arbetskraftstal betydligt riksgenomsnittet. De största regionala skillnaderna i de relativa arbetskraftstalen noteras emellertid för kvinnorna. Deras arbetskraftstal ligger i storstadslänen ca 5 % över och i skogslänen ca 8 % under riksgenomsnittet. Antalet lediga platser per arbetslös har visserligen enligt arbetsmarknadsstyrelsens statistik utjämnats påtagligt sedan början av 1960-talet, men fortfarande är dock situationen i skogslänen i detta avseende betydligt sämre än i övriga län.

De regionalpolitiska målen påverkar långtidsutredningens bedömningar på olika sätt. De allmänt formulerade målen är emellertid av så generell natur att man har svårt att dra några bestämda slutsatser om hur dessa delar av regionalpolitiken kommer att påverka de ekonomisk-politiska målen

avseende t. ex. sysselsättning, prisnivå och balans i utrikesbetalningarna. Planen för utvecklingen av den regionala strukturen är däremot exempel på mål av mer konkret slag om vilka en diskussion om sambanden mellan den nationella och regionala politiken lättare kan föras. En sådan diskussion kan exempelvis avse den konflikt som kan föreligga mellan den allmänna ekonomiska politikens krav på flexibilitet och önskemålen om mera bundna planer och målsättningar för olika samhällsområden.

Gällande regionalpolitiska handlingsprogram baserar sig på den i december 1972 av riksdagen antagna propositionen (1972:111). Det grundar sig på länsprogram 1970, som länsstyrelsen upprättade under åren 1969–1971 i samverkan med kommunerna.

Sedan dess har en ny länsplaneringsomgång – länsplanering 1974 – genomförts. Resultaten av denna bearbetas f. n. av arbetsmarknadsdepartementet och kommer att presenteras i form av en departementspromemoria (SOU 1975:91) i slutet av 1975 varefter förslag om nytt handlingsprogram torde komma att föreläggas riksdagen. I det följande redovisas en avstämning mellan länsplaneringens och långtidsutredningens resultat.

Avstämning mot länsplanering 1974

I den regionala utvecklingsplaneringen – länsplaneringen – behandlas samhällsutvecklingen främst i befolknings- och sysselsättningstermer. Som ett resultat av denna planering framkommer bl. a. ramar i form av intervall för befolkningsutvecklingen inom olika delar av landet. De regionala och nationella aspekterna på sysselsättning och ekonomisk utveckling är emellertid två sidor av samma sak. Det finns därför klara samband mellan de mål och restriktioner som gäller inom den övergripande ekonomiska politiken resp. inom regionalpolitiken. Så kan t. ex. en viss förutsedd eller eftersträvd utveckling på den nationella nivån ställa krav på en fördelning av produktiva resurser som utifrån regionala aspekter framstår som mindre önskvärd. På motsvarande sätt kan en viss regional fördelning av sysselsättningen ha klara återverkningar på den totala produktionens storlek och struktur. Här spelar bl. a. de regionala produktivitetsskillnaderna och trögheten i den regionala omfördelningen av produktiva resurser en avsevärd roll.

Både långtidsutredningen och länsplaneringen utmynnar i prognoser för delvis samma variabler (befolkning, utbud av arbetskraft och sysselsättning) samt delvis samma tidsperiod (utvecklingen fram till 1980). Prognoserna har dock framtagits vid olika tidpunkter. Länsplaneringens prognoser var i stort sett färdiga under våren 1974 medan LU:s prognosarbete avslutats hösten 1975. Denna skillnad i tidsförläggning spelar i föreliggande jämförelse en avsevärd roll, enär sysselsättningsutvecklingen under 1974 men även 1975 varit osedvanligt kraftig.

I LU:s kalkyler har påverkan från den regionala nivån fått ske mera resonemangsvis. Den förväntade regionala utvecklingen har exempelvis varit en av de faktorer som vägts in vid bedömningarna av produktivitetsutvecklingen under prognosperioden (se avsnitt 3.6 ovan). Effekterna av de regionala restriktionerna har dock inte kunnat klart särskiljas från de övriga produktivetsbestämmande faktorerna.

Den nedbrytning av LU:s sektorkalkyler som nedan presenteras utgör ett underlag för den utvärdering av länsplanering 1974 som f. n. görs inom arbetsmarknadsdepartementet. Bl. a. beroende på bristen på statistiskt underlag är det emellertid svårt att genomföra en avstämningsprocess fullt ut. Vissa av problemen i samband härmed kommer att beröras i det följande. Bl. a. måste en jämförelse mellan långtidsutredningens och länsplaneringens data ske på en ganska aggregerad nivå såväl sektoriellt som regionalt. Avstämningen avser enbart sysselsättningsbedömningarna. Landets län har grupperats i 8 s. k. riksområden enligt följande:

Landets indelning i riksområden

Riksområde	Benämning
AB	Stockholm
CDETU	Östra Mellansverige
FGHI	Småland med öarna
KLM	Sydsverige
NOPR	Västsverige
SWX	Norra Mellansverige
YZ	Mellersta Norrland
AC, BD	Övre Norrland

Metod i de regionala nedbrytningarna. Vid utförandet av de regionala nedbrytningarna har LU:s sektorer indelats i två grupper. Den första gruppen utgörs av sektorer vars sysselsättningsutveckling i en region antagits vara oberoende av förändringarna inom övriga sektorer i regionen ("basnäringar"). Jordbruk, skogsbruk, industri samt vissa privata och offentliga tjänster har förts till denna grupp. Den andra gruppen utgörs av sektorer vars sysselsättningsutveckling i en region antagits vara bestämd av den totala befolknings- och sysselsättningsutvecklingen i samma region ("servicenäringar").

I ett första steg i nedbrytningarna har basnäringarnas sysselsättning fördelats regionalt. För jord- och skogsbruk har därvid använts regionalt fördelat material som tagits fram av resp. sektorsmyndighet.

För industrisektorerna har två olika kalkylmodeller använts. I den ena antas helt enkelt att de olika regionerna 1980 har samma andel av sysselsättningen inom varje industribransch som de hade 1973. De regionala olikheter i industrissysselsättningens utveckling som man då får fram speglar endast olikheter i sektorernas prognostiserade utveckling på nationell nivå.

I den andra kalkylen har en mera nyanserad ansats valts. Olika metoder har där valts för nedbrytningen. I vissa fall har man haft ledning av en analys av bruttovinstförhållanden i olika regioner. I andra fall har man använt den s. k. shift-and-share-metoden.¹ Speciell information, t. ex. avseende Stålverk 80, har också använts.

Sedan prognoserna för basnäringarna brutits ned regionalt har sysselsättningen inom servicenäringarna beräknats genom att man tillämpat s. k. servicekvoter. Dessa har fastställts genom analyser av sysselsättningsutvecklingen i de olika servicegrenarna 1966–1974.

En närmare redogörelse för använda metoder lämnas i arbetsmarknadsdepartementets promemoria.

¹ Denna metod innebär att man vid den regionala fördelningen tar hänsyn dels till förändringarna i en regions andel av sysselsättningen inom olika sektorer, dels också till sektorernas utveckling på nationell nivå. Vid beräkningen av andelsförändringarna har utvecklingen 1969–1973 extrapolerats.

Jämförelse mellan länsplaneringens och långtidsutredningens resultat. Antalet sysselsatta 1970, 1975 samt 1980 enligt dels LU:s alternativ I och II, dels länsplaneringens material redovisas i tabell 9.1. (LU:s alternativ III redovisas inte därför att det i de regionala nedbrytningarna visat sig ge resultat som nära överensstämmer med dem som erhålls enligt alternativ I. Någon nedbrytning av alternativ IV har inte gjorts.) Som framgår av tabellen svarar länsstyrelsernas bedömningar mot en lägre totalsysselsättning i landet 1980 än vad LU räknar med. Vad gäller industrisysselsättningen ligger båda LU-alternativen under den nivå som länsstyrelserna förutser 1980. För den offentliga sektorn däremot ligger LU:s bedömningar beträffande antalet sysselsatta 1980 klart över länsstyrelsernas tal; detta gäller även LU:s alternativ I, i vilket utbyggnaden av de offentliga verksamheterna går något långsammare än i alternativ II. Länsstyrelserna förutser ett betydligt lägre antal sysselsatta inom jord- och skogsbruk samt byggnadsindustri än vad LU räknar med. För sektorerna varuhandel samt privata tjänster förutser länsstyrelserna ett något högre antal sysselsatta 1980 än LU.

Sysselsättningsutvecklingen i de olika riksområdena 1970–1980 enligt länsstyrelsernas material samt 1975–1980 enligt den regionala nedbrytningen av LU:s alternativ I och II redovisas i tabell 9.2. Den nedbrytning av LU:s resultat som redovisas har vad gäller industrisektorerna grundats på den andra av de två metoder som beskrevs ovan. Man har således försökt att vid nedbrytningen ta hänsyn till så mycket nyanserad information som

Tabell 9.1 Antal sysselsatta 1970 och 1975 samt 1980 enligt långtidsutredningen och länsstyrelsernas bedömningar i länsplanering 1974

Näringsgrenar	1970	1975	1980		
			Långtidsutredningen		Länsplaneringen
			Alt. I	Alt. II	
Jord- o. skogsbruk	327 600	270 000	226 700	221 600	205 900
Industri	1 082 800	1 067 600	1 091 500	1 037 300	1 113 400
Byggnadsverksamhet	369 600	332 000	323 300	327 700	286 700
Varuhandel	506 100	508 100	499 100	481 300	513 300
Samfärdsel	262 100	270 400	276 200	269 300	262 200
Privata tjänster	559 400	557 400	571 200	558 700	592 500
Offentliga tjänster	756 100	984 500	1 123 900	1 216 000	1 057 700
Hela ekonomin	3 863 700	3 990 000	4 111 900	4 111 900	4 031 700

Anm. 1 I industrisektorn ingår här el-, gas-, värme- och vattenverk. Till privata tjänster har här förts även bostadsförvaltning.

Anm. 2 Olikheterna mellan långtidsutredningens och länsplaneringens uppgifter kan, utom på olikheter i bedömningarna, även bero på effekter av definitionsolikheter. I länsplaneringen används folk- och bostadsräkningarnas (FoB) definitioner av sysselsatta medan långtidsutredningen använder nationalräkenskapernas begrepp. I FoB-definitionen ingår inte deltidsarbetande med 1–19 timmar i veckan. För att få jämförbarhet så långt som möjligt med långtidsutredningens sysselsättningsbegrepp i detta och föregående avsnitt har här en provisorisk omräkning av länsplaneringens data till nationalräkenskapstermer skett. Den är emellertid mycket osäker.

möjligt. Kalkylen enligt den metod där regionernas andelar av sysselsättningen inom branscherna hålls konstanta mellan 1973 och 1980 redovisas endast i texten. I arbetsmarknadsdepartementets promemoria ges en utförligare redovisning av resultaten även från denna kalkyl.

I länsplaneringsarbetet har ett försök gjorts att göra regionala beräkningar över arbetskraftstillgångarna. De slutsatser om balanssituationen på de regionala arbetsmarknaderna som nedan redovisas är hämtade ur den analys som kommer att publiceras av arbetsmarknadsdepartementet. Denna är, i enlighet med länsplaneringens metodik utförd i termer av folkräkningarnas sysselsättningsdefinition (se anm. 2 till tabell 9.1).

Antalet sysselsatta i *Stockholms län* kan beräknas ha ökat med i genomsnitt ca 2 500 personer per år 1970–1975. Enligt LU:s alternativ I skulle sysselsättningen förbli ungefär oförändrad 1975–1980 medan alternativ II ger en ökning av ungefär samma storlek som 1970–1975. I båda alternativen är det den offentliga sektorns utveckling som främst bidrar till att hålla sysselsättningen uppe. I alternativ I motverkas expansionen inom denna sektor dock av en lika stor minskning inom övriga sektorer.

Länsplaneringens material anger en genomsnittlig ökning per år om ca 4 000, dvs. något snabbare än enligt LU:s alternativ II. Länsstyrelsen har bl. a. antagit en betydligt mindre minskning av industrisysselsättningen än vad som följer av nedbrytningen. Utvecklingen inom den offentliga sektorn följer ungefär LU:s alternativ I.

Enligt länsplaneringsmaterialet skulle för länet ett efterfrågeöverskott vara att förvänta medan LU:s kalkyl enligt arbetsmarknadsdepartementets analys av nedbrytningen snarast innebär ett utbudsöverskott. Skillnaderna från ett balansläge är dock små. Nedbrytningen av LU-alternativen förutsätter bl. a. att förlusterna till landet i övrigt vad gäller andelen sysselsatta inom de i länets ekonomi viktiga branscherna grafisk industri och verkstadsindustri fortsätter i samma takt under prognosperioden som under 1969–1973. Antar man i stället att industristrukturen blir oförändrad mellan 1973 och 1980

Tabell 9.2 Årlig förändring i antalet sysselsatta enligt den regionalt nedbrutna långtidsutredningen samt enligt länsstyrelsernas bedömningar i länsplanering 1974

Riksområde	Antal syssel- satta 1970	Årlig förändring i antalet sysselsatta			
		1970–1975	Långtidsutredningen 1975–1980		Länsplaneringen 1970–1980
			Alt. I	Alt. II	
AB	807 800	+ 2 500	0	+ 2 800	+ 4 000
CDEU	636 700	+ 4 000	+ 4 200	+ 4 100	+ 2 600
FGHI	356 000	+ 700	- 1 300	- 1 800	+ 1 100
KLM	556 500	+ 5 700	- 2 400	- 3 000	+ 2 700
NOPR	752 400	+ 3 300	+ 11 300	+ 8 900	+ 3 300
SWX	375 900	+ 2 600	+ 6 100	+ 5 700	+ 400
YZ	172 400	+ 2 400	+ 2 200	+ 2 400	+ 300
AC, BD	206 000	+ 4 100	+ 4 300	+ 5 200	+ 2 300
Riket	3 863 700	+ 25 300	+ 24 400	+ 24 400	+ 16 700

uppkommer även enligt LU:s kalkyler ett efterfrågeöverskott. Den industriella utveckling som inregistrerats under åren 1973 och 1974 skulle möjligen kunna tolkas som att den tidigare minskningen av industrisysselsättningen har upphört.

I *Östra Mellansverige* ökade sysselsättningen 1970–1975 med ca 4 000 personer per år och nedbrytningen antyder för båda alternativen en ungefär motsvarande utveckling 1975–1980. Ökningen enligt länsplaneringen uppgår till ca 2 600 per år. Skillnaden beror främst på olika antaganden om den offentliga sektorns utveckling. Enligt arbetsmarknadsdepartementets analys skulle även för detta område LU:s kalkyler innebära ett utbudsöverskott medan länsplaneringsmaterialet snarast indikerar ett efterfrågeöverskott. Antar man även här att industristrukturen hålls konstant mellan 1973 och 1980 uppkommer också i den nedbrutna LU-kalkylen ett efterfrågeöverskott.

I *Småland med öarna* ökade sysselsättningen med ca 700 personer 1970–1975 och i *Sydsvetige* med 5 700 personer per år. De nedbrutna LU-kalkylerna pekar på en ganska kraftig minskning av sysselsättningen 1975–1980 i båda dessa områden. Länsplaneringsmaterialet visar däremot en ökning. I båda LU-alternativen förutses en minskning av industrisysselsättningen som i alternativ II är ganska kraftig. Samtidigt är sysselsättningsökningen inom den offentliga sektorn långsammare än riksgenomsnittet. Här föreligger en avvikelse gentemot länsplaneringen som för *Sydsvetige* anger ett klart högre antal sysselsatta än nedbrytningen.

De regionala nedbrytningarna ger för båda LU-alternativen enligt arbetsmarknadsdepartementets analys ett utbudsöverskott för dessa områden 1980. Med konstanthållen industristruktur blir dock detta överskott mindre, särskilt i alternativ I. Länsplaneringens material anger ett visst efterfrågeöverskott på arbetsmarknaden för Småland med öarna samt ett jämfört med flertalet övriga riksområden betydande inflyttningsbehov till *Sydsvetige* fram till 1980.

I *Västsvetige* ökade sysselsättningen med ca 3 300 personer årligen 1970–1975. Nedbrytningen av de båda LU-alternativen anger nu en kraftig acceleration i sysselsättningen, i alternativ I till drygt 11 000 per år och i alternativ II till nära 9 000 personer per år. Det är framför allt en snabb ökning av industrisysselsättningen som ligger bakom dessa tal. Regionen har en stor andel av sysselsättningen inom exportbranscherna. Med konstanthållen industristruktur jämfört med 1973 skulle sysselsättningen i stort sett ligga kvar på 1975 års nivå.

Den snabba ökningen av efterfrågan motsvaras i arbetsmarknadsdepartementets kalkyl av en förhållandevis snabbt ökad tillgång på arbetskraft inom regionen. Det är därför endast i LU-alternativ I som någon mera betydande obalans skulle inträda.

Även länsplaneringens material visar på en jämfört med flertalet övriga riksområden snabb expansion i *Västsvetige*. Ökningen i antalet sysselsatta är dock betydligt lägre än i de nedbrutna LU-alternativen. Ett betydande inflyttningsbehov kommer att föreligga i regionen 1980 enligt länsplaneringens uppgifter.

I *Norra Mellansvetige* ökade sysselsättningen med 2 400 personer årligen 1970–1975. Enligt nedbrytningen skulle en ökning med ca 6 000 personer

äga rum 1975–1980. Också för denna länsgrupp förklaras expansionen av att området har en förhållandevis stor andel av exportindustrin. Länsplaneringen har för området en obetydlig ökning. Skillnaden beror på den olikartade bedömningen av industriutvecklingen men särskilt på utvecklingen inom den offentliga sektorn.

Med konstanthållen industristruktur 1973–1980 blir sysselsättningstillväxten betydligt lägre. Emellertid tyder arbetsmarknadsdepartementets bedömningar på ett betydande efterfrågeöverskott i samtliga kalkyler.

För *Mellersta Norrland* innebär nedbrytningen av LU-kalkylen en sysselsättningsökning i ungefär samma takt som 1970–1975. För båda perioderna gäller att området har ökat sin andel av den totala industrisysselsättningen. Eftersom tillgången på arbetskraft av arbetsmarknadsdepartementet inte beräknas växa lika snabbt indikerar kalkylen ett efterfrågeöverskott. Länsplaneringsmaterialet har även här en klart lägre ökning av sysselsättningen.

För *Övre Norrland* anger såväl de nedbrytna LU-alternativen som redovisas i tabell 9.2 som länsplaneringens material en relativ snabb ökning i antalet sysselsatta. Den ökning som framkommer i kalkylerna sammanhänger bl. a. med att den projekterade utbyggnaden inom järn-, stål- och metallverk kunnat beaktas i nedbrytningen.

Sammanfattning och slutsatser. Den totala sysselsättningen år 1980 ligger enligt LU ca 100 000 personer högre än enligt länsplaneringen. Den högre sysselsättningen enligt LU ligger främst inom jord- och skogsbruk, byggnadsverksamhet och offentliga tjänster. Inom främst industri och varuhandel ligger LU:s sysselsättningsprognos lägre än länsplaneringens. Dessa olikheter måste givetvis få regionala konsekvenser.

I det kalkylalternativ för industrin som främst redovisats ovan och som innebär en fortsatt omfördelning av industrisysselsättning främst från storstadsområdena mot stödområdet ger långtidsutredningen på det regionala planet en dämpad utveckling i främst Stockholmsregionen, men också i Sydsverige och en förhållandevis kraftig tillväxt inom de riksområden som berörs av stödområdet. Antar man däremot att industristrukturen förblir oförändrad mellan 1973 och 1980 erhåller stockholmsregionen en viss tillväxt och stödområdesregionerna en balanserad utveckling utan någon nämnvärd obalans mellan tillgång och efterfrågan på arbetskraft. En sådan "frysning" av nuvarande fördelning skulle också kraftigt dämpa tillväxten i främst Västsverige. I båda alternativen krävs dock betydande ökning i den kvinnliga förvärvsverksamheten i de expanderande regionerna.

Länsplaneringsmaterialet indikerar att den regionala stabilisering som ägt rum under första delen av 1970-talet kommer att fortsätta decenniet ut. Som närmare framgår av arbetsmarknadsdepartementets promemoria har försök gjorts att med utgångspunkt från långtidsutredningens arbetsprognos ställa samman en regionalt fördelad tillgångsprognos. Denna jämförs i arbetsmarknadsdepartementets utvärdering av länsplanering 1974 med de nedbrytningar av långtidsutredningens prognoser som här beskrivits. Jämförelserna visar att tillgång och efterfrågan på arbetskraft inte alltid balanserar i regionerna. Osäkerheten i beräkningarna är dock betydande. Möjligheterna att utvecklingen 1975–1980 kan komma att innebära ökade regionala spänningar jämfört med perioden 1970–1975 måste emellertid uppmärksammas.

En viktig slutsats som kan dras av den genomgång som gjorts är att resultatet är känsliga för vilken nedbrytningsmetod man väljer. Arbetet med vidareutveckling av metoder måste därför fortsätta.

Oavsett den osäkerhet som i övrigt råder för kalkyler av detta slag kan man dra en annan viktig slutsats som hänför sig till LU:s val av alternativ. I detta regionala avsnitt har endast två alternativ utförts. Det föreligger emellertid en klar skillnad i den regionala utvecklingen beroende på vilket alternativ som väljs. Genomslaget blir dock mycket olika inom olika områden. I alternativ II där den offentliga konsumtionen ges ett större utrymme ökar sysselsättningen främst i Stockholmsområdet och Övre Norrland medan utvecklingen blir svagare i Syd- och Mellansverige. Vilket alternativ som kommer att ligga närmast utfallet blir beroende på en stor mängd faktorer inom och utom vårt land. Det blir också beroende av vilken politik som statsmakterna kommer att följa i olika avseenden. Detta i sin tur bestäms inte en gång för alla utan måste ständigt anpassas till utvecklingen och bl. a. till stabiliseringspolitikens och regionalpolitikens krav.

Även om resultaten av nedbrytningen är osäkra och metoderna delvis diskutabla kan ändå vissa slutsatser av mera allmän natur dras. Osäkerheten i planeringen blir större ju längre ner i beslutshierarkin man kommer. Detta beror på att allt fler förutsättningar för besluten måste betraktas som givna utifrån. Informationen om dessa förutsättningar kan vara ofullständig. Länsplaneringen syftar bl. a. till att förbättra utbytet av denna typ av information mellan skilda administrativa nivåer. Den internationella utvecklingen, konjunktursvängningarna och de allmänpolitiska förutsättningarna medför emellertid en betydande osäkerhet om utvecklingen redan på den nationella nivån. Detta har motiverat att LU denna gång arbetar med ett brett spektrum av alternativa utvecklingar av vilka ingen utväljs som mera sannolik än de andra. Det förefaller under sådana omständigheter vara föga meningsfullt att arbeta med låsta planer och givna sysselsättningsstrukturer på den regionala nivån. Särskilt gäller detta ju mindre områden man diskuterar. Planeringsinsatserna bör därför inriktas på att tillskapa ett regionalekonomiskt system som snabbt kan förändras allt eftersom omständigheterna ändras.

Den plan för den regionala strukturen som riksdagen antog 1972 tar också fasta på detta förhållande.

9.2 Inkomstfördelning¹

Problemställningen

En jämnare inkomstfördelning utgör ett av de centrala målen för den ekonomiska politiken. I följande avsnitt redovisas utvecklingen på detta område under 1970-talets första år jämte resultaten av vissa specialstudier som genomförts sedan föregående långtidsutredning publicerats.

I vid mening måste fördelningsmålet förutsättas gälla en utjämning av individernas allmänna levnadsförhållanden och livsvillkor. Att målet likväl i så stor utsträckning knyts till inkomsternas fördelning hänger samman med att inkomsterna är en av de viktigaste, politiskt bestämbara faktorer

¹ Detta avsnitt har utarbetats i samarbete med pol. mag. Pebbe Selander, Nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet. En mera detaljerad analys av utvecklingen av sammanräknad nettointkomst kommer att publiceras i ett senare sammanhang.

som påverkar den enskilde individens välfärd. Inkomstfördelningen förutsätts sålunda avspegla individernas konsumtionsmöjligheter och därmed även säga något väsentligt om hans allmänna levnadsstandard. Att inkomsten tillmäts en central betydelse i detta sammanhang har även en annan orsak. För strävandena att uppfylla fördelningsmålet gäller även att individen skall ges största möjliga frihet att själv bestämma sin konsumtion och sitt livsmönster. En av de få vägar, efter vilka båda dessa aspekter – en jämn fördelning och en hög grad av valfrihet – kan tillgodoses går via en påverkan av inkomsternas fördelning.

Samtidigt som det kan konstateras att inkomsterna är centrala för en diskussion av fördelningsmålet måste det starkt betonas att våra kunskaper om de faktiska inkomsterna och deras fördelning är bristfälliga. Det inkomstbegrepp som närmast mäter konsumtionsmöjligheternas fördelning är individernas disponibla inkomst. I princip erhålles den genom att till förvärvsinkomsterna från arbete och kapital lägga värdet av alla transefereringar och dra från de direkta skatterna och socialavgifterna. Konsumtionsmöjligheterna påverkas emellertid av många andra faktorer, t. ex. innehav av förmögenhet, försörjningsbörda, den offentliga konsumtionens inriktning och fördelning och prisförändringar. Prisstrukturen beror i sin tur delvis på hur olika varor och tjänster belastas med indirekt beskattning eller subventioneras.

Den följande redovisningen av inkomstfördelningens utveckling bygger primärt på det skatterättsliga begreppet sammanräknad nettoinkomst, dvs. summan av inkomst från olika förvärvskällor med avdrag för kostnader för inkomstens förvärvande. Orsaken till detta är att det inte finns någon annan, över en längre tidsperiod jämförbar inkomststatistik. Så småningom kommer det att i takt med att alternativa statistiska underlag framkommer skapas bättre möjligheter att jämföra olika inkomstbegrepp och beskriva alla de fördelningsmekanismer som bestämmer hur den individuella disponibla inkomsten fördelas. Den följande analysen beskriver endast några, ehuru väsentliga delar i den processen.

Något om mätproblem

För att bli överskådlig måste beskrivningen av inkomstfördelningen använda sig av något sammanfattande mått. Som sådant används här i första hand den s. k. *koncentrationskoefficienten*. Denna mäter summan av absoluta beloppet av alla avvikelser från medelinkomsten och sätter denna summa i relation till medelinkomsten. En inkomstfördelning är jämnare ju lägre värde detta mått har.

Andra mått på inkomstfördelningen baseras på en redovisning av hur stor del av totalinkomsterna som tillfaller vissa andelar av inkomsttagarna. Ett vanligt sätt är då att gruppera inkomsttagarna i femtedelar (kvintiler) men man kan naturligtvis också gå vidare och beräkna hur stor del av inkomstsumman som tillfaller t. ex. 10 eller 1 % av de inkomsttagare som har de högsta inkomsterna. Denna typ av mått är mest lämpat för att beskriva lokaliseringen av förändringar i en inkomstfördelning.

Det *inkomstbegrepp* som här används – sammanräknad nettoinkomst – är som tidigare framhölls förknippat med en del nackdelar. Man kan t. ex.

inte avläsa om inkomsten kommer från heltids- eller deltidsarbete, om sjukdom eller handikapp påverkat inkomstens storlek, hur många som försörjs på inkomsten osv. Vidare bortfaller vid arbetslöshet hela arbetsinkomsten medan den kompensation som utgår i form av arbetslöshetsersättning i det här undersökta materialet inte registreras som inkomst. Om däremot en sysselsättningsminskning genom förtids- eller sjukpensionering inträffar uppstår endast en mindre reduktion av inkomsten, eftersom pensioner i princip omfattas av inkomstbegreppet.

Även i övrigt har det använda inkomstbegreppet och sättet att mäta spridning i inkomstfördelningen vissa nackdelar som delvis berörs i de följande avsnitten. Trots alla dessa reservationer framstår dock den använda metoden som försvarbar då det gäller att belysa inkomstfördelningen och dess förändringar.

Förändringar i inkomstspridningen

Samtliga inkomsttagare. I tabell 9.3 återges inkomstspridningens utveckling, mätt med koncentrationskoefficienten. Till grund för beräkningarna ligger den sammanräknade nettoinkomsten. Inkomsttagarbegreppet är samtliga individer över 20 år, vilket för åren före 1972 inneburit att taxeringsstatistiken fått kompletteras med de personer som ej innefattas av denna statistik.

Sett över samtliga inkomsttagare har spridningen minskat regelbundet under hela perioden 1960–1973. Av diagram 9.1 framgår att utvecklingen mot en jämnare fördelning förefaller att ha gått snabbare efter 1968. Variationerna år från år har varit små och man kan inte iaktta något konjunkturmönster i utvecklingen.

I tabell 9.4 redovisas inkomsttagarna uppdelade i inkomsttagarandelar (kvintiler).

Av samtliga inkomsttagare 1973 hade 20 % lägre inkomst än 5 000 kr., 40 % lägre inkomst än 12 500 kr. och 80 % lägre inkomst än 34 600 kr. Den utjämning som har ägt rum återspeglar sig i minskad andel av hela inkomstsommen för den högsta kvintilen. Mellan 1965 och 1970 gäller detta även i någon mån för den näst högsta kvintilen. Samtidigt har inkomstandelen ökat främst för den andra och den tredje kvintilen.

Vid tolkningen av dessa förändringar bör man hålla i minnet att kvintilerna inte består av samma individer de olika åren. Om en grupp hemmakvinnor som inte hade någon inkomst 1972 började förvärvsarbete 1973 och tjänade

Tabell 9.3 Koncentrationskoefficienten 1960–1973

	Koncentrationskoefficient				Årlig procentuell förändring		
	1960	1965	1970	1973	1960– 1965	1965– 1970	1970– 1973
Samtliga	0,543	0,522	0,492	0,462	-0,8	-1,2	-2,1
Män	0,375	0,374	0,375	0,365	-0,1	+0,1	-0,9
Kvinnor	0,648	0,604	0,552	0,508	-1,4	-1,8	-2,8

Källa: Bearbetningar av SOS: Inkomst och förmögenhet.

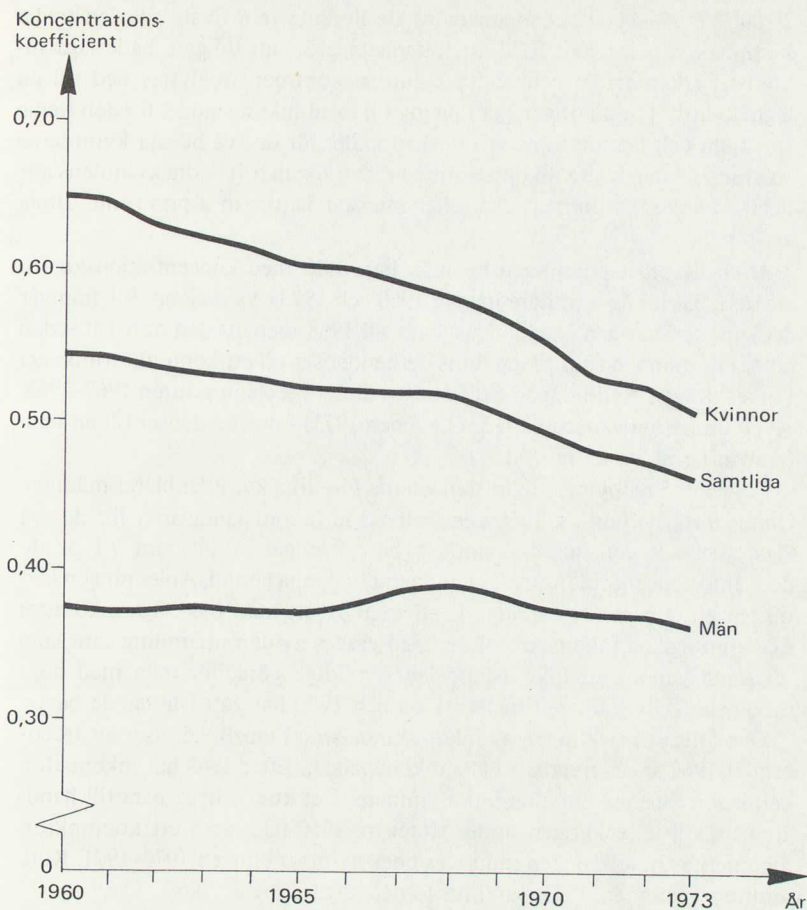

Diagram 9.1 Koncentrationskoefficientens förändring 1960–1973.

Källa: SOS: Inkomst och förmögenhet.

Tabell 9.4 Inkomstsumman för samtliga fördelad på inkomsttagarandelar 1960–1973

Procent inkomsttagare	Procent av inkomstsumman				Undre intervall inkomst 1973, 1 000-tal kr.
	1960	1965	1970	1973	
0– 20	0,4	0,6	0,7	1,4	0
20– 40	4,3	5,4	7,1	7,8	5,0
40– 60	15,1	15,4	16,2	17,0	12,5
60– 80	27,9	27,9	27,4	27,5	24,3
80–100	52,4	50,8	48,6	46,2	34,6
90–100	33,3	32,0	30,4	28,6	42,5
99–100	7,5	7,1	6,6	6,0	85,8

Källa: Bearbetningar av SOS: Inkomst och förmögenhet.

20 000 kr. så skulle det innebära att de flyttade från första till den tredje kvintilen. Det får som följd att inkomstagare som tidigare hade låga inkomster inom tredje och andra kvintilen kommer att flyttas ned till en lägre kvintil. Förändringen ger upphov till ökad inkomstandel för den tredje kvintilen och dessutom även minskad andel för de två högsta kvartilerna på grund av den högre inkomstsumman. Om första och andra kvartilens andelar av inkomstsumman ökar eller minskar kan man a priori inte uttala sig om.

Män. Inkomstspridningen för män har, mätt med koncentrationskoefficienten, blivit något mindre mellan 1960 och 1973. Av diagram 9:1 framgår dock att spridningen ökade något fram till 1968 men att den minskat sedan dess. För männen som grupp finns det tendenser till ett konjunkturmönster i utvecklingen. Spridningen ökade något under lågkonjunkturen 1967–1968. Även under övriga recessionsår (1963 och 1971) finns tendenser till en uppbrämning av utjämnningen.

I tabell 9.5 redovisas inkomstandelarna för olika kvintiler bland männen. Under förra hälften av 1960-talet minskade inkomstandelarna för de två lägsta och för den högsta kvintilen. Som framgår av diagram 9.1 ökade dock inte koncentrationskoefficienten under denna period. Anledningen härtill var att den partiellt spridande effekten av att män med låga inkomster fick en minskad inkomstandel kompenseras av den utjämnning som kom till stånd genom att inkomstandelen samtidigt sjönk för män med höga inkomster. Utvecklingen mellan 1965 och 1970 har gått i liknande banor.

Den årliga utvecklingen av inkomstandelarna i tabell 9.5 visar att trendbrottet 1968 är observerbart i alla inkomstlägen. Efter 1968 har inkomstfördelningen för män entydigt blivit jämnare. Det kunde ligga nära till hands att betrakta utvecklingen under slutet av 1960-talet som ett konjunkturfenomen. Den tolkningen motsäges dock av utvecklingen 1970–1971. Konjunktursituationen 1971 var inte fördelaktigare än år 1968.

Kvinnor. Inkomstspridningen för kvinnor har minskat under hela perioden 1960–1973. Utvecklingen finns redovisad i tabell 9.6 och diagram 9.1. Utvecklingen mot jämnare fördelning har gått snabbare under senare delen av perioden. En stor andel kvinnor har mycket låga eller inga inkomster i den officiella inkomststatistiken. Denna andel har till följd av den ständigt

Tabell 9.5 Inkomstsumman för män fördelad på inkomsttagarandelar 1960–1973

Procent av inkomstagare	Procent av inkomstsumman										Undre intervall inkomst 1973, 1 000-tal kr.
	1960	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	
0– 20	3,9	3,6	3,5	3,4	3,2	3,5	3,6	3,6	3,6	3,8	0
20– 40	12,4	12,1	11,9	11,6	11,4	11,6	11,8	11,7	11,7	12,1	11,4
40– 60	18,5	18,9	18,9	18,7	18,6	18,8	19,0	19,2	19,4	19,3	24,3
60– 80	23,6	24,0	24,3	24,2	24,2	24,0	24,3	24,6	24,6	24,4	32,4
80–100	41,7	41,4	41,4	42,1	42,5	42,1	41,3	40,9	40,7	40,3	40,9
90–100	26,7	26,2	26,0	26,8	27,1	26,7	26,1	25,6	25,4	25,1	50,4
99–100	6,1	5,9	5,7	5,9	6,8	6,0	5,8	5,5	5,3	5,4	105,2

Källa: Bearbetningar av SOS: Inkomst och förmögenhet.

Tabell 9.6 Inkomstsumman för kvinnor fördelad på inkomsttagarandelar 1960–1973

Procent av inkomsttagare	Procent av inkomstsumman				Undre intervall inkomst 1973, 1 000-tal kr.
	1960	1965	1970	1973	
0– 20	0,6	0,8	0,4	0,6	..
20– 40	0,6	1,7	3,9	6,6	..
40– 60	8,8	11,3	14,2	14,6	6,5
60– 80	25,5	26,6	27,3	27,6	13,6
80–100	64,7	59,5	54,2	50,6	24,5
90–100	41,1	37,1	33,2	30,2	31,3
99–100	8,2	6,9	6,0	5,3	52,4

Källa: Bearbetningar av SOS: Inkomst och förmögenhet.

fortgående ökningen i den kvinnliga förvärvsfrekvensen sjunkit under hela perioden och omfattade 1973 endast en fjärdedel av kvinnorna. Den inkomstmässigt heterogena sammansättningen framgår även av kvintilgränserna i tabell 9.6. Utjämningen bland kvinnor återspeglar sig i en kraftigt minskande inkomstandel för den högsta kvintilen. Den bestod 1973 av kvinnor med högre inkomst än 24 500 kr.

Sysselsättningens effekter på inkomstfördelningen. Förändringar i andelen sysselsatta i olika befolkningskategorier förefaller enligt tillgängliga undersökningar att vara en av de viktigaste förklaringsfaktorerna till inkomstspridningens utveckling under den analyserade perioden. Det intressantaste måttet i fördelnings-sammanhang är årssysselsättningen fördelad på inkomstklasser. För närvarande är emellertid möjligheterna att mera i detalj analysera sambandet mellan inkomst och sysselsättning med hjälp av publicerad svensk statistik begränsade. Anledningen är bristen på korsklassificeringar mellan inkomst och sysselsättning och att sysselsättningsgraden oftast mäts under endast en vecka.

Inkomstbeskattningens och den offentliga sektorns fördelningseffekter

Progressiviteten i *inkomstskattesystemet* medför givetvis att inkomsterna efter skatt är betydligt jämnare fördelade än före skatt. Skattereglerna är differentierade bl. a. med hänsyn till individernas olika försörjningsbördor. Vid beräkningar av skatternas utjämnningseffekter är det därför nödvändigt att arbeta med olika skatte-kategorier. Inom varje kategori beror inkomstskattens utjämnningseffekt på skattereglerna och inkomstfördelningen före skatt. När inkomsten före skatt varierar ger samma skatteregler upphov till olika utjämnningseffekter.

Skattesystemet är utformat så att progressiviteten varierar både inom och mellan de olika inkomstskikten i skatteskalorna. Inkomstskatternas utjämnningseffekt kan uppfattas som en sammanvägning av progressiviteten i de olika inkomstskikten varvid fördelningen före skatt bestämmer varje inkomstskiktets vikt.

Skatteutjämningen kan beräknas som relationen mellan inkomstspridningen efter och före skatt. Genom inkomstskatterna har inkomstspridningen mätt med koncentrationskoefficienten uppskattats minska med mel-

lan 10 och 20 % för de olika skattekategorierna.¹

Skatteutjämningsens förändringar under perioden 1960–1971 har analyserats i en särskild studie² med hjälp av begreppen ”skatteautomatik” och ”åtgärdseffekter”. Skatteautomatiken består av de effekter som en likformig proportionell inkomstökning ger upphov till. Under 1960-talet medförde skatteautomatiken ingen större omfördelningseffekt. Det bör uppmärksammas att det inte är tillräckligt att ett skattesystem är progressivt för att skatteautomatiken skall verka utjämnande. Det krävs också att progressiviteten ökar i förhållande till den tidigare progressivitetsnivån när inkomsterna stiger. Under första hälften av 1960-talet skulle även åtgärdseffekterna ha varit fördelningsmässigt neutrala. En förklaring till detta är att de mindre justeringar av skattesystemet som genomfördes under perioden i form av höjda kommunalskatter, ändrade avdragsregler och sänkt marginalskatt i de lägre inkomstskikten hade fördelningseffekter som neutraliserade varandra. Under andra delen av 1960-talet fungerade samma åtgärder inkomstutjämnande främst genom att både kommunalskatterna och avdragen för de lägsta inkomsterna ökade snabbare.

Genom skattereformen 1971 ökade progressiviteten i inkomstskattesystemet. Till detta bidrog det slopade kommunalskatteavdraget och övergången från ortsavdrag till avtrappade grundavdrag. Genom den ökade progressiviteten i systemet övergick skatteautomatiken till att bli klart inkomstutjämnande. Det slopade kommunalskatteavdraget medförde att också kommunalskattehöjningarna i fortsättningen fungerade mer inkomstutjämnande än tidigare.

Utvecklingen av skattesystemets fördelningseffekter efter 1971 har inte analyserats kvantitativt på samma sätt som den tidigare utvecklingen. Det framstår dock som troligt att nettoeffekten har blivit en klar utjämnning.

Av de *offentliga transfereringarna* utgår mer än hälften i form av pensioner. Dessa ingår i princip i sammanräknad nettoinkomst. De beloppsmässigt största av de övriga transfereringarna är sjukpenningen, bostadsbidragen och barnbidragen. Två undersökningar har belyst hela det offentliga transfereringssystemets fördelningseffekter under ett visst år.³

Av båda undersökningarna framgår att de offentliga transfereringarna är klart inkomstutjämnande på fördelningen av sammanräknad nettoinkomst. I de lägsta inkomstskikten utgör transfereringarna en betydande andel av sammanräknad nettoinkomst. I ett utvecklingsperspektiv förefaller det sannolikt att den fortgående snabba ökningen av de offentliga transfereringarna skulle ha verkat inkomstutjämnande under hela perioden 1960–1973.

I den undersökning som utförts för år 1970 av den offentliga sektorns totala fördelningseffekt görs ett försök att även ta hänsyn till verkningarna av de offentliga konsumtionsutgifterna. För det undersökta året framgår klart att de delar av den offentliga konsumtionen som varit möjliga att hänföra till enskilda individer och hushåll har en allmän utjämnningseffekt. De utnyttjas i en – relativt sett – större utsträckning inom låga inkomstgrupper än inom höga. Slutsatsen från undersökningen för detta år är således att effekten av den sammantagna offentliga verksamheten – vari då inräknats såväl de offentliga sektorernas inkomst- som utgiftssidan – verkar klart utjämnande på fördelningen av nettoinkomsterna.

¹ Se Jakobsson och Normann, Inkomstbeskattningen i den ekonomiska politiken, Uppsala 1974.

²R. Spånt. Den svenska inkomstfördelningens utveckling, Nationalekonomiska inst. Uppsala universitet.

³ Franzén, Lövgren och Rosenberg, Redistributive effects of taxes and public expenditures in Sweden, Swedish Journal of Economics 1975:1 och SOU 1971:39. Den svenska köpkraftens fördelning 1967.

Sammanfattning

Våra kunskaper om de faktiska inkomsterna och deras fördelning är fortfarande mycket bristfällig. Det är också mycket svårt att på ett rättvisande sätt mäta de förändringar i inkomstfördelningen som sker. De resultat som presenterats i detta avsnitt visar emellertid klart att inkomstfördelningen mellan samtliga inkomsttagare blivit jämnare under perioden 1960–1973. Denna utveckling har gått snabbast efter 1968. För manliga inkomsttagare var fördelningen så gott som oförändrad fram till 1968 men har därefter förändrats i utjämnande riktning. För kvinnor har inkomstspridningen minskat under hela perioden 1960–1973. Även för kvinnornas del har utvecklingen gått snabbare efter 1968.

Förändringar i sysselsättningsgraden inom olika befolkningskategorier är en väsentlig förklaringsfaktor för inkomstfördelningens utveckling under perioden 1960–1973. Den viktigaste faktorn förefaller därvid att ha varit den kraftiga ökningen av den kvinnliga förvärvsfrekvensen.

Studier över olika faktorer som påverkar den ekonomiska välfärdens fördelning i olika avseenden visar bl. a. att inkomstbeskattningen under 1960-talet synes ha haft en i stort sett neutral påverkan på inkomstfördelningen. Förklaringen härtill är att den stora mängd justeringar av skattesystemet som genomfördes neutraliserat varandra med avseende på fördelningseffekterna. Efter skattereformen 1971 fick emellertid inkomstbeskattningen en klart utjämnande karaktär. Gjorda studier har också visat att såväl de offentliga transfereringarna som den indirekta beskattningens och den offentliga konsumtionens utformning haft utjämnande effekter på inkomstfördelningen. Till stor del förklaras detta av att såväl transfereringar som offentlig konsumtion i så hög grad går till de lägsta inkomstskikten.

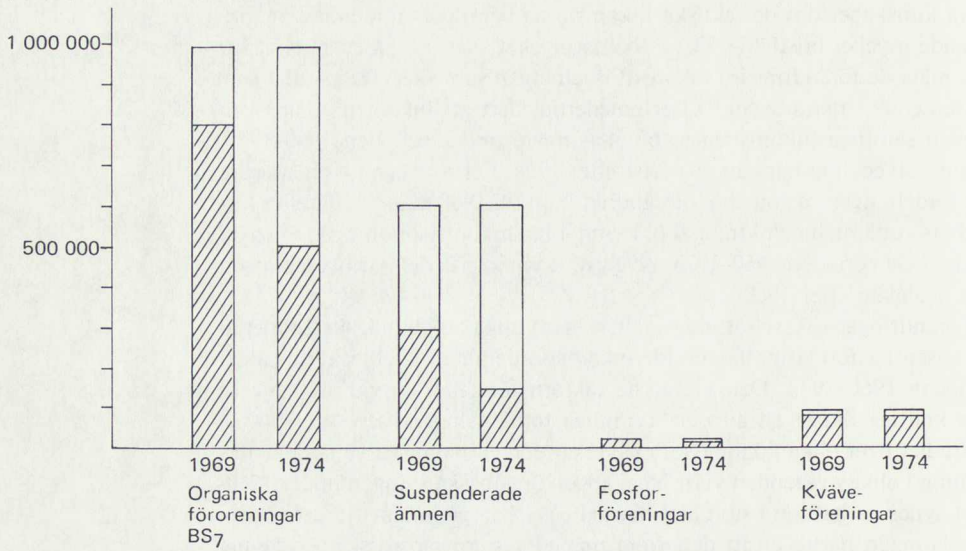
9.3 Miljövård

Sedan åren kring 1970 har miljövårdsarbetet på alla nivåer intensifierats, målen för miljövårdspolitiken breddats och samhällets styr- och påverkansmöjligheter förbättrats. Kunskapsunderlaget har också ökat genom en stor mängd utredningar och undersökningar.

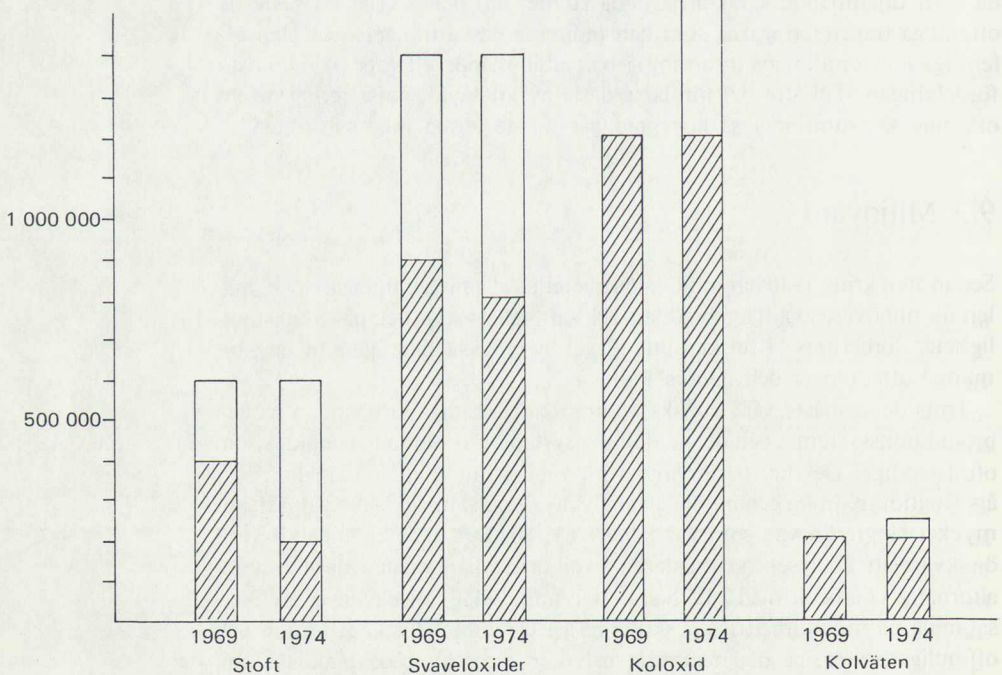
Trots detta måste våra kunskaper om de ömsesidiga sambanden mellan produktionssystemet och det ekologiska systemet fortfarande betraktas som ofullständiga. Det har därför inte varit möjligt att inom ramen för 1975 års långtidutredning genomföra en analys av dessa samband som gått särskilt mycket längre än vad som var fallet i LU 70. Det hade exempelvis varit önskvärt att analysera skillnaderna i miljöpåverkan mellan de 4 huvudalternativ vi arbetat med i 1975 års utredning, vilka konsekvenser en ökad satsning på miljöförbättringar skulle ha på utrymmet för konsumtion och offentlig service, på den regionala balansen osv. Av både praktiska och teoretiska skäl har det inte varit möjligt att göra sådana analyser. Vi har därför fått nöja oss med att i första hand söka uppskatta kostnaderna för de planerade miljövårdsinvesteringarna under prognosperioden och införa dessa i beräkningarna över de framtida resursanspråken.

Uppgifterna om investeringskostnaderna för miljövårdande åtgärder har

Utsläpp till sjöar och vattendrag
(ton/år)

Utsläpp till atmosfären
(ton/år)

Beteckningar

□ Beräknat utsläpp om inga miljöskyddsåtgärder vidtagits

▨ Beräknat utsläpp

Diagram 9.2 Beräknade utsläpp av olika föroreningar till naturmiljön 1969 och 1974.

huvudsakligen insamlats genom enkäter till företag och kommuner. I bilaga 6 till långtidsutredningen "Miljövård i Sverige 1975-1980" som för vår räkning utarbetats av miljökostnadsutredningen redovisas material och metoder mycket utförligt. Här ges endast ett grovt sammandrag av resultaten.

Tekniken att med enkäter samla in ett material av denna typ är förenad med flera problem. Ovanpå dem som normalt gäller investeringsenkäter på längre sikt tillkommer svårigheterna att avgränsa miljöinvesteringarna från andra kapitalutgifter, olika svår bemästrade mätproblem, partiellt bortfall m. m. Man måste därför omgärda enkätresultaten med betydande osäkerhetsmarginaler.

Miljöskydd inom industrin. Under perioden 1970-1975 ökade miljöskyddsinvesteringarna mycket kraftigt bl. a. under påverkan av de ekonomiska incitament som statsbidragen under denna tid gav.

De totala investeringarna inom industrin i miljöskyddande åtgärder, dvs. åtgärder som genomförts med stöd av statsbidrag inom befintlig industri och åtgärder inom nya industrianläggningar m. m. uppskattas ha uppgått till 2 100-2 200 milj. kr. i löpande priser under femårsperioden 1969/70-1973/74. Detta motsvarade ca 5 % av de totala investeringarna inom industrin under femårsperioden 1970-1974. Statsbidragen uppgick under budgetåren 1969/70-1973/74 till sammanlagt 670 milj. kr., dvs. ungefär 30 % av industrins totala miljöskyddsinvesteringar.

Ett mått på effekten av dessa miljöskyddande åtgärder är de reduktioner av utsläppen som åstadkommits. Resultatet i form av exempelvis bättre vatten- och luftkvalitet är däremot svårare att precisera. I diagram 9.2 redovisas exempel på de beräknade utsläppen till naturmiljön av några olika föroreningar 1969 och 1974. I diagrammet redovisas också en uppskattning av de utsläpp, som skulle ha inträffat om inga miljöskyddande åtgärder vidtagits.

I samband med långtidsutredningens industrienkät efterfrågades också företagens planerade miljöskyddsinvesteringar. Denna del av enkäten gick emellertid endast ut till de branscher som hade möjlighet att i rimlig grad urskilja miljöskyddets andel av de totala investeringarna. Det kan beräknas att dessa branscher under 1970-talets första hälft svarade för omkring 75 % av industrins totala miljöskyddsinvesteringar.

Resultatet redovisas i tabell 9.7. Det framgår att för enkätföretagen i de undersökta branscherna ca 6,5 % av de planerade investeringarna 1975-1980 utgörs av miljöskyddsinvesteringar.

En beräkning av de totala miljöskyddsinvesteringarna inom hela industrin för perioden 1975-1980 med utgångspunkt i de andelar som angivits i tabell 9.7 ger resultatet 3-3,5 miljarder kr. (1974 års priser) eller 3-4 % av de totalt beräknade investeringarna inom industrin.

Under förutsättning att företagens planer på miljöskyddsinvesteringar för perioden 1975-1980 genomförs enligt enkätresultaten, kan de årliga kostnaderna för miljöskyddsåtgärder fram t. o. m. 1980 beräknas till 2-2,5 miljarder kr. (1974 års priser). Detta utgör drygt 2 % av det beräknade förädlingsvärdet för 1980 (96-100 miljarder kr.) eller omkring 0,5-1 % högre andel än 1974.

Genomförs de åtgärder som företagen redovisat i ovan nämnda enkätundersökning för tiden 1975-1980, kan de bedömas resultera i fortsatta utsläppsreduktioner nära dem som redovisats för tidsperioden

Tabell 9.7 Andel investeringar i miljöskyddande åtgärder av totala investeringar inom industrin under 1970-talet

Andel (%) miljöskyddsinvesteringar av totala investeringar

Sektor	Industribransch	Faktiskt utfall inom befintlig industri ^a	LU:s industrienkät. Företag med fler än 200 anställda		
			1969/70–1973/74	1973	1974
3	Extraktiv industri	0,5	3,3	5,1	0,8
4	Skyddad livsmedelsindustri	5,0	5,8	7,6	3,7
5	Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	4,2	–	–	–
6	Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,1	–	–	–
7	Textil- och beklädnadsindustri	2,4	–	–	–
8	Trävaruindustri	0,4	–	–	–
8	Massa- och pappersindustri	8,1	18,8	9,6	11,2
9	Grafisk industri	<0,1	–	–	–
10	Gummivaruindustri	<0,1	4,7	3,0	7,2
11	Kemisk industri	2,5	12,6 ^b	6,9 ^b	8,4 ^b
12	Petroleum- och kolindustri	4,0	6,0 ^c	16,6 ^c	22,0 ^c
13	Jord- och stenindustri	8,0	–	–	–
14	Järn-, stål- och metallverk	7,8	8,7 ^d	5,9 ^d	3,1 ^d
15–16	Verkstadsindustri	0,8	–	–	–
17	Övrig tillverkningsindustri	..	–	–	–
Hela industrin (bransch 3, 4, 8, 10, 11, 12, 14)		6,3	11,0	7,7	6,6
Hela industrin (bransch 3–17)		3,7			

^a Härmed avses industri som var berättigad till statsbidrag för miljöskyddsinvesteringar

^b Exkl. SNI 352 (färg-, läkemedels-, tvättmedelsindustrin m. m.)

^c Exkl. SNI 354 (asfaltverk, övrig petroindustri).

^d Exkl. SNI 372 (icke-järnmetallverk).

Källa: Långtidsutredningen 1975 bilaga 6 tabell B5 och B12.

1969/70–1973/74. Det bör då emellertid beaktas att utsläppsreduktioner i allmänhet är dyrare per enhet reducerad förorening ju längre reduktionen drivs.

Miljövård i kommunerna. I samband med KELP 74–78 gjordes en specialundersökning av planerade miljövårdsinvesteringar inom kommunerna för långtidsutredningens och miljökostnadsutredningens räkning. I enkäten efterfrågades investerings- och årliga kostnader för verksamheter som i något avseende bedömdes ha anknytning till miljövården. Vissa uppgifter som skulle göra det möjligt att bedöma miljövårdseffekterna av gjorda insatser efterfrågades också.

Utbyggnadstakten av *avloppsreningsverk* kommer att minska under senare delen av 1970-talet enligt naturvårdsverkets bedömningar. Sammanlagt beräknas investeringarna i avloppsreningsverk under perioden 1975/76–1980/81 uppgå till 1 630 milj. kr. i 1974 års priser. Samtidigt påpekar verket att det finns skäl anta, att kommunernas totala investeringar i av-

loppsanläggningar snarare torde öka än minska under återstoden av 1970-talet, bl. a. beroende på från vattenvårdssynpunkt erforderlig sanering av själva ledningsnätet.

Uppgifterna i enkäten styrker naturvårdsverkets bedömning av investeringarna i avloppsreningsverk, även om nedgången mot slutet av perioden i enkäten är kraftigare än vad naturvårdsverket bedömt.

Investeringarna i behandlingsanläggningar och transportapparat för den kommunala *renhållningen* uppskattas i enkäten sammanlagt uppgå till 250–300 milj. kr. i 1974 års priser under perioden 1975–1980.

I bilagan behandlas även investeringarna i fjärrvärmeverk samt idrotts- och friluftsliv som enligt miljökostnadsutredningens definitioner bör ses i sammanhang med den miljövårdande verksamheten. Dessa kostnader redovisas översiktligt i tabell 9.8.

Miljöskydd inom samfärdseln. Kraven på avgasrening från bensindrivna bilar har skärpts stegvis fr. o. m. 1969 års bilmodeller. De totala merinvesteringarna 1975–1980 till följd av dessa åtgärder, inkl. åtgärder för att begränsa blyhalten i bensinen kan mycket grovt uppskattas till ca 400 milj. kr. i 1974 års priser.

Tabell 9.8 Sammanfattning av miljöskyddsinvesteringar m. m. 1975–1980

Verksamhet	Investeringar 1975–1980 (prognos)		
	Milj. kr., 1974 års priser	Relationstal Andel (%)	Beräknad på totala in- vesteringar inom sektorn
<i>Miljöskyddande verksamheter</i>			
Miljöskyddsåtgärder inom industrin	3 500	4	industri
Kommunal avloppsrening	1 700	3	kommuner
Renhållning (behandling)	200	0,4	kommuner
Åtgärder (1976–1980) i vägbygget ^a för att reducera buller från biltrafik	900	9	vägar
Åtgärder (1976–1980) i bostadsbyggande för att reducera buller från bil- och flygtrafik ^a	800	1,2	bostäder
Åtgärder (1979–1980) på bilar för att reducera buller ^a	600	6	bilar
Åtgärder på bilar för att reducera avgasutsläpp ^a	400	2	bilar
Summa	8 100	3	hela ekonomin
<i>Naturvård</i>			
Naturresevat m. m.	70		
<i>Idrotts- och friluftsliv</i>			
Anläggningar	2 000	3,5	kommuner
<i>Verksamheter med anknytning till miljöskydd</i>			
Övrig kommunal vatten och avlopp	10 000	19	kommuner
Renhållning (bortforsling)	100	0,2	kommuner
Kollektiv värmeförsörjning	1 500	2,7	kommuner

^a Utredningsförslag

Förutom avgaserna utgör trafikbullret ett miljöproblem inom samfärdssektorn. Den statliga trafikbullenutredningen har utarbetat förslag dels till normer för tillåtet buller från bilar och flygplan, dels till skydd mot kvarvarande buller. För att ge ett exempel på storleksordningen av de kostnader man har att räkna med tas även dessa förslag upp i tabell 9.8.

Sammanfattning. I tabell 9.8 sammanfattas resultaten av den inventering av planerade miljöskyddsinvesteringar som miljökostnadsutredningen gjort för långtidsutredningens räkning. Viss nära anknuten verksamhet tas också upp i tabellen. Det framgår av tabellen att miljöskyddsinvesteringarna inom industrin skulle uppgå till ca 4 % av industrins totala investeringar. Detta skulle vara ungefär samma omfattning som under perioden 1969/70–1973/74. Investeringarna i avloppsrening m. m. skulle uppgå till ca 3 % av de totala kommunala investeringarna. Trafikbullenutredningens förslag skulle, om de genomfördes, uppgå till betydande andelar av investeringarna i vägar, bilar och bostäder. Totalt uppgår de planerade investeringarna i miljöskyddande verksamheter till knappa 3 % av den totala investeringsvolymen 1976–1980. Utgifter för idrotts- och friluftsliv och för övriga anknutna verksamheter är då inte räknade.

De planerade investeringarna inom industrin innebär enligt miljökostnadsutredningen att investeringstakten i stort sett ansluter sig till vad som förutsattes då miljövårdsarbetet byggdes upp i slutet av 1960-talet. Även om detta inte innebär att några slutliga mål uppnås kan man dock konstatera att utvecklingen tämligen väl ligger i linje med de uppsatta målen för miljövårdspolitiken. Utsläppen av föroreningar i naturmiljön kommer att minska ytterligare.

Omfattningen av miljöskyddsinvesteringarna sett i relation till den totala kapitalbildningen inom industrin och ekonomin som helhet gör att man vågar dra slutsatsen att miljöskyddsåtgärderna inte i någon väsentlig omfattning kommer att begränsa möjligheterna att nå övriga samhällsmål under resten av 1970-talet. Förutom den allmänna osäkerhet som vidlåder enkätuppgifter av denna typ måste man då självfallet hålla i minnet att det endast är en del, ehuru väsentlig, som kunnat behandlas i förevarande sammanhang.

9.4 Välfärd

Redan i kapitel 1 framhölls att långtidsutredningarnas centrala uppgift är att med utgångspunkt från de övergripande ekonomiska målsättningarna analysera alternativa vägar för den ekonomiska politikens utformning under de närmaste fem åren. Denna inriktning på den ekonomiska politikens mål och medel innebär självfallet att en lång rad andra politiskt och socialt viktiga frågor kommer att ligga utanför utredningarnas arbetsområde. I de fall dessa återverkningar på den ekonomiska utvecklingen har visserligen särskilda förutsättningar och antaganden fått göras, men detta har inte föranlett att långtidsutredningen inkluderat dem i sin målsättnings- och avvägningsdiskussion.

Denna begränsning av utredningarnas arbete har varit helt nödvändig med hänsyn till givna betingelser i fråga om arbetsinsats, tidsåtgång och

slutproduktens omfattning. Men inte desto mindre har detta förhållande föranlett en diskussion om och ett ifrågasättande av det relevanta i utredningarnas problemställningar. Man har hävdats att begränsningarna till det makroekonomiska området lämnar väsentliga välfärdsaspekter obeaktade, aspekter som på ett helt annat sätt än som har skett hittills borde sättas i centrum för långtidsutredningarnas verksamhet.

Att utredningarna i sin nuvarande form inte täcker ett *totalt* välfärds- perspektiv har redan påpekats. Men trots detta måste man ändå hävda att de avvägningsproblem som utredningarna diskuterar är anknutna till välfärdsproblematiken och för flertalet människor utgör en *central del* av välfärdsupplevelsen. Bakom de mera tekniska analyserna av BNP, av försörjningsbalansen, av den utrikes balansen, av produktivitetsutvecklingen etc. ligger frågorna om våra möjligheter att vidmakthålla en full sysselsättning, en tryggad inkomst, en fortsatt utbyggnad av den offentliga sektorn, avvägningen mellan olika kvalitativa och kvantitativa sätt att ta ut en fortsatt standardstegring etc. I detta avsnitt redovisas vissa delar av utredningens beräkningar och förutsättningar som är av speciell relevans för diskussionen om välfärdsutvecklingen. Det har däremot inte varit möjligt att direkt mäta eller sammanfatta effekterna på välfärden av de kalkylalternativ som vi genomfört. Det har inte heller varit möjligt att bedöma *nettoeffekten* på välfärden av förändringarna i de ekonomiska storheterna. Ett exempel kan tas från miljövärdens område. I avsnitt 9.1 visas att utsläppen av föroreningar kommer att fortsätta att minska 1975–1980. Det är dock fullt tänkbart att föroreningsgraden trots detta kommer att öka under en viss tid framåt på grund av vad som skett under tidigare perioder eller på grund av vad som sker utomlands.

Det är heller inte möjligt att analysera det förhållandet att utvecklingen av olika delar i välfärden kan stå i direkt konflikt med varandra och att alltså nettoeffekten är osäker. Trots alla dessa begränsningar kommer vi i det följande att försöka redovisa vissa aspekter av LU:s kalkyler som är av relevans för välfärdsupplevelsen. Det blir härigenom möjligt att relatera den avvägningsdiskussion som förts främst i kapitel 4 också till välfärds-terminologin.

Välfärdsbegreppet

Någon allmän omfattad definition av välfärd finns inte. Gemensamt för de flesta arbeten som behandlar frågorna om välfärdens innehåll, utveckling och fördelning är att man diskuterar i termer av olika välfärdskomponenter. Mera sällan försöker man sammanväga dessa komponenter till ett enda mått på välfärd. Både inom FN och OECD har man t. ex. börjat utarbeta system av sociala indikatorer¹ i vilka man tar upp områden som sysselsättning, utbildning, hälsa etc. Även den levnadsnivåundersökning² som genomfördes i Sverige 1968 och en publikation över levnadsförhållandena³ från statistiska centralbyrån är strukturerad i ett antal välfärdskomponenter.

Trots de skilda uppfattningar som råder om vilka välfärdskomponenter man bör räkna med och hur de skall vägas och värderas mot varandra råder det samtidigt en betydande enighet om att man i varje fall bör inräkna faktorerna hälsa, utbildning, sysselsättning, ekonomi och boende. Fram-

¹ System of Social and Demographic Statistics (SSDS), Draft Guidelines on Social Indicators. ST/EXA/STAT.76, UN 1975 samt List of Social Concerns Common to Most OECD Countries, OECD, Paris 1973.

² Sten Johansson: Om levnadsnivåundersökningen, Stockholm 1971.

³ SOS, Levnadsförhållanden, statistiska centralbyrån 1975.

ställningen skall i det följande i första hand relateras till dessa komponenter. Boende kommer dock inte att här ägnas något större utrymme eftersom det redan tidigare analyserats i avsnitt 7.3.8. Boende behandlas tillsammans med annan privat konsumtion.

Arbetslivet

Delaktighet i arbetslivet är en viktig aspekt av välfärden. Att trygga allas rätt till arbete har satts upp som ett väsentligt mål för den ekonomiska politiken. Både den långsiktiga successiva ökningen av *sysselsättningen* och åtgärderna mot *arbetslösheten* är då väsentliga. En annan aspekt på välfärden som analyseras i denna långtidsutredning är *fritidens* omfattning. Den kan belysas bl. a. med veckoarbetstid, semesterns längd och pensionsåldern. *Arbetsmiljön* är ytterligare en viktig aspekt på välfärden som alltmer har kommit i den politiska debattens centrum.

Arbetslösheten har 1974–1975 varit låg i Sverige både om man jämför med tidigare och med andra länder. Under depressionen 1932 var över 20 % av fackförbundens medlemmar arbetslösa. Strax innan andra världskriget bröt ut var ca 10 % av medlemmarna arbetslösa. Sedan 1960 har arbetslösheten som den mäts i statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar varierat mellan 1,2 % och 2,7 % av arbetskraften. 1974 var den 2 % och under 1975 ännu lägre. Arbetslösheten i vår omvärld har däremot i allmänhet legat på en högre nivå och dessutom i många fall varit snabbt växande under 1974 och 1975. I Förbundsrepubliken Tyskland och i Storbritannien har den på senare tid legat omkring 5 % och i Förenta staterna på 8 à 9 %. Sammanlagt var i dessa tre länder över 10 miljoner människor arbetslösa under 1975. Av våra nordiska grannländer har Danmark en mycket hög arbetslöshet medan Norge och Finland ligger på ungefär samma nivå som Sverige.

En central problemställning för långtidsutredningen är att undersöka de ekonomisk-politiska förutsättningarna för ett fullföljande av en politik för full sysselsättning. Efterfrågepolitiken bör med hänsyn härtill utformas så att den ger en samhällsekonomisk balans. Det är därvid lika viktigt att undvika en undersysselsättning av arbetskraften som att förhindra inflationistiska överslag som i ett senare skede leder till svårigheter att upprätthålla den fulla sysselsättningen. De alternativ utredningen arbetar med preciserar de olika villkoren för en samhällsekonomisk balans och förutsättningarna för en lika låg arbetslöshet som den vi haft 1974–1975.

1975 *förvärvsarbetar* ungefär 4 miljoner personer, drygt 125 000 fler personer än 1970. Fram till 1980 beräknas ytterligare drygt 120 000 personer förvärvsarbeta, se avsnitt 7.2. Detta kan ses som ett resultat både av en ökad önskan att förvärvsarbeta och av bättre möjligheter att göra detta. I utredningens kalkyler har förutsatts en fortsatt satsning inom arbetsmarknads- och regionalpolitiken och inom den statliga företagssektorn.

Under den senaste tioårsperioden har de relativa arbetskraftstalen¹ för män i åldern 25–54 år minskat från 96 % till 95 %. Samtidigt har de ökat för kvinnor i samma ålder från 56 % till 74 %. Denna utjämning mellan män och kvinnor har i utredningen arbetskraftskalkyler beräknats fortsätta

¹ Med relativt arbetskraftstal avses den andel av en befolkningsgrupp som tillhör arbetskraften, dvs. antingen är i arbete, tillfälligt frånvarande eller arbetslös.

så att 95 % av männen och 83 % av kvinnorna tillhör arbetskraften 1980. Den kommunala barntillsynen, som har en självklar betydelse när det gäller samhällets service till barnfamiljerna, bidrar även starkt till möjligheterna att realisera den ökning i sysselsättning som utredningen räknar med. 1975 finns 65 000 platser i daghem och 21 000 platser i fritidshem samt 57 000 barn i familjedaghem. Fram till 1980 väntas antalet daghems- och fritidshemsplatser öka med 130 000 (ytterligare 36 000 platser kommer att tas i bruk 1981), genom en överenskommelse mellan staten och kommunerna, se avsnitt 7.3.10.

En ökad fritid för den förvärvsarbetande delen av befolkningen räknas ofta som en ökad välfärd. En vanlig kritik av bruttonationalprodukten som mått på den ekonomiska välfärden är just att man inte beaktar förändringar i *arbetstiderna*. Frågorna om en fortsättning av de senaste årtiondenas arbetstidsförkortningar tas emellertid upp till en särskild analys i LU. 1958–1960 genomfördes 45 timmars arbetsvecka. 1967–1968 förkortades den till 42,5 timmar. 1971–1973 infördes 40 timmars arbetsvecka. Som ett långsiktigt mål har uppsatts ett genomförande av 30 timmars arbetsvecka. I vilken takt och hur det skall ske är ännu oklart. I LU har beräkningar gjorts med utgångspunkt från två alternativ för veckoarbetstiden. Det ena avser en oförändrad arbetstid på 40 tim./vecka och det andra en förkortning till 37,5 tim./vecka. I avsnitt 4.4 diskuteras olika sätt att ta ut den möjliga produktionsökningen till 1980 – i form av en ökad privat standard *eller* en ökad offentlig verksamhet *eller* en förkortad veckoarbetstid.

Tre veckors lagstadgad semester infördes 1961. En fjärde semestervecka kom 1964–1965. En lagstadgad femte semestervecka beräknas vara införd före 1980. Den allmänna pensionsålder kommer att sänkas från 67 år till 65 år 1976. Det har också beslutats att det samtidigt med sänkningen av pensionsåldern skall ges ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder. Vidare kan nämnas att deltidsarbetet fortsätter att öka. För tio år sedan var 13 % vanligen deltidsarbetande. 1975 hade 20 % deltidsarbete och 1980 väntas 23 % ha deltidsarbete. Alla dessa olika aspekter på arbetstidsförhållandena finns beaktade i utredningen.

Några uppgifter om *arbetsmiljön* 1974 kan nämnas. De baseras på de löpande undersökningar av levnadsförhållandena, som statistiska centralbyrån börjat genomföra 1974.¹ De fysiska kraven i arbetet beskrivs på flera sätt. Exempelvis anger 21 % av de arbetande att deras arbete dagligen kräver tunga lyft. De psykiska kraven är mycket svåra att mäta. I undersökningen används bl. a. frågor om arbetet är jäktigt eller enformigt. 11 % av de undersökta personerna uppger att arbetet är både jäktigt och enformigt, vilket anses indikera att arbetet i en viss mening är psykiskt krävande. Andelen som uppger sig ha ett svårt smutsande jobb med t. ex. olja, färg eller liknande är 16 %. Andelen som uppger att de ständigt arbetar i ett kraftigt buller är 13 %. I den tidigare refererade levnadsnivåundersökningen 1968 ställdes liknande frågor om arbetsmiljön. Olikheter i sättet att ställa frågorna och undersökningarnas karaktär av urvalsundersökningar gör att det f. n. är svårt att uttala sig om eventuella förändringar i arbetsmiljön sedan 1968. Den fortsatta utvecklingen och analysen av statistiken inom området kan eventuellt möjliggöra sådana slutsatser.

Några prognoser över hur arbetsmiljön kommer att förändras till 1980

¹ Preliminära uppgifter från undersökningar av levnadsförhållandena 1974, statistiska centralbyrån 1975-10-31.

har inte funnits att tillgå. Den politiska ambitionen att komma tillrätta med olycksfall och hälsofarliga miljöer är emellertid klart dokumenterad. Arbetskyddsstyrelsen och yrkesinspektionen har fått ökade resurser. De nya lagreglerna om arbetarskyddet som införts innebär att skyddsorganisationen på arbetsplatserna fått betydligt ökade befogenheter. Särskilda fonder har skapats med det dubbla syftet att förbättra arbetsmiljön samtidigt som de ger arbetstagarna ett ökat inflytande över investeringarna i företagen. Inflytandet på arbetsplatserna från de anställda kommer även på andra sätt att öka. Lagstiftningen väntas utvidga förhandlingsrätten till att gälla mer än lön och allmänna anställningsvillkor. Vidare kan nämnas att anställningstryggheten har ökats genom ny lagstiftning.

Inkomst

En av de viktigaste resurser individen förfogar över är inkomsten. I avsnitt 9.2 har diskuterats inkomsternas fördelning, hur denna förändrats under senare år och vilken allmän betydelse inkomsten har för välfärdsutvecklingen. Det framgår att inkomstspridningen, på det sätt den mäts i avsnittet, har minskat sedan 1960 och att utvecklingen mot en jämnare fördelning har gått snabbare efter 1968. Bristen på lämplig statistik och definitionsproblemens betydelse för de slutsatser man kan dra gör emellertid att resultatet får tolkas med försiktighet.

Inkomstfördelningsspolitiken under de senaste åren kan beskrivas som en kombination av ökade satsningar på sysselsättningsskapande åtgärder, återkommande skattereformer och ökade transfereringar. Skatteutjämningsbidrag till kommuner och prispolitik med bl. a. subventionerade livsmedelspriser är andra inslag i denna politik.

Någon heltäckande bild av den framtida inkomstfördelningen kan emellertid inte ges utifrån det underlag som finns f. n. När det gäller de framtida skatterna pågår exempelvis ett utredningsarbete vilket kan komma att förändra skattesystemets utformning redan fr. o. m. 1977. Innan detta arbete är avslutat går det inte att med någon högre grad av visshet förutsäga vad som händer fram till 1980. Här skall därför bara två faktorer tas upp, vilka båda medverkar till en fortsatt utjämning av inkomsterna under 1975–1980. Den första är den ökade sysselsättningen. Som redan nämnts beräknas antalet förvärvsarbetande öka med drygt 120 000 mellan 1975 och 1980. Att döma av resultaten i avsnitt 9.2 kommer denna sysselsättningsökning, som helt förklaras av en ökad förvärvsfrekvens, att ha en klart utjämnande effekt på inkomstfördelningen samtidigt som den också självfallet får en positiv effekt på inkomsternas nivå.

En annan faktor är de fortsatta förbättringarna av pensionsförmånerna som beslutats för 1975–1980. Den årliga standardhöjningen av folkpensionerna som beslutats hittills för de pensionärer som har låg eller ingen ATP och den successiva utbyggnaden av ATP beräknas öka pensionärsgruppen – f. n. får 1,6 miljoner personer folkpension av något slag – reala disponibla inkomst 1975–1980 med 4 % årligen per person. Detta innebär en inkomstökning för pensionärsgruppen som ligger klart över genomsnittet för hela befolkningen, vilket kommer att fortsätta att utjämna standardskillnaden mellan pensionärer och andra.

Privat konsumtion

Den materiella standarden ingår som en väsentlig del i de flesta människors välfärdsupplevelse. Här skall den beskrivas genom de inköp som hushållen gör för sina disponibla inkomster, dvs. den privata konsumtionen. I avsnitt 4.4 redovisas och diskuteras olika alternativ för en snabbare eller mer långsam utveckling av den privata konsumtionen. Den snabbare ökningen ger mindre utrymme för insatser inom sjukvård och annan offentlig verksamhet. Den diskussion som förs i avsnittet 4.4 rör således ett viktigt avvägningssproblem inom välfärdspolitiken.

F. n. utgörs 29 %, räknat i 1968 års priser, av den privata konsumtionen av livsmedel, drycker och tobak, vilket framgår av avsnitt 6.3. Ungefär 17 % är bostadskonsumtion, 10 % kläder, skor och andra textilvaror, 5 % bensin, eldningsolja, el m. m., 10 % verkstadsprodukter, 9 % andra industrivaror och 20 % konsumtion av tjänster. Hela den privata konsumtionen beräknas i utredningens olika alternativ öka med 1,5–3 % per år 1975–1980.

Konsumtionen av livsmedel väntas vara densamma 1980 som 1975 om man räknar t. ex. hur mycket energi och protein varje person förbrukar. Vi väntas äta något mer kött, fläsk och ost, men mindre mjölk och potatis. I övrigt väntas dagens förbrukning bli i stort sett oförändrad.

Med utgången av 1974 förverkligades ett långsiktigt bostadsbyggnadsprogram på en miljon färdigställda lägenheter 1965–1974. En stor del av trångboddheten har byggts bort och bostäderna moderniserats. Antalet trångbodda hushåll kan uppskattas till mellan 5 och 10 % av samtliga hushåll 1975 mot 25 % för 10 år sedan. Detta om man räknar enligt normen högst två personer per rum utöver kök och vardagsrum. Utrymmesstandarderna beräknas fram till 1980 öka med 5–10 % om man räknar i antal rum per person. Men det är ändå knappast möjligt att ens till 1985 helt komma ifrån trångboddheten. Andelen omoderna eller halvmoderna lägenheter, dvs. lägenheter utan dusch eller bad, kan uppskattas till högst 15 % 1975 mot det dubbla för 10 år sedan. Fram till 1980 beräknas antalet omoderna eller halvmoderna lägenheter minska ytterligare till nedåt 10 % av det totala antalet lägenheter. En något ökad andel av lägenheterna beräknas 1980 finnas i småhus. Dessa förutsättningar ligger bakom den väntade ökningen av den privata bostadskonsumtionen med drygt 2 % per år vilken behandlas i avsnitt 7.3.8.

Beräkningarna av den framtida konsumtionsutvecklingen baseras i stor utsträckning på hur hushållen hittills förändrat sin konsumtion. Beräkningarna ger en ökningstakt som är lägre än genomsnittet för konsumtionen av kläder, skor m. m. Denna del av konsumtionen samt konsumtionen av privata tjänster väntas öka med 1 à 2 % per år. I privata tjänster inräknas reparation och service på bilar, restaurang- och kafébesök, underhållning, radio- och TV-licenser, hår- och skönhetsvård m. m. Ökningen i energikonsumtionen väntas också bli betydligt långsammare 1975–1980 än under 1960-talet då den ökade med 8 à 9 % per år. Ökningstakten under 1970-talet beräknas bli i medeltal 2 à 3 % per år. Konsumtionen av bilar, båtar, kylskåp, TV-apparater, verktyg, husgeråd, instrument och liknande produkter, som tillverkas i verkstadsindustrin, beräknas däremot öka snabbare än annan konsumtion. Ytterligare en del av konsumtionen som väntas öka relativt

snabbt är resor med buss, järnväg, flyg m. m. inkl. turistresor till utlandet.

Aven vid den snabbaste ökningstakten för den privata konsumtionen kommer – genom att produktiviteten successivt ökar – färre personer att behövas 1980 än 1975 för att producera den privata konsumtionen. Man kan överslagsmässigt räkna med att inemot 2 miljoner personer sysselsätts direkt eller indirekt för att åstadkomma de varor och tjänster som ingår i den privata konsumtionen. Som en jämförelse kan nämnas att närmare 1 miljon personer direkt sysselsätts i den offentliga verksamheten. Drygt 200 000 personer arbetar i näringslivet med att producera de varor och tjänster som behövs i den offentliga verksamheten. Antalet personer som behövs för produktion av privat konsumtion kan uppskattas minska med 50 000–150 000 personer vid de olika alternativa ökningstakterna för privat konsumtion. I gengäld förutsätts den offentliga sysselsättningen komma att öka kraftigt.

Hälsa

Hälsa kan räknas till de välfärdskomponenter som är knutna till individen snarare än omgivningen. Sedan lång tid har man beskrivit den fysiska hälsan hos befolkningen med olika dödlighets- och livslängsmått. För hundra år sedan var medellivslängden för män ca 45 år och för kvinnor 49 år, vilket framgår av den tidigare nämnda "Levnadsförhållanden". I dag är den ca 72 år för män och 77 år för kvinnor. Spädbarnsdödligheten har minskat till hälften sedan slutet av 1940-talet. Men under senare år har förändringarna i dödlighetstalen varit små.

Några indikatorer på befolkningens hälsotillstånd – vilket naturligtvis är svårt att mäta – kan nämnas. Av de tidigare refererade undersökningarna av levnadsförhållandena framgår att det under hösten 1974 förekom ungefär 7 milj. insjuknanden i den vuxna befolkningen i åldern 16–74 år. Utslaget på antalet personer innebär det att varje vuxen insjuknade i medeltal 1,2 gånger denna höst. Då räknas sjukdomar eller olycksfall som medfört att personen legat till sängs eller hållit sig inomhus i stillhet. Närmare hälften av dessa insjuknanden torde kunna betecknas som förkylningar. Ca 12 % av befolkningen uppger att de har en långvarig sjukdom, besvär efter olycksfall, ett handikapp eller en annan svaghet som medför att deras arbetsförmåga är nedsatt i hög grad.

Det finns f. n. inte tillräckligt underlag för att kunna uttala sig om befolkningens *hälsa* de närmaste åren. Kraven på *hälso- och sjukvården* kommer emellertid att öka bl. a. på grund av en förskjutning av befolkningens sammansättning mot högre åldrar. Enligt landstingens planer kommer en fortsatt kraftig utbyggnad av den öppna vården, bl. a. den förebyggande vården, att ske fram till 1980. Antalet läkarbesök per person och år skulle öka från 2,0 1973 till 2,6 1979. Däremot planeras inte antalet vårdplatser i den slutna vården öka lika kraftigt som under 1960-talet. Planerna anger ca 12 000 nya vårdplatser 1973–1979 inom långvården – en ökning med 35 % – och någon minskning för andra delar av sjukvården.

Långtidsutredningens kalkyler tyder emellertid på att det kan uppstå svårigheter att finna ett samhällsekonomiskt utrymme för den planerade ut-

byggnaden. Detta gäller även i viss utsträckning utbildningsväsendet, vilket berörs i nästa avsnitt, och annan offentlig verksamhet som i stor utsträckning är inriktad på att öka välfärden. I två av LU:s beräkningsalternativ finns inget utrymme för en ökning av hälso- och sjukvården utöver den ökning som ligger i redan fattade beslut och gjorda åtaganden samt en viss schablonmässigt tillräknad standardföljsamhet, dvs. i den s. k. baskalkylen. Varken i alternativ I med 3 % årlig ökning av den privata konsumtionen och ingen arbetstidsförkortning eller i alternativ III med 2 % årlig ökning av den privata konsumtionen och en samtidig arbetstidsförkortning uppnås den nivå för hälso- och sjukvården som anges i baskalkylen. I alternativ II med 2 % årlig ökning i privat konsumtion och ingen arbetstidsförkortning finns det ett visst utrymme för att öka den offentliga verksamheten utöver det som ligger i baskalkylen. I detta alternativ förutsätts att de resurser som står till buds till stor del används till en utökning av hälso- och sjukvården.

Men dessa svårigheter att skapa ett reallt utrymme för en fortsatt utbyggnad av hälso- och sjukvården är ett förtydligande exempel på de problem som vi mötte i avsnittet 4.4 och som återspeglar avvägningen mellan två olika välfärdskomponenter, nämligen den privata standarden och de kollektiva tjänsterna.

Utbildning

Utbildning kan betraktas som en självständig välfärdskomponent. Utbildning, eller kanske snarare kunskaper och färdigheter, kan liksom hälsa räknas till de välfärdskomponenter som är knutna till individen, inte hennes omgivning.

Under 1950- och 1960-talen har utbildningsväsendet reformerats. Det behandlas något mer ingående i avsnitt 7.3.10. Skolplikten har förlängts och nya skolformer införts. 1950 studerade 800 000 personer och 1970 1 400 000. Antalet personer som efter den obligatoriska skolan sökt sig till gymnasial utbildning steg från ca 40 % av antalet 16-åringar 1960 till över 90 % 1970. Under 1960-talet ökade antalet närvarande i högre utbildning från 37 000 till 116 000 men har därefter minskat något. Under senare delen av 1970-talet väntas inga större förändringar av antalet studerande i grundskola, gymnasieskola eller högskola. Men genom att många fler ungdomar numera ägnar en längre tid åt studier kommer befolkningens utbildning att successivt öka. I dag har ca 42 % av alla i åldern 16–61 år en utbildning som är kortare än 9 år. 1980 väntas den siffran ha sjunkit till 35 %. Andelen som har s. k. eftergymnasial utbildning väntas öka från 9 å 10 % i dag till 12 % 1980.¹

Samtidigt väntas vuxenutbildningen fortsätta öka och därmed i viss utsträckning utjämna skillnader i utbildning mellan äldre och yngre. 1974 deltog 140 000 elever i den kommunala vuxenutbildningen. Även många studerande vid universitet och högskolor är numera äldre. Hösten 1974 var ca 40 % av de nyinskrivna äldre än 24 år. Vissa beräkningar tyder på en ökning av vuxenutbildningen med 6 % per år under andra hälften av 1970-talet. Då medräknas inte de vuxna som studerar vid universitet och högskolor. Bland de reformer som beslutats eller föreslagits i syfte att öka

¹ Information i prognosfrågor 1975:3; statistiska centralbyrån

möjligheterna till vuxenstudier kan nämnas lagen som ger arbetstagare rätt till ledighet för studier enligt vissa regler, statliga bidrag för uppsökande verksamhet och särskilda vuxenstudiestöd. En grundprincip i planeringen av vuxenutbildning är att göra det möjligt att varva förvärvsarbete och studier.

Miljö

Miljön uppfattas av många som en viktig del av välfärden. Den kan inräknas under de resurser som inte är knutna direkt till individen utan till hennes omgivning. Till en god miljö kan räknas ren luft, rent vatten, en vacker natur, låg bullernivå m. m. Ibland avser begreppet även den inre miljön på arbetsplatsen eller i bostaden. Men dessa har redan berörts i andra delar av detta avsnitt varför vi här endast skall behandla några frågor som berör den yttre miljön, främst luft- och vattenmiljön. I en särskild bilaga om miljövård i Sverige 1975-1980 till långtidsutredningen har nämligen en ingående studie gjorts av framför allt sådana miljövårdsinvesteringar som motverkar en nedsmutsning av luft och vatten. Det kan i sammanhanget framhållas den stora betydelse naturvårdslagen, byggnadslagen, miljöskyddslagen, lagen om hälso- och miljöfarliga varor etc. samt den fysiska riksplaneringen har för den framtida yttre miljön.

Luft- och vattenmiljön har på många platser förbättrats de senaste åren. De omfattande mätningar av förändringarna som f. n. pågår ger emellertid inte ännu möjligheter att dra några definitiva slutsatser om huruvida *tillståndet* i luft och vatten generellt sett har förbättrats eller ej. Däremot vet man att *utsläppen* till sjöar och vattendrag och till atmosfären av väsentligare föroreningar har minskat under perioden 1969/70-1973/74. Åtgärderna för att förbättra vattenmiljön har under de senaste åren i stor utsträckning varit inriktade på att reducera utsläpp till sjöar och vattendrag av sådana ämnen som påverkar syrehushållningen i vattnet. Det kan som exempel nämnas att utsläppen av organiska ämnen och suspenderande ämnen har inemot halverats. Likaså har utsläppen av stoft till atmosfären halverats. Vidare beräknas utsläppen av försurande ämnen som svaveloxider ha minskat något medan en ökning av utsläppen av koloxid och kolväten kunnat motverkas. De investeringar i kommunal avloppsrening, de miljöskyddsåtgärder inom industrin och de åtgärder att reducera avgaser som planeras fram till 1980 och som redovisas i den nämnda bilagan bedöms resultera i utsläppsreduktioner av samma storlek som de under 1969-1974.

10 Utblick mot sekelskiftet¹

10.1 Bakgrund och förutsättningar

10.1.1 Inledning

Tyngdpunkten i utredningsarbetet har i 1975 års långtidsutredning liksom i tidigare utredningar legat på femårsperspektivet. I detta kapitel görs ett försök att utsträcka kalkylerna fram mot sekelskiftet. En mera långsiktig översikt bör göras för att i god tid ge underlag för en diskussion av mera långsiktiga avvägningsproblem. På kortare sikt begränsas politikens rörlighet av redan fattade beslut och utlovade reformer. En långsiktig översikt bör därför kunna ge utrymme för friare val av alternativ för den framtida utvecklingen än vad som är fallet på fem års sikt.

Erfarenheterna från tidigare långtidsutredningar har visat på behovet av att man arbetar med olika alternativ såväl vad gäller tillväxtens betingelser som själva tillväxtmålen. Genom olika val av sparkvot kan tillväxttakten påverkas. Tillväxttaktens storlek har sedan bl. a. betydelse för möjligheterna att expandera den offentliga sektorn vid bibehållen balans i samhällsekonomin samtidigt som olika tillväxttakter ställer olika krav i fråga om den yttre balansen. Ju snabbare tillväxt desto större importbehov och därmed desto större krav på exportens ökningstakt. Dessutom ställer skilda tillväxtalternativ olika krav i fråga om energi och råvaruförbrukning.

En central uppgift för långtidsutredningarna har alltid varit att analysera förutsättningarna för en balanserad utveckling av samhällsekonomin. Begreppet balans står därvid för en sammanvägning av olika mål, t. ex. prisstabilitetsmål, mål ifråga om inkomstutjämning, sysselsättningsnivå, externbalans, produktionstillväxt och miljökrav. Önskemålet om balans kan formuleras i flera olika dimensioner.

Långtidsutredningens analys omfattar främst *produktionssystemet*. Balanserad utveckling av produktionssystemet innefattar sådana övergripande politiska mål som full sysselsättning, en rimlig pristabilitet samt en balanserad utveckling av betalningsströmmarna gentemot utlandet. På lång sikt tillkommer dessutom målsättningen om att uppnå en näringsstruktur som är i jämvikt med avseende på de teknologiska förutsättningarna, den internationella bakgrunden samt medborgarnas önskemål om produktion av olika varor i dag och i framtiden.

Produktionssystemet utvecklas emellertid i ständig växelverkan med det *ekologiska systemet*. I produktionsprocessen förbrukas olika slag av natur-

¹ Detta kapitel har utarbetats av Tomas Restad.

tillgångar varav en del är reproducerbara medan andra inte kan reproduceras. Samtidigt som produktionssystemet förbrukar knappa naturtillgångar står det i förbindelse med det ekologiska systemet genom utsläpp av avfallsprodukter i luften och vattnet. Målet om en balanserad utveckling med hänsyn till det ekologiska systemet innebär bl. a. att produktionstillväxten och dess innehåll anpassas både till den långsiktiga tillgången på naturresurser och till omgivningens förmåga att absorbera olika avfallsprodukter. Svårbedömbara faktorer på längre sikt utgörs i detta avseende av utvecklingen inom återvinnings- och reningstekniken. Dessutom är tillgången på naturresurser i praktiken inte given en gång för alla utan beroende bl. a. av utvinningsteknikens utveckling samt av den relativa prisutvecklingen. Naturtillgångar som i dag inte är lönsamma att exploatera kan bli lönsamma med en ny teknologi och vid andra relativa priser.

Hela folkhushållets verksamhet syftar i sista hand till att fylla mänskliga behov. Produktionssystemet utvecklas alltså även i växelverkan med det *sociala systemet*. Planeringen av framtidens samhälle tar sin utgångspunkt i individens behov inte bara i fråga om konsumtion utan också när det gäller trygghet och sociala kontaktmöjligheter. Begreppet konsumtion bör i detta sammanhang tolkas i vidaste bemärkelse och inkludera såväl materiella som icke materiella nyttigheter. Även kapitalbegreppet bör ges en vid tolkning. Samhällskapitalet i vid bemärkelse inkluderar sålunda inte enbart realkapital i form av maskiner och byggnader utan också mänskligt kapital i form av utbildnings- och kulturkapital. Ytterligare ett krav på en socialt balanserad utveckling är att vinsterna av utvecklingen fördelas jämnt mellan olika grupper i samhället. En ökning av nationens samlade produktionsresultat innebär i allmänhet inte en lika stor välfärdsvinst för alla grupper. Vissa kan t. o. m. göra förluster. För att utvecklingen skall fortgå under social balans krävs därför att bl. a. skattepolitiken utformas så att det ökade produktionsresultatet bidrar till en ökad utjämning mellan människorna.

Om utvecklingen inom produktionssystemet skulle medföra balansrubbnings inom andra system måste en anpassning ske. Detta kan t. ex. innebära avkall på tillväxten i den materiella konsumtionen till förmån för satsningar på förbättringar av den yttre och inre miljön. Det kan också innebära att en större del av produktivitetsvinsten tas ut som immateriell konsumtion i form av ökad fritid och olika former av kulturaktiviteter. Vi skall emellertid hålla i minnet att en förutsättning för många miljöförbättrande eller resursbesparande åtgärder utgörs av en fortsatt produktionstillväxt, om än med en annan inriktning än den nuvarande. Även fritidskonsumtionen kräver materiella investeringar i t. ex. fritidshus, fritidsgårdar och kulturinstitutioner men även av mera traditionellt slag.

En ökad produktionstillväxt är huvudsakligen ett medel att öka *välfärden* i samhället. Det är tillväxtens innehåll som är av betydelse. En balanserad tillväxtpolitik i nuläget består bl. a. i att vi satsar på en produktionsstruktur som minskar luft- och vattenföroreningarna och som förbrukar mindre av knappa naturtillgångar samtidigt som olika avfallsprodukter bringas tillbaka i produktionsprocessen genom återcirkulation så snart detta är lönsamt från *samhällsekonomiska* kriterier.

10.1.2 Jämviktstillväxt och perspektivplanering

För att på ett meningsfullt sätt kunna diskutera skilda utvecklingsvägar i ett långsiktigt perspektiv måste vi bestämma någon form av riktmärke för de olika kalkylerna. I den modellstudie som utförts i anslutning till arbetet med långtidsutredningen framhålles att det varken är nödvändigt eller ens önskvärt att ställa upp mer eller mindre godtyckliga villkor för ekonomin vid slutet av analysperioden¹. Långt innan det uppsatta målet har uppnåtts kommer förändringar i förutsättningarna för kalkylen att nödvändiggöra en revidering. Mot denna bakgrund och eftersom samhällets planeringshorisont måste innefatta samtliga kommande generationers intressen samtidigt som planeringen måste utformas så att framtida generationers handlingsfrihet inte binds, synes det i stället rimligt att utnyttja tillstånd av *jämviktstillväxt* som riktmärken i en rullande planeringsprocess.

Under jämviktstillväxt utvecklas produktion, samhällskapital och investeringar likformigt. Den gemensamma tillväxttakten bestäms enligt konventionell ekonomisk teori av arbetskraftstillgången och styrkan i den tekniska utvecklingen. Man brukar tala om den *yttre resurstillväxten*. En verklig utveckling under jämviktstillväxt kommer emellertid aldrig att uppnås. Sådana förlopp utgör endast teoretiska hjälpmedel. Hypotetiskt uppnås jämviktstillväxt när ekonomin utvecklas utan yttre störningar vid en given sparkvot och vid ett givet långsiktigt avkastningskrav för kapitalet. Vid en höjning av sparkvoten förskjuts den långsiktiga basen för både produktionens och konsumtionens jämviktstillväxt till en allt högre nivå. Det kapitalbildningsprogram som med avseende på konsumtionsutfall utgör den övre gränsen i denna process brukar kallas för *kapitalbildningens gyllene regel*.² Denna regel bestämmer den på lång sikt högsta möjliga nivån för konsumtionstillväxt och investeringskvot.

Det synsätt som ovan relaterats leder fram till en perspektivplaneringsfilosofi. Denna illustreras i anslutning till ett principdiagram där olika jämviktstillväxtbanor representeras av samhällskapitalets utveckling (se diagram 10.1).

Vi tänker oss att tidpunkten T_0 representerar det första analystillfället och att samhällskapitalets faktiska storlek här uppgår till ett värde av K_0 milj. kr. Vid ett givet långsiktigt avkastningskrav finns det emellertid också ett långsiktigt jämviktswärde för kapitalstocken i utgångsläget. Detta är den önskade kapitalstocken och vi utmärker denna med K^*_0 i diagrammet. Endast om kravet på framtida avkastning exakt överensstämmer med vad som faktiskt realiseras, överensstämmer den önskade och den faktiska kapitalstocken. Om så är fallet fortgår utvecklingen under jämviktstillväxt vid oförändrad sparkvot. I diagrammets exempel antar vi emellertid att kravet på framtida avkastning sättes lägre än den rådande. Den önskade kapitalstocken är då större än den faktiska och planeringen inriktas på att sluta detta gap. Jämviktstillväxtbanan genom K^*_0 utnyttjas därvid som riktmärke. Innan ekonomin har nått upp till denna jämviktstillväxtbana antar vi att det är dags att revidera analysen. På grundval av de teknologiska förutsättningar, den arbetskraftstillväxt samt det avkastningskrav som då är aktuellt bestäms en ny jämviktstillväxtbana som riktmärke för den önskade kapitalstocken fram till T_2 då analysen ånyo revideras. På detta sätt rullar perspektivanalysen vidare. Horisonten för analysen är i princip oändlig medan den relevanta analysperioden är relativt kort.

¹ Denna studie, kommer att publiceras som en särskild bilaga till långtidsutredningen.

² En elementär presentation av den gyllene regeln återfinns i Skandinaviska bankens kvartalskrift 1971:2.

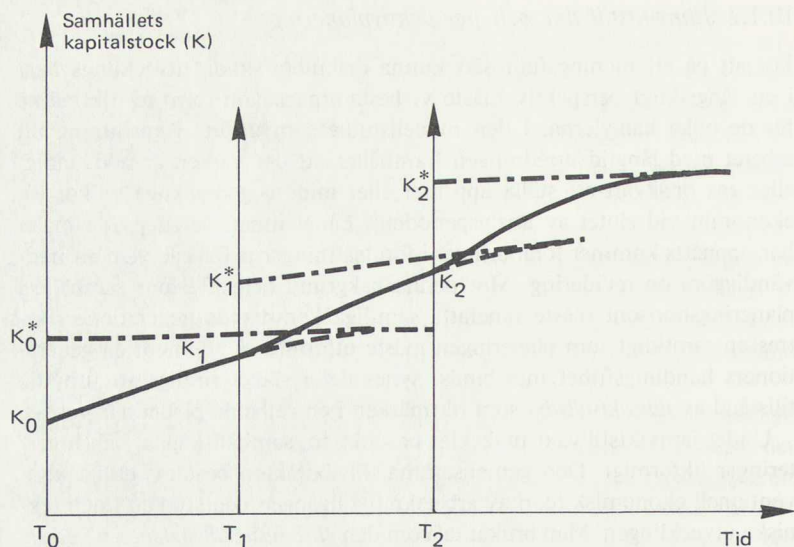

Diagram 10.1 Principdiagram för perspektivplanering.

Under senare år har produktionssystemets relation till det ekologiska systemet mer och mer kommit att uppmärksammas. Sett ur denna synvinkel är det råvarutillgången, återvinningstekniken samt recipienternas förmåga till nedbrytning av avfallsprodukter snarare än sysselsättningstillväxten som sätter gräns för den långsiktiga tillväxten. En teoribildning på detta område är under utveckling men har ännu inte nått en sådan form att den kan användas för praktiska ändamål.¹ Man kan emellertid hävda att en analys av jämviktstillväxtekonomier, där antagandena om yttre resurstillväxt och vad som begränsar tillväxten kan varieras, är av betydligt större praktiskt intresse än den relativt naiva nolltillväxtdiskussionen. Lika litet som en hög tillväxttakt kan betraktas som ett mål i sig, kan nolltillväxt i sig själv betraktas som något eftersträvänsvärt. Det är inte heller troligt att nolltillväxt är en nödvändighet. Vi måste bl. a. räkna med det tillväxtutrymme som ett effektivare utnyttjande av råvarorna ger upphov till. I brist på en enhetlig teori som till fullo omfattar samspelet mellan kapitalbildning, råvaruförbrukning och ekonomisk utveckling har vi försökt belysa vissa begränsade aspekter av energi- och råvaruhushållningen med speciella kalkyler. Dessa redovisas i avsnitt 10.2.4.

10.1.3 Den långsiktiga kalkylmodellen

För att på ett konsistent sätt kunna diskutera den problematik som översiktligt berörts ovan krävs en *modell* av ekonomins funktionssätt på lång sikt. Det är svårt att utveckla *en* modell som till fullo beaktar alla problem. Därför har separata modeller utvecklats för att belysa den medelfristiga och den långsiktiga problematiken. Den grundläggande strukturen är gemensam i båda modellerna. Bägge bygger på input-output-teknik i kombination med ekonometriskt skattade funktioner, som beskriver utvecklingen av den privata konsumtionen. En väsentlig skillnad mellan

¹ Se Rev. of economic studies, Symposium on the economies of exhaustible resources 1974.

den medelfristiga modellen och långsiktsmodellen är att i den förra investeringarnas kapacitetsskapande effekt implicit innefattas av analysen. På fem års sikt kan nämligen konjunkturella förändringar i kapacitetsutnyttjandet förväntas vara den dominerande faktorn (jämför avsnitt 1.5). I ett längre tidsperspektiv blir emellertid återkopplingen från investeringar till kapacitetsupbyggnad central. Dessutom karaktäriseras lång sikt av att kapital och arbetskraftsresurser kan ersätta varandra i produktionsprocessen. Hänsyn tas till detta förhållande i långsiktsmodellen genom en produktionsfunktionsansats. Till skillnad från den medelfristiga modellen innehåller långsiktsmodellen dessutom en jämviktsskapande prismetanik.

De exogena variabelerna i långsiktsmodellen, för vilka alltså fristående antaganden eller prognoser måste göras, kan delas in i två grupper. Den första gruppen innehåller sådana storheter som inte direkt kan påverkas av den ekonomiska politiken. Hit hör bl. a. utvecklingen av terms-of-trade samt utvecklingen av de s. k. restfaktorerna (se nedan). Den andra gruppen innefattar vad som skulle kunna kallas strategivalsparametrar. Dessa kan mer eller mindre direkt göras till föremål för ekonomiskt politiska beslut och omfattar i modellen följande variabler:

- Totala kapitalbildningen
- Offentliga sektorns kapitalbildning
- Bostadssektorns kapitalbildning
- Totala sysselsättningen
- Offentliga sektorns sysselsättning
- Bostadssektorns sysselsättning
- Lagerinvesteringarna
- Betalningsbalanskravet

De val av alternativ som kan göras i modellen gäller sålunda främst resursernas fördelning mellan konsumtion och sparande över huvud taget och mellan olika former av konsumtion, såsom offentlig konsumtion, konsumtion av bostadstjänster och övrig privat konsumtion. Fördelningen av konsumtionen på olika näringssektorer framkommer däremot som resultat av modellkalkylen. Inom modellen bestäms dessutom bl. a. den sektorvisa produktionsutvecklingen, sysselsättningsutvecklingen samt kapitalstocks- och investeringsutvecklingen.

Mot efterfrågan på olika nyttigheter står begränsade resurser. Alla önskemål kan inte realiseras. Det krävs styrning av de knappa resurserna för att utvecklingen skall ske under samhällsekonomisk balans. I en marknadsekonomi sker detta via prissystemet. Stigande priser på en resurs leder till ökad sparsamhet medan fallande priser uppmuntrar till ökad användning. Stigande priser på en vara leder primärt till ökade vinster. Detta är en signal till ökad produktion av denna vara.

I modellen antas i allmänhet att de s. k. näringslivssektorerna söker maximera sin vinst. Den offentliga sektorn samt bostadssektorn lämnas utanför detta förklaringschema. Den andel av ekonomins resurser som går till dessa sektorer bestäms, som vi redan ovan nämnt, utanför modellen. För att göra det möjligt att analysera konsekvenserna av en planerad utveckling i någon eller några av näringslivets sektorer innehåller modellen emellertid också möjligheter att i stället låta ett godtyckligt antal sek-

torer minimera sina kostnader vid en given produktionstillväxt. Denna möjlighet hos modellen har utnyttjats vid analysen av yttre begränsningar för produktionstillväxten i avsnitt 10.2.4.

Modellens funktionssätt kan i stora drag beskrivas på följande sätt. Som en konsekvens av produktivitetstillväxt, minskade åtgångstal för råvaror och halvfabrikat samt genom nyinvesteringar ökar konsumtionsutrymmet på lång sikt. Modellen fördelar denna ökning på olika varugrupper i enlighet med de olika varornas utgifts-elasticiteter. Efterfrågeökningen leder primärt till förändrade relativa priser som tenderar att hålla tillbaka efterfrågeökningen. Modellen reglerar detta via de olika varornas priselasticiteter. Prisförändringarna leder också till förändrade vinster. Detta är en signal till en förändrad produktionsstruktur som i sin tur leder till förändringar i efterfrågan på produktionsfaktorer. Konkurrensen om arbetskraft och kapital kan därvid komma att ändra relationen mellan löne- och kapitalkostnader. Nya företag kan därför komma att välja en annan kapitalintensitet än redan etablerade företag. I modellen sker detta val på grundval av produktionsfunktionerna som för varje bransch beskriver substitutionsmöjligheterna mellan kapital och arbetskraft. Under expansionen ökar även importen. Modellen reglerar detta via importkvoter som är specifika för varje bransch. Vid bibehållen yttre balans ställer importökningen krav på ökad export. Denna exportökning bestäms i modellen på grundval av ett betalningsbalansvillkor, exogena antaganden om importprisutvecklingen samt branschspecifika exportkvoter.

¹ Formellt beskrivs modellen av en första ordningens differentialekvation med ett stort antal linjära och icke linjära bivillkor. Differentialekvationen beskriver den dynamiska återkopplingen som ligger i nettoinvesteringarnas kapacitetsskapande effekt. Lösning av modellen sker stegvis med utgångspunkt från linjära approximationer. För en utförlig redogörelse av modellen se bilaga 7.

Modellen kan under varierande antaganden ge underlag vid bedömning av den framtida produktionsstrukturen, sysselsättningsstrukturen och kapitalbehoven inom olika sektorer när tidsperspektivet utsträcks så långt att kapital- och arbetskraftsresurser kan antas ersätta varandra i produktionsprocessen. Analysen i denna rapport genomförs under olika förutsättningar om resursernas fördelning mellan omedelbar användning och investering. Dessutom diskuteras sambandet mellan valet av tillväxttakt och energi- och råvaruanvändning samt produktionstillväxtens relation till olika yttre balanskrav.

² Frågan om en på lång sikt balanserad utveckling är till sin natur ett flerperiodiskt jämviktsproblem som måste angripas med dynamisk analys. Konsekvenserna för framtiden av i dag fattade beslut måste omfattas av analysmodellen. Långsiktmodellen är en flersektors tillväxtmodell (MSG-modell) av samma typ som den som utnyttjas i den norska perspektivplaneringen och som ursprungligen utvecklats av professor Leif Johansen. Arbetet med liknande modeller äger rum förutom i Norge också i Danmark och inom ECE-sekretariatet i Genève.

Modellens centrala funktioner beskrivs av ett enkelt flödesdiagram.¹ Produktionsresultatet i varje sektor framkommer som en konsekvens av insatser av realkapital och arbetskraft. Produktionsresultatet fördelas sedan i modellen på olika användningar. En del går tillbaka till produktionssystemet i form av insatsleveranser och investeringar. En annan del går till export för att betala för den import som krävs. Resten av produktionsresultatet går till konsumtion. Avvägningen mellan konsumtion och investeringar sker på grundval av en värdering av det framtida konsumtionsutfallet.

De kalkyler för den framtida utvecklingen som presenteras i de följande avsnitten får varken ses som en prognos för den mest sannolika utvecklingen eller som en plan för den mest önskvärda. Ambitionsnivån ligger mycket lägre. Avsikten är att på ett konsistent sätt analysera konsekvenserna av olika framtidsbedömningar inom en enhetlig ram. Resultaten kan snarast betecknas som betingade prognoser. Den grundläggande betingelsen ligger därvid i modellstrukturen.² Varje modell måste innehålla förenklingar. De största begränsningarna hos långsiktmodellen ligger i fixerandet av input-outputkoefficienterna samt av import- och exportstrukturen. Endast i de alternativkalkyler som presenteras i avsnitt 10.2.4 görs specifika antagan-

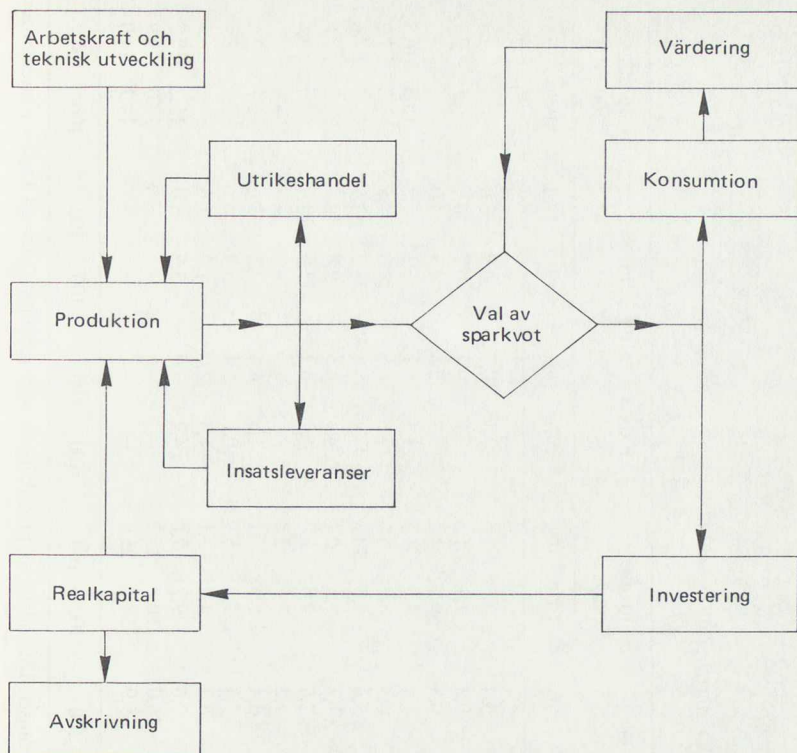

Diagram 10.2 Principschema för långsiktssmodellen.

den om utvecklingen i vissa input-outputkoefficienter samt i vissa import- och exportkvoter. Att vi inte generellt har försökt prognostisera utvecklingen av dessa koefficienter sammanhänger med den stora osäkerhet som på 20 års sikt vidlåder denna utveckling. Speciellt gäller detta utrikeshandeln. För att renodla analysen till effekterna av förändringar i kapitalbildningstakten har vi därför i huvudkalkylerna valt en oförändrad struktur.

10.1.4 Val av sektorindelning och kalkylalternativ

Tillståndet för svensk ekonomi 1980 har tidigare i rapporten räknats fram i form av ett antal betingade prognoser. Vi utgår i vår utblick mot sekelskiftet från alternativ II. Detta val får emellertid inte tolkas så att vi betraktar detta alternativ som en huvudkalkyl. Ambitionen har endast varit att begränsa antalet alternativ i de fortsatta beräkningarna. Även valet av sluttidpunkt för kalkylerna är tentativt. Årtalet 2000 skall inte tas bokstavligen. Det representerar bara en framtida tidpunkt och med den stora osäkerhet som omgärdar analysen kan den situation som skisseras förskjutas både bakåt och framåt i tiden.

Som grund för sektorindelningen ligger en uppdelning av ekonomin i offentlig sektor, bostäder och näringsliv. Kapitalbildningen inom bostadssektorn och den offentliga sektorn bestäms av målsättningar utanför modellen. Näringslivet har delats upp på 13 delsektorer och fördelningen av såväl

Tabell 10.1 Produktionssektorernas andelar av olika makroekonomiska storheter 1970 och 1980
 Procent av resp. variabels totala storlek

Nr Sektor	Produktion ^a		Syssel-sättning		Kapital-stock		Investe-ringar		Export		Import		Konsum-tion	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980
1 Jordbruk m. m.	2,9	2,4	5,7	4,0	4,6	3,4	2,5	2,6	1,1	0,7	4,9	3,0	3,1	2,7
2 Skogsbruk	1,4	1,4	2,0	1,1	0,8	0,8	1,1	1,5	0,8	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
3 Extraktiv industri	0,9	1,1	0,5	0,4	0,6	0,8	0,7	1,1	3,8	2,5	4,2	4,0	-	-
4 Livsmedelsindustri	9,3	8,1	2,6	1,9	1,4	1,4	2,0	1,3	1,5	1,1	6,1	5,5	18,3	16,5
5 Träindustri	6,1	7,3	4,4	4,1	3,5	4,3	3,9	6,6	17,6	16,5	1,8	2,5	1,3	1,2
6 Metallindustri	17,8	21,6	13,9	13,7	6,5	8,4	7,5	13,8	47,4	55,4	38,7	42,5	5,9	7,6
7 Kemisk industri	2,7	4,0	1,5	1,7	1,2	1,2	1,5	2,1	4,4	6,5	9,8	12,8	2,3	2,6
8 Övrig industri	7,5	6,1	6,3	4,5	2,8	2,6	2,5	2,7	5,7	6,2	13,3	14,4	10,5	9,8
9 Byggnadsindustri	10,2	8,3	10,6	8,8	1,4	1,2	2,5	2,2	-	-	-	-	-	-
10 Energiproduktion	3,5	3,6	0,8	0,8	5,6	6,4	5,3	7,1	1,6	0,4	7,1	3,0	2,1	2,0
11 Transporttjänster	5,3	4,9	7,4	6,9	9,1	7,8	7,8	5,9	10,6	5,4	3,9	2,7	3,1	3,0
12 Handel	7,3	7,0	13,4	12,9	3,2	3,2	4,9	3,1	1,3	2,0	1,2	1,6	-	-
13 Privata tjänster	8,9	8,1	13,2	12,6	5,6	7,6	9,2	9,6	4,2	3,0	8,9	8,0	11,2	10,7
14 Offentliga tjänster	10,9	11,1	17,4	26,0	13,1	15,0	20,6	15,2	-	-	-	-	28,0	29,9
15 Bostadstjänster	5,5	5,2	0,5	0,6	40,6	35,9	28,1	25,0	-	-	-	-	14,2	14,0
Hela ekonomin	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

a Redovisade produktionsandelar gäller bruttoproduktion inkl. insatsleveranser. De andelar av produktionen som redovisats i övriga kapitel i utredningen avser däremot förädlingsvärdet.

kapital- som arbetskraftsresurserna mellan olika näringsgrenar bestäms av modellen. I tabell 10.1 anges de olika sektorernas andelar 1970 och 1980 av en rad viktiga makroekonomiska storheter. Kalkylen för 1980 är baserad på alternativ II.

De kalkyler som gjorts för perioden 1980–2000 belyser främst konsekvenserna av olika val av kapitalbildningstakt för utvecklingen av produktion, privat konsumtion samt för den framtida sektorstrukturen. Tre olika alternativ där den totala kapitalstockens tillväxt varierar mellan 2 och 4 % per år räknats fram. Dessa kalkyler knyts till valet av långsiktig spar-kvot och långsiktigt avkastningskrav genom en enkel makromodell.¹ Ett mellanalternativ utgörs av jämviktstillväxtkalkylen i vilken den totala produktionen, kapitalstocken samt konsumtionen växer likformigt i takt med den yttre resurstillväxten i form av teknisk utveckling (restfaktor) och arbetskraftstillgång. Enligt gjorda förutsättningar uppnås en jämviktstillväxttakt på ca 3 % per år.²

En accelererad ökningstakt för kapitalstocken leder till snabbare tillväxt i produktionen och på sikt även i konsumtionsutrymmet. En ökning av tillväxttakten leder emellertid också till ökad förbrukning av energi och råvaror. Till 3-procentsalternativet för kapitalbildningen har vi därför fogat två kalkyler som belyser konsekvenserna av besparingar och begränsningar i råvaruanvändningen. Förutom energi har vi därvid valt att diskutera förbrukningen av skogsråvaror. Valet av just skogsråvaror skall ses mera som ett exempel än som ett utslag av en uppfattning att denna sektor utgör det mest akuta råvaruproblemet.

Som ett sista alternativ har vi även lagt in ett hypotetiskt antagande om att terms-of-trade försämras med 2 % per år. Detta har vi gjort för att mot bakgrund av den pågående internationella diskussionen om en ny ekonomisk världsordning försöka analysera konsekvenserna för ett så typiskt i-land som Sverige av en klart snabbare prisstegring på u-ländernas exportprodukter. Som huvudalternativ i de följande uträkningarna gäller dock

Tabell 10.2 Beskrivning av beräkningsalternativen 1980–2000

	Kapitalstocks-tillväxt	Input-output-struktur	Utrikeshandels-struktur	Ransonering
Alt. A	3 % per år	1980	1980	–
Alt. B	2 % per år	1980	1980	–
Alt. C	4 % per år	1980	1980	–
Alt. D	3 % per år	Minskade ener-giåtgångstal	1980	Energi
Alt. E	3 % per år	Minskade åtgångstal för skogsråvaror	Minskad exportandel för skogsprodukter. Ökad exportandel för metallindustrin.	–
Alt. F	3 % per år	1980	Bytesförhållan-det försämras med 2 % per år.	–

¹ För en närmare presentation av denna modell se bilaga 7.

² Jämviktstillväxttakten erhålls genom att restfaktorn översätts till arbetskraftsbesparing genom division med arbetskraftens output-elasticitet. Till detta adderas den volymmässiga arbetskraftsförändringstakten. Jämviktstillväxttakten bestäms med andra ord av ett mått på den effektivitetskorrigerade arbetskraftstillgångens utveckling.

oförändrade terms-of-trade. Beräkningsalternativen för perioden 1980–2000 presenteras i tabell 10.2.

10.2 Kalkyler för utvecklingen 1980–2000

10.2.1 Förutsättningar för kalkylerna

Vi har i den långsiktiga analysen tagit utgångspunkt i prognoser för sysselsättnings- och produktivitetsutvecklingen. För utvecklingen inom bostadssektorn och den offentliga sektorn har vi endast kunnat göra mycket tentativa uppskattningar. Det samma gäller bytesbalanskravet, lagerinvesteringarna samt utvecklingen av bytesförhållandet med utlandet.

Arbetskraftsutvecklingen

Arbetskraftskalkylen för perioden 1980–2000 bygger vidare på kalkylen för perioden 1975–1980 (se avsnitt 3.4). En grundförutsättning i denna fortsättningskalkyl utgörs av antagandet om en fortgående utjämning mellan män och kvinnor i fråga om relativa arbetskraftstal, arbetslöshet och arbetstid. År 2000 har en fullständig utjämning i dessa avseenden skett. Vidare antar vi att nettoinvandringen är noll samt att 30-timmarsveckan är fullständigt genomförd vid slutet av seklet. I tabell 10.3 sammanfattas kalkylen. Under perioden 1980–2000 som helhet kommer den totala sysselsättningen i timmar enligt denna kalkyl att minska med ca 1/2 procentenhet per år, dvs. ungefär i samma takt som tidigare. Den ganska kraftiga arbetstidsförkortningen under analysperioden förväntas i medeltal kompenseras av en ökning i förvärvsfrekvensen. Denna ökning faller helt på kvinnorna. En viss minskning i männens förvärvsfrekvens har inkluderats i kalkylen som en direkt följd av ökningen i kvinnornas förvärvsfrekvens. Gjorda antaganden leder emellertid till betydande variationer mellan 1980- och 1990-talen. Under 1980-talet dominerar effekten av den ökande förvärvsfrekvensen. Den genomsnittliga minskningen av arbetskraftsutbudet i timmar uppgår till 0,2 % per år jämfört med 0,6 % under 1990-talet. Effekten av den ökande förvärvsfrekvensen börjar nu ebba ut och arbetstidsförkortningseffekten tar överhand.

Tabell 10.3 Arbetskraftskalkyl för perioden 1980–2000

Årlig procentuell förändring i tillgången på arbetskraft samt förändringen i timmar uppdelad på olika komponenter

	1980–1990	1990–2000
Befolkning	0,2	0,2
Arbetskraftstal	0,5	0,2
därav: män	-0,1	0
kvinnor	0,6	0,2
Medelarbetstid	-0,9	-1,0
Total sysselsättning (timmar)	-0,2	-0,6
Total sysselsättning (antal)	0,8	0,3

Utvecklingen av den offentliga tjänsteproduktionen

När vi i det följande diskuterar den offentliga sektorns roll på 20–25 års sikt är det viktigt att hålla i minnet den offentliga sektorns avgränsning. Offentliga tjänster är dels sådana som inte *kan* delas upp i bitar och säljas på en marknad, t. ex. försvarstjänster, dels sådana där vi av sociala skäl inte *vill* att marknadskrafterna skall bestämma produktionens omfattning och fördelning, t. ex. sjukvård och undervisning. När vi talar om den offentliga sektorns omfattning är detta med andra ord inte liktydigt med omfattningen av den produktion som drivs i samhällets regi. Sålunda återfinns såväl de affärsdrivande verken som de offentligt ägda bolagen grupperade bland näringslivssektorerna. I tabell 10.4 redovisas den offentliga sektorns andel av bruttoproduktion, konsumtion, sysselsättning och kapitalstock för de båda åren 1970 och 1980.

För alla dessa variabler ökar den offentliga sektorns andel. Mest påtaglig är ökningen av sysselsättningsandelen. Sysselsättningsandelen i timmar ökar från 17,4 % 1970 till 26 % 1980. För perioden 1980–2000 kan man för den totala sysselsättningen räkna med en ökning på ca 1/2 procentenhet i antal. I timmar kan man räkna med en *minskning* av samma storleksordning. I tabell 10.5 redovisas sysselsättningsandelen i den offentliga sektorn år 2000 vid olika antaganden för den årliga procentuella tillväxten i antalet offentligt sysselsatta. Förändringen i antal under perioden 1980–2000 som helhet kan jämföras med det totala antalet offentligt sysselsatta 1980 uppdelade på ändamålsgrupper (se tabell 10.6). En ökning under perioden 1980–2000 av antalet offentligt sysselsatta med 1 % per år leder under pe-

Tabell 10.4 Den offentliga sektorns andel 1970 och 1980 av bruttoproduktion, konsumtion, sysselsättning och kapitalstock

Procent

	1970	1980
Produktion	10,9	11,1
Konsumtion	28,0	29,9
Sysselsättning	17,4	26,0
Kapitalstock	13,1	15,0

Tabell 10.5 Alternativ för den offentliga sektorns sysselsättningsutveckling 1980–2000

Årlig procentuell tillväxt, antal	Andel år 2000 av total sysselsättning, %	Förändring i antal 1980–2000
0	26,3	0
0,5	29,1	128 000
1,0	32,1	268 000
2,0	39,1	591 000
3,0	47,5	980 000
3,5	52,4	1 204 000

Tabell 10.6 Antal offentligt sysselsatta uppdelade på ändamål 1980 samt relativa andelar 1970 och 1980

Ändamål	Antal sysselsatta		
	Totalt 1980	Andel, %	
		1970	1980
Hälso- och sjukvård	350 063	28,6	28,8
Undervisning och forskning	265 530	24,4	21,8
Socialvård och soc. förs.	333 356	21,4	27,4
Försvar (exkl. vpl)	49 483	6,0	4,1
Övrig offentlig verksamhet	217 568	19,5	17,9
Samtliga	1 216 000	100	100

rioden som helhet till en sysselsättningsexpansion jämförbar med det totala antalet sysselsatta inom undervisning och forskning 1980. Vid en ökningstakt på 3,5 % per år fördubblas ungefärligen det totala antalet offentligt sysselsatta under perioden.

Som beskrivits i detalj i avsnitt 7.3.10 utesluts produktivitetsstegringar definitionsmässigt i den offentliga sektorn. Detta sätt att mäta den offentliga produktionen utesluter naturligtvis inte att man i realiteten har beaktansvärda produktivitetsförbättringar inom denna verksamhet. Å andra sidan tycks det i allmänhet historiskt ha varit så att produktivitetsvinsterna inom arbetsintensiva sektorer har varit mindre än i sektorer med en lägre arbetsintensitet. Tjänstesektorerna i näringslivet har t. ex. i allmänhet haft en betydligt ogynnsammare produktivitetsutveckling än den kapitalintensivare industrisektorn.

För perioden 1980–2000 har vi räknat med en tillväxttakt för den offentliga produktionsvolymen på 3 % per år. I förhållande till perioden 1960–1973 innebär detta en nedjustering med ca två procentenheter. I förhållande till perioden 1970–1980 (enligt alternativ II) innebär det en i stort sett oförändrad utveckling. Emellertid inför vi nu explicit ett antagande om en produktivitetstillväxt i offentlig verksamhet på i genomsnitt 1 % per år. Produktionsökningen med 3 % per år kan då genomföras vid en årlig ökning av arbetskraftsinsatsen i timmar på 2 %. För att realisera en produktivitetsvinst på 1 % per år krävs med all sannolikhet en ökning av kapitalintensiteten. Vi har därför antagit att kapitalstocken i offentliga sektorn tillväxer med 3,5 % per år under perioden 1980–2000, vilket innebär en ökning av kapitalintensiteten med 1,5 % per år. Detta är lika mycket som den beräknade ökningstakten under perioden 1970–1980.

Det finns skäl att stryka under det element av godtycke som ligger i vårt val av utvecklingsalternativ för den offentliga sektorn. En mera underbyggd kalkyl måste utgå från bedömningar av behovet av olika offentliga tjänster samt av resursbehoven inom olika ändamålskategorier.

Utvecklingen av bostadsbeståndet

För bostadsbeståndet har vi antagit en tillväxt i fasta priser på 2 % per år under perioden 1980–2000. Mot bakgrund av resultaten i avsnitt 7.3.8 kan den angivna bostadskapitalstockstillväxten beräknas komma till stånd vid en tillväxt av den totala realinkomsten i hushållen på 2–2,5 % per år. Bostadsbeståndet kan antas bestå av knappt 3,6 miljoner lägenheter vid 1980-talets början, se tabell 10.7. Om den antagna tillväxten enbart innebure att antalet lägenheter ökade utan att lägenhetsstorleken förändrades, skulle tillskottet av lägenheter bli mycket betydande. Man får emellertid utgå från att utrymmes- och utrustningsstandarden även framdeles kommer att öka. Om lägenhetsstorleken, räknat som rum per lägenhet, ökade i samma takt som under 1960-talet skulle antalet rumsenheter per lägenhet uppgå till 5 vid sekelskiftet mot drygt 4 1980. Vid en ökning av det totala antalet rumsenheter på 2 % per år blir *nettotillskottet* av lägenheter därmed knappt 40 000 per år. Den låga genomsnittsåldern i beståndet medför att ersättningsproduktionen kan beräknas bli lägre än tidigare. En total nyproduktion om 60 000 à 70 000 lägenheter per år förefaller därför trolig mot bakgrund av gjorda förutsättningar.

Restfaktorns utveckling

Restfaktorn innefattar definitionsmässigt allt som påverkar produktionsvolymen i de olika sektorerna utöver den volymmässiga förändringen i insatserna av arbetskraft och kapital. Den kan betraktas som en generaliserad produktivitet och omfattar t. ex. förändringar i kapacitetsutnyttjande, produktivetsvinster försakade av strukturrationalisering, rationaliseringsvinster som uppstår genom förskjutningar kapitalstockens ålderssammansättning och teknisk utveckling. Åter andra produktivetsvinster som fångas upp av restfaktorn uppstår genom tillväxt av humankapitalet i form av en högre utbildningsnivå, ett ökat tekniskt kunnande samt en bättre folkhälsa.

Eftersom restfaktorn historiskt förklarar en mycket stor del av den totala produktionstillväxten måste bedömningar av restfaktorns framtida utveckling bli avgörande för de långsiktiga kalkylerna. Med hjälp av statistiska metoder kan man i princip dela upp restfaktorns historiska utveckling i

Tabell 10.7 Utvecklingen av bostadsbeståndet 1945–2000

	Antal lägenheter, 1 000-tal	Antal rumsenheter per lägenhet	Årligt <i>netto</i> - tillskott av lägenheter	Årligt <i>brutto</i> - tillskott av lägenheter (nybyggnad)
1945	2 102	3,1		
1960	2 675	3,4	38 200	54 800
1970	3 181	3,8	50 600	92 900
1980	3 585	4,1	40 400	81 600
2000	4 400	5,0	39 000	60 000–70 000

en rad olika komponenter, t. ex. strukturomvandlingseffekter, kapacitetsutnyttjandeeffekter, utbildningseffekter etc. Metodiken går ut på att söka kartlägga kvalitetskomponenterna i arbetskrafts- och kapitalstocksutvecklingen och att därefter korrigera arbetskrafts- och kapitalmåtten. Det som till sist återstår av restfaktorn ger uttryck för autonoma tekniska framsteg.¹ En sådan undersökning reser emellertid betydande problem av både teoretisk och datateknisk natur. De problem som är förknippade med ekonomiska produktionsfunktionsstudier har strukits under både i svenska och utländska undersökningar. Redan i samband med 1959 års långtidsutredning gjordes försök att utvärdera olika metoder för produktionsfunktionsanalys. Härvid befanns den s. k. fördelningsmetoden ge de mest tillförlitliga resultaten. Detta är också den metod som kommit till användning i denna studie.² Metoden har fått sitt namn av att effekten på förädlingsvärdet av förändringar i faktorinsatserna, de s. k. outputelasticiteterna, uppskattas med hjälp av fördelningen av faktorinkomsterna.

I tabell 10.8 nedan anges restfaktorns utveckling för hela ekonomin uppdelad på femårsintervall från 1960–1980. Perioden 1975–1980 avser prognoser enligt den medelfristiga kalkylen. Det är intressant att notera att samtidigt som restfaktorn nästan halverats i absoluta tal har dess andel i förklaringen av produktionstillväxten legat kvar på ungefär samma höga nivå som i perioden 1960–1965.

Restfaktorns successiva nedgång accelereras i perioden 1970–1975. Detta skall ses mot bakgrund av en samtidig nedgång i kapitalbildningstakten. Eftersom den tekniska utvecklingen i mycket hög grad är bunden till nyinvesteringar leder en uppbromsning till en minskning av restfaktorn även vid oförändrad utveckling av den autonoma tekniska utvecklingen.

Några bestämda prognoser för restfaktorns utveckling under perioden 1980–2000 vore naturligtvis mycket svåra att göra även om det funnes produktionsfunktionsstudier att tillgå. I ett kortare perspektiv är problemet delvis mera hanterbart. Hela långtidsutredningsförfarandet går bl. a. ut på att genom enkäter, analyser och diskussioner nå fram till en konsistent bild av produktivitetens utvecklingen för den närmast framförliggande femårsperioden. Även om detta analyschema inte explicit innefattar restfaktorns utveckling så kan summan av gjorda antaganden översättas i en utvecklingsbana för restfaktorn. I tabell 10.9 nedan anges utvecklingen av produktion, kapitalstockar, sysselsättning och restfaktor för perioderna

¹ Med begreppet autonoma tekniska framsteg avses den del av restfaktorn som har sin orsak i människans påhittighet. Det är den hypotetiska produktivitetsvinst som samhället gör oberoende av överflyttningvinst, strukturomvandling, kapitalbildning etc.

² Se Karl G. Jungenfelt, Produktivitet och kapitalmängd inom den svenska industrin under efterkrigstiden, SOU 1962:11. Se även L. Lorentsen, Produktionsstruktur og teknisk endring i MSG-modellen, Oslo 1973 (stencil) samt Y. Åberg, Produktion och produktivitet i Sverige 1861–1965, IUI 1969.

Tabell 10.8 Restfaktorns utveckling 1960–1980

Period	Årlig volymförändring			Restfaktor	
	Kapital	Sysselsättning	Produktion	Absolut	% av produktionstillväxt
1960–1965	4,1	0,2	5,3	3,7	69,8
1965–1970	4,2	-0,5	4,0	2,8	70,0
1970–1975	3,5	-0,9	3,1	2,4	77,4
1975–1980	2,8–2,9	-0,2–1,1	2,3–3,1	2,0–2,2	69,0–87,5

Tabell 10.9 Restfaktorns utveckling 1960-1973 samt 1970-1980

Nr Sektor	Årlig volymförändring						Outputelasticitet		Restfaktor	
	Produktion		Kapital		Sysselsättning		Kapital	Arbetskraft	1960-1973	1970-1980
	1960-1973	1970-1980	1960-1973	1970-1980	1960-1973	1970-1980				
1 Jordbruk m. m.	0,2	2,2	0,6	0,7	-6,3	-4,2	.73	.27	1,5	2,9
2 Skogsbruk	2,0	2,8	5,7	4,1	-6,7	-5,9	.45	.55	3,1	4,1
3 Extraktiv industri	5,8	4,6	6,9	6,2	-3,0	-2,1	.66	.34	2,3	1,2
4 Livsmedelsindustri	1,3	0,4	3,1	3,0	-3,0	-3,5	.50	.50	1,3	0,7
5 Träindustri	6,4	4,8	5,5	5,9	-1,3	-1,3	.39	.61	5,0	3,3
6 Metallindustri	6,4	5,2	5,4	6,2	-0,2	-0,7	.31	.69	4,9	3,8
7 Kemisk industri	8,5	7,4	5,6	3,2	2,0	1,0	.52	.48	4,6	5,3
8 Övrig tillverkningsindustri	3,6	0,9	3,1	3,0	-3,7	-4,0	.35	.65	4,9	2,5
9 Byggnadsverksamhet	3,7	1,0	4,6	1,8	-0,5	-2,4	.29	.71	2,7	2,2
10 Energiproduktion	6,5	5,2	4,5	5,0	-	-0,9	.77	.23	3,0	1,6
11 Transporttjänster	3,9	2,4	2,8	2,1	-0,7	-1,2	.33	.67	3,4	2,5
12 Handel	3,6	2,5	7,2	3,7	-0,1	-1,0	.28	.72	1,7	2,2
13 Privata tjänster	4,0	1,8	7,3	6,8	-0,3	-1,0	.42	.58	1,1	-0,5
14 Offentliga tjänster	5,0	3,3	6,4	5,1	4,5	3,4	.06	.94	0,4	-0,2
15 Bostadsjänster	2,4	2,0	2,9	2,4	2,2	-	.96	.04	-0,5	-0,3
Hela ekonomin	4,2	3,0	4,0	3,7	-0,5	-0,6	.37	.63	3,0	2,0

1960–1973 samt 1970–1980. Utvecklingen under delperioden 1975–1980 utgör en prognos enligt alternativ II ovan.

I tabell 10.10 nedan redovisas de bedömningar som gjorts för restfaktorns utveckling efter 1980. Dessa värden överensstämmer i stora drag med vad som ovan antagits gälla för perioden 1975–1980. Vi har där förutsatt att restfaktorn i framtiden inte kommer att ge ett lika stort bidrag till produktionstillväxten som varit fallet under 1960-talet. Speciellt gäller detta industrisektorerna. Vi kan peka på att strukturomvandlingen – såväl regionalt som sektoriellt – knappast kan förväntas fortgå i samma takt och att kraven på såväl den yttre som den inre miljön kommer att leda till en ökad andel av sådana investeringar som inte direkt kan avläsas i en ökad produktionskapacitet. Ytterligare en faktor som motiverar en neddragning är att den snabba utslagningen av äldre produktionsanläggningar som skedde under 1960-talet knappast kan förväntas fortgå. En tendens i andra riktningen är den produktivitetshöjande effekten av den satsning som genomförts på utbildningspolitikens område.

Någon ytterligare nedgång i restfaktorns totala nivå efter 1980 har inte förutsatts. Funnes produktionsfunktionsstudier att tillgå vore ett alternativ, där restfaktorn helt bestäms av den autonoma tekniska utvecklingen, värt att pröva. Vissa förskjutningar i enskilda sektors restfaktorutveckling har dock antagits. För sektorerna jordbruk och skogsbruk registreras en kraftig uppgång i restfaktorn under 1970-talet i förhållande till utvecklingen under 1960-talet. För dessa sektorer har en viss nedjustering gjorts för perioden efter 1980. För privata tjänster registreras ett negativt värde för perioden 1970–1980. Vi har här antagit en återgång till 1960-talets nivå. När det gäller industrisektorerna har en obetydlig uppgång antagits för samtliga med undantag av den kemiska industrin. Vår hypotes har varit att stora delar

Tabell 10.10 Restfaktorns utveckling 1980–2000 samt konsekvenserna för arbetsproduktiviteten inom näringslivet

Nr Sektor	Restfaktor 1980–2000	Arbetsproduktivitetsförändring			
		1970– 1980	1980–2000		
			Alt. A	Alt. B	Alt. C
1 Jordbruk m. m.	2,5	6,4	8,8	5,8	13,8
2 Skogsbruk	3,5	8,5	7,5	5,8	9,0
3 Extraktiv industri	1,5	6,7	5,5	3,2	8,0
4 Livsmedelsindustri	1,0	3,9	4,0	2,4	5,9
5 Träindustri	3,5	6,1	6,6	5,7	7,3
6 Metallindustri	4,0	5,9	6,8	6,2	7,3
7 Kemisk industri	4,0	6,4	8,5	6,7	10,6
8 Övrig tillverknings- industri	3,0	4,9	5,5	4,6	6,6
9 Byggnadsindustri	2,5	3,4	4,2	3,6	4,8
10 Energiproduktion	1,5	6,1	6,2	3,9	8,7
11 Transporttjänster	2,5	3,6	4,3	3,9	4,7
12 Handel	2,0	3,5	3,4	2,8	4,0
13 Privata tjänster	1,0	2,8	3,1	2,0	4,3

av de miljöförbättrande åtgärderna bör vara genomförda vid början av 1980-talet, möjligtvis med undantag av den kemiska industrin, där dessa problem är av speciell och svårlöst natur. Totaleffekten av gjorda antaganden illustreras av att jämviktstillväxttakten, som för perioden 1960–1973 kan beräknas till 4,3 %, sjunker till ca 3 %. Restfaktorn totalt sett kommer att ligga mellan 1,8 och 2,5 % beroende av valet av kapitalbildningstakt. I tabell 10.10 anges dessutom konsekvenserna för arbetsproduktivitetens utveckling. Som jämförelse anges utvecklingstrenden för perioden 1970–1980. Observera att arbetsproduktivitetens utvecklingen bestäms av modellen och därmed bl. a. blir beroende av de förutsättningar som görs om kapitalbildningen. Alternativ A avser ett fall där kapitalstocken växer med 3 % per år. Alternativ B avser ett fall där kapitalstocken växer med 2 % och alternativ C, slutligen, ett fall med en kapitalstockstillväxt på 4 % per år.

Övriga antaganden

För lagerinvesteringarnas utveckling, bytesbalanskravet och utvecklingen av bytesförhållandet med utlandet har vi gjort schablonmässiga antaganden enligt nedan. För lagerinvesteringarna inom samtliga sektorer antar vi en trendmässig ökning med i genomsnitt 1,5 % per år. För bytesbalansen förutsätter vi ett i förhållande till 1980 oförändrat läge. När det gäller bytesförhållandet med utlandet har vi i huvudkalkylerna förutsatt oförändrad terms-of-trade. I en speciell kalkyl har vi emellertid velat illustrera betydelsen av andra antaganden på denna punkt. Denna kalkyl presenteras i avsnitt 10.2.4 nedan.

10.2.2 Grundkalkyl för utvecklingen 1980–2000

Grundkalkylen för utvecklingen fram mot sekelskiftet utgörs av ett alternativ där bruttoproduktion och kapitalstock utvecklas likformigt i takt med arbetskraftsutvecklingen och den tekniska utvecklingen (restfaktorn). Treprocentalternativet för kapitalstockens tillväxt – Alternativ A – uppfyller detta villkor (se tabell 10.11).¹ Av diskussionen runt tabell 10.15 framgår dessutom att kapitalavkastningen vid sekelskiftet kommer att ligga på samma nivå som 1970 när utvecklingen äger rum enligt alternativ A. Den långsiktiga sparkvot på 25 % som krävs för att upprätthålla denna kapitalbildningstakt ligger något över 1970 års sparkvot. Denna uppgick till 23 % av BNP.

En likformig utveckling på makronivå av produktion, kapitalstock och yttre resurstillväxt betyder inte att alla sektorer utvecklas likformigt. Investeringarnas relation till kapitalstocken i utgångsläget samt olikheter mel-

¹ Om samhällets kapitalstock antas växa med 3 % per år från 1980 och fram mot sekelskiftet leder de förutsättningar som ovan gjorts till att även bruttoproduktionen växer med 3 % per år. Restfaktorn ger ett bidrag med 2,2 %. Detta bidrag kan äversättas i en tillväxt i arbetskraftens kvalitet på ca 3,5 %. Eftersom arbetskraftens timvolym antas minska med ca 0,5 % per år kommer den *effektivitetskorrigerade* arbetskraftstillgången att växa med 3 % per år. Detta är ekonomins jämviktstillväxttakt under de antaganden som gjorts i avsnitten ovan.

Tabell 10.11 Utvecklingen 1980–2000 av de olika sektorernas produktion, sysselsättning och kapitalstock (Alternativ A)

Årlig procentuell förändring

Nr	Sektor	Produktion		Sysselsättning		Kapitalstock	
		1980– 1990	1990– 2000	1980– 1990	1990– 2000	1980– 1990	1990– 2000
1	Jordbruk m. m.	1,9	2,5	-7,1	-6,0	0,8	1,6
2	Skogsbruk	3,5	2,5	-3,3	-5,7	2,8	2,0
3	Extraktiv industri	3,4	2,8	-1,7	-3,1	3,7	3,2
4	Livsmedelsindustri	1,9	2,7	-2,2	-1,2	3,4	4,2
5	Träindustri	3,6	2,6	-2,5	-4,5	3,1	2,3
6	Metallindustri	3,9	2,8	-2,3	-4,7	3,3	2,3
7	Kemisk industri	3,6	3,5	-4,8	-5,2	2,1	2,1
8	Övrig tillverkningsindustri	2,9	2,8	-2,5	-2,9	3,2	3,2
9	Byggnadsindustri	5,1	1,5	1,8	-3,7	5,9	2,9
10	Energiproduktion	3,1	3,2	-2,9	-3,1	2,9	3,1
11	Transporttjänster	3,2	3,1	-1,1	-1,2	3,9	3,9
12	Varuhandel	3,2	2,8	-0,1	-0,7	4,6	4,5
13	Privata tjänster	3,0	3,3	-0,2	0,2	4,6	5,1
14	Offentliga tjänster	3,0	3,0	2,0	2,0	3,5	3,5
15	Bostäder	2,0	2,0	-	-	2,0	2,0
Hela ekonomin		3,3	2,7	-0,2	-0,6	3,0	3,0

lan sektorerna i fråga om efterfråge- och produktionsförhållanden leder till betydande skillnader både när det gäller produktionstillväxten och utvecklingen av sysselsättning och kapitalstock. Detta framgår av tabell 10.11 ovan.

Ett markant drag i den utvecklingsbild som presenteras i tabell 10.11 är det omslag som äger rum mellan perioderna. Mest markant är detta för byggnadsindustrin. Produktionstillväxten minskar från 5,1 % per år i perioden 1980–1990 till 1,5 % per år perioden 1990 till år 2000. Sysselsättningsutvecklingen svänger från en årlig ökning på 1,8 % under 1980-talet till en minskning på 3,7 % under 1990-talet. En motsatt omställning äger rum inom typiska konsumtionsvaruproducerande branscher.

Den ekonomiska utvecklingen på sektornivå låter sig inte fångas av ren trendextrapolering. Bl. a. den stock – flödes – problematik som diskuteras i avsnitt 10.1.2 leder till variationer i utvecklingen. I ett läge då ekonomins önskade kapitalstock är större än den faktiska accelereras investeringarna och konsumtionsutrymmet minskar på medellång sikt. I ett läge då den önskade kapitalstocken är mindre än den faktiska bromsas investeringarna och konsumtionsutrymmet ökar. Den kapitalbildningstakt som förutsätts vid slutet av 1970-talet leder till att 3 % -kalkylen för kapitalbildningen fram till år 2000 innehåller en inledande period där investeringarna prioriteras. Det trendbrott som enligt kalkylen preciseras att äga rum 1990 kan naturligtvis komma att inträffa både före och efter denna tidpunkt.

Som framgår av tabell 10.12 återspeglas detta trendbrott också i konsumtionsutvecklingen. Den *totala* konsumtionstillväxten ökar mellan perioderna från 2,5 % per år under 1980-talet till 3,3 % per år under 1990-talet. Mot-

Tabell 10.12 Konsumtionstillväxt, antaganden om utgifts- och priselasticiteter samt den relativa prisutvecklingen 1980–2000 (Alternativ A)

Årlig procentuell förändring

Nr	Sektor	Konsumtionstillväxt		Efterfrågeelasticiteter ^a		Relativ prisutveckling	
		1980–1990	1990–2000	Utgift	Pris	1980–1990	1990–2000
1	Jordbruk m. m.	1,5	2,2	0,5	-0,3	-0,7	-0,7
2	Skogsbruk	-1,1	-2,1	-0,5	-0,3	-1,0	-1,0
3	Extraktiv industri	-	-	-	-	0	-0,2
4	Livsmedelsindustri	1,7	2,6	0,7	-0,3	0,4	0,4
5	Träindustri	2,8	3,8	0,9	-1,1	-0,6	-0,6
6	Metallindustri	3,5	5,0	1,4	-0,5	-0,6	-0,6
7	Kemisk industri	4,5	5,7	1,4	-1,4	-1,4	-1,2
8	Övrig tillverkningsindustri	2,0	3,0	0,8	-0,2	0	0
9	Byggnadsindustri	-	-	-	-	0,3	0,2
10	Energiproduktion	3,6	5,2	1,5	-0,4	-0,3	-0,4
11	Transporttjänster	2,8	4,2	1,2	-0,2	0,5	0,5
12	Varuhandel	-	-	-	-	1,1	1,0
13	Privata tjänster	2,4	4,1	1,4	-0,9	1,2	1,1
14	Offentliga tjänster	3,0	3,0	-	-	2,5	2,7
15	Bostäder	2,0	2,0	-	-	0	0
Hela ekonomin		2,5	3,3	1,0	-	-	-

^a Efterfrågeelasticiteterna har med vissa undantag skattats på perioden 1959–1973.

Tabell 10.13 Olika sektors relativa andelar av produktion och sysselsättning 1980–2000 (Alternativ A)

Nr	Sektor	Produktion			Sysselsättning		
		1980	1990	2000	1980	1990	2000
1	Jordbruk m. m.	2,4	2,1	2,0	4,0	2,0	1,2
2	Skogsbruk	1,4	1,4	1,4	1,1	0,8	0,5
3	Extraktiv industri	1,1	1,1	1,1	0,4	0,4	0,3
4	Livsmedelsindustri	8,1	7,0	7,0	1,9	1,6	1,5
5	Träindustri	7,3	7,5	7,4	4,1	3,2	2,2
6	Metallindustri	21,6	22,8	22,9	13,7	11,1	7,4
7	Kemisk industri	4,0	4,1	4,4	1,7	1,1	0,7
8	Övrig tillverkningsindustri	6,1	5,9	5,9	4,5	3,5	2,8
9	Byggnadsindustri	8,3	10,0	8,8	8,8	10,8	8,0
10	Energiproduktion	3,6	3,5	3,7	0,8	0,6	0,5
11	Transporttjänster	4,9	4,8	5,0	6,9	6,4	6,0
12	Varuhandel	7,0	6,9	7,0	12,9	13,0	12,8
13	Privata tjänster	8,1	7,8	8,3	12,6	12,7	13,7
14	Offentliga tjänster	11,0	11,0	11,0	26,0	32,3	41,9
15	Bostäder	5,2	4,5	4,2	0,6	0,6	0,5
Hela ekonomin		100	100	100	100	100	100

svarande siffror för den *privata konsumtionen* är 2,3 % under perioden 1980–1990 och 3,4 % under perioden 1990–2000. Av enskilda sektorer är det den kemiska industrin, metallindustrin och energisektorn som uppvisar den snabbaste konsumtionstillväxten. Detta förklaras av gjorda antaganden om utgifts- och priselasticiteter.¹ Ser vi på den relativa prisutvecklingen finner vi att tjänstekonsumtionens utveckling dämpas av en uppgång i de relativa priserna medan konsumtionen av industriprodukter stimuleras. Relativprisförsämringen på tjänstesidan har sin förklaring i en hög arbetsintensitet i kombination med en relativt svag produktivitetstillväxt inom tjänstesektorerna i förhållande till industrisektorerna (se tabell 10.10). Den förutsättning om en likformig löneutveckling som gjorts i modellen leder till relativprisförskjutningar till tjänstesektorernas nackdel. Den genomsnittliga reala löneökningstakten uppgår i grundkalkylen till ca 4,5 % per år. Det är värt att notera den kraftiga relativprisförsämring som sker i den offentliga sektorn, trots det antagande om en produktivitetförbättring på 1 % per år som gjorts. I tabell 10.13 sammanfattas grundkalkylen. Sektorandelarna år 2000 anges för bruttoproduktion och sysselsättning.

10.2.3 *Kapitalbildning och ekonomisk tillväxt*

Sparkvoten² i den svenska ekonomin har minskat sedan mitten av 1960-talet. 1970 utgjorde investeringsandelen ca 23 % av BNP mot omkring 25 % 1965. Sedan 1960 har dessutom stora omfördelningar av sparandet ägt rum mellan olika delar av ekonomin. Under 1960-talet ökade den offentliga sektorns andel av det totala sparandet kraftigt bl. a. som en konsekvens av ATP-sparandet. Samtidigt föll hushållssparandets andel från ca 15 % till 5 % av det totala sparandet och företagssparandet föll från ca 45 till 35 %. Under 1970-talets första år har hushållssparandet markant ökat sin andel medan företagssparandet fortsatt att minska. Genom en nedgång i det statliga och det kommunala sparandet har även den offentliga sektorn minskat sin andel. För 1980 räknar vi enligt alternativ II med en sparkvot på ca 21 %. Som en jämförelse kan nämnas att man i vårt grannland Norge räknar med en långsiktig total sparkvot på 26 % i de kalkyler som gjorts för utvecklingen fram mot sekelskiftet (se St.meld. nr 50). Här bör dock observeras att Norge historiskt sett har haft en av Västeuropas högsta sparkvoter.

Den totala kapitalstockens tillväxt har visat en växande tendens fram till 1965. Under perioden 1950–1960 var tillväxten i den totala kapitalstocken 3,6 % per år i genomsnitt. Under perioden 1960–1965 hade den accelererat till 4,1 % per år. Under perioden 1965–1970 dämpades utvecklingen. Kapitalstockens genomsnittliga tillväxttakt låg kvar på ca 4 % per år. Under perioden 1970–1975 skedde en nedgång i kapitalstockens tillväxt till 3,5 % per år. Vår grundkalkyl för utvecklingen fram mot sekelskiftet innebär som ovan nämnts ett antagande om en genomsnittlig årlig tillväxttakt i kapitalstocken på 3 % per år. Nettoinvesteringarna 1980 beräknade enligt alternativ II medför en tillväxttakt i samhällets totala kapitalstock på något över 2 % per år.

I detta avsnitt belyses konsekvenserna för utvecklingen fram till år 2000 av olika antaganden om kapitalbildningstakten. En numera klassisk diskussion om avvägningen mellan konsumtion och investeringar fördes i sam-

¹ Med begreppet utgiftselasticitet avses den procentuella ökningen i konsumtionen av resp. vara när det totala konsumtionsutrymmet ökar med 1 procentenhet.

² Begreppet sparkvot och investeringskvot används i detta kapitel synonymt. I övriga kapitel refererar begreppet sparkvot uteslutande till hushållssparandet.

band med LU 59. Något utvecklade kan denna diskussion vidareföras i anslutning till diagram 10.3. I utgångsläget befinner sig ekonomin i en tänkt jämviktstillväxt vid en given kapitalavkastning och en given långsiktig sparkvot. Konsumtionen utvecklas längs den med K markerade jämviktstillväxtbanan. Antag nu, att det långsiktiga kravet på kapitalavkastning sänks. Den med K^1 markerade banan definierar då en ny högre långsiktig sparkvot och en ny jämviktstillväxtbana. Anpassningsförloppet från K till K^1 följer i princip den med pilar markerade utvecklingen. Resurser måste till en början avsättas för investeringsändamål. Vid en given produktionskapacitet betyder detta att konsumtionen till en början kommer att tillväxa i långsammare takt än tidigare. Så småningom mognar emellertid investeringarna ut i en större produktionskapacitet. Samtidigt börjar gapet mellan faktisk och önskad kapitalstock minska med ett fall i investeringsbehovet som följd. Konsumtionen kan växa snabbare än jämviktstillväxttakten. Denna process fortsätter tills ekonomin uppnår den nya jämviktstillväxten K^1 . Konsumtionen tillväxer nu i samma takt som enligt alternativ K men på en högre nivå.

På mycket lång sikt gäller valet enligt detta synsätt inte tillväxttakten utan tillväxtens nivå. Tillväxttakten är på lång sikt given av den yttre resurstillväxten. En fråga som kan ställas mot denna bakgrund är om det finns någon övre gräns för konsumtionstillväxtens nivå. Att så är fallet har visats i den ekonomiska litteraturen och denna upptäckt har kallats för kapitalbildningens gyllene regel (GR). Under GR-tillväxt sparar varje generation lika stor andel av produktionsresultatet åt kommande generationer som man hade önskat att tidigare generationer i sin tur hade sparat. Hade tidigare generationer fört upp kapitalbildningen på GR-nivå skulle konsumtionen i dag ha tillväxt på den absolut högsta nivå som var möjlig. Om sedan den nuvarande generationen behållit sparkvoten på GR-nivå skulle även kommande generationers konsumtionsmöjligheter ha blivit de största tänkbara. Poängen med detta hypotetiska resonemang är att det sätter en övre gräns för den långsiktiga sparkvoten. Man kan visa att GR-tillväxt uppnås när hela kapitalandelen i BNP återinvesteras och av-

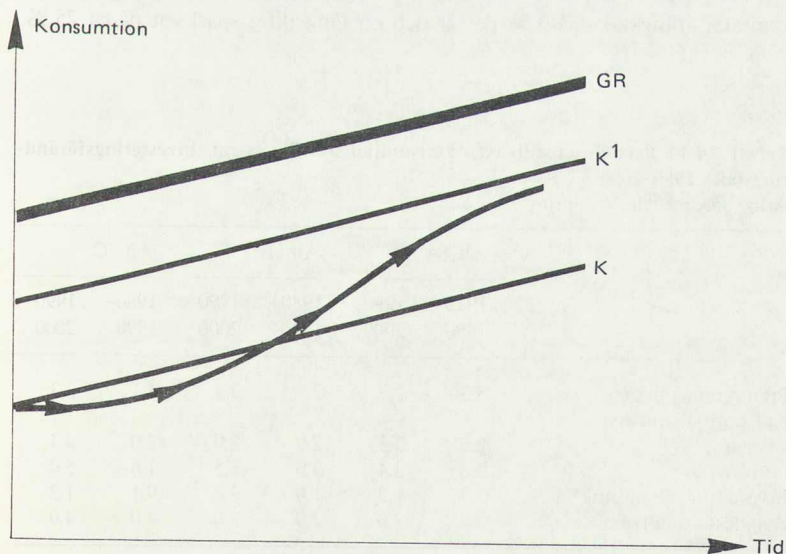

Diagram 10.3 Konsumtionens utveckling vid höjning av sparkvoten.

kastningskravet netto överensstämmer med jämviktstillväxttakten. Enligt gjorda antaganden betyder detta att den övre gränsen för sparkvoten ligger väl över 30 % och att denna gräns realiseras vid ett avkastningskrav netto på ca 3 %.

Den potentiella tillväxten i produktionen under perioden 1980–2000 som helhet varierar från 2,3 % per år i alternativ B till 3,7 % per år i alternativ C. I samtliga alternativ ligger tillväxttakten under 1990-talet lägre än under 1980-talet (se tabell 10.14). Detta förklaras delvis av den förutsättning som gjorts om arbetskraftsutvecklingen i avsnitt 10.2.1 och delvis av kapitalbildningens avtagande avkastning vid en given sysselsättningsutveckling. Vi noterar att diskrepansen mellan tillväxttakt i de bägge perioderna ökar från 0,4 % i alternativ B till 0,8 % i alternativ C.

I de olika beräkningsalternativen varierar investeringskrav och konsumtionsutfall starkt mellan perioderna. I alternativ B kommer konsumtionen under 1980-talet att tillväxa snabbare än i grundkalkylen samtidigt som kravet på investeringarnas tillväxt blir mindre. Detta resulterar i en minskning av produktionens tillväxttakt under 1990-talet samt i en konsumtionstillväxt som ligger markant under den som uppnås i grundkalkylen. Alternativ C uppvisar den omvända bilden. En kraftig investeringssatsning under 1980-talet höjer tillväxttakten till över 4 % och bäddar för en avsevärd konsumtionstillväxt under 1990-talet. Ett sådant alternativ kräver emellertid att konsumtionstillväxten totalt sett begränsas till 2 % per år under 1980-talet. Mot bakgrund av gjorda förutsättningar om en tillväxt i konsumtionen av offentliga tjänster på 3 % per år betyder detta att tillväxten i privat konsumtion begränsas till 1,6 % per år under 1980-talet.

En hög ambition för kapitalbildningen är förenlig med ett lågt avkastningskrav och med ett högt värde för den långsiktiga sparkvoten. Den långsiktiga sparkvoten spänner i våra kalkyler från 25 till 30 % av BNP. Vi håller oss därvid väl under den övre gräns som sätts av den gyllene regeln. 1970 var samhällskapitalets nettoavkastning totalt sett lika med 5,6 % beräknat som kvoten mellan samhällets totala driftöverskott och totala kapitalstock. Denna kapitalavkastning är enligt tabell 10.15 förenlig med en kapitalbildningstakt på 3 % per år och en långsiktig sparkvot på ca 25 %.

Tabell 10.14 Produktionstillväxt, konsumtionstillväxt samt investeringsförändringstakt 1980–2000

Årlig procentuell förändring

	Alt. A		Alt. B		Alt. C	
	1980–1990	1990–2000	1980–1990	1990–2000	1980–1990	1990–2000
Produktionstillväxt	3,3	2,7	2,5	2,1	4,1	3,3
Konsumtionstillväxt						
Totalt	2,5	3,3	2,9	2,0	2,0	4,4
Privat	2,3	3,4	3,0	1,5	1,6	5,0
Investeringsförändring	5,7	1,2	1,0	2,6	9,1	1,2
Kapitalstockstillväxt	3,0	3,0	2,0	2,0	4,0	4,0

Tabell 10.15 Långsiktig sparkvot samt långsiktigt avkastningskrav vid olika kapitalbildningstakter 1980–2000^a

	Alt. A	Alt. B	Alt. C
Långsiktig sparkvot	25,2	21,3	29,3
Långsiktig avkastning	5,6	6,0	5,1

^a Långsiktig sparkvot och långsiktig kapitalavkastning har beräknats med hjälp av en Koopmans–Solow-modell för optimalt sparande. En förutsättning är att jämviktstillväxt har uppnåtts år 2000 (se bilaga 7).

Om sparkvoten skulle ligga kvar på 1980 års nivå skulle den långsiktiga kapitalavkastningen stiga till omkring 6 %. Detta alternativ innebär en kapitalstockstillväxt på ca 2 % per år. En viktig fråga när det gäller att bedöma relevansen hos de olika alternativen är om den lägre nivån för kapitalavkastningen som blir följden av en kapitalbildningstakt som överstiger 3 % per år är tillräcklig för att inducera den erforderliga investeringsviljan.

I tabell 10.16 jämförs sektorsstrukturen år 2000 med avseende på produktions- och sysselsättningsandelar. Det mest markanta draget i fråga om produktionsstrukturens utveckling utgörs av byggnads- och metallindustrins växande betydelse när ambitionen för kapitalstockens tillväxt höjs. Samma bild ser vi på sysselsättningssidan. Ökningen av de investeringsvarulevererande sektorernas sysselsättningsandel sker i huvudsak på bekostnad av primärnäringarna, livsmedelsindustri, övrig tillverkningsindustri samt privata tjänster.

Tabell 10.16 Produktions- och sysselsättningsandelar vid olika antaganden om kapitalbildningstakt 1980–2000

Nr	Sektor	Produktionsandel år 2000			Sysselsättningsandel år 2000		
		Alt. B.	Alt. A	Alt. C	Alt. B	Alt. A	Alt. C
1	Jordbruk m. m.	2,1	2,0	1,9	1,9	1,2	0,5
2	Skogsbruk	1,4	1,4	1,4	0,6	0,5	0,4
3	Extraktiv industri	1,1	1,1	1,1	0,4	0,3	0,2
4	Livsmedelsindustri	7,2	7,0	6,7	1,8	1,5	1,1
5	Träindustri	7,3	7,4	7,6	2,2	2,2	2,2
6	Metallindustri	22,1	22,9	23,7	7,0	7,4	8,0
7	Kemisk industri	4,4	4,4	4,4	0,8	0,7	0,5
8	Övrig tillverkningsindustri	6,0	5,9	5,9	3,0	2,8	2,6
9	Byggnadsindustri	7,7	8,8	10,3	6,8	8,0	9,6
10	Energiproduktion	3,7	3,6	3,6	0,6	0,5	0,3
11	Transporttjänster	5,0	5,0	5,0	5,7	6,0	6,3
12	Varuhandel	6,9	7,0	7,0	12,6	12,8	13,2
13	Privata tjänster	7,9	8,3	8,3	14,1	13,7	12,5
14	Offentliga tjänster	12,5	11,0	9,5	41,9	41,9	41,9
15	Bostäder	4,8	4,2	3,6	0,6	0,6	0,6

Ann: Från alt. B till A till C ökar ambitionen för kapitalbildningstakten.

10.2.4 *Yttre begränsningar för den ekonomiska tillväxten*

I föregående avsnitt analyseras olika utvecklingsvägar med utgångspunkt från föreställningen att tillväxten i ett 20-års perspektiv i högre grad än i ett kortare perspektiv kan påverkas genom variationer i kapitalbildningstakten. Frågan är emellertid i vad mån dessa möjligheter begränsas med hänsyn till olika yttre omständigheter som inte direkt omfattas av kalkylmodellen. En sådan faktor av betydelse är kapitalavkastningens inverkan på investeringsviljan. Ett annat osäkerhetsmoment representeras av utvecklingen i vår omvärld. Åter andra yttre begränsningar för produktionstillväxten kan utgöras av tillgången på råvaror och energi.

Exportkravet och bytesförhållandet

Modellkalkylerna tar ingen hänsyn till avsättningsmöjligheterna för exporten utan bestämmer endast det krav som de olika tillväxialternativen genom bytesbalansvillkoret ställer på exportens ökningstakt. Ju snabbare produktionstillväxt desto större importbehov och därmed desto större krav på exportens ökningstakt. Avsättningsmöjligheterna å andra sidan bestäms av den internationella utvecklingen, över vilken vi inte kan utöva något direkt inflytande. I tabell 10.17 nedan anges kravet på exportvolymens tillväxt i de olika kalkylerna. När vi tolkar dessa resultat är det viktigt att hålla i minnet de förutsättningar som gjorts om fixa andelar mellan inhemsk produktion och import i varje sektor å ena sidan samt mellan total export och de olika sektorernas bidrag till exportökningen å andra sidan.

För perioden 1980–2000 som helhet varierar exportkravet från 2,5 % per år i alternativ B till 3,8 % per år i alternativ C. En växande ambition för kapitalbildning och tillväxt leder till ett ökat krav på exportvolymens tillväxt. De generellt sett låga exportkrav som framkommer skall ses mot bakgrund av de förutsättningar som gjorts om ett högt bytesbalanssaldo år 1980 samt om ett oförändrat bytesförhållande med utlandet under analysperioden i genomsnitt.

I alternativ F studerar vi ett fall där bytesförhållandet med utlandet (terms-of-trade) försämras med 2 % per år. Övriga antaganden är de samma som i grundkalkylen. När terms-of-trade försämras ökar exportkravet från ca 3 % i grundkalkylen till ca 4,5 % i alternativ F. Under perioden 1960–1975 gällde att en genomsnittlig tillväxt hos våra handelspartners på 1 % ledde till en svensk exportökning på ca 1,5 %. Exportkravet i alternativ F skulle, om samma relation kommer att råda i framtiden, kunna realiseras vid en tillväxttakt på 3 % hos våra handelspartners, dvs. vid samma tillväxttakt,

Tabell 10.17 *Kravet på total volymökning i exporten 1980–2000*
Årlig procentuell förändring

Alt. A		Alt. B		Alt. C	
1980–1990	1990–2000	1980–1990	1990–2000	1980–1990	1990–2000
3,3	3,0	2,7	2,2	3,9	3,6

som förutsätts för den svenska ekonomin. Vi bör dock beakta att den historiska perioden representerar en period av expanderande världshandel. Frågan är i vad mån denna expansion kommer att fortsätta i en situation där i-länderna konfronteras med så pass kraftiga terms-of-tradeförsämringar som de som förutsätts i alternativ F. Om denna utveckling inte sker planmässigt och samordnas mellan världens länder finns risker för ökade inslag av protektionism i världshandeln. Enskilda länder kan komma att införa handelsrestriktioner för att upprätthålla externbalansen med kumulerande dämpningseffekter på den totala ekonomiska aktiviteten i världsekonomin som följd. De olika UNCTAD-konferenserna samt diskussionerna om en ny ekonomisk världsordning syftar delvis till att undvika att sådana problem uppkommer.

Följderna för den svenska ekonomins utveckling under perioden från 1980 fram mot sekelskiftet av en årlig terms-of-tradeförsämring på 2 % per år belyses i tabell 10.18 genom jämförelse med den utvecklingsbild som grundkalkylen ger. På makronivå ökar takten i produktionstillväxten från 3,0 % per år i grundkalkylen till 3,1 % i alternativ F. Detta är en effekt av att resurser överförs till exportintensiva branscher där produktiviteten ligger över genomsnittet för ekonomin (se ovan). Försämringen av bytesförhållandet kostar en procentenhet eller ca 1/3 av den årliga konsumtionstillväxten. Inom t. ex. energisektorn, livsmedelssektorn och jordbrukssektorn minskar både produktions- och konsumtionstillväxten. Det finns ingen sektor där konsumtionstillväxten ökar men det finns sektorer med ökande produktionstillväxt. Detta gäller t. ex. för basnäringar som skogsbruk och extraktiv industri samt för trä- och metallförädlingsindustri.

Tabell 10.18 Jämförelse mellan grundkalkylen (Alternativ A) och ett fall då terms-of-trade försämras med 2 % per år (Alternativ F) 1980–2000
Årlig procentuell förändring

Nr Sektor	Produktion		Sysselsättning		Konsumtion	
	Alt. A	Alt. F	Alt. A	Alt. F	Alt. A	Alt. F
1 Jordbruk m. m.	2,2	1,4	-6,6	-8,5	1,8	0,9
2 Skogsbruk	3,0	3,7	-4,5	-3,0	-1,6	-0,5
3 Extraktiv industri	3,1	3,7	-2,4	-1,4	-	-
4 Livsmedelsindustri	2,3	1,3	-1,7	-3,3	2,1	0,8
5 Träindustri	3,1	3,9	-3,5	-2,0	3,3	1,8
6 Metallindustri	3,3	3,9	-3,5	-2,4	4,3	2,1
7 Kemisk industri	3,5	3,6	-5,0	-4,8	5,1	3,1
8 Övrig tillverkningsindustri	2,8	2,7	-2,7	-3,1	2,5	1,1
9 Byggnadsindustri	3,3	3,3	-0,9	-0,9	-	-
10 Energiproduktion	3,2	2,9	-3,0	-3,6	4,4	2,1
11 Transporttjänster	3,2	3,3	-1,1	-0,9	3,5	1,5
12 Varuhandel	3,0	3,2	-0,4	-0,2	-	-
13 Privata tjänster	3,1	2,3	0	-1,1	3,3	0,8
14 Offentliga tjänster	3,0	3,0	2,0	2,0	3,0	3,0
15 Bostäder	2,0	2,0	0	0	2,0	2,0
Hela ekonomin	3,0	3,1	-0,4	-0,4	3,0	2,0

Den största nedgången i konsumtionstillväxten äger rum inom privata tjänster, energiproduktion och metallindustri. Detta är bl. a. en konsekvens av de antaganden som gjorts om utgiftselasticiteterna.¹

Alternativkalkyler för användningen av energi och skogsråvaror

I de kalkyler för utvecklingen 1980 till 2000 som hittills presenterats har förutsatts att input-outputstrukturen är oförändrad. I två alternativ skall vi undersöka konsekvenserna för utvecklingen under 1980- och 1990-talen av en nedgång i åtgångstalen för energi och skogsråvaror. Dessa kalkyler har genomförts i två steg. I ett första steg används modellen för att beräkna produktivitetseffekten av minskade åtgångstal. Därefter justeras restfaktorerna ner så att den totala produktivitetstillväxten förblir oförändrad i samtliga sektorer. Detta ger ett uttryck för den uppoffring i form av arbetskraft och realkapital som krävs för att sänka åtgångstalen. I ett andra steg används modellen för att visa den samlade effekten av en sådan omfördelning av produktivitetstvinsterna. I energikalkylen har dessutom en begränsning lagts på den totala tillförseln av energi. Skogskalkylen innehåller förutom förutsättningar om begränsningar i åtgångstalen också vissa förändringar i utrikeshandelsstrukturen. (Jfr. tabell 10.2.)

Energikalkylen

Åtgångstalen för energi för perioden 1970–2000 presenteras i tabell 10.19. Det bör påpekas att dessa tal endast avser direkt energiåtgång och således inte ger uttryck för det totala energiinnehållet i olika varor. För att t. ex.

Tabell 10.19 Specifika energiåtgångstal 1970–2000

Andelar av bruttoproduktionsvärdet i sektorn

Nr Sektor	1970	1980	2000	Årlig procentuell förändring	
				1970–1980	1980–2000
1 Jordbruk m. m.	,0497	,0463	,0421	–0,7	–0,5
2 Skogsbruk	,0381	,0340	,0296	–1,1	–0,6
3 Extraktiv industri	,0523	,0657	,0575	+2,6	–0,6
4 Livsmedelsindustri	,0077	,0069	,0063	–1,0	–0,4
5 Träindustri	,0493	,0452	,0392	–0,8	–0,7
6 Metallindustri	,0178	,0197	,0171	+1,1	–0,7
7 Kemisk industri	,0493	,0573	,0494	+1,6	–0,7
8 Övrig tillverkningsindustri	,0168	,0167	,0148	+0,1	–0,6
9 Byggnadsindustri	,0136	,0101	,0086	–2,6	–0,7
10 Energiproduktion	,0480	,0418	,0385	–1,3	–0,4
11 Transporttjänster	,0509	,0348	,0301	–3,2	–0,7
12 Varuhandel	,0362	,0336	,0297	–0,7	–0,6
13 Privata tjänster	,0193	,0183	,0160	–0,5	–0,6
14 Offentliga tjänster	,0287	,0298	,0259	+0,4	–0,7
15 Bostäder	,1507	,1461	,1325	–0,3	–0,5

¹ Det bör observeras att de utgiftselasticiteter som ligger till grund för samtliga alternativ i denna rapport har uppskattats med hjälp av ett historiskt material där det totala konsumtionsutrymmet är växande. Tillämpbarheten av dessa elasticiteter på en situation där konsumtionsutrymmet minskar kan ifrågasättas. Man bör därför inte hårdra den branschmässiga fördelningen av den nödvändiga konsumtionsminskningen.

producera livsmedel åtgår energi i livsmedelssektorn men också energi i jordbrukssektorn för att producera råvaror och i transportsektorn för att transportera råvaran till förädlingsstället osv. Genom input-outputansatsen beaktas denna interdependens i modellkalkylen.

Ur tabell 10.1 kan vi utläsa att bostadssektorn år 1970 uppvisade det största energiåtgångstalet. Detta återspeglar kostnader för bostadsuppvärmning. Bland näringslivssektorerna toppas energilistan av extraktiv industri samt av transporttjänster och kemisk industri. Jämförelsevis låga värden finner vi inom livsmedelsindustri och privata tjänster.

Åtgångstalen för 1980 bygger på de bedömningar som gjorts av industriverket och som använts i kalkylen för perioden 1975 till 1980. Utvecklingen av energiåtgången under hela tioårsperioden 1970 till 1980 innebär en nedgång i de flesta koefficienter. Den största nedgången finner vi i transportsektorn samt i byggnadsindustrin. En *uppgång* i energiåtgångstalen förutsätts emellertid för bl. a. extraktiv industri, metallindustri samt för den kemiska industrin. Detta skall ses mot bakgrund av en förutsatt kraftig höjning av kapitalintensiteten i dessa sektorer (jfr tabell 10.9). Kapitalstocken antas här växa med över 6 % per år mot 3,7 % för ekonomin i genomsnitt. Utvecklingen i dessa sektorer innebär i praktiken att realkapital- och energiresurser ersätter tunga och ofta riskfyllda arbetsmoment.

För perioden 1980–2000 har vi gjort schablonmässiga antaganden om de specifika åtgångstalen som innebär en snabb utveckling mot en energisnålare produktion. Vi förutsätter att energiåtgångstalen ligger 30 % under 1980 års nivå hos all den utrustning som installeras efter 1980. Detta gäller både maskinernas energiförbrukning och den energiförbrukning som krävs för uppvärmningen av bostäder och industrilokaler. Detta är naturligtvis bara ett antagande och innebär inget ställningstagande till om en sådan utveckling verkligen är genomförbar. Nerdragningen gäller nytillskottet.¹ Detta betyder att de genomsnittliga åtgångstalen minskar betydligt långsammare samtidigt som minskningstakten blir beroende av sektorns expansionskraft. Sett över hela perioden från 1980 till år 2000 ligger nedgången i genomsnittlig energiåtgång mellan 8 % och 15 %. Den kraftigaste nedgången sker inom industrisektorerna som även i alternativ D växer snabbare än genomsnittet. Sektorer med en lägre tillväxttakt, som t. ex. jordbruk och livsmedelsindustri uppvisar en mindre nedgång i de genomsnittliga energiåtgångstalen.

De antaganden om minskade energiåtgångstal som gjorts ovan leder till att energitillförselns ökningstakt under hela analysperioden minskar från 3,2 % per år i grundkalkylen till 2,7 %. Frågan kan ställas om vad som skulle hända vid ytterligare begränsningar i tillförseln. I alternativ D har vi därför lagt in en yttre restriktion på den totala energitillförselns tillväxt. I genomsnitt innebär denna en tillväxt i den totala energitillförseln på 1,5 % per år under 1980- och 1990-talet. Profilen under loppet av denna tjugoförårsperiod har inte närmare preciserats men resultaten inrymmer en möjlig utvecklingsväg med en snabbare utveckling i början och en långsammare och så småningom helt avstannande ökning mot slutet av perioden.

Energikalkylen är sammansatt av antaganden om både energibesparing och energiransonering. Ransoneringen genomförs modelltekniskt via en relativ prisstegring på energi. I genomsnitt uppgår denna till 8 % per år under perioden 1980–2000. Resultaten från energikalkylen redovisas i tabell 10.20.

¹ Bakom denna ansats ligger ett antagande om att man år 1980 har uttömt de möjligheter till besparingar som en modifiering av existerande anläggningar innebär.

Tabell 10.20 Jämförelse mellan grundkalkylen (Alternativ A) och ett fall med energibesparing och energiransonering (Alternativ D) 1980-2000

Årlig procentuell tillväxt

Nr Sektor	Produktion		Sysselsättning		Konsumtion	
	Alt. A	Alt. D	Alt. A	Alt. D	Alt. A	Alt. D
1 Jordbruk m. m.	2,2	1,8	-6,6	-6,6	1,8	1,3
2 Skogsbruk	3,0	2,9	-4,5	-3,2	-1,6	-0,7
3 Extraktiv industri	3,1	2,7	-2,4	-3,5	-	-
4 Livsmedelsindustri	2,3	1,8	-1,7	-1,3	2,1	1,5
5 Träindustri	3,1	3,0	-3,5	-2,6	3,3	2,4
6 Metallindustri	3,3	3,2	-3,5	-2,4	4,3	3,2
7 Kemisk industri	3,5	3,1	-5,0	-4,4	5,1	3,6
8 Övrig tillverkningsindustri	2,8	2,5	-2,7	-2,6	2,5	1,8
9 Byggnadsindustri	3,3	3,3	-0,9	-0,9	-	-
10 Energiproduktion	3,2	1,5	-3,0	-0,6	4,4	-1,7
11 Transporttjänster	3,2	2,8	-1,1	-1,3	3,5	2,4
12 Varuhandel	3,0	2,7	-0,4	-0,9	-	-
13 Privata tjänster	3,1	2,8	0	-0,5	3,3	2,9
14 Offentliga tjänster	3,0	2,9	2,0	2,0	3,0	2,9
15 Bostäder	2,0	1,8	0	0	2,0	1,8
Hela ekonomin	3,0	2,8	-0,4	-0,4	3,0	2,4

På makronivå minskar bruttoproduktionens tillväxt från 3,0 % per år till 2,8 %. Den totala årliga konsumtionstillväxten minskar från 3,0 % per år i grundkalkylen till 2,4 % per år i energikalkylen. Begränsningen av konsumtionstillväxten går främst ut över lantbruksprodukter och även den privata konsumtionen av energi. Konsumtionen av rena jordbruksprodukter växer i grundkalkylen med 1,8 % per år. I energikalkylen sker en nedgång i tillväxttakten till 1,3 % per år. Dessutom faller livsmedelskonsumtionens tillväxt från 2,1 % per år i grundkalkylen till 1,5 % per år i energikalkylen. Utvecklingen av den privata konsumtionen av energi, som i huvudsak utgörs av privatbilismens drivmedelskonsumtion, växlar från en årlig tillväxt på 4,4 % i grundkalkylen till en årlig *minskningstakt* på 1,7 % i energikalkylen. Även för övriga delar av konsumtionen erfordras ganska betydande uppbromsningar.

Skogskalkylen

I alternativ E har vi gjort en alternativkalkyl för skogsbrukets utveckling. Även denna kalkyl utgår från treprocentsalternativet för kapitalstockens tillväxt. På samma sätt som i energikalkylen förutsätter vi att råvarubesparande åtgärder sätts in. Vi antar att insatserna av skogsråvaror kommer att ligga 30 % under 1980 års nivå i den nya utrustning som installeras efter 1980. Detta betyder enligt kalkylresultaten att det genomsnittliga åtgångstalet för skogsråvaror sänks med ca 14 % i träförädlingsindustrin sett över perioden 1980 till 2000 som helhet. Denna besparing leder till att den årliga tillväxttakten i skogsbruket sänks från 3,1 % i grundkalkylen till 2,3 %. För

Tabell 10.21 Exportandelar 1970–2000 (Alternativ E)

Procent av total export

	1970	1980	2000
Trävaror	18,4	16,7	14,5
därav: skogsbruk	0,8	0,2	0,1
förädlingsindustri	17,6	16,5	14,4
Metallindustri	47,4	55,4	57,6

att ytterligare begränsa skogsbrukets produktionsökning har vi i alternativ E dessutom lagt in antaganden om en oförändrad export och en ökad import.

Vi har förutsatt att exporten av skogsråvaror ligger kvar på samma absoluta nivå år 2000 som antas uppnådd 1980. Detta innebär en fortsatt nedgång i träförädlingsindustrins andel av den totala exporten (jfr tabell 10.21). Importen antas ligga på 1970 års nivå, vilket representerar en uppgång i förhållande till prognosen för 1980. Det bör påpekas att dessa antaganden innebär ett exportöverskott i skogsbruket på ca 100 milj. kr i fasta priser år 2000. Mot bakgrund av att den årliga produktionstillväxten fortfarande kommer att ligga relativt högt enligt resultaten från alternativ E är det möjligt att detta överskott inte kan komma till stånd.

Resultaten från skogskalkylen sammanfattas i tabell 10.22. Den totala årliga bruttoproduktionstillväxten minskar från 3 % i grundkalkylen till 2,8 % i alternativ E. Konsumtionstillväxten minskar totalt sett från 3 % till 2,6 % per år. Bland enskilda sektorer äger den största begränsningen i konsumtionstillväxt rum inom träindustrin. Detta innebär främst en lägre

Tabell 10.22 Jämförelse mellan grundkalkylen (Alternativ A) och skogskalkylen (Alternativ E) 1980–2000

Årlig procentuell tillväxt

Nr Sektor	Produktion		Sysselsättning		Konsumtion	
	Alt. A	Alt. E	Alt. A	Alt. E	Alt. A	Alt. E
1 Jordbruk m. m.	2,2	1,9	-6,6	-5,8	1,8	1,6
2 Skogsbruk	3,0	1,8	-4,5	-4,3	-1,6	-1,6
3 Extraktiv industri	3,1	2,9	-2,4	-2,8	-	-
4 Livsmedelsindustri	2,3	2,0	-1,7	-1,8	2,1	1,8
5 Träindustri	3,1	2,5	-3,5	-3,3	3,3	2,2
6 Metallindustri	3,3	3,1	-3,5	-2,4	4,3	3,6
7 Kemisk industri	3,5	3,2	-5,0	-4,2	5,1	4,5
8 Övrig tillverknings- industri	2,8	2,6	-2,7	-2,3	2,5	2,1
9 Byggnadsindustri	3,3	3,3	-0,9	-0,7	-	-
10 Energiproduktion	3,2	2,9	-3,0	-3,3	4,4	3,8
11 Transporttjänster	3,2	2,8	-1,1	-1,4	3,5	3,0
12 Varuhandel	3,0	2,7	-0,4	-0,9	-	-
13 Privata tjänster	3,1	2,9	0	-0,5	3,3	2,9
14 Offentliga tjänster	3,0	3,0	2,0	2,0	3,0	3,0
15 Bostäder	2,0	2,0	0	0	2,0	2,0
Hela ekonomin	3,0	2,8	-0,4	-0,4	3,0	2,6

tillväxt i papperskonsumtionen. Genom förskjutningen av exportkravet mot metallindustrin sker en avsevärd dämpning av konsumtionstillväxten också i denna sektor. Trots den minskade tillväxten i skogsbrukets bruttoproduktion blir sysselsättningsminskningen långsammare i skogskalkylen än i grundkalkylen. Kalkylen förutsätter dessutom att kapitalstockens tillväxt i skogsbruket ökar till 2,6 % per år från 2,4 % per år i grundkalkylen. Dessa resultat är ett uttryck för den kostnad i form av arbetskraft och realkapital som krävs för att höja verkningsgraden i skogsproduktionen. Minskningen av åtgångstalen i träförädlingsindustrin leder på samma sätt till långsammare sysselsättningsminskning i träindustrin samtidigt som kapitalstockens tillväxttakt i träindustrin enligt kalkylresultaten ökar från 2,7 % per år till 2,8 % per år.

En sammanfattande bild

Alternativen D till F ovan avser att belysa konsekvenserna för den långsiktiga tillväxten av olika yttre begränsningar. Alternativ D ger en utvecklingsbild där energin utgör den begränsande faktorn. Vid de antaganden som gjorts ovan begränsas ekonomins totala produktionstillväxt med 0,2 % per år i förhållande till grundkalkylen och konsumtionstillväxten reduceras med 0,6 % per år. I alternativ E utgör skogsbruket den begränsande faktorn. Produktionstillväxten reduceras även i detta fall med 0,2 % per år. Den totala konsumtionstillväxten går ner med 0,4 % per år. Alternativ F belyser konsekvenserna av en årlig terms-of-trade-försämring på 2 %. Produktionstillväxten ökar med 0,1 % per år i förhållande till grundkalkylen samtidigt som den årliga konsumtionstillväxten minskar från 3 % i grundkalkylen till 2 % i alternativ F.

Det bör understrykas att en *verklig* utveckling aldrig kommer att följa någon av de vägar som skisserats ovan. Den framtida utvecklingen kommer med all sannolikhet att innehålla komponenter från samtliga alternativ. Framför allt kan man ifrågasätta om den utveckling av energitillförseln som anges i grundkalkylen kommer att realiseras. En verklig utveckling kommer i detta avseende troligen att ligga närmare alternativ D. Utan att göra anspråk på att därför komma närmare en prognos för utvecklingen efter 1980 har vi prövat ett fall som utgör en kombination av de antaganden och förutsättningar som gjorts i alternativen D, E och F. Resultaten från denna kalkyl visar att den årliga produktionstillväxten i ett sådant alternativ skulle uppgå till 2,9 %. Konsumtionsutrymmet totalt sett skulle emellertid

Tabell 10.23 Sammanfattning av alternativen D-F med avseende på produktions- och konsumtionstillväxt 1980-2000

Årlig procentuell tillväxt

	Alt. A	Alt. D	Alt. E	Alt. F	Alt. D+E+F
Produktion	3,0	2,8	2,8	3,1	2,9
Konsumtion	3,0	2,4	2,6	2,0	1,5
därav: privat konsumtion exkl. bostäder	3,1	2,2	2,6	1,3	0,5

endast tillväxa hälften så snabbt. Mot bakgrund av gjorda antaganden om tillväxten av bostadskonsumtion och offentlig tjänstekonsumtion innebär detta att utrymmet för övrig privat konsumtion endast skulle öka med 0,5 % per år. I denna situation är det emellertid troligt att bostadskonsumtionen och konsumtionen av offentliga tjänster begränsas för att bereda rum för en snabbare tillväxt av övrig privat konsumtion. Ungefär en procentenhet av konsumtionsminskningen förklaras av försämringen av bytesförhållandet. Resterande minskning är en effekt av energiransoneringen.

Av enskilda sektorresultat kan noteras att den årliga tillväxten i skogsbruket uppgår till 2,3 %. Denna tillväxt ligger ca 1/2 procentenhet över den tillväxttakt som registreras i skogskalkylen och ca 3/4 procentenheter under grundkalkylens resultat. Kravet på energikonsumtionens minskningstakt skärps. Det krävs att den privata konsumtionen av energi minskar med 3,6 % per år, dvs. ungefär dubbelt så snabbt som i den renodlade energikalkylen.

Avslutningsvis skall ännu en gång understrykas att de framräknade alternativen mera har karaktär av räkneexempel än av prognoser för en sannolik utveckling. Avsikten är främst att ge en referensram för en fortsatt diskussion av olika energi- och råvarubegränsningars inverkan på framtida tillväxttakt och konsumtionsutrymme. Den stora osäkerhet som omgärdar varje bedömning i ett 25-årsperspektiv leder till att gjorda antaganden om förändrade åtgångstal och framtida utrikeshandelsstruktur är schablonmässiga varför de numeriska resultaten inte får hårdras.

The first part of the report deals with the general situation in the country. It is noted that the economy is still in a state of depression, and that the government is facing a serious financial crisis. The report then goes on to discuss the various measures that have been taken to deal with the situation, and the results of these measures. It is concluded that the situation is still very serious, and that further action is needed.

The second part of the report deals with the specific measures that have been taken. It is noted that the government has taken a number of steps to reduce its expenditure, and to increase its revenue. These steps include the reduction of salaries and allowances, the cancellation of certain subsidies, and the introduction of new taxes. It is also noted that the government has taken steps to improve the efficiency of its administration, and to reduce the cost of its operations.

The third part of the report deals with the results of these measures. It is noted that the government has succeeded in reducing its expenditure, and in increasing its revenue. This has resulted in a reduction of the deficit, and in the accumulation of a surplus. It is also noted that the government has succeeded in improving the efficiency of its administration, and in reducing the cost of its operations.

The fourth part of the report deals with the conclusions of the study. It is concluded that the measures taken by the government have been successful in reducing the deficit, and in increasing the surplus. It is also concluded that the government has succeeded in improving the efficiency of its administration, and in reducing the cost of its operations.

The report is signed by the Director of the Department of Finance, and is dated the 15th day of December, 1947.

Appendix LU 70 och det faktiska utfallet

Utvecklingen i vår omvärld, inte minst under åren 1973–1975, har inneburit att bytesbalansutvecklingen under perioden 1970–1975 blivit en helt annan än den som LU 70 räknade med och som sedermera reviderades i den avstämning av LU 70 som gjordes 1973. Detta framgår av nedanstående tablå.

Bytesbalansens saldo

Milj. kr., löpande priser

	1970	1972	1975	1977	1980
LU 70	-1 900		0		
Avstämningen 1973	-1 748	+1 058	0	0	
Utfall och LU 75	-1 367	+3 508	-8 700		0

Den ekonomiska politikens utformning i kombination med den internationella utvecklingen innebar att balansen återställdes snabbare än vad utredningen räknade med. Avstämningens antagande om balans 1975 kullkastades bl. a. av den terms-of-tradeförsämring som händelserna på oljeområdet 1973 och 1974 medförde.

Den ekonomiska utvecklingen 1974–1975 förefaller att bli exceptionell i den meningen att produktionsökningen blir tämligen obetydlig samtidigt som sysselsättningsvolymen ökar. Det är emellertid fortfarande svårt att få en säker statistisk bild av utvecklingen 1975. I avsnitt 5.1 ovan redogörs för den justering av utgångsläget 1975 som gjorts med anledning härav.

Med hänsyn till osäkerheten om 1975 är det i varje fall ännu så länge för tidigt att göra några mera långtgående analyser av differenserna mellan de preliminära utfallen och prognoserna i LU 70 och i avstämningen 1973. Här skall därför endast redovisas en direkt jämförelse mellan prognoserna och utfallen – såsom de nu föreligger. Jämförelsen avser i första hand det justerade utgångsläget 1975. I tabell 1 finns dock även data som utgår från det faktiska utfallet 1975 enligt konjunkturprognosen i oktober 1975. Data för LU 70 avser genomgående den omräkning av prognoserna i LU 70 till 1968 års priser som gjordes i samband med avstämningen 1973.

Utvecklingen 1970–1975

I tabell A 1 redovisas utvecklingen av försörjningsbalansens poster 1970–1975 enligt gjorda prognoser och enligt utfallsberäkningar sådana de föreligger i LU 75. *Sysselsättningsvolymens* utveckling verkar komma att väl ansluta sig till de gjorda prognoserna. *Produktivitetens* utvecklingen reviderades ner i avstämningen i förhållande till LU 70 och närmade sig de tal som man nu räknar med (efter justering av 1975). Denna nedrevidering innebar ett trenderbrott i förhållande till utvecklingen under 1960-talet. Som skäl anfördes i avstämningen bl. a. en långsiktig tendens till förskjutning mot näringar med låg produktivitet, minskade effekter av strukturomvandling och en viss övergång till nya organisationsformer i produktionen. Även i LU 75 räknar man med att den förändring i produktivitetens utvecklingen som tycks ha inträffat jämfört med 1960-talet skall bestå under prognosperioden (se avsnitt 3.6).

Som framgår av tabell A 1 innebar de i avstämningen redovisade övervägandena att den totala produktionskapacitetens utveckling 1970–1975 nedreviderades i jämförelse med LU 70 och därigenom närmade sig de tal som nu kan beräknas för perioden. Denna nedrevidering återspeglas på användningssidan tämligen jämnt över komponenterna privat konsumtion, privata investeringar och offentlig konsumtion. Den kraftiga volymminskning av de offentliga investeringarna som man nu synes få räkna med 1970–1975

Tabell A 1 Försörjningsbalansen 1970–1975. Prognos och utfall
Årlig procentuell volymförändring, 1968 års priser

	1970–1975			
	LU 70	Avstäm- ningen 1973	LU 75	
			1975 justerat	1975 prel. utfall
BNP (MP)	3.7	3.1	2.9	2.4
Import	5.7	5.2	5.7	4.9
Summa tillförsel	4.1	3.5	3.5	2.9
Privat konsumtion	3.1	2.6	2.3	2.3
Offentlig konsumtion	4.5	3.8	3.3	3.3
Privat inv. inkl bost.	3.5	2.3	2.3	2.3
Offentlig investering	3.2	1.4	-4.9	-4.9
Lager ^a	(-600)	(0)	(+250)	(+250)
Export	7.0	6.7	8.2	5.4
Summa användning	4.1	3.5	3.5	2.9
Sysselsättning (timmar)	-0.8	-0.8	-0.9	-0.9
Produktivitet ^b	4.5	3.9	3.8	3.3

^a Förändring milj. kr.

^b BNP från användningssidan dividerad med sysselsättningsvolymen.

kom dock inte till uttryck i prognosberäkningarna. De skillnader som anges i tabellen gällande exportvolymökningen kan knappast analyseras närmare då de helt beror på den justering av utgångsläget 1975 som gjorts i LU 75 (se avsnitt 5.1).

Importvolymens ökning enligt LU 70 sammanfaller med den som nu kan beräknas, medan avstämningens importökning är något lägre. Denna differens kan sammanhånga med de förskjutningar på användningssidan som redovisas ovan.

Skillnaderna mellan prognos och utfall för de olika näringsgrenarna – särskilt industri – betingas delvis av de skillnader i efterfrågestruktur som ovan beskrivits. Här tillkommer den svårigheten att utvecklingen 1974–1975 för de olika näringsgrenarna ännu är synnerligen osäker. Talen redovisas i tabell A 2.

Beträffande *jord- och skogsbruk* synes utvecklingen ha inneburit en betydligt snabbare produktionsökning än som förutsattes i LU 70 och i avstämningen. Anledningen härtill torde vara ett par år med mycket goda skördar och exceptionella prisetförhållanden för både jord- och skogsbruk. (För 1975–1980 räknas med återgång till klart lägre ökningstal.) Även inom sektorn *privata tjänster* finns en klar avvikelse. Utvecklingen synes här ha gått mycket långsammare än enligt de tidigare prognosbedömningarna. Detta kan möjligen förknippas med kraftigare utslag av de kostnads- och produktivetsförhållanden för vilka redogörs i avsnitt 7.3.9. För övriga näringsgrenar torde avvikelserna i betydande grad få hänföras till osäkerheter i den statistiska bilden. Inte minst gäller detta samfärdsektorn.

Tabell A 2 Produktion och sysselsättning 1970–1975. Prognos och utfall
Årlig procentuell volymförändring, 1968 års priser

	Produktion			Sysselsättningsvolym		
	LU 70	Avstäm- ningen 1973	LU 75	LU 70	Avstäm- ningen 1973	LU 75
1973						
Jordbruk, fiske	-0,6	0,2	3,3	-6,5	- 5,8	-3,8
Skogsbruk	0,1	-4,0	2,5	-7,4	-12,4	-6,6
Industri	5,4	5,0	4,2	-2,0	- 1,7	-1,6
El-, gas-, värme- och vattenverk	6,0	4,2	6,3	-0,4	- 2,0	-0,6
Byggnadsverksamhet	1,6	0,5	1,0	-1,9	- 2,9	-3,8
Summa varu- och kraft-						
produktion	4,2	3,5	3,5	-1,4	- 2,9	-2,5
Varuhandel	3,6	3,1	2,5	-0,2	- 0,8	-0,8
Samfärdsel	4,5	3,3	5,5	-0,8	- 0,7	-1,5
Bostadsförvaltning	3,3	3,0	1,8	3,6	1,8	0,2
Privata tjänster	3,5	2,8	1,0	-0,5	- 0,6	-1,2
Offentliga tjänster	3,6	3,8	3,7	3,4	4,0	3,5
Summa tjänster	3,7	3,3	2,8	0,4	0,9	0,5
Totalt	4,0	3,4	3,1	-0,8	- 0,8	-0,9

Utvecklingen 1972–1977

I tabell A 3 redovisas vissa data för försörjningsbalansens poster med utgångspunkt från avstämningen av LU 70. De prognostal för utvecklingen 1972–1977 som anges i avstämningen har en ganska annorlunda innebörd än övriga här redovisade tal. I avstämningen utgick man nämligen från det faktiska läget 1972 som var ett år med relativt lågt resursutnyttjande. För 1977 antogs däremot normalt kapacitetsutnyttjande. Härigenom kom den produktivetsreserv som fanns i utgångsläget att påverka ökningstalen. I tabell A 3 visas också utvecklingen 1972–1975 sådan den nu kan bedömas.

Det framgår att utvecklingen hittills inneburit att tyngdpunkten i betydligt högre grad kommit att ligga på lagerinvesteringar och export än vad som förutsattes i avstämningens kalkyl för hela perioden 1972–1977. Den betydliga sänkning i hushållens sparkvot som man räknade med i avstämningen har inte inträffat. I övrigt kan man på grund av beräkningens karaktär inte dra några alltför bestämda slutsatser av de siffror som presenteras. Sannolikheten för att avstämningens prognoser skall slå in kan heller knappast bedömas, då detta skulle erfordra en detaljerad konjunkturprognos för resten av perioden.

I avstämningen beräknades att produktivetsreserven i utgångsläget skulle svara mot ca 0,3 % per år. En "normal" produktivetsökning 1972–1977 skulle då vara ca 3,8 %. Avstämningen anteciperade en uppbromsning av produktivetsökningstakten jämfört med tidigare år och som nu accentuerats ytterligare av LU 75.

Tabell A 3 Försörjningsbalansens poster 1972–1977. Prognos och utfall
Årlig procentuell volymförändring, 1968 års priser

	1972–1977	1972–1975
	Enligt avstämningen	Enligt LU 75 (1975 justerat)
BNP (MP)	4,2	3,8
Import	7,3	8,6
Summa tillförsel	4,9	4,8
Privat konsumtion	4,4	3,3
Offentlig konsumtion	4,0	3,6
Privat inv. inkl bost.	2,2	1,6
Offentlig investering	2,9	-5,2
Lager ^a	(+2 700)	(+4 200)
Export	7,1	9,1
Summa användning	4,9	4,8
Sysselsättning	0,1	-0,3
Produktivitet ^b	4,1	4,1

^a Förändring milj. kr., 1968 års priser.

^b BNP från användningssidan dividerad med sysselsättningsvolymen.

Ordlista

De flesta termer och begrepp som förekommer i långtidsutredningen definieras i resp. textavsnitt. Syftet med denna ordlista är att ge en kortfattad förklaring till vissa andra uttryck som förekommer i utredningen.

Aggregat. Sammanvägd summa av flera storheter. Bruttonationalprodukten (BNP) är t. ex. ett aggregat av produktionen inom de olika näringsgrenarna.

Arbetskraften. Antalet personer som antingen är sysselsatta med förvärvsarbete eller har sökt sådant arbete. Arbetslösa är de personer som under en viss period ej utfört något arbete men varit arbetssökande.

Antalet personer i arbetskraften

– antalet arbetslösa

= *antalet sysselsatta personer*

– antalet frånvarande personer från arbetet

= *antalet personer i arbete.*

Arbetskraftsvolym. Arbetsinsatsen, mätt i timmar, utförd av personer i arbete.

Betalningsbalans. En sammanställning av ett lands samtliga transaktioner med utlandet. Den består av bytesbalans och kapitalbalans samt bankernas utlandsställning.

Bytesbalans. Saldot av exporten och importen av dels varor, *handelsbalansen*, dels tjänster, *tjänstebalansen* (tjänstnetto) och dels transfereringar, *transfereringsbalansen* (transfereringsnetto). Då detta saldo är 0 föreligger *balans i de löpande betalningarna* med utlandet, även kallad *extern balans*.

Kapitalbalans. Registrerar förändringar i ett lands kortfristiga och långfristiga fordringar och skulder gentemot utlandet.

Bankernas utlandsställning. Valutareserven samt affärsbankernas tidsposition, dvs. deras netto av icke-avista fordringar och skulder gentemot utlandet.

Valutareserv. Dels riksbankens innehav av guld och valutor inkl. tilldelningen av speciella dragningsrätter (SDR), dels affärsbankernas nettoinnehav av utländska valutor och dels nettoställningen gentemot Internationella valutafonden (IMF).

Betingad prognos. Se Prognos.

Bruttonationalprodukt (BNP). Värdet av alla de varor och tjänster som under en period, t. ex. ett år, framställts i ett land för användning till privat resp. offentlig konsumtion och investering samt för export.

BNP till mottagarpris, dvs. inkl. indirekta skatter och exkl. subventioner,
 – indirekta skatter
 + subventioner
 = *BNP till faktorpris*
 – förslitning (depreciering) av realkapital
 = *Nettonationalprodukt (NNP) till faktorpris (eller summa inhemska faktorinkomster)*

BNP från användningssidan. Summan av värdet av alla varor och tjänster används i ekonomin för privat konsumtion och investering, offentlig konsumtion och investering, lagerförändring samt bytesbalansens saldo.

BNP från produktionssidan. Summan av förädlingsvärdena i samtliga näringsgrenar och företag.

BNP-deflator. Implicitprisindex för BNP (se Implicitprisindex).

Bruttosparande, företagets. Den del av vinsten före avskrivning som återstår efter vinstutdelning och erlagd företagsskatt. Företagets *nettosparande* är den del av bruttosparandet som återstår sedan även avskrivningar dragits ifrån.

Bytesbalans. Se Betalningsbalans.

Bytesförhållandet. Kvoten mellan ett lands export- och importprisindex (terms of trade).

Devalvering. Nedskrivning av en valutas internationella värde. Det innebär att dess värde i förhållande till andra valutor sänks, vilket sker genom att växelkurserna höjs. Motsvarande uppskrivning av en valutas internationella värde kallas *revalvering*.

Direktinvestering i utlandet. Investering i utländskt realkapital (till skillnad från s. k. portföljinvestering) som exempelvis tar formen av att ett inhemskt exportföretag grundar ett dotterföretag i utlandet.

Ekonometrisk modell. Se Modell.

Elasticitet. *Utgiftselasticitet* anger hur många procent den privata konsumtionen av en vara förändras när den totala privata konsumtionen ökar 1 %. *Priselasticitet* anger hur många procent den privata konsumtionen av en vara förändras när relativpriset ökar 1 %. *Skatteelasticitet* anger hur många procent skattebeloppet förändras när inkomsten ändras med 1 %.

Endogen variabel. Se Modell.

Exogen variabel. Se Modell.

Extern balans. Se Betalningsbalans.

Faktisk BNP. Se Potentiell BNP.

Faktorpris. Se Bruttonationalprodukt.

Finansiellt sparande.

Disponibel inkomst

– konsumtion

= sparande

– investering

= *finansiellt sparande*

= nettoförändringen i finansiella tillgångar och skulder.

Försörjningsbalans. En uppställning som på ena sidan (tillgångssidan) upp- tar ett lands försörjning med inhemska varor och tjänster plus import och som på den andra sidan (användningssidan) upp- tar deras förbrukning för privat resp. offentlig konsumtion, investering, lagerförändring plus

export under en period. Försörjningsbalanser kan även uppställas för en bransch, varugrupp, enskild vara osv.

Förädlingsvärde. Se Produktionsvärde.

Handelsbalans. Se Betalningsbalans.

Hushållens inkomst. Se Nationalinkomst

Implicitprisindex. Sammanvägt prisindex som uttrycker förhållandet mellan en viss variabel i löpande resp. fasta priser. – De flesta ekonomiska variabler består av ett antal komponenter med sinsemellan olika prisutveckling. För att få ett enkelt, sammanfattande mått på prisutvecklingen för hela variabeln användes implicitprisindex.

Inkomstfördelning. Fördelningen av BNP till faktorpris efter den typ av inkomster som de olika produktionsfaktorerna erhåller dvs. löner, vinster, hyror, arrende, ränta på kapital osv. (*funktionell inkomstfördelning*). Inkomstfördelningen kan även avse fördelningen av inkomster inom eller mellan löntagargrupper (*personell inkomstfördelning*). Den personella inkomstfördelningen kan i sin tur avse dels en fördelning mellan olika inkomsttagargrupper (*horisontell fördelning*) och dels en fördelning inom en inkomsttagargrupp efter inkomstens storlek (*vertikal fördelning*).

Input-outputmodell. Se Modell.

Integration. Samgående, t. ex. mellan företag i form av sammanslagning av företag i samma produktions- eller distributionsled, *horisontell integration*, eller mellan företag i olika produktions- eller distributionsled, *vertikal integration*. Med integration avses även ekonomiskt samarbete (formellt eller faktiskt) mellan länder, t. ex. i form av tullunion, ekonomisk union eller frihandelsområde.

Interdependent. Se Modell.

Investeringskvot. Investeringarnas andel av produktionen.

Kapitalbalans. Se Betalningsbalans.

Kapitalbildning. Tillväxten i kapitalstocken, dvs. *nettoinvesteringarna*. Kapitalbildningen är således lika med de totala bruttoinvesteringarna minus den del som åtgår för att ersätta förslitet realkapital (reinvesteringar).

Kapitalintensitet. Förhållandet mellan kapitalstock och sysselsättning i ett företag eller en produktionssektor.

Kapitalkvot. Förhållandet mellan realkapitalinsats och produktionsvolym.

Kapitalstock. Mängden *realkapital*, dvs. maskiner, apparater och annan utrustning, byggnader och övriga produktiva nyttigheter, vid en viss tidpunkt.

Kollektiv vara. En vara eller nyttighet, som inte kan tillhandahållas eller konsumeras i separata mängder av varje enskilt hushåll, t. ex. försvarseffekter och miljövärden som ren luft och rent vatten.

Konsumtionskvot (eller konsumtionsbenägenhet). a) *Genomsnittlig konsumtionskvot*. Den andel av de disponibla inkomsterna som konsumeras. b) *Marginell konsumtionskvot*. Den andel av *förändringen* i disponibel inkomst som konsumeras.

Logaritmisk skala. Grafiskt mått för relativa förändringar i stället för absoluta. Med logaritmisk skala på vertikalaxeln i ett diagram kommer en serie lika stora procentuella förändringar att beskriva en rät linje.

Modell. En förenklad avbildning av verkligheten. En förklaring av hur vissa utvalda ekonomiska storheter, *endogena variabler*, t. ex. ömsesidigt (*interdependent*) påverkar varandra resp. påverkas av andra ekonomiska stor-

heter, vilka inte är förklarade inom modellen utan har utifrån givna värden, *exogena variabler*.

Ekonometrisk modell. En modell, i vilken man kvantitativt preciserat struktursambanden i samhällsekonomin.

Input-outputmodell. En bild av produktionsstrukturen och leveranserna av varor och tjänster mellan de olika sektorerna i produktionssystemet.

Monetärt sparande. Nettot av upplåning och utlåning på kreditmarknaden.

Nationalinkomst. Summan av alla inkomster i ett land i form av löner, räntor, vinster samt nettofinansintäkten från utlandet. Nationalinkomsten skiljer sig från nationalprodukten endast på det sättet att nettofinansintäkten ingår.

Nationalinkomst brutto

- avskrivningar
- = *Nationalinkomst netto*
- outdelade företagsvinster
- företagsskatt
- arbetsgivaravgifter
- = *hushållens faktorinkomst*
- + inkomstöverföringar från stat och kommun
- personliga inkomstskatter
- = *hushållens disponibla inkomst.*

Nationalräkenskaper. En registrering av de ekonomiska transaktioner (produktion, konsumtion, sparande, investering) som förekommit i samhällsekonomin i olika sektorer.

Nettoinvestering. Den del av de totala investeringarna som utgör ett nettotillskott till den existerande kapitalstocken. Jämför Reinvestering.

Nettonationalprodukt. Se Bruttonationalprodukt.

Penningmängden (allmänhetens). Summan av företagets, hushållens och kommunernas kassahållning plus inlåning i bankerna.

Potentiell BNP. Det produktionsresultat som kan uppnås om arbetskraften är fullt sysselsatt och näringslivets produktionskapacitet helt utnyttjad. Den potentiella BNP kan följaktligen skilja sig från den realiserade, *faktiska* BNP.

Priselasticitet. Se Elasticitet.

Produktionsfaktor. Resurs, t. ex. arbetskraft, kapital, råvaror, som används i produktionen och bidrar till produktionsresultatet.

Produktionsfunktion. Matematiskt preciserat samband mellan förädlingsvärdet i en sektor och insatserna i form av arbetskraft och realkapital. I en dynamisk formulering innehåller produktionsfunktionen en *restfaktor* ("teknikfaktor") som utgör den andel av produktionstillväxten som inte förklaras av ökade kvantitativa insatser av arbetskraft och realkapital.

Produktionsvärde. Värdet av ett företags eller en näringsgrens (sektors) produktion (försäljning)

- inköp från andra sektorer av råvaror, halvfabrikat osv. (löpande förbrukning)
- utgifter för reparationer
- = *Förädlingsvärde*

Prognos. Förutsägelse om den framtida, exempelvis ekonomiska, utvecklingen.

Betingad prognos. Att med utgångspunkt från vissa givna förutsättningar, t. ex. beträffande den ekonomiska politiken, förutsäga den framtida ekonomiska utvecklingen.

Realkapital. Se Kapitalstock.

Reinvestering. Den del av de totala investeringarna som åtgår för att ersätta förslitet realkapital.

Relativa arbetskraftstal. Antal personer i arbetskraften i procent av totalbefolkningen.

Relativprisförändring. Ändring av priset på en vara i förhållande till den genomsnittliga prisändringen för samtliga varor.

Restfaktor. Se Produktionsfunktion.

Resursallokering. Fördelningen av produktionsfaktorer (arbetskraft, kapital m. m.) mellan olika företag eller näringsgrenar.

Revalvering. Se Devalvering.

Självfinansieringsgrad. Företagens bruttosparande i förhållande till deras bruttoinvesteringar.

Skatteelasticitet. Se Elasticitet.

Soliditet. Mått på ett företags finansiella stabilitet, vilket uttrycker relationen mellan t. ex. företagets eget kapital och dess långfristiga skulder.

Sparkvot. (sparbenägenhet). a) *Genomsnittlig sparkvot* anger den andel av hushållens disponibla inkomst som sparas. b) *Marginell sparkvot.* Den procentuella förändring i sparandet som svarar mot en enprocentig förändring i den disponibla inkomsten.

Spartäckning. Synonymt med självfinansieringsgrad.

Teknikfaktor. Se Produktionsfunktion.

Terms of trade. Se Bytesförhållandet.

Tidsserie. Se Tvärsnitt.

Tjänstebalans. Se Betalningsbalans.

Transferering. a) Bytesbalanspost, som omfattar kapitalöverföring i form av u-landsbistånd, privata gåvor m. m. b) Inkomstöverföring mellan olika sektorer exempelvis via statsbudgeten i form av pensioner, barnbidrag, studiemedel.

Trend. Statistiskt uttryck för en utvecklingstendens, varvid man rensar bort mer tillfälliga förändringar. En större ändring i minsknings- eller öknings-takten benämns *trendbrott*.

Tvärsnitt. Statistiska data som hänför sig till en enda tidpunkt, i motsats till *tidsserie* som visar utvecklingen över tiden.

Utgiftselasticitet. Se Elasticitet.

Valutareserv. Se Betalningsbalans.

Bilageförteckning

- Bilaga 1 Den internationella bakgrunden
- Bilaga 2 Sveriges export 1975–1980
- Bilaga 3 Energiförsörjningen 1975–1980
- Bilaga 4 Varuhandeln 1975–1980
- Bilaga 5 Den offentliga sektorn 1975–1980
- Bilaga 6 Miljövård i Sverige 1975–1980
- Bilaga 7 Modeller för samhällsekonomisk perspektivplanering
- Bilaga 8 Långtidsutredningens modellsystem

Bilagorna utkommer i SOU-serien hösten 1975 och våren 1976. Som framgår av bifogad källförteckning redovisas dessutom en stor del av underlagsmaterialet i annan form.

Viktigare källor för 1975 års långtidsutredning

Beträffande nationalräkenskapsmaterialet och bedömningarna av utgångsåret 1975 hänvisas till betänkandets avsnitt 5.2. Utredningen bygger på en stor mängd material och information från myndigheter, företag, organisationer och enskilda personer. Här redovisas endast de viktigare källor som direkt återopas i huvudbetänkandet. De stenciler som redovisas nedan finns tillgängliga på finansdepartementets ekonomiska avdelning.

- 2 Den internationella bakgrunden
 - 1. Publikationer och material från främst OECD och ECE
 - 2. Bilaga 1. Den internationella bakgrunden. Expertstudie gjord av Jan Herin, Institutet för internationell ekonomi, Stockholm
- 3.4 Arbetskraftsresursernas utveckling
 - 1. Prognoser för befolkning och arbetskraft utförda av prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån. Beräkningarna kommer att publiceras i SCB:s serie "Information i prognosfrågor"
- 6.1 Bytesbalansen
 - 1. Beräkningar gjorda inom ekonomiska avdelningen på basis av sektorstudierna m. m.
 - 2. Bilaga 1. Den internationella bakgrunden (se ovan)
- 6.2.1 Import
 - 1. Beräkningar redovisade i avsnittet samt i bilaga 8 Långtidsutredningens modellsystem
 - 2. Uppgifter ur sektorstudier, se nedan under kapitel 7
- 6.2.2 Export
 - 1. Bilaga 2 om Sveriges export 1975-1980. Expertutredning gjord inom konjunkturinstitutet
 - 2. Uppgifter ur sektorstudierna, se nedan under kapitel 7
- 7.2 Sysselsättningsutvecklingen
 - 1. Specialberäkningar baserade på AKU-material från prognosinstitutet vid SCB (stencil)
 - 2. Beräkningsschema för nedbrytning på yrkesgrupper utformat av Sven Hegelund, Lunds Universitet (stencil)
- 7.3.1 Jordbruk och fiske
 - 1. Jordbruk, trädgårdsnäring och fiske (Ds Jo 1975:3). Expertstudie utförd inom jordbruksdepartementet
 - 2. Statligt stöd till fisket (Ds Jo 1975:8). Fiskerinäringsutredningens betänkande
- 7.3.2 Skogsbruk
 - 1. Skogsbruket. Underlag utarbetat av skogsstyrelsen på uppdrag av jordbruksdepartementet (stencil)

2. Beräkning av skogsbrukets maskininvesteringar från Forskningsstiftelsen Skogsarbeten (stencil)
3. Virkesbehov och virkestillgång (Ds Jo 1975:1)
- 7.3.3 Industri
1. Enkätundersökning till ett urval av industriföretag, nov. 1974-januari 1975. Undersökningen kommer att redovisas under 1976 av Statens industriverk
 2. Bedömningar från industriföretag, organisationer och myndigheter sammanställda av ekonomiska avdelningen
- 7.3.4 Energi
1. Bilaga 3 Energiförsörjningen 1975-1980. Expertstudie utförd av Statens industriverk
 2. Energihushållning m. m. Prop. 1975:30
 3. Beräkningar över investeringsutvecklingen utförda av Statens Vattenfallsverk (stencil)
- 7.3.5 Byggnadsverksamhet
1. Uppgifter från övriga sektorstudier
 2. Byggnads- och anläggningsindustrin 1975-1980. Expertstudie gjord inom Svenska byggnadsentreprenörföreningen (stencil)
- 7.3.6 Varuhandel
1. Bilaga 4. Varuhandelns utveckling 1975-1980. Expertstudie utförd av Handelns utredningsinstitut, baserad på bl. a. en enkätundersökning till företag inom varuhandeln
 2. Samhället och distributionen. Betänkande av distributionsutredningen (SOU 1975:69)
- 7.3.7 Samfärdsl
1. Transporter i Sverige (Ds K 1975:4)
 2. Planer och material från diverse delsektorer insamlat och bearbetat i samarbete med kommunikationsdepartementet
 3. Underlaget för behandling av sjöfart och varvsindustri i LU 75. Expertstudie gjord av Göran Norström, EFI (stencil)
- 7.3.8 Bostäder
1. Boendeutredningens betänkande (SOU 1975:51).
- 7.3.10 Offentliga tjänster
1. Långtidsbudget för perioden 1975/76-1979/80. Prop. 1975:100, bilaga 2.
 2. Kommunal ekonomisk långtidsplanering 1974-1978 (KELP 74-78) samt specialenkät om socialvården. Enkät utförd av SCB.
 3. Landstingens planer 1973-1979 enligt LKELP/RUPRO 74, Landstingsförbundet
- 9.1 Regional utveckling
1. Politik för regional balans, (SOU 1975:91-93)
 2. Avstämning mellan 1975 års långtidsutredning och länsplaneringen 1974. Material utarbetat inom en arbetsgrupp med representanter för arbetsmarknadsdepartementet, expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU), finansdepartementet och SCB. (Stencil)
- 9.2 Inkomstfördelning
1. PM utarbetad av Pebbe Selander, Uppsala Universitet
- 9.3 Miljövård
1. Bilaga 5, Miljövård i Sverige 1975-1980. Expertstudie utarbetad av miljökostnadsutredningen. Rapporten bygger bl. a. på särskilda enkäter till industriföretag och kommuner

10 Utblick mot sekelskiftet

1. Bilaga 7 Modeller för samhällsekonomisk
perspektivplanering. Expertstudie gjord av
Tomas Restad, Stockholms Universitet

Statens offentliga utredningar 1975

Kronologisk förteckning

1. Demokrati på arbetsplatsen. A.
 2. Psalmer och visor. Del 1:1. U.
 3. Psalmer och visor. Del 1:2. U.
 4. Psalmer och visor. Del 1:3. U.
 5. Bättre bosättning för flera. S.
 6. Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. U.
 7. Framtida studerandehälsovård. U.
 8. Utlandssvenskarnas rösträtt. Ju.
 9. Individens och skolan. U.
 10. Rörlig pensionsålder. S.
 11. Svensk press. Tidningar i samverkan. Fi.
 12. Totalfinansiering. B.
 13. Vägtrafikolyckor och sjukvårdskostnader. S.
 14. Konstnärerna i samhället. U.
 15. Kommunal rösträtt för invandrare. Kn.
 16. Kriminalvårdens nämnder. Ju.
 17. Markanvändning och byggande. Remissammanställning utgiven av bostadsdepartementet. B.
 18. Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting. Kn.
 19. Konsumentskydd på läsområdet. H. (Utkommer hösten 1975)
 20. Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman. Ju.
 21. Pensionsförsäkring. Fi.
 22. Lag om allmänna handlingar. Ju.
 23. JO-ämbetet. Uppgifter och organisation. R.
 24. Tre sociologiska rapporter. Ju.
 25. Å jour. Om journalistutbildning. U.
 26. Forskningsråd. U.
 27. Politisk propaganda på arbetsplatser. A.
 28. Program för ljud och bild i utbildningen. U.
 29. Medborgerliga fri- och rättigheter i vissa länder. Ju.
 30. Barnens livsmiljö. S. (Utkommer hösten 1975)
 31. Samhället och barns utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 1. S. (Utkommer hösten 1975)
 32. Barns hälsa. Barnmiljöutredningens rapport 2. S. (Utkommer hösten 1975)
 33. Barns uppföstran och utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 3. S.
 34. Förskolan, skolan och fritiden. Barnmiljöutredningens rapport 4. S. (Utkommer hösten 1975)
 35. Barnfamiljernas ekonomi. Barnmiljöutredningens rapport 5. S. (Utkommer hösten 1975)
 36. Barnen och den fysiska miljön. Barnmiljöutredningens rapport 6. S.
 37. Barn och föräldrars arbete. Barnmiljöutredningens rapport 7. S.
 38. Barnkultur. Barnmiljöutredningens rapport 8. S.
 39. Statsbidrag till kommunerna. Fi.
 40. Trafikolyckor och statistik. K.
 41. Kommunal demokrati. Kn.
 42. Kommunal demokrati. Sammanfattning. Kn.
 43. Kvinnor i statlig tjänst. Fi.
 44. Etablering av miljöstörande industri. B.
 45. Vidareutbildning i internationell marknadsföring. H.
 46. Kommunal organisation och information. Kn.
 47. Kollektivtrafik i tätort. K.
 48. Kollektivtrafik i tätort. Bilagor. K.
 49. Massmediegrundlag. Ju.
 50. Internationella koncerner i industriländer. I.
 51. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. B.
 52. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. Bilagor. B.
 53. Beskattning av realisationsvinster. Fi.
 54. Fåmansbolag. Fi.
 55. Bötesverkställighet. Ju.
 56. Trafikbuller. Del II. Flygbuller. K.
 57. Varuförsörjning i kristid. H.
 58. Målet är jämställdhet. Ju.
 59. Utbildning för vuxna. U.
 60. Energiberedskap för kristid. H.
 61. Energiberedskap för kristid. Bilagor. H.
 62. Förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar. S.
 63. Konsumentkreditlag m. m. Ju.
 64. Språkresor. U.
 65. Förfogandelagstiftningen. Fö.
 66. Trafikpolitik - behov och möjligheter. K.
 67. Utbildning i samspel. S.
 68. Handikappanpassad kollektivtrafik. K.
 69. Samhället och distributionen. H.
 70. Samhället och distributionen. Bilagor om företag, anställda och hushåll. H.
 71. Landstingens arkiv. Kn.
 72. Distansundervisning. U.
 73. Frivilligförsvarets förmåner. Fö.
 74. Socialförsäkringsavgifter på uppdragsinkomster m. m. S.
 75. Medborgerliga fri- och rättigheter. Regeringsformen. Ju.
 76. Handikappanpassad kollektivtrafik. Sammandrag ur SOU 1975:68 (svensk, engelsk och tysk version). K.
 77. Allmän skatteflyktsklausul. Fi.
 78. Svensk press. Pressens funktioner i samhället. Fi.
 79. Svensk press. Statlig presspolitik. Fi.
 80. Postens roll i tidningsdistributionen. K.
 81. Farliga vrak. K.
 82. Organisation för skyddat arbete. A.
 83. Stålindustrins arbetsmiljö. I.
 84. Ersättning vid arbetsskada. S.
 85. Vägplanering. K.
 86. Vägplanering. Bilagor. K.
 87. Samverkan i barnomsorgen. S.
 88. Fem veckors semester. A.
 89. Långtidsutredningen 1975. Fi.
-

Statens offentliga utredningar 1975

Systematisk förteckning

Riksdagen

JO-ämbetet. Uppgifter och organisation. [23]

Justitiedepartementet

Utländssvenskarnas rösträtt. [8]
Kriminalvårdens nämnder. [16]
Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman. [20]
Lag om allmänna handlingar. [22]
Tre sociologiska rapporter. [24]
1973 års fri- och rättighetsutredning. 1. Medborgerliga fri- och rättigheter i vissa länder. [29] 2. Medborgerliga fri- och rättigheter. Regeringsformen. [75]
assmediegrundlag. [49]
Bötesverkställighet. [55]
Målet är jämställdhet. [58]
Konsumentkreditlag m. m. [63]

Försvarsdepartementet

Förfogandelagstiftningen. [65]
Frivilligförsvarets [73]

Socialdepartementet

Bättre bosättning för flera. [5]
Pensionskommittén. 1. Rörlig pensionsålder. [10] 2. Socialförsäkringsavgifter på uppdragsinkomster m. m. [74]
Vägfolyckor och sjukvårdskostnader. [13]
Barnmiljöutredningen. 1. Barnens livsmiljö. [30] (Utkommer hösten 1975) 2. Samhället och barns utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 1. [31] (Utkommer hösten 1975) 3. Barns hälsa. Barnmiljöutredningens rapport 2. [32] (Utkommer hösten 1975) 4. Barns uppföstran och utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 3. [33] 5. Förskolan, skolan och fritiden. Barnmiljöutredningens rapport 4. [34] (Utkommer hösten 1975) 6. Barnfamiljernas ekonomi. Barnmiljöutredningens rapport 5. [35] (Utkommer hösten 1975) 7. Barnen och den fysiska miljön. Barnmiljöutredningens rapport 6. [36] 8. Barn och föräldrars arbete. Barnmiljöutredningens rapport 7. [37] 9. Barnkultur. Barnmiljöutredningens rapport 8. [38]
Förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar. [62]
Utbildning i samspel. [67]
Ersättning vid arbetsskada. [84]
Samverkan i barnomsorgen. [87]

Kommunikationsdepartementet

Trafikolyckor och statistik. [40]
Utredningen om kollektivtrafik i tätorter. 1. Kollektivtrafik i tätort. [47] 2. Kollektivtrafik i tätort. Bilagor. [48]
Trafikbuller. Del II. Flygbuller. [56]
Trafikpolitik - behov och möjligheter. [66]
HAKO-utredningen. 1. Handikappanpassad kollektivtrafik. [68] 2. Handikappanpassad kollektivtrafik. Sammandrag ur SOU 1975:68 (svensk, engelsk och tysk version). [76]
Postens roll i tidsningsdistributionen. [80]
Farliga vrak. [81]
Kommittén för den långsiktiga vägplaneringen. 1. Vägplanering. [85] 2. Vägplanering. Bilagor. [86]

Finansdepartementet

1972 års pressutredning. 1. Svensk press. Tidningar i samverkan. [11] 2. Svensk press. Pressens funktioner i samhället. [78] 3. Svensk press. Statlig presspolitik. [79]
Pensionsförsäkring. [21]
Statsbidrag till kommunerna. [39]
Kvinnor i statlig tjänst. [43]

Beskattnings av realisationsvinster. [53]
Fåmansbolag. [54]
Allmän skatteflyktsklausul. [77]
Långtidsutredningen 1975. [89]

Utbildningsdepartementet

1969 års psalmskommitté. 1. Psalmer och visor. Del 1:1. [2] 2. Psalmer och visor. Del 1:2. [3] 3. Psalmer och visor. Del 1:3. [4]
Utredningen om skolan, staten och kommunerna.
1. Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. [6] 2. Individen och skolan. [9]
Framtida studerandehälsövård. [7]
Konstnärerna i samhället. [14]
Å jour. Om journalistutbildning. [25]
Forskningsråd. [26]
Program för ljud och bild i utbildningen. [28]
Utbildning för vuxna. [59]
Språkkresor. [64]
Distansundervisning. [72]

Handelsdepartementet

Konsumentskydd på läsområdet. [19] (Utkommer hösten 1975)
Vidareutbildning i internationell marknadsföring. [45]
Varuförsörjning i kristid. [57]
Energiberedskapsutredningen. 1. Energiberedskap för kristid. [60] 2. Energiberedskap för kristid. Bilagor. [61]
Distributionsutredningen. 1. Samhället och distributionen. [69] 2. Samhället och distributionen. Bilagor om företag, anställda och hushåll. [70]

Arbetsmarknadsdepartementet

Demokrati på arbetsplatsen. [1]
Politisk propaganda på arbetsplatser. [27]
Organisation för skyddat arbete. [82]
Fem veckors semester. [88]

Bostadsdepartementet

Totalfinansiering. [12]
Markanvändning och byggande. Remissammanställning utgiven av bostadsdepartementet. [17]
Etablering av miljöstörande industri. [44]
Boende- och bostadsfinansieringsutredningarna. 1. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. [51] 2. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. Bilagor. [52]

Industridepartementet

Internationella koncerner i industriländer. [50]
Ståldindustrins arbetsmiljö. [83]

Kommundepartementet

Kommunal rösträtt för invandrare. [15]
Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting. [18]
Utredningen om den kommunala demokratin. 1. Kommunal demokrati. [41] 2. Kommunal demokrati. Sammanfattning. [42] 3. Kommunal organisation och information. [46]
Landstingens arkiv. [71]

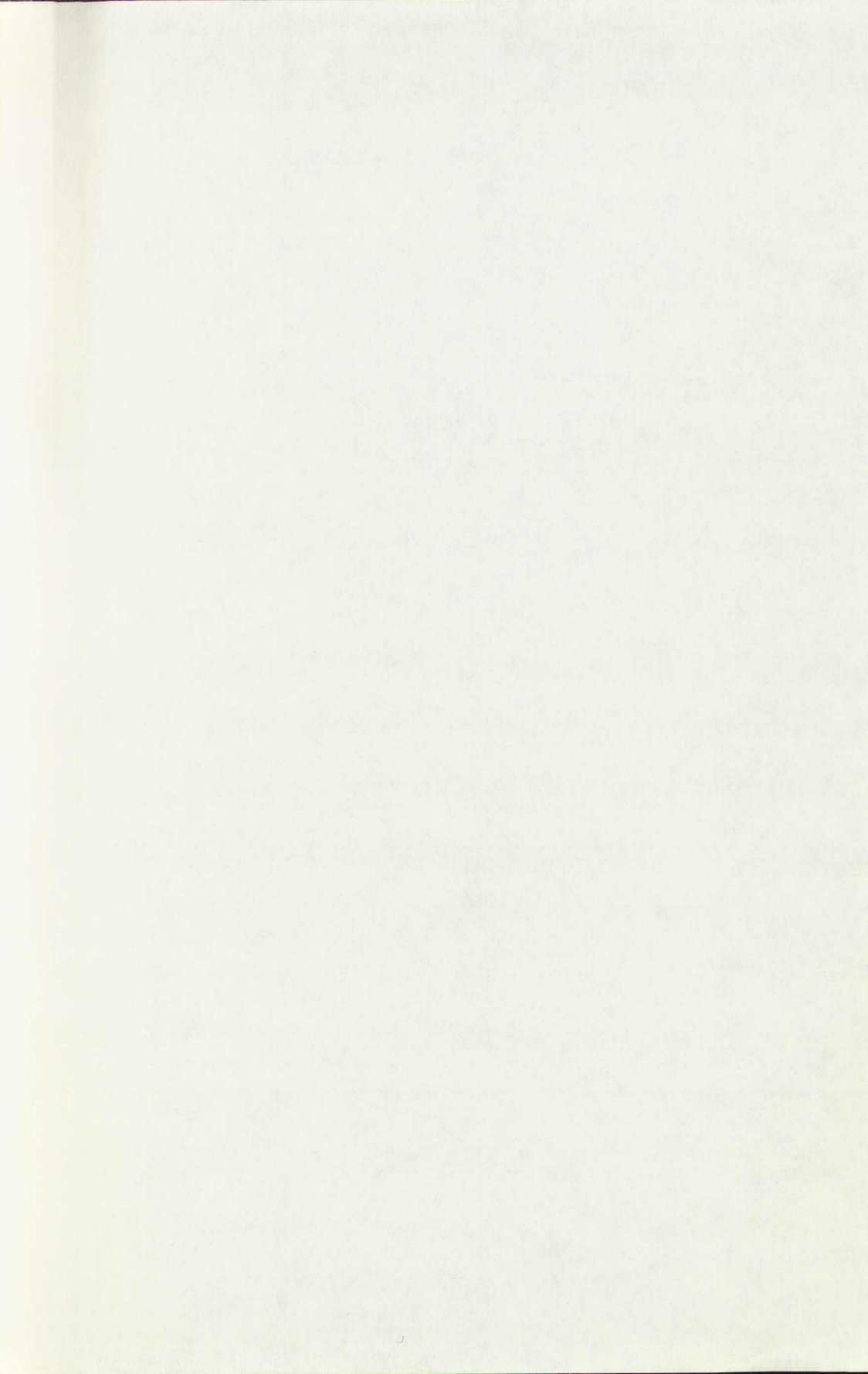
Kronologisk förteckning

1. Nordisk överenskommelse om förmåner vid sjukdom, havandeskap och barnsård
2. Peruskoulu pohjoismaissa
3. Litteratur om nordiskt samarbete
4. Nordisk kommunal rösträtt och valbarhet
5. Bötesstraffet
6. Nordic Cooperation for Tourism. Proposals for Action
7. Voksenopplæring i de nordiske land. En konferanserapport
8. Oversikt over forsknings- og utviklingsarbeid som gjelder engelskundervisningen i de nordiske land - 1974
9. Fort- och vidareutbildning för teaterarbetare
10. Nordisk samarbete om billedkunst
11. STINA. Arbetsrapport, allmän del
12. STINA. Arbetsrapport, bilagor
13. Turistkonferens
14. Långtidsbedømmelse for det allmennkulturelle område
15. Førskole og skole i samvirke
16. Nordisk kontaktseminar i Århus
17. Fotografisk kemi
18. Arbeidsmiljøfrågor. Seminarium i Porsgrunn
19. Industrielt samarbeide i Norden. Journalistseminarium i Århus

[Faint, mirrored text from the reverse side of the page, including words like 'Systematisk förteckning', 'Nordiska ministerrådet', and 'Kommunikationsdepartementet']

KRONOL. BIBL.
17 DEC 1975
STOCKHOLM

7

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-02573